This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 1,241,386

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817
LIBRARIES

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

Vydává Musejní spolek v Brně.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání spolu-řídí: Dr. Frant. Dvorský a Josef Hladík. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš, Rud. Dvořák, Vít. Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Frant. Šujan.

II.

MÍSTOPIS MORAVY.

Díl I. místopisu.

BRNĚNSKÝ KRAJ.

Redigují Fr. J. Rypáček a Fr. A. Slavík.

DĚJEPIS BRNA.

Čís. 1.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

6

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

DĚJEPIS BRNA.

Na základě pramenů napsal

Ph. Dr. František Šujan.

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

Cena K 6·—.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem mor. akciové knihtiskárny.

ÚVOD.

Psáti dějiny Brna není věc snadná. Je to předmět velmi obsáhlý, jehož poznání a vypsání vyžaduje mnoholeté, úsilovné práce. Vykonány dosud tři pokusy o to. Poprvé učinil tak počátkem 19. stol. mladý a nadšený muž Christian d'Elvert, jenž r. 1828 vydal knihu: **Versuch einer Geschichte Brünn's.** (VI. + 272 str. 8°.) D'Elvertova kniha líčí dějiny Brna od nejstarší doby do konce vlády císaře Josefa II. Název správně naznačuje také podstatu její.

Však d'Elvert koncem 18 st. neopustil zamilovaný předmět svůj, nýbrž horlivě jej pěstoval až do smrti († 28. ledna 1896 ve věku 93 let). S neobyčejnou pílí po 70 let sbíral látku k dějinám Brna, jež v nesčetných obrazech, pojednáních i spisech naznačil do r. 1888. Práce d'Elvertovy do polovice 17. st. jsou nespolehlivé. I později třeba při nich opatrnosti, poněvadž d'Elvert v nesčetných spisech touže věc často opakuje, ale málokdy stejně. Mladší badatelé Dr. B. Bretholz, A. Raab, H. Welzl a j. zprávy d'Elvertovy i jeho vývody často opravují.

Druhý pokus o dějiny Brna učinil Dr. Jiří Volný v Topografii Moravy (**Die Markgrafschaft Mähren II.** Band 1. Abtheilung. 1836). Volný popisuje Brno se stanoviska topografického, statistického a historického na základě úředního popisu Moravy (conscripce) z r. 1834. Vyšel také zvláštní otisk: **Die k. Hauptstadt Brünn** und die Herrschaft Eisgrub. Brünn 1836. Volný dopodrobna vylíčil také historii chrámů brněnských na základě

bohatých a pracně snesených pramenů, jež spracoval v obšírném díle: Kirchliche Topographie von Mähren. II. 1. z r. 1856.

Třetí pokus o dějiny Brna učinil Dr. Gustav Trautenberger spisem **Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn** von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1848, jejž vydal v Brně 1891–97 v 5 svazcích o IV. a 1119 stranách (8°). Spisovatel vytknul si úkolem dílo své naplniti duchem německým. Tomuto heslu podřídil veškeren obsah objemné knihy. Proto sestavil historické i nehistorické zprávy o Brně dle jednotlivých panovníků v říši franské (800—843) a v říši německé (843—1806), jakoby Morava bývala bezprostřední částkou říše franské a německé tou měrou, jako na př. Bavorsko nebo Korutansko. S událostmi v říši franské a později v německé spisovatel násilně v souvislost uvádí události na Moravě a tudíž také v Brně. — Kniha tendenční — nehistorická. —

Na základě prací d'Elvertových, Volného, Rösslerových, Palackého, Dudíkových i četných badatelů jiných chtěl jsem učiniti čtvrtý pokus o dějiny Brna pro Vlastivědu moravskou. Však zkoumáním starých kronik, letopisův a listin poznal jsem, že nelze spoléhati se na práce jmenovaných spisovatelů, poněvadž opírají se o zprávy, které dějezpyt od doby jejich buď zavrhnul nebo jinak vyložil. Proto odhodlal jsem se pracovati úplně znova na základě nepochybných pramenů.

A. Prameny a literatura.

Nejstarší zprávy o Brně zaznamenali nám čeští kronikáři: Kosmas, Kanovník vyšehradský, Vincencius, Jarloch, nejmenovaní letopisci, zbraslavští letopisci, Pulkava a j., kteří v letopisech svých na různých místech zmiňují se o Brněnsku, o brněnských Přemyslovcích a přímo nebo nepřímo o Brně. Zprávy jejich vytištěny jsou ve Fontes rerum Bohemicarum, sv. II.—V., vydávaných péčí spolku historického v Praze od r. 1873. Také Annales Heinrici Heimburg. u Pertze XVII. na str. 717 o Brně se zmiňují.

Druhým pramenem jsou staré listiny ve sbírce Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, vydávaná v Praze od r. 1855 (sv. I.—IV. z let 600—1346).

Bohatým pramenem pro dějiny Brna jsou listiny uveřejněné ve sbírce Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, sv. I.—XIII., která obsahuje známé listiny od nejstarší doby do r. 1407. Svazků Bočkových (I.—V. z r. 396—1306) třeba užívati opatrně, poněvadž jsou tam také nepravé listiny o nejstarších událostech v Brně. Možno říci, že listiny v C. D., ve kterých děje se zmínka o Brně před r. 1200, nejsou pravé, ale obsahu všech zavrhovati netřeba, poněvadž Boček často listiny mladší (často přepisy starších listin) dělal svévolným vročením (datem) staršími.

Nejvíce listin a rukopisných zpráv o Brně je v městském archivě v Brně, který vzorně uspořádal a potřebnými katalogy (psanými) opatřil městský a moravský zemský archivář Dr. B. Bretholz.

Nejbohatším pramenem pro dějiny brněnské jsou: výsady (privilegia), práva brněnská, výroky (nálezy) konšelů brněnských, naučení rady brněnské a knihy městské.

Výsady (privilegia) zachovaly se v originále i v četných přepisech (kopiáře od r. 1243—1779) od 13. stol. až podnes.

Práva městská obdrželo město před r. 1229 od Vladislava, neb od bratra jeho Přemysla I., a potvrzena i rozhojněna byla r. 1243 od krále Václava I. (Jura originalia v 35 odstavcích). Král Přemysl II. r. 1268 vydal obsáhlá práva židům brněnským.

Právo městské v Brně rozvíjelo se výroky konšelů, kteří pronášívali poslední slovo nejen v právních záležitostech brněnských, nýbrž bývali prošeni o naučení také od četných měst a vesnic na Moravě i ze zemí sousedních. Výroky konšelů (Libri sententiarum) často byly zapisovány a později tiskem vydávány. Nejprve je latinsky sepsal městský písař Jan kolem r. 1353. Pak doplněny byly po r. 1376. Městský písař Václav z Jihlavy doplnil sbírku výroků do roku 1446. Práva brněnská (Manipulus iuris civilis) vytištěna byla již roku 1490.

Práva brněnská s výroky konšelů záhy byla přeložena do němčiny (14. stol.) a do češtiny (v 15. stol. v Bíteši), často bývala opisována a později tiskem vydávána. Český text práv brněnských v rukopise z r. 1553 je v Děčíně v knihovně hrab. Thuna. Zajímavý je ve městském archivě brněnském rukopis práva brněnského z druhé polovice 16. století, v němž vždy na

jedné polovici listu je latinský text Manipuli iuris a na druhé polovici český překlad (Municipál). S počátku 17. století je ve městském archivě brněnském česká Sbírka nálezův brněnských. Je to asi 200 českých nálezův a naučení, jež konšelé brněnští od r. 1471—1626 udělili rozličným městům na Moravě. Výroky konšelů brněnských byly zapisovány až do vydání Obnoveného zřízení zemského r. 1628. Sbírky výroků ze 16. a 17. stol. mají také překlad český, poněvadž čeština koncem 15. stol. (1480) byla zavedena místo latiny do úřadů zemských a časem pronikla i do úřadů městských.

Naučení rady brněnské bylo vyhledáváno od mnohých měst a míst německých i českých. Žadatelům českým dávána naučení česky, německým německy (Rechtsbelehrungen). V archivě městském jsou sbírky naučení z 15., 16. a 17. stol.

Kromě výrokův a naučení velmi důležité jsou knihy městské, jež v Brně založil proslavený písař Jan ve 14. stol. R. 1343 založil knihu účetní (příjmy a vydání) (census et acta civium 1343—1376), pak knihu berní (Losungarium = libri rationum 1343—1361). Losung = Steuer čili berně (daň). Později zavedeny knihy odkazové (Testamenta 1391 s pokračováním), r. 1442 knihy domové čili majetkové (Grundbuch), knihy soudní městského rychtáře od r. 1475 (Liber proscriptionum), kniha měšťanův od r. 1522, knihy sirotčí od r. 1523, knihy o mýtech od r. 1546, knihy dopisové (korrespondenční) od r. 1578, nálezy městské rady (Bescheidbuch 1540—1660), zápisy o sázení městské rady od r. 1591, knihy o dluzích městských od r. 1576, knihy viničné od r. 1550, knihy zápisné (Protokollbücher) a knihy účetní (Rechnungsbücher). Všechny druhy knih městských jsou v archivě o mnoho svazcích dle rokův, ale některé ročníky chybí. Jsou psány latinsky, německy a v 17. stol. některé také česky (1621—23).

Mnoho listin a rukopisných zpráv o Brně, zvláště ze zrušených klášterů, je v zemském archivě brněnském, kde snadno se naleznou dle podrobných katalogův.

Museum Františkovo v Brně v knihovně vlastní i v knihovně historického spolku mělo něco rukopisných zpráv o dějinách brněnských, jak patrno z tištěných katalogů, jež pořídil cís. rada Dr. Schram (r. 1885 a 1890), ale roku 1900 všechny rukopisy z musea byly přeloženy do zemského

archivu (F. M.). Také desky zemské u c. k. zem. soudu v Brně podávají mnoho zpráv o Brně.

Dále mnoho úředních listin k dějinám Brna ze 17. a 18. století je v místodržitelském archivě v Brně a v archivě c. k. vrchního zemského soudu v Brně, z nichž seznam historicky důležitých listin učinil Dr. V. Schram a uveřejnil r. 1897 ve Vídni v Mitheilungen der 3. Section der k. k. Central-Commission für Kunst und historische Denkmale.

Důležité zprávy o dějinách brněnských jsou v archivech zdejších kostelů, zvláště u sv. Jakuba (uspořádal Habrich), u sv. Petra (uspořádal Haan), u P. Marie na Starém Brně (uspořádal Janetschek).

V Brně záhy bylo založeno několik kostelův a klášterů, při kterých kněží psávali kroniky a letopisy svých kostelův a klášterův. Z těchto zachovalo se málo. Připomínají se sice staré letopisy kláštera zábrdovského, jež obsahovaly zprávy ze 13.—15. století, jakož i Chronicon Carthusiae Brunensis (v Králově Poli) et Olomucensis ze 14. století, ale spisy ty byly v 17. století půjčeny moravskému historiografovi T. J. Pešinovi z Čechorodu, po jehož smrti (1680) zmizely. Dědicové Pešinovi prodali knihy jeho a listiny pražskému arcibiskupovi Janu z Valdštejna, mohou tedy tyto brněnské rukopisy býti v arcibiskupském archivě v Praze, nebo ve Valdštejnské bibliothece v Mostě v Čechách.

Dosud se zachovaly nevalné zprávy o kostelech a klášterech brněnských většinou v přepisech z doby pozdější:

Statuta ecclesiae collegiatae S. Petri. Je to přepis starých listin, jejž pořídil benediktin rajhradský Haan († 1744), když pořádal archiv Svatopetrský. Rukopis jeho je v klášt. bibl. v Rajhradě.

Podobného obsahu je rukopis Knoppův O. S. B. († 1763) z 1728 v Rajhradě.

Úplná sbírka listin o kostele sv. Jakuba a filiálního kostela sv. Mikuláše je v městském archivě v Brně.

Ve sbírce Cerroniho (F. M.) je rukopis „Die Bibliothek in der Pfarrkirche zu St. Jacob in Brünn“ a rukopis „Ausführliche Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche zu St. Jakob in Brünn“. V zem. archivě je J. P. Cerroniho: Historia diplomatica iuris patronatus et ecclesiae parochialis St. Jacobi Brunnae.

Kronika kláštera panen Herburských v Brně (později kláštera jesuitského) z l. 1239—1577 a Jesuitů do r. 1597 byla r. 1782 poslána do dvorní knihovny ve Vídni. Kronika kláštera minoritského v Brně, zvaná Epicedium, s konce 15. stol. s pokračováním, zmizela teprve v 19. století. R. 1889 objevil ji ve Františkově museu v Brně M. Grolig a vydal r. 1897 v „Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, I.", na str. 75—175.

Listiny Johannitů čili Maltezáků na Starém Brně od r. 1237 jsou v zem. archivě v Brně.

Něco listin a výpisků k dějinám kommendy Maltezáků u Bílého kříže na Starém Brně je ve sbírce J. P. Cerroniho s názvem: Materialien zur Geschichte der Malteserordens-Commende Kreuzhof in Altbrün (F. M.).

Listiny Benediktinů na Luze (Komárov) od 12. st. (Z. A.)

Necrologium kláštera praemonstrátského v Zábrdovicích do r. 1784. (Z. A.)

Annales monasterii Zabrdovicensis do r. 1711. (Z. A.)

Opisy listin téhož kláštera z l. 1210—1629. (Z. A.)

Historia Dominicanorum Brunae z r. 1700. (Z. A.)

Diplomatarium (opisy listin) téhož kláštera z r. 1700. (Z. A.)

Historia studii generalis monast. Dominic. Brunae. (Z. A.)

Descriptio fundationis S. Michaelis ord. Praedicatorum Brunae. (F. M.).

Opisy listin panen dominikánek u sv. Anny v Brně z r. 1715. (F. M.)

Panny, zakladatelé a dobrodinci téhož kláštera 1498—1785. (Z. A.)

Kniha dominikánek u sv. Anny 1644—1781. (Z. A.)

Inventář listin a knih téhož kláštera 1327—1752. (Z. A.)

Listiny kláštera panen cisterciátek na Starém Brně. (Z. A.)

Archiv kláštera toho spořádal r. 1762 rajhradský probošt Piter s Habrichem O. S. B. a pořídil katalog: Regestrum Privilegiorum Aulae s. Mariae Antique-Brunae.

Něco listin a výpisků k dějinám cisterciátek v Králové klášteře na Starém Brně je ve sbírce J. P. Cerroniho s názvem: Diplomatarium monasteriorum monialium ordinis Cisterciensis in Antiqua Bruna et in Oslavan. (F. M.)

Listiny Augustiniánův od sv. Tomáše jsou v archivě téhož kláštera na Starém Brně. Pro dějiny téhož kláštera důležity jsou spisy v tamější knihovně:

Alphons Arborel: Foederis Arca. Brunae 1684.

A. Arborel: Maria. Brunae 1690.

Za příčinou slavnosti Marianské u sv. Tomáše v Brně roku 1736 (korunování obrazu) vyšly četné spisy:

Maria's wunderthätiges Gnadenbildniss des Klosterstiftes St. Thomas nächst Brünn 1731.

Conchylium Marianum vetustissimae et venustissimae gemmae Moraviae etc. Brunae 1731.

Joh. Liebig: Parthenia gloria etc. Thaumaturga Brun. ad S. Thomam. Oppaviae 1732.

Hyacinth Czuppa: Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis. Brunae 1736.

Šeb. Schöffner: Maria, Gratiarum mare etc. Brunae 1736.

Franc. Schimkowsky: Speculum justiciae etc. Olomucii 1736.

Karl Josef Friedrich: Lob- und Dankrede der Stadt Brünn an die Mutter Gottes 1743. Brünn 1743.

Hyer. Haura: Historia monasterii S. Thomae Brunae 1744.

M. Pertscher: Liber Magnus (listiny klášterní) z r. 1745.

Historia in Annalibus Monasterii Brunensis O. S. Augustini z r. 1769.

Adeodatus Hanzely: Urbis Brunensis Memorabilia z r. 1763.

Clemens Janetschek: Necrologia patrum et fratrum O. S. Aug. in Vicariatu Moraviae 1363—1888. Brunae 1894.

Clemens Janetschek: Das Augustiner Eremitenstift St. Thomas in Brünn. Brünn 1898.

Historia Carthusiae Brunensis, series priorum et praelatorum Carth. Brun. V zemském archivě.

Archivium conventus Brunensis S. Francisci. V klášterním archivě v Dačicích.

Protocollum Archivi Conventus Brunensis ad S. Mariam Magdalenam. (Z. A.)

Necrologium Franciscanorum Brunae. (F. M.)

Chronicon Capucinorum Brunae (1604—x). V klášteře kapucinském.

Diplomatarium cellae B. V. Mariae Herburga dictae od r. 1240 (Augustinky u P. Marie do r. 1577, pak tam byli Jesuité). (F. M.)

„Coenobium virginum Brunae ad Herburgas" ve sbírce J. P. Cerroniho. (F. M.)

Historia domicellarum Herburgarum 1239—1577 et societatis Jesu 1577—1597. Ve dvorní bibl. ve Vídni.

Historia monasterii B. V. Mariae Brunae. V zem. archivè.

Catalogus bonorum apud mon. Herburgarum Brunnae postea Jesuitis traditum. (F. M.)

Tractatus de fundatione mon. B. V. M. Brunae. (F. M.)

Consignatio bonorum mon. B. V. M. Brunae (1526—1537.) (F. M.) —

Acceptum et expensum monasterii B. V. M. Brunae 1496. (F. M.) —

Statuta monast. domicellarum Cellae B. V. Marie z r. 1440. V zem. archivě.

Diplomatarium collegii Societatis Jesu Brunae. (F. M.)

Memorabilia Societatis Jesu Brunae. (F. M.)

Liber personarum . . . Soc. Jesu Brunae. (F. M.)

Historia fundationis et reddituum omnium domus probationis Soc. Jesu Brunae. (F. M.)

Historia Collegii Brunensis Soc. J. 1569—1581, doplňky za l. 1660—67 a 1708—1714. Ve dvorní bibl. ve Vídni.

Diarium rectoris Soc. Jesu Brunensis 1629—1637. V univ. bibl. v Olomouci.

Historia et diplomatarium Coll. Soc. J Brunensis. (Z. A.)

Elogia defunctorum Soc. J. in Coll. Brunensi. (Z. A.)

Rationes templi ad B. V. M. Coll. Soc. J. Brun. 1639—1691. (Z. A.) —

Fundationes Coll. Brunensis. (Z. A.)

Liber informationum Coll. Brun. 1746—1770. (Z. A.)

Bayar: Informatio de bonis Coll. Brun. Soc. Jesu. (Z. A.)

Annuae Soc. Jesu Bohemiae et Moraviae. V bibl. v Olomouci. —

J. Miller: Historia provinciae Bohemiae Soc. Jesu. (Z. A.)

J. Schmidl: Historia Soc. Jesu Provinciae Boh. (1555—1653) Pragae 1747—59.

J. P. Cerroni: Über das Brünner Damenstift. Svazek listin v zem. archivě.

Život obyvatelstva v Brně naznačuji:

„Rechte, Statuten und Gebräuche der Brünner Handwerker 1352." Zprávu tuto rada brněnská poslala hradištské. Uveřejnil ji d'Elvert v Notizenblattě v Brně 1857.

Naučení brněnská hradištské městské radě dávaná od r. 1447—1509 s dodatky do r. 1540. Vydal Ignát Tkáč ve sbírce Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. Sectio II. 2. Brno 1888.

Extrakt smluv, které město Brno s okolními sousedy zdělané má z l. 1315—1616. (F. M.)

Registra smluv 1556—1599. (F. M.)

Dr. Tomáš Jordán: Luis novae in Moravia exortae descriptio. Francofurti 1580.

Dr. Tomáš Jordán: Morbus bruno-gallicus. Francofurti 1583.

Sporich: De symptomatibus crudelissimis, quae urbis Brunae incolis supervenerunt, Francofurti 1582.

Bart. Paprocký: Zrcadlo markrabství Moravského. V Olomouci 1593. Ve knize té je nejstarší obraz Brna na str. 386.

Des Rathsherrn und Apothekers Georg Ludwig: Chronik von Brünn 1555—1604. Vydal ji Petr Chlumecký r. 1859 v Brně ve sbírce Monumenta etc. Sectio I., 1. Byla vydána také zvláště v Brně 1859.

V kronice Ludwigově pokračoval od 30. září 1646—1685 vážený měšťan brněnský Max Ferdinand Grőschl von Hohenfels, ale neví se, kde jest kronika jeho.

Brünner Künstler (aus dem Bürgerbuche des Brünner Stadtarchivs vom J. 1618). Rukopis ve sbírce Cerroniho: Hist. Daten. (F. M.)

Denkwürdigkeiten von Brünn vom J. 1006—1620. (F. M.)

O hrdinském boji Brna se Švédy r. 1645 zachovalo se hojně zpráv.

Diarium Brunense. Vytištěno ve Vídni 1646, 1661, v Olomouci 1661, v Brně v Sinapiově Krakauischer Kalender 1691—92 a ve Svobodově Titularkalender 1726—1730.

téměř všech kostelů brněnských, zvláště sv. Petra a sv. Jakuba. Také složil spis: Historia diplom. ecclesiae et iuris patronatus ad s. Jacobum Brunae. Rukopisy jeho jsou v klášteře rajhradském. Uspořádal v Brně archiv městský a r. 1762 pořídil: Catalogus privilegiorum literarum veteris archivi Curiae Brunensis, jenž jest v archivu městském. Společně s druhem svým Habrichem uspořádali archiv panen cisterciátek na Starém Brně a farní archiv u sv. Jakuba.

Alex. Habrich O. S. B. v Rajhradě (1736—1794) byl pomocníkem Pitrovým. Napsal: De origine et fatis biblioth. ecclesiae ad s. Jacobum Brunae cum catalogo. Také napsal: Series parochorum ecclesiae ad s. Jacobum ab a. 1233—1776. Uspořádal archiv kapitulní u sv. Petra v Brně. Z rukopisů rajhradských vydal r. 1781 důležitý spis: Jura primaeva Moraviae, jenž obsahuje práva pro Brněnsko z r. 1229 a městská práva brněnská z r. 1243 vedle práv jihlavských. Druhý díl toho spisu zůstal rukopisem a obsahuje právo židů brněnských z r. 1268 vedle práv kláštera Třebíče, měst Uh. Hradiště a Židlochovic. Práva brněnská vydal r. 1765 v Lipsku Senkenberg v Collect. leg. Germaniae, r. 1779 v Praze G. Dobner v Monum. hist. IV. a r. 1788 v Olomouci Monse ve knize: Die ältesten Municipalrechte der Stadt Brünn. Jest to otisk z Abhandlungen der Gesellschaft der Wissensch. in Böhmen 1787. III. 75—155.

Brněnský advokát Vil. Alex. Balaus († 1752) pilně obíral se historií a napsal: Tractatus de Moraviae Metropoli, který ze sbírky Cerroniho přešel do archivu zemského.

„Wöchentliche Erinnerungen eines Freundes von Brünn." Vydal Siedler v Brně 1777.

Filipp Friebeck, kněz u sv. Mořice v Olomouci (1728-1802), sebral a sepsal Beiträge zur Geschichte Brünns. Rukopis jeho doplnil Wekebrod, advokát v Olomouci († 1815) a připravil k tisku s týmž názvem: Beiträge zur Geschichte Brünns. Kniha nevytištěna, rukopis její jest v univ. bibliothece v Olomouci.

Mnohé rukopisné zprávy o Brně sebral neunavitelný sběratel a slovutný učenec Jan Petr Cerroni (1753—1826). Ty jsou uloženy v zemském archivu s názvem: Historische Daten zur Geschichte der Stadt Brünn. (F. M.)

Kromě již uvedených zpráv jsou tam důležitější:

„Stadtschreiber, Notare und andere städtische Beamte Brünns 1228—1781."

„Buchhändler, Glockengiesser, Maler, Steinschneider, Stuccateure, Maurermeister, Bildhauer, Kupferstecher in Brünn."

„Besuche fürstlicher Persönlichkeiten in Brünn".

„Über die Lebensmittelpreise in Brünn 1623—1624."

„Die Theuerung in Brünn 1630."

„Getreidepreise in Brünn 1722."

„Über die Gründung einer Capelle in der Schwabengasse unterhalb des Spielberges 1680."

„Erhebung der St. Peterskirche in Brünn zur Collegiatskirche 1296."

„Inschrift des 1806 errichteten Franzens Obelisken und einer Säule Kais. Franz I. 1814."

„Grundstein- Inschriften zweier neuer Brunnen (1804 und 1807) mit beigelegten Lebensmittelpreisen."

Mezi rukopisy musejními (č. 589) jest důležitá zpráva: Andr. Schweigel: Verzeichniss der Maler, Bildhauer, Steinschneider etc. in Brünn von 1588—1800. (F. M.)

Na základě zpráv Cerroniho vydal Fr. Jos. Th. Franzky († 1802) v Brně r. 1798 spisek: Bürgertreue. Jest to podrobné vylíčení, jakých zásluh o obranu Brna dobyli si měšťané brněnští od r. 1421—1798 se zvláštním zřetelem na rok 1645.

Brněnský professor gymnasijní Kar. Jos. Hanzely (1744 až 1806) vydal r. 1798 v Brně spisek: Gloria posthuma studiosorum brunensium in obsidione svecica a. 1645 pro urbe militantium. Jsou to stručné dějiny gymnasia brněnského s vylíčením, jak vedli si studenti r. 1645 Týž spisovatel vydal také spisek: Fünfzigjähriges Andenken des auf dem Brünner Rathhausthurme den 1. Juli 1799 neu aufgestellten höchsten Knopfes. Brünn 1799. Důležitější byla bohatá jeho sbírka rozmanitých zpráv o Brně a okolí „Miscellanea Brunensia", kterou vydati chtěl 1806 latinsky, německy a česky, ale brzy zemřel. Rukopisy jeho zdědil žák jeho Steiner, od něho pak Chr. d'Elvert (F. M.)

Příležitostné spisky vydávali brněnští knihkupci:

Ankunft Kaiser Franz II. in Brünn 1804. Siedler, Brünn 1804.

Ankunft der Verbündeten Monarchen in Brünn. Gastl Brünn 1814.

Útrapy v Brně r. 1805 vylíčil Unterweger: Leiden in Brünn während der Anwesenheit der Franzosen. Krakau 1806. Také Schindler: Beschreibung der französischen Invasion in Brünn 1805. (F. M.)

Památek uměleckých v Brně všímali si Ignát Chambrez (1752—1897 ?), jehož rukopis „Nachlass eines mährischen Künstlers an seine Söhne" (F. M.) uveřejnil d'Elvert v IX svazku Schriften der hist. Section str. 361—410. Na str. 394—399 pojednáno o uměleckých památkách.

Gubernator Ant. Bedřich hrabě Mitrovský v časopise „Moravia" r. 1815 v č. 17. a 19. uveřejnil článek: Die Zderadsäule b. Brünn.

Dr. Arnošt Rinkolini ve článku „Notizen über in Mähren vorhandene vorzügliche Kunstwerke der Malerei (v Hormayerově Archivě 1825, čís. 110 - 113) upozornil také na památnosti brněnské.

Arnošt Havlík (1776—1846) ve článku „Nachrichten über die Kunstwerke in Brünns Kirchen" (v časopise Brünner Wochenblatt 1824—1827) objasnil a popsal památky umělecké v kostelech brněnských.

V časopise „Brünner Wochenblatt", jenž vycházel v Brně v l. 1824—27 za redakce J. Horkého, byly uveřejňovány rozmanité drobné příspěvky k dějinám města Brna, na př.: Kloster Trebitsch mit den Probsteien Kumrowitz und Wolein.

R. 1824 v témže časopise „Brünner Wochenblatt", str. 1., čilý spisovatel a redaktor toho listu Josef Horký oznámil, že vydá úplné dějiny Brna. Díla toho nevydal, ale zanechal něco rukopisných pomůcek k němu, jež jsou v archivu zemském. (F. M.)

R. 1828 vydal Chr. d'Elvert obsáhlý spis: „Versuch einer Geschichte Brünns". Brünn 1828.

Topografii Brněnskou objasňovalo několik spisovatelův. S. Schneider ve spisku „Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Brünn 1830". Byl to průvodce Brnem s plánem vnitřního města i předměstí. Podobný účel měl spisek C. J. Schmidta: Brünn und seine Umgebungen. Brünn 1835. Úplnější a na ten čas důkladný byl popis Ř. Volného „Die k. Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub sammt der Umgebung der letzteren topographisch, statistisch und historisch geschildert, Brünn 1836." Byl to otisk z Volného Topografie Moravy. Geologický a fysi-

kální popis kraje brněnského napsal prof. Albin Heinrich pro topografii Volného a také v 11. čísle časopisu „Das pittoreske Österreich".

Jan Hofmann popsal Brno ve spisku: Die Reise auf der Eisenbahn von Wien nach Brünn, nebst einer Beschreibung von Brünn und seinen Merkwürdigkeiten. Wien 1838.

Joh. Vogl ve spisku: Merkwürdigkeiten und Sagen aus der Umgegend Brünns mit 30 Kupferstichen. Wien 1840.

Také J. Ohéral v časopise Moravia r. 1840, str. 340—44, a 1843, č. 87—93 a 99, líčil průmysl a život brněnský. Kalendář Mähr. Wanderer r. 1845 přinesl zajímavý obrázek „Brünn und seine Umgebung mit einer Karte der Gegend von Brünn bis Blansko", a kalendář Neuer Bothe aus Mähren r 1845 rovněž popis „Beschreibung von Brünn mit 2 Ansichten".

Drobnější zprávy o Brně pravidelně přinášely časopisy a kalendáře: Moravia r. 1815, 1838, 1839, 1841, 1843, 1845, 1846, 1848; Hesperus oder Belehrung und Unterhaltung für die Bewohner des öst. Staates, jejž vydával Ch. K. Andrée u Gastla v Brně r. 1813 a r. 1818; Patriotisches Tagblatt r. 1800, 1802, 1805; Brünner Wochenblatt 1824, 1825, 1826 a 1827; Brünner Anzeiger und Tagesblatt 1855, 1856; Hormayerův Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst ve Vídni r. 1810—1829; Hormayerův Taschenbuch für die vaterländische Geschichte ve Vídni 1824—1857; Österreichische Blätter für Literatur und Kunst r. 1844 a 1855; Redlicher Verkündiger r. 1813 a 1814; Mährischer Wanderer 1813, 1824, 1830, 1838, 1840 - 1846. Podrobný seznam těch článků má c. rada Dr. V. Schram, biblioth. ve Františkově museu. Povšimnutí zasluhuje ještě rukopis (F. M.) „Die Cholera in Brünn in den Jahren 1831—32", a spisek, jejž vydal v Brně r. 1848 Dr. Alle: Cholera in Brünn 1836.

V letech čtyřicátých nastal na Moravě zásluhou nejvyšš. kancléře hraběte Mitrovského čilý ruch ku prozkoumání pramenů k dějinám Moravy Z ruchu toho vzešel prospěch také historiografii Brna. R. 1836 vydal v Olomouci neunavitelný Ant. Boček nákladem hraběte Mitrovského I. díl veliké sbírky listinné: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, v němž jsou listiny z r. 396 - 1199. Boček vydal 5 dílů morav-

ského diplomatáře, jež obsahují listiny od r. 396—1306. Ve vydávání veliké sbírky té po smrti Bočkově (r. 1847) pokračovali archiváři zemští Jos Chytil, P. rytíř Chlumecký a V. Brandl. Dosud vyšlo 13 dílů, jež obsahují listiny do r. 1407. Náklad na diplomatář od 5. dílu vede země. Diplomatářem položeny teprve pevné základy k dějinám Brna.

Pro starší dějiny Brna velmi důležito jest bádání prof. Emila Rösslera, zvláště spis jeho: Die Stadtrechte von Brünn aus dem 13. und 14. Jahrhunderte mit Erläuterungen und einer einleitenden Darstellung der Anfänge des städtischen Rechts- und Verkehrslebens in Mähren. Prag 1853. Prof. Weiske pojednal zase o výrocích konšelů brněnských v „Zeitschrift für deutsches Recht". 14. Band, 1. Heft.

R. 1845 Polykarp Koller vydal v Brně spis: Die Belagerung von Brünn durch die Schweden im J. 1645, ve kterém líčí boj Brna se Švédy r. 1643 a 1645. Také Chr. d'Elvert r. 1845 v Brně vydal spis: Die Schweden vor Brünn, v němž naznačil přehled dějin Brna do r. 1645 a boj Brna se Švédy r. 1645.

Adolf rytíř Wolfskron obíral se studiem uměleckých památek v Brně a uveřejnil články „Das Portal des Brünner Rathhauses" v časopise Österr. Lit. Blätter 1841, pak článek „Die Zderad-Säule bei Brünn" v témže časopise r. 1846 a článek „Bericht über 3 Holzschnitte aus einer Handschrift des 15. Jahrhundertes der St. Jakobs-Bibliothek zu Brünn mit 3 Nachbildungen der Holzschnitte" ve spise Quellen und Forschungen zur vaterländ. Geschichte, Litteratur und Kunst. Wien 1846. Též Moric Trapp pilně všímal si uměleckých památek v Brně a popsal zbytky uměleckých památek na Špilberku v časopise „Brünner Zeitung" r. 1859, č. 284—289, a v „Notizenblatte".

O bouřlivých událostech v Brně r. 1848 na žádost městské rady psal Polykarp Koller „Das Brünner Gedenkbuch", kteréž zápisky jsou v archivě městském. Také tiskem vyšel spisek: Rückblicke auf das Jahr 1848. Brünn, Gastl 1849.

Tou dobou vydal J. F. Albrecht: Die Taboriten vor Brünn: Gemälde aus dem 15. Jahrhunderte. 1848.

Pro rozvoj Brna důležity jsou také tiskopisy: Provisorische Gemeinde-Ordnung für die Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1850.

Rechenschaftsbericht über die städt. Vermögensgebarung in den Verwaltungsjahren 1840—1859. Brünn 1859.

Gemeinde-Statut für die k. Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1863.

Příležitostný spisek: J. Zajaczkowski: Brünns Jubeltage. Aufenthalt Ihrer Majestäten in Brünn 1854. Brünn 1854.

R. 1850 utvořil se v Brně spolek „Historicko-statistická sekce" při c. k. moravské hospodářské společnosti (Historisch-statistische Section der k. k. m.-schl. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues) za účelem, by vydával prameny a pomůcky k dějinám Moravy a Slezska jakož i zpracování pramenův a pomůcek těch. Spolek působí podnes, ač s jiným jménem, a vydává spisy a časopis, v nichž jest mnoho látky k dějinám Brna.

Největší část spisův i příspěvků ve spolkovém časopise „Notizenblatt" od r. 1855—1896 je z péra neunavitelného historika **Chr. d'Elverta**, jenž nejraději obíral se studiem a objasňováním dějin rodného města Brna. Z prací jeho tam uveřejněných týkají se Brna:

„Die Geschichte des Theaters in Mähren und Schlesien" ve IV. sv. spisů sekce historicko-statistické.

„Die gelehrten Gesellschaften in Mähren und Schlesien" v V. sv. spisů sekce historicko-statistické.

„Die Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Censur und periodischen Literatur in Mähren und Schlesien" v VI. sv. spisů historicko-statistické sekce.

„Die Cultur-Fortschritte Mährens und Schlesiens in den letzten hundert Jahren" v VIII. sv. spisů histor.-stat. sekce.

Hanzely's Brünner Diarium 1723—1755 v IX. sv. spisů historicko-statistické sekce.

Mährens Kunstzustände von Chambrez v IX. sv. spisů historicko-statistické sekce.

Geschichte der Studien-, Schul- und Erziehungs-Anstalten in Mähren und Schlesien v X. sv. sp. hist.-stat. sekce. —

Geschichte der Heil- und Humanitätsanstalten in Mähren und Schlesien v XI. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Beiträge zur Geschichte der k. Städte Mährens, insbesondere der k. Landeshauptstadt Brünn ve XIII. sv. sp. h.-st. sekce.

Zur Culturgeschichte Mährens und Schlesiens. Celkem pět velkých dilů. v XV., XVIII., XIX., XX., a XXI. sv. sp. h.-st. sekce.

Beiträge zur Gechichte der böhmischen Länder im 17. Jahrhunderte. Díl 1.—4. v XVI., XVII., XXII. a XXIII. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Geschichte der Juden in Mähren und Schlesien ve XXX. sv. spisů hist.-stat. sekce.

Neu-Brünn, wie es entstanden ist und sich gebildet hat. Brünn 1888.

Die Fluss-Verhältnisse und Überschwemmungen in und bei Brünn v N. 1854, č. 4.

Bisthum zu Brünn v N. 1857, str. 73—78.

Rechte, Statuten und Cebräuche der Brünner Handwerker aus dem 14. Jahrhunderte v N. 1857, str. 52, 58—60.

Weiss'sche Stiftung am Gymnasium in Brünn v N. 1857, str. 80.

Das alte Landhaus in Brünn v N. 1859, str. 41, 1864, č. 10, 1883, č. 9, a 1888, č. 8.

Das bürgerliche Spital in Brünn v N. 1861, str. 56.

Das bürgerliche Lazareth in Brünn v N. 1861, str. 60.

Zur Geschichte des Gymnasiums in Brünn v N. 1861. str. 55

Stiftungen des Seminariums in Brünn v N. 1861, str. 55

Die Reichel'sche Stiftung für das Witwen- und Waisen-Institut des Brünner Bürgercorps v N. 1862, str. 80.

Justificirung von Brünner Rathsherren v N. 1863, str. 84.

Das Knabenseminar in Brünn v N. 1864, str. 1.

Convict der Brünner Lehramtscandidaten v N. 1864, str. 31.

Die religiösen kirchlichen Verhältnisse der Neuzeit in Brünn v časopise Notizenblatt 1871, č. 1, 2, 9—11.

Die Wissenschaft in Brünn im 17. und 18. Jahrhunderte v N. 1871, č. 7.

Die Kirch- und Friedhöfe in Brünn v N. 1871, č. 8.

Die öffentlichen Anlagen in Brünn v N. 1871, č. 11, a 1872, str. 5—10, 25.

Das adelige Stift Maria-Schul in Brünn v N. 1871, č. 6

Das Entstehen der Kaffeehäuser in Brünn v N. 1871, č. 7

Die Bevölkerung der Stadt Brünn v N. 1875, č. 7.

Zur Geschichte der Tuchfabrikation in Brünn v N. 1877, č. 12, a 1878, č. 1.

Sanitätspersonal in Brünn im 16. Jahrhunderte v N. 1877, č. 4.

Preistaxen in Brünn im 18. Jahrhunderte v N. 1878, č. 4.

Quellen zur Geschichte und Statistik von Brünn v N. 1879, č. 2.

Zur Geschichte der Volksschulen in Brünn v N. 1879, č. 2—4.

Zur Geschichte des Strassenwesens in Brünn v N. 1879, č. 5, a 1884, č. 6.

Zur Geschichte der Apotheken in Brünn v N. 1879, č. 6.

Gründung des städtischen Waisenhauses in Brünn v N. 1879, č. 12.

Maria Theresia und Kaiser Franz in Brünn v N. 1879, č. 6.

Restaurirung der Jakobskirche v N. 1879, č. 10.

Zderadsäule v N. 1879, č. 8, a 1887, č. 5.

Brieg, Freiberg und Brünn — machen die Schweden dünn v N. 1883, č. 3.

Die Pesten im 19. Jahrhunderte um Brünn v N. 1884, str. 2—5.

Kromě d'Elverta uveřejnili v časopise Notizenblatt práce o Brně ještě jiní spisovatelé.

Polyk. Koller: Zwei Lieder über Brünn v N. 1877, č. 10, a 1878, č. 1.

Polyk. Koller: Holzpreise im vorigen Jahrhunderte v N. 1877, č. 4.

Mořic Trapp: Das alte Landhaus in Brünn v N. 1859, str. 49.

Mořic Trapp: Francour's Denkmal auf der Olmützer Strasse v N. 1864, str. 12.

Mořic Trapp: Seisenegger's Bild der Gerechtigkeit von 1554 in Brünn v N. 1878, č. 4.

Moric Trapp: Ein Brief der Gemeinde Radlas vom J. 1724 v N. 1879, č. 4.

Moric Trapp: Die alte Studentenfahne in Brünn v N. 1880, č. 9.

Dr. Beer: Local-Sanitätswesen in Brünn v N. 1861, str. 15—20.

A. Pospiech: Zur Statistik von Brünn von 19. Jahr. v N. 1871, č. 8.

M. Kinter: Streit über die St. Jakobsschule im J. 1466 v N. 1875, č. 5.

Dr. Kisa: Kreuzgang der Dominikanerkirche v N. 1883, č. 9.

Dr. W. Schram: König Sobieski in Brünn v N. 1887, č. 5.

Dr. W. Schram: Zur Geschichte der brünner Vorstadt Neustift v N. 1888, č. 3. a 4.

Cl. Janetschek: Die Lebensweise der Brünner in 16. Jhdt. v N. 1888, č. 5.

Adolf Raab: Zwei Andenken an den Rathsherrn Simon Grübler von Altendorf v N. 1891, č. 4.

Adolf Raab: Zur Geschichte der Gegenreformation in Brünn v N. 1894, č. 1.

Adolf Raab: Noten zur Topographie mährischen Orte v N. 1895, č. 12.

Dobré zprávy podávají také článečky:

Das Patronat der Peterskirche v N. 1859, str. 48.

Consumtions-Statistik Brünns. Verkäufliche Gewerbe in B. v N. 1863, str. 23.

König von Neapel in Brünn v N. 1865, str. 80.

Die in Brünn 1870 noch stehenden gewerbl. Corporationen v N. 1870, str. 46.

Brünn vor Hundert Jahren. N. 1889, č. 5.

Gewerbestand in Brünn 1828. N. 1889, č. 9.

Das ehemals Dietrichsteinische Haus in Brünn. N. 1889, č. 9.

Eine Brünner Häuser-Chronik. 1889, č. 9.

Dr. W. Schram: Die alte Kirchenbibliothek bei St. Jakob in Brünn. N. 1889, č. 9—10.

Zur Geschichte der Mariensäule in Brünn. N. 1890, č. 5.

Das gräfflich Czoborsche Haus in Brünn. N. 1890.

Das Piati-sche Haus in Brünn. N. 1890.

Das Schmetterhaus in Brünn. N. 1890.

H. Welzl: Notizen zur Geschichte des Brünner Stadt-Theaters 1819—1891, č. 8—9.

Die in der Verwaltung der Gemeinde Brünn stehenden Stiftungen und Fonde am Schluss 1889, č. 8.

H. Welzl: Beiträge zu einer Musik-Geschichte Brünns. N. 1893, č. 2.

H. Welzl: Vorträge und Vorlesungen in Brünn. N. 1893, č. 3.

C. Janetschek: Das Brünner Schwedenlied. N. 1894, č. 6.

Die Feststadt Neu-Brünn. N. 1895, č. 1.

Dr. B. Bretholz: Urkundliche und handschriftliche Mittheilungen aus dem Brünner Stadtarchive. N. 1896.

Dr. W. Schram: Brünner Kirchengrüfte. N. 1896.

Drobnější zprávy o Brně jsou r. 1889 v č. 4., 5., 9., 10., 12., r. 1890 v č. 1., 3., 5., 7., 10., r. 1891 v č. 5., 8., 9., r. 1893 v č. 1., 3., r. 1894 v č. 1., 4., 6., 7., 9., 10.

Drobné zprávy o Brně přinášejí také Vídeňské Mittheilungen der k. k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (nyní der Kunst und historischen Denkmale).

Byly tam uveřejněny zprávy tyto:

A. Essenwein: Die Kirche der P. P. Augustiner in Brünn. M. 1862. VII.

M. Trapp: Arterthümliche Funde aus Brünn. M. 1865 X.

M. Trapp: Eine heidnische Grabstätte im Innern der Stadt. M. 1878 XXIV.

M. Trapp: Das ehemalige Königshaus am grossen Platze Brünns. M. 1879. XXV.

Ältere Siegel der Stadt Brünn (1231, 1315). M. 1881. XXVII.

Das Dietrichsteinische Gruftdenkmal in der Garnisonskirche zu Brünn. M. 1882 XXVIII.

A. Prokop: Zur Baugeschichte der Brünner Domkirche. M. 1883 XXIX.

M. Trapp: Die Zeichen am Brünner Rathaus-Portale. M. 1884 XXX.

M. Trapp: Restaurierungen in Brünn. M. 1884.

A. Prokop: Über das ehemalige „Judenthor“ in Brünn. M. 1895.

Drobounké zprávičky a obrázky o budovách brněnských podávají konservatoři brněnští nebo moravští skoro v každém ročníku jmenovaných Mittheilungův. Delší studii uveřejnil tam r. 1901 Adolf Raab: Der Kreuzgang von Maria Saal in Brünn.

Adolf Raab uveřejnil důležitá pojednání z dějin brněnských také v jiných časopisech:

Zur Geschichte der Brünner Familie Rutilius v Zeitschrift d. V. für die G. M. und Sch. I. 1897, str. 44—46.

Kaiser Josefs Türkensiege in der Erinnerung der Brünner v Zeitschrift 1898 str. 175—179.

Christof Schwarz im Lichte seiner Zeit v Zeitschrift 1899.

Die Erwähnungen Brünns im Chronicon Aulae Regiae. v rukopise pro Zeitschrift 1902.

Také známé Schmiedlovy Vídeňské Österr. Blätter für Literatur und Kunst přinesly články:

A. L. Wolfskron: Das Portal des Rathauses in Brünn. Ö. B. 1844.

Dr. B. Dudík: Empfang und Huldigung des Erzherzogs Mathias in Brünn 1608. Ö. B. 1845.

Wodiczka Peter: Geschichtliche Daten über das Brünner k. k. adelige Damenstift (Maria Schul). Brünn. W. Burkart.

V Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (1889. B. XIX.) Alexander Makowsky uveřejnil článek: Lössfunde bei Brünn und der diluviale Mensch.

V Lipsku vycházející Illustrierte Zeitung občas přináší drobné zprávy z Brna. Ve sv. 40. r. 1863: Peter Ritter v. Chlumecký, ve sv. 46. r. 1866: Die neue evang. Kirche in Brünn; v témže svazku: Der Spielberg 1645, 1700; v 79. svazku r. 1882: Das neue Stadttheater in Brünn; ve 100. svazku r. 1893 článek z péra Dra. W. Schrama: Zum 90. Geburtstage Chr. d'Elverts.

Dějiny památek církevních v Brně podal Řehoř Volný ve spise Kirchliche Topographie von Mähren. II. Abth. 1. B. Brünn 1856.

Jednotlivé zprávy podávají:

M. Trapp: Die Zderad Säule bei Brünn. Brünn 1862.

M. Trapp: Das Fideicommisshaus „Kaunitz“ am grossen Platz in Brünn. Brünn 1868.

M. Trapp: Verzeichnis der Ansichten und Pläne der königl. Landeshauptstadt Brünn vom J. 1593 bis auf die Gegenwart. Brünn 1871.

M. Trapp: Der Spielberg in Brünn. Brünn 1873.

M. Trapp: Beiträge zum bürgerl. Militärwesen Brünns. Brünn 1873.

M. Trapp: Das ehemalige Königshaus am grossen Platze Brünns. Brünn 1878.

M. Trapp: Brünns Kirchliche Kunstdenkmale. Brünn 1888.

Emil Weinbrenner: Mähren und das Bisthum Brünn. Brünn 1877.

J. Weingartner: Geschichte des deutschen Staats-Obergymnasiums in Brünn (1578—1878). Brünn 1878.

Aug. Prokop: Zur Baugeschichte der Peterskirche in Brünn. Wien 1884.

Albert Rille: Die Geschichte des Brünner Stadttheaters (1734—1884). Brünn 1885.

Albert Rille: Brünner Bauwerke im 17. und 18. Jahrhundert. Brünn 1890.

W. Schram: Vincenz E. Milde, Erzbischof und Pädagoge. Brünn 1877.

W. Schram: Brünner Chronik v. 1800-1850. Brünn 1885.

Dr. W. Schram: Aus dem Archive der Brünner Bäckerinnung v časopise Kleingewerbe 1886, str. 34.

W. Schram: Brunnen u. Säulen in Brünn. Brünn 1886.

Dr. W. Schram: Berichte über das in den Archiven der Stadt Brünn befindliche kunsthist. Quellmaterial. Wien 1893.

Dr. W. Schram: Verzeichnis Mährischer Kupferstecher vom J. 1480 bis zur Gegenwart. Brünn 1894.

Dr. W. Schram: Neue urkundliche Beiträge zur Geschichte der Stadt Brünn (jsou to účty města Brna z. l. 1550—1700) v časopise Zeitschrift für die Geschichte u. s. w. I. 1897.

Dr. W. Schram: Brünn zur Zeit der Kaiserin Maria Theresia (1740—1780). Vyšlo v časopise „Tagesbote" v Brně r. 1899.

Dr. W. Schram: Ein Buch für jeden Brünner. Brünn 1901.

Chr. d'Elvert: Chronik der Landeshauptstadt Brünn seit dem letzten Jahrhunderte. (F. M.)

Spis: Kurze Darstellung des Elisabethinerinnen-Klosters in Altbrünn in den J. 1777—1854. Brünn 1854.

Dr. Th.: Brünn, kurz geschildert, Brünn 1866.

A. Pospiech; Brünn als Grossgemeinde. Brünn 1871.

Georg Deutsch: Die Entwickelung der Landeshauptstadt Brünn in den lezten 100 Jahren. Brünn 1883.

Alex. Makowsky und Ant. Rzehak: Geologische Karte der Umgebung von Brünn. Wien 1883, Brünn 1884.

K. J. Maška: Lössfunde bei Brünn und der diluviale Mensch. Wien 1889.

D. E. Migerka: Rückblicke auf die Schafwollwaren-Industrie Brünns. Brünn 1890.

Spisek: Die Brünner Domkirche. Brünn 1891.

Alex. Makowsky: Der diluviale Mensch im Löss von Brünn. Wien 1892.

Dr. A. Wieser: Die Gemeindeverwaltung der Landeshauptstadt Brünn 1894—95. Vychází od r. 1896 každý rok.

Dr. B. Bretholz: Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Brünn 1895.

Dr. B. Bretholz: Urkundische und handschriftliche Mittheilungen aus dem Brünner Stadtarchive v časopise Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. I. Brünn 1897. Zpráva ta popisuje cestu poslů brněnských k císaři r. 1645.

Dr. B. Bretholz: Zur Biographie des Markgrafen Jodok von Mähren v časopise Zeitschrift. III. 1899.

Cl. Janetschek: Das Augustinerstift St. Thomas in Brünn während des 30jähr. Krieges v časopise Zeitschrift I. 1897.

Rzehak: Massenfunde alterthümlicher Gefässe im Weichbilde der Stadt Brünn v časopise Zeitschrift I. 1897.

Dr. G. Trautenberger: Die evang. Schule in Brünn. Brünn 1896.

Dr. G. Trautenberger: Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1897.

Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien 1897.

Českým jazykem psali o Brně:

Článek „Památka na Františkově hoře u Brna“ v časopise Jindy a Nyni 1831, str. 93.

Článek „Brno“ v časopise Česká Včela r. 1836, str. 383.

Zap: „Brno“ v časopise Květy r. 1837, str. 142.

V. A. Šembera: Odkud pochází Brno a Holomauc. V časopise českého musea r. 1838.

O divadle v Brně v časopise Květy r. 1839 a 1840.

Jos. Pospěch: Krátký dějepis bývalého kláštera premonstrátů, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích. V Brně 1869.

V. Royt: O Brně za nejstarší doby. V časopise Matice moravské r. 1869.

Dr. J. Čelakovský: O právních rukopisech města Brna. V časopise českého musea 1882.

Frant. Bauer: Podzemní žaláře na Špilberku. V Praze 1888.

Frant. Šujan: Brno a hrad Brněnský. V „Mor. Orlici“ r. 1890.

Frant. Bauer: Brno. V Telči 1892.

Zd. Sadovský: Dějiny Králova Pole. Ivančice 1893.

Fr. Kameníček: Rukopisná sbírka Josefa Val. Zlobického ve Františkově museu v Brně. Listiny (57) o Brně z l. 1276—1792. V Annales III. Frant. musea. V Brně 1898.

Frant. Šujan: Švédové u Brna r. 1645. V časopise Matice moravské 1897—98. Vyšlo také jako kniha r. 1898.

Fr. J. Rypáček: Úryvky z dějin kr. hl. m. Brna v kalendáři „Moravanu“ 1900.

Pro dějiny Brna důležity jsou také spisy, které vysvětlují osudy Moravy vůbec.

Fr. Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. I.—V. V Praze 1878.

A. V. Šembera: Páni z Boskovic a hrad Bozkov na Moravě. V Brně 1836.

A. Boček: Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v Markrabství Moravském. V Brně 1850.

B. Dudík: Mährens allgemeine Geschichte. I.—XII. Brünn 1860—88.

B. Dudík: Dějiny Moravy. I.—VIII. V Praze 1872—1882.

P. J. Šafařík: Starožitnosti slovanské. V Praze 1863.

V. Brandl: Kniha pro každého Moravana. V Brně 1863 a 1892.

V. Brandl: Statuta Conradi. V časopise Právníku v Praze 1873.

Zápas o české školy v hlavním městě Moravy. V Brně 1888.

A. Rezek: Dějiny Čech a Moravy za Ferdinanda III. V Praze 1890.

Fr. A. Slavík: Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce. V Telči 1892.

Dr. M. Kříž: O době pravěké, předvěké a novověké na Moravě. V Brně 1892.

Dr. J. L. Píč: Archaeologický výzkum ve středních Čechách. V Praze 1893.

Dr. L. Niederle: Lidstvo v době předhistorické. V Praze 1893.

Jar. Demel: Konrad Ota, první markrabí moravský. V. Č. M. M. 1894.

Fr. Kameníček: Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru vídeňského od zemí koruny České 1605—6. V Č. Č. M. r. 1894. Také Prameny k nim v Hist. archivě Č. akad. 1894.

Dr. B. Bretholz: Geschichte Mährens. Brünn 1895.

I. L. Červinka: O římských cestách obchodních na Moravě. V Časopise Matice Moravské r. 1895.

I. L. Červinka: Mince a mincovnictví markrabství Moravského. V Časopise Matice Moravské. 1895—1897.

J. Smolík: Denáry údělných knížat na Moravě. V rozpravách české akademie v Praze 1896.

V. V. Tomek: Dějepis města Prahy. I.—XI. V Praze 1897.

I. L. Červinka: Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie. V Kroměříži 1897.

Ferd. Menčík: Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku (1502—1602). V Č. Č. M. 1897.

Jar. Vlček: Dějiny české literatury. V Praze 1893—1901.

Jindřich Dvořák: Moravské sněmování 1848—1849. V Telči 1898.

Památník na oslavu 50letého jubilea J. V. císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848—1898. V Praze 1898.

G. Friedrich: Kodex Tišnovský. V Č. Čas. Historickém 1897.

Frant. Outrata: Přehled písemnictví českého na Moravě v l. 1830—1870. V Prostějově 1898.

Fr. Kameníček: Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském (1412—1527). Archiv český X. a XI. V Praze 1891.

Fr. Kameníček: Zemské sněmy a sjezdy moravské. I. v Brně 1900.

B. Seznamy domův a popisy.

Pro poznání topografie brněnské důležity jsou seznamy domův a popisy Brna. Číslování domů v Brně bylo zavedeno r. 1755., a od té doby podnes vydávají se popisy města:

Verzeichniss der in der k. Stadt Brünn befindlichen Gässen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde. Brünn 1779.

Verzeichniss der sowohl in der k. Hauptstadt Brünn nach ihren vier Vierteln, dann ob denen zur Stadt gehörigen, als auch rings um die Stadt liegenden Vorstädten befindlichen Gässen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde, auch zu was für einer Pfarre diese oder jen Gasse in der Stadt und der Vorstädten gehörig. Von Jesef Lemmer. 1785 a 1794.

Neues Notizschema von der k. Hauptstadt Brünn für das Jahr 1789, darinnen der Handlungs-Etat, der Manufacturen, Fabriken, Künstler, Professionisten, Handwerker und sonsten zur nützlichen Auskunft dienenden Gegenstände in alphabetischer Ordnung mit Benennung der Wohnhäuser, Plätze, Gässen, Hausinhaber, ihrer Schildern und Militärnummern der Häuser in der Stadt und in den Vorstädten zu finden, auch andere nöthige Nachrichten der aufblühenden Künsten, Stiftungen und Wissenschaften enthalten sind. Brünn bei Joh. Silv. Siedler. 1789.

Vollständiges Verzeichniss aller in der kaiserlichen auch k. k. Hauptstadt Brünn und ihrer Vorstädte befindlichen und nun neu numerirten Häuser, deren Eigenthümer, Strassen, Gässen und Plätze nebst genauer Anzeige der Gründe und Pfarren, zu denen jedes Haus gehört. Von Anton Krommer, Magistrats-Raitofficier und Konskriptions-Kommissär. Brünn und Olmütz 1806.

Verzeichniss der Häuser der k. Stadt Brünn und ihrer Eigenthümer. Brünn 1818.

Häuser-Schema von Brünn oder Verzeichnis aller in der k. Hauptstadt Brünn und ihren Vorstädten, befindlichen Häuser, deren Eigenthümer, Strassen, Gässen und Plätze, nebst

genauer Anzeige der Grundobrigkeiten und Pfarren, zu denen jedes Haus gehört. Von Ferd. Kraus, k. k. Polizeibeamten. Brünn 1827 a 1833.

S. Schneider: Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Wien 1830.

C. J. Schmidt: Brünn und seine Umgebung. Ein Gemälde dieser Landeshauptstadt. Brünn 1835.

Beschreibung einiger Denkwürdigkeiten der k. Hauptstadt Brünn.

Josef Dittrich: Schema aller in der Hauptstadt Brünn sammt Vorstädten befindlichen Häuser. Brünn 1849.

Handbuch des Fabriks-, Handels- und Gewerbe-Standes im Bezirke der Brünner Handels- und Gewerbe-Kammer. Von Dr. Robert Heym, Sekretär derselben, Brünn 1852.

Schematismus für die königl. Hauptstadt Brünn, sammt allen Vorstädten. Von Joh. Alex. Herlth, Vice-Bürgermeister. Brünn 1853.

Allgemeines Adressenbuch und Häuserschema für die k. Hauptstadt Brünn. Von J. A. Herlth. Brünn 1856. Podobné adressáře pro Brno vycházejí ročně podnes.

Berichte der Brünner Handels- und Gewerbekammer. Brünn 1851—1899.

Statistischer Bericht über die wichtigsten demographischen Verhältnisse in Brünn. Wien 1887.

Fremdenführer durch Brünn und Umgebung. Brünn J. 1874.

Neues Orientirungsschema für die Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1867 a 1877.

Fr. Kumpošt: Stručný popis kr. hlav. města Brna. V Brně 1884.

Unser Brünn. Führer mit 11 Ansichten und einem Stadtplane. Brünn 1888.

Führer durch Brünn und seine Umgebung. Brünn 1885 a 1895.

Průvodce Brnem a okolím. V Brně 1893.

Statistiche Darstellung des Bevölkerungsstandes des k. Landeshauptstadt Brünn auf Grund der Volkszählung vom J. 1857.

Statistische Darstellungen in der Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1870 a 1890.

Dr. W. Schram: Brünn und Umgebung. Zürich 1888.

Ant. Rosetti: Der Brünner Spielberg. Brünn 1880.

R. Hanák: Die königl. Landeshauptstadt Brünn und die Umgebung. Brünn 1880.

Geheimnisse des Spielberges. 1856 a 1882.

Fr. Bauer: Podzemní žaláře na Špilberku. V Praze 1888.

Fr. Bauer: Brno. V Telči 1892.

C. Obrazy, plány a pohledy na Brno. Špilberk.

Pokud známe, nejstarší obraz Brna je v českém díle proslaveného spisovatele polského Barth. Paprockého „Zrcadlo slavného margkrabství Moravského", jež vyšlo v Olomouci r. 1593. Jsou tam obrazy několika měst moravských, obraz Brna je na listě 386.

Věrnější obraz Brna je z r. 1617, jejž „ex depicto aliorum communicat Georgius Houfnaglius". Je to rytina do mědi, která je úplně shodná s dřevořezbou Paprockého, bezpochyby obě reprodukce neznámého originálu z konce 16. století. Obraz Houfnaglův je v díle: Civitates orbis terrarum etc., jež Georg Bruin vydával v Kolíně v l. 1572—1618. S malými změnami je na J. A. Komenského Mapě Moravy, kterou asi 1627 vydal Mikuláš Vischer. R. 1678 ve 3. vydání knihy Daniela Meisnera „Libellus novus politicus emblematicus civitatum" vyšla zmenšená rytina Bruinova. Ba ještě na mapě Moravy od Math. Senttera v 18. stol. je obraz Brna ze 16. století. Otisk v Bretholzově díle: Der Vertheidigungskampf, str. 16.

R. 1644 brněnský malíř Marz Groer zhotovil malý obraz Brna pro kapli P. Marie, která stávala na rohu nynější ulice Ferdinandské a Panské. Jest to jen pohled na okolí kaple, je však velmi názorný a význačný. Originál je ve Františkově museu, reprodukce ve zmíněném spise Bretholzově.

Slavné obhájení Brna proti Švédům r. 1645 bylo podmětem k několika obrazům a plánům. Nejdokonalejší je: „Aigendliche Abbildung der königlichen Statt Brünn", jejž brněnští malíři Hieronymus Benno Beier a Hans Jörg Zeiser namalovali pro císaře. Je v císařské obrazárně ve Vídni. Tiže umělci

podobný obraz vymalovali pro obec brněnskou: Aigendliche Abbildung der schweren und harten Belegerung der Stadt Brünn". Originál jest ve Františkově museu, reprodukce L. Pinkavy z r. 1845 a pak ve spise Bretholzově. Podobný obraz Brna z r. 1645 rada brněnská obětovala do chrámu Páně v Mariacelli ve Štýrsku, kde jest posud.

R. 1650 ve Frankfurtě Martin Zeiler vydal knihu: „Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae", ve které je otisknuta Komenského mapa Moravy a význačný plán Brna s předměstími.

Po r. 1645 Brno bylo rozšiřováno a opevňováno, k čemu byly zhotoveny: „Übersichtspläne der neuen Brünner Stadtbefestigung" z r. 1645, 1658, 1676, 1678, 1682, 1699 a 1702, které jsou v c. k. válečném archivě ve Vídni.

R. 1672 ve Vídni byla vytištěna kniha „Relatione dell' assedio di Bruna", ve které jest podrobný plán celého obléhání, jemuž podkladem je plán Zeilerův z r. 1650.

Kolem r. 1675 zhotovil obraz Brna „Ansicht der Stadt Brünn" brněnský malíř Johann Baptist Spiess. Obraz jest ve Františkově museu, reprodukce v musejních Annalech III. Týž umělec pořídil r. 1688 kopii svého obrazu.

Kolem r. 1690 vymaloval Brno malíř Volbert Allen, jenž na rozkaz císařův maloval některá města v zemích císařových, ale není známo, kde obraz jest.

Rytinu Brna zhotovil Fr. Dominicus ord. praed. v Brně r. 1692. Jest ve Frant. museu.

Také na mapě Moravy, kterou r. 1692 vydal G. M. Vischer, jest rytina Brna.

D'Elvert ve XIII. sv. Spisů hist. statist sekce na 216—220 uvádí ještě tyto:

Pohled na Brno. Franc. Wohlhaupter delineavit, Dom. Rosetti sculpsit Wienne.

Pohled na Brno 1653 nákladem Marianské družiny od Šeb. Jeneta ve Vídni.

Pohled na Brno od Laidiga (v Brně asi 1721).

Pohled na Brno asi 1700. Vydali dědicové J. P. Wolffa. Jest ve Frant. museu.

Pět různých pohledů na Brno vydali v Augšpurku Friedrich Bernhard. Werner a Martin Engelbrecht (1703). Jsou ve Frant. museu.

Obraz P. Marie u sv. Tomáše s pohledem na Brno z r. 1730.

Pohled na Brno od J. G. E. (Etgens) [Mater Dei nigra etc.] z r. 1736. Reprodukce v musejních Annalech. III. Str. 175.

Obraz Brna za pruského obležení r. 1742. Jest v klášteře augustinském na Starém Brně. R. 1845 vydán v „Mähr. Wanderer" s popisem Dra. Konrada Schenkla.

Plán Brna na Müllerově mapě Moravy, vydané r. 1742 od Le Rouge a r. 1758 od Lottera v Augšpurku.

Sancta Maria major s pohledem na Brno od Karla Birkharda († 1749).

Věrný nákres (Delineation) Brna od J. C. L. Kopie od Joh. Freunda: Prospekt der k. k. Hauptstadt Brünn.

Pohled na Brno 1763 od J. S.

Pohled na Brno 1790 od Tomáše Schweigela.

Plán Brna z r. 1794 od ing. Stočka. Ryl J. Sechan.

Brněnská radnice 1799 (v Bibl. Austr. str. 179).

Pohledy na Brno 1808 od Štěp. Kohlnedera.

Pohled na Brno od L. Scheibenhofa, jejž ryl Arrighoni. J. Hesse v Brně.

Půdorys města Brna z r. 1817 od L. Scheibenhofa. Jest to podrobný plán Brna, jejž Scheibenhof věnoval zemskému gubernatorovi hraběti Mitrovskému.

Brno s předměstími 1815 od Scheibenhofa. Ryl J. David. Vydáno 1820.

Pohledy (16) s Františkova od Richtra.

Pohled na Brno od Schweibenhofa a Arrighoniho v Jurendově „Vaterl. Pilger" 1820.

Pohled na Brno od Aloisa Saara. Majetek císařovny Alžběty.

Pohled na Špilberk od ing. Berniera 1824. V museu Františkově.

Plán Brna z r. 1825 a 1843 (2. vyd.) v měřítku 1 : 2700.

Plán Brna z r. 1828 od stavební direkce ku potřebě úřední.

Katastrální mapa Brna.

Okolí Brna v 6 sekcích vydáno od generálního štábu.

Topograf. mapa Brna s okolím (Österr. Encykl. VI. 399).

Speciální mapa Brna s okolím od c. k. gener. štábu.

Pohledy na Brno (Moravia 1840, str. 114).

Pohled na Brno v Schimmerově: Geschichts- und Erinnerungskalender 1828.

Plán Brna od c. k. ing. hejtmana šl. Gaala. V Brně 1839.

Rytiny (10) v díle: Merkwürdigkeiten und Sagen aus der Umgegend von Brünn. Sepsal Jan Vogl. Ve Vídni 1842.

Lithogr. pohled na Brno s okolím od Pernolda. Ve Vídni 1844.

Pohled na Brno od Würbsa v „Neuer Bothe aus Mähren" 1845.

Pohledy na Brno vydal Gastl v příloze ke Gastlovu „Bothe aus Mähren" 1851.

Pohled na Brno od Chapuyez r. 1852. Vytiskl Rauch ve Vídni.

Situační plán Brna s okolím od Frant. Doležala. Ve Vídni 1858.

Tento d'Elvertův seznam obrazů, plánův a pohledů na Brno poněkud opravil a doplnil Dr. Bretholz článkem: „Brünner Stadtbilder (bis zum J. 1750)" ve III. ročníku Annales Musei Franciscei Brunae.

Bretholz kromě Houfnaglova uvádí ještě tyto obrazy Brna:

Obraz Brna z r. 1742, jejž městská rada brněnská obětovala do kostela v Mariacelli ve Štyrsku.

Jiný obraz Brna z r. 1742 jest ve Františkově museu v Brně, ale jest velmi poškozen.

Bretholz také upozorňuje na obraz Brna v kostele sv. Tomáše v Brně nad jižním vchodem.

Dále reprodukuje v Annales III., str. 179, obraz Frant. Korompaye, jenž vymaloval Brno o Božím Těle r. 1748. Originál jest ve Frant. museu.

Nové rytiny Brna Bretholz uvádí tyto:

„Brünn in Mähren". Delineavit Friedrich Bernard Werner asi r. 1700.

„Prospect von der Stadt Brünn in Mähren." F. B. Werner del. asi 1703.

„Plan von der Haupt Stadt und Vorstädter Brünn in Mähren.“ F. B. Werner delin. Breslau.

„Brünna Moraviae, Brünn in Maehren.“ Marc. Abraham Rupprecht sculp.

„Prospect der Stadt Brünn in Mähren.“ Eder exc. A. Sommer fecit.

Seznam podobných prací z doby novější podal r. 1871. M. Trapp ve spisku „Verzeichnis der im Franzens Museum ausgestellten, bis jetzt bekannten Ansichten und Pläne etc. der königl. Landeshauptstadt Brünn vom Jahre 1593 bis auf die Gegenwart“.

Podrobný je: Neuester Plan von Brünn 1890. Brünn 1890.

Poučný je přehled ve spisku: Führer durch die Gemälde-Gallerie des Franzens Museums. Brünn 1899.

R. 1900 knihkupec A. Píša vydal český „Plán kr. hlavního města Brna“, na němž je také Müllerův plánek Brna z r. 1742.

Na základě těchto pramenův a pomůcek napsal jsem stručné dějiny Brna, jež vydává spolek musejní ve Vlastivědě.

Do konce 14. st. naznačil jsem rozvoj Brna podrobně na základě bezpečných zpráv tištěných i rukopisných. Od počátku 15. st. naznačuji rozvoj Brna stručněji, poněvadž r. 1407. přestává důležitý pramen Codex dipl. Moraviae.

V knize své naznačuji stručně, jak obyvatelstvo brněnské pracovalo v oboru práce hmotné i duševní, by nezůstalo za obecným rozvojem lidstva, jež stále se bere k dokonalejší vzdělanosti. Nezamlčím ani překážek, které Brno na dráze té zdržovaly.

Postupuji dle jednotlivých panovníků, kteří bývali nejvyššími pány nad Brnem, a mám na zřeteli Brno jako středisko správy zeměpanské i zemské (kníže, král, markrabě, stavové, soudy, sjezdy a sněmy zemské), jako městskou obec (výsady, správa policejní, soudní a hospodářská), měšťanstvo (živnosti, blahobyt, zábavy, počet) a vzdělanost duševní všech obyvatel (náboženství, národnost, vědy a umění).

Od stálého uvádění pramenův a pomůcek upouštím ze šetrnosti ke čtenářům, neboť musil bych stále citovati, ale připomínám, že prameny a pomůcky srovnával jsem vždy svědomitě, bych se neuchýlil od historické pravdy.

Při pramenech rukopisných radou i skutkem často mi pomocen býval pan zem. archivář Dr. B. Bretholz v archivě městském i zemském, zač upřímně děkuji. Při pochybnostech topografických ochotně mi rady a poučení poskytovali brněnští badatelé P. T. pp. redaktor H. Welzl, správec Adolf Raab a zem. bibliothekář c. rada Dr. W. Schram, jimž za přátelskou ochotu srdečně děkuji.

DĚJINY BRNA.

Brno rozkládá se na 49° 11' 32" 2"' severní šířky a na 34° 16' 10" 5"' východní délky dle ostrova Ferra. Vzniklo nad soutokem řek Svratky a Svitavy, které vyhlodaly ve Vypnulině českomoravské hluboké brázdy, jimiž její svah jihovýchodní (Morava) je spojen se svahem severozápadním (Čechy). Při soutoku obou řek začíná Úval dyjsko-svratecký, jenž vyplněn je úrodným nánosem s okolních výšin, které Brno (206·66 m) na západě, severu a na východě chrání proti chladným větrům severním a, od pradávna mohutnými lesy porostly jsouce, zdravým vzduchem horským opatřují. Nad soutokem Svratky se Svitavou, které do r. 1848 spojovaly se u Brna, zdvihal se vrch (Petrov) a za ním druhý (Hrad), které zrovna vábily člověka k bezpečnému sídlu. Ze Svratky i Svitavy snadno dala se vykopati ramena, by přiváděla vodu většímu místu potřebnou. Nadto přítok Svitavin Ponávka, která před zrušením rybníkův bývala vydatnější, dosti podporovala řemeslníka, jenž při větším sídle rád se usazoval. Poloha Brna.

Tato příznivá poloha v údolí mezi Sudetami a Karpatami, jímž vede obchodní cesta z jihu na východ evropský, jakož i výsledky důležitých událostí dějinných byly příčinou, že na tomto místě vzniklo veleměsto, které r. 1900 mělo 109.361 obyvatel na městské půdě 1731 ha 40 a.

Trvalo však dlouho, než Brno k té velikosti dospělo. Jak se vyvíjelo v době prastaré (předhistorické), nelze určiti. V době

historické na tom místě shledáváme napřed hrad s podhradím a od 13. stol. město Brno. Dle toho vývoje podávám napřed dějiny hradu, potom dějiny města.

I.

Hrad brněnský.

1. Doba předhistorická.

(x—1048.)

O Brně v dobách nejstarších až do polovice 11. st. po Kr. historie neví nic jistého. Dějepis musí přenechati slovo družkám svým archeologii a srovnávacímu jazykozpytu. Tyto vědy mluví sice řečí bohatou, ale neurčitou. Nelze ani dle výzkumův archeologických ani jazykozpytných o Brně v době předhistorické pověděti nic určitého.

Doba kamenná.

Archeologie jen povšechně tvrdí, že údolí našich řek moravských byla osídlena již v mladším období kamenné doby (neolithu), kdy člověk neznaje kovů, robil si všechny potřebné nástroje z kamene a kosti. V údolích těch u četných osad nynějších nalézají se bohaté nálezy archeologické čili zbytky sídlišť neolithických. Zbytky takové nalezly se také v okoli Brna.*) Dobu neolithickou archeologové odhadují od nejstarší doby až po r. 1000 př. Kr.

Doba bronzová.

V Brně byly nalezeny památky archeologické také z doby kovové. Povrch země Moravské je tak utvářen, že veškera půda má svah k řece Moravě a k jejím přítokům. Řeka Morava i její přítoky otevřely zemi Moravskou národům jižnějším a ukázaly jim přirozenou cestu k národům severním při moři Baltském. Z římského města Carnunta (nedaleko ústí Moravy do Dunaje) údolím řeky Moravy, Bečvy a Odry vedla od pradávna hlavní obchodní cesta, po které četné karavany převážely plodiny a zboží z jižních i severních krajin evropských. Od cesty hlavní odbočovaly vedlejší, z nichž jistě důležita byla cesta, která vedla od Moravy podél Dyje a Svratky k místu, kde sbíhala se

---

*) Svědčí o tom Dr. Wankel (Bilder aus der mähr. Schweiz), Maška, Makowsky, Rzehak, Lang, Červinka, Kříž, Hladik, Slovák, Fila, Knies v četných spisech a pojednáních.

hluboká údolí Svratčino a Svitavino. Do sídliště tamějšího obchodníci dojista přinesli prvé tovary kovové z pokročilejších zemí jižních. Obchodem dostali obyvatelé Brněnští prvé výrobky kovové, a to nejprve z mědi, později hlavně z bronzu. Časem sami přiučili se robiti výrobky bronzové.

Doba železná.

Nástroje bronzové časem ustoupily železným (snad po r. 500 př. Kr.?). Šperky ještě dále byly dělány z bronzu, ale vedle bronzových byly již také ze zlata, stříbra, z jantaru a ze skla. Archeologové tvrdí, že v Brně a v okolí vystřídaly se kovové (železné) výrobky z doby hallstattské, latènské, římské, germanské a slovanské. Kdy která doba nastává nebo přestává, nedovede pověděti nikdo.

Archeologové dosud nedohodli se ani v tom, kterému kmeni a kterému národu náleželi předhistoričtí obyvatelé na Moravě, těžko tedy určiti to v Brně. Někteří rozsáhlým bádáním dospěli k poznatkům, které již od 2000 let hlásá historie, že na Moravě vystřídalo se obyvatelstvo keltické, germánské a slovanské.*) Kdy jedni ustoupili druhým, o tom archeologové a v novější době ani historikové se nesrovnávají. Dosud však není, proč bychom se uchylovali od střízlivého soudu Palackého a Šafaříkova, že Keltové bydleli u nás v době před Kristem, kdy musili ustoupiti Germanům, a ti v V. stol. po Kr. (po bitvě na polích katalaunských) Slovanům. Tak bylo také v Brně.

Jak Brno tehdy slulo a jak obyvatelstvo jeho žilo, dějepis říci nedovede. Archeologie a jazykozpyt k těm otázkám odpověď přenechávají rozmanitým domyslům. Dějepisu přichází na pomoc zeměpis.

Keltové.

V době germanské (I.—V. stol.) řecký zeměpisec Ptolemaios (zemřel r. 147 po Kr.) ve svém popise Germanie ve knize II. c. 11. mezi obcemi germánských Kvádů uvádí Erobodunon čili Rhobodunon a ve knize VIII. c. 2.: Eburodunon na témže poledníku ($38^0\ ^{11}/_{23}$) a rovnoběžce ($48^0\ ^{11}/_{23}$). Na mapě Germanie (IV. m. Evropy) na ten poledník a rovnoběžku naznačil obec Eburodunon.**) Bedlivé měření na mapě

*) Dr. M. Kříž: O době pravěké, předvěké a novověké na Moravě. V Brně 1892.

**) Claudii Ptolemaei Alexandrini Liber geographiae cum tabulis etc. Venetii 1511. Ve Frant. museu v Brně.

a srovnání polohy Eburoduna s polohou jiných míst podnes zachovaných a nezměněných (na př. s ústím Moravy do Dunaje) nás nejen oprávňuje, nýbrž zrovna nutí, **bychom kladli Eburodunon na místo nynějšího Brna.** Ptolemaios naznačil Eburodunon na jižním svahu nevysoké vysočiny, která objímá Brno podnes.

Tento poznatek zeměpisný časem nezvratně dokázati může jen archeologie. Dosavadní nálezy archeologické v Brně tomu nikterak neodporují. Eburodunon čili v latinské formě Eburodunum jest jméno keltické. Bylo ještě jedno v území keltickém v Alpách grajských na prameni řeky Druentie (Durance). Koncovka jeho značí pojem, který slyšíme na př. z anglického Queenstown, Brighton; z německého Magdeburg nebo ze slovanského Bělgrad.

Germané. Eburodunon založili tedy již Keltové. Pro výhodnou polohu stalo se důležitým sídlem také Germanům. Nebylo-li Eburodunon na místech nynějšího Brna, jistě bylo tu sídliště jiné za doby keltické i germanské. Vedle vykopaných starožitností svědčí o tom výhodná poloha Brna. Svratka i Svitava nanesly sem úrodné prsti, kterou stále hojně zavlažovaly. Okolní hory chránily místo před studenými větry a poskytovaly obyvatelstvu nejen hojně zvěře a dřeva, ale také dosti ochrany před nepřítelem. Vrchy brněnské (Petrov a Hrad) hodily se dobře za sídliště nejen pro bezpečnost před povodní, ale daly se také snadno hájiti proti nepříteli.

Germanské **Kvady,** seslabené staletým bojem s Římany, podrobili si mongolští Hunové a přinutili je, by táhli s nimi proti Římanům do Galie (451 po Kr.). Z bojiště katalaunského Kvadové se více nevrátili. Do vlasti jejich, řídce obydlené, přihrnuli se nepokojní germánští Rugové a Langobardi, kteří brzy hledali výhodnějších krajin za Dunajem. Do země Kvadské přistěhovali se od severovýchodu Slované, kteří časem přijali vzdělanost křesťanskou.

Slované. Křesťanství začalo vnikati na Moravu za knížete Mojmíra (x—846) a Rostislava (846—870). Že na Petrově pohanská bohoslužba ustoupila křesťanské, lze souditi z pojmenování chrámu sv. Petra. Tam kříž Kristův vztýčili asi již misionáři z arciskupství Salcburského, kde byl také nejstarší chrám sv. Petra. Působením sv. Konstantina a Methoděje blahodárné učení Kristovo stalo se Moravanům srozumitelným. Zásluhou jejich předkové naši stali

se křesťany srdcem. Že za velikých bojů Moravy s Německem v době Mojmírovců (822—906) Brno pro svou polohu bylo asi důležitou oporou Mojmírovcům, vyplývá z povahy tehdejší doby.

Však první květ vzdělanosti křesťanské na Moravě zničen byl Maďary, když porazivše Mojmíra II spustošili celou Moravu tak nelidsky, že na půl století i jméno její mizí z dějin evropských (906—955). Maďaři po veliké porážce u Augsburka byli vypuzeni také z Moravy knížetem českým Boleslavem I. Morava byla připojena k Čechám (955—999). Po smrti Boleslava II. kníže polský Boleslav Chrabrý zmocnil se Moravy, která zůstala Polsku až do jeho smrti (1000—1025). Brzy potom se Moravy zmocnil Štěpán, král uherský, a podržel ji, až statečným Břetislavem, synem českého knížete Oldřicha, byl vypuzen r. 1029 a přinucen ke smlouvě v Ostřehomě, by Morava v nynějších hranicích připadla k Čechám a Slovensko k Uhrám (1031).

2. Doba historická.

Břetislav (1029—1055).

Morava spojena s Čechami.

Po vypuzení Uhrů z Moravy uvázal se ve správu její Břetislav jako kníže moravský pod vrchním panstvím otcovým. Usadil se v Olomouci, kam již v červnu 1030 přivedl si mladistvou manželku, krásnou Jitku, kterou junáckým způsobem unesl z kláštera Šveinfurtského, by nemusil o ni prositi hrdého otce jejího markraběte Oty Babenberka. Morava dostala zřízení župní, jaké tehdy bylo v Čechách. Břetislav jal se opravovati staré hrady v zemi a stavěti některé nové jednak jako sídla župní, jednak na ochranu pomezí. Po smrti otcově r. 1037 stal se také knížetem v Čechách.

Župa brněnská.

Břetislavem nastala Moravě doba šťastnější a jasnější, jejíž světlo brzy přemohlo i neproniknutelnou tmu, jaká do té doby v dějepise zahaluje Brno. Břetislavem nastává Brnu doba historická. Kníže založil benediktinský klášter v Rajhradě r. 1048. V zakládací listině daroval klášteru několik vesnic a plat ze župy brněnské.*) Je to první dějepisná zmínka o Brně. Župa brněnská

*) Ad hec in Brunensi provincia decimationem frumenti ac decimi nummi. Codex dipl. Mor. I. str. 123. Listina není z r. 1048, jak její datum udává (VI. Kal. Decemb. 1048), nýbrž dle Wattenbacha, který r. 1848 v Rajhradě ji zkoumal osobně, pochází ze 12. století, ale není falsum, nýbrž

měla jméno po Brně. Župané (castellani) sídlívali na hradech, u nichž rozkládalo se podhradí. Také v Brně byl hrad župní s podhradím. Snad brzy po vypuzení Maďarů z Moravy r. 1029 byla v Brně obnovena, či teprve zavedena staroslovanská správa hradská čili župní. Jest jisto, že hrad brněnský za knížete Břetislava (r. 1048) byl střediskem správy župní.

Pod hradem brněnským záhy usazovali se lidé, kteří doufali, že na blízku hradu najdou snadnější výživu a stálejší bezpečnost. Tam vzniklo podhradí, jež záleželo po většině ze stavení pro řemeslníky a pro polní hospodářství.

Brno patřilo mezi přednější místa (hrady) na Moravě, což jest patrno z jiné listiny Břetislavovy. Kníže totiž založil kapitulní chrám ve Staré Boleslavi a kostelu i kanovníkům daroval mnoho statků a příjmů nejen z Čech, nýbrž také z Moravy.

Hrad Brno.

Na Moravě daroval jim několik vesnic a poplatek z větších míst. „Brno unam marcam et duos boves.“*) Brno mělo platiti ročně

obsah její jest správný. Obsahuje vše, co Břetislav r. 1048 daroval klášteru, ale darované v době vzniku té listiny bylo vyňato (spíše mělo býti vyňato) z práva zemského (ab omni lege provinciali). Palacký prohlásil, že všechny listiny, které u nás před poslední čtvrtí 12. století obsahují vynětí z práva zemského (a lege provinciali), jsou nepravé (Erbenova Regesta I. 624). Tehdejší jmění kláštera bylo v listinu sneseno a domácí zprávy o původu jeho do ní uvedeny koncem 12. nebo spíše počátkem 13. století

*) Codex dipl. Mor. I. 125. Palacký s Dudíkem listině nedůvěřují, ale obsah její je správný, jen vročení Bočkovo (cc. 1052) není správné; byla zdělána mnohem později.

Jméno Brno.

Název „Brno“ zachoval se podnes u Čechů, latinsky Bruna, německy Brünn. O původě a významu slova Brno jsou náhledy přerozmanité.

Geografie oprávňuje, bychom odvozovali názvy ty z keltického Eburoduna. Historie podává jméno tohoto místa po prvé hned ve formě slovanské: **Brno**. Jazykozpyt učí nás, abychom odvozovali brno od staroslovanských jmen: брънить (brъn-ije = hlína, bláto), neb od бръния (brъn-ija = brnění). Těmto slovům přísluší český tvar Brno.

Brno mohlo by tedy znamenati místo bohaté hlínou, z níž obyvatelstvo robilo hrnce. Podnes část Brna slove Hlinky = Lehmstätte, je to část při ulici Pisárecké na Starém Brně. Tento výklad podal historik V. Royt (Č. Mat. Mor. r. 1869) a přijal jej také německý historik Krones. Vyskytlo se ještě deset výkladů jiných.

Dle zákonů zvukoslovných lze germanskou formu Brünn, latinskou Bruna a slovanskou Brno vyvoditi z keltického Eburodun — Burodun. V tom případě každý výklad významu slova jest marný, poněvadž od Keltů přejali slovo Germané, od Germanů Slované a přispůsobili je duchu svého jazyka bez ohledu na význam.

colou hřivnu (= 200 denárů po 10 kr.) a dva voly, kdežto některé hrady jen polovici. Zpráva ta má dvojí důležitost: poprvé slyšíme slovo „**Brno**“ a je uvedeno mezi urbes.

Poněvadž Brno uvádí se mezi místy většími (urbes), souditi možno, že to nebyl již pouhý hrad (castrum), nýbrž hrad již s podhradím (urbs). Obyvatelstvo bylo slovanské, poněvadž latinské listiny uvádějí název slovanský. Podhradí.

Kníže Břetislav před smrti svou († 1055) nové panství moravské rozdělil mezi své mladší syny: polovici východní dal Vratislavovi (Olomouc), druhou Konradovi (Znojmo) a Otovi (Brno). Nejstarší Spytihněv stal se knížetem v Čechách, jemuž dle ustanovení Břetislavova (zákon starešinský z r. 1055) náleželo vrchní panství také nad údělnými knížaty moravskými.

A. Brno údělným knížetstvím (1055—1200.)

1. Ota (1055—1061).

Kníže Ota sídlel na hradě brněnském a spravoval úděl svůj nedlouho. Nový kníže český Spytihněv ještě r. 1055 vyšel proti bratřím na Moravu.

Napřed poslal list na Moravu, kterým vyzýval zejména 300 šlechticů, jež znal jako nejlepší a nejznamenitější ze všech hradův, a pod ztrátou hrdla nařizoval, aby mu přijeli naproti do hradu Chrudimě. Moravané rozkazu uposlechli a za branou strážnou (nedaleko Svitavy) v polích Hrutovských přišli Ota zbaven Brněnska.

Kdybychom nedbali doby předhistorické, historie podává nám nejprve tvar slovanský Brno, kteréž lze prostě vyvoditi ze staroslovanského brьn-ija čili brьn-ja, jehož kmen a význam podnes žije v českém: brn-ěti, obrněn, brnění. Brno znamenalo by místo pevné buď polohou neb i opevněním (hrad). Vyložiti by se dala také slova Brníčko, Brněnec, Brňany.

Roytův výklad od slova brьn-ije (= hlína, bláto) nemá opory ani v jazyku staroslovanském ani v jazyku našem (Franz Miklosich: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862). Brandl v prvním a druhém vydání Knihy pro každého Moravana (I. str. 230, II. str. 289) kolísá a odporuje sobě, poněvadž nerozeznával staroslovanských slov brьn-ije (hlína) a brьn-ija (brnění): брьнить a брьния. Ostatně slovný výklad významu bezpečným a neomylným není žádný, tedy ani můj; větší důvěru mám v odvození z keltického Eburoduna.

knížeti v ústrety. Kníže však rozhněván, že nepřišli na místo ustanové, hned kázal je jmouti a v okovech dal je věziti, rozděliv je po jednotlivých hradech v Čechách. Koně pak a zbraně jejich rozdělil mezi své a táhl dále cestou do Moravy. To uslyšev bratr jeho Vratislav, bál se ho velmi a utekl do Uher, zůstaviv manželku svou ve hradě Olomouci.

Spytihněv, když všecko dle své libosti spořádal na Moravě, vzal bratří své i svaku, aby byli s ním u jeho dvora. Konrada představil lovcům, Otu pak postavil jako mistra nad pekaři a kuchaři.

2. Konrad (1061—1092).

Po smrti Spytihněvově († 1061) bratr jeho Vratislav, jemuž Spytihněv ještě r. 1055 navrátil všechny hrady jeho na Moravě, povýšen byl na stolec český svolením všech Čechů.

Brno postoupeno Konradovi.

Ten hned zemi moravskou rozdělil mezi bratry své na polovic, dav Otovi krajinu východní (Olomouc), která se hodila více k lovům a měla větší hojnost ryb, západní pak (Brno), která jest proti Němcům, dal Konradovi, který sám také uměl německy. Ta krajina byla rovnější a tučnatější i také na obilí úrodnější. Třetí bratr Jaromír údělu nedostal, poněvadž dle ustanovení otcova měl býti biskupem. Jen z přinucení byl vysvěcen na jáhna a ministroval biskupu mši sloužícímu. Po té hned uprchl se svými přáteli do Polska.

Konrad ujal se Jaromíra.

Když zemřel biskup pražský Šebíř r. 1067, tehdy Konrad a Ota poslali pro bratra svého Jaromíra do Polska a přiměli jej, že přijal opět roucho a pleš duchovní. Však kníže Vratislav již nechtěl ho míti biskupem. Konrad a Ota přišli z Moravy do Prahy, bratra svého Jaromíra s sebou vedouce, a snažně knížete za něj prosili. Kníže chystal se na výpravu do Polska, proto rozhodnutí poodložil až k hranicím zemským, kde prý budou všichni starší národu českého, velmoži a župané i přednější z duchovenstva, na jejichž usouzení záleží biskupa zvolení. Když přišli ku bráně zemské, kníže u místa Dobenína svolal lid a velmože dohromady. Bratří jeho postavili se vedle něho po pravé ruce, duchovní pak a županové posadili se v dlouhém kole a za nimi všichni bojovníci. Tu kníže zavolal Lance, probošta z Litoměřic, a poroučel jej národu za biskupa, podávaje mu prsten a berlu, znaky to biskupské důstojnosti. Stalo se reptání v zástupech.

V tom Kojata, župan nádvorní (první), stoje po pravé ruce Oty silně jej štouchl do boku řka: „Proč se neujmeš bratra svého? Což nevidíš, že se bratr tvůj, syn knížecí, odstrkuje a cizozemce na stolici povyšuje? Váš otec Břetislav nás a otce naše přísahou zavázal, aby po smrti Šebířově bratr váš Jaromír byl biskupem.“ I vzal za pravice Konrada, Otu i Jaromíra a odešli. Větší díl vojska odešel za nimi.

Kníže byl opuštěn, proto vrátil se do Prahy a zval bratry, že již učiní biskupem Jaromíra. V Praze bratří se smířili a kníže propustil Konrada i Otu s pokojem na Moravu.

Konrad opět ujal se Jaromíra.

Smír netrval dlouho, poněvadž biskup Jaromír žádal, by zrušeno bylo nové biskupství v Olomouci (od r. 1062), kterému připadly biskupské statky na Moravě. Když mu nevyhověno, zajel si na Moravu a v Olomouci biskupa Jana ztýral (1071). Z toho Jaromírovi vzešel spor s knížetem i papežem. Ota i Konrad ujímali se Jaromíra, proto r. 1074 papež Řehoř VII. napomenul je, by nedopouštěli zkracovati práva biskupství olomuckého. Jaromír se pokořil a usmířil papeže i knížete.

Konrad pomáhal Vratislavovi.

Moravská knížata Konrad a Oto uznávala českého knížete Vratislava za vrchního pána a věrně se k němu chovala. Když za boje o investituru mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. kníže Vratislav vytrhl proti markraběti rakouskému Leopoldovi, jenž byl protivníkem císařovým, moravská knížata Konrad i Ota provázela bratra se vším válečným lidem z Moravy a pomohla mu ke slavnému vítězství u Mailberka r. 1082. Konrad brněnský provázel Vratislava také do Mohuče na památný sněm roku 1086, na kterém Vratislavovi dostalo se důstojenství královského a Jaromír domohl se, že biskupství v Olomouci bylo zrušeno právě po smrti biskupa Jana. Kníže Ota biskupství v Olomouci hájiti nemohl, poněvadž byl nemocen a zemřel již r. 1087.

Konrád ochráncem práva.

Ota zanechal vdovu Ofku a nedospělé dítky Svatopluka, Otíka, Břetislava a Bohuslava. Ofka spravovala knížectví olomucké jménem svých synů, při čemž ji svak její Konrad přátelsky podporoval. Král Vratislav však brzy vypudil sirotky a dal hrad Olomouc i jiné hrady svému synu Boleslavovi, který však za nedlouho zemřel (1091).

Konrad přál straně vypuzených sirotků bratrových, pročež král Vratislav velice se naň rozhněval. I vytrhnul s vojskem

do Moravy, aby jej podobně vypudil ze země. Přitáhli ke hradu Brnu*). Král obstoupen velmoži zemskými nařídil obležení do kola. Když ustanovoval místa, kde by který župan měl postaviti stany, Zderad vladař, mrknuv očima se strany na krále pravil: „Poněvadž Tvůj syn rád se koupá, rač mu vykázati místo u řeky z této strany hradu.“ Tím zahanbil syna králova Břetislava narážeje na to, jak jednou v Sasku se koupal a byl přepaden od nepřátel. Ta slova příliš hluboko v mysli jinochově uvázla a mrzela ho velmi. Zasmušilý odešel do ležení a nevzal jídla až do času nočního. V noci zavolal druhy své a zjevil jim bolest svou. Zároveň poslal tajně ke strýci svému Konradovi, žádaje o radu, co by měl činiti. Ten prý odpověděl: „Nestrachuj se zhasiti oheň, který mne neméně pálí než tebe.“

Vratislav oblehl Brno.

Když posel slova strýcova Břetislavovi vyřídil, přisvědčili všichni. Oč se celou noc jednalo, ráno se vykonalo. Když se rozednilo, Břetislav vzkázal Zderadovi, by přijel na potaz. Přijel se županem Držimírem. Jak ho Břetislav uhlídal, vyjel mu naproti a vytýkal mu, čím jej kdy urazil. Potom vrhnul mu do očí rukavici a koně obrátil. V tom vyskočili se zastupu jinoši Nožislav a bratr jeho Držkraj s Borešem a Zderada ubili dne 11. července. Župan Držimír bledý přiběhl do ležení a zvěstoval králi, co se bylo stalo. Břetislav pak přeložil ležení své nedaleko odtud za jeden vršek (snad u Slatiny?) Větší část vojska, a to v boji udatnější, šla za ním.

Zderad ubit.

Zatím choť Konradova Hilburga z bavorského rodu Tenglinů bez vědomí manžela svého přišla do ležení králova. Král svolal přednější muže do sboru. Hilburga se slzami stanula před králem a vzlíkajíc mluvila: „Já, milý králi, již nehodná slouti tvou svatkou, přišla jsem v pokoře ke kolenám tvým“ a padla na tvář. Když jí kázal vstáti, vstala a pravila; „Pane můj králi, odtud neodneseš žádného z bitvy vítězství. Míníš-li nás a naše jmění dáti v kořist vojákům svým, obracíš proti sobě šípy své. Na Boha táhne, kdo své napadne. Nebo jakékoli zde vyhledáváš kořisti, ukáži ti lepší, které se nacházejí uprostřed tvého království. Nikde se lépe neobohatíš, nikde více nezvelebíš, jako v podhradí

Smír Vratislavův s Konradem.

*) Kosmův letopis ve Fontes rerum bohemicarum II. str. 125.: „Ventum erat ad urbem, cui nomen B r n e n.“ Všechny různé rukopisy kroniky Kosmovy uvádějí to jméno ve formě: Brinen. Bruno, Brynon, Bruen, Brneu, Brnen, ze kterých tvarů zní jen dvojí slovo: Brnen (hrad) a Brnno (místo).

Pražském a v ulici Vyšehradské. Tam jsou židé zlatem a stříbrem nejvíc oplývající, tam z veškerých národů kupci nejbohatší, tam peněžníci nejzámožnější, tam tržiště, na kterém kořisť hojná a přes hojnosť dostane se tvým vojínům!“ Další řečí dojala krále i velmože až k slzám Vratislav slíbil odpuštění nejen Konradovi, nýbrž na přímluvu svatčinu také Břetislavovi. Král se obával, by se bratr jeho i syn proti němu nespojili. Hilburga přivedla oba ku králi, jenž se s nimi smířil. Pak se vrátil do Prahy.

Konrad knížetem v Čechách.

Syn však nedůvěřoval otci, proto se všemi, kteří byli přešli do jeho ležení, odtáhl do krajin hradu Hradce. Král pak povolal bratra svého Konrada do Prahy, kam svolal starší země, a stvrdil přísahou všech županův, aby po jeho smrti bratr jeho Konrad obdržel stolec a české knížetství. Potom s pomocí bratrovou chystal se k boji se synem. Ten sebral přes 3000 mužův udatných a přitáhl ku Praze, kde nastalo velké rozčílení. Konrad však zjednal smír mezi otcem a synem. Břetislav se svými dobrovolně odtáhl do Uher a král Vratislav 14. ledna 1092 zemřel. Konrad stal se jeho nástupcem, ale po 7 měsících a 17 dnech zemřel.

Brno koncem 11. stol.

Za Konrada Brno nabývalo již veliké důležitosti. Na hradě při dvoře Konradově žil kněz (capellanus) Svatobor, který vedle služeb božích měl asi hlavně na starosti písemnosti při dvoře knížecím. Byl osobou důležitou a váženou, neboť podpisoval listiny jako svědek i před opatem rajhradským a hradišťským.*) Podhradí brněnské bylo již asi značně rozlehlé, když král Vratislav vojsko rozkládal až u řeky Svitavy, která ovšem se Svratkou spojovala se tehdy pod Brnem.

Chrám sv. Petra s okolím byl nejdůležitějším místem v podhradí brněnském. Měl již tři věže, jak viděti z obrazu na denárech Konradových. Pod Petrovem na úpatí východním v místech nynějšího Zelného trhu bylo tržiště čili forum, středisko všeho ruchu a života v Brně. Brno bylo již důležitým místem trhovým (forum), z něhož platy šly nejen do komory knížecí, nýbrž také kapitole staroboleslavské a klášteru opatovskému v Čechách.**)

*) Listinu o založení benediktinského kláštera na Hradisku u Olomouce r. 1078. — C. D. I. č. 183. str. 165. — Palacký v D. n. č. II. str. 367 se domnívá, že byl synem knížete Spytihněva II. Proboštem brněnským nebyl, neboť listina č. 189 v C. D. I. je padělaná.

*) „Nonum forum et nona septimana et certa collecta seu colligenda in Bruna“ (devitina z poplatků trhových a platy v devátý týden i část berně) v C. D. I. str. 171. k r. 1086.

Konrad daroval dva lány v Brně klášteru hradišťskému u Olomouce. Živilo se tedy obyvatelstvo rolnictvím a obchodem.

Za Konrada byly již raženy denáry brněnské v zemské mincovně na hradě Podivíně, která patřila knížeti českému jakožto vrchnímu pánu knížat moravských.*) Denáry Konradovy jsou kulaté průměru 15—16 mm a raženy na obou stranách. Na líci je postava panovníkova, nebo jen poprsí s nápisem Chuonradus, na rubu legenda sc. Petrus a postava s dlouhým křížem v pravici, nebo chrám o třech věžích, z nichž prostřední je vyšší a křížem opatřena. Byly raženy ze stříbra dosti špatného a platily asi 10 krejcarů. Na obou stranách je obraz i legenda (nápis). Legenda je kolem obrazce. Písmenka v legendě jsou často přeházena, rytcové matric (razidla) byli dosti neobratní.**)

Kolem Brna bylo již dosti vesnic, v nichž obyvatelstvo živilo se rolnictvím a zahradnictvím.***)

3. Oldřich (1092—1115).

Kníže Konrad měl dva syny: Oldřicha a Lutolda, jimž odevzdal Brněnsko a Znojemsko, stav se knížetem v Čechách. Oldřich a Lutold podrželi úděly své i za nástupce Konradova Břetislava II., nejstaršího synovce Vratislavova, jenž po zákoně starešinském panoval v Čechách v l. 1092—1100.

Oldřich ve sporu s Břetislavem.

Kníže český s bratranci svými moravskými nežil v nejlepší shodě, poněvadž proti zákonu starešinskému snažil se zabezpečiti nástupnictví v Čechách bratru svému Bořivoji na úkor Oldřicha brněnského. Oldřich snahy ty pozoroval a patrně hleděl se proti nim zabezpečiti. To bylo příčinou, že roku 1097 kníže Břetislav II., povolav k sobě Oldřicha, kázal jej zajmouti a dal jej dovézti na hrad Kladsko do vězení. Pak velkými dary a prosbami vymohl

*) J Smolík: Denáry údělných knížat na Moravě. V Praze 1896.

**) I. L. Červinka: „Mince a mincovnictví markrabství Moravského" v Časopise Matice mor. r. 1896.

***) Chrámu sv. Petra v Brně daroval prý Soběn, župan znojemský, troje popluží (role na tři pluhy, potahy) v Manicích s 5 poddanými, jež byl koupil. Manželka jeho Střezena přidala ještě zahradníka s místem k založení zahrady. Darování stalo se s přivolením knížete Konrada. Manice byla osada u Brna vedle Žabovřesk na severní straně. Codex dipl. Mor. I. č. 198. G. Friedrich ve článku o kodexu Tišnovském (Čes. čas. hist. 1897) právem pravost listiny té popírá, ale z listiny č. 362 plyne, že chrám sv. Petra měl pozemky v Manicích před r. 1195.

od císaře římsko-německého Jindřicha IV. v Řezně r. 1099, že dal korouhev českou bratru jeho Bořivojovi a přítomným Čechům jej představil, aby ho po smrti Břetislavově pozdvihli na stolec.

Toto porušení práva domácího a podkopávání nezávislosti říše české klidně snésti nemínil Oldřich, jenž se zatím z vězení vybavil. Proto kníže Břetislav vypravil se s vojskem na Moravu. Tam přestavěl hrad Podivín a navrátil jej biskupu pražskému. Ve vesnici Slivnici slavil letnice. Potom sešel se s králem uherským Kolomanem na poli, které slove Lucko (Hluk) a obnovili staré úmluvy přátelské. Po sjezdě obrátil se přímo proti Oldřichovi a rozložil se s vojskem před hradem Brnem. Oldřich a Lutold uprchli a zavřeli se na pevných hradech. Poslavše k Břetislavovi postoupili mu hrady své obávajíce se, by nehubil zemi. Kníže Břetislav, vloživ posádky do hradů, kterých jemu byli postoupili, a poručiv je bratru svému Bořivojovi, vrátil se do Čech Bořivoj usadil se ve Znojmě a s pomocí bratrovou spravoval Znojemsko i Brněnsko.

Břetislav zmocnil se Moravy.

Po smrti Břetislavově (22. prosince 1100) biskup pražský a županové ihned se spěchem poslali posla na Moravu k Bořivojovi, by pospíšil na stolec český. Již v den Božího narození byl nastolen. Kosmas praví, že bohyně spravedlnosti odešla z Čech do vlasti nebeské.*)

Oldřich a Lutold, zapudivše posádky Bořivojovy z Moravy, uvázali se v hrady své roku 1101. Oldřich odešel k císaři do Řezna a prosbami i nesmírnými sliby domáhal se vlády v Čechách. Císař, vzav od něho peníze, dal mu znaky knížetství a korouhev, ale ponechal Čechům na vůli, aby si ho zvolili. Oldřich vypravil do Čech posla velmi výmluvného, by hájil práva jeho; ale vše bylo marno. Odhodlal se tedy zbraní provésti právo své. V měsíci srpnu s bratrem Lutoldem v čele vojska moravského a německého vtrhli z Moravy do Čech až ku hradu Malínu; ale nic nepořídili. Oldřich vrátil se na Moravu a spokojil se s údělem svým brněnským, jejž zveleboval až do smrti r. 1115.

Oldřich domáhá se Čech.

Na denárech brněnských z doby Oldřichovy jeví se na líci legenda s. Petrus a na rubu s. Johannes s rozličnými obrazy, z čehož souditi lze, že kromě chrámu sv. Petra

*) Fontes rerum boh. II. str. 148.

Kaple sv. Jana na hradě.

byl v Brně již také chrám anebo kaple sv. Jana (Křtitele).*) Oldřich společně s bratrem Lutoldem založili benediktinský klášter v Třebíči (1109).

4. Vratislav (1115–1156).

Soběslav na Moravě.

Po smrti Oldřichově, jenž zanechal nedospělé syny Vratislava a Spytihněva, český kníže Vladislav odevzdal Brněnsko i Znojemsko do správy bratru svému Soběslavovi, poněvadž také Lutold († 1112) zůstavil dědice nedospělé.

Soběslav Moravy zbaven.

Soběslav spravoval úděly sobě svěřené do roku 1123. V březnu toho roku kníže Vladislav, velikým hnut hněvem, náhle vytrhl proti Soběslavovi a vypudil jej se všemi přívrženci z Moravy. Znojemsko dal Konradovi, synu Lutoldovu, Brněnsko přidal Otovi olomuckému, jenž měl za manželku sestru manželky jeho. Soběslav těkal po cizině, až matka jeho Svatava s biskupem bamberským Otou knížete Vladislava na smrtelném loži na Vyšehradě uprosili a pohnuli ke smíru s bratrem r. 1125.

Brno dáno Vratislavovi.

Když to pozoroval Oto, kníže moravský, jenžto pořád byl po boku knížete, smutný vrátil se na Moravu, poněvadž jako nejstarší Přemyslovec měl nároky na stolec český. Knížetem stal se Soběslav. Ten přijel na Moravu a vzav Otovi Brněnsko, dal je synu Oldřichovu Vratislavovi. Ota hledal pomoci u nového krále německého Lothara. Byl však i s Lotharem poražen u hradu Chlumce v únoru r. 1126 a padl v boji.

Vratislav jat.

Vratislav již r. 1129 jat byl od Soběslava a vypovědèn ze země pro podezření, že súčastnil se spiknutí proti Soběslavovi v Čechách. Po roce v říjnu 1130 navráceno mu knížetství, poněvadž byla dokázána jeho nevina. Dosavadní knížata brněnská brala si manželky z Němec, Vratislav však r. 1132 pojal manželku z Rusi, snad dceru knížete ruského Jaroslava, krásnější nad Helenu řeckou.**)

Spor s biskupem.

Brzy nepohodl se s biskupem olomuckým Jindřichem Zdikem, synem kronikáře Kosmy. Biskup chtěl stavěti kostel ve vsi Blansku, ale Vratislav usiloval, aby to překazil. Sjeli se tedy

*) I. L. Červinka: Mince a mincovnictví markrabství moravského. Č. Mat. mor. 1896 str. 208. Já se domnívám, že na hradě brněnském byla kaple sv. Jana Křtitele, kterou r. 1277 král Přemysl znova vystavěl, jak při tom čase uvidíme.

**) Kanovník Vyšehradský ve Fontes rerum boh. II. str. 215.

biskup, Vratislav a Konrad znojemský v klášteře Rajhradě na poradu; ale Vratislav zakazoval biskupovi, by kostela v Blansku nestavěl, poněvadž ves spíše jemu patří než biskupovi. Po mnohých radách rozjeli se domů, položivše přímění, ale míru nedokonavše.

Neshoda mezi nimi propukla ve zjevné nepřátelství, když Konrad za pomoci Přemyslovců moravských Vratislava brněnského a Oty olomuckého pokusil se r. 1142 o trůn český proti knížeti Vladislavu II. Zdik zůstal věren Vladislavovi a vyhlásil klatbu na knížata moravská. Vladislav pomocí krále německého Konrada trůnu si uhájil. Roku následujícího pohubil Znojemsko, Brněnsko i Olomucko ohněm. Moravany s biskupem Zdikem smířil teprve legat papežský Quido, když podrobili se pokání a zapřisáhali se, ač neradi, že ze všeho biskupovi dosti učiní. Potom v Praze legat pohnul také knížete Vladislava, že Vratislavovi, Konradovi i Otovi odpustil a jejich úděly jim ponechal. Boj s knížetem.

Vratislav ani Konrad s dostiučiněním biskupovi nespěchali, ba spíše hojili se na škodu duchovenstva, neboť papež Lucius II. r. 1144 vyzýval biskupa pražského Otu, by se ujal kláštera Rajhradského proti knížeti Vratislavovi, který s některými velmoži prý rozchvacuje a zadržuje statky klášterní.*) Byly to patrně statky klášterské ve vsi Domašově. Vratislav brzy pak opět upadl do klatby církevní. Počátkem r. 1145 kníže znojemský Konrad II. přepadl biskupa Zdika v jednom dvoře blíže Úsobrna, celní stanice při hranici zemské, když byl na cestě do Říma s knížetem Otou.**) Sám papež Eugenius III. vyřknul za to těžkou klatbu na Konrada i všechny jeho pomocníky, mezi nimiž na prvním místě jmenoval Vratislava brněnského. Vratislav v klatbě církevní.

Papež vyzval českého knížete Vladislava i Otu olomuckého a všechny velmože duchovní i světské, by přinutili klaté k dostiučinění pohaněnému biskupovi. Proti Konradovi znojemskému byla podniknuta výprava r. 1146. Znojmo dobyto. Konrad odebral se do Němec a prosbami dosáhl odpuštění. Také ostatní vinníci jali se káti. Vratislav brněnský raněn byl mrtvicí. Ostatní s Děpoltem, bratrem Vladislavovým, zajeli až do Říma prosit papeže za odpuštění. Biskup Zdik přimlouval se za ně listem i za Vratislava, který prý osobně o rozhřešení prositi nemůže, byv raněn mrtvicí. Papež prosebníkům odpustil Smír s církví.

*) C. D. I. č. 252.

**) Letopis Vincencův ve Fontes r. boh. II. str. 414.

a splnomocnil biskupa Zdika, by knížeti Vratislavovi dle vlastního uznání pokání uložil a jej klatby zbavil. Biskup navštívil nemocného knížete v Brně. Vratislav v nemoci ochotně navrátil statky, které přede dvěma roky klášteru Rajhradskému odňal (v Domašově) a desateronásobně nahradil škodu tím, že daroval klášteru svůj dvorec a les v Domašově. Biskup u postele nemocného slíbil, že navrácení i nové darování Rajhradu potvrdí. Kníže Vratislav v listině darovací dí: „Nemocen v posteli leže cítím trestající ruku boží a slibuji ze skutečné lítosti a srdcem upřímným za odpuštění mých hříchů, mohou-li vůbec odpuštěny býti, neboť jsou příliš těžké, vrátiti s náhradou statky Kristu odňaté".*) Tímto pokáním dosáhl odpuštění. Z nemoci okřál, že již následujícího roku 1147 s biskupem Zdikem podnikl výpravu křížovou proti Pomořanům.

Vratislav proti Pomořanům.

Tehdy lidstvo evropské bylo zaujato bojem proti nevěřícím. Jedni bojovali ve Španělích proti Arabům, jiní podnikli druhou výpravu do sv. země proti Turkům a, kdo tam nemohli, chopili se zbraně proti slovanským Pomořanům. Čechové s knížetem Vladislavem táhli Moravou přes Brno a Břeclav do Rakous, kde nad řekou Fišavou spojili se s Němci ku výpravě do Palestiny. Biskup Zdik, poněvadž už před tím hlásal víru Kristovu mezi Pomořany, přiměl knížata Otu olomuckého a Vratislava brněnského společně s Němci, Polany a Dány k výpravě proti Slovanům. Výprava skončila s úplným nezdarem. Biskup Zdik s Moravany vrátil se po třech měsících domů. Také Čechové vrátili se již z Malé Asie.

Účinek výpravy.

Obě výpravy severní i východní zajisté mocně působily na účastníky; neboť poznali nové krajiny, setkali se s jinými národy, u nichž viděli jiné mravy, jiný způsob života i jiné potřeby. Všichni, kdo se vrátili, zprávami svými obohatili a rozšířili vědomosti domácí. To bylo patrno zajisté i v Brně. Ač o tom žádných zpráv z té doby nemáme, přece můžeme souditi, že ruch křižácký v Brně příznivě působil na rozvoj řemesel a obchodu.

Klášter v Komárově.

Kníže Vratislav po výpravě žil už v pokoji. Bohatých zkušeností mohl klidně užívati ku zvelebení blahobytu v Brně i v Brněnsku. R. 1151 zemřel mladší jeho bratr Spytihněv, jejž r. 1156 následoval také Vratislav. Památku po sobě zůstavil trvalou, že bene-

*) C. D. I. č. 272 str. 252.

diktinskému klášteru před Brnem (v nynějším Komárově), který založili jako filiálku benediktini z Třebíče, daroval desátek z polí ve vsi Manicích (u Žabovřesk) u Brna.*)

5. Ota II. (1156—x.)

Vratislav zanechal dítky: Otu, Spytihněva, Svatopluka, Jitku a Anežku. Ota stal se nástupcem otcovým v knížetství brněnském.**)

Ota pomáhá knížeti.

Mladý Ota věrně přidržoval se knížete českého Vladislava, kterého již 1157 provázel s vojskem do Polska. Když po smrti olomuckého knížete Oty III. († 1160) náhle Olomouce se zmocnil Soběslav, syn po knížeti Soběslavu I., jenž ve vyhnanství žil v Polsku, král český (od r. 1158) Vladislav sebral vojsko, vytrhl na Moravu a oblehl Olomouc r. 1161. Soběslav vida, že králi neodolá, hledal milosti jeho skrze knížata Konrada znojemského a Otu brněnského. Tito vyprosili mu milost a Olomouc byl vydán králi. Poněvadž děti Oty III. (Vladimír, Břetislav, Eufemie) byly nedospělé, podržel král Olomucko ve vlastní správě.

Fridrich na Moravě.

Do správy komory královské brzy dostalo se snad i Brněnsko, neboť současné zprávy o knížeti Otovi umlkají. Buď zemřel, nebo ve válkách padl, a bratří jeho byli ještě nedospělí. Jménem královým spravoval Olomoucko a snad i Brněnsko nejstarší jeho syn Fridrich, neboť letopisec Vincenc k r. 1164 praví, že král Vladislav vytáhl do Uher proti Řekům, „jak s voji svými tak i syna svého Fridricha, knížete moravského.***) Fridrich sídlel v Olomouci. Možno také, že Ota držel Brněnsko až do r. 1173. Za něho poddaní byli zaměstnáni častými výpravami do Polska, do Italie a do Uher.

Ponížení Přemyslovců.

R. 1173 král Vladislav postoupil vládu v říši své synu Fridrichovi. Proti tomu vzepřeli se starší Přemyslovci, hájíce zákona Břetislavova. Obrátili se o pomoc k císaři. Císař obeslal Přemyslovce k sobě do Norimberka, kde rozhodl, aby panovníkem v Čechách byl nejstarší Přemyslovec Soběslav II. Titul královský byl zrušen.

---

*) C. D. I. č. 362.

**) Uchyluji se od Palackého i Dudíka na základě letopisu Vincenciova ve Fontes rerum boh. II. str. 424. Viz také článek J. Demla: „Konrad Ota, první markrabě Moravský“ V Čas. Mat. mor. 1894.

***) Fontes rerum boh. II. 455.

Soběslav II. úděly na Moravě dal svým bratřím: Oldřichovi Olomucko a Václavovi Brněnsko. Znojemsko ponechal Konradu Otovi, synu Konrada II.*)

6. Václav (1174—1177).

Soběslav slíbil císaři pomocné vojsko na výpravu proti Vlachům do Italie. Vůdcem pomocného vojska byl kníže Oldřich, jenž, sebrav značné vojsko z Olomucka i Brněnska, přibral vojsko z Čech a průsmykem domažlickým vytáhl císaři na pomoc. Císař byl již v Italii.

Moravané v Italii.

Oldřich táhl za ním k Alpám, ale vojsko cestou dopoustělo se velkých loupeží, takže v Ulmu měšťané i lid venkovský na ochranu svou chopili se zbraně a téměř půl třetího sta vojáků pobili. V Italii vedlo se Čechům zle, poněvadž tam byl hlad. Žádali tedy u města Alexandrie na císaři žold, anebo dovolení navrátiti se domů. Když dlouho marně čekali, mnozí bez vědomí knížete Oldřicha dali se na útěk domů na štědrý den r. 1174. Navrátili se Soběslav, Zbraslav, Michal, Držata, Vracen (Velen?), Vzpěra, Jesutvov a jiní mnozí, vesměs to šlechta z Brněnska.**) Kníže Oldřich se zbytkem vrátil se po roce, ale také neslavně; neboť tak seřídli, že pavezu a meč zaměnili za poutnický háv a hůl. Soběslav, jemuž císař to vše vytýkal, zanevřel na bratra i jeho bojovníky a oblíbil sobě bojovného a důmyslného Konrada Otu, knížete znojemské.

Válka s Babenberky.

Hned roku následujícího, sebrav Čechy i Moravany, vznešené i prosté, vládyky i sedláky, vpadl s Kunratem Otou dvakráte do Rakous a hrozně je spustošil.

Brzy potom bratra Oldřicha zbavil knížetství. Olomucko dal bratru Václavovi a Brněnsko přidal znojemskému Konradu Otovi (1177).

7. Konrad Ota (1177—1189).

Kníže Soběslav pro pustošení klášterův a chrámů v Rakousích byl stižen klatbou církevní. Brzy zřekl se ho také císař,

*) Vypravování Dudíkovo o zemském sněmě v Brně r. 1174 (D. M. IV., str. 4—9) spočívá na listinách podvržených. Sněmu zemského ještě nebylo.

**) Jména zaznamenal opat Jarloch (Fontes r. b. II. 470). Táže jména nalezáme jako svědky na listině vydané v Brně v družině knížete Václava krátce před výpravou r. 1174 (Codex dipl. Mor. I. č. 312).

dav po přání papežově trůn český Fridrichovi, synu krále Vladislava (1177).

Konrad Ota s vévodou rakouským Leopoldem V. ujali se Fridricha proti Soběslavovi a bratru jeho Václavovi. Soběslav vytrhl do Znojemska, ale byl vypuzen. Konrad Ota s Leopoldem pustili se za bratrem Soběslavovým k Olomouci. Spustošivše krajinu navrátili se domů. Rakušané na zpáteční cestě neušetřili ani Brněnska, ač patřilo Konradu Otovi. Konrad Ota přivedl vojsko své na pomoc Fridrichovi do Čech. Soběslav byl přemožen r. 1179 a po roce zemřel v cizině. Také Václav musil opustiti Olomucko a dostal je Konrad Ota, který tak spojil v rukou svých celou Moravu pod vrchním panstvím Fridrichovým. Sídlel ve Znojmě. Brzy šlechta česká povolala jej také na trůn český proti Fridrichovi r. 1182.

Konrad Ota sjednotil Moravu.

Vypuzený Fridrich uchýlil se k císaři Fridrichovi, který obeslal Kunrata Otu s velmoži českými ke dvoru svému v Řezně. Tam Čechy navrátil Fridrichovi a Moravu dal Konradu Otovi jakožto markrabství říše německé. Tak Morava měla býti odtržena od Čech.

Morava markrabstvím a odloučena od Čech.

Však kníže Fridrich r. 1185 dvakráte vypravil bratra Přemysla s vojskem na Moravu proti Konradovi. Na druhé výpravě došlo k bitvě u Loděnic. Konrad s mocným vojem Němcův a Moravanů srazil se s Čechy. Svedl bitvu krvavou a dlouho nerozhodnou s takovou zuřivostí, že křik a hluk bojujících, vřava lidí i koní a lomoz zbraní bylo slyšeti v klášteře v Kounicích, které odtamtud vzdáleny jsou více než dobrou míli. V bitvě z panstva českého i moravského padlo tolik, že když potom byli pohřbíváni, do jedné jámy deset nebo patnáct až i na dvacet jich vházeno a zasypáno zemí a kamením. Čechové dobyli smutného vítězství a mimo nadání všech domů se vrátili. Konrad Ota vida, že nemůže odporu klásti knížeti Fridrichovi a Čechům a zmoudřev ze škody, přišel ke knížeti do Čech a pokořil se mu. Knížata stala se přáteli a byli jimi i potom.

Morava opět sloučena s Čechami.

Po smrti Fridrichově Konrad Ota stal se knížetem v Čechách r. 1189. Na sněmě v Praze vzdal se titulu markraběte moravského a prohlásil, že Morava má opět tvořiti jeden státní celek s Čechami. Moravu rozdělil moravským Přemyslovcům: Brněnsko (snad i Znojemsko) dal Spytihněvovi a Svatoplukovi,

Konrad Ota knížetem v Čechách.

synům brněnského knížete Vratislava, Olomucko Vladimírovi a Břetislavovi, synům Oty olomuckého.

Společný sněm.

Potom povolal Čechy i Moravany na sněm do Sadské v Čechách, kde r. 1189 vydal památná „Statuta Konradova“ čili domácí (české) právo obyčejové. Je to první soustavná památka našeho práva obyčejového.*) Obsahuje předpisy o soudech župních čili hradských, jimiž chráněno pokojné držení statků jednotlivcům a jednotlivci chráněni proti přechmatům úředníků hradských.

8. Spytihněv (1189—1197).

Třetí výprava křížová.

Když Brněnsko dostalo se Spytihněvovi, předkové naši byli zaujati velikou myšlénkou na třetí výpravu křížovou do sv. země. Sám kníže Konrad Ota chystal se na výpravu a s ním Moravané, ale stav se panovníkem v Čechách byl zabrán mnohými starostmi o vlastní říši a vymohl si sproštění slibu křižáckého. Místo něho vedl české voje křižácké strýc jeho kněžic Děpold II. Pokud Brněnsko súčastnilo se výpravy, nevíme; ale dá se mysliti, že ruch křižácký působil také na rozvoj řemeslných a obchodních živností v Brně.

Čechové u Neapole.

Brzy pak kníže Konrad Ota vytáhl do Italie na pomoc císaři Jindřichovi VI. V Římě byl při Jindřichově korunování za císaře. Však u Neapole zahynul morem. (1191). Snad i tato výprava spůsobila značný ruch v Brně, ale zpráv o tom nemáme žádných.

Ponížení Přemyslovců.

O knížeti Spytihněvovi slyšíme jen, že v lednu r. 1192 s knížetem českým Václavem II. opustil Čechy, ponèvadž tyto císařem byly dány Přemyslovi a Morava bratru jeho Vladislavovi za slib 6000 hřiven stříbra. Když zaplatiti nemohli, byli zbaveni zemí. Čechy byly dány biskupu pražskému Jindřichovi r. 1193. Ten vypudil z Moravy Vladislava r. 1194 a do Brna vrátil se Spytihněv s bratrem Svatoplukem, jako do Olomouce bratři Vladimír a Břetislav.

Kníže Spytihněv na radu svých úředníků po nějakou dobu zadržoval pro komoru svou desátek z poli vesnice Manic u Brna. Však z úst pravdomluvných lidí jakož i z privilegia opata z Třebíče přesvědčil se, že desátek ten nepatřil ani jemu, jak úředníci tvrdili,

*) C. D. II. 140, str. 209.

ani kostelu sv. Petra, jak rektor čili farář toho kostela tvrdil, nýbrž benediktinům v klášteře před Brnem (v Komárově), kterým jej daroval otec jeho Vratislav. Navrátil tedy desátek benediktinům, ale rozhodl, aby jim desátku neplatil kostel sv. Petra z pozemků, které v Manicích měl. Stalo se tak s přivolením biskupa moravského Engelberta za přítomnosti kněžice Svatopluka a velmožů Lva, Petra, Divy, Štěpána, Velena, Přibyslava (1195). Na jiné listině z té doby připomínají se v Brněnsku ještě šlechtici Zbraslav, Budiš, Bolebor, Racek, Budek, Střežmír, vesměs tedy jména slovanská.*) Spytihněv obhájcem práva.

R. 1197 kníže Spytihněv svolal do Brna sněm (sjezd), jehož súčastnil se také bratr jeho Svatopluk, který měl úděl v Jemnici na Znojemsku, biskup Engelbert, probošt Venus, purkrabí Leva, Budiš, Miroslav, Stanimír, Svatoslav, Znata, Střezimír, Budek, Štěpán, Jimram, Boček, Velen, Gerard, Přibyslav, Mirata, Protiva, Borut, Křižan a jiní šlechtici. Proč sjezd byl svolán, nevíme; ale možno se domnívati, že za příčinou válečné výpravy do Čech. Sjezd v Brně.

Spytihněv byl věrně oddán knížeti biskupu Jindřichovi a hájil trůnu jeho i zbraní, když pokusil se oň Přemysl. Za mrazivého dne počátkem r. 1197 v čele šlechty české a moravské porazil Přemysla u Prahy a přinutil k útěku. Jsa nejstarším Přemyslovcem těšil se asi nadějí na trůn český. Naděje zklamala. Výprava do Čech.

Po smrti biskupově (15. června) knížetem byl prohlášen od šlechty Vladislav; ale ten 6. prosince 1197 dobrovolně stolec postoupil bratru svému Přemyslovi vyminiv sobě, „aby oba stejně vládli, on na Moravě, onen v Čechách, aby oba, jako jsou jedna mysl, tak i jedno knížectví měli“.**) Tou smlouvou na štěstí národa našeho ukončen byl bratrovražedný boj mezi Přemyslovci a tudíž také mezi Čechy a Moravany. Spytihněv byl zbaven knížetství a prý oslepen.***) Staročeský zákon Břetislavův více neožívl ani v Čechách ani na Moravě, ve kterých zemích byl způsobil tolik zlého. Konec bojů mezi Přemyslovci.

Brno koncem 12. století. Tehdejší kronikáři zaznamenali nám jen četné boje, které kolem Brna zuřily, nebo kterých se

*) C. D. I. č. 362, 363 a 372.

**) Opat Jarloch ve Fontes r. boh. II. 514.

***) Letopisy české r. 1197 ve Fontes r. boh. II. 282.

Kroniky a listiny o Brně.

knížata brněnská s lidem svým súčastnila. Byly to hlavně bratrské boje s Čechy, pak se sousedy v Polsku, v Uhrách, v Německu, také v Italii, ano i na výpravách křížových do sv. země a proti Polabanům. Škoda, že nezaznamenali, jak tehdy obyvatelstvo v Brně žilo. Obraz života lze jen tušiti ze řídkých zpráv kronikářských a z několika listin, jež zachovaly se nám většinou jen v přepisech z doby mnohem pozdější.

Hrad.

Na hradě sídleli kníže, úředníci a bojovníci ze šlechty, v podhradí poddaní.

Kníže.

Kníže brněnský stál pod vrchním panstvím knížete českého. Dokud mu zachoval věrnost, byl neobmezeným pánem ve svém údělu; měl i právo raziti svou minci v zemské mincovně v Podivíně, která patřila knížeti českému.

Šlechta vyšší a nižší.

Bojovníci (šlechta) vynikali nejen statečností, nýbrž také bezuzdností a hrabivostí. Statečnost byla odměňována od knížete úřady župními a statky nemovitými ve vsích a dvorech poplužních. Úředníci župní byli šlechtou vyšší (nobiles = páni), bojovníci šlechtou nižší (milites = vládykové). Ze statut knížete Konrada Oty z r. 1189 víme, že úřady župní byly pro všechny větve správy veřejné v celé krajině, která tvořila župu.*) V župě bývali tito úředníci: župan, sudí, vladař, komorník a lovčí.

Župan.

Župan (castellanus, burgravius) byl nejvyšším úředníkem, jemuž byli podřízeni všichni ostatní. Řídil vojenskou moc v celé župě a měl moc výkonnou čili řídil politickou správu celé župy.

Sudí.

Sudí neboli súdař spravoval soud župní, ku kterému příslušelo všecko obyvatelstvo župní ve všech rozepřích kromě větších a těžších, které soudil zemský soud. Soud župní neboli súda byl větší a menší čili pro šlechtu a pro poddané. Onen řídil súdař za přítomnosti županovy a několika šlechticů vyšších, tento vedl vladař (villicus) s vládykami (milites = šlechta nižší). Po úradě s přísedícími nález prohlásil předseda a také jej provedl. Šlechtu soudil súdař, sedláky (poddané) vladař. Měli rozličné sluhy soudní: komorníky soudní, jichž užívalo se buď při obeslání nebo vykonávání soudů, bičíce k vyhláškám soudním a ku vykonávání tělesnýsh trestův a stařenu pro ženské provinilce.

Cúda větší a menší.

Vladař.

Vladař (villicus) spravoval také knížecí statky v župě a měl na pomoc různou čeládku hospodářskou.

*) C. D. II. 209.

Komorník župní spravoval důchody župní, které byly buď peněžité nebo plodinové. Komorník.

Lovčí byl ustanoven nad lesy a lovy župními a měl na pomoc hajné, lovce a psáře. Lovčí.

Na hradě brněnském všechny úřady župní nebyly vždy obsazeny, nejčastěji župan vykonával několikerý obor správy župní. Časem však v různých dobách připomínají se v Brně: župan, sudí, vladař, komorník, lovčí a písař (procurator).

V podhradí žilo obyvatelstvo poddané. Do válek křížových bylo převahou rolnické, které vzdělávalo pro sebe půdu knížecí a sedělo na knížecím, zač platilo do komory knížecí plodinami rolnickými z polí a zahrad. Podhradí. Rolníci.

Od druhé polovice 12. století přibývalo řemeslníků a obchodníků. Seděli také na knížecím, zač řemeslníci platili do komory knížecí svými výrobky a obchodníci nejen zbožím, nýbrž také penězi. Tržiště (forum) bylo střediskem všeho ruchu v Brně, tam uveleboval se nejen obchodník, nýbrž přicházel i kupec, totiž řemeslník a rolník. Řemeslníci a obchodníci.

O pořádek v tehdejší společnosti brněnské pečovaly úřady župní čili správa župní. Vrchnost.

O potřeby duševní v obyvatelstvu starati se mělo duchovenstvo při chrámě sv. Petra, kde sídlel rektor čili farář s pomocníky (cooperatores). Benediktini v klášteře před Brnem s kostelem sv. Martina (v Komárově) neměli vlastní správy, žádné vlastní professy, žádného ze svého středu zvoleného představeného, nýbrž byli podřízeni opatu v Třebíči. Kaple na hradě byla jen pro obyvatelstvo hradské. Úřady církevní.

Fundace knížat i šlechty a desátek zabezpečovaly duchovenstvu živobytí. Jakého druhu fundace byly, poznáváme z přípisku na listině knížete Spytihněva: „Spytihněv dal jest kostel sv. Martina u Brna s člověkami a s desatinú. Item dal jest zahradníky na luzie. Item dal jest les za Brdy s hajníkoma s. Benediktu.“ *) Fundace.

Literní vzdělání mělo jen duchovenstvo. Vzdělání.

Obyvatelstvo domácí (šlechta i poddaní) až do konce 12. stol. bylo národnosti jen české, jak vidno ze jmen svědků Národnost

*) C. D. I. č. 372. Listina je datována v Brně r. 1197, ale zachovala se jen v přepise z 15. stol., ze které doby bude asi také ten český přípisek, jenž oznamuje fundaci kláštera Třebíčskému pro filiálku v Brně.

Cizinci. na listinách. Cizinci (obchodníci) přicházeli z Německa a z Italie, snad i z Řecka, přivážejíce sůl, sukno, zbraně a kůže. Cizinci sluli hosti (hospites).

B. Hrad (Špilberk) sídlem správy zeměpanské (1200—1560).

Po r. 1200 z podhradí brněnského vyvinulo se svobodné město, které nepatřilo více pod správu zeměpanských úředníků na hradě, nýbrž dostalo od zeměpána samosprávu.

St. Brno a Brněnsko. Úředníkům hradským zbyla jen správa poddaných a pozemků v bývalém podhradí mimo obvod zdí městských, tedy hlavně správa Starého Brna a celého Brněnska kromě

Imunita. statků církevních a klášterních, které hledaly imunitu čili vynětí z práva zemského. Okres činnosti úřednictva hradského byl tedy znamenitě ztenčen, správa hradská čili župní klesala.

S úpadkem správy hradské klesala také vážnost hradu, ano brzy změněno i jeho jméno. R. 1279 vrch hradský již sluje v jedné

Špilberk. listině mons **Spilberch***) a do r. 1300 jméno Špilberk přešlo již také na hrad.**) Stalo se tak následkem vzrostu německého živlu v Brně, jehož měšťané rádi provozovali národní hry, zvláště střelbu ptáka, na úpatí vrchu hradského. Správu hradu vedl kastelán

Purkrabí. čili od polovice 13. století purkrabí.

Soudy, sjezdy a sněmy. Za posledních Přemyslovců (1200—1306) na hradě brněnském byly konány soudy a sjezdy župní i soudy a sněmy zemské. Soudy župní konati se měly pravidelně každého roku čtyřikráte (o suchých dnech), sjezdy župní dle potřeby; sněm a soud zemský jen za přítomnosti panovníkovy v Brně, když jej svolal, na př. r. 1247, 1254. 1274, 1276, 1278, 1283, 1286 atd.

Jak vypadal hrad brněnský za Přemyslovců, určité zprávy nemáme, lze jen domýšleti se, že půdorys podobal se nevelkému obdélníku, obehnanému zdí a hlubokým příkopem, jehož jižní část zachovala se podnes proti hlavnímu vchodu na Špilberk.

Kaple hradská. R. 1287 poprvé připomíná se v listině kaple na hradě brněnském a její správce.***) Kromě kaple byly tam zajisté také příbytky pro

*) C. D. IV. č. 162 str. 222.

**) J. Emler Regesta IV. č. 1916 a 1917.

***) C. D. IV. č. 260 str. 339.

panovníka, pro úřednictvo, skladiště pro zásoby, stáje atd. jako na jiných hradech té doby.

Za Lucemburků (1310—1437) hrad brněnský býval residencí markrabat moravských, nebo býval spravován od purkrabího, jenž v 15. stol. často slul také hejtmanem brněnským a někdy býval také král. podkomořím pro Moravu. Lucemburkové:

Král Jan statky korunní ke Špilberku patřící dílem rozdal, dílem zastavil. Ze zástavy hrad vykoupil mladý markrabě Karel r. 1334. Když pak Karel byl poslán do Tyrol na pomoc bratrovi Janu Jindřichovi, král Jan vykázal Špilberk za sídlo manželce Karlově Blance (1337). Po návratu z Tyrol Karel nějakou dobu přebýval na Špilberce. Když se stal nástupcem otcovým v říši české, postoupil Moravu z bratrské lásky bratru svému Janovi, který po celý život sídlel na Špilberce (1350—1375). Za něho Špilberk byl zveleben a celý vrch posázen vinicemi. Také synové Janovi markrabí Jošt († 1411) a Prokop († 1405) sídlívali na Špilberku, odkud nejraději zajížděli na Veveří, kde měli bohatý lov, a do Židlochovic, kde měli rozsáhlé vinice a rybníky. Po smrti Joštově Špilberk přestal býti residencí markrabat; ale král Václav IV. i Sigmund přece se tam někdy zdržovali. Jan. Karel. Jan. Jošt. Prokop. Václav IV. Sigmund.

Sigmund za válek husitských postoupil Moravu zeti svému vévodovi rakouskému Albrechtovi. Ten obsadil Špilberk silnou posádkou, které velel hejtman Mikuláš Seebeck. Posádka s městem Brnem odrazili útok Husitů r. 1430. Za zmatků po smrti Albrechtově († 1439) zmocnili se Špilberka měšťané brněnští a drželi jej až do r. 1453, kdy mladý král Ladislav Pohrobek nařídil jim, aby jej vydali Václavu z Boskovic na Černé Hoře se všemi zásobami, jak je přejali po smrti král. podkomořího a správce na Špilberku Václava z Kukvic. Náhradou za výlohy na udržování a opevnění hradu povolil jim srážeti si po 17 let 100 kop grošů z poplatku komoře královské. Václav z Boskovic měl spravovati Špilberk na vlastní útraty a výlohy, zač náhradu měli mu přiříknouti král. hofmistr Jiří z Poděbrad a král. rada Oldřich Eizinger. Na požádání měl vydati hrad králi. Stavové moravští několikráte žádali Ladislava, by na Špilberk byly vráceny všechny listiny, které odtud byly odvezeny do Rakous, ale vrácení jich nevymohl ani nástupce Ladislavův král Jiří Poděbradský. Habsburkové: Albrecht. Ladislav.

Král Jiří vybavil Špilberk ze zástavy, postoupiv dědičně hrad Boskovice Václavovi za výlohy, jež měl se správou Špil- Jiří.

berka (1458). Na Špilberku usadil se syn Jiříkův Viktorin jakožto zemský hejtman moravský.

Za nastalých bojů s králem uherským Matyášem Špilberk byl dobře opevněn. Purkrabí Leopold Krajíř po 9 měsíců statečně odpíral vojsku uherskému, až hladem byl přinucen
Matyáš. vydati hrad vůdci Matyášovu Blažeji Maďarovi (12. února 1469). Pod správou uherskou Špilberk zůstal až do smrti Matyášovy, kdy Morava opět byla připojena k Čechám (1490).

Vladislav. Král Vladislav, ač zavázal se stavům, že hradu nezastaví, přece zastavil Špilberk s trhovou vsí Měnínem, pak vesnice Hrušovany (Rohrbach), Kučerov, Líšeň a Ubec za 21.150 dukátů zemskému hejtmanu moravskému Janu z Lomnice. Lomničtí drželi
Ludvík. Špilberk také za krále Ludvíka i po něm skoro půl století a důkladně jej opevnili ze strachu před Turky (1542). R. 1547 musili vrátiti jej králi Ferdinandovi.

Ferdinand prodal Špilberk stavům. Král Ferdinand a syn jeho Maxmilian r. 1560 žádali stavů moravských o dovolení, by směli Špilberk s příslušným panstvím prodati. Stavové svolili s podmínkou, by za stržené peníze bylo koupeno pro korunu Pardubické panství v Čechách. Po delším jednání o kup s král. městy docíleno dohodnutí se samými stavy vyššími. Na sv. Václava r. 1560 král Ferdinand prodal stavům moravským hrad Špilberk s patronátním právem ke kostelu na hradě, pak příslušné ke hradu dříví z lesů veverských, 19 poddaných na předměstí brněnském „Nová ulice", městečko Rousinov s mýtem, městečko Měnín, vesnice Újezd, Hostěhrádky a Začany, pak vinný desátek s vrchů židlochovických a újezdských za 35.000 kop grošů českých.*)

Stavové prodali Špilberk Brnu. Stavové zase prodali vinný desátek v Židlochovicích Václavu Berkovi z Dubé, šest dvorů s mlýnem Václavu z Lomnice a vesnici Začany Hanuši Haugvicovi z Biskupic. Hrad Špilberk se vším příslušenstvím prodali městu Brnu (14. října 1550). Kupní smlouva je česká.

„My Jan z Kounic, kněz Jan opat kláštera Velehradského, Václav Hodický z Hodic, komorník práva menšího kraje Brněnského, Václav Edlman měštěnín Olomucký od stavův markrabství moravského prodávání statku Špilnberského zmocněni a na místě stavův prodali jsme hrad Špilnberk s dvorem pod týmž

*) 1 zl. mor. = 30 grošů českých po 7 denárech.

hradem, s mlajnem i s svršky na zámku s střelbami, s prachy i s všelijakými svršky, kterýmiž by se koli jmény jmenovati mohly, na tom zámku, ve dvoře, ve mlejně s roli, s lukami, s vinicí pod zámkem, se dvěma zahradami, s rybníkem, který slove Špilnberský, s haltéři, s lidmi v Nové ulici, s robotami, s platy na týchž lidech i s jinými oužitky, poplatky, se třmi centnýři loje přepouštěného, kterýž řezníci brněnští na týž hrad Špilnberk ročně vydávají, i s tou svobodou v horách Veverských, aby les drva ku pálení k potřebě téhož hradu Špilnberského sekali, brali a na hrad voziti bez překážky (voziti) mohli, i se vším plným právem a panstvím, což k tomu ke všemu, jaký se nahoře jmenuje, příslušelo a přisluší, tak, jakž Jeho Milost Císařská sám toho v držení a užívání beyti ráčil, a mocí teyto smlouvy prodáváme purkmistru a radě i vší obci města Brna nynějším i budoucím ku pravému jejich dědictví, k jmění, držení a užívání, a to jmenovitě za sumu šest tisíc zlatých, za jeden zlatý třicet grošů a za jeden groš sedum peněz bílých počítajíc, na tolařích, a groši českých, kteroužto sumu dotčenou purkmistr a rada města Brna položiti mají za ten statek po datum smlouvy této na den sv. Šimona Judy na rathauzi v městě Brně osobám od stavů k tomu zřízeným, a my svrchupsaní od stavů zmocnění máme při témž času hradu Špilberku se vším příslušenstvím tak, jakž se svrchu píše, již psanému purkmistru a radě města Brna v moc jejich postoupiti a lidi v člověčenství uvésti. A podle tohoto prodaje a smlouvy mají se obě strany k sobě zachovati a při nejprvějším soudu zemském, když dsky zemské zde v městě Brně otevřeny budou, tuto smlouvu ve dsky zemské sobě dáti vložiti. Toho pro paměť my Jan z Kounic a Štahlav Hodický na místě jiných osob s námi jmenovaných purkmistru a radě města Brna tuto smlouvu pod pečetmi našimi stvrzenu dali jsme, jenž jest dána a psána v městě Brně v pátek před sv. Matoušem apoštolem Páně, letha od narození Syna Božího 1560 počítajíc".*)

Tak zmizel na Brněnsku zbytek staroslovanské správy hradské čili župní.

C. Špilberk statkem města Brna (1560—1620).

Správy hradu ujala se svobodná obec městská původu německého a svěřila ji jednomu konšelovi.

*) Dsky zemské XXIV. u zemského soudu v Brně.

Tehdy Špilberk na jižním svahu byl posázen vinicemi, na ostatních byly ovocné sady. Však r. 1578 hrad byl zničen požárem.

Správa Špilberka.

Když vypukla válka s Turky za císaře Rudolfa II., zalekla se městská rada brněnská a začala v říjnu 1593 hrad opravovati a opevňovati. Špilberk byl opatřen děly a potřebným mužstvem, které se pilně cvičilo ve střelbě. Dva mistři puškařští z Norimberka mužstvo cvičili. Když došla zpráva, že císařští dobyli Ostřehoma, byla v Brně 8. září 1595 veliká oslava. Ve všech kostelích zvoněno a Te Deum zpíváno, s věže jakubské bubnováno a při tom na Špilberku střileno z děl. Podobně r. 1601, když císař přinutil vévodu sibiňského Sigmunda Bathoriho vydati Rakousku Sibiňsko.

Zábavy.

Špilberk stal se oblíbeným. Měšťanstvo z Brna rádo chodilo tam na procházky a pořádalo oblíbenou střelbu na ptáka přivázaného k tyči (1590). Kdo v závodech zvítězil (král střelců), častoval ostatní. Tyto blahé časy potrvaly do povstání českého r. 1618.

Špilberk zabaven.

Na počátku povstání městská rada obsadila hrad 150 žoldnéři. Když však vůdce povstalých protestantů Matyáš Thurn z Čech přitáhl do Brna, přidali se k němu protestantští stavové moravští i protestantské obyvatelstvo v Brně (v květnu 1619). Posádka městská opustila Špilberk a přestoupila do služeb protestantských stavů. Klíče od hradu i města byly odevzdány stavovskému plukovníku Stubenvollovi. Po bitvě bělohorské vše se změnilo. Císařský jenerál Bouquoy 1. ledna 1621 vtáhl slavnostně do Brna. Plnomocný kommissař císařův kardinál Dietrichštejn, biskup olomucký, zabavil Špilberk pro císaře Ferdinanda II.

D. Špilberk pevností a trestnicí (1620—1820).

Špilberk stal se státním vězením pro přednější účastníky povstání z Moravy.

Špilberk pevností.

Správa hradu byla svěřena veliteli nečetné posádky císařské. Duchovní správa v kapli hradské i nad posádkou dána jesuitům (1629). Když za války 30leté Švédové ohrožovali Moravu, naléhal zemský hejtman hrabě Salm, aby Špilberk i Brno byly dobře opevněny. Již r. 1639 a 1640 byla nařízena robota z kraje brněnského na opevnění Špilberka. Kláštery starobrněnský, svatoanenský, jesuitský, svatotomášský v Brně, Ogilvi. zábrdovský, tišnovský, kartouzský, kapitula svatopetrská, panství

říčanské a pozořické měly svážeti dříví na Špilberk. Stavové zemští povolili 14.500 zl. na opravu Špilberka, který měl jen 40 vojáků posádky a byl tak chatrný, že tam ani posila 60 mužů od císaře poslaných nemohla býti ubytována. Špilberk stal se pevností.

Popis r. 1645.

Ještě více opevněn byl r. 1645, když Švédové zaměřili na Brno. Podplukovník Ogilvi, velitel hradské posádky, opevnil Špilberk dle rady zkušeného Radevita Soucha, jenž velel posádce ve městě. Špilberk tehdy měl tvar pravoúhlého obdélníka obehnaného silnými zdmi, které zachovaly se tam podnes a lze je viděti na straně severozápadní a jihozápadní proti Starému Brnu. Na straně jihovýchodní a severovýchodní je k nim přistavěno, ale ty původní hradby viděti uvnitř hned proti hlavnímu vchodu. Za mohutnými zdmi táhl se hluboký příkop též ve tvar obdélníka, jehož přední část (proti Petrovu) zachovala se tam podnes. Z příkopu vypínala se silná zeď vnitřní čili stará zeď hradská rovněž ve tvaru obdélníka, jejíž část přední je podnes viděti z příkopu. Za zdí starou čili vnitřní teprve zdvihaly se nečetné budovy hradské kolem rozlehlého nádvoří, které také mělo tvar obdélníka do zadu (k severu) poněkud širšího. Z budov nejdůležitější byla hladová věž v rohu severozápadním, která se vypínala vedle hluboké studny. Na straně jihovýchodní (proti Petrovu) v obou rozích zdi zevní stály dvě bašty staré: jedna proti klášteru sv. Anny, druhá proti bráně Veselé. Uprostřed mezi nimi od zdi zevní před Špilberk zrovna proti Petrovu vybíhala bašta prostřední nebo bašta okrouhlá, poněvadž na baště základné zdvihala se ještě jedna menší tvaru okrouhlého, jejíž zbytky jsou tam podnes. Na straně severozápadní v rohu k městu stála dřevěná bašta, jejíž stěny tvořily silné a dlouhé klády pevně spojené; v rohu, kde je nyní zadní vjezd od úvoza, Souches dal postaviti novou baštu od stavitele Peroniho (b. Peronova). Před novou a dřevěnou baštu dal vystavěti mohutné předhradbí (ravellín) v podobě trojbokého hranolu s čelní hranou proti úvozu, by chránilo obě bašty; zbytky toho předhradbí viděti tam podnes.

Boj se Švédy.

Všecky hradby a stavby na Špilberku i všechny bašty byly náležitě opraveny, takže Špilberk vydržel obléhání od 3. května do 23. srpna 1645. Posádka hradská odrazila všechny útoky švédské neméně statečně než posádka Souchova ve městě.

Brno a Špilberk byla jediná místa na Moravě, která Švédům odolala. Na Špilberku vězněni byli všichni zajatí Švédové v kasematech do skály vytesaných. Podplukovník Ogilvi za svou statečnost byl jmenován plukovníkem a doživotním velitelem na Špilberku. Zemřel r. 1661 a je pochován v kostele rajhradském.

Špilberk opevněn.

Špilberk r. 1645 byl od Švédů hodně poškozen a porouchán, zvláště ravellín (předhradbí), bašty, hradby a hradská kaple. Však země moravská byla tak vyssátá, že oprava provedéna býti nemohla. Teprve když vypukla válka švédsko-polská a Švédové vítězně postupovali k hranicím slezským, nařídil císař Ferdinand III., aby Špilberk i Brno byly opevněny (15./9. 1655). Stavové povolili potřebný náklad a převzali vydržování posádky špilberské i s velitelem. Opevňování prováděno pomalu. Teprve když Turci a Tataři r. 1663 učinili záhubný vpád na Moravu až k Brnu, dostal Špilberk četnější posádku se zkušeným velitetem, totiž setninu s plukovníkem. Energický nástupce Ogilviho plukovník hrabě Karel L. Hofkirchen prosadil, aby okolní kláštery a vrchnosti odváděly řádně na hrad povinné dříví na pálení pro posádku, a to 37 vozů ročně za hlídky řádné i mimořádné. Obec brněnská prosila důtklivě císaře Leopolda I., by Špilberk byl náležitě opevněn a válečnými potřebami opatřen. Dělo se to pomalu, poněvadž stavové na opevnění Špilberku věnovali ročně jen 1500—2000 zl. Teprve r. 1683 ze strachu před Turky byla na Špilberku zřízena zbrojnice (Zeughaus). Velitel hrabě Jan Cinzendorf žádal stavů, by dotace na opevnění Špilberku byla zvětšena, ale nevyhověno. Proto začal stavěti kapli na Špilberku sám svým nákladem (1693); ale posvěcena byla biskupem olomuckým teprve 25. dubna 1753. Do roku 1700 provedeno opevnění Špilberka, jak ukazuje obraz Fridricha a Bern. Wernera ze Slezska (Obraz ve XIII. sv. spisů mor. sl. spol.).

Hofkirchen.

Cinzendorf.

Ještě více opevněn byl Špilberk v 18. stol., když po smrti Karla VI. (1740) chystalo se k evropskému boji proti Marii Terezii. Když r. 1741 Prusové vpadli do Moravy, byla stržena předměstí brněnská a staviva z nich použito k opevnění Špilberku. Před příchodem Prusů vězňové ze Špilberku i památnější zbraně a prapory ze zbrojnice pevnostní byli dopraveni do Vídně. Zbraně a prapory ty jsou ve zbrojnici vídeňské podnes. Špilberka hájil jenerál Roth, Brna polní maršálek svob. pán Scherr Thoss a vedli si tak statečně a opatrně, že Prusové po dvou-

Boj s Prusy.

Roth.

měsíčném obléhání od Brna odtáhnouti museli (1742). Poněvadž tato místa jediná na Moravě Prusům odolala, byla uznána jejich důležitost a obě byla ještě lépe a pravidelně opevněna. R. 1744 pracovalo denně několik tisíc lidí při jejich opevňování. Manžel Marie Terezie velkovévoda František s bratrem Karlem přijeli schválně do Brna prohlédnout opevňovací práce v městě i na pevnosti (1745).

Správa pevnosti.

Do té doby Šp. míval stálou posádku asi jednu kompanii s plukovníkem, jenž často býval vojenským velitelem nad Moravou. Když posádka musila někam vytáhnouti, konali tam službu měšťané brněnští (1691). Velitel na Šp. neměl žádné moci nad městem ani nad městským vojskem. Posádka hradská mívala sice ve městě čestnou stráž za sněmování nebo za zasedání soudu zemského, nebo při slavnostních processích, ale dálo se to vždy jen na podnět král. zemského hejtmana (místodržitele). Pochod posádky hradské do města konal se obyčejně s hudbou, což často bývalo příčinou sporů s městskou radou.

Spor pevnosti s městem.

Mezi městskou radou a velitelem na Špilberku zřídka kdy bývala shoda, obyčejně sočili na sebe a stížnosti vedli. R. 1727 došlo i k tuhému sporu. Velitel na Šp. hrabě Lud. Cinzendorf dovolil klášteru svatotomášskému vystavěti novou budovu klášterní před zdí městskou, ale uvnitř hradeb brněnských. Městská rada však, pokládajíc to za porušení svého práva, dala vojskem svým strhnouti plot vyměřeného staveniště. Hrabě Cinzendorf poručil vojsku svému i rekrutům ve městě dlícím, aby plot postavili, a obsadil jej ozbrojenou stráží. Věc podána k císaři. Zatím nikdo z posádky hradské nesměl do města, ve bráně nechtěli jich vpustiti. Ano, když hrabě Cinzendorf s vojskem chtěl do Brna na processí, které už od 1647—1727 posádka hradská provázívala, městská rada dala u brány Brněnské zdvihnouti most a velitele nevpustili (1729). Tím byl císař Karel VI. roztrpčen a nařídil, aby budoucně posádka hradská provázívala stavovské processí o Božím Těle při kostele sv. Petra jakož i v oktav processí z kostelů městských (18./5. 1731). Zároveň přiřknuta veliteli na Šp. moc nad hradbami městskými jakož i vybírání všech poplatků z pozemků fortifikačních a z budov na nich (25./6. 1731).

Za Marie Terezie stálá posádka na Špilberku byla zrušena. Vojsko stavovské bylo proměněno ve stálé vojsko císařské.

Císařská posádka na Špilberku.

V Brně bylo zřízeno jenerální komando pro Moravu. Ubytováno tam 8 kompanií se štábem a na Špilberku 2 kompanie (16./8. 1746). Císařské vojsko obsadilo brány městské i Špilberk a stará posádka hradská byla rozpuštěna. Brzy posádka ve městě i na Špilberku byla sesílena (3./1. 1751). Za války sedmileté byl velký strach před Prusy; proto r. 1758 v Brně i na Špilberku hradby byly opraveny. Nebezpečí válečné šťastně minulo. Ke Špilberku nepřiblížil se nepřítel až do císaře Napoleona. S hradeb špilberských zahoukala děla jen, když uprchnul některý vězeň nebo voják z posádky, vyzývajíce obyvatelstvo v okolí, by pomohlo uprchlíka stíhati. Někdy střileno s hradeb také o velkých slavnostech nebo za vzácné návštěvy. Tak r. 1766 mladý císař Josef II. navštívil Špilberk a prohlížel hradby, bašty a žaláře. Pak dal vystavěti na Špilberku vojenskou nemocnici, kterou přijel prohlédnouti, když 1777 dlel ve vojenském táboře u Tuřan. Také r. 1783 císař Josef II. přijel na Špilberk a přeložil odtud skladiště vojenské do města. Špilberk pozbýval důležitosti vojenské jako pevnost a pozbyl jí úplně za válek napoleonských.

Francouzi na Špilberku.

Když Francouzi poprvé vtrhli na Moravu r. 1805, vězňové byli odvezeni do Olomouce. Vojsko císaře Františka opustilo Špilberk dne 19. listopadu a již 20. listopadu přitáhl do Brna císař Napoleon. Všechny zásoby na Špilberku staly se kořistí Francouzů. Špilberk obsadili Francouzi. Napoleon prohlédl Špilberk, dal postaviti nové palisády, ve hradbách prolámati potřebné průlomy a na hradby dopraviti z města 6 děl a několik mořídlů. Po bitvě u Slavkova byl učiněn mír a 12. ledna 1806 Francouzi Brno opustili.

Pevnost zrušena.

Za války r. 1809 Francouzi přitáhli do Brna na večer 13. července a obsadili také Špilberk. Napoleon rozhodl, aby Špilberk byl rozbořen. Začato 28. října. Byly pobořeny hradby, zbrojnice a zasypána hluboká studně. Francouzi po míru sice odtáhli již 3. listopadu 1809, ale Špilberk jako pevnost pozbyl ceny a zůstal jen trestnicí. Dne 18. července 1820 přešel ze správy vojenské ve správu civilní a císařské vojsko z něho odvoláno.

Vězňové.

Špilberk po celou dobu od 1620—1820 vedle účelů vojenských sloužil také trestním, pevnost byla zároveň trestnicí. V 17. století bývali tam političtí vězňové. R. 1673 nařídil však císař Leopold I., aby tam vězněni byli také zbojníci,

zloději, povaleči atd. z Moravy, kteří nebyli odsouzeni hrdla, nýbrž k veřejné práci při opevňování (zločinci); v 18. st. také vzpurní poddaní, kteří se bouřili proti vrchnosti (1705), dále i úředníci, když nepoctivě úřad svůj konali nebo když upadli do disciplinárního vyšetřování (1714), pak kacíři (1726), podloudníci soli (1730) a tabáku (1734), konečně kdo se sami zohavovali, by ušli vojně (1747).

Správa vězení.

Na Špilberk byli zavíráni také vězňové z Čech a ze Slezska. Na vydržování vězně placeny 4—5 kr. denně. Vězňům při práci veřejné vedlo se velmi špatně, měli hlad a žebrali. Osud jejich se zlepšil za císaře Josefa II., který r. 1784 nařídil, by trestancům byla zaopatřena práce a výdělek. Špilberk byl přeplněn. Roku 1785 bylo tam 10 čísel: dům pro velitele, pro důstojníky, pro kaplana, pro učitele, pro zámečníka, dva pro profossy, pro hlídače, pro trestance a pro vojáky. Část káranců přestěhovala se 1. listopadu 1786 do nové káznice na Cejl. Na Špilberku zůstali nejhorší, ale i o ty bylo pečováno novým řádem trestním z roku 1787 a 1788. Dle toho dostávali se na Špilberk zločinci z Čech, Moravy, Slezska a Haliče.

Ještě více poleveno vězňům od císaře Leopolda II. r. 1790. Pak nařízeno (3./10. 1791), aby na Špilberk dostávali se jen trestanci odsouzení nejméně na 8 let a vězňové političtí, kteří pak šířili hrozné pověsti o Špilberku (Druet). Od r. 1788 správu trestnice i zaopatřování trestanců měl úřad politický, ale vrchní dozor měl vrchní soud zemský. Správu duchovní od zrušení řádu jezuitského 1773 do r. 1820 vedl c. k. kaplan.

E. Špilberk trestnicí (1820—1858).

Špilberk trestnicí.

Po odchodu Francouzů Špilberk přestal býti pevností. R. 1810 vrátili se tam trestanci z Moravy, Čech, Slezska a z Haliče. Brzy (1813) rozhodnuto, by tam vězněni byli také příslušníci z jiných zemí rakouských. Budovy byly chatrné, několika vězňům podařilo se uprchnouti. Proto obec brněnská žádala císaře, by jí Špilberk s pozemky fortifikačními byl navrácen. Po delším jednání císař rozhodl (5./5. 1820), aby Špilberk zůstal trestnicí a byl odevzdán správě civilní.

Pro správu duchovní byl ustanoven vlastní duchovní (kurat). Pro trestance zřízeny pracovny. Poněvadž opět několik vězňův

Správa trestnice.

uprchlo, byl Špilberk prohlášen trestnicí uzavřenou a přístup do ní obecenstvu zakázán (1821). Rozbořené bašty byly opraveny a kolem vystavěna vysoká zeď, podél níž zasazeno 2856 pallisád, by nikdo nemohl uniknouti (1824). Tehdy (1821) přibyl na Špilberk nový druh vězňův: italští carbonáři, mezi nimiž nejznámější je slavný básník hrabě Silvio Pellico (1822—1830). Mezi karbonáři na Špilberku úpělo mnoho slavných vlastenců italských, pro jejichž utrpení Špilberk stal se nejhroznější a nejnenáviděnější trestnicí na světě. R. 1829 rozhodl císař František, aby na Šp. byli zavíráni: všichni odsouzenci pro velezrádu a pro falšování veřejných listin úvěrních, pak zločinci odsouzení na více než 10 let z H. a D. Rakous, z Čech, Moravy, Slezska a z Haliče.

R. 1835 byla trestnice špilberská zvětšena pro 451 vězňů. Byl vystavěn přední trakt příční a dvoje poschodí na přilehlé trakty postranní. Až do té doby vězňové byli vězněni v místnostech pod zemí, ale r. 1836 císař František nařídil, aby všichni vězňové bydleli jen nad zemí. Tehdy správu v trestnici vedli: vrchní ředitel, ředitel a náměstek ředitelův, pak kancelista. Správu duchovní měl kurát. Stráž a službu vnitřní konali: šikovatel, 6 desátníků, svobodník a 75 strážníků. Stráž zevní konalo vojsko: šikovatel, 6 desátníků, svobodník, bubeník a 66 vojáků. Návštěva trestnice byla možna jen s povolením zemského presidia.

Podzemní žaláře zrušeny.

R. 1842 byla vystavěna kolem Šp. zeď na severo a jihovýchodě. Po revoluci polské pro nešťastné Poláky r. 1847 bylo vystavěno dvoje poschodí na tajném traktě proti Švábce. V trestnici vysušeny všechny vlhké žaláře a zřízeny nové dílny ve traktě u studny. Před trestnicí k Brněnské bráně naproti Petrovu byla vystavěna nová budova pro úředníky a vedlejší stará byla upravena pro strážníky. Také provedeny některé menší stavby pro lepší konání zevní stráže.

Tak Špilberk nabyl nynější podoby 1850. Brzy pak sňata s něho kletba úpících nešťastníků. Císař František Josef 29. května 1855 proměnil trestnici špilberskou ve vojenskou citadellu. Ženy z trestnice ještě téhož roku byly převedeny do nové trestnice ve Valašském Meziříčí. Muži trestanci opustili Špilberk koncem r. 1857 a byli dopraveni do nové trestnice Kartouzské u Jičína v Čechách.

Trestnice zrušena.

F. Špilberk kasárnou (1858—x.)

Od r. 1858 jsou na Špilberku c. k. kasárny. Kasárny.

II.

Město Brno.

V rozvoji města Brna patrny jsou tři doby: první je doba znenáhlého rozvoje a slávy od vzniku města do r. 1620, kdy Brno těšilo se úplné samosprávě; druhá je doba úpadku od r. 1620 do r. 1848, kdy samospráva byla stále obmezována, až docela zanikla; r. 1848 nastala Brnu doba nová, ve které vrácena městu samospráva a ono, splynuvši s četnými předměstími v jednu svobodnou obec, v oboru práce hmotné i duševní rychle spěje k významu a důležitosti veleměsta. Rozdělení dějin.

A. Doba stará (doba slávy)

(x—1620).

1. Brno za Přemyslovců.

Markrabě **Vladislav** (1197—1222).

Šlechetný Vladislav i jako markrabě moravský přirozené svazky příbuzenské a blaho Moravy stavěl nad právo své a velkomyslně choval se k moravským Přemyslovcům, kterým asi ponechal výživu i tituly až do jejich smrti, neboť listinu, kterou král Přemysl I. osvobodil poddané kláštera Rajhradského od placení cla i mýta v Čechách a na Moravě, potvrdili vedle markraběte Vladislava také Vladimír, kníže olomucký a Spytihněv, kníže brněnský.*) Markrabě moravský sídlil obyčejně v Brně.**) Brno sídlem markrabat.

S bratrem Přemyslem žil v dobré shodě. Po boku jeho súčastnil se všech jednání v Německu, kde král Přemysl chytrou

---

*) C. D. I. č. 377. Listina z důvodů vnitřních i zevních jeví se podezřelou.

**) Soudím tak z listiny, kterou vydal král Přemysl I. na žádost bratra Vladislava, by klášter v Litomyšli směl prodati statky na Moravě Vladislavovi. Mezi svědky po duchovních osobách uvádí se „Slavco camerarius Boemiae, Leo de Brunna“ přede všemi ostatními, kterýž Leo asi tlumočil žádost Vladislavovu. C. D. II. č. 3.

Stěhování Němců do říše české.

politikou využitkovával zmatků domácích, by zjednal říši své nezávislosť. Časté přátelské styky Přemyslovců s panovníky německými Filipem, Otou IV. a Fridrichem II. i duch tehdejší doby otevřely brány zemské do Čech a na Moravu podnikavým osadníkům z Němec. Do Čech i na Moravu začali se stěhovati **Němci.**

Vladislav uvedl Němce na Moravu.

Král Přemysl i markrabě Vladislav všemožně podporovali stěhování obyvatelstva německého jednak, by zalidnili zemi ą rozmnožili důchody své, jednak by nabyli nové opory proti rostoucí moci domácí šlechty. Vladislav r. 1202 založil cisterciácký klášter na Velehradě, jemuž v Brně daroval dvůr a na Luze u Brna vinice a zahradníky. Uvedl nejen německé mnichy do kláštera, nýbrž také německé osadníky na Moravu. Vladislav sám přijal německé jméno Jindřich (1203), jako bratr jeho král Přemysl jméno Otokar. R. 1204 byli již na Moravě osadníci „vocati iure teutonicorum" t. j. usazení dle práva německého (zákupného, emfiteuse).*)

Němci v Brně.

Z povahy tehdejší doby dá se souditi, že se usazovali také v Brně, kde založili si farní chrám sv. Jakuba. Nové obyvatelstvo německé usazovalo se tedy na sever od českého v místech kolem nynějšího Velkého náměstí, kdežto české bylo kolem nynějšího Zelného trhu.

Klášter v Zábrdovicích.

Také kolem Brna přibývalo osadníků. Již před r. 1209 byl založen premonstrátský klášter v Zábrdovicích, do něhož mniši přišli z Prahy ze Strahova s převorem Arnoltem. Založil jej pán moravský Lev z Klobuk, komorník v župě brněnské, se svolením biskupa olomuckého Roberta i markraběte Vladislava. Zakladatel daroval klášteru ves Zábrdovice s farním kostelem P. Marie při hradě brněnském, pak vesnice Svinošice, Přibyslavice, Kohoutovice, Šankovice, Borkovany a Syřetice (Šaratice) se vším příslušenstvím. Markrabě Vladislav přidal klášteru dvůr poplužní při Svitavě u Zábrdovic od mlýna Dařenova počínaje, lesy Skalice, Siča, Obecná ochoz (Býčí skála, Ubec, Ochoz?) a ves Maloměřice s příslušenstvím.**) Nadto osvo-

*) C. D. II. č. 17.

**) Dudík v D. M. V. 50 listinu zakládací vykládá chybně. Rovněž d'Elvert v „Neu Brünn" str. 2. ř. 40. chybně chrám P. Marie (1210) klade na Staré Brno, kterého ještě ani nebylo. Význam „in burgo" chybně vykládá také Dr. J. Pekař v Č. Č. H. 1902 str. 201. ř. 37. Kostel P. Marie nestál v Brně, nýbrž u Brna.

bodil všecky statky klášterní ode všech platů knížeti a jeho úředníkům, přiknuv je klášteru. Také poddané klášterní osvobodil ode všech robot zemských, povinností a berní.*) Patronátní právo k farnímu kostelu zábrdovskému Lev z Klobouk přenesl na biskupa.

Darování to potvrdil král Přemysl v Brně r. 1210 za přítomnosti markraběte, tří knížat z Přemyslovců, tří biskupů, šesti opatů, šesti proboštův a přečetných šlechticů z Moravy a z Čech. Klášter s kostelem P. Marie vysvěcen byl za veliké slavnosti od arcibiskupa hnězdenského Jindřicha za přítomnosti biskupa pražského, olomuckého, opata hradišťského, velehradského, luckého, třebíčského, želivského, milevského, probošta (představeného) rajhradského, lužského (Komárov) a čtyř jiných proboštův i četného duchovenstva jiného. Přese sto pánův a vládyk z Moravy a sedm z Čech súčastnilo se slavnosti, dodávajíce jí nevídaného lesku. Že účastenství lidu ze všech vrstev jak z Brna tak i z okolí bylo veliké, dá se souditi z té okolnosti, že slavnost konala se v neděli (15. května?). Tehdy vezli Alžbětu, čtyřletou dceru krále uherského Ondřeje II., jehož sestra Konstancie byla chotí Přemyslovou, přes Moravu do Němec za manželku Ludvíkovi, synu landkraběte durynského. Král Přemysl provázel příbuznou svoji z Klobouk do Brna, kam sjelo se tolik vznešených hostí nejen na slavnost, nýbrž hlavně pozdravit krále. Byla to první královská návštěva v Brně. Brno z tolika vzácných hostí mělo užitek jistě nemalý. Klášter vysvěcen.

Vladislav byl panovník dobrý, jenž vynikal statečností, zbožností a péči o blahobyt poddaných, jak svědčí jeho výpravy válečné do Němec i do Italie, četné dary klášterům a kostelům i mnohé výsady udělené duchovenstvu a přistěhovalým osadníkům německým, čímž ovšem ztenčováno bylo zemské právo slovanské. Tento ráz vlády jeho patrně jevil se také v Brně, ale podrobných zpráv o tom nemáme. Vláda Vladislavova.

O Brně z dob Vladislavových nejvíce slyšíme z listiny biskupa olomuckého Roberta, který teprve r. 1231 potvrdil panenskému klášteru cisterc. v Oslavanech patronátní právo ke kostelu sv. Jakuba v Brně. „Ať tedy ví doba nynější i budoucí, že král Přemysl na žádost naši a jiných dobrých mužů pro útěchu své duše a slavné paměti Vladislava, bratra svého, kdysi markraběte Chrám sv. Jakuba.

*) C. D. II. č. 48.

moravského, daroval klášteru, jenž obecně Oslavany sluje, právo patronátní ke kostelu sv. Jakuba, který stojí pod hradem brněnským, se vším příslušenstvím. O tom darování král vydal klášteru listinu, by fara (kostel) měla týž obvod, jaký mívala za Vladislava, totiž že řečenému kostelu mají býti přifařeni Němci a Gallové (kupci z Flander) s desátkem a vším právem kostelním (farním). My pak onomu kostelu přiřkli jsme právo farní, totiž křest i pohřbívání a ostatní svátosti, které náleží ku právu farnímu, poněvadž onen kostel byl založen za našich časův a od nás na náklad abatyše oslavanské posvěcen. Avšak kostel sv. Mikuláše, který stojí v obvodě fary sv. Jakuba, nemá míti křest, ani pohřby, ani právo farní. Ale poněvadž měšťané kolem něho bydlící z největší části byli Romani (Nizozemci) a řeči moravské ani německé nerozuměli, proto z našeho nařízení byla vystavěna kaple sv. Mikuláše a námi posvěcena. I dali jsme jim kněze romanského, by řeči jejich rozuměl, je zpovídal a měl stálou výživu, jaké se mu dostati může z jejich příspěvků dobrovolných. To jsme učinili za souhlasu a na radu naší kapituly. Kněz však při kostele sv. Jakuba smí býti ustanoven jenom na presentaci abatyše a konventu oslavanského za šetření auktority biskupovy a archidiakona diecesního, by právo jejich v ničem netrpělo. Však ke kostelu sv. Mikuláše kněz smí býti ustanoven jen bez újmy farního práva kostela svatojakubského a jen od tohoto kostela smí býti ustanoven.“ *)

Kaple sv. Mikuláše.

Podhradí vyvíjí se město.

Podhradí brněnské za Vladislava se již docela změnilo. Vedle domácího obyvatelstva slovanského žilo tam již mnoho Němcův a Nizozemců, pro které byla zřízena nová fara svatojakubská. Brno bylo tedy již značně rozšířeno. Hlavní tepna života brněnského posouvá se od sv. Petra ze starého fora (Zelný trh) ke sv. Jakubu na forum nové (Velké náměstí). V Brně vyvinul se již národnostní dualismus, který se patrně jevil nejen v zaměstnání obyvatelstva (rolnictví a obchod), nýbrž také ve chrámě (Sv. Petr, sv. Jakub) a v oboru právním. Slované žili dle práva slovanského (ius provinciale), Němci dle práva německého (ius teutonicum). Z podhradí brněnského vyvíjelo se město. Farář u sv. Petra Zdislav měl již název probošta.

Dvojí národnost.

Zástupce králův.

V Brně sídlel také notář králův čili prokurator (scriba regis) Konrad, jenž hájil práv královských v Brně a na Brněnsku.

*) C. D. II. č. 213.

Vladislav zemřel r. 1222 ve Znojmě v 74. roce věku a byl pochován na Velehradě, kam jej vezli přes Brno za účastenství krále, královny a velkého průvodu.

Král Přemysl (1222—1224).

Po smrti Vladislavově král Přemysl s manželkou Konstancií již v měsící září v Brně a v Olomouci potvrzoval různá darování Vladislavova, při čem svědky byli Ratibor, sudí brněnský, Lev komorník, Dětřich vladař a Konrad písař. Z toho soudíme, že po smrti bratrově Moravu spravoval sám. Delší dobu dlel v Brně a za nepřítomnosti svěřil správu země biskupovi a úředníkům župním. Král v Brně.

Markrabě Vladislav II. (1224—1228).

Již r. 1224 král učinil markrabětem moravským mladšího syna svého Vladislava (Jindřicha), který také často zdržoval se v Brně. Z pozemků svých kolem Brna prodal část vedle Manic a vinici v Bosonohách urozené Heilvidě ze Znojma, zakladatelce kláštera cisterc. v Oslavanech, která je postoupila Arnoldovi, představenému benediktinského kláštera na Luze u Brna, za čtyři lány v Oslavanech, za vinice u Ivančic a 60 hřiven (1225). Potom zprávy o mladém markraběti mizí; snad byl nemocen, proto spravoval Moravu otec jeho. Vladislav II. v Brně.

Král Přemysl založil kostel v Kuřimi, kteráž ves od pradávna desátkem patřila kostelu sv. Petra v Brně. Aby kostel svatopeterský nebyl zkrácen, ustanovil král, aby kostel kuřimský navždy zůstal filiálkou kostela svatopeterského tak, aby probošt (farář) svatopeterský dle své vůle rozhodoval o kostele kuřimském, o jeho desátku a právech ostatních (1126). R. 1228 markrabě Vladislav II. zemřel. Chrám v Kuřimi.

Markrabě Přemysl (1228—1239).

Po smrti Vladislavově král Přemysl markrabětem učinil svého 19letého syna Přemysla, však spravoval Moravu sám až do své smrti (1230). Koncem r. 1228 na žádost zbožné Heilvidy ze Znojma a se svolením biskupa Roberta daroval patronátní právo ke kostelu sv. Jakuba v Brně klášteru panen cistercských v Oslavanech. Patronátu sv. Jakuba Oslavanům.

(V březnu r. 1229 král Přemysl, rozšiřuje město Brno, potřeboval několik zahrad a dvůr podél pozemku brněnských hrnčířů, což patřilo benediktinům u sv. Martina na Luze před Brnem. Dal jim tedy za ně tolikéž zahradníků na Luze, dva lány proti kostelu sv. Martina a dvory hrnčíře Kata i pasíře Bohuše. Na přímluvu manželky Konstancie přidal jim odumřelou výsluhu (pozemky) Rudoltovu v Manicích u Brna.)*)

Rozšíření Brna.

R. 1229 Brno bylo již městem. Tehdy král Přemysl konal v Brně bedlivou poradu s věrnými župany z Čech a z Moravy (generální sněm) o právě platném pro obyvatelstvo domácí, totiž pro župany (úředníky), všechnu šlechtu a lid usedlý na Brněnsku, kdežto nová obec městská žila dle práva německého. Slovanské právo domácí (ius provinciale) bylo stanoveno na základě práv Konradových z r. 1189 a pozdějších doplňků takto:

Sněm v Brně.

„Všecky statky dědičné, které šlechta jak vyšší tak nižší z dob knížete Konrada až podnes bez odporu spravedlivě a klidně držela, nerušeně a klidně ať podrží také budoucně.

Právo slovanské pro St. Brno a pro Brněnsko.

Žádný komorník (soudní posel) nemá obesílati nikoho, bez určitého svědectví těch, jichž se týče, a zejména každý z nich má býti provázen poslem županovým, poslem cudařovým a kromě toho dvěma poctivými lidmi z nejbližších vesnic. Vyjde-li komorník na obsílku sám druhý nebo třetí bez poslův úředních a bude-li při tom zabit, nebude zaň žádného zodpovídání.

Bude-li zloděj postižen u některého šlechtice, nebo u někoho, jemuž ta ves patří, a ten jej odevzdá župnímu soudu, připadne mu všechen majetek zlodějův, hrdlo jeho však propadne trestní moci knížete.

Byl-li zloděj na některém místě při činu postižen a oběšen, připadne celé jeho jmění knížeti, až na plodiny posud na poli jsoucí.

Žaloba, která „nárok“ sluje, nesmí býti vyšetřována, leč bylo hodnověrnými svědky prokázáno, že majetek se ztratil, vyjma případy, že čin spáchán byl v lese, nebo na místě odlehlém, nebo na některém hosti (cizím kupci). Nežli taková obžaloba se připustí, musí býti oznámena příslušnému soudu župnímu, totiž soudci, županovi (kastelanovi) a ostatním úředníkům.

*) Z důvodů vnitřních důvěřujeme této zprávě v C. D. II. č. 193 přes odpor G. Friedricha v Č. Časop. Hist. r. 1897, ale dáváme ji do závorek, poněvadž byla podezřena a velké váhy nemá.

Přijde-li kdo chudý k soudu žalovat ve vlastni své záležitosti, nemá se mu pod žádnou záminkou oděv bráti.

Žádný „sok“ (slídič, udavač) nesmí nikoho žalovati, leč by škoda byla prokázána hodnověrným svědectvim sousedů. Bude-li však sok usvědčen z křivého udání svědectvím celé obce, má býti ukamenován.

Má-li kdo podrobiti se očistě vodou, smí jej do vody spustiti jenom kněz a jeho pomocník. Pomůže-li mu Bůh, má dáti soudci 2 a knězi 14 denárů. Svlékne-li se, ale očistě se nepodrobí, zaplatí kaplanovi 7 a stařeně 2 denáry.

Stojí-li v obžalobě „nárok“ zvané šlechtic (vyšší) a nikoliv „druho“ (ministeriál jinému podružený), může se zaň očistě podrobiti sluha; dopadne-li však soud proti němu, zaplatí zaň 200 denárů.

Vede-li se řízení, které „svod“ se nazývá, musí býti při něm posel županův, soudcův, vladařův a komořího, pak jeden nebo dva z onoho sousedství a svod nesmí dále veden býti nežli ke třetímu, ale u třetího má se svod zastaviti. Bude-li pohnaný usvědčen, zaplatí 200 denárů do komory královské a dá plnou náhradu tomu, kdo svod začal a „póvod“ sluje.

Ukrade-li kdo hřebce, klisny, voly nebo krávy nebo jiné větší věci, má býti výše škody oceněna pod přísahou věrně a svědomitě od těch, jimiž soudní moc je svěřena, a podle toho mají pak žalobníci býti připuštěni.

Zloději se společníky a pomahači svými mají býti trestáni stejným trestem.

Budou-li ukradeny nějaké věci menší, šaty nebo cos podobného, nebudiž oznamováno soudu župnímu, nýbrž soudu župnímu buď oznámeno, bude-li ukraden vůl nebo spřežení. (Pro věci menší byl slubný soud lidu).

Bude-li někdo poraněn na cestě s trhu nebo jinde, budiž oznámeno soudu župnímu.

Bude-li některý šlechtic přistižen při krádeži a pověšen, nemá-li potomstva, pozůstalosť jeho připadne králi, bude-li kdo přistižen při veřejné krádeži, manželka jeho podrží třetinu.

Kdokoliv, šlechtic nebo sedlák, někoho zabije, zaplatí 200 denárů župnímu soudu, vystěhuje se jinam a hleď milosť obdržeti; ale manželka jeho nechť zůstane v pokoji a v plném držení jmění.

Nemá-li kdo syna nebo synův, ale má dcery, dědictví připadne těmto po rovných dílech; není-li ani těchto, dědictví připadne nejbližším dědicům.

Bude-li někomu odcizen tažný dobytek nebo sluhové, včely ukradeny, obviněný má se podrobiti očistě železem, totiž žhavých radlic.

Také, bude-li kdo oloupen „výbojem“ (porušení domácího práva), ať obžaluje koho chce, i pro „hrdosť“ (násilné poškození majetku), ať jmenuje koho chce, ať šetří se starých obyčejů.

Přejede-li kdo mýto bez dovolení mýtného, nebo bez zaplacení mýta, nemá jinak pokutován býti, než zaplatí mýto dvojnásobně a kromě toho zaplatí pokuty 60 denárů.

Pozná-li kdo vlastního koně zapřaženého v cizím voze, zaplatí soudci za vůz i věci na něm naložené nic více než 60 denárů. Rovněž, nalezne-li kdo u jiného koně s nákladem, nemá si koně přivlastňovati soudce, nýbrž spokojiti se jen se 60 denáry.

Byl-li kdo k soudu pohnán a při soudě prokáže své právo, nemá ani „vřez“ (výživa komořího), ani „póhonné“ (poplatek za předvolání), nýbrž pouze 2 denáry zaplatiti, což obyčejně „pomocné“ sluje.

Taktéž na obecný pokřik, obyčejně „nestojte“ zvaný, nikdo není povinen běžeti na pomoc, leč by chtěl tak učiniti z dobré vůle.

Rovněž, byl-li kdo pohnán na soud pro vlastní svůj majetek movitý nebo nemovitý, ať ani soudce ani vladař zeměpanský neuvazuje se v držení toho zboží, o které spor je, nýbrž ten, kdo pro to zboží byl pohnán na soud, ať drží je pokojně, až pře ta bude rozhodnuta nálezem soudním.

Také, ztratí-li se stopa po věci ukradené u některé vesnice, ať ves ta za příčinou té krádeže nižádným způsobem není pokutována.

Kromě toho nikdo z těch, kdož les hlídají, nesmí nikomu na cestě nebo na trhu věci zabaviti, leč by mu je tehdy zabavil, kdyby ho přistihl strom sekati. Při tom soudce nikdy nemá odsouditi na 300 denárů, než na 60.

Mimo to soudce nikdy nemá sám rozsuzovati, nýbrž za přítomnosti županovy nebo několika pánů (vyšší šlechta). Když vladař soudí, nemá se nikdy vzdáliti ze soudní síně za příčinou porady, nýbrž ať soudí zasedaje s vládykami (nižší šlechta).

Rovněž, je-li čas k zahájení soudu a jsou-li všichni přítomni, ale vladař nechce přijíti, ať soudce koná soud s vládykami.

Líčení pře má se konati od soudce i vladaře vždy z rána a nikdy k večeru.

Byl-li kdo zabit na veřejné cestě, buď vládykův, buď soudcův, buď vladařův, pochází z toho veliký zmatek, obyčejně kladou se k zabitému peníze zlato a stříbro, tu žalobník i pán mají přísahati na ostatky svatých.

Byl-li kdo pro dluh na soud pohnán a nedostaví se k prvnímu stání, buď prodán, leč by mohl dokázati zákonitou překážku.

Dále nikdo z poddaných šlechty, kdo se ubírá jako posel v záležitosti něčí, nebo ve vlastní, nebo na trh, nikdy neplať mýta na mýtnici nové než toliko na starých.

Také nikdo není povinen dostaviti se k soudu, leč by z domu dle práva napřed pohnán byl.

Nad to, kdyby vladař králův bez nálezu soudního někoho zabavením stíhal, nechť to tresce král mocí svého práva; učinil-li tak vladař komořího, zaplať pokuty hřivnu zlata; kdyby pán (župan), buď zbaven úřadu.

Kromě toho souboj, jenž obecně „kyj“ sluje, připouští se jen naproti cizincům.

Z toho všeho vyjímáme privilegia duchovních osob od knížat jim udělená jakož i právo duchovních s nadáním kostelním, což vše řídí se zákony kanonickými.“ *)

Zda-li právo německé pro město Brno tehdy již stanoveno bylo, známo není; ale jasně vysvítá, že cizinci právem zemským vázáni nebyli, žili tedy dle práva německého, jaké bylo provedeno již v jiných německých městech na Moravě. Právo městské pro Brno přesně stanoveno bylo teprve od nástupce Přemyslova krále Václava I. r. 1243.**) Právo německé.

Markrabí Přemysl občas bydlel v Brně, kde obyvatelstva rychle přibývalo. Mezi duchovenstvem uvádí se již Raschardus Přemysl v Brně.

*) C. D. II. č. 194.

**) Listina Přemyslova v C. D. II. č. 195, kterou on v dubnu 1229 vynímá Střelice z práva zemského a podřizuje soudu rychtáře brněnského, je věcně nemožná, poněvadž před r. 1318 žádná vesnice nebyla podřízena rychtáři brněnskému, stalo se tak teprve r. 1318 se svolením stavů. Viz C. D. VI. č. 155 str. 121.

scholasticus in Brunna a mezi měšťany královský mincmistr Bruno, v jehož domě (snad roh Dominikánské ulice a Rybného trhu, nebo starý dům královský na Rybném trhu?) v listopadu r. 1234 markrabě Přemysl přebýval. Přemysl s matkou svou Konstancií byl velmi štědrým duchovenstvu, kostelům a klášterům.

Okolí Brna. Panenskému klášteru v Doubravníce udělil immunitu čili vyňal pozemky s poddanými z práva a povinností zemských a daroval mu v Brně dům, tři vinice a jedno pole (1135).

Klášteru Zábrdovskému u Brna udělil téhož roku veliké svobody. Všechny statky klášterní se všemi poddanými osvobodil ode všech břemen zemských a vyňal je z práva zemského. Listinu osvobozovací vedle četných svědků podepsali také Ratibor kastelán, Zveslav komoří, Jakub sudí a Rubinus vladař brněnský, pak Přibyslav z Maloměřic, Bohuslav ze Židenic, Hostislav ze Žebětína a Náhrad z Ořechova, což svědčí, jak okolí brněnské bylo již lidnaté.

Dominikáni u sv. Michala. Za Přemysla byl v Brně vystavěn chrám sv. Michala jako filiálka kostela svatopetrského, ale brzy byl postoupen novému řádu dominikánskému. Náhradou kostel sv. Petra dostal od markraběte tři lány, mlýn a několik poddaných na předměstí Svitavském u Brna, což bývalo výsluhou knížecího truksasa.*)

Minorité u sv. Jana. Téže doby přišli do Brna také minorité, kteří usadili se při kostele sv. Jana. Nové řády dominikánský a minoritský byly tehdy velice oblíbeny, brzy tudíž dostaly se také do Brna.

Válka. Přemysl vládl na Moravě klidně a ve shodě s bratrem svým králem Václavem. Jen r. 1237 se znepřátelili pro Fridricha Bojovného, vévodu rakouského. Král Václav vytrhl na Moravu, vypudil bratra do Uher a zmocnil se Brna.

V Brně v měsíci září nahradil kostelu sv. Petra vše, co na statcích svatopetrských pohubilo královské vojsko. Faráři svatopetrskému Zdislavovi postoupil vše, co králi patřilo ve vsi Bosonohách za méně cenné statky kostela a

Škola v Brně. školy svatopetrské v dědinách Medlanech, Březovicích, Vážanech a ve Bzově.

Však rozhněvané bratry brzy smířila jejich matka Konstancie, která od smrti manželovy žila nejraději na Moravě ve klášteře tišnovském, jejž se synem svým Přemyslem založila pro panny

*) C. D. III. 111.

řádu cisterciátského (1233). Potom Přemysl žil opět ve shodě a lásce s králem Václavem až do smrti r. 1239. Pochován byl v Tišnově.

Král Václav (1239—1247).

Král Václav již od vítězství nad bratrem Přemyslem spravoval Moravu dle své vůle. Působením stolice papežské smířil se také s Fridrichem rakouským. V benediktinském klášteře na Luze před Brnem (v Komárově) sešli se král s vévodou Fridrichem a učinili přátelství. Vévoda slíbil králi českému část Rakous na sever od Dunaje a nejstarší syn Václavův, Vladislav, byl zasnouben s neteří Fridrichovou Gertrudou (1238). Schůze na Luze.

Již za Přemysla měšťané brněnští oplývali nejen bohatstvím, takže kupovali již svobodné lány v okolních vesnicích, nýbrž i ušlechtilostí ducha. Jeden z nich, Rudgerus, s manželkou Hodavou koupil před Brnem rozsáhlý pozemek a složil 70 hřiven na stavbu nemocnice pro chudé a cizince. Na žádost měšťanů brněnských biskup Robert posvětil staveniště i hřbitov při něm r. 1238. Blahobyt v Brně.

Nemocnice měla býti řízena bratrstvem, jehož členové měli ošetřovati nemocné a sbírati almužnu na vydržování nemocnice. Bratrstvo stálo pod ochranou sv. Václava, však slulo bratrstvem sv. Ducha, poněvadž první takové bratrstvo vzniklo v Římě r. 1198 a zasvětilo špitál svůj ke cti sv. Ducha. Biskup přijal bratrstvo brněnské pod svou ochranu. Udělil mu některé výsady a sprostil je desátku ze všech polí, vinic, zahrad i všeho, což by pěstovali a vzdělávali pro nemocné a chudé. Zakladatel bratrstva Rudgerus stal se prvním jeho představeným (procurator), ale již 1243 postoupil vše špitálu sv. Jana v Jerusalémě, takže bratrstvo brněnské splynulo s řádem Johanitů, který má komendu v Brně podnes. Rudger stal se prvním mistrem řádovým v Brně. Nemocnice sv. Ducha (pod hradem na nynější Pekařské) byla založena především na podporu města Brna i všech vesnic a lidí z diecese moravské. Členové bratrstva, pak chudí a cizinci v nemocnici zemřelí měli býti pochováváni na hřbitově špitálním, což mělo v zápětí četné odkazy kostelu (sv. Jana) a nemocnici. Právo patronátní přiřknuto biskupovi olomuckému za roční poplatek 12 denárů, které se měly odváděti chrámu (choru) olomuckému. Nemocnice sv. Ducha v Brně. Johanité. Kaple sv. Jana.

Fundace špitální.

Novému špitálu pozemky u Brna s desátky daroval také král Václav, což biskup na žádost prokuratora Rudigera potvrdil, ale s výhradou, že o desátku a záležitostech duchovních nemá rozhodovati osoba světská. Papež potvrdil bratrstvo brněnské 17. května 1240. Na vydržování chudých a na zotavení nemocných ve špitále sv. Ducha v Brně také župan brněnský Přibyslav z Křižanova s manželkou Sybilou darovali kostel v Křižanově s právem desátkovým a patronátním ve všech vsích a chrámech kolem Křižanova, desátek ze svých pozemků ve vsi Tulešicích a půl lánu tamtéž, pak dvě vesnice Lužec, Radomilice a desátek ve vsi Nastorovicích. Svědky toho darování (30. pros. 1239) byli Theodorich opat zábrdovický, Hermann senior minoritů, Mikuláš převor dominikánů, Balduin farář u sv. Jakuba, Lutold a Petrata od sv. Petra, Raschard scholastik tamtéž, Wignandus mincmistr v Brně a všichni měšťané brněnští. Darování učiněno se svolením biskupa Roberta a bylo potvrzeno papežem. Z listiny plyne, že tehdy již byli v Brně dominikáni u sv. Michala a minorité u sv. Jana.

Král v Brně.

Král Václav často prodléval v Brně, obyčejně v domě starého mincmistra Brunona, a byl štědrým nejen duchovenstvu nýbrž také měšťanům. Klášter zábrdovický dostal od něho v Brně mlýn se vším příslušenstvím na řece Svitavě, jenž patřival kdysi Dařenovi a sousedil s pozemky klášterními, takže tyto pak sáhaly až k jinému mlýnu Mikulovu v Brně (1240). Klášteru panen cisterckých v Tišnově, v němž odpočívala matka jeho Konstancie a bratr Přemysl, daroval své právo patronátní ke kostelu sv. Petra v Brně (1240).

Patronát sv. Petra.

Klášter P. Marie.

Na prosby své manželky Kunhuty velmi podporoval nový klášter panenský řádu sv. Augustina v Brně. Klášter ten založil kolem roku 1240 bohatý měšťan brněnský Oldřich Schwarz, jenž od markraběte Přemysla i krále Václava za různé služby nabyl ohromného jmění. Daroval klášteru dům a staveniště na kostel v nynější ulici Jesuitské i staveniště a dům v ulici protější, kde sám bydlel, pak pole, louky, zahrady u Brna, lázně a mlýn na Starém Brně, dvě jatky a dvůr v Králově Poli, dva lány v Pohořelicích, dva v Měníně, dva v Telnici a vinici v Pouzdřanech. Nový klášter, jemuž v čele stála sestra Herburga, slul Cella s. Mariae t. j. dům p. Marie čili dům čistoty. Jeptišky hned začaly stavěti kostel a při něm klášter. Král ze všech

vinic jejich zřekl se práva horního (berchrecht roku 1241), daroval jim místo na klášter, potvrdil darování Schwarzovo na věčné časy, statky jejich osvobodil ode všech břemen zemských i církevních a zaručil jim svobody a výsady, jakých požívaly ostatní kláštery v říši české (immunita z r. 1244). Klášter pod ochranou královou, biskupovou i papežovou rozvíjel se utěšeně, ale stavba trvala několik roků a na dokonání její několikráte byly uděleny odpustky od různých biskupů.

V Brně totiž r. 1241 nastaly zlé časy, blahobyt poklesl následkem vpádu divokých Tatarů na Moravu. Tataři snad obořili se také na Brno, ale pevná zeď zachránila město. Okolí celé bylo jimi strašně spustošeno, zvláště kláštery v Zábrdovicích, v Rajhradě, v Tišnově a v Doubravníku. Brnu brzy dostalo se královské odměny. Vpád Tatarů.

Král Václav v lednu r. 1243 městu Brnu udělil dvě důležité listiny: privilegium menší a větší. Privilegium menší zaručovalo asi Brnu svobody, zákony a práva, kterých město požívalo už z doby dřívější, bezpochyby alespoň od r. 1229. Práva městská:

„Stanovíme, by nikdo z pánů nebo ze šlechty zemské neměl moci nad obcí brněnskou, ani v ní práva výkonného, ani by nikoho nepohánět na soud bez dovolení a posla městského soudce. Také chceme, kterýkoliv měšťan by měl poddané nebo statky mimo obvod obce, by nad nimi moci neměl soudce zemský ani ostatní úředníci zemští, by od nich ani na soud pohánění ani souzeni nebyli, nýbrž aby souzeni byli od soudce městského. Dále nařizujeme, by náš mincmistr, kohokoliv by postihl kupovati zlato nebo stříbro ve dvanácti týdnech po obnovení mince, toho pokutoval dvěma hřivnami stříbra, by peníze ty vybral mírně a dále moci neměl ani na osobu ani na majetek kupců. Také jsme nařídili, by každý, kdo ve městě majetek má, mohl jej prodati bez překážky komukoliv, když nutně musí. Dále přikazujeme, by na dále nebyly ve městě sušírny sladu, sice chceme, by majitelé jejich, jak se patří, nahradili každou škodu, kterou by kdo pro ty sušírny utrpěl. Dále, by na míli kolem města nebylo hospod na žádných statcích, kromě statků a majetku notáře brněnského, jenž by měl kapli sv. Prokopa a mincovnu. Zakazujeme také, by při hře v kostky nikdo člověka, jenž nemá vlastního chleba (živnosti), neobehrál o více, než zač stojí jeho šaty. Měšťanům A. Privilegium menší.

dáváme právo, kdokoliv by přišel se zbožím na trhy brněnské, by se zbožím svým zdržel se po tři neděle před sv. Duchem a tolikéž po něm. Také jsme ustanovili, zemře-li některý měšťan a zanechá vdovu nebo děti, by ani soudce ani advokát majetku jejich se nedotýkal, nýbrž aby tento zůstal v moci manželky nebo dětí. Vdova pak bude míti na vůli provdati se nebo neprovdati za kohokoliv beze všeliké překážky. O dceři nebo vnučce kteréhokoliv měšťana stanovíme totéž, co o vdově. Kdyby však ten, jenž zemře, neměl manželky nebo dětí a umřel by bez poslední vůle a bez uspořádání svých věcí, majetek, který zanechá, připadne nejbližšímu jeho dědici. Umře-li ve městě cizí kupec, cokoliv o svých věcech zařídil, chceme by zůstalo platným a nezměnitelným. Zemře-li však beze závěti, ať měšťané věci jeho do dne do roka opatrují; přijde-li do té doby někdo a při svědectví dvou počestných mužů dokáže, že je společníkem nebo dědicem nebo věřitelem zesnulého, ať se mu beze všeho odporu přiřkne vše, co zbylo po zemřelém; pak-li nepřijde nikdo, ať připadne třetina zboží toho za duši zesnulého, třetina soudci a třetina obci. Cizinec také má míti svobodnou vůli, kde chce býti pochován. Uznali jsme za dobré, by ani cizí kupec proti měšťanu ani měšťan proti cizinci neuváděli svědectví těch, kteří Litcoufer*) (náhončí) zovou, nýbrž ať mají lidi počestné. Také chceme, by žádný cizí kupec ve při o dluh anebo cokoliv jiného neuváděl svědectví cizinců proti měšťanům, nýbrž aby měl kromě cizinců jednoho nebo několik měšťanův. Také jsme ustanovili, by 24 konšelů věrně dle svého svědomí rozhodovalo o věcech trhových a jiných, které týkají se cti a prospěchu obce, jejichž nálezu nemá se protiviti ani soudce, ani měšťané, ani kdo jiný; pokusí-li se o to kdo, ať zaplatí soudci pokutu, jakou oni ustanoví. Dále nařizujeme, u kohokoliv by se nalezla nespravedlivá míra nebo nespravedlivá „vlna" (váha), nebo jakýkoliv nespravedlivý druh váhy, aby zaplatil soudci 5 talentů.

*) O litkupnicích V. V. Tomek v „Dějepise města Prahy II." str. 400 ř. 31. praví: „Dále nesměl se žádný prodej od hosta státi leč u přítomnosti litkupníka dosazeného od konšelů" a na str. 401. ř. 3. „Litkupníci musili každý prodej, při kterém byli, napsati a vypočítati to potom čtyřem kupcům dohlížitelům, kterým osobám který host zboží své prodal, aby to mohli porovnati s popisem zboží učiněným při složení". Ten pojem pražský do článku brněnského se nehodí, proto dal jsem do závorky, jak já bych pojem pro Brno vyložil.

Také chceme, kdokoliv by začínal při proti druhu z obce o jakékoliv dědictví, buď o dům, buď o pole, buď o mlýn neb o vinici, ať soudci zjedná ručitele za 10 talentů, že tu při provede. Kdokoliv kyjem pobije pořádného člověka, jenž nepatří k váženějším ve městě, zaplatí soudci talent, pobitému dva, neb ospravedlní se sám třetí z počestných mužů. Bude-li uvnitř hradeb městských kyjem potlučen někdo, jenž má jmění za 30 talentů, nařknutý zaplatí soudci 2 talenty a pobitému 5 talentů, neb ospravedlní se sám čtvrtý z počestných mužů. Bude-li pobita nějaká lehká nebo nepoctivá osoba, která toho snad vlastní vinou zasloužila, nařknutý bude práv naproti soudci i žalobci, dokáže-li to sám třetí z věrohodných mužů. Rovněž dá-li někdo poličeк některému měšťanovi, jenž však nepatří mezi váženější, dá soudci půl talentu a spoličkovanému talent; kdyby uražený chtěl proti onomu vésti svědky a kdyby naopak onen chtěl se ospravedlniti, ať ospravedlní se sám třetí z věrohodných mužů. Kdokoliv pokusí se všetečně vniknouti do domu něčího se zbraní, střelami nebo s kuší a ten, k němuž vpád učiněn, s počestnými sousedy svými dokáže, že křivda se mu stala, vinníci buďte trestáni jako za pobití. Neprokáže-li toho svědky, ať zaplatí soudci dva talenty a obci jeden. Zdvihne-li však žalobu o vpádu do domu zřetedlně, podezřelý (nařknutý) ať se očistí dvěma hosty. Chceme, aby vše takto napsané neporušeně a věčně bylo zachováno jak od nás, tak od našich dědicův a nástupců".*)

B. Privilegium větší.

Privilegium větší po pěkném úvodě o pokoře, o snažných a neustálých prosbách milých měšťanů brněnských stanoví:

„Stanovíme tedy, kdokoli z měšťanů, maje uvnitř obvodu městského t. j. uvnitř příkopu a zdi jmění za 50 talentů, zabije někoho, nepotřebuje za sebe žádného ručení, nýbrž soudce ať jej obešle troji obsílkou t. j. třikráte v 6 nedělích. Popře-li ten, jemuž zabití za vinu se klade, že ono zabití spáchal a chce-li ukázati se nevinným, ať očistí se 7 muži věrohodnými a počestnými, ale mezi těmi sedmi musí býti jeden z konšelů královských. Nemůže-li jej uvésti (míti), ať ho získá soudem božím, t. j. očistou ve vodě. Rovněž kdokoliv jiného obviní ze zabití nebo z násilného vpádu do domu, t. j. „Heymswoche" (právo domácí, mír), nebo z jakéhokoliv podobného provinění, ať přisahá

*) C. D. II. č. 33. Talent = 0·6 hřivny. Hřivna stříbra = 200 denárů = asi 20 zl. Zlato bylo asi desetkráte dražší než stříbro.

sám druhý před soudcem, že nežaluje ze závisti ani z nepřátelství, nýbrž pro trestuhodnost. Očistí-li se však naňknutý sedmi muži jmenovanými, práv bude před soudcem i žalobcem. Nebude-li se moci takto očistiti, buď trestán na hrdle, nebo buď napraven dle milosti soudce a konšelů městských. Bude-li však vrah postižen při samém činu s mečem krvavým a bude-li to moci potvrditi soudce se šesti spůsobilými a počestnými osobami a s jedním konšelem, buď potrestán na hrdle. Nebude-li však soudce míti jmenované osoby ku potvrzení, ať to dosvědčí sám pátý, totiž dva konšelé a dva počestní muži; neukáže-li se žádný z jmenovaných 6 mužů, nebo z druhých čtyř mužů, nepřítelem nebo stranníkem zabitého, buď trestán na hrdle. Však-li vrah, byv třikráte zákonitou obsílkou obeslán, nedostaví se k soudci, ať jej soudce prohlásí proskribovaným, (propadlým statky a jměním), a třetina statků jeho připadne soudci, druhá žalobcům, třetí však dětem a manželce. Nemá-li však dětí a manželky vrah takto potrestaný, ať se dá třetina jeho statků soudci, druhá žalobcům, třetí však nuzným kostelům a na opravu cest dle obecného usnesení. Kdo pak pro zabití do proskribce upadl, zůstane v ní do dne do roka, zbaven ochrany a pomoci všech. Také stanovíme, kdokoliv by pro zabití trestán byl vyhnanstvím, aby po uplynutí dne a roku do města nevkročil. dokud by neodvedl obci hřivnu stříbra.

Nemá-li však vrah uvnitř hradeb jmění za 50 talentů a přece by mohl nalézti za sebe ručitele, ať ten zaručí zaň 50 talentů, z nichž vyplatí se třetina soudci, druhá žalobcům, třetí však obci. Nenajde-li ručitele, soudce ať jej zatkne a věznĺ, až o něm rozsoudí, jak spravedlivo bude a řád soudní žádá. Zabije-li pak syn nebo příbuzný něčí někoho a otec nebo příbuzný nebude přítom, nebo jsa přítom ruky své nepřiloží, bude-li to moci dokázati sám třetí z věrohodných mužů, stanovíme, by sám prost byl viny a pokuty. Také, vyzná-li některý ze zabití obžalovaný, že to učinil násilí násilím odražeje t. j. v sebeobraně (Notwarnde), dokáže-li to sám sedmý z věrohodných svědků, mezi těmi sedmi buď jeden z konšelů královských, bude nevinen; nebude-li moci míti (uvésti) konšela, ať jej získá soudem božím, t. j. soudem vody; dopadne-li však soud ve vodě v jeho neprospěch, ať získá ho žhavým železem. A takové očištění a soud buď dovolen každému, kdo viněn je ze zabití.

Nyní připojujeme o poranění. Urazí-li některý měšťan někomu ruku nebo nohu, nebo nos, nebo jiný ušlechtilý úd, zaplatí soudci pokuty 5 talentů, poškozenému složí náhrady 10 talentů. Nebude-li moci pak, kdo škodu způsobil, peněz sehnati, ať soudí se o něm dle zákona: oko za oko, ruku za ruku a tak o údech ostatních. Chce-li se státi beztrestným, ať dokáže nevinu svou sám druhý z věrohodných mužův a jedním konšelem; nebude-li moci ty míti, ať dokáže sám sedmý z mužů věrohodných a bude svoboden. Také kdokoliv jiného zbaví prstu nebo tak poraní, že utrpí ochromení údů t. j. Lidschert, zaplatí soudci 2 talenty, poškozenému náhrady 5 talentů. Nebude-li však míti peněz, ať je potrestán dle uvedeného řádu. Bude-li chtíti ospravedlniti se, ať nevinu svou dokáže sám pátý z lidí věrohodných; nebude-li moci tyto uvésti (míti), ať dokáže sám třetí, mezi nimiž buď jeden z konšelů královských. Požene-li na soud kdo jiného lehkovážně, pokuta za to buď ponechána soudu královu. Poraní-li kdo někoho tak, že poraněný bude stonati (ležeti) bez ochromení údů t. j. Lytschert wunden, zaplatí soudci talent, poraněnému dva talenty. Nebude-li míti peněz, buď uvězněn za pokutu na 6 neděl, aneb očistí se sám třetí z mužů věrohodných, pakli ne, zaplať soudci talent a poraněnému dva talenty. Bude-li však kdo poraněn v kterýkoli čas, ti, na něž je podezření, že jej poranili, nemají-li jmění, jež by postačilo k náhradě nebo nemají-li ručitele, buďte od soudce uvězněni až do rána. Ráno poraněný ať sejde se na soudě s nařknutými, když žalobce sám druhý napřed složil přísahu. Nebude-li moci poraněný pro přílišnou slabost těla přijíti na soud, ať k němu zajdou dvě spolehlivé osoby s poslem soudcovým a na lůžku nemocného ať od něho sama druhého přijmou přísahu bez pletich, která od nikoho se nepřijme, leč bude-li přísahati sám druhý. Nikomu jinému nepovolí se tato přísaha t. j. voreid mimo soud, nýbrž toliko na soudě, lečby, jak nahoře řečeno, ten, jenž přísahati má, byl tak nemocen, že by k soudu přijíti nemohl. Tu soudce pošle k němu dva nebo více počestných mužů, před nimiž týž sám druhý složí přísahu. Bude-li však někdo pro poranění potrestán proskribcí, zůstane v ní pryč z města 6 neděl, ve kteréž době nedohodne-li se o vině a pokutě se soudcem a žalobcem, opět jiných 6 neděl pobude mimo město. Opomene-li i v té době se vyrovnati se soudcem a žalobcem, zůstane pryč z města do

dne do roka. Bude-li však naopak nařknutý chtíti se ospravedlniti, očistí se sám pátý z mužů věrohodných. Nepodaří-li se mu to, ať zaplatí 10 talentů vcházeje do domu a 10 talentů vycházeje z domu, z nichž třetina zaplatí se soudci, druhá žalobci, třetí však obci; nebude-li míti peněz, ztratí ruku. Chceme také, by každý, kdo ve městě přebývaje s měšťany bude zachovávati všechny řády (zákony) jak na soudě tak při berních, byl osvobozen ode všeho cla (mýta). Také nařizujeme, kdo by se k bitce nebo k hádce přihnal s lukem napjatým nebo se samostřílem (prakem), ať zaplatí soudci 3 talenty, obci pak dva. Každý pak, kdo usvědčen bude, že v den trhový na náměstí s lidem trhovým obnažil meč k obtěžování někoho, složí soudci dva talenty, obci tři talenty; nebude-li míti peněz, ruka jeho buď probodnuta nožíkem. Je-li kdo z měšťanů jinému dluhem zavázán (má-li platiti dluh), ať má tři dni přísné lhůty k zaplacení, sice bude prost. Rovněž bude-li kdo postižen při nějaké krádeži, která má cenu 60 denárů, buď oběšen. Bude-li krádež menší ceny, nebuď oběšen, avšak buď mu v obličeji vypáleno žhavým železem znamení hanby, jak je v obyčeji. Bude-li kdo poraněn tak, že na soud přijíti nemůže a není čáky, že by mohl uzdraviti se, dostane-li se věc ta k soudu, soudce ať věznĺ toho, kdo to spáchal, až se uvidí, že poraněný vyvázne. Bude-li však někdo chtíti položiti zaň záruku, ať se zaručí 50 talenty, až by se onen uzdravil nebo umřel, a podle toho ať to napraví. Také co nejpevněji stanovíme, kdokoliv by učinil násilí ženě počestné nebo panně, nebo ji unesl a ona do 14 dní svědectvím dvou věrohodných mužů dokáže, že křičela, onen očistí se soudem žhavého železa; neočistí-li se však, ztratí hrdlo. Kromě toho jestliže ona do 14 dní svědectvím sedmi věrohodných mužův onoho usvědčí, žádná očista se jemu nepovoluje, nýbrž bude potrestán na hrdle. Bude-li však některá žena obyčejná žalovati, že se jí stalo násilí, a zjistí se to, soudce zjednej jí zadostiučinění od násilníka dle soudu a nálezu konšelů. Také bude v moci soudcově potrestati ho, bude-li chtíti. Bude-li kdo usvědčen sedmi muži věrohodnými a počestnými, že křivé svědectví vydal a buď Boha nebo svaté zneuctil, budiž mu jazyk vytržen, aneb ať jej vykoupí 5 talenty. Také u kohokoli v obvodě městském bude dopaden dlouhý nůž, který slove misericors, Stechmezzir, zavěšený na opasku, dá soudci jeden talent a odevzdá nůž, nebo ruka jeho bude nožem

probodena. Kdo však nůž takový v botě tajně a pokradmo nositi bude, dá soudci 5 talentů, nebo ztratí ruku.“*)

Brno město.

Tato práva udělil král Brnu na věčné časy, by jich žádný z dědiců nebo nástupců jeho nikdy měniti nemohl. Jsou jasným obrazem tehdejšího života v Brně a stala se pevným základem pro pořádek ve společnosti brněnské na časy budoucí. Práva brněnská byla pak vzorem veliké části měst na Moravě, v Čechách i v zemích okolních. Toto právo německé mělo platnost pro všechno obyvatelstvo v Brně uvnitř městské zdi, ať bylo původu německého či slovanského.

Staré Brno.

Kdo bydleli mimo zeď městskou, byli vázáni starým právem domácím t. j. slovanským čili zemským a tvořili zvláštní obec zvanou Staré Brno, které zůstalo podřízeno královským úředníkům na hradě brněnském.

Zeď městská.

Královské svobodné město Brno bylo obehnáno městskou zdí, která se zachovala až do 19. století. Táhla se od Petrova na sever místem, kde nyní stojí novoměstské kasárny na konci nynější ulice Veselé, odtud na severovýchod v přímé čáře na konec nynější ulice Běhounské u místodržitelství, odtud na východ ke konci nynější ulice Jezuitské, odtud ke konci nynější ulice Kobližné, odtud ke konci nynější ulice Orelské, odtud ke konci nynější ulice Josefské, odtud ke konci nynější ulice Ferdinandovy a odtud k Petrovu. Ve zdi už tehdy bylo několik bran, jimiž se vycházelo z města (pět). Staré Brno rozkládalo se pod hradem brněnským na straně jižní, kde se rozkládá podnes. Město Brno na základě uvedených práv a svobod rozvíjelo se utěšeně a rychle, kdežto trhová ves Staré Brno klesalo víc a více následkem závislosti na úřednictvu hradském.

Brány.

Měšťané.

Měšťané měli ve městě své vlastní dědičné domy se zahradami, ve kterých svobodně provozovali svou živnosť buď řemeslnou neb obchodní. Čechové bydleli kolem starého náměstí pod sv. Petrem, Němci kolem nového náměstí nedaleko sv. Jakuba. Co půdy nebylo prodáno a zastavěno, patřilo králi.

Národnost.

Král Václav hojně půdy prodával i rozdával nejen ve městě nýbrž i kolem města. Novému řádu Johanitů ve špitále sv. Ducha

*) C. D. II. č. 32.

Právo horní. před městem daroval všechna práva svá na horách a vinicích kolem Brna, totiž z každé vinice urnu (asi 1/4 vědra) vína a 30 denárů (1243). R. 1246 učinil syna svého Vladislava markrabětem na Moravě a po brzké jeho smrti (3. ledna 1247) mladšího syna Přemysla.

Markrabě Přemysl II. (1247—1278).

Soud zemský. Markrabě Přemysl usadil se v Brně a ráznou rukou chopil se vlády na Moravě. Hned z jara 1247 svolal do Brna soud zemský, by obnovil pořádek v zemi, která vpádem Tatarů byla velice spustošena. Na soud (sněm) sjelo se 34 nejpřednějších šlechticů moravských. Z Brna mladý markrabě vydal několik listin, jimiž hleděl zhojiti rány, které Tataři zasadili klášteru rajhradskému, městu Opavě a Bruntálu. Chrámu sv. Petra v Brně potvrdil onu náhradu strýce svého Přemysla na předměstí Svitavském za kostel sv. Michala, při němž dominikáni vystavěli klášter.

Boj Přemyslův s otcem. Brzy však mladý markrabě stržen byl do povstání, které vypuklo v Čechách proti otci jeho. Krále ujal se papež a poslal do Brna Filipa, arcibiskupa salcburského, jako svého legata. Však Přemysl postavil se v čelo povstání. Obsadiv hrad pražský již 31. července 1248 přijímal holdování jako „mladší král český". Povstalci byli poraženi u Mostu. Prostřednictvím papeže Inocence IV. zjednáno plané smíření otce se synem. Již v prosinci 1248 král Václav v Brně sobě věrném sbíral své pomocníky a odměnil věrnost biskupa moravského Brunona, zaručiv mu i svou pomocí desátek z celé diecese olomucké, který Moravané již dlouho neplatili a tvrdili, že platiti povinni nejsou.

Nový boj. Brzy vzplanul nový boj mezi Přemyslem a králem Václavem, v němž Přemysl opět byl poražen. V srpnu 1249 strana Přemyslova byla pokořena v Čechách i na Movavě.

Smír. Přemysl po nějaké době uchýlil se do Brna se svými věrnými. Rakouský pán Jindřich z Lichtensteina prostředkoval mezi Václavem a Přemyslem, neboť listinou ze dne 17. listopadu 1249 v Brně vydanou Přemysl odevzdal mu Mikulov dle práva a obyčeje německého „za věrné služby, které prokázal pánu a otci našemu i nám."*)

*) Zprávu o tom podávají dvě listiny v Bočkově C. D. III. č. 135. a 145., z nichž prvé nedůvěřuji, poněvadž časem, místem a svědky (v Brně 15. ledna 1249) je nemožná, proto padá také zpráva o velkém sjezdě pánů moravských a rakouských v Brně, jejž líčí Dudík v V. str. 271.

Již 13. prosince byl král Václav s dvorem svým v Brně a Lichtenstein jako svědek podpisoval v družině královně listiny, ale bez účastenství Přemyslova. Brzy asi docíleno smíru, neboť Přemysl již 3. února r. 1250 u Brna vydal listinu jako plnoprávný markrabě, kterou vracel kostelu sv. Petra v Brně filiální kostel kuřimský s desátkem a s několika lány, což bylo asi za předešlých bouří rozchváceno, poněvadž Albert, farář (prepositus) svatopetrský, přidržoval se krále Václava zrovna jako biskup olomucký.

Přemysl přidržel se pak již strany papežovy svorně s otcem proti straně císařově, zač mu papež Inocenc IV. dopomohl k zemím babenberským, totiž k Rakousům a Štyrsku (1251). Přemysl pánem Rakous a Štyrska.

Přemysl i potom často dlíval v Brně, které se stávalo sídlem světského pána Moravy, kdežto v Olomouci přebýval duchovní náčelník Moravy. S Přemyslem anebo za ním do Brna sjíždívaly se vznešené osoby nejen z Moravy nýbrž i z Rakous, Štyrska, Bavor a z Čech, což prospívalo obchodu brněnskému (1252).

Přemysl přebýval v Brně i v červenci r. 1253 na výpravě proti Uhrům, kteří v zápase o Štyrsko děsně spustošili Moravu až k Brnu. Za války 22. září zemřel Václav a Přemysl nastoupil vládu také v Čechách. Válka s Uhry. Přemysl králem. Působením papeže Inocence IV. zjednán mír mezi Belou uherským a Přemyslem, jenž v květnu 1254 z Prešpurka přes Brno vrátil se do Čech. V Brně daroval špitálu sv. Ducha (Johanitův) své právo horní na vinicích kolem Brna, by bratří lépe mohli pečovati o nemocné. Krále provázela družina velmi četná i vznešená, jak lze souditi ze svědků na listině darovací.

Brzy na to Přemysl svolal r. 1254 do Brna *zemský sněm a soud pro celou Moravu* (in generali colloquio et in publico iudicio) za příčinou křížové výpravy proti Prusům. Sněm v Brně. Na sněm přijeli král s dvorem, biskup olomucký Bruno, probošt Mikuláš, arcidiakon Bartoloměj, M. Jan arcidiakon přerovský, kanovníci olomučtí Šimon, Řehoř, Jakub, Alexius a Alexej mladší. Pak páni Hartleb s bratrem Jankem, Nezamysl s bratrem Ratiborem, mistr lovčích Beneda, Ondřej, Kavka, Ratibor z Bělkovic s bratrem Tvořimírem, Všebor s bratrem Hrabišou, Martinek z Příkaz, Sulislav ze Zábřehu a mnozí jiní.

Výprava byla podniknuta v prosinci a rychle ukončena, neboť již v únoru r. 1255 král s četnou družinou Přemysl v Brně.

vracel se Brnem z výpravy. Do Brna zavítal také v lednu 1256, když se dvorem svým ubíral se do Rakous. Přemysl často prodléval v Brně, buď když ubíral se do svých zemí alpských nebo když chystal se k boji se sousedy a chtěl dosíci pomoci od zemského sněmu (1258, 1259, 1264, 1267, 1268, 1270, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277 a 1278). Tyto návštěvy královské prospívaly obchodu brněnskému, poněvadž král býval provázen četnou družinou, ale častování krále bývalo také citelným břemenem Brnu i okolí. Za návštěv prokazoval mnohé milosti duchovenstvu i měšťanům, zvláště panenskému klášteru P. Marie a špitálu sv. Ducha čili Johanitům.

Duchovenstvo:

Špitálu sv. Ducha (sv. Antonína) dovolil zříditi na Starém Brně hospodu, kterou vyňal z moci úředníků hradských i z moci měšťanů brněnských (1251). Statkům Johanitů na Moravě udělil úplnou imunitu čili osvobození ode všech povinností naproti králi a zemi (nářez, nocleh, povoz, poplatek 14 peněz za soud boží, hlava, svod a robota při stavbě hradů 1256).

Johanité.

Klášteru panenskému P. Marie ve městě potvrdil a vymezil jejich majetek, by jich nikdo nemohl zkracovati, jakož i úplnou imunitu všech jejich poddaných a pozemků. Na rozkaz krále Přemysla rychtář brněnský Bernard s třemi konšely hned vymezili pozemky klášterní, které se rozkládaly při zdi městské od Bránky městské (konec ulice Kobližné) až ku bráně Rýnské (Rhennerthor) na konci ulice Rýnské, a vydali o tom převorce Herburce listinu. Patřili klášteru také „kdokoliv domy vystavěli blízko kláštera při zdi městské až ku bráně řečené nebo naproti zdi městské až k řečené bránce nebo při klášteře, jak příbytky ukazují, které oněm pan Oldřich Schwarz a konventu daroval, kteří konventu platili činže půl marky s librou vosku kolem sv. Jiří a půl marky s menší homolí soli kolem sv. Michala Proto určitě prohlašujeme všem lidem, kteří na řečeném pozemku oněch panen stavěti nebo bydleti budou v obci nebo mimo obec, který jim nyní patří nebo budoucně patřiti bude a kterým od K. M. obdařeny jsou zvláštními listy, které vydal řečeným pannám, že oni a všichni panství jejich poddáni a navždy osvobozeni jsou ode všech úroků, břemen a všelikých jiných povinností.“ By tím lépe mohli dosíci vlastní výživy a zastavěti jejich pozemek, dovolil jim nalévati víno nebo pivo, jak štěstí dá. Nadto je a jejich poddané přijal pod svou královskou přízeň a ochranu,

Herburgy dosáhly velkých výsad.

jakožto zakladatel toho kláštera a zákonný ochránce. „Také zakázal nám při nemilosti K. V., abychom je, nebo jejich poddané ničím neobtěžovali. Přísahou jsme se zavázali, že té jeho kr. dotace chrániti budeme, poněvadž vyznáváme, že my i potomci naši dle našeho svědomí dostatečně uspokojeni jsme byli od K. M. za úbytek onoho úroku od poddaných těch panen, čím trvale budeme moci obec naši opravovati. Také potvrzujeme a schvalujeme soupis statků, který naši předkové sepsali, totiž p. Rubin s jinými konšely, jimiž konvent domu P. Marie té doby i později obdařen byl, když v Brně dlel král Václav r. 1252, i všechny statky", jimiž později obdařeny budou . . . . mají býti připsány do toho seznamu (1252). Klášter herburský zkvétal přízní královou, biskupovou i papežovou. Již r. 1258 koupil od Starchanda, syna Peregrinova, dvůr u Brna se závazkem, když pozemky jeho budou úplně osety, by dával faráři u sv. Jakuba po míře každého zrna. Statky panen herburských za městem král osvobodil ode všech povinností městských (daň, právomoc, obrana, tržné 1259). Také jim dovolil stavěti nové domy při zdi městské a vyňal obyvatelstvo jejich z povinností městských (právomoc, obrana, tržné 1260). Klášter koupil od opata zábrdovického ves Diváky za 120 hřiven stříbra, kterýž kup se svolením sněmu zemského proveden byl na soudě župním v Brně r. 1262 za předsednictví komorníka moravského Hartleba i četných svědků ze šlechty a měšťanů brněnských. Z rozkazu papežova biskup měl opatřiti duchovní správce pro klášter. Představená kláštera Herburga se svolením konventu darovala mlýn na řece Svratce (Svratca = Suartca = Schwarza) měštanu Guntherovi dědičně za roční plat hřivny stříbra a 18 mírek jemné mouky o sv. Michalu (1263).

Minorité.

Klášter minoritský v Brně slynul dobrými theology, z nichž lektor Bartoloměj od papeže byl ustanoven inquisitorem kacířství v Čechách a Polsku. Král Přemysl vystavěl v Brně na hradě kapli sv. Jana Křtitele a daroval jí dvůr v Řečkovicích se 6 lány s příslušenstvím a vesnici Sulostovice s příslušenstvím na výživu kněze při kapli. Udělil ji svému kaplanovi Jindřichovi, proboštu doubravnickému (1277).*)

Kaple sv. Jana na hradě.

Svornosti osoby duchovní v Brně tehdy nevynikaly. Za faráře k sv. Petru dosazen byl přízní biskupovou kněz Albert,

*) Listina v C. D. IV. č. 144. praví prostě „capella nostra Brunensis", ale z pozdějších událostí lze souditi, že to byla kaple na hradě, o kterou ve

jehož nechtěly uznati jeptišky tišnovské, kterým patřilo právo patronátní. Vznikl tuhý a dlouhý spor až u papeže. Konečně po výroku soudu církevního rozhodl král, aby Albert farářem zůstal; ale právo patronátní přiřkl jeptiškám tišnovským (1258). Panny herburské přely se s Johanity o desátek s pozemků svých v Králově Poli, jejž biskup přiřknul Johanitům. Farář od sv. Jakuba dal si od papeže potvrditi, že chrámu sv. Mikuláše nepřísluší právo farní, nýbrž je podřízen farnímu chrámu sv. Jakuba (křest a pohřby 1261). Týž farář až před stolicí papežkou vedl při s Johanity o desátek a právo farní v Králově Poli, kde po 6 let oboji si osvojoval na újmu Johanitů ročně v ceně 20 hřiven váhy brněnské čistého stříbra. Byl odsouzen k náhradě a k pokutě 12 hřiven váhy brněnské čistého stříbra (1263). Minorité přeli se s opatem vyzovickým a velehradským až u stolice papežské o nějaké pomluvy. Biskup Bruno udělil jim právo zpovídati, kázati a pochovávati (1272).

Hašteřivost v duchovenstvu.

Město nabývalo moci. Obec brněnská stěžovala si u krále, že osoby poddané šlechtě nebo duchovenstvu často ve městě dopouštějí se zločinů, za které nesmějí býti trestány od rychtáře městského, byť i bydlely u samého města. Král rozhodl „aby soudce brněnský, kterýkoli časem bude, lidi bydlící v předměstích samé obce brněnské nebo v předměstích k samé obci přiléhajících, mohl a směl dle spravedlnosti a bez jakéhokoliv odporu dalšího souditi z přestupků o provinění, kterých v samé obci se dopustí. Avšak tak, aby to, k čemu od těch soudců obce brněnské odsouzeni budou, připadlo jejich vrchnosti, jakoby odsouzeni byli od samých vrchností nebo jejich soudců. Nikdo tedy z poddaných a obzvláště z těch poddaných o kterých je známo, že v řečených předměstích bydlí, ať jsou na světském nebo na duchovním, ať se neopováží toto naše ustanovení potupiti nebo v něčem proti němu jednati (1276).“

Město.

Rychtář soudí také z předměstí.

Měšťané bohatli, že někteří mohli veliké odkazy činiti. Tak Rudolf Posolda, syn měšťana brněnského, daroval klášteru oslavan-

Měšťané.

---

14. st. vznikl tuhý spor. Kromě toho v Emlerových Regestech IV. listiny číslo 1916 a 1917 přímo uvádějí, že Václav II. 23. března 1300 řádu německému v Chelmu v Prusku daroval právo patronátní ke kapli „in castro nostro Spilberch ante civitatem Brunnam in Ol. d. in honore s. Johannis Baptiste dedicate“. Jsou tedy vývody Ř. Volného v K. T. II. 2. str. 97 a 179 chybné.

skému patronátní právo ke kostelu Všech svatých před branou Brněnskou, které zdědil už od předků svých (1269). Jindřich Sweller, vážený měšťan, jenž často jako svědek listiny královské a biskupské podpisoval, odkázal všechen majetek svůj klášteru panenskému P. Marie. „Známo činím, že majetek všech svých pozemků s dvorem, nebo s dvory příslušnými před městem, který právem vlastnickým nebo na úrok mám, i starou vinici se stromy ořechovými daruji pannám při kostele P. Marie.“ „Z ostatních mých příjmů půltřetí marky, jedna totiž z lázně Kotěbory, druhá z malých usedlostí pod hradem a půle z ostatních mých úroků a jakýchkoli statků, ze kterých mé příjmy plynou, ať se platí, aby panny slavily výročí úmrtí mého (1278.)“

Kostel Všech svatých.

Za Přemysla dobře se vedlo i židům v Brně. R. 1254. osvobodil je na rok ode všech daní a služebností, poněvadž byli od pánů vyssáti. Téhož roku dal židům v říši své důležitá práva, která pro židy brněnské obnovil r. 1268: „Především stanovíme, by ve při o peníze movité nebo věci nemovité nebo ve při kriminální, která se týká osoby nebo věci židovy, nebyl připuštěn ke svědectví proti židovi žádný křesťan, leč s křesťanem a židem. Obžaluje-li křesťan žida, tvrdě že mu své věci v zástavu dal, a žid to bude zapírati, nebude-li křesťan prostému slovu židovu chtíti víru dáti, žid přísahou o stejně cenné zástavě sobě zastavené své tvrzení dokáže a bude práv. Zastaví-li křesťan zástavu židovi, tvrdě že zastavil za méně peněz než tvrdí žid, bude žid o zastavené sobě zástavě přísahati a, dokáže-li toho přísahou, ať křesťan nezdráhá se mu zaplatiti. Rovněž řekne-li žid křesťanovi nemaje svědků, že dluh půjčil, a onen popře, křesťan svou vlastní přísahou v tom práv bude. Žid bude moci pod jménem zástavy přijati vše, co mu zastaveno bude, ať se to jmenuje jakkoliv, když o těch věcech nebyla učiněna žádná poptávka, kromě šatů krvavých a namočených a posvátného roucha, kterých nikterak přijati nesmí. Obžaluje-li křesťan žida, že zástava, kterou žid má, byla mu krádeží nebo násilně odcizena neb uloupena, žid ať přísahá o té zástavě, že přijímaje ji nevěděl, že byla ukradena neb uloupena, to v přísaze své podotýkaje, zač mu zástava ta zastavena byla; když se tak ospravedlní, ať mu křesťan zaplatí zálohu (půjčku) i úrok, který za poloviční dobu narostl. Přijde-li žid buď požárem nebo krádeží nebo loupeží o svůj majetek i se zástavami sobě zastavenými a bude to doká-

Židé v Brně.

Práva židovská.

záno, ale křesťan, který zastavil, přece jej žalovati bude, žid vlastní přísahou práv bude. Začnou-li židé mezi sebou nějakou různici nebo spor, soudce naší obce ať neosvojuje sobě žádné moci nad nimi, nýbrž král nebo kníže nebo zeměpán, nebo komorník králův konej soud. Týká-li se však obvinění života, samému králi nebo knížeti ten případ zůstaven buď k rozsouzení. Jest-li křesťan židovi zasadil ránu jakoukoliv, obviněný králi nebo knížeti zaplať 12 hřiven zlata do jeho komory a poraněnému 12 hřiven stříbra i výlohy, které on zaplatí za své léčení. Zabije-li křesťan žida, buď potrestán zaslouženým soudem a všechny jeho věci movité i nemovité přijdou v moc královu. Pobije-li křesťan žida bez prolití krve, zaplatí králi 4 hřivny zlata do jeho komory, pobitému nebo poraněnému 4 hřivny stříbra; nebude-li moci zaplatiti, useknutím ruky odpyká svůj čin. Kdekoli panstvím naším žid půjde, nikdo mu nečiň žádné překážky, ani ho neobtěžuj, ani neutiskuj. Veze-li nějaké zboží nebo jiné věci, ze kterých clo platiti má, ve všech mýtnicích zaplatí jen povinné clo, jaké by platil každý občan té obce, ve které žid tou dobou se zdržuje. Vezou-li židé po svém obyčeji někoho ze svých nebožtíků buď z obce do obce nebo ze župy do župy (kraje) anebo z jedné země do druhé, ať celníci (mýtníci) ničeho od nich nevynucují. Kdyby některý celník něco vynutil, ať je potrestán jako zlosyn, který obecně berauber slove. Kdyby křesťan hřbitov jejich z jakékoli pošetilosti rozbořil nebo zohavil, ať umře dle nálezu soudního a všechny jeho věci, ať se zovou jakkoliv, připadnou komoře královské nebo knížecí. Kdyby někdo pošetile vnikl do škol židovských, zaplatí soudci židovskému dva talenty. Bude-li žid od vlastního soudce shledán vinným v peněžité vině, která wandel sluje, zaplatí mu jen 12 denárů. Volán-li žid na soud z rozkazu svého soudce a poprvé i podruhé nepřijde, za obojikráte zaplatí soudci 4 denáry. Nepřijde-li na třetí rozkaz, zaplatí 36 denárů jmenovanému soudci. Poraní-li žid žida, svému soudci na pokutu, která wandel sluje, nezdráhej se zaplatit 2 talenty. Také stanovíme, by žádný žid nepřisáhal na rodale, leč za naší přítomnosti. Kdyby žid tajně byl zahuben a přátelům jeho nebylo možno dosvědčiti, kdo jej zahubil, kdyby po zavedeném pátrání měli někoho v podezření, chceme židům proti podezřelému souboj poskytnouti. Kdyby křesťané na některého žida násilně ruku vztáhli, buď jim ruka useknuta. Soudce židovský

žádnou při mezi židy vzniklou nevolej na soud, leč by žalobou vyzván byl. Vyplatí-li křesťan zástavu od žida tak, že úroků nezaplatí, nedá-li těch úroků do 6 měsíců, ať rostou úroky z úroků. Také chceme, by nikdo v domě židově nezůstával hostem (hospodou). Půjčí-li žid peníze na majetek aneb úpis šlechticů zemských a dokáže to jejich úpisem a pečetí, přiřkneme židovi majetek ten jako jinou zástavu a budeme ho proti násilí brániti. Také chceme, kdyby někdo dítě židovo odvedl, aby trestán byl jako zloděj. Přijme-li žid od křesťana zástavu a podrží ji celý rok, nepřevyšuje-li cena zástavy půjčený dluh, žid ukáže zástavu svému soudci a pak bude moci ji prodati. Avšak zůstane-li zástava u žida rok a den, pak nikomu z ní odpověden nebude. Také chceme, by nikdo netísnil žida výplatou zástavy v jeho den sváteční. Kterýkoli křesťan násilně odnese zástavu svou anebo dopustí se násilí v domě jeho, ať přísně potrestán je jako škůdce komory královské. Proti židovi zakročiti smí se jen ve školách jejich, vyjmouc nás, kteří je můžeme obsílati k sobě. Také po rozhodnutí papežském jménem sv. otce přísněji zakazujeme, by dále jednotliví židé v panství našem oprávnění nesměli býti viněni, že užívají krve lidské, když po příkazu zákona božího všichni židé zdržují se naprosto všeliké krve. Také stanovíme, cokoli žid půjčí buď zlato nebo denáry nebo stříbro, totéž má mu býti splaceno s náležitým úrokem, který narostl. (Žádný žid v obci brněnské žijící nepřijímej nijaké zástavy od žádné osoby známé ni neznámé po západu slunce, také za dne žádného koně, vola, krávu nebo jinou věc, o které je podezření krádeže, k sobě nevpouštějte, leč za svědectví dvou konšelů městských. Židé také na opravu zdí a příkopů městských mají platiti čtvrtinu.)“ *) Z toho viděti, že už tehdy bylo židů v Brně hodně (židovská čtvrť u Židovské brány) a bylo třeba zákona na ochranu jejich i křesťanů. Dle toho zákona nakládáno se židy také v ostatních městech královských.

V Brně za Přemysla II. dobře se vedlo duchovenstvu, měšťanům i židům, všude vzmáhal se blahobyt, ale nic neslyšeti o rozvoji práce duševní na poli věd a umění. Přemysl II. naposled navštívil Brno r. 1278, když tam sbíral voje své proti králi Rudolfovi.

*) Dvě poslední věty dal jsem do závorky, poněvadž první vydal teprve Karel IV. r. 1348 a druhou král Jan r. 1333, nepatří tedy ku právům z r. 1268, jak chybně uvedeno v C. D.

Král Václav II. (1278—1305.)

Král Rudolf na Moravě.

Po nešťastné bitvě na Moravském poli vítězný král německý Rudolf vpadl na Moravu a položil se polem mezi Oslavany a Rosicemi, kde meškal až ku konci měsíce září. K němu přišli poslové všech královských měst moravských, poddávajíce se dobrovolně a prosíce o mírné s nimi nakládání. Přišel i biskup Bruno a po něm několik pánův moravských. Král nakládal s nimi jako se svými věrnými a propůjčoval zejména městům všeliké svobody.

Výsady Brnu.

Brnu nejen potvrdil všechny dosavádní výsady a práva, nýbrž, poněvadž ochotně a pokorně se poddalo, ještě nové přidal. Výnos cla, který Přemysl obci na 8 let zastavil, přiřkl městu na 12 let a ke 350 hřivnám, ve které ceně Přemysl zastavil Brnu vesnice Kuřím a Střelice, přidal ještě 150 hřiven, by vězely v zástavě 500 hřiven. Také udělil Brnu svobodu a výsady v říši německé, jakých požívala svobodná říšská města, „poněvadž dobrovolně poddalo se sladkému panství říše (německé)", ale výsada se neuplatnila.*)

Vláda Rudolfova

Král Rudolf podržel Moravu 5 let náhradou za válečné útraty. Rozličná sběř válečná drancovala Moravu i Rakousy. Tlupa paličův a loupežníků pronikla až k Brnu, kde spálila klášter panen herburských (1279). Vladaři Rudolfovi časem obnovili pořádek v zemi. Již r. 1281 sjela se do Brna šlechta za župy (kraje) brněnské (in presentia Baronum de provincia Brunensi) a soud župní řádně konal svou povinnost. Však samo nebe bylo tehda Moravě nepříznivo. Dlouhá zima r. 1281 způsobila neslýchanou neúrodu v celé střední Evropě, takže vznikl hlad a veliká úmrtnost, jaké Morava potud nezažila. Počátkem r. 1282 v Brně mřelo tolik lidí, že nestačili pochovávati a mnoho lidu musilo býti pochováno společně do hlubokých jam.**)

Král Václav v Brně.

Po 5 letech Morava byla vrácena Přemyslovu synu Václavovi na sněmě a soudě zemském v Brně v listopadu r. 1283. Mladý král na soudě osobně přijímal přísahu věrnosti od držitelů

*) C. D. V. č. 56. str. 267. Brno městem říšským prohlášeno nebylo.

**) Annales Heinrici Heimburg u Pertze XVII. str. 717.

královských hradův a rozhodoval spory majetkové po vůli sněmu (de consilio nobilium terrae).

Následkem předešlých nepokojných let bylo v zemi mnoho sporů, které rovnány byly často v Brně nejen na soudě župním nýbrž také soudy smírčími z osob duchovních i světských a na soudech duchovních. Zajímavý byl smírčí soud v Brně 29. července 1285 mezi Fridrichem ze Schonnburku a biskupem olom. Theodorichem o hrad Fridrichův na půdě biskupské u Svitavy. Na zrušení slova ustanovena pokuta 2000 hřiven stříbra, z nichž 1000 zaručili přátelé Fridrichovi hotově, „za druhý však tisíc my v osobě své a p. Theodorich z Meldingen, p. Jindřich Stange a p. Jan z Čepova vkročíme do města Brna jménem záruky a neopustíme je, dokud straně protivné řečených 1000 hřiven stříbra nezaplatíme". Měli tedy do Brna n a l e ž e n í. Smlouvu podepsali četní svědkové z duchovenstva, z pánův i zemanů moravských, obec brněnská a 7 brněnských měšťanů. Dle podpisů bylo to shromáždění velmi četné a vznešené (sjezd župní ve městě). Ještě četnější byl sněm a soud zemský v Brně r. 1286 za přítomnosti královy na hradě brněnském. Král tehdy mocí vojenskou obnovoval pořádek na Moravě a přinutil podrobiti se také Gerharda z Obřan, jenž znepokojoval údolí Svitavino. Gerhard na hradě brněnském přísahal věrnost králi a přísahu jeho potvrzovali svědci Mikuláš kníže opavský, Záviš z Falkensteina, Beneš z Treblu purkrabí na Přimdě, Bohuslav z Boru komoří plzeňský, Hartmann z Holnsteina komorník brněnský, Kuna z Kunštátu strýc Gerhardův, Milota z Dědic. Hrabiše z Bobrové, Vítek z Úpy, Matěj z Černé Hory komoří prachovský, Jindřich z Brandýsa, Štěpán z Medlova, Štěpán Uher ze Sádku, Crha z Krasavic a mnozí jiní šlechtici čeští a moravští. V Brně bylo neobyčejně hlučno, poněvadž král přebýval tam celý rok a za ním přicházelo duchovenstvo i šlechta s rozličnými stížnostmi a prosbami, jimž král snažil se vyhověti. Kromě let 1288, 1289 a 1290 král Václav každého roku přebýval nějakou dobu v Brně, zvláště po r. 1290, co nabyl panství v Polsku, takže po Praze nejvíce zdržoval se v Brně, obyčejně v domě Alramově na Rybném trhu (Dominikánské náměstí). Proto v Brně konány byly důležité s n ě m y a s o u d y z e m s k é buď na hradě neb u dominikánův u sv. Michala (1293). V Brně konány důležité schůze a smlouvy se sousedy i sbíráno

Šlechta.

Sněmy a soudy v Brně.

Úřady zeměpanské.

vojsko. Tam konány také pravidelné sjezdy a soudy župní z kraje brněnského.*) Zápisy o soudě zemském v Brně z r. 1303 děly se do veřejných desk cudy olomucké, ke které všechny župy moravské se kloní.**) Častý pobyt králův a sjezdy šlechty měly pro rozvoj Brna důležité následky.

Duchovenstvo.

Duchovenstva v Brně přibývalo a také moci a statků jeho. Chrám sv. Petra nabýval stále větší důležitosti. Tam konány smírčí soudy duchovních. V domě faráře petrského pobýval i biskup s družinou za pobytu v Brně (1286).

Hranice farnosti petrské a jakubské 1293.

Mezi farou sv. Petra a sv. Jakuba vznikl tuhý spor o farníky v městě i v předměstích, který z nařízení biskupova rozhodl opat velehradský Konrad, poněvadž byl vrchním opatem kláštera tišnovského, jenž měl patronát u sv. Petra, i kláštera oslavanského, jenž měl patronát u sv. Jakuba. Když opat nemohl porovnati faráře po dobrém, zřídil v klášteře minoritském soud duchovní z nejpřednějších theologů, k němuž obeslal faráře Jakuba i četné svědky z farnosti petrské i faráře Theodoricha se svědky z farnosti jakubské. Svědkové vypovídali pod přísahou. Svědci od sv. Jakuba vypověděli, „že od dávných časů Češi patří k sv. Petru, Němci však ke sv. Jakubu“, což bylo i dokázáno listinami. Opat tedy, přibrav opata žďárského a vyzovického i faráře Jakuba, Theodoricha a mnoho jiných z duchovenstva i z lidu, prošel celé podhradí brněnské, rozložené podél hradeb městských, a zjistil o každé ulici, o každém domě i pozemku, ke které fare patří. Potom ve městě uvnitř hradeb určil hranici od brány Brněnské naproti hradu, „který Staré Brno sluje, přes dolejší ulici, která vede na staré náměstí (Zelné) přímo ku bráně, která Měnínská se nazývá, nedbaje toho, že dvéře domů otvírají se do jmenované ulice nebo na řečené náměstí; co na pravo bude, ke kostelu sv. Petra, co na levo stojí, jak lidem tak ulicemi a domy ke kostelu sv. Jakuba po našem rozhodnutí a rozhraničení stále bude náležeti“. V předměstích vše, co počátkem r. 1293 každé faře patřilo bez výjimky, takže všechny domy sv. Petra, které přijímaly svátosti od sv. Jakuba, i s kaplí nemocných (málomocných), která je na pozemku

*) In presentia Baronum de provincia Brunensi v C. D. IV. č. 202.

**) In tabulas publicas olomucensis cude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant v C. D. V. č. 158.

sv. Petra, připadnou sv. Petru. Ode dneška nic v té věci se nezmění. Podepsali dne 2. července 1293 opat velehradský, žďárský, vyzovický, třebíčský, lucký, zábrdovický, Jindřich arcidiakon břeclavský, abatyše a konvent tišňovský a oslavanský. Biskup rozhodnutí potvrdil. Tehdy asi u sv. Petra začali kázati také německy vedle kázání českých. Však farář petrský vykládal nález opatův tak, že všechny domy na pozemcích sv. Petra přisluší sv. Petru. Proto r. 1294 opat velehradský rozhodl, „že řečené domy úroční, jakkoliv, jak řečeno, na vlastnictví sv. Petra leží, přece neplatí úrok bezprostředně faráři sv. Petra, nýbrž jiným osobám buď pod titulem prodeje, nebo smlouvy, nebo jakéhokoliv jiného práva, nebo vlastnictví, . . . tedy mají patřiti sv. Jakubu". Farář petrský Jakub brzy po té zemřel a klášter tišňovský jmenoval farářem Konrada z Prahy, jehož však biskup nepotvrdil. Konrad hledal ochrany u arcibiskupa (metropolity) mohučského, jenž rozhodnutí sporu svěřil proboštům pražskému a mělnickému. Konrad potvrzen nebyl.

Fara sv. Petra proboštstvím 1296.

Brzy pak 7. března 1296 biskup Theodorich povýšil chrám sv. Petra na kollegiátní. „Pozorujíce, že kostel sv. Petra na hoře naší diecese, který posud požívá práva pouhého farního kostela, ačkoliv podle obyčeje v zemi ode všech probošstvím je nazýván, tak statky a příjmy oplývá, že by patrně počet jeho služebníků mohl býti rozmnožen a že by měl býti ozdoben výsadou a důstojnosti kollegia, aby nejen podle jména, nýbrž skutečně a zjevně kollegiátním a konventuálním byl a zván býti mohl" v dorozumění s kapitulou stanovíme, „aby kostel sv. Petra konventuálním a kollegiátním byl a vždy práva a cti kollegia požíval, tak aby pak farář jeho mistr Petr, protonotář království českého a kanovník našeho kostela olomuckého, i nástupce jeho, kdokoliv bude, proboštem toho kostela sv. Petra byl a stále byl nazýván, a ti dva, kteří nyní při témže kostele sv. Petra jsou stálými vikáři, majíce péči o duše lidu čili farnosti, totiž kněží Hartlínus a Theodorich, aby kanovníky řečeného kostela byli a se nazývali". Kanovníci měli býti podřízeni proboštovi a od něho jmenováni, on pak od patrona (Tišňov) s potvrzením biskupovým. Stalo se to patrně po naléhání krále Václava, by odměněn byl jeho protonotář mistr Petr. Klášter tišnovský protestoval. Popsalo se mnoho pergamenu pro Konrada, ale Petr proboštem zůstal, ano přiřknuta mu byla i ves Bosonohy a desátek

z Kuřima. Biskup i král však prohlásili, že po smrti Petrově patronát i Bosonohy a desátek náleží klášteru tišnovskému.

Brzy však na probošta Petra žaloval nový farář od sv. Jakuba u papeže, že „Petr farář kostela sv. Petra v Brně, Theodorich a Hartlín vikáři téhož faráře a Jindřich zvaný Sas rektor škol při témže kostele sv. Petra proti spravedlivosti pokoušejí se překážeti faráři Vilhelmovi, aby nemohl vydržovati si takové školy při faře sv. Jakuba“, kde prý odedávna byly školy pro vyučování hochů v žaltáři a ve zpěvu, v čem farářům jakubským nikdy nikdo nepřekážel. Papež Bonifác VIII. uložil 23. října 1298 děkanovi kostela kroměřížského, by spor spravedlivě rozřešil. Týž měl také potvrditi rozhraničení obou far. Zařízení biskupa Theodoricha při kostele sv. Petra v Brně potvrdil i jeho nástupce biskup Jan dne 26. února 1306 listinou, ve které Brno nazývá městem znamenitým a slavným.

Školy u sv. Petra i u sv. Jakuba.

Kláštery: herburský, dominikánský, minoritský.

Kromě kostelů farních vzkvétaly také ostatní. Klášter herburský 1279 vyhořel a schudl, že ani nemohl klášteru zábrdovickému zaplatit koupenou ves Diváky. Prokurator kláštera zábrdovického Gotschalk, kanovník toho kostela, podal žalobu proti Herburgám u probošta olomuckého, ale opat zábrdovický Theodorich vyrovnal se s nimi a přijal od nich za Diváky polovici zahrady, kterou měly společně s kanovníky a s kostelem kroměřížským podle řeky Svratky u Brna. Kláštera herburského, jenž tehdy přijal pravidla dominikánská, ujali se dominikáni, biskup, papež i král, že brzy se zase zotavil. Papež r. 1285 ujal se jich proti útiskům faráře petrského i jakubského, biskup 1287 proti vydírání legáta papežova a převor dominikánský Zdislav pohnul krále, že Herburgám daroval ves Soběšice o 12 lánech (1286) a patronát v Moutnicích (1298). Klášter dominikánský nabýval důležitosti, že tam v refektáři někdy konány sjezdy a soudy župní (1290, 1293), zač šlechta řádu dary se odměňovala. Do řádu vstupovali také synové domácí šlechty. Klášter minoritský býval útočištěm soudů duchovních.

Kostel sv. Mikuláše.

Kostelu sv. Mikuláše, filiálce sv. Jakuba, nevedlo se valně, poněvadž několik biskupů cizích i biskup olomucký udíleli odpustky těm, kdo v určité dni kostel navštíví a něčím mu přispějí (15. března 1295).

Kaple P. Marie.

Václav II. založil v Brně novou kapli na počest Panny Marie na Rybném trhu vedle domu Mikuláše od věže (de Turri),

které daroval dne 25. března 1297 desátek ze vsi Tvarožné. Kaple nazývala se obyčejně královskou čili Václavovou, k níž brzy připadl také sousední dům Mikuláše Alramova (de Turri). Kapli sv. Jana Křtitele na Špilberku s příslušnými vesnicemi Řečkovicemi a Jundrovem propůjčil 23. března 1300 řádu rytířů německých v Chelmu v Prusku.*) Kaple sv. Jana.

Kolem Brna v předměstích zveleboval se klášter zábrdovický, kaple malomocných (sv. Štěpán), chrám Všech svatých, sv. Martin, špitál sv. Ducha, sv. Prokop a chrám P. Marie. Chrámy v okolí.

Opat zábrdovický prodal Johanitům u sv. Ducha úrok ze tří zahrad uvnitř zdi (hranice) špitální na Starém Brně, jenž patřil klášteru zábrdovickému, v ceně $2^1/_2$ hřivny stříbra váhy brněnské (1284). Zábrdovice.

Johanité vystavěli kostel (oratorium) v Králově Poli, jejž 21. června 1279 vysvětil Jindřich biskup varmienský jako zástupce olomuckého. Před svěcením vyznali, že mají patřičnou dotaci, totiž oratorium v Kr. Poli s desátkem, tamtéž lán a 2 dvorce s hospodou, pak právo horní (plodiny i víno) z vinic kolem Brna, hospodu na Starém Brně a kostel mateřský (sv. Jana)**) s dvorem pod horou **Spilberch**. Soudem r. 1281 nabyli v Brně domu a dvou zahrad před Brnem od paní Geisly Smidliny. Královo Pole. Sv. Jan.

Erklinus, správce kostela Všech svatých, z rozkazu biskupova musil dle nálezu smírčího soudu vykoupiti dotaci kostela svého t. j. domky zahradnické a lázeň za 30 hřiven stříbra od žida Nathana. Poněvadž tolik neměl, zaplatil patron (Oslavany) a srážel si z výnosu dotace (1278). Všech svatých.

Kapli sv. Prokopa na Starém Brně (nyní dům Freischlagův) propůjčil král svému protonotáři Veleslavovi s pozemky ve Velaticích a poddané jeho vyňal z práva „lovzche“ v okolních lesích královských (30. května 1288). Sv. Prokop.

---

*) O kapli Václavově na Rybném trhu P. Marie i o kapli Přemyslově na hradě sv. Jana veliký zmatek způsobili Boček a Volný, poněvadž špatně vykládali listiny v C. D. V. 59., 63., 64., C. D. VI. 219. VI. 248. a VI. 445. O kapli Václavově je zakládací listina v originale v zem. archivu v Brně, ale Boček ji neuveřejnil, nýbrž udělal z ní trojí chybný regest v C. D. 59., 63. a 64. a tím zmatek zavinil.

**) Výslovně připomíná se teprve 13. dubna 1405 v jedné listině v C. D. XIII. č. 366 str. 482.

P. Marie. Na Starém Brně byl vystavěn nový chrám P. Marie pro okolní vesnice, jemuž r. 1295 několik biskupův udělilo odpustky, aby návštěva chrámu rostla.

Král zamýšlel v zahradě královské na Starém Brně založiti panenský klášter, ale předčasná smrť záměr ten zmařila (21. června 1305).

Město. Za krále Václava vzkvétala obec i měšťanstvo brněnské.

Obec dostala trh havelský. K obecnému dobru král Václav 13. července 1291 udělil obci brněnské na vždy výroční trh ode dne sv. Havla počínaje na 14 dní. Aby na ten trh obchodníci a kupci jezdili, osvobodil je na 8 dní před trhem i po celý trh ode všeho cla v Brně. Hned

Právo voliti konšely. 5. března 1292 udělil Brněnským plnou moc „voliti sobě za jednomyslného souhlasu celé obce konšely z mužů důvěry hodných vždy kolem oktávu vzkříšení Páně každého roku, avšak vždy jen na jeden rok, lečby někdo z nich neb i několik pro zjevné provinění zaslcužili před rokem sesazeni býti.“ Měšťané pak po slavné volbě měli předložiti zvolené ku potvrzení králi, bude-li právě na Moravě, nebo jeho protonotáři; nebude-li v zemi, tedy komorníkovi, který právě bude. Také udělil Brnu výsadu „aby

Soud městský a zemský. měšťané pro jakékoliv pře majetkové nebyli mimo město, (mimo soud městský) od úředníků královýchobesíláni na soud zemský pouze vyjímaje, kdyby někdo z měšťanů chtěl nenáležitě uchvátiti pro sebe něčí dědictvi (pozemky) anebo pokusil se překročiti meze dědictví. V těch dvou případech ať je obeslán na soud zemský. Poněvadž měšťané zaplatili na slavnost korunovační

Daň městská. zvláštní daň ve městě a mimo město ze statků svých obecnou berni uloženou celé zemi, „proto kdykoli táž daň uložena bude jednou a zároveň jak té obci tak celé zemi, tu chceme se u nich

Půhony šlechtických dlužníků. spokojiti toliko daní městskou.“ Také měšťané ty šlechtice moravské, kteří u nich udělali dluhy přes 10 hřiven stříbra, když čtyřikráte do roka ve čtyrech dobách sejdou se do jejich města ku svému jednání, ať o dluh svůj pohánějí před úředníky královými, učinivše napřed půhon (žalobu). „Nedosáhnou-li spravedlivosti od našich úředníků, tu komorník náš, který právě bude, na místě našem ať jim učiní po právu. Také chceme, by všechny

Domy šosovní. domy šlechtické ve městě Brně byly zavázány k dani uložené na domy městské, vyjma pouze ty domy šlechticů, které mají svobodné od svých předků, nebo které drží jako majetek církevní. Také stanovíme, by v samé obci brněnské nebylo ostatně

žádných jiných jednot (spolků překupních), nýbrž v jednotlivých dnech trhových aby všichni obyvatelé kterýchkoliv míst se svým zbožím do města svobodně přicházeli. V jiných však dnech obyvatelé v předměstích téhož města bydlící v samém městě ať obchody svobodně vedou (zboží prodávají). Budiž dovoleno měšťanům brněnským ku většímu jejich prospěchu ony lupiče (zloděje), kteří v našich zemích nemají žádné vrchnosti ani majetku nemovitého, pro zjevné jejich výstupy, které nemohou obrácením zad přehlédnuty býti, v městě samém zatknouti a uvězniti pro spravedlivé potrestání.“ Brno mělo pro krále mnoho výloh a vždy ochotně je platilo, proto král 3. března 1293 daroval mu clo. „Clo naše u samého města Brna, které obecně Prukmaut sluje, měšťanům našim darujeme na vždy ale tak, aby řečení již naši měšťané i všichni jejich potomci vázáni byli cesty, příkopy a hradby u samého města pořizovati a opravovati, a pro jakékoliv zlepšení toho města Brna řečené clo ročně vynakládati.“ Dne 25. března 1297 postoupil Brnu právo na kovy: „těmže měšťanům našim i jejich všem potomkům postupujeme a darujeme, aby všeliké právo horní, kdyby z dopuštění božího časem u města Brna na 6 mil kdekoliv kovy se nalezly buď zlato, stříbro, olovo nebo jakýloli jiný, navždy tomu městu Brnu patřilo,“ nebude-li to na ujmu měšťanům jiným.

Svoboda trhová. Předměstí. Poprava. Clo mostní dáno obci. Právo horní.

Na počátku vlády Václavovy následkem útrap válečných měšťanstvo chudlo. Tak paní Geisla Smidlina nemohla zaplatit Johanitům dluh 19 hřiven stříbra bez lotu. Dala jim v zástavu dům ve městě a dvě zahrady přede městem. Když nemohla zaplatiti v určité době (do 45 dní) musila dle práva brněnského postoupiti majetek Johanitům, kteří jí jej ponechali za úrok 5 věrdunků stříbra ročně. Když nemohla platit ani ten, připadl majetek její Johanitům (1281). Po moru v r. 1282 vedlo se obyvatelstvu lépe. Měšťané brněnští za dobré vlády Václavovy oplývali bohatstvím, že již půjčovali šlechtě i králi. Měšťan Wernhard r. 1304 koupil od krále za 900 kop rychtářství v Brně a ves Tvarožnou. Měšťan Jindřich měl u zemana Hrona z Hronska, jenž u něho v Brně býval hospodou, 10 hřiven čistého stříbra, za které Hron mu zastavil dva lány v Surovicích. Kdyby do určité doby nezaplatil, měly lány věřiteli připadnouti, ale Jindřich pak by měl Hronovi platiti čtvrť hřivny úroku a po jeho smrti také synovi Hronovu (23. května 1294).

Měšťanstvo. Nouze. Blahobyt

Za krále Václava byla v Brně zrušena stará mincovna, poněvadž bohaté doly kutnohorské umožnily opravu mincovnictví. V Kutné Hoře pak od r. 1300 raženy byly dobré groše české platné pro celou říši Václavovu. Do hřivny se počítalo 60 grošův a groš platil 12 denárů. O upravení české mince zásluhu měli společníci z Florencie Rainand, Apard a Cyno, které král odměnil statky v Brně. „Dům náš ležící ve městě Brně, který za vlastní peníze jsme koupili od Ekharda, syna někdy mincmistra Eberharda, s pozemkem čili staveništěm toho domu i s budovami, dvůr se vším příslušenstvím a dva mlýny s devaterem složení před řečeným městem na vodách zvaných Svratka a Svitava, které také za své peníze jsme koupili od Henninga měšťana řečeného města s kůlnou mezi těmi mlýny postavenou, která obecně Walkymul slove, i s domy a plochami stavebními, se zahradami, sady, rybolovem a všemi jinými užitky, právy a příslušenstvím jejich řečeným Rainardovi, Apardovi a Cynonovi darujeme“ (28. dubna 1301). Reality Henningovy byly ještě rozsáhlejší, než co koupil král, proto Florenčané přikoupili také ostatek a učiněna podrobná kupní smlouva. Henning jménem svým, své manželky a 4 dítek prodal Rainaldovi „mlýn na řece, která Svratka (Swarczavia) sluje, s vesnicí, která „Dorneho“ sluje a při samém mlýně se rozkládá, i se zahradami, poli, sady i s domky rybářskými na nich, s cestami k tomu mlýnu i od něho, s plynoncími příjmy, užitky, úroky, svobodami a se vším příslušenstvím i s právy k tomu mlýnu patřícími za 140 hřiven stříbra váhy brněnské.“ Obsáhlou smlouvu podepsala obec brněnská, Pilgerinus kanovník z Brna, Štěpán blízko sv. Michala, Fridlinus zvaný Rehczer, Mikuláš zvaný Wurzer, Rajmund, měšťané pražští a mnozí mužové hodní a počestní (5. dubna 1304). Však již 23. února 1305 Florenčané majetek svůj v Brně prodali. „Chceme, aby všem známo bylo, že dědictví naše ležící před Brnem se vším příslušenstvím a právy, totiž se soudem, polí vzdělanými i nevzdělanými, s lesy, háji, zahradami, sady, vodami, pastvinami, rybníky, rybolovem i mlýn s desaterem složení, který obecně v „dornech“ sluje, stojící na Svratce a Svitavě řekách, které se tam spojují, před řečeným městem Brnem i čtyři ovocné zahrady při samém mlýně a dva lány poplatné, z nichž úrok má se platiti klášteru sv. Benedikta, prodali jsme počestnému muži Janovi řezníku, měšťanu brněn-

České groše na Moravě.

Ves Dorného = Trnitá.

skému za 330 kop grošů pražských váhy moravské". Král Václav 4. května 1305 potvrdil prodej ten, že řezníku Janovi, měšťanu brněnskému, právem náleží mlýn na Svratce a Svitavě „v místě které Dorneych sluje," i „dva lány a jiná pole se zahradou rovněž tam kolem řečeného mlýna ležící, která řečení Reynerius, Apardus a Cyno od jistých osob za vlastní peníze k řečenému mlýnu přikoupili."

Mravy.

Mezi měšťany byli lidé mravně dokonalí i nevázaní, jak svědčí list papeže Benedikta XI. ze dne 1. června 1304, kterým prohlašuje klérika Jana z Brna, jejž otec ženatý (král) měl s cizí ženou vdanou, za hodna svěcení kněžského, poněvadž vynikal šlechetnými mravy. Ku mravům šlechetným patrně naváděly všechny chrámy a školy petrská i jakubská.

Za Václava II. rozvinuly se tedy v Brně obchod, řemesla, sadařství a rolnictví. Četné chrámy (7 ve městě a 8 v předměstích) a dvě školy pečovaly o vzdělání duševní.

Král Václav III. (1305—1306.)

Velříše Přemyslovců.

Syn Václavův Václav III. byl králem českým, polským a uherským. Po otci zdědil nejen velikou říši, nýbrž také válku s Německem, s Uhrami a v Polsku. S Německem učinil mír v Norimberce 18. srpna 1305.

Král v Brně.

Počátkem října 1305 v Brně daroval korunu sv. Štěpána a s ní nároky na Uhry Otovi, vévodovi bavorskému. V těch dnech Václav III. slavil v Brně u sv. Petra sňatek svůj s Violou, sličnou dcerou Měška, knížete těšínského a osvětimského za přítomnosti přečetných knížat a šlechticů. Ten sňatek měl posíliti postavení Václavovo v Polsku. Václav brzy Brno opustil, poněvadž starosti vladařské volaly jej jinam.

Petrov dostal immunitu.

Z Prahy dne 10. ledna 1306 novému proboštovi u sv. Petra v Brně M. Janovi potvrdil, „aby na Ponavě a ostatní poddaní tomu proboštovi patřící i klerikové a dům proboštský pod kostelem a tvrzí, v němž probošt obyčejně bydlí, i domy toho kostela, které tam (na Petrově) mezi kostelem a zdí městskou stojí, týchž práv a svobod požívaly, jakých za M. Petra, protonotáře našeho, nyní probošta pražského". Nařídil komořímu, podkomořímu, rychtáři a měšťanům brněnským i ostatním úředníkům na Moravě, aby poddané, kleriky a domy proboštovy chránili při úplné imunitě čili zbavil je všech povinností zemských i městských.

Přemyslovci vymřeli.

V březnu r. 1306 byl král už opět v Brně patrně za tím účelem, aby připravil výpravu do Polska proti Vladislavu Lokietkovi. Z Brna vrátil se do Prahy, odkud počátkem srpna vypravil se do Olomouce, kde mělo sebrati se všechno vojsko české k výpravě do Polska. V Olomouci byl král 4. srpna 1306 úkladně zavražděn v děkanství kapitulním.

Brno za Přemyslovců. 1. Vývoj města. Přemyslovci městu Brnu byli velkými dobrodinci. Markrabě Vladislav volal na Moravu obyvatelstvo německé hlavně z vévodství Franckého a z Flander. Již r. 1204 byli na Moravě osadníci němečtí usazeni dle práva německého. Usazovali se také v Brně hlavně kolem nového náměstí. Vladislav asi dal jim právo městské. Pomocí kláštera oslavanského vystavěli si farní kostel sv. Jakuba. Vedle Němců usazovali se v Brně kupci od dolního toku řeky Rýna z Flanderska, po nichž celá ulice nazvána Rýnskou (Rhenergasse). Pro ně byl vystavěn kostel sv. Mikuláše na novém náměstí. Staré obyvatelstvo slovanské, které se živilo hlavně rolnictvím a sadařstvím, kupilo se kolem náměstí starého (Zelný trh) a patřilo faře sv. Petra. Nové obyvatelstvo německé a nizozemské (valonské) bydlelo kolem nového náměstí (Velké), živilo se obchodem, řemeslem i zemědělstvím a patřilo faře sv. Jakuba. Při farách byly školy, v nichž hoši učili se čísti a zpívati žaltář. V Brně zřízena mincovna. Práv královych za markrabat v Brně i na Brněnsku hájil královský písař čili prokurator. R. 1229 Brno bylo vyňato z moci úřadů hradských i z práva zemského — bylo tedy již **městem.**

Vladislav I.

Nové náměstí.

Sv. Jakub.

Sv. Mikuláš.

Školy.

Přemysl I.

Dominikáni.

Minorité.

Nemocnice.

Za zbožného markraběte Přemysla I. rozmohlo se v Brně duchovenstvo. Při novém kostele sv. Michala vystavěli si klášter dominikáni a při kostele sv. Jana minorité. Pod hradem založena nemocnice sv. Ducha.

Václav I.

Za krále Václava I. okolí brněnské bylo spustošeno Tatary r. 1241. Brno se uhájilo, musilo tedy již míti městskou zeď. Král odměnil Brno potvrzením i rozhojněním samosprávy a udělením samostatného soudnictví r. 1243. Správu obce vedlo 24 konšelův. Soudy konal kr. rychtář s konšely dle práva brněnského. Moc jejich sáhala po městskou zeď. Co bylo uvnitř zdi městské, tvořilo svobodné královské město **Brno.** Co bylo mimo zeď městskou, tvořilo **Staré Brno,** které bylo podřízeno

Právo brněnské.

Brno a Staré Brno.

úředníkům hradským a bylo spravováno dle práva zemského slovanského. Brno dostalo velký trh svatodušní. Ve městě byly dvě vrstvy měšťanů: vážnější, kteří měli majetku více než za 30 talentů, a obyčejní, kteří měli méně. Za Václava I. vystavěn v Brně kostel P. Marie s panenským klášterem augustinským, nemocnice sv. Ducha s kostelem sv. Jana dostala se Johanitům a připomíná se kaple sv. Prokopa na Starém Brně.

P. Marie. Sv. Jan. Sv. Prokop.

Markrabě Přemysl II. s počátku Brnu nepřál, poněvadž se věrně přidržovalo jeho otce krále Václava. Proto r. 1253 vyňal klášter herburský s poddanými z povinností městských (iurisdikce, obrana, tržné). Židům brněnským udělil veliká práva 1268. Teprve r. 1276 rozhodl, aby rychtář brněnský soudil také poddané z předměstí, když dopustí se něčeho v Brně. Za Přemysla II. připomíná se nový kostel Všech svatých (1269) a 1277 kaple sv. Jana Křtitele na hradě.*)

Přemysl II. Právo židovské. Všech svatých. Sv. Jan Křtitel.

Po smrti Přemyslově Brno bylo stiženo požárem (1279) a hladem i morem (1282). Král Václav II. přál Brnu. R. 1291 udělil mu 14denní trh svatohavelský, r. 1292 dovolil měšťanům svobodně voliti sobě konšely kolem oktávu vzkříšení Páně, r. 1293 daroval Brnu svoje clo na řekách brněnských na opravu zdí a příkopů městských a r. 1297 daroval mu všechny kovy na 6 mil v okolí. Mincovna v Brně byla zrušena. Připomínají se nově kaple málomocných (sv. Štěpána r. 1293), kostel P. Marie na Starém Brně (1295) a kaple P. Marie na Rybném trhu ve městě (1297).

Václav II. Nové výsady. Sv. Štěpán. P. Marie. P. Marie.

2. Rozsah. Město bylo chráněno městskou zdí, která se zachovala do 19. stol. Táhla se od brány Brněnské (proti Pekařské) na sever na konec ulice Veselé, odtud na severovýchod na konec ulice Rýnské (Rhenergasse), kde stála brána Rýnská, odtud na východ ku Bránce (konec ulice Kobližné), odtud ku bráně Měnínské (konec ulice Orelské), odtud ku bráně Židovské (připomíná se teprve r. 1328, konec ulice Ferdinandovy), odtud na Petrov (Františkov) a odtud ku bráně Brněnské. Ulice byly už skorem tytéž, jako do nedávného sboření hradeb, jenom

Městská zeď. Ulice.

*) Tak soudím z dotace krále Janovy z r. 1331 Králové klášteru a ze sporu Vojslava, kaplana hradského, s Královým klášterem r. 1354 a 1369. (Viz na těch místech.)

jména byla jiná. Změna stala se jen u nynějšího kapucínského kostela, od něhož vedla ulice k nynějšímu Františkovu museu.

Chrámy. Ve městě byly chrámy sv. Petra, sv. Michala, kaple P. Marie, sv. Mikuláše, sv. Jakuba, P. Marie (Herburgy), sv. Jana. Patrně

Radnice. stávala již také radnice, byla to nejspíše německá tržnice, ač se

Kotce. nepřipomíná. Poblíže radnice byly kotce čili krámy. Přede zdí městskou stál klášter zábrdovický s kostelem P. Marie, klášter benediktinský s kostelem sv. Martina na Luze, kaple malomocných (sv. Štěpána), nemocnice sv. Ducha s kostelem sv. Jana, chrám

Okolí. Všech svatých, kaple sv. Jana Křtitele na hradě, chrám P. Marie a kaple sv. Prokopa na Starém Brně. Z předměstí připomíná se

(Trnitá.) Svitavské čili Ponava, Dorných a Staré Brno.

3. Obyvatelstvo. Počet obyvatelstva určiti nelze, ale nebylo četné, poněvadž všechny ulice nebyly ještě zastavěny

Lidnatost malá. a při domech byly rozsálé zahrady. Ještě r. 1252 Přemysl udělil veliké výhody těm, kdo usadí se na pozemcích kláštera herburského, ač platilo se tam z domu jen hřivna stříbra (20 zl.), libra vosku a malá homole soli úroku.

Zeměděl ství. Zaměstnání bylo rozmanité. Zemědělství bylo pořád důležitým zdrojem výživy. K měšťanským domům v Brně vůbec pojily se tehdy pozemky, a to zahrady ve městě a rozsáhlá pole, vinice a sady přede městem. Vinic a sadů přede městem bylo mnoho, více než nyní. Z každé vinice platilo se soudek vína (urna) a 30 denárů (1243). Přede zdí městskou měšťané měli své dvory (curia) a lány (mansus), na kterých pracovali buď sami, nebo měli rolníky, zahradníky ano i rybáře na úrok. Připomínají se také lázně a četné mlýny i valcha na Svratce a Svitavě.

Cena peněz. Dům ve městě s dvěma zahradami přede městem r. 1281 připadl věřiteli za 19 hřiven bez lotu (asi 400 zl.). Mlýn na Svratce s vesnicí Dorného byl r. 1304 prodán za 140 hřiven váhy brněnské (asi 2800 zl.). Úroků r. 1281 z 19 hřiven platilo se 5 věrduňků, tedy 6·5%.

Řemesla. Ve městě měšťané živili se řemeslem a obchodem. Připomínají se hrnčíři, pasíři, řezníci, mlynáři, valcháři, sladovníci a kameníci. Musili tam žíti také pekaři, sládci, vinárníci, bednáři, lazebníci, ševci, krejčí, soukeníci, kožešníci, kloboučníci, koželuzi, kováři a kotláři.

Obchod. Obchodem obyvatelstvo bohatlo. Vedle domácích kupců často připomínají se také cizí, kteří přijížděli na trh svatodušní

a svatohavelský. Obchodníci domácí hleděli zisku, proto král Václav r. 1291 zakázal výdělkářská sdružení překupná. Návštěva trhů byla od králů podporována. Z pozdější sazby celní (r. 1353) vidíme, že na trhy brněnské vozili: sukna jemná (holandská) i hrubá (polská), kůže, vlnu, vosk, víno, obilí, sůl, ryby, koření, jižní ovoce, chmel, železo, měď, cín a olovo. O rozkvětu obchodu v Brně svědčí brněnská míra i váha (vlna). Jako v jiných městech byla také v Brně obecná tržnice, kde stála puncovaná míra a váha. Bylo tam jistě také třeba rychtáře a konšelů, by spory uklízeli. Z tržnice patrně vyvinula se radnice. Radnice stala se střediskem měšťanského života v Brně.

Peníze.

Peněžné obchody vedli židé. Půjčovali zpravidla na zástavu a v zástavu brali všechno. Lichva nebyla zakázána. Peníze počítaly se na hřivny a talenty stříbrné i zlaté. Do r. 1300 hřivna stříbra měla 200 denárů dobrých. Od r. 1300 hřivna stříbra měla 60 dobrých grošů pražských po 12 denárech čili halířích. Hřivna = asi 20 zl. Talent = 0·6 hřivny. Zlato bylo asi desetkráte dražší než stříbro.

Osoby lehké.

Vedle přičinlivých obyvatel byly v Brně také osoby lehké, nepoctivé, náhončí, karbaníci v kostky a rváči. K bitkám docházelo často se zbraní: střelou, kuší, prakem, lukem napjatým, mečem a dlouhým nožem (misericors, stechmesser).

Městská rada. Rychtář.

O pořádek v obci dbal rychtář se 24 konšely čili městská rada. Rychtáře dosazoval král z měšťanů, by mu záleželo na zdaru a prospěchu obce. Václav II. r. 1304 prodal rychtářství v Brně a ves Tvarožnou za 900 hřiven pražských měšťanu brněnskému Wernhardovi dědičně i pro potomky. Václav III. r. 1306 dovolil Wernhardovi odprodati ves Tvarožnou (Vázanice) a potvrdil mu soud v Brně se vším příslušenstvím nejen dědičně, nýbrž i dovolil, aby on i dědicové jeho mohli soud také libovolně buď darovati, vyměniti, zastaviti neb i prodati, ale jen domorodci v říši české, jenž musí sídleti v Brně. Kdo koupí soud v Brně, nabude těchže práv. Tak rychtářství v Brně stalo se nezávislým. Rychtář byl strážcem zákona a obráncem spravedlivosti. Ve výkonech úředních byl vázán na konšely, kteří dle svědomí rozhodovali o věcech trhových a jiných, jež týkaly se cti a prospěchu obce (měšťanů). Nálezu jejich nesměl se protiviti ani rychtář ani měšťané. Rychtář s konšely měli soudní a správní moc v Brně. Osobou velice důležitou byl městský písař čili notář. Nebyl členem rady, ale vlastně vedl obec a vyhoto-

Konšelé.

Notář.

voval listiny obecní jazykem latinským, ač úřadovalo se hlavně německy.

Měšťané. Měšťané byli váženější a obyčejní. Váženější měli jmění nejméně za 30 talentů (asi 400 zl.). Kdo měli přes 50 talentů, byli už bohatí. Vedle domů měšťanských byly v Brně také domy šlechtické a církevní. Šlechtické, neměly-li výsadu, nesly všechny povinnosti jako měšťanské.

Šlechta. Duchovenstvo.

Národnost. Obyvatelstvo bylo německé, české, románské čili gallské a židovské. Sporů národnostních nebylo. R. 1231 obyvatelstvo bylo většinou české a patřilo k faře sv. Petra. Časem přibývalo více Němců, takže farář petrský spokojen nebyl. R. 1293 ve městě většina byla německá. Farář jakubský s Němci stáli na tom, by Češi patřili sv. Petru, ale zásada jejich neschválena, poněvadž by se petrskému ukřivdilo. Národnost přestala býti hranicí obou far a ustanovena hranice místní. Přede zdí byli většinou Češi. Románi čili Nizozemci tvořili celou čtvrť rýnskou od Velkého náměstí až ku bráně Rýnské. Židů bylo v Brně mnoho a tvořili celou čtvrť židovskou u brány Židovské.

Náboženství. Katolíci. O náboženské vzdělání pečovaly chrámy farní sv. Petra, od r. 1296 proboštský, a sv. Jakuba, při nichž byly také farní školy pro chlapce. Kromě toho byly ve městě chrámy klášterní P. Marie, sv. Jana, sv. Michala, filiální kostel sv. Mikuláše a královská kaple P. Marie na Rybném trhu. Přede zdí: zábrdovický chrám P. Marie, na Luze sv. Martina, kaple málomocných (sv. Štěpán), chrám Všech svatých, při nemocnici chrám sv. Jana, kaple sv. Jana Křtitele (hrad), kaple sv. Prokopa a chrám P. Marie na Starém Brně. Židé měli modlitebnu, která slula školou, na náměstí Židovském (nyní sv. Magdalena).

Židé.

Vědy a umění. Mincovna byla kolébkou umění ryteckého v Brně. Vědu theologickou pěstovali minorité a dominikáni.

Králové Rudolf a Jindřich. (1306—1310.)

Vymření Přemyslovců v Brně změn nespůsobilo. Na 22. srpen 1306 byl svolán do Prahy společný sněm Čechův i Moravanů, jehož súčastnila se také kr. města Brno, Znojmo, Olomouc a j. Brno s ostatními městy přálo Habsburkům. Nový král český Rudolf Habsburský již v lednu 1307 v Brně snad na sněmě odměňoval své věrné ze šlechty moravské. Na zpáteční cestě

Brno neplatilo cla v celé říši.

do Prahy v Chrudimi 29. ledna 1307 splnil také prosbu měšťanů brněnských a osvobodil je od všelikého cla na Moravě i v Čechách.

Po smrti Rudolfově (4. července) Brno i většina Moravy zůstali věrni Habsburkům. Bratr Rudolfův Friedrich i otec jeho král Albrecht z tábora u Znojma Brnu za jeho věrnost slibovali mnoho, až Friedrich stane se králem, ale na trůn český dostal se Jindřich Korutanský. Většina Moravy holdovala však v Brně Friedrichovi, jenž velitelem svým na Moravě se sídlem v Brně učinil Oldřicha z Waldsee. Po smrti Albrechtově pak Friedrich 14. srpna 1308 vzdal se Moravy za 45.000 kop stříbra. Však proti králi Jindřichovi Čechové koncem r. 1310 povolali za krále Jana Lucemburského, jenž si vzal za manželku Elišku Přemyslovnu.

V Brně holdováno Friedrichovi.

2. Brno za Lucemburků.

Král Jan. (1310—1333.)

Král brzy s četnou družinou vydal se na Moravu nejprve do Olomouce, pak do Brna. Z Brna dle očitého svědka Petra ze Žitavy, kronikáře zbraslavského, vyšlo vstříc mladým manželům královským velké množství obyvatelstva městského i venkovského. Nejdále naproti šli brněnští židé a provázeli průvod královský až do města, hebrejské žalmy zpívajíce. Vjezd královský byl velice slavný, poněvadž do Brna sjelo se mnoho duchovenstva, pánů, zemanův i měšťanstva k holdování králi.

Holdování v Brně.

Již 18. června 1311 král Jan v Brně na sněmě zemském potvrzoval stavům moravským a českým práva i privilegia zemská a zavazoval se, že neuloží berně, leč ku korunovaci a sňatku svému nebo svých dětí, a nikdy úřadu zemského na Moravě neudělí než Moravanu. Také vzdal se práva odúmrtního do čtvrtého kolena příbuzenství a zavázal se, že knížat (biskup a kníže opavský), pánův a zemanů nebude nutit k výpravě za hranice Čech a Moravy. V Brně bylo velmi hlučno, poněvadž stavové přijímali nového panovníka a jemu přísahali věrnost. Brno také za Jana zůstalo nejdůležitějším městem na Moravě. Podle jména prvním a hlavním městem Moravy prohlašován Olomouc, ale právem jen historickým z dob údělných knížat a pro sídlo biskupovo; ve skutečnosti však již od 13. století

Šlechta.

Sněm.

Brno bylo nejdůležitějším městem na Moravě, poněvadž bývalo sídlem markrabat i králů, v Brně nejčastěji konány sněmy zemské a město mělo největší výsady a práva.*) Také král Jan často přebýval v Brně buď na sněmích a soudech zemských nebo na výpravách nebo za zábavou. Za nepřítomnosti jeho Brno bývalo sídlem vlády zemské (zemský hejtman Jindřich z Lipé), sídlem pletichářky královny Elišky Polské, konaly se tam sněmy a soudy zemské i smírčí soudy duchovní a zůstávalo středem správy župní (krajské) pro Brněnsko a někdy i pro Znojemsko. Častá návštěva dvora královského i stavů jistě byla vydatnou podporou průmyslu a obchodu v Brně. Král Jan od Brna často pomoci požadoval, zač udílel městu zase hojné výhody. Méně přízniv byl duchovenstvu, zvláště od té doby, co přestal se říditi radou moudré a zbožné manželky své Elišky.

Brno sídlem vlády zemské.

Za pobytu svého v Brně na sněmě r. 1312, kdy v poslušnost uvozoval některé odbojné šlechtice moravské, na prosby manželky své Elišky provedl záměr krále Václavův a založil klášter panenský řádu dominikánského před Brnem na místě, které slulo zahradou královskou (Ortus Regis). Řízení kláštera svěřil Kateřině, mladé vdově po Tasovi z Lomnice. Na klášter daroval svůj sad, tvrz s celým dvorcem a zahradu (lesík), což všechno rozkládalo se zrovna až ke špitálu sv. Ducha. Klášter měl slouti „královou zahradou", ale ujal se název „u sv. Anny", jak si přála Kateřina z Lomnice, která vlastně na pozemcích darovaných „klášter pod hradem Špilberkem" svým nákladem vystavěla a se svolením svých příbuzných veliké statky a příjmy mu darovala na památku milovaného manžela (1317).

Duchovenstvo.

Klášter sv. Anny.

Na Starém Brně obyvatelstva stále přibývalo. Příslušelo ke kapli sv. Prokopa, jejíž správce vedl farní správu duchovní. Tehdy správcem byl (příjmy měl) Budislav, děkan bisk. kostela v Olomouci. Po přání královně Budislav vymohl od biskupa Petra, jenž býval proboštem u sv. Petra v Brně, že prohlásil kostel sv. Václava (na Vídeňce) za farní chrám pro obyvatelstvo

Fara sv. Václava na Starém Brně.

*) Právě listina Janova z Prahy 30. září 1314 Olomouci vydaná, ve které nazývá Ol. mezi městy moravskými prvním a hlavním městem, je důkazem, že Brno bylo důležitějším, neboť už od r. 1243 mělo trhy, které Olomouci Jan teprve tou listinou udílel C. D. VI. č. 81. Rovněž listina Janova ze 26. února 1315 v Brně vydaná, kterou daroval Olomouci své clo ve městě, což Brno mělo již od Václava II. z r. 1293 C. D. VI. č. 86.

starobrněnské, když Budislav zabezpečil kostelu sv. Václava patřičné příjmy ze St. Brna, z Lískovce, ze Severovic a z Křídlovic (Grilluicz) (1314). Zástupce Budislavův kněz Mikuláš od sv. Prokopa stal se farářem u sv. Václava a kaple sv. Prokopa dána jako obročí Janovi z Brna, kanovníku kostela pražského, vyšehradského a olomuckého, jenž byl nemanželským synem Václava II. Papež Jan XXII. to schválil r. 1319.

Kaple sv. Prokopa.

Však již r. 1321 král Jan právo patronátní ke kapli sv. Prokopa daroval Elišce Rejčce, vdově po Václavu II. a Rudolfu habsburském. Již od r. 1319 král Jan (23letý) vinou sobeckého a vládychtivého hejtmana zemského (místodržitele) na Moravě Jindřicha z Lipé vězel úplně v osidlech svůdné nevlastní tchýně své (33leté), kterou také Jindřich sám zbožňoval, na potupu a žal Elišky Přemyslovny. Jan postoupil Elišce Rejčce statky své na Moravě: Měnín a svou část v Hustopeči jako částečnou náhradu za věnná její města v Čechách a daroval jí patronátní právo ke kapli u sv. Prokopa (1321). Kaplan Jan, již probošt vyšehradský, musil vzdáti se kaple sv. Prokopa ve prospěch Rejčky (1322). Ta přikoupila ještě ostatek Hustopeče a osady Styřovice, Nestarovice, Žarošice, Kvasice, Skoronice a Zlín od bratří Egerbergů za 1600 kop grošů pražských (1322). Král daroval jí ještě, „chtěje zvláštní přízeň projeviti, dům náš blízko kaple královské ve městě našem Brně“ se vším příslušenstvím, zvláště s právem patronátním k té kapli královské čili Václavově (P. Marie) na Rybném trhu ve městě proti dominikánům (1322).

Kaple P. Marie čili Václavova.

Také klášter Kounický s přivolením opata želivského Theodoricha postoupil králi Janovi a Rejčce statky své na Starém Brně s právem patronátním ke kostelu P. Marie a ves Hajany za královy statky v Pravlově (1323). Kostel P. Marie byl farním chrámem pro okolní vesnice Bohonice, Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín.

Farní chrám P. Marie.

Eliška Rejčka s přivolením Janovým rozhodla se na upokojení svědomí „pro odpuštění hříchů“ založiti při kostele P. Marie panenský klášter řádu cisterckého. Požádala biskupa Konrada, by k tomu svolil a farní kostel P. Marie proměnil ve klášterní. Pro farníky vystavěla chrám farní v Komíně. Biskup žádosti její vyhověl a přiřknul osady Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín nové faře v Komíně, kdežto Bohonice přifařil ke kostelu sv. Václava na Starém Brně. Při kostele P. Marie

Králové klášter P. Marie.

Rejčka založila klášter zvaný „Aula Mariae“ (komnata P. M.), jejž lid podnes nazývá „králové klášter.“ V pondělí svatodušní dne 15. května r. 1323 slavně uvedena byla do králové kláštera abatyše Christina s 12 sestrami řádu cisterckého. Nový klášter podřízen byl správě opata sedleckého v Čechách. Řád cisterckÝ byl tehdy v rozkvětu ve všech zemích, zkvétal tedy také nový klášter v Brně. Zakladatelka darovala mu chrám P. Marie, budovu klášterní, podací právo ke sv. Prokopu a časem všecky statky své (14 osad) na Moravě. Také darovala klášteru dům s kaplí královskou P. Marie v Brně, k níž abatyše dosadila kněze Mikuláše. Biskup Konrad potvrdil 7. června r. 1323 kněze Mikuláše za správce „kaple sv. Vácslava.“ Od té doby královská kaple P. Marie v Brně slula kaplí sv. Václava (na Rybném trhu). Rejčka žila vesele napřed v domě svém ve městě, později při klášteře až do smrti (1335).

Špitál sv. Prokopa.

Nedlouho před smrtí s přispěním mnohých dobrodinců založila při klášteře blízko sv. Prokopa ještě špitál velmi bohatě nadaný pro 8 kněží, diakona a 8 nemocných (1333). Kněží měli obstarávati služby boží v klášteře, v kostele P. Marie a v kapli na Špilberku. Spoluzakladatelem kláštera i špitálu Eliščina byl král Jan, poněvadž většinu nadačních statků daroval Elišce ze jmění korunního. Také udělil klášteru na vždy všechno potřebné dřevo ze svých lesů, pak nálev vína ve dvoře při klášteře (1325) a dovolil přesunouti cesty a chodníky dále od kláštera (1327). Abatyši udělil právo jmenovati hlavního sběratele berně zemské a notáře v cudě brněnské, jenž vedl desky zemské, i prubíře při mincovně moravské (bude-li jaká), kteráž výnosná práva byla spojena s kaplí sv. Prokopa (1327). Také udělil klášteru pro všechny statky a poddané klášterní úplnou imunitu (1327). Špitálu pak daroval kapli sv. Jana Křtitele na hradě Špilberku se vším příslušenstvím, to je dvůr s pozemky a úročních 6 a $^1/_2$ lánů v Řečkovicích a ročně 2 kopy z platu obce brněnské. Správce špitálu měl v kapli na hradě sloužiti služby boží, zač měl dostávati plat od purkrabí hradského (1331). Také zemský hejtman Jindřich z Lipé daroval klášteru mnoho statků z ohromného svého jmění (Rostěnice, Hlubočany, Maloměřice a část Husovic) a ještě jiní dárcové. Lípa († 1329), Rejčka i někteří jiní dárcové odpočívají ve chrámu klášterním.

Ostatní chrámy a kláštery málo se vzmáhaly, spíše hynuly následkem útisků královských i králova hejtmana zemského.

Obec brněnská i měšťanstvo často hostili krále a pomáhali mu penězi a vojskem, zač on udílel jim výhodné výsady. Již r. 1312 potvrdil Brnu osvobození od všelikého cla z r. 1307. Když r. 1316 působením Jindřicha z Lipé v Čechách i na Moravě vypukly bouře proti králi, Brno věrno zůstalo králi a svým vojskem pokořilo mu hrad v Obřanech, odkud ohrožován byl obchod brněnský. Král daroval za to Brnu pobořený hrad i s příslušenstvím a osvobodil obyvatelstvo brněnské od placení berně zemské ze všeho majetku, který měšťané měli přede zdí městskou (v cizích obcích) buď na statcích šlechtických nebo duchovenských, takže budoucně měli platiti jenom daň městskou (steura), kdykoli bude uložena. Města královská zůstala věrna Janovi také za veliké války stavů proti králi roku 1318. Když Jindřich z Lipé v lednu 1318 s velikým vojskem oblehl krále i královnu v Brně, pomáhali brněnští Janovi, až v únoru pod příměřím opustil město a odejel do Prahy. Král po domažlickém smíru se stavy z Prahy 23. prosince 1318 vydal Brnu listinu, kterou potvrdil všechna dosavadní práva i výsady brněnské a se svolením stavů všechny vesnice, statky a pozemky měšťanů brněnských navždy vyňal z práva zemského a podřídil je rychtáři města Brna. Pak už Brno mívalo místo se stavy zemskými na sjezdech a sněmech stavovských v Brně konaných. Tak r. 1323 vedle biskupa, opatův a předních pánů moravských také Jan rychtář a konšelé brněnští potvrzovali králové Rejčce v Brně přepis listin na statky její na Moravě. Když král r. 1323 měl osobní schůzi s králem uherským Karlem v Hodoníně, pozdržel se v Brně na cestě tam i zpět a odměnil se městu listinou ze dne 6. září, kterou osvobodil měšťany od daně z příbytků v, aby budoucně platili daň jen z pozemků nezastavěných dle ceny jejich, pak zmírnil poplatek ze záduší a nařídil pro obecné dobro měšťanů, že drahá sukna holandská z Ypern, z Gentu, z Bruselu i jiného druhu a barvy (vyjma šedá a polská), smějí se prodávati a kupovati jen ve městech královských. Brněnští poskytli Janovi značnou podporu také r. 1325, když chystal se opět do Lucemburska, zač ze Znojma 5. dubna opět jim potvrdil všechna privilegia a zakázal, že od vinobraní do velkonoce nesmí se v Brně nalévati víno rakouské.

Město.

Nové výsady.

Berně.

Vesnice.

Daň domovní.

Záduší.

Drahá sukna.

Víno.

Poddaní biskupa olomouckého vyzouvali se v Brně z právomoci konšelů, proto král rozhodl, že jsou podřízeni moci konšelů zrovna jako lidé ostatních vrchností, a usnadnil přejímání cizích poddaných do svazku městského, když je přijmou rychtář a konšelé. Král ještě v cizině vzpomínal na štědrá města moravská a z Bacharachu na Rýně r. 1326 udělil jim privilegium, aby ve městech cizinec nekupoval víno a sůl od cizince, nýbrž cizinec od měšťana a měšťan od cizince.

Přijímání měšťanů.

Sůl.

Když r. 1331 král Jan ohrožen byl od císaře, od vévody rakouského, od krále uherského a polského, města moravská zase vydatně pomohla, zač Jan se odvděčil. Brnu z Prahy 10. září přiřknul, aby všechny statky duchovenské ve městě nesly také všechna břemena městská bez ohledu na jakékoliv privilegium. Poněvadž v Brně bývaly časté spory o dědictví, rozhodl král, aby budoucně měšťané svobodně odkazovati směli jen peníze hotové. Vznikne-li o odkaze spor, má jej urovnati jeden z konšelů společně s důvěrníkem sporných stran.

Domy duchovenské.

Dědictví.

Obr. 1. Pečeť města Brna ve 13. století.*)

*) Dle Mittheilungen der k. k. Centralcommission z. E. u. E. d. B. r. 1881 str. L nalezl prý Smitmer tu pečeť na listině z r. 1231. Náš otisk je z Trappovy knihy „Beiträge zum bürgerlichen Mititärwesen Brünns" str. 45 z listiny z r. 1266.

Na Brno král Jan nezapomněl ani v daleké Italii, když tam hájil panství svého po odchodě Karlově, jehož učinil markrabětem moravským. Z Parmy vydal 21. září 1333 listinu ku prospěchu Brna, by pod ztrátou zboží žádný obchodník z Rakous nesměl se zbožím na Blučinu a Měnín, nýbrž na Brno. Brněnští pak se zbožím do Čech mohli, po které silnici chtěli. Také byli osvobozeni od berně zemské a daně městské z pozemků, ze kterých platili úrok duchovenstvu a jež sami vzdělávali. Židům brněnským pak uložil platiti čtvrtinu nákladu, jejž měšťané ustanoví na opravu zdí a příkopů městských. Byla to poslední listina Janova Brnu; pak již Moravu spravoval markr. Karel.

Obchod Brnem.

Poplatek židovský.

Obr. 2. Pečeť města Brna ve 14. století.*)

Správa města.

Správu obce vedli rychtář a 24 konšelův, z nichž 12 tvořilo starou a 12 novou radu městskou, která se ročně z polovice obnovovala svobodnou volbou měšťanů. Dle práv od Přemyslovcův udělených a Janem potvrzených rozhodovali jen konšelé o potřebách a prospěchu obce a nikdo, ani rychtář, ani měšťané nesměli jim v tom překážeti pod trestem, který oni určovali. Tak r. 1328 ustanovili, kdo prodávají sukno holandské (z Gentu, Bruselu, Mechlů, Iperu, Lowaně, Dornu) zaplatí daní 60 kop, kdo sukno polské barvené nebo nebarvené, zaplatí 30 kop, kdo loden a sagych, zaplatí 12 kop, kdo nalévají víno, zaplatí 20 kop. Kdo živnosti nechal, nesmí prodávati. Kdo by tato nařízení přestoupil, měl býti pokutován. Kdo přijížděli do Brna na trhy, směli prodávati jen sukno polské, loden a sagych. Konšelé pří-

Trhy.

*) Dle Mittheilungen r. 1881 str. L užívalo prý Brno té pečeti od r. 1315. Náš otisk je z knihy Trappovy z listiny z r. 1351.

sahou se zavázali, že budou pečovati, by tato ustanovení se plnila. Listina je německá, poněvadž živel německý ve městě již zvítězil a zatlačil český. Obec nabývala důležitosti politické také na sjezdech a sněmech stavovských v Brně konaných. S duchovenstvem dobře se snášela, jak vidno ze sporu obce s proboštem, v němž r. 1315 obec povolila, by poddaní probošta Konrada na předměstí Ponavě příslušeli pod soudní moc proboštovu. Také mu tam ponechání živnostníci jeho, totiž tři pekaři, dva řezníci a dvě hospody. Jednu hospodu měl míti proboštův rychtář a směl nalévati víno jen domácí, dokud vydrží, pivo pak celý rok; druhou probošt mohl svěřiti, komu chtěl, a smělo se v ní nalévati jen pivo. Poddaní proboštovi směli denně na trhu brněnském prodávati plodiny své (chléb) a doma nalévati vlastní víno od sv. Michala do sv. Martina. Brnu neplatili nic.

Ponava proboštova.

Měšťané. Blahobyt.

Měšťané brněnští za Jana oplývali blahobytem i bohatstvím, jež plynulo hlavně z obchodu. Družstvo obchodníků z německé tržnice r. 1323 dodalo králi Janovi do Hodonína koně, sukna vlněná i hedbávná a klenoty na dary pro krále uherského i jeho družinu, zač Jan zaručil jim na dolech kutnohorských 630 a čtvrť kopy pražské.

Také jednotlivci měli tolik, že mohli kupovati lány, dvory i celé vesnice v okolí nebo najímat od duchovenstva i šlechty, ano půjčovali králi až 150 kop. Někteří odkazovali také klášterům za duši čili zakládali záduší. Kláštery však, kromě starobrněnského, chudly nejen v Brně, nýbrž v zemi vůbec. Tak tišnovský r. 1333 z nouze musil prodati dům svůj v Brně pod Petrovem za 10 kop pražských proboštovi olomuckému Svorovi.

Záduší.

(Dvůr biskupský)

Markrabě **Karel** (1334—1349).

Karel byl pánem Moravy od r. 1334—1349. V Brně často přebýval buď na sněmech a soudech zemských, nebo za výpravy válečné do zemí sousedních, ano v červnu r. 1337 Brno stalo se sídlem manželky Karlovy Blanky, když král Jan ji z Prahy vypověděl, poněvadž lid pražský ji více miloval než druhou manželku Janovu Beatrici. Mladý markrabě ušel hněvu Janovu, poněvadž už od dubna pomáhal bratru svému

Janovi v Tyrolsku, odkud pak odebral se do Brna. Tak Brno opět stalo se sídlem markraběte. Karel ovšem jako zástupce otcův v Čechách i jako mstitel cti bratra svého Jana z Tyrol od manželky vypuzeného málo mohl v Brně přebývati, ale markraběnka Blanka zdržovala se tam více. Brno bylo středem správy župní pro Brněnsko a od r. 1348 také pro Znojemsko, Jemnicko a Jihlavsko čili pro celou jihozáp. Moravu, poněvadž všechny 4 cudy splynuly v jednu, pro niž založeny byly desky zemské brněnské. Ostatní cudy splynuly s olomuckou a v Olomouci byly desky zemské pro severovýchodní Moravu. Koncem r. 1349 listinou 26. prosince v Praze vydanou král Karel z lásky bratrské postoupil Moravu bratru svému Janu Jindřichovi a jeho dědicům jakožto léno koruny české.

Brno sídlem markraběte.

Desky zemské brněnské.

Za Karla poměr šlechty k městům na Moravě nebyl už tak přátelský, jako za krále Jana. Šlechta s duchovenstvem nechtěli platiti z domů svých ve městech povinností městských, pročež měšťané bránili jim domy kupovati. Za to šlechta nedovolovala měšťanům kupovati vesnice a vkládati je do desk zemských. Měšťané tedy hleděli vesnice vybaviti z práva zemského a podříditi je právu městskému, z čehož vznikala řevnivost i nepřátelství mezi stavy zemskými a městy.

Šlechta. Spor šlechty s městy.

Někdy Brněnští sami sáhli k sebeobraně. Tak 1347 popravili jakéhosi Hroznatu, pro něhož dostali se do tuhého sporu s biskupem olomuckým. Biskup žádal z Brna clo (patřil mu desátý týden) v době výročního trhu, což bylo proti výsadám brněnským. Městská rada stěžovala si u krále. Biskupův purkrabí v Modřicích a rychtář v Tuřanech zajali a uvěznili několik měšťanů brněnských, až zaplatili 11 kop a lot cla. Brněnští stěžovali si na biskupa u arcibiskupa v Praze. Biskup dal Brno do kladby a zastavil tam služby boží. Z toho vznikl dlouhý a nákladný spor u arcibiskupa v Praze, kam posláni městský písař a dva konšelé v průvodu 17 lidí a 22 koní. Spor pro urputnost obou stran vlekl se dlouho na různých místech, až biskup na doléhání arcibiskupovo povolil a Brno excomunikace zprostil 1348.

Spor Brna s biskupem.

Za Karla moc měst nerostla tou měrou jako za Jana, poněvadž Karel nevzdával se lehkomyslně práv svých, nýbrž naopak moc panovnickou všude sesiloval. Brnu potvrdil všechna

Město.

sahou se zavázali, že budou pečovati, by tato ustanovení se plnila. Listina je německá, poněvadž živel německý ve městě již zvítězil a zatlačil český. Obec nabývala důležitosti politické také na sjezdech a sněmech stavovských v Brně konaných. S duchovenstvem dobře se snášela, jak vidno ze sporu obce s proboštem, v němž r. 1315 obec povolila, by poddaní probošta Konrada na předměstí Ponavě příslušeli pod soudní moc proboštovu. Také mu tam ponechání živnostníci jeho, totiž tři pekaři, dva řezníci a dvě hospody. Jednu hospodu měl míti proboštův rychtář a směl nalévati víno jen domácí, dokud vydrží, pivo pak celý rok; druhou probošt mohl svěřiti, komu chtěl, a smělo se v ní nalévati jen pivo. Poddaní proboštovi směli denně na trhu brněnském prodávati plodiny své (chléb) a doma nalévati vlastní víno od sv. Michala do sv. Martina. Brnu neplatili nic.

Ponava proboštova.

Měšťané. Blahobyt.

Měšťané brněnští za Jana oplývali blahobytem i bohatstvím, jež plynulo hlavně z obchodu. Družstvo obchodníků z německé tržnice r. 1323 dodalo králi Janovi do Hodonína koně, sukna vlněná i hedbávná a klenoty na dary pro krále uherského i jeho družinu, zač Jan zaručil jim na dolech kutnohorských 630 a čtvrť kopy pražské.

Také jednotlivci měli tolik, že mohli kupovati lány, dvory i celé vesnice v okolí nebo najímat od duchovenstva i šlechty, ano půjčovali králi až 150 kop. Někteří odkazovali také klášterům za duši čili zakládali záduší. Kláštery však, kromě starobrněnského, chudly nejen v Brně, nýbrž v zemi vůbec. Tak tišnovský r. 1333 z nouze musil prodati dům svůj v Brně pod Petrovem za 10 kop pražských proboštovi olomuckému Svorovi.

Záduší.

(Dvůr biskupský)

Markrabě Karel (1334—1349).

Karel byl pánem Moravy od r. 1334—1349. V Brně často přebýval buď na sněmech a soudech zemských, nebo za výpravy válečné do zemí sousedních, ano v červnu r. 1337 Brno stalo se sídlem manželky Karlovy Blanky, když král Jan ji z Prahy vypověděl, poněvadž lid pražský ji více miloval než druhou manželku Janovu Beatrici. Mladý markrabě ušel hněvu Janovu, poněvadž už od dubna pomáhal bratru svému

Janovi v Tyrolsku, odkud pak odebral se do Brna. Tak Brno opět stalo se sídlem markraběte. Karel ovšem jako zástupce otcův v Čechách i jako mstitel cti bratra svého Jana z Tyrol od manželky vypuzeného málo mohl v Brně přebývati, ale markraběnka Blanka zdržovala se tam více. Brno bylo středem správy župní pro Brněnsko a od r. 1348 také pro Znojemsko, Jemnicko a Jihlavsko čili pro celou jihozáp. Moravu, poněvadž všechny 4 cudy splynuly v jednu, pro niž založeny byly desky zemské brněnské. Ostatní cudy splynuly s olomuckou a v Olomouci byly desky zemské pro severovýchodní Moravu. Koncem r. 1349 listinou 26. prosince v Praze vydanou král Karel z lásky bratrské postoupil Moravu bratru svému Janu Jindřichovi a jeho dědicům jakožto léno koruny české.

Brno sídlem markraběte.

Desky zemské brněnské.

Za Karla poměr šlechty k městům na Moravě nebyl už tak přátelský, jako za krále Jana. Šlechta s duchovenstvem nechtěli platiti z domů svých ve městech povinností městských, pročež měšťané bránili jim domy kupovati. Za to šlechta nedovolovala měšťanům kupovati vesnice a vkládati je do desk zemských. Měšťané tedy hleděli vesnice vybaviti z práva zemského a podříditi je právu městskému, z čehož vznikala řevnivost i nepřátelství mezi stavy zemskými a městy.

Šlechta. Spor šlechty s městy.

Někdy Brněnští sami sáhli k sebeobraně. Tak 1347 popravili jakéhosi Hroznatu, pro něhož dostali se do tuhého sporu s biskupem olomuckým. Biskup žádal z Brna clo (patřil mu desátý týden) v době výročního trhu, což bylo proti výsadám brněnským. Městská rada stěžovala si u krále. Biskupův purkrabí v Modřicích a rychtář v Tuřanech zajali a uvěznili několik měšťanů brněnských, až zaplatili 11 kop a lot cla. Brněnští stěžovali si na biskupa u arcibiskupa v Praze. Biskup dal Brno do kladby a zastavil tam služby boží. Z toho vznikl dlouhý a nákladný spor u arcibiskupa v Praze, kam posláni městský písař a dva konšelé v průvodu 17 lidí a 22 koní. Spor pro urputnost obou stran vlekl se dlouho na různých místech, až biskup na doléhání arcibiskupovo povolil a Brno excomunikace zprostil 1348.

Spor Brna s biskupem.

Za Karla moc měst nerostla tou měrou jako za Jana, poněvadž Karel nevzdával se lehkomyslně práv svých, nýbrž naopak moc panovnickou všude sesiloval. Brnu potvrdil všechna

Město.

Karel hájil práv země-panských.

práva i výsady dosavadní z hradu svého Špilberku 12. července r. 1340, kdy as odvezl manželku z Brna. Z počátku Brnu přízniv nebyl, poněvadž Brněnští neprojevovali veliké ochoty naproti Blance, jak souditi lze z nedatovaného listu, kterým důtklivě upomínala obec o povinný roční plat, aby mohla důstojně přijati krále Jana i chotě Karla s četnou družinou (1339).*) Naopak nedovoloval obci brněnské v ničem překročiti meze práv jejích, jak vidno ze sporu obce s proboštem r. 1342, ve kterém Karel rozhodl po právu ve prospěch proboštův, aby poddaní jeho na Ponavě patřili jen právomoci jeho, by nepodléhali žádným povinnostem ve městě a mohli tam svobodně prodávati i kupovati. Domu proboštovu na Petrově a nezastavěným pozemkům jeho mezi kostelem a zdí městskou zaručil dosavadní práva. Také nařídil Konradovi z Byteše, purkrabímu na Špilberce, by odstranil, co zavedli řeznici a pekaři v Brně na škodu obecenstva. R. 1345 nařídil rychtáři, starostovi a konšelům brněnským, aby pro dobro komory přijímali všechny židy, kteří by v Brně chtěli se usaditi, a chránili jich proti všem útiskům od úředníkův a šlechty. Také roční plat (collecta) ukládal Brnu veliký a vymáhal jej bezohledně, jak svědčí účty brněnské z r. 1343—1350**)

Nové výsady.

Od volby své za císaře r. 1346 byl Brnu přízniv. R. 1347 z Norimberka potvrdil Brnu jako král český všecka práva i výsady. Dne 22. března r. 1348 povolil Brnu, by po 3 leta smělo vybírati m ý t o z každého cizího koně tažného po haléři na dláždění města a opravu cest a mostů. Zároveň nařídil, že všichni kupci a vozkové z Rakous, Uher, Polska i odjinud musí se zbožím svým n a B r n o, nač dbáti měli také hejtmani, komoří, podkomoří, soudci a ostatní úředníci královští na Moravě. Také dovolil měšťanům brněnským, aby plat židů brněnských 150 kop ročně sráželi si na výplatu toho, co za Karla zavázali se platiti králi uherskému Ludvíkovi a Jindřichovi z Lichtenburka.

Starosta v Brně.

S p r á v u o b c e vedl městský soudce s konšely, z nichž od r. 1344 vždy některý uvádí se jako s t a r o s t a (magister civium). Rychtářem byl Jakub z Rohru, jemuž Karel 18. března 1347

*) C. D. VII. str. 422 č. 579. Datum 1344 není možno, ale r. 1339 byli Jan s Karlem v Brně na výpravě do Slezska.

**) Účty městské, od r. 1343 počínající, jsou důležitým pramenem pro poznání života ve městě, poněvadž každý výdaj odůvodňují a ve mnohém ohledu listiny úřední teprve srozumitelnými činí.

potvrdil výsady udělené rychtářům brněnským od Přemyslovců r. 1304 a 1306.

Vážnost rady brněnské rostla hlavně zásluhou znamenitého písaře městského Jana, který r. 1343 založil městské knihy účetní a daňové (losungen). Rada brněnská (jen starosta s konšely) již r. 1344 z rozkazu Karlova řešila s konšely znojemskými spor městské rady s rychtářem v Jemnici. Také od šlechty okolní byla dožadována za svědka pro právní listiny. Pro případ, že by šlechta závazku nesplnila, zavazovala se do Brna „na ležení". Městská rada.

Mnoho nesnází a vydání mívala obec pro časté loupeže páchané na kupcích brněnských. Tak r. 1343 na den sv. Lukáše (18. října) jeli soukenníci a jiní řemeslníci z Brna na trh do Slavkova, ale za městem nad Křenovou (super Shutam) byli přepadeni, oloupeni a přes 20 jich smrtelně raněno. Pátý den na to kupci brněnští byli přepadeni, jedouce na trh z Pohořelic do Hustopeče, a pobrány jim koně i zboží v ceně asi 100 kop. Jiní byli přepadeni blízko Věcnova a oloupeni o 200 kop hotových peněz. Téhož roku 21 kupců brněnských se vším bylo zajato a uvězněno v Trnavě od hraběte Pavla pro dluhy Bertholda z Lípy, za něhož Brněnští ručili. Pro ty loupeže posíláni poslové se stížností k markraběti, úředníkům zemským, vrchnostem atd., což stálo mnoho peněz. Loupeže.

Měšťanů přibývalo do Brna již jen z domácích osad v říši české a hleděli si pilně obchodu, řemesla i polního zaměstnání. Mnozí oplývali velikým bohatstvím, na př. Konrad z Pohořelic, jenž čtyřem synům, z nichž dva byli kněží, zanechal veliké jmění v Brně i v okolních vesnicích a učinil veliké odkazy dobročinné, o něž pak byl dlouhý a tuhý spor mezi bratry, jejž r. 1348 rovnala rada brněnská v refektáři u dominikánů. Řezníku Matyášovi král Karel dovolil r. 1342 vystavěti jatku na Svratce mezi mlýnem jeho a mlýnem Konradovým úplně bez úroku. Zároveň rozhodl spor mezi křesťanskými a židovskými řezníky, by židovští byli jen čtyři, kteří jen předky zabitého dobytka mají prodávati židům, zadek pak jen v celé čtvrtce křesťanům. Měšťané. Blahobyt.

Měšťané kupovali a prodávali celé dvory a vesnice. Tak Jindřich Cermantl koupil od Matyáše z Bílovic dvůr ve Slatině s lánem, z něhož měl platiti úroku 60 grošův a desátek, i dvě svobodná pole za 10 kop a za dům u sv. Jakuba v Brně (1343). Bartoš z Krňova, měšťan brněnský, prodal kapitule olomucké Měšťané kupují vesnice.

16 kop a 13 grošův úroku dědičně ve vsi Podbřežicích za 162 kop a 2 groše (1348). Jan Šmelclín prodal Jindřichovi Pinterovi zahradu ovocnou blízko svého mlýna za úrok dvou kop o sv. Michalu a za poctu ovocem při česání i na Boží narození, což slulo „Weysat" (weihsat 1347). Persla z Brna měla statky v Židenicích i v Černovicích (1342). Lucie z Brna koupila od Martina, mlynáře na Strumeni u Rajhradu, jednou kopu úroku za 6 kop pražských (1340).

Městské knihy.

Dle městských knih z r. 1343 Brno patrně již od vzniku svého z důvodův obranných a správních dělilo se na 4 čtvrti městské, které byly pojmenovány dle hlavních bran: Brněnské, Veselé, Rýnské a Měnínské. V I. čtvrti žilo 139 rodin, které platily daně 302 kopy a 2 groše pražské váhy moravské (po 64 grošich, v Čechách po 60 gr.); ve II. čtvrti 139 rodin s platem 249 kop,; ve III. 144 rodin s platem 244 kop a ve IV. 111 rodin s platem 337 kop, 5 věrdunkův a 2 grošů. Celkem žilo ve městě 533 rodin, židů k nim nepočitaje, a platily 1132 kop, 5 věrdunkův a 4 groše daní. Židé ve městě tvořili zvláštní obec komorní při bráně Židovské. V předměstích před branami žilo brněnských rodin 329, a to: v prvé čtvrti 117 rodin (41 kop, 3 loty), ve druhé (inter cerdones = v Jirchářích, Ledergasse) 70 rodin (22 kop), ve třetí 78 rodin, ve čtvrté (super Aggerem) 64 rodiny (22 kop, 1 věrdunk) = 329 rodin. Daň z města i předměstí = 1400 kop, věrdunk a 7 grošů. Kromě brněnských rodin žilo v předměstích mnoho rodin, které patřily jiným vrchnostem a tudíž platily daň jinam. Počítáme-li rodinu ve městě o 7 členech, žilo tam asi 3731, v předměstích rodinu o 5 členech, tedy asi 1645 lidí brněnských usedlých; kromě těch bylo v předměstích hojně rodin cizích, rozličným vrchnostem poddaných. Nad to byla ve městě čtvrť židovská a některé domy duchovní a šlechtické, které výsadami byly vyňaty z povinností městských. Lze tudíž obyvatelstvo brněnské (městské i předměstské) páčiti asi na 6000.*)

Čtvrti městské.

Čtvrť židovská.

Předměstí brněnská.

Předměstí cizí.

Židé.

Židé brněnští bydleli u brány Židovské a tvořili zvláštní obec komorní. Půjčovali i na věci kradené. Proto na stížnost městské rady a měšťanů r. 1348 král Karel ustanovil, by žádný žid v Brně nesměl přijímati žádné zástavy po západu slunce, za

*) Losungsbuch 1343—1361 v archivu městském M. č. 14.

dne pak od osob podezřelých koně, voly, krávy a cokoliv jiného jen za svědectví dvou konšelů brněnských.

Však obyvatelstvo brněnské hledělo si nejen blahobytu hmotného nýbrž také vzdělání duševního a konalo skutky dobročinné. Kněz Mikuláš z Brna stal se kancléřem markraběte Karla, jemuž konal služby velice platné, za něž stal se biskupem v Tridentě 1338. Několik synů měšťanských z Brna (mistr Mikuláš Lucek kancléř Karlův 1345—1350*), Ota, Konrad, Jakub, Lukáš a Jan) dosáhli ve stavu duchovním míst vysokých od papeže na přímluvu Karlovu. Rektor školy u sv. Petra požíval veliké vážnosti. O mravné vzdělání obyvatelstva pečovalo duchovenstvo světské i klášterní. Vzdělání.

Duchovenstvu v Brně za Karla nastaly lepší časy. Ke kostelu sv. Petra po smrti probošta Šebestiana klášter tišnovský dosadil mistra Hermanna Physika (1342), což biskup Jan (nemanželský syn Václava II. z Brna) potvrdil. Král Karel pak ujal se probošta ve sporu jeho s městskou radou r. 1342 a přiřknul mu práva o poddaných jeho, která mu patřila od r. 1315. Papež Klemens VI., bývalý vychovatel Karlův v Paříži, tehdy proti právu sám obsazoval všechna důležitější místa v církvi a dosadil také ke sv. Petru za kanovníka Theodoricha, syna Diviše z Jindřichova Hradce, ač byl už kanovníkem v Olomouci a farářem v Rudolci. Probošt Hermann brzy pak stal se generálním vikářem biskupa Jana, jenž často dlíval ve službách Karlových mimo diecesi, a vedl správu celé diecese. Druhým kanovníkem u sv. Petra byl Lukáš, syn bohatého měšťana brněnského Konrada z Pohořelic. Také Jan, rektor školy u sv. Petra, byl ve velké vážnosti. U sv. Jakuba vikář Hausmann odkázal dům svůj u hřbitova farního na rohu proti lázni paní z Byteše na kapli, které zabezpečil důchod 7 kop z realit svých v ulici Jirchářské (platea cerdonum) jakož i v ulici Kolářské (platea Sterczrorum) před branou Veselou (porta laetantium 1340). Patronát ke kapli přiřknul faráři od sv. Jakuba s městskou radou, ale vždy musel býti dosazen někdo z pomocných kněží u sv. Jakuba, kterých bylo asi šest. Herburgám u P. Marie kněz Fridlinus Pokan odkázal pozemky své před branou Rénskou (porta cursorum), jejíž původ již se zapomínal, takže ji nazývali Běhounskou, mezi Novou ulicí (nova plantatio) a Ponavou v ceně asi 50 hřiven (1336). Duchovenstvo. Chrám sv. Petra. Sv. Jakuba. Herburgy

*) Pravdu má L. Klicman v Č. Č. H. r. 1899 str. 251.

Na jméno téhož kláštera koupil a do knihy zemské vložil Ludéř Alramův, bratr městského rychtáře, 4 a půl lánu v Troubsku od měšťana brněnského Anselma; konvent však vydal listinu, že se to stalo jen pro větší jistotu, ale pozemky že patří Ludéřovi a jeho neteři (1349). Brzy však Ludéř pozemky ty darodal klášteru s podmínkou, by sakristovi u sv. Michala, kdež sám byl převorem, platil 6 hřiven ročně. V refektáři u dominikánův u sv. Michala často konány sjezdy a soudy stavovské i městské. Soudy duchovní konány u minoritů nebo v domě proboštově na Petrově. Dům kláštera velehradského blízko kláštera minoritského v Brně král Jan r. 1336, když Karel dlel v Tyrolsku, osvobodil ode všech povinností městských i zemských náhradou za utrpěné útisky.

Dominikáni.

Minorité.

Klášteru zábrdovickému Karel potvrdil všechny výsady dosavadní r. 1343 a postaral se, by byly plněny. Špitálu sv. Štěpána v předměstí brněnském 12 biskupů cizích z Avinionu r. 1343 udělilo 40denní odpustky pro všechny, kdo v určité dny tam pobožnost vykonají a přispějí něčím na vydržování chudých nemocných, což potvrdil také Hermann, probošt svatopetrský v Brně, jakožto vikář biskupa moravského. Dominikánkám u sv. Anny odkázala r 1336 rozsáhlý majetek v Žilošicích a Skoronicích Gertruda, sestra Perslina, které bývaly ve službách Elišky Přemyslovny. Převorka dominikánek měla dostávati po smrti příbuzných Gertrudiných 14 hřiven úroku ze statků těch, z čehož hřivnu měla dávati dominikánům u sv. Michala ve městě. Vznata z Lomnice, syn Kateřinin, zakladatelky toho kláštera, daroval klášteru r. 1339 ves Moutnice a 5 hřiven úroku z Ořechova čili výplaty 50 hřiven po smrti dcery své Alžběty, která byla převorkou toho kláštera. Za živa Alžběta měla tu fundaci sama jakož i příjmy z Ořechova na vydržování třetího kaplana v klášteře. Také Persla s přivolením syna Jakuba, měšťana brněnského, darovala statky své v Žilošicích a Skoronicích sv. Anně r. 1349.

Zábrdovice.

Špitál sv. Štěpána.

Sv. Anna.

Johanité u sv. Ducha na Starém Brně na zakročení notáře pražské diecese Michala na soudě duchovním v domě kanovníka petrského Mikuláše z Hošic vyhráli spor o desátek z Dolní Bobrové proti tamějšímu faráři Buskovi (1338). Rovněž r. 1348 spor o desátek z Křižanova a Bohdalova proti faráři Herušovi. Zemský hejtman na Moravě Vilém z Landsteina zaručil Johanitům r. 1348, že on nebo purkrabí na Špilberku budou jich

Johanité.

hájiti při všech výsadách. Nejlépe pořád vedlo se králové kláštera na Starém Brně. Přáli mu papež, arcibiskup, markrabě, biskup i šlechta a měšťané. Dovoleno mu (1334) konati služby boží i za interdiktu a odkazy dostalo se mu ohromných pozemků, úroků i peněz hotových. Důležita je smlouva králové kláštera s klášterem velehradským o pozemky na Starém Brně ze dne 27. února 1345: „poněvadž při zakládání našeho kláštera nikterak jsme nemohly a nemůžeme obejíti se bez pozemků, které na Starém Brně a kolem Starého Brna úrokem patří klášteru velehradskému od jeho založení, dohodli jsme se, že za všechny budeme jim platiti úrok 11 kop a 10 grošů pražských (kopa po 64 groších), pak míru pšenice a míru ječmene v den sv. Havla každého roku. Kdybychom řádně neplatily, může konvent velehradský na naše nebezpečí úrok ten prodati židům nebo křesťanům". Klášter velehradský postoupil ty pozemky (pole, vinice, zahrady a zahrádky) se všemi právy. O chrámu sv. Mikuláše ve městě, sv. Martina na Luze, Všech svatých, sv. Prokopa a sv. Václava na Starém Brně nepřipomíná se nic. Králové klášter.

Markrabě Jan (1350—1375).

Koncem r. 1349 král Karel povolal do Prahy zástupce kr. měst z Moravy, by přísahali Janovi poddanství (homagium). Za Brno povolán byl rychtář a 4 konšelé. Dne 26. prosince 1349 v Praze napsána listina, kterou král Karel z lásky bratrské postoupil bratru Janovi a jeho dědicům Moravu jakožto léno koruny české. Jan s potomky byli povinni králi českému přísahou manskou (homagium) a bez dovolení krále nesměli nic z markrabství darovati ani prodati. Z markrabství vyňato bylo biskupství olomucké i vévodství opavské a prohlášeny bezprostředními lény koruny české (knížata). Morava dána Janovi.

Koncem ledna 1350 přijel 28letý markrabě Jan s manželkou Markétou, dcerou vévody opavského Mikuláše II., na Moravu, usadil se na Špilberku v Brně a ujal se vlády. Byl ještě mlád, ale prodělal již trpkou školu zkušenosti v Tyrolsku, odkud jej první manželka r. 1341 zapudila. Byl panovníkem opatrným a dobrým, za něhož Brno se velice povzneslo. Stalo se hlavním městem moravským i dle jména. Markrabě po celý život sídlel v Brně, které stalo se také střediskem vlády zemské. Konaly se tam nejen pravidelné soudy zemské (colloquium brunense Brno hlavním městem Moravy.

Šlechta. iudicium terrae) v lednu a v červenci každého roku pro jihozápadní Moravu (pro bývalé Brněnsko, Znojemsko, Jemnicko a Jihlavsko), nýbrž také sjezdy a sněmy zemské (colloquium generale = concilium, generale concilium), jež markrabě občas svolával (1354, 55, 58, 64, 65, 68, 69, 73 a 74). Na sněmě r. 1358 a 1364 markrabě předsedal sám, často také předsedával na soudě zemském brněnském i v Olomouci.

Sněmy a sjezdy zemské.

Soud zemský. Za sněmu a sjezdu pravidelně konán soud zemský, jenž byl větší a menší. Členy soudu zemského jmenoval markrabě. Větší byl pro pány, menší pro vládyky čili zemany, když přenešla o více než o 10 kop bez věrdunku; šla-li vládycká pře o více, náležela soudu většímu. Za nepřítomnosti markraběte předsedal nejvyšší úředník zemský t. j. nejvyšší komorník brněnský. Císař Karel listinou 9. února 1359 ve Vratislavi vydanou také pro Moravu rozhodl, aby desky zemské, do kterých zapisovány nálezy zemského soudu, nevedl více komorník, nýbrž notář zemský s výborem stavů. Tyto soudy, sjezdy a sněmy zabezpečovaly Brnu hojnou návštěvu stavů zemských, byly tedy vydatnou podporou živnostem v Brně.

Notář zemský.

Sjezdy v Brně. Na rozvoj Brna působily také sjezdy panovníků sousedních kteří přijíždívali s četným dvorem. Císař Karel IV. několikráte prodléval s dvorem svým v Brně a za ním přijížděla četná knížata. Nejslavnější sjezd v Brně byl v únoru r. 1364, na nějž sjeli se Lucemburkové, Habsburkové a Ludvík, král uherský, s četnými družinami. Císař Karel, syn jeho král Václav, markrabě Jan, Ludvík král uherský, Rudolf, Albrecht a Leopold, vévodové rakouští, za sebe i potomstvo učinili trvalý mír a přátelství ve všech věcech za souhlasu šlechty své duchovní i světské. Smír ten sprostředkovali Kateřina, dcera Karlova, provdaná za Rudolfa, král polský Kazimír a kníže svídnický Bolek. Lucemburkové s Habsburky nadto učinili dědičné smlouvy a stvrdili přátelství sňatkem ovdovělého markraběte Jana s Marketou rakouskou. Rovněž v dubnu 1375 byl v Brně slavný sjezd Lucemburků s Habsburky.

Město zvelebeno Brno za markraběte Jana mělo dobré časy. Jan rozkvět měst všemožně podporoval, poněvadž jedině z měst plynuly jeho příjmy. Ze všech pak měst nejvíce pečoval o Brno, residenci svou, které splácelo péči jeho zase největšími poplatky. Brno přízně panovníkovy potřebovalo, poněvadž utrpělo mnoho morem,

který v l. 1348—1350 hubil celou Moravu, obzvláště Brno a Olomouc. Jan již 4. června 1350 potvrdil Brnu všechny výsady a práva od předchůdcův udělená. Dne 8. prosince prodloužil Brnu na 3 leta výsadu od Karla udělenou, by smělo vybírati mýto po haléři (3 kr.) z každého cizího koně tažného na dláždění, na opravu cest a mostů, což pak se opakovalo. Téhož měsíce dne 21. vydal listinu, by Měnín, Hustopeč, Pohořelice a Ivančice v právních pochybnostech hledaly naučení v Brně, z čehož městské radě brněnské plynula sláva, moc i příjmy. „Stanovime, by měšťané v Měníně a pak obyvatelé Hustopeče, Pohořelic, Ivančic a jiných měst (míst trhových) a vesnic, kteří dosud právo své z Měnína brali, od nynějška právo a naučení ve příčích, ve kterých pochybnost vznikne, hledali v městě našem Brně, ve kterém je hojnosť lidí moudrých a které mezi ostatními městy zvláštní láskou milujeme, poněvadž bez něho všechna ostatní města jsou jako bez hlavy.“ Do té doby Měnínští prý na potupu země hledávali naučení v cizině, budoucně bude platným jen naučení z Brna. Výroky konšelů brněnských staly se autoritou právní pro mnoho měst a vesnic na Moravě i v Čechách.

Výsady.

Mýto.

Naučení brněnská.

Aby se Brno rychle zotavilo z pohrom morem způsobených, ustanovil Jan listinou dne 6. prosince 1351, aby všichni, kdokoli a odkudkoli s věcmi svými v Brně se usadí, po 4 leta počínaje od příštího sv. Jiří osvobozeni byli ode všech poplatků markraběcích i městských. „Měšťané však a obec, kteří dosud ve městě zbyli a jsou, na sv. Jiří každého roku, co ta svoboda potrvá, zaplatí nám a komoře naší 300 kop úroku.“ Po 4 letech příchozí budou platiti vše s ostatní obcí. Ta svoboda udělena, poněvadž Brno pořád ještě zůstávalo od moru po veliké úmrtnosti spustošeným a opuštěným. Proto obec tím citelněji nesla, když šlechta a duchovenstvo z domů svých v Brně koupených nechtěli platiti městských povinností, ale sami žádali, by měšťané platili povinnosti zemské ze statků přede zdí městskou. Markrabě rozhodl listinou dne 24. března 1353, aby měšťané brněnští prosti byli všech berní a daní zemských ze všech pozemků, dvorů, lázní, mlýnů, barvíren, jatek a jiných dílen vlastních přede zdí městskou, ze kterých platí ve městě, i z pozemků a statků, z nichž platí úrok klášterům anebo duchovenstvu. Listinou pak dne 31. března t. r. rozhodl, „aby žádný pán ani vládyka ani duchovní buď opat, probošt, prelát, děkan, arcikněz, kanovník

Svoboda daňová.

Osvobození od berně zemské.

Domy sosovní.

nebo kdokoli budoucně v našem městě Brně a v jeho obvodě žádných domů nekupovali.* Kromě toho domy, které už mají, aby podrželi jen do smrti, ale nikomu jinému neodkazovali ani neprodávali leč měšťanovi, který s čeledí by tam stále bydlel a našim měšťanům i naší obci k úroku a jiné pomoci přispíval. Žádný měšťan v našem městě nyní usedlý nemá dům svůj žádnému šlechtici ani duchovnímu zastavovati, odkazovati nebo darovati. Kdo proti našemu nařízení bude jednati, dům svůj ztratí, jenž připadne obci. Je prý obci mnohem prospěšnější, když v domech bydlí měšťané s čeledí a přispívají nejen k úroku (losung), nýbrž v čas nouze i na strážích a pochůzkách. Nad to markrabě dne 19. září 1357 udělil Brnu nový trh 14denní, od neděle před popelečnou středou počínaje, „ku prospěchu všech a zvláště našeho nového města Brna, které jsme zbudovali.“ Všechny, kdo na trh přijedou buď prodávat anebo kupovat, na 14 dní trhových v Brně osvobodil ode všeho cla, mýta a jakýchkoliv poplatků městských i markraběcích. Brno tedy již se zotavilo, již bylo městem novým, na něž markrabě právem byl hrd.

Trh ostatkový.

Také markraběnka Marketa, jež od města častými dary byla ctěna, velmi laskavě dne 25. října 1357 potvrdila obyvatelstvu brněnskému dávné osvobození od mýta v Rousinově, jež tehdy jí patřilo. I císař Karel dne 5. listopadu 1367 za pobytu v Brně na žádosť rychtáře, konšelův a vší obce i na přímluvu Janovu potvrdil Brnu onen článek z privilegia Václavova z r. 1243, kterým všichni obyvatelé brněnští byli osvobozeni ode všeho cla v říši české (také mimo Moravu). Dne 23. června 1373 markrabě Jan pro zásluhy Brna o něj i o jeho otce vydal listinu, že všichni kupci a vozkové se zbožím z Rakous, Uher, z Polska neb odjinud, musí po královské cestě jen na Brno a nikudy jinudy pod ztrátou zboží s povozem, nad čím bdíti měli všichni úředníci markrabětem na Moravě dosazení.*)

Svoboda celní.

Brno středem obchodu

Markrabě při každé příležitosti podporoval v Brně dobro obecné a rád ujímal se i jednotlivců. Tak 8. září 1351 ujal se měšťanů brněnských, kteří měli vinice v Hustopeči, proti vrchnosti hustopečské, totiž Králové klášteru v Brně, jenž žádal příliš veliký desátek z vinic. Ochotně také potvrzoval nebo vydával řády pro jednotlivé cechy brněnské.

Blaho jednotlivců.

*) Na památku toho postaven prý gotický pomník u cesty při Svitavě, jenž nyní sluje sloupem Zderadovým. Dr. W. Schram Ein Buch f. j. B. str. 48.

Poslu svému Jiříkovi daroval staveniště domu již dávno spustlého na Horním náměstí vedle spustlého staveniště biskupova, vyžádav si je od konšelů, když žádný dědic k němu se nehlásil. Jiřík dne 2. července 1369 před rychtářem a konšely postoupil je svému zeti Matěji, Opat zvanému. Maje na zřeteli prospěch

Dům biskupův.

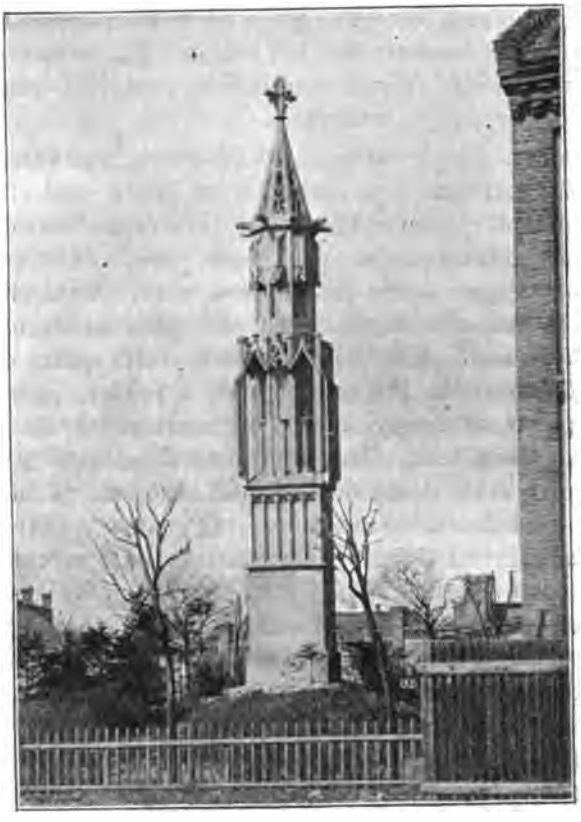

Obr. 3. Zderadův sloup (obnoven r. 1863—65).

obce a pozoruje časté žaloby o dědictví, nařídil markrabě dne 22. června 1373, že obyvatelé brněnští nesmějí činiti poslední vůle o dědičném majetku svém, nýbrž toliko hotové peníze mohou dáti, komu chtějí, dokud zdrávi jsou.

Markrabě Jan po celý život pečoval o dobro obecné i jednotlivcovo v Brně. Za to Brno ze všech měst poskytovalo Janovi nejvíce

Vděčnost Brna.

příjmů. Dle městských účtů platilo pravidelný úrok čili daň městskou (losung), nejméně 300—600 kop ročně, daň mimořádnou na výpravu proti škůdcům zemským i za hranice, obyčejně válečný materiál a dopravu (1350, 1353, 1354), na Boží narození (Nový rok) značné dary hotových peněz, vína, obilí, sukna atd. každého roku až do 100 kop; dary pravidelně dostávala také paní markraběnka: peníze k Novému roku a do vínku, víno, sukno, hedbáv atd.; také nejv. komoří, kancléř, kaplan a jiní z družiny a z úředníků markraběcích. Hosti markraběte častovala obec, rovněž platila všechny posly markraběcí.

Městská rada.

Správu obce vedla městská rada, jejíž vážnosť stoupla velice, když nařízeno k ní odvolání od jiných míst (1350). Obyčejně úřadoval rychtář s 12 konšely čili s radou mladší, kdežto starší rada přibírána jen ve věcech velmi důležitých. Vedle soudnictví nejvíce práce dala správa obce. Obyvatelstva přibývalo, počet živností rostl, bylo tedy třeba určitých řádů pro jednotlivé živnosti, jejichž provozovatelé tvořili spolky čili cechy.

Cechy: mlynářský.

Nejdříve vydán řád pro mlynáře a pekaře, jejichž živnosti kvetly, poněvadž tehdy každý od markraběte do posledního řemeslníka dával mlíti. Markrabě dostával od obce 20—30 korců pšenice pro svou domácnost. Rada brněnská pětičlenným poselstvem vyžádala si od olomucké řád platný v Olomouci a dle něho dne 22. října 1352 vydala německy řád mlecí pro Brno. „My Jakub z Roru, rychtář brněnský, Chunrat Peck (pekař), t. č. purkmistr, Jan Smalcz, Mikuláš Swarcer, Milota z německého domu (tržnice), Chunrat Woller, Perhart z Víškova, Hanns Anshalm, Hanns Jeckil, Hensel Albrecht, Heinrich Fuchs, Heimel Chuersner, Bohuš z Tišnova konšelé toho roku a konšelé rady starší: Lucek z Byteše, Mikuláš Ellend, Marek z Pohořelic, Jakub Alram, Albrecht s červenými kníry (mit den Roten enten), Anshalm, Jakub Swarczer, Václav z Tišnova, Ott Niesil, Hensel Peck, Hensel Glesein a Jiří z německého domu vyznáváme tímto listem a oznamujeme všem“ . . . že těžké žaloby často docházely k nám od pekařův i jiných lidí, že ve mlýnech s prkenným nebem (obal mlýnského kamene) dělají se otvory, jimiž mouka se práší, kterou mlynáři berou a tak mlečům velikou škodu působí. Rada nařídila mlýny zříditi na koryto a určila, co patří mlečům a co mlynáři. Také určila platy a práva mlynářským. „Poplatek od jednoho mtu, jenž má 32 měřic, dělá 2 měřice obili a 2 měřice otrub za

dovoz". Na přestoupení řádu stanovena pokuta. Prodá-li mlynářský nebo pekařský pomocník mouku a bude usvědčen, zaplatí 5 liber pokuty, nemá-li peněz, bude 6 neděl v kládě seděti, bude-li dopaden po druhé, ztratí ruku, pakli po třetí, ztratí hlavu. Mlynáři, pekaři a mleči řád přijali a zavázali se jej zachovávati.

Téhož roku dne 4. listopadu markrabě Jan potvrdil řád pro řezníky, jejž sestavila městská rada na základě naučení vyžádaného od městské rady norimberské, poněvadž na řezníky byly veliké žaloby. Žádný řezník na trhu neměl překážeti nikomu ani v prodeji ani v nákupu. Nad porážkou měli bdíti konšelé, by se porážel jen dobytek zdravý a zralý. Každý řeznik smí míti jen jednu jatku buď na náměstí Horním nebo Dolním a má sám sekati; jen vdovy a sirotci mohou živnost provozovati svými pomocníky. Podrobně byl upraven prodej drobný. Cenu masa určovala městská rada. Přestupek pokutován kopou haléřů (= 360 h. nynějších). řeznický,

Také byly časté žaloby na sládky, že pivo nelze píti, poněvadž je samá voda a příliš hořké z nezdravých rostlin. „Pro blaho chudých, kteří obzvláště v Čechách i na Moravě pivo pijí", konšelé svolali 1353 „sládky a sladovníky a tázali se, proč v Brně nevaří se pivo tak dobré, jako na př. v Rajhradě, v Tišnově, v Blansku a jinde, kudy táže voda teče a odkud lidé slad v Brně kupují?" Nechtěli povědětí a začali se hádati. Sládci tvrdili, že slad se suší s třískami a drtinami, sladovníci zase, že chmel ve vodě se nedovaří a tak pivo trpkým zůstává. Konšelé ustanovili „kdo chce vařiti pivo buď celou várku, která potřebuje 34 měřic, buď poloviční, která potřebuje 17 měřic, má najednou uvařiti a nemá vařiti více než z celé várky 8 beček a 2 vědra piva, z poloviční 4 bečky a jedno vědro". Kdo ustanovení přestoupí, zaplatí půl kopy pokuty, nebude-li míti peněz, bude krkem vsazen do kládv na náměstí (Horním) do vůle konšelů. sladovnický,

Markrabě Jan 30. listopadu 1361 dal příznivý řád také cechu nožířskému v Brně, pak 28. dubna 1367 cechu zlatnickému a 18. října 1367 cechu soukenickému. Z řádů cechovních bezpečně lze souditi na utěšený rozkvět řemesel v Brně. nožířský, zlatnický, soukenický.

V účtech městských z r. 1375 máme přímý důkaz, že za Jana žili v Brně barvíři, brašnáři, brusiči, cínaři, čalouníci, jircháři, helmíři, hrnčíři, hřebíčkáři, kameníci, kamnáři, klempíři, kloboučníci, kotláři, kováři, kolečkáři, koláři, kožešníci, krejčí, krznodělci, Řemesla.

kuchaři, lukodělci, malíři, mečíři, mlynáři, natěrači, ostruháři, pancéřníci, pasíři, pekaři, pláteníci, pokryvači, postřihači, pozlacovači, provazníci, puškáři, rytcové, řemenáři, řezníci, sládci, sladovníci, sklenáři, soukeníci, stoláři, stříbrníci, šípaři, ševci, tesaři, tkalci, uzdaři, vodáci, zámečníci, zedníci, zbrojíři, zlatníci, zvonaři. V předměstích provozována hlavně řemesla hlučící a zemědělství potřebná. Nejčastěji připomínají se bednáři, hrnčíři, jehláři, jirchářі, kováři, lazebníci, mlynáři, provazníci, řezníci, stoláři, tesaři, voskáři, dělníci, šafáři, správcové, kolomazníci, olejkáři, pastýři, smolaři, pohodní a jiní.

Obchod. Ještě více zkvétal obchod. Souditi o něm lze z výsady mýtové pro markraběcí komoru (hrad) z r. 1353. „Kdo veze do města obilí jedním koněm, dá 2 pfenigy (haléře), z dvojspřeží 4 h, chce-li projeti městem, dá 4 (8) h. Kdo veze mák nebo slad, dá 6 (12) h. Kdo veze prkna nebo dříví, dá 2 (4) h, a chce-li dále, dá 4 (8); tolikéž z uhlí a ze sudů, z ovoce 4 (8). Kdo veze vlašské ovoce, broskve, česnek, cibuli, řípu a jiné, co Pražance (v České ulici) patří, dá z voza 2 h. a ze zelí nic; kdo veze železo neb ocel, dá 2 (4), chce-li dále, dá 4 (8) h; veze-li sůl, dá 4 (8) h; veze-li sůl koupenou z města, dá 2 (4) h; z medu 6 (12) h, z vajec, sýra, zvěřiny do města 2 h, chce-li dále 4 h, z olova, cínu, mědi, vína, chmele, kramářství, sukna, z nasolených ryb, z kožešin, z vosku, z vlny 6 (12) h; kdo ty věci v Brně koupí a z města veze, dá 2 (4) h; kupec se šatstvem, krejčí, kožešník, pláteník, kramář, soukeník 2 (4) h, chce-li dále 4 (8) h; ze slanečků 2 h; z pečiva 1 h; z dobytka hovězího nebo vepřového 1 h z kusu, z masa telecího nebo skopového 2 (4) h, z kozy neb ovce ½ h, z koně nesedlaného 2 h; z mlýnského kamene, z brusu 2 h, chce-li dále 4 h; z chleba 2 (4), chce-li dále 4 (8) h; z loje, z masného 2 h z centu, ze smoly 2 (4), chce-li dále 4 (8), z barviva 2 (4) h; kdo veze zbraň do města, dá 2 h, kdo veze zbraň z města, leč by si vezl na piston, dá 14 h; žid pěší nebo jízdný 1 h; nese-li muž nebo žena zboží na zádech, na koni nebo na kolečku, nedá nic; kdo jedou na koni, nebo jdou, neplatí nic; neposílá-li kněz a šlechtic zboží své do města na prodej, nebo chce-li je měšťanovi darovati, neplatí nic.“

Clo markraběcí.

Clo městské. Sazba mýtová pro město byla nižší. Obchodníci platili tedy mýto (clo) markraběti i městu. Městu platilo se ze železa, olova,

cínu, mědi, chmele, vlny, kramářství, slanečků, z ryb nasolených, z tresek, vosku, z jemného sukna holandského i z obyčejného polského, z kůže, soli, vína a z obilí.

Prodej vína.

Obchod vínem byl upraven 1355. Konšelé, povolavše na radu několik přednějších měšťanů, bitricem dali po německu ohlásiti na trhu: „Nikdo nemá voziti do města víno, než které se urodilo na jeho vinicích zapsaných do knihy městské. Kdo více vína přiveze, propadne vínem městu a zaplatí kopu pokuty. Kdo chce nalévati víno, má míti vlastní dům, nebo jinému za dům 3 kopy náhrady dáti a 5 věrdunků daně zaplatiti. Nikdo nemá mnoho vína kupovati, nýbrž své vlastní víno jiným prodávati. Kdo není hostinským, může vína nakoupiti, co sám vypije. Kdo však nalévá, tomu je to zakázáno pod kopou pokuty a pod ztrátou vína. Jen dva, kteří mají právo nálevu, smějí dohromady nalévati a musí čtvrtním dozorcům přísahati, že nemají jiného společníka. Měšťan smí od měšťana vlastní víno kupovati, ale nikoliv od klášterů nebo lidí, kteří z vinic neplatí. Do sv. Jiří nesmí se nalévati víno rakouské, ani do města voziti, ani na míli kolem města. Nikdo ve městě nesmí nabízeti vín vzácných na ochutnání beze svolení čtvrtních. Kdo proti těmto ustanovením jednati bude, zaplatí stanovenou pokutu a k tomu, co konšelé určí". Vinárníků (pincerna) bylo v Brně nesmírné množství, méně již hospodských (caupo), hojně hokynářů, obchodníků pící, vetešníků, kramářů, obchodníků zvěří, rybami, hojně povozníků a rychlých poslů. Připomínají se také hudebníci, lékař a lékárník.

Počet obyvatelstva.

Obyvatelstva za dobré vlády Janovy přibylo mnoho ve městě i v předměstích. Dle účtů městských z r. 1375 platilo daň ve čtvrti u brány Brněnské 241 rodin, ve čtvrti u brány Veselé 199 rodin, u brány Rýnské (Běhounské) 192 rodin, u brány Měnínské 122 rodin, celkem 754 rodin beze čtvrti židovské. V předměstích: „blízko sv. Martina" (Dornych) 38 rodin, „před branou Židovskou" (Křenová) 71 rodin, „před branou Měnínskou" (Jircháři) 36 rodin, „na Hrázi" (Františka Josefa třída) 39 rodin, „na Ponávce" 33 rodin, „před branou Veselou" (Nová ulice a Veveří = Heinrichsgasse r. 1343) 77 rodin, „na Švábce" 36 rodin, „před branou Brněnskou" (Pekařská) 41 rodin; celkem v 8 předměstích 371 rodin. Na předměstích žily ještě rodiny poddané jiným vrchnostem. Menší skupiny rodin brněnských byly ještě „in Purzelpuhl" (pod Františkovem), „in Hottergasse" a na

„dolní Švábce". Žilo tedy v předměstích obyvatelstva poměrně již velmi mnoho a bydlelo již na těchže místech, na kterých do nedávna (před 1850) rozkládala se hlavní předměstí brněnská, jež podnes jsou hlavními tepnami života brněnského z vnitřního města. Bylo-li Brno na počátku vlády Janovy morem skoro vylidněno, žilo tam na konci vlády jeho 754 + 371 = 1125 rodin brněnských, dosti židův a v předměstích ještě hojně cizích poddaných. V městě a v předměstích žilo na 8000 obyvatel.*) Z nových osadníků bylo již mnoho Čechů, jak vidno ze seznamů daňových v účtech městských.**)

Pranýř. Městská rada přísně dbala o pořádek. Tak r. 1353 nařídila „Poněvadž s klíči, které na ulici před kostely často se prodávají, mnohým škoda se děje, nařizuje se, by budoucně se neprodávaly, nýbrž kdo klíč najde, ať jej odevzdá podrychtáři, biřicům nebo kazateli v kostele, by jej ohlásili a vrátili. Bude-li kdo s takovým klíčem dopaden, zaplatí kopu malých (haléřů) pokuty; bude-li to osoba lehká bez peněz, vsadí se do klády na pranýři nebo dostane u sochy prutem".

Vojenství městské. Rada městská pečovala také o městské vojenství. V čas potřeby musila opatřiti stráž na věže a ku branám městským, jako na př. 1354, když obávali se útoku pánů Jindřicha i Oldřicha z Jindř. Hradce, s nimiž markrabě válčil. Města musila opatřovati válečné potřeby také pro markraběte, z čehož nejvíce připadalo na Brno.

Hasiči. Když v září 1356 vypukl oheň v ulici České (Josefská), konšelé ustanovili, by povozníci a jejich sluhové s vodou a se železnými háky, jež obec poskytne, vždy na pomoc přispěli, když oheň vypukne, začež měli dostávati ročně kopu, t. j. každé čtvrtletí po věrdunku.

Brno bylo městem obchodním a bohatým, proto bylo pečovati také o výstřelek z těch věcí. Pod strmým kopcem před městem (in monte purcelpuheli = pod Františkovem) ode dávna

Lehké ženy. bydlely lehké ženštiny. V domech těch lupiči a zloději často přepadali, ano i pobíjeli zhýralce. Markraběnka s hradu nechtěla

*) Počítám na rodinu ve městě 7 členův a na rodinu v předměstí 5 členů. Odborníci (V. Royt a j.) radili, bych počítal 10 a 7, což rozhodnouti sobě netroufám.

**) Rukopis v archivu městském č. 15. (Stará signatura 148/K. III.): Rationes collectarum et camerae 1375.

na to patřiti, proto poručila je rozehnati. Domy byly spáleny. Ženštinám v říjnu 1353 vykázány 4 domy ve městě v ulici České za židy. Úrok placen městu po 4 groších týdně z každého domu, ze kteréhož úroku město vyplatilo tehdejší majitele. Dozor na domy přejalo město. Již ten vřed společenský je důkazem, že Brno bylo bohato.

Než také testamenty a prodeje tehdejší to dokazují. Bohatství.
Jednotlivci měli veliký majetek ve městě, kolem města i ve vzdálených osadách. Když markrabě založil klášter u sv. Tomáše (1350), skoupil proň všechny rozlehlé pozemky kolem města jen od několika bohatých měšťanů brněnských. Mlynáři, pekaři, řezníci a kupci byli nejbohatší. R. 1358 připomíná se mlýn Redlin, někdy Mikulův, jehož majitel Radla podnes ozývá se v názvu Radlas (= Radla-s Mühle). Redlín.

Bohatstvím oplývali zvláště **židé** brněnští, kteří začali ze čtvrti své šířiti se dále. Tak r. 1368 markrabě Jan dovolil, aby žid P. dědičně koupil dům od pana Heřmana z Chlumu na Horním náměstí na rohu, který býval Bartošův po levé straně, jak se jde na trh Uhelný (Kapucínský). Žid musil se podrobiti všem povinnostem městským. Obec sama by nebyla dovolila, jak viděti z přítomnosti Petra z Rosic, úředníka markraběcího, jenž koupi provedl v plné radě městské. Židé tvořili zvláštní obec se svým starostou, jak viděti z listu Jindřicha, vikáře biskupa olomuckého, ze dne 25. června 1352, kterým potvrzuje, že klášter oslavanský zaplatil brněnským židům Judlinovi, Benešovi a Chemiovi Meyerovým dlužných 32 kop, nač kvitanci napsal „Isák, **starosta židovský** a biskup, muž opatrný“. Po r. 1368 židé koupili několik domů ve čtvrti brněnské (první). Židé.

Na úrok, dary, správní výlohy a vůbec vydání všeliká ročně byla vybírána městská daň (losunga = collecta). R. 1354 daň byla vybírána pod **přísahou**, a to každý obyvatel ze jmění nemovitého (dědičného) z kopy platil 18 haléřů, ze jmění movitého z kopy 3 groše (= 36 h). Někdy platilo se dle pouhého přiznání. Cena peněz byla veliká. R. 1350 bečka vína rak. stála 7 kop, 8 beček vína domácího 20 kop, 20 korců pšenice 20 kop, 30 korcův ovsa 15 kop, 1000 laťáků 20 grošů, kůň jízdný 4 kopy, obraz P. Marie Herburgám 4 kopy. Židům z 30 kop za 7 neděl platila obec kopu úroků = 24·77%. R. 1355 obec vykoupila od probošta benediktinského u sv. Martina úrok 6 grošů z domku Daň městská.

v České ulici za 36 grošů. Kopa moravská = 4 věrdunky po 16 groších = 64 grošů. Kopa česká a marka něm. = 60 grošů. Groš = 12 haléřů měděných. Jeden zlatý (florenus = ducatus) = 13 grošů. Kopa = libře = 32 lotů, lot = 2 groše. Kopa = asi 42 korun, groš = 66 našich haléřů, haléř = 5·5 haléřů našich. Městská daň stačila na všechny výdaje i na četné dary, jichž bylo mnoho.

Duchovenstvo. Sv. Petr.

O duševní vzdělanost pečovalo duchovenstvo. Kollegiátní chrám se školou u sv. Petra byl nejpřednější. Kanonikát u sv. Petra obsazoval papež dále proti právu. Tak 5. července 1352 z Avignionu jmenoval na něčí přímluvu kněze Theodoricha z Brna kanovnikem petrským, jakmile se některý kanonikát uprázdní. Však probošt Heřman s kapitulou vydali r. 1353 listinu, že právo presentační ke kanonikátu, jejž má Mikuláš, kanovník kroměřížský, patří měšťanu brněnskému Janu Šmelzlínovi, poněvadž ze statků svých ten kanonikát založil a sobě, synu Peškovi a jeho synovi právo presentační vymínil. Byla tedy u sv. Petra již 3 místa kanovnická. Probošt Heřman dostal se do sporu s opatem zábrdovickým o pozemky „u brakir“ v Židenicích a o řeku Svitavu od kláštera po mlýn „Darnach“ (po Dařenovi). Markrabě obeslal k sobě opata Jaroslava i probošta Heřmana. Opat přivedl za svědky starostu brněnského, 3 konšely a rychtáře, kteří prohlásili, že probošt nemá práva na věci žádané. Markrabě však dohodl se s kanovníky zábrdovickými a 25. března 1360 rozhodl, aby probošt i nástupci jeho platili klášteru plný desátek a kopu úroku z věcí sporných. Spor svědčí o neshodě proboštově s městskou radou. Probošt brzy zemřel a nástupcem stal se kanovník olomucký Mikuláš, jenž byl také vikářem biskupa olomuckého. Byl velmi vážen a často smírčím soudcem ve sporech duchovních.

Sv. Jakub.

U sv. Jakuba farář Beneš dne 4. února 1356 v domě probošta petrského zaměnil faru svou s Heřmanem, kanovníkem kostela pražského, za jeho kanonikát a prebendu při kostele sv. Jiljí v Praze. Přejali právoplatně všechna práva i povinnosti. Heřman výslovně přejal závazek prastarý platiti ročně za faru svou klášteru oslavanskému 16 kop moravských ve čtvrtletích. Poněvadž pak v obvodu fary jakubské v podhradí brněnském zřízen byl nový klášter augustinský, přiřknul 12. ledna 1357 biskup Jan faráři jakubskému Heřmanovi náhrady 60 kop moravských od markraběte. Farář měl za ně zjednati faře jakubské buď stálé příjmy hotové nebo svobodných pozemků na Moravě

za 100 kop, jež markrabě osvobodil ode všech berní a povinností jakýchkoliv. Pak farář i biskup ochotně svolili ku stavbě nového kláštera. Když nástupce Heřmanův farář Jan Oslavanům platiti nechtěl, rozhodl biskup Jan listinou 22. března 1375, že farář od sv. Jakuba od založení kostela je povinen platit oslavanskému klášteru ročně 16 kop. Kdyby někdy nezaplatil, tedy probošt od sv. Petra má jej dáti do klatby. U sv. Petra i u sv. Jakuba byly také farní školy. Kolem kostelů byly farní hřbitovy, jež r. 1350 obec dala rozšířiti a opraviti (40 kop) a biskup Jan je znovu vysvětil (6 kop). Ve městě vzmáhal se ještě chrám minoritský sv. Jana. Minoritův ujal se 31. července 1351 sám papež Klement VI. z Avignionu listinou, že tvrzení některých farářů, jakoby zpověď u nich vykonaná nebyla platná, je nesprávné. Město přispělo jim na opravu chrámu i kláštera a jednotlivci zakládali tam záduší. Herburgám obec darovala obraz Panny Marie za 4 kopy. O chrámech sv. Mikuláše a sv. Michala není paměti. Za to dosti je zpráv o chrámech přede zdí městskou čili v předměstích.

Farní školy.

Farní hřbitovy.

Minorité.

Herburgy.

Mezi branou Veselou a Rýnskou založen nový chrám sv. Tomáše s klášterem. Klášter augustinský u sv. Tomáše byl zamilovaným dílem a chloubou markraběte Jana. Jakmile přijel na Moravu a usadil se na hradě brněnském, zahájil vládu skutkem bohulibým. Již 2. února 1350 vydal listinu, kterou založil v předměstí brněnském poblíže kostela sv. Jakuba „klášter bratří poustevníků řádu sv. Augustina“ ku chvále a slávě Boha, P. Marie a sv. Tomáše. Farnímu kostelu sv. Jakuba dal náhradu 60 kop. Augustiniáni měli požívati těchže práv jako minorité a dominikáni. Papež Innocenc VI. z Avignionu 18. července 1356 potvrdil založení Janovo v Brně „ve městě lidnatém, bohatém a slavném.“ Téhož roku dne 26. prosince markrabě vydal listinu, kterou daroval klášteru ohromné pozemky kolem Brna, jež skoupil od měšťana brněnského Anselma (sedmero rozlehlých pozemků směrem ke Královu Poli a k Husovicím) a od měšťana Ortlina (13 pozemků s dvorem kolem Králova Pole). V listině vytknuty podrobně povinnosti mnichů za Janovo darování a určeno, by v klášteře bylo „ne méně než 42 bratří, když více býti možno nebude.“ R. 1356 byl kostel i základ kláštera posvěcen od biskupa Jana za přítomnosti císařovy, nesčetné šlechty a lidu. Oldřich z Crumpnavy (provinciál?) založil

Klášter sv. Tomáše.

Knihovna. při klášteře bohatou knihovnu (1356). Provinciál augustinský pro Čechy, Rakousy a Bavory i převor s konventem u sv. Tomáše zavázali se listinou 1. ledna 1358, že bude u nich mnichů nejméně 42, jakmile to bude možno, kdyby ne, může markrabě a nástupci odníti jim statků, co bude chtíti. Markrabě Jan listinou 2. ledna 1358 osvobodil všechny statky klášterní ode všech povinností zemských i městských. Také daroval klášteru kapli sv. Klimenta v lesnaté pustině u Cimburka, by tam založili filiálku, což biskup Jan potvrdil 18. dubna 1358. Aby klášter rychleji byl dostavěn, daroval mu císař Karel za návštěvy své v Brně 25. června 1366 z dolů kutnohorských 20 kop týdně na 2 leta (2080 kop). Však stavba nešla tak rychle, neboť ještě 12. května 1375 císař Karel z Prahy daroval klášteru 5 kop týdně na 2 roky „na stavbu kláštera". Markrabě daroval klášteru ještě několik vesnic, mlýnův a vinic, jež podrobně uvedeny jsou v listině ze dne 25. listopadu 1370. „Dva mlýny: jeden koupený od Ebra, měšťana brněnského, s velikou zahradou vedle zahrady mistra Jakuba i se zahradou při samém mlýně, z něhož klášter daň městskou platiti má, ale toliko 2 kopy ročně, druhý Kewermůl rovněž se zahradou, v němž slad sušiti se má." „Rovněž tři vinice, jednu za hradem Špilberkem, druhou pod Špilberkem a třeti na Nové ulici." *) Všechny pozemky s poddanými byly podřízeny právu kanonickému od biskupa Jana 14. července 1371. Markrabě 29. prosince 1373 daroval klášteru ještě les „Hlubočec" u Bystrce nad Svratkou. S přivolením Janovým darovali klášteru statky také někteří šlechtici. Městská rada brněnská listinou 12. července 1366 prohlásila, že všechny pozemky od měšťanů skoupené a klášteru darované „i dvůr dříve krejčího Königleina před branou Veselou s pozemkem" jsou prosty všech povinností
Bránka. městských. „Také průchod bránkou ve zdi městské za kostelem sv. Jakuba ke klášteru buď volný, ale na večer za smrákání buď uzavřen a ráno za svítání otevřen určitým vrátným."

Zábrdovice. V klášteře zábrdovickém byly spory o volbu opata. Konvent zvolil si opatem Heřmana, však opat strahovský ho nepotvrdil, nýbrž jmenoval opatem Hynka z Vlašimě, kanovníka kláštera želivského. Ten násilím Zábrdovice zaujal a tak prý tam hospodařil, že klášter o polovici statků byl ochuzen,

*) Nikoli ve Slavkově, jak tvrdí Volný v K. T. II. 2. str. 120. ř. 10.

až mnozí mniši pro chudobu musili klášter opustiti. Ostatní žili tam v největší bídě. Konvent stěžoval si u papeže, který 15. dubna 1350 vyzval opata z Geras, priora kláštera Porta coeli ve Vídni a probošta petrského v Brně, by rozsoudili při mezi opatem strahovským a konventem zábrdovickým. Hynek opatem zůstal a ještě 6. dubna 1359 prodal Jaroslavovi ze Šternberka ves Častkovice za 100 kop. Však r. 1360 opatem již byl onen Jaroslav, jenž ochrany hledal u markraběte proti proboštovi petrskému ve při o pozemky v Židenicích a o řeku Svitavu. Při vyhrál. Markrabě klášteru přál a potvrdil mu všechny výsady 25. března 1363. Klášter pak brzy se zotavil.

Benediktinský klášter na Luze prospíval, neboť koupil od Judity, vdovy po Albertovi z Černovic, úrok $2^1/_2$ věrdunku za 4 kopy ze zakoupilého poddaného (emfiteuty) Jana v Černovicích. Kostel Všech svatých byl (1352) klášterem oslavanským vyplacen od židů brněnských za 32 kop. Klášter sv. Anny se vzmáhal, neboť 23. května 1369 koupil od Jana z Lomnice 7 lánů v Ořechově za 100 kop, z nichž platil 10 kop úroku, a 6. července celou polovici Ořechova za 400 kop. Benediktini. Všech svatých. Sv. Anna.

Nemocnice sv. Jana těšila se přízni měšťanů brněnských. Tak kupec Oldřich závětí odkázal mnoho jmění kostelu sv. Petra, ale vymínil si, by probošt platil z krámu jeho kopu úroku nemocnici sv. Jana (18. ledna 1367). Johanité čili křížovníci u sv. Jana měli spor s Králové klášterem o pozemky mezi vesnicemi Královým Polem a Manicemi. Dne 25. července 1373 probošt petrský Mikuláš s kanovníky Mikulášem i Janem, zástupci to kláštera, a s měšťany brněnskými Janem Anselmovým a Valterem Dalíkem, zástupci Johanitů, rozhodl spor jako vyšší soudce od obou stran dožádaný. Soudcové na vlastní oči na místě se přesvědčili, že sporné pole leží na území manickém, proto přiřkli pozemek i desátek z něho Králové klášteru. Sv. Jan.

Nejlépe vedlo se Králové klášteru na Starém Brně, poněvadž měl ohromné statky a dobře hospodařil, takže přikupoval statkův od šlechty (Nikolčice) a půjčoval na dobré úroky. Bernard a Albert z Cimburka za dluh 25 kop zastavili klášteru úrok z osady Kozlan (25. července 1351). Ano klášter ze statků svých propůjčil Johankovi z Kladrun dvůr ve Vázanicích (Tvarožná) v doživotní léno. Že klášter dobře hospodařil, dokazují četné spory o pozemky, desátek a úrok. Brněnští měšťané měli Králové klášter.

vinice v Hustupeči, z nichž platili desátek klášteru. Měšťané žalovali markraběti, že pro veliký desátek z vinic nic nemají. Markrabě nařídil smírčí soud ze dvou zástupců kláštera i měšťanů, ti zvolivše si vyššími soudci probošta Heřmana a měšťana Theodoricha z Vašatic rozhodli, aby z lepší vinice platilo se desátku 5 grošů, z prostřední 4 groše, ze slabší 3 groše a notáři groš z vinice celé, z polovice $^1/_2$ groše a ze čtvrti 3 haléře (8. října 1351). Klášter srovnal se o vinný desátek také s proboštem staroboleslavským (15. března 1354). Prudší spor měl klášter s Vojslavem, správcem kaple na Špilberku.

Kaple na Špilberku.

Vojslav stěžoval si až u papeže, že abatyše a konvent Králové kláštera už asi 20 let zadržují mu pozemky v Řečkovicích (dvůr s pozemky 4 lánů, pak 6 lánů, půllán a 4 chalupníci), které prý patří kapli hradské. Byly to patrně pozemky, které král Jan r. 1331 daroval klášteru. Papež Inocenc VI. z Avignionu 5. listopadu 1354 nařídil, aby opat třebíčský, probošt novoříšský a znojemský arcidiakon při tu rozhodli. Opat Adam, probošt Hostislav a Bořita arcidiakon sešli se v novém domě opatově v Brně a za přítomnosti Vojslava i Oty, faráře u sv. Václava, prokuratora klášterního řádným soudem kanonickým rozhodli dne 31. ledna 1358 v neprospěch Vojslavův. Ten se nespokojil a odvolal se k papeži, kde patrně za podpory markraběte Jana vymohl, že obě sporné strany byly povolány do Avigniona. Vojslav naříkal, že je tak ochuzen, že musí žebrati. Klášter se nedostavil ani prokuratora neposlal, proto papež Urban V. jej vyloučil z církve. Spor oběma stranám přišel velmi draze, poněvadž trval několik let. Konečně auditor papežský Hugo 17. prosince 1365 z Avignionu sňal exkomunikaci s kláštera a 26. února 1366 stolice papežská rozhodla ve prospěch kláštera. Vojslav ještě rekuroval, ale Urban V. 10. prosince 1369 rekurs jeho zamítl. Klášter vyhrál také ostatní spory a zachoval si přízeň císařovu, markraběte, arcibiskupovu i biskupovu. Klášteru P. Marie byly podřízeny také kaple sv. Prokopa se špitálem a kaple sv. Václava ve městě, jak vidno z potvrzení Karlova z r. 1356.*)

Kaple sv. Prokopa, sv. Václava.

Jako markrabě Jan začal vládu na Moravě založením kláštera sv. Tomáše v Brně, tak ji skončil založením kláštera kartusiánského v Králově Poli. Dne 13. srpna 1375 vydal

Kartusiané v Kr. Poli.

*) Originál v zemském archivě v Brně.

zakládací listinu pro nový klášter řádu kartouzského, jejž zasvětil sv. Trojici. Klášteru daroval veliký dům v Králově Poli se všemi rozsáhlými pozemky a právy, jejž koupil od měšťanů brněnských Ditlína a Ortlína. V klášteře měl žíti převor s 12 mnichy a s potřebnou čeledí. Na vydržování kláštera přidal mlýn nad Svitavou a Svratkou v místě, „které obecně Derrndrussel se nazývá", jejž s pozemky koupil za 450 kop od měšťana Jana Slemkitla, pak vinici v Obřanech a vesnice Střelice a Černovice. Vše darované i s poddanými vyňal z práva zemského a osvobodil ode všech povinností zemských i městských. Dne 2. listopadu 1375 markrabě zemřel a byl pochován v kostele sv. Tomáše v Brně.

Markrabě Jan s hrdostí a rád nazýval Brno svým „městem novým". Právem lze jej pokládati za druhého zakladatele Brna, neboť při jeho příchodu na Moravu město bylo spustošeno morem a skoro vylidněno. Jan však neobyčejně rozmnožil počet obyvatelstva. Dle českých jmen konšelův a měšťanů přišlých z venkovských míst českých patrno, že v Brně zmáhalo se již také obyvatelstvo české. V listinách a v úředním jednání latina hodně ustupovala němčině. Jan povznesl blahobyt obyvatelstva a staral se o duševní vzdělání jeho podporováním městské rady a duchovenstva světského i klášterního, že Brno stalo se městem kvetoucím a slavným, stalo se hlavou Moravy. Kniha s výroky konšelů brněnských, kterou r. 1353 založil slavný písař Jan a za niž městská rada zaplatila 16 kop (asi 320 zl.), je slavným pomníkem nejen právnického důmyslu, jakým honosila se městská rada a její rádce Jan, nýbrž je čestným pomníkem také umění malířského, jež patrno je v několika počátečných písmenech v knize. Kniha Janova těšila se vážnosti jako nějaký zákonník, jenž byl hojně opisován a později také překládán. Užívaly jí mnohé městské i venkovské obce na Moravě, v Čechách, ve Slezsku, v Uhrách a v Rakousích. V Brně tedy za Jana vzkvétala věda i umění. Brno za markraběte Jana mělo zlaté časy. Také celá Morava za Jana povznášela se v oboru hmotném i duševním zrovna jako Čechy za bratra jeho Karla, Otce vlasti.

Brno hlavou Moravy.

Právní kniha brněnská.

Markrabě Jošt (1375—1411).

Jan měl 3 syny: Jošta, Jana Soběslava a Prokopa. Již 19. prosince 1372 rychtář a konšelé i celá obec bohatých

Slib věrnosti.

i chudobných obce brněnské slavně slibovali, že po smrti Janově budou míti pánem syna jeho Jošta a nikoho jiného.

Jošt dle ustanovení otcova měl býti markrabětem a pánem Moravy, mladší bratří dostali hojně měst, hradův a vesnic s názvem markrabat, ale měli býti podřízeni Joštovi dle práva lenního. Jošt při smrti otcově byl 24letý, vynikal velikým nadáním jako strýc jeho Karel i značnou učeností, ale tyto pěkné vlastnosti úplně zatemněny byly nezřízenou ctižádostivostí, sobeckostí a svárlivostí. Celá jeho vláda od r. 1375 do r. 1411 byla jen samý boj, za kterého Morava rychle klesala, zlaté časy minuly a obnoveny bratrské boje jako za nezdárných Přemyslovců. Jošt, sotva mu Václav IV. na výzev Karla IV. udělil Moravu lénem (9. ledna 1376), byl již ve sporu s bratrem Janem o jeho podíl, pak vedl urputný boj proti kapitule olomucké (1377), zač s celou zemí svou stižen byl klatbou církevní (1380). Sotva se z klatby vybavil, byl již ve sporu s biskupem olomuckým Janem (1380). Pak válčil s bratrem Prokopem (1381). Po několika klidných letech opět válčil s Prokopem (1393), pak s králem Václavem (1394), jehož se ujal Prokop, až do smrti Prokopovy r. 1406.

Svárlivost Joštova.

Připomeneme-li k těmto bojům politickým ještě, že následkem dvojice papežské rozhostily se na Moravě také veliké nepořádky a sváry církevní, jež měly za následek žalostný úpadek mravnosti v duchovenstvu i v obecenstvu, pochopíme, že Morava hluboce poklesla hmotně i mravně. R. 1400 kdosi z Olomouce oznamoval Joštovi do Branibor, že celá Morava je spustošena, že nikdo nedbá zákona božího, nýbrž všichni jen loupežně sháněji kořist.*) Hynula-li celá země, musila hynouti také města.

Úpadek na Moravě.

Brno hlavním městem Moravy.

Brno také za Jošta stále bylo sídelním a hlavním městem moravským, ale markrabě přál více Olomouci, poněvadž město vydatně jej podporovalo proti kapitule i proti biskupovi. Jošt sídlel na Špilberku s četnou družinou. Na dvoře jeho připomínají se manželka, nejvyšší maršálek, nejvyšší číšník, protonotář, komoří, sokolníci, trubači, pištci na flétnu a stavitel Jindřich z Gmundenu.

Brno středem správy zemské.

V Brně v letech pokojných konány soudy zemské (1376, 78, 79, 85, 87, 90, 92, 99, 1406—11) i sněmy a sjezdy zemské (1376, 77, 80, 86). Brno zůstalo tedy střediskem správy zemské. Jošt obnovil v Brně také mincovnu a měl vlastního mincmistra.

*) „Universi derelicta lege divina variis et rapacibus manibus querunt predam". C. D. XIII. č. 79 str. 95.

Radu brněnskou zavázal si ku vděčnosti a povolnosti v platech hned na počátku vlády, když 15. dubna 1376 konšelům brněnským udělil důležité právo, by po smrti tehdejšího rychtáře Jana na vždy směli sobě svobodně voliti rychtáře městského. Také potvrdil městu dávnou výsadu, by smělo vybírati mýto z každého cizího koně tažného po haléři na dláždění, cesty a mosty (10. června 1377). Práva a výsady městské nejen všechny uznal, nýbrž vymohl jim stvrzení také od krále Václava IV. (26. dubna 1378). Dne 9. srpna 1382 daroval městské radě „špitál u sv. Štěpána na Křenové přede zdí městskou s jedním dvorem svobodným tamtéž, s vesnicí Harasovem a s jedním dvorem úročním, s jedním dvorem úročním v Manicích, s jedním mlýnem v Husovicích a s právem patronátním ke kostelu“, by rada brněnská svobodně mohla správce špitálu dosazovati i sesazovati. Městská rada pak 10. června 1386 prosila Jošta, by na žádných statcích kterýchkoliv lidí duchovních nebo světských ve předměstích brněnských nebyl ustanovován žádný rychtář, nýbrž aby předměstí byla podřízena soudu brněnskému, poněvadž v jednotlivých ulicích a vesnicích vrchnosti nad svými poddanými dosazují rychtáře nevzdělané a práva brněnského neznalé, kteří pak vynášejí nálezy právu brněnskému odporné na potupu Brna a na škodu chudých poddaných. Jošt rozhodl, aby zůstalo při starších právech a výsadách.

Město. Výsady.

Poněvadž Brno ve všech bojích věrně při markraběti vytrvalo a mnoho peněz jak na materiál válečný a jeho dopravu, tak markraběti, jeho pomocníkům a věřitelům poskytlo, udělil Jošt 23. března 1393 městské radě výhradné právo nalévati v Brně drahá vína: malvasii, romanii, rivoli a všeliká vína vlašská. Jen městská rada směla nalévati svídnické pivo staré i mladé. Také víno rakouské a uherské po celý rok, tedy také od sv. Michala do sv. Jiří, směla nalévati jen městská rada, by se město trochu zotavilo. Řezníkům brněnským Jošt prodal za 144 kop „jatky před městem pod strmým kopcem (Purczlpühl) na řece Svratce u mostu, jak se jde do Křídlovic“ (Grilluicz) a osvobodil je ode všech povinností zemských i městských. Však malá to byla náhrada za nesmírné oběti. Brno musilo markraběti platiti tolik, že daň městská spíše se vydírala než vybírala.

Nálev městský. Jatky.

Správa obce v těch dobách zlých byla těžká. Mnozí dané neplatili, poněvadž nemohli. Sám biskup Jan 29. května 1377

Dluhy obecní.

postoupil obci svůj dvůr (dům) na náměstí Hrnčířském, poněvadž vyhořel a tolik poplatků městských dluhem na něm vězelo, že za ně ani nestál. Obec upadla do dluhů. Dne 29. září 1383 vypůjčila si od Thomana z Erfurta 50 kop, z nichž mu platila 10 kop úroku ročně. Dne 31. října 1391 vypůjčila si od židů vídeňských 1775 liber vídeňských pfenigů, splatných do 3 let. Kdyby nesplatili, měli platit pokuty z každé libry 2 pfenigy týdně. Na dlužním úpise rychtář je již podepsán za starostou. Rychtář tedy od konšelů volený nebyl již první osobou v obci, nýbrž starosta. Půjčka stala se za svolení Joštova, jenž za obec ručil a 16. listopadu 1391 židům právo dal, aby členy městské rady zatkli a jmění jejich zabavili, kdyby dluh řádně splácen nebyl.

Také některým pánům moravským, kteří věrně přidrželi se Jošta, Brno musilo za markraběte věrnosť jejich zaplatiti kapitálem aneb úroky. Panu Janovi řečenému Puška z „Kunina města" purkmistr, konšelé a měšťané 30. května 1403 dali český úpis, „že smy dlužni spravedlivého dluhu tři sta zhřiven grošóv a pět a dvaceti, kteréžto peníze slibujem zaplatiti na svatý Václab. Pakli bychom toho neučinili, dáváme plnú moc panu Janovi i jeho erbóm, aby nám brali, nás jímali, stavovali, v židech i v křesťanech vzali na naši škodu a my proti tomu nemámy nic řéci, doniž bychom úplně nezaplatili." Na rozkaz Joštův 12. listopadu 1383 obec musila osvoboditi dům žida Mendlina na Uhelném náměstí ode všech povinností městských kromě daně městské.

Dlužní úpis český.

Městská rada však dobře hospodařila a dbala o pořádek v obci. V darované vsi Harasově (u Brna) dala v léno (propůjčila) dědičně 5 lánův a dvůr Mikuláši Granwiserovi za půldruhé kopy úroku a dovolila mu tam vařiti a nalévati pivo (7. listopadu 1383). Dne 14. prosince 1383 koupila za 50 kop dům na Uhelném trhu (nynější reduta) od Anežky Dalekovy, z něhož pak učinila městský hostinec pro nálev vzácného vína a piva. Kdo jiný chtěl cizozemské víno přivážeti, musil dokázati, odkud přiváží (16. dubna 1387). V brněnských hospodách často ležívali „ležáci" pro nezaplacení dluhu, ale nechovali se vždy řádně. Proto 13. května 1387 městská rada nařídila, by každý ležák vedl si tak počestně, by nikoho neurážel a od nikoho urážen nebyl. Hospodský má na stravu počítati pánovi 2 groše

Harasov.

Vinárna.

Ležáci.

a sluhovi groš denně a pro každého koně půl míry ovsa a sena za půl groše. Ti, kdo léžáky poslali, musí hospodskému každého čtvrť léta hotovými zaplatiti. Toto ustanovení potvrdil Jošt, Prokop a páni zemští (sněm) německy i česky s dodatkem „hospodář jmá každému pánu dva groše a pacholku jeden groš k každému stolnímu jídlu počítati a nic více; a za pití celý den k obojímu jídlu na každého pána s jeho pacholkem tři groše za stolem i po stole. Ale hospodář jmá jim piva dosti dáti k stolu k obojímu jídlu, jehož by máz dva haléře platilo, kterýchžto čtyrmecitma za jeden groš platilo by. Item. Kterýžby pán v lázni mýti se chtěl, ten jmá na týden jeden groš od hospodáře i s pacholkem svým a nic více.“ Téhož dne rada stanovila, by žádný zlatník v Brně neryl žádné pečeti, leč by objednavatel dostavil se s dvěma konšely, poněvadž bylo mnoho nepravých pečetí. Pečeti.

Městská rada vydala přísné řády pro cech cinařský (1387), kotlářský (1387), pro ševce a koželuhy (1387), pro pasíře (hotovitelé zbraní 1392), pro brašnáře a sedláře všude přesně stanovíc, z jaké látky a zač se má pracovati. Přestupky trestány na radnici (1387). V pochybnostech Brno tázalo se o radu ve Vídni, jako r. 1400 ve sporu brašnářů se sedláři. Cechy: cínařský, kotlářský, ševcovský, pasířský, brašnářský,

V tehdejší nepokojné době městská rada pečovala také o bezpečnost města a najala do stálé služby mistra puškářského Hanuše, jemuž dán plat 8 kop ročně a dům jeho osvobozen ode všech povinností městských za služby, jež městu již prokázal a ještě prokáže. Měl dohlížeti na všechnu zbroj městskou, spravovati ji a v čas potřeby říditi střelbu. Měl také říditi a spravovati horalogium čili hodiny městské (10. dubna 1402). Vojenství. Hodiny.

Zřitelnicí městské rady býval vždy městský písař, jenž vlastně vedl celou správu obecní. Rada vděčně to uznávajíc, dne 29. června 1405 vyznamenala písaře Mikuláše tím, že jeho i manželku Kateřinu osvobodila ode všech povinností městských z domu jejich na Dolním náměstí proti kostelu sv. Mikuláše i z lázně jejich „Schiltatstuben“ před branou Židovskou. Správa obce byla vzorná, takže arcibiskup Zbyněk městu svému Kojetínu dal právo brněnské a dovolil v pochybnostech hledati naučení v Brně (2. října 1406). Městský písař.

Měšťané. Ač správa obce byla vzorná, blahobytu v ní přece nebylo. Zvláště chudým řemeslníkům vedlo se špatně. Proto v červenci 1378 vypukla v Brně vzpoura. Mistři brněnští, vyjma Měšťané.

pekaře, řezníky a vinárníky, bez dovolení městské rady třikráte konali u minoritů veřejnou schůzi, na níž hlučně jednali o svých stížnostech. Pak stesky své sepsali a 26. července 1378 předložili městské radě prosíce, by se jich ujala. Předně stěžovali si na nedostatek drobných peněz halířův a pfenigů, poněvadž platíce grošem dostávají jen 16 halířů místo 24. Dále stěžovali si na nedostatek chleba. Pekaři vymlouvají se jednou, že je velká voda, po druhé že je málo vody, po třetí že voda zamrzla atd. a dělají chléb pořád menší. Pošle-li chudý řemeslník manželku pro maso, musí platiti dvakráte dráže než zač maso stojí, řekne-li žena něco, řezník jí sprostě vynadá. Pivo v hospodách je velice drahé; v jiných městech, kdo pivo vaří, také je prodává, v Brně však jen v hospodách a to draze. Vydřidušní překupníci a překupnice zdražují také kuřata, sýr, vejce a ryby; nesmějí-li ve městě, chytají prodavače již před branami. Také míra na obili, víno, pivo a jiné věci je malá, nespravedlivá v krámech i doma. V hospodách jsou povaleči a taškáři, kteří celý den pijí a na dělníky čekají, by je pak ošidili a oklamali. Dne pak 29. července po několikeré schůzi žádali, by aspoň v pátek býval svobodný trh na chléb a v sobotu na maso. Jak stížnosti vyřízeny byly, nevíme, ale jsou mocným hlasem, že malým živnostníkům vedlo se zle.

Nespokojenost řemeslníků.

Velcí obchodníci a židé byli bohati. Často půjčovali na statky zemské a konečně je kupovali. Nezřídka však za Jošta boháči brněnšti na dvory a statky své také vypůjčovali. Žid Mendlin půjčil (1386) markraběti Prokopovi 280 kop, z nichž bral z každé kopy za týden jeden groš úroku (= 81%). Židé půjčovali všichni, také „moudrý starosta židovský Veybucz, učitel ve škole židovské v Brně“ půjčil měšťanu Martinovi na rožní jeho dům na Dolním náměstí naproti kostelu sv. Mikuláše (1387). Lichva byla židům hlavním zdrojem výživy. Oslavanské jeptišky prodaly 1 kopu a 14 grošův úroku ze šesti domů svých v Brně „Ramhoff“ řečených kaplanu svému Mikuláši do smrti jeho za 6 kop hotových (1389). Kněz Sigmund u sv. Jakuba 24. února 1400 dostal od biskupa Jana za 100 kop hotových 10 kop úroku až do vyplacení. Augustiniáni pronajali zahradu před branou Židovskou blízko „nového mlýna“ zahradníku Kunzovi za 1½ kopy úroku (1389). Nejlépe vedlo se brněnskému mincmistrovi, jenž na drahé úroky půjčoval šlechtě, klášterům, biskupovi a markra-

Úroky.

běti. Biskup Jan 23. března 1400 vypůjčil si od něho 108 kop, za které mu doživotně postoupil příjem svůj z brněnského cla (mýta), totiž každý desátý týden, za nějž mu brněnský celník platíval každého čtvrt roku 6 kop. Šlechtici a kláštery postupovali mu za dluhy celé vesnice, které Jošt poroučel zapisovati do desk zemských (1397). Vše to svědčilo o úpadku blahobytu hmotného.

Počet a národnost obyvatelstva.

Obyvatelstva v Brně přibývalo. Za Jošta připomínají se nové ulice v předměstích: Hartlůvka (Harlingasse 1376), Neustift u Křídlovic (1407) a Dürneustift před branou Veselou (1392). Národnost česká se vzmáhala. Od počátku 15. století (1403) městská rada na venek Čechům dopisovala česky.

Duchovenstvo.

Málo utěšený obraz jevil se v Brně v životě duchovním. Tehdy následkem dvojice papežské (1378—1417) rozpoutaly se v duchovenstvu i v obecenstvu řády mravní. Král Václav IV. počátkem května 1380 vytýkal biskupovi olom. „duchovenstvo ve tvé diecesi skoro vesměs žije v konkubinátě" a pohrozil, nebude-li to do měsíce napraveno, že uloží Rackovi Kobylovi, aby jménem jeho nápravu provedl.

Svátky zasvěcené.

Biskup Jan na synodě v Kroměříži 22. května 1380 všemu duchovenstvu konkubinát přísně zapověděl pod ztrátou beneficia a pod zákazem výkonů církevních. Také nařídil, aby duchovenstvo i obecenstvo světili a těžkou prací neznesvěcovali svátky. Narození, obřezání, vzkříšení (2 dny), nanebevstoupení Páně, Svatý Duch (2 dny), Boží Tělo, nalezení sv. kříže, narození, zvěstování, očištění a nanebevzetí P. Marie, den sv. Michala, Jana Křtitele, Matouše, Filipa s Jakubem, Petra s Pavlem, Jakuba, Bartoloměje, Matěje, Šimona s Judou, Ondřeje, Tomáše a Jana, Štěpána, Vavřince, Víta, Václava, Vojtěcha, Benedikta, Martina, Mikuláše, Prokopa, Marie Magdaleny, Ludmily, Kateřiny a Marty, Všech svatých a den patrona kostelního byly svátky zasvěcené. Na den Lukáše, Marka, Řehoře, Ambrože, Augustina a Jeronýma měl lid jíti do kostela a po službách božích směl pracovati. Biskup Jan (1397—1402) r. 1400 prohlásil sv. Cyrilla a Methoděje za patrony zemské a nařídil slaviti památku jejich dne 9. března každého roku.

Chrám sv. Petra.

U sv. Petra po proboštovi Mikuláši, jenž se stal biskupem v Kostnici, klášter tišnovský jmenoval proboštem Mikuláše z Veselí, faráře jevišovického a provisora kláštera tišnovského, jehož bisk.

vikář potvrdil 22. března 1377. Nový probošt byl muž energický a rozvážlivý, což ukázal ve sporu s klášterem zábrdovickým o desátek z pozemků proboštských za Svitavou na půdě klášterní (2. června 1378). Proto často býval rozsudím ve sporech smírných na Petrově u něho konaných. Biskup 9. prosince 1380 dal mu plnou moc právoplatně rozsuzovati ve věcech, ve kterých by obyvatelstvo brněnské mělo se obraceti ke konsistoři, „aby rada i obec brněnská žila v míru a nebyla obtěžována za zdi městské ke konsistoři.“ Probošt Mikuláš byl ode všech vážen a připomíná se ještě 25. června 1389. Po smrti olom. biskupa Petra (1380—87) papež Urban VI. jmenoval bývalého probošta petrského Mikuláše, biskupa kostnického, biskupem olomuckým (1387—1397) bez ohledu na volební právo kapituly, která zvolila Jana Soběslava, bratra Joštova, tehdy biskupa litomyšlského. Jan stal se patriarchou v Aquileji, Mikuláš zůstal biskupem v Olomouci. Za něho proboštem u sv. Petra byl Ditvinus, který s kanovníky dne

Statky kapitulní.

17. května 1392 upravil správu statků kapitulních čili přetvořil kapitulu tak, že statky byly rozděleny na 9 obvodů spravovaných kanovníky a ne proboštem. Obvody (obediencie) byly: ve vsi Podolí, ve Velešovicích, v Praci, v Ořechově, v Bedřichovicích, v Bohonicích, v Nebovidech, ve vsi Heřpicích a ve dvoře Heřpicích. Měli je spravovati kanovníci dle stáří, ale vždy každý jen jeden a ne několik zároveň. Jeden z kanovníků vždy měl býti kurátem čili farářem. Postupovati z horší obediencie na lepší mohli jen sídelní (residenční) kanovníci dle stáří (v kanonikátu). Toto přetvoření kapituly schválil biskup Mikuláš dne 24. května 1392 s dodatkem, aby kanovníci svým vikářům z každé obediencie dávali ročně 4 groše na sv. Jiří a 4 groše na sv. Václava. Také Jošt změnu potvrdil 11. května 1397 a schválil tak zvaný rok milostivý za zemřelé kanovníky, t. j. aby každý nový kanovník jmenovaný od markraběte neb od kohokoli jiného polovici příjmů z prvního roku obětoval proboštovi a kapitule za duši předchůdcovu.

Spor o faru sv. Jakuba.

Poněvadž na faře sv. Jakuba nebylo vše v pořádku, kapitula vymohla si od biskupa i Jošta, že kostel sv. Jakuba bude připojen ke kostelu sv. Petra a odevzdán kapitule. Kláštera oslavanského, jemuž kostel sv. Jakuba patřil, ujal se král Václav u papeže Bonifáce IX., který 15. května 1400 rozhodl, že kostel sv. Jakuba patří klášteru oslavanskému. Nicméně kapitula po-

držela kostel sv. Jakuba a kanovníka Konrada Smerbeka učinila farářem. Papež uložil opatu vídeňskému u Skotův a opatu velehradskému, by kostel sv. Jakuba vrátili Oslavanům. Opat skotský 18. června 1400 nařídil kapitule, by do 15 dní vrátila kostel klášteru s náhradou 6000 florenův uherských, a obeslal kapitulu na soud do svého kláštera. Zároveň učinil biskupa zodpovědným za provedení a pohrozil kapitule klatbou, biskupovi suspensí. Když se tak nestalo, prohlásil 24. července 1400 na kapitulu klatbu, v kostele sv. Petra i sv. Jakuba zastavil služby boží a vyzval krále, by mocí světskou klatbu provedl. Kapitula se odvolala k papeži. Tuhý ten spor, do něhož závlečen byl také kostel sv. Mikuláše, poněvadž náležel sv. Jakubu, a jehož súčastnil se činně také markrabě a četné duchovenstvo brněnské i venkovské, rozhodnut byl po mnohých soudech a klatbách trvale 21. června 1404 v neprospěch kapituly, která musila zaplatit ohromné útraty.

Kanovníci nesídelní.

Spor ten je úkazem nepěkným, avšak kapitula měla také členy ideální. Kanovník Štěpán z Mánic obíral se vědou a byl r. 1401 rektorem university studia právnického v Praze. Který kanovník vědami se obíral, mohl dlíti na universitě a přece patřil mezi kanovníky sídelní. Nesídelní kanonikát byl pouhým titulem; neboť jen tak je možno, že biskup Lacek 11. srpna 1403, potvrzuje kapitule nové statuty a rok milostivý, uvádí jménem 20 kanovníků kapituly brněnské.

Chrám sv. Jakuba.

Ke sv. Jakubu za faráře dostal se způsobem podloudným Jan Hanke, papežský kaplan, ukazuje list papežův, že má dostati v Brně nejdříve uprázdněnou prebendu. Klášter oslavanský jej uznal, ale farář byl nepořádný. Roční plat 16 kop z fary kláštera neplatil, až biskup Mikuláš probošta petrského splnomocnil pohroziti mu klatbou (10. února 1389). Před smrtí věnoval oltáři Marie Magdaleny u sv. Jakuba 100 kop na spásu duše své, z nichž příbuzný jeho kněz Sigmund i nástupci měli dostávati 10 kop roční fundace. Patronát k oltáři biskup Jan 26. května 1402 přiřknul městské radě. Po smrti Janově v kostel sv. Jakuba uvázala se kapitula svatopetrská r. 1400, dosadila za faráře svého kanovníka K. Smerbeka a také ostatní beneficia u sv. Jakuba i u sv. Mikuláše obsadila svými kněžími, kteří předchůdce své Mikuláše Poláka, Mikuláše Weigla, Egydia a Křišťana vypudili. Z toho vznikl dlouholetý a nákladný spor, který 21. června 1404

papež Bonifác IX. rozhodl v neprospěch kapituly. Patronát u sv. Jakuba za faráře Jiříka z Jevíčka přisoudil klášteru oslavanskému. Poněvadž však ten spor způsobil mnoho trpkosti a pohoršení v duchovenstvu i v obecenstvu moravském, postoupil klášter oslavanský právo patronátní ke kostelu sv. Jakuba markraběti Joštovi, který klášteru za to 12. února 1407 slevil 40 kop úroku na vždy. Kromě toho sporu farář jakubský Konrad Smerbek vyvolal ještě tuhý spor s brněnskými augustiniány, dominikány a minority popíraje jim právo v kostelech jejich zpovídati a kázati. Aby pohoršení mezi lidem stále nerostlo, přijel biskup Jan do Brna a 31. prosince 1400 spor rázně ukončil ve prospěch klášterů. Bohatý mincmistr Arnold Kumbach založil při kostele sv. Jakuba na pravé straně kapli „Uršuly a jedenácti tisíc panen“, pro jejíhož kaplana určil asi 10 kop ročně. Po smrti Arnoldově patronát ke kapli měl připadnouti faráři jakubskému a starostovi města (25. ledna 1405).

Herburgy. Herburgám vedlo se špatně, že statky prodávaly a všude pomoci prosily. Jošt, Jan z Křídlovic (Neustift 12. srpna 1407) Augustini. a někteří měšťané se jich ujali. Augustini dostali od Jošta horu Pekárnu-Drvovec mezi Žebětínem a Bystrci (15. dubna 1381). Aby klášter s kostelem, v němž rodiče Joštovi odpočívali, rychle byl dostavěn, daroval mu Jošt 600 kop z advokacie své v Olomouci (15. července 1385) a vinice v Židlochovicích (5. března 1388). Také markrabě Prokop a jiní darovali jim statky, tak Jan Baldák z družiny Joštovy 5 domů před branou Veselou na konci ulice „Dürneustift“ (16. října 1392). Na dostavění kláštera uděleny také hojné odpustky (2. května 1403). R. 1410 Jošt dovolil klášteru vystavěti u brány hlavní proti Špilberku hospodu k nálevu vína klášterem vypěstovaného a ustanovil, aby klášter platil městské daně ze mlýna „Schmalzhof“, ze dvora proti sv. Štěpánu na Křenové, z lázně pod Špilberkem jakož i ze druhé na Ponavě jen $2^1/_2$ kopy.

Kartusiané. Kartusiané v Král. Poli vzmáhali se dary, odkazy a koupí. Kněz Jan Zapfel daroval klášteru svou knihovnu, začež popřán mu útulek v klášteře do smrti (29. června 1387). Slávek z Proseče 24. srpna 1395 prodal jim ves Obřany za 190 kop. Erhard Puška z Kunštátu prodal jim za 15 kop „zahradu v předměstí brněnském Dornech“ (3. srpna 1407). Premonstráti Premonstráti. zábrdovičtí důrazně hájili statků svých proti každému

a opati jejich Jaroslav i Bernard a Matyáš mocně působili v Brně jako rozhodčí ve sporech duchovenstva, při čemž i v klatbu dávali, na př. odpůrce kapituly brněnské ve sporu o kostel sv. Jakuba a sv. Mikuláše. Správu kaple a nemocnice sv. Štěpána na Křenové (Schutta) městská rada svěřila knězi Janovi z Opolí (1. srpna 1384). Benediktini u sv. Martina na Luze měli nepokojného probošta Zdislava, jenž se skoro stále soudil s Kartusiány. Faráři ode Všech svatých, od sv. Jana a od sv. Václava s mnoha jinými svědky potvrdili 13. dubna 1405 listinu, kterou ukončen spor o kostel sv. Jakuba. Křižovníci v nemocnici u sv. Jana r. 1393 vedli tuhý a dlouhý spor s faráři Bohdalem z Horních Borů, Jankem z Bobrůvky, Michalem z Dolní Bobrové a s Jiřím z Obce o desátek. Soudcem byl rázný opat zábrdovický Jaroslav, který exkomunikací skrotil odpůrce a nemocnici ku právu jejímu dopomohl (11. července 1393).

Sv. Štěpán.

Benediktini.

Všech svatých.

Sv. Jan.

Sv. Václav.

Cisterciátky v Králové kláštere trpěly za Jošta mnoho škody na statcích venkovských, ba nebezpečí válečné hrozilo samému Starému Brnu.*) Klášter, aby jmění zachránil, raději statky prodával a mocným osobám na čas svěřoval. Tak 30. listopadu 1396 markrabě Jošt koupil za nepočítané od kláštera město Měnín s dokladem, že po smrti jeho připadne opět klášteru. Jošt u Měnína zřídil veliký rybník. Se špitálem Johanitů měl Králové klášter tuhý spor o pozemky, jejž soudil opat zábrdovický Matyáš (8. ledna 1406). Blažek, farář u sv. Václava, osoboval si proti Králové klášteru také právo na kapli sv. Prokopa a Oldřicha na Starém Brně, ale 25. června 1389 stalo se narovnání v kapli klášterní u starého kostela, kterým Blažek za přítomnosti četných svědků od nároku svého upustil, „poněvadž mi nepřísluší souditi se s mou urozenou paní a s konventem.“ Kapli sv. Prokopa přiřknul Králové klášteru, v němž tehdy žilo asi 140 jeptišek, také papež Bonifác IX. (15. března 1395). Týž papež 18. října 1397 přivtělil Králové klášteru také faru sv. Václava, která nesla na 400 kop ročně, by se jeptišky snáze uživily, ale faráři Blažkovi měly dáti 7 kop roční pense a budoucně měly

Cisterciátky.

Spor o sv. Prokopa.

Fara sv. Václava dána Králové klášteru.

*) V knize městské z doby Joštovy (1375) v archivu městském M. č. 15. (staré č. 148/K. III.) stojí výslovně, že nemocnice sv. Jana byla uvnitř zdí Starého Brna („infra murum antique Brune“), což mně zdá se znamenati pouze hranici (obvod) Starého Brna, nikoliv zeď starobrněnskou.

ke kostelu sv. Václava i ke kapli sv. Prokopa kněze opatřiti, by bohoslužba dosavadní potrvala.

Ze všech listin o duchovenstvu brněnském za doby Joštovy patrno, že při kostelech a klášterech brněnských bylo duchovenstva příliš mnoho, odtud pak ony spory a jiné nedostatky. Ku chvále duchovních třeba uvésti, že bylo mezi nimi hojně lidí učených: mistrů, bakalářů, professorův i rektorů, z čehož patrno, že osvětový účinek university pražské jevil se také v Brně. Časté udílení odpustků za návštěvu nefarních kostelů brněnských ve svátky zasvěcené svědčí, že v obyvatelstvu zbožnosti ubývalo. Za Jošta Brno začalo klesati hmotně i mravně.

Vzdělanost.

Od smrti Prokopovy Jošt žil už klidněji a Morava začala se zotavovati. Dne 1. října r. 1410 byl zvolen za panovníka v Německu, proti bratrancům svým Václavovi a Sigmundovi, ale koruny královské se nedočkal, neboť 17. ledna r. 1411 náhle umřel na Špilberku a pochován u sv. Tomáše. Poněvadž zemřel bezdětek, Morava připadla jakož odumřelé léno králi českému Václavovi.

Král Václav IV. (1411—1419).

V Čechách té doby myslí lidskou hýbalo mohutné hnutí duchové směřující k opravě církve křesťanské a k zachování a sesílení národnosti české. Hlasatelem velikých těch myšlenek byl šlechetný M. Jan Hus. Snahy jeho klestily si cestu také na Moravu a pronikly až ke tvrdým hradbám královských měst, ve kterých bydleli Němci, kteří nestáli o opravy v církvi a proti národnímu hnutí českému postaveni byli samou přírodou, německým totiž původem svým. Proto v Brně hnutí husitské za krále Václava nepůsobilo nijak ani před smrtí ani po smrti Husově.

Hnutí husitské.

V Brně žilo obyvatelstvo po starém způsobu, ač sborem kostnickým 21. července 1415 vášnivě vyzváno bylo k vyplení bludů kacířských. Král Václav r. 1411 znova potvrdil Brnu všechny výsady a práva městská. Město věrně mu bylo poddáno. Méně klidu bylo mezi šlechtou moravskou, jejíž přední členové byli horlivými stoupenci snah Husových. Proto král r. 1412 přijel do Brna a konal tam sněm zemský, na němž usiloval zachovati a pojistiti mír zemský. Lacek z Kravař jmenován zemským hejtmanem.

Václav IV. v Brně.

Města pečovala o vnitřní zvelebení. Brno s dovolením královým pořídilo důležitý vodovod z řeky Svratky (Svratka byla králova) přes strmý vrch (Františkov) na Horní a Dolní náměstí (1416). Na obou náměstích byly postaveny kašny, které měly sloužiti městu především proti ohni, ale brzy poskytovaly vody také jednotlivým rodinám. Sestrojení vodovodu bylo té doby uměním, jež provedli mistři Prokop z Kutné Hory a Václav Has. Mohla-li obec pořídit nákladný vodovod, viděti, že nebyla daněmi příliš sužována. Listinou vydanou v sobotu před Jubilate 1419 udělil král městu Brnu osmidenní trh v týdni po Božím Těle. Král Václav panoval mírně až do smrti (16. srpna 1419).

Vodovod v Brně.

Nový trh.

Hnutí husitské vzbudilo ve šlechtě i v lidu venkovském náladu proti duchovenstvu katolickému. Duchovenstvo v Brně farní i řádové časté vedlo žaloby, že povinné platy ze statků svých dostati nemohou. Duchovní řádové: augustini, minorité a dominikáni vynikali horlivostí v povolání nad duchovenstvo farní, takže lid chrámy jejich raději navštěvoval, což zase bylo příčinou, že faráři upírali mnichům právo zpovídati, kázati a v kostelech řádových dobrodince pochovávati. Zvláštní horlivostí i učeností vynikali augustini u sv. Tomáše, takže klášter jejich utěšeně zkvétal v oboru duchovém i statků mu přibývalo. Faru u sv. Petra i s příjmy papež r. 1418 přivtělil proboštovi a kapitule. Patronát k faře sv. Jakuba připadl zase klášteru oslavanskému, což r. 1414 papež potvrdil.

Duchovenstvo.

Král Sigmund (1419—1437).

Po Václavovi dědicem trůnu českého byl bratr jeho Sigmund, císař římsko-německý a král uherský. Ten však byl protivníkem hnutí husitského a tím ocitl se v rozporu s většinou národa, jemuž měl panovati. Nicméně Čechové byli volni přijati Sigmunda za krále, ponechá-li jim volnost v náboženství. Sigmund z Uher přijel do Brna 15. prosince 1419 a svolal stavy české k vánocům na sněm.

Sigmund v Brně.

Do Brna přijela vdova po králi Václavu Sofie, která vedla prozatimnou vládu v Čechách, legát papežský Ferdinand, mnohá knížata i biskupi, čeští a moravští páni i rytíři, též poslové z měst a purkrabí z hradů královských. V Brně bylo živo a hlučno. Nejhlučněji vjeli do Brna 27. prosince Pražané s trubači, čemu

Sněm v Brně.

divil se král i dvořané a Brňané, poněvadž Pražané pro přijímání pod obojí způsobou byli v klatbě církevní. V hospodách sobě vykázaných bez ostychu dali sobě sloužiti služby boží od kněží pod obojí jako doma, kdežto zatím celé Brno právě pro jejich přítomnosť stálo v interdiktu. Sigmund přijal Pražany velmi nemilostivě, poněvadž po smrti Václavově staly se v Praze hrubé výtržnosti proti katolíkům. Nicméně všichni v Brně přítomní stavové, i ti, kteří s husity drželi, slíbili králi poddanost. Král sesadil pak všecky k husitství náchylné úředníky a purkrabí hradů královských, dávaje na místa jejich katolíky. Proti husitům vydány přísné zákazy. Tou přísností byly potlačeny v Brně všecky zárodky husitismu na mnoho let.

Zákaz husitismu.

Jinak bylo však v zemi a v Čechách. Tam rozpoutaly se dlouholeté vražedné boje mezi Sigmundem a národem českým, které známy jsou pode jménem válek husitských (1420—1435). Brno vždy věrně stálo na straně Sigmundově proti husitům a vydatně jej podporovalo vojskem i penězi. Boj byl velice urputný a brzy zachvátil celou střední Evropu. Proti Čechům hlásány výpravy křížové; ale nečetný národ náš vítězně a slavně odrazil všechny útoky křižáků (na Žižkově 14. července 1420, na Vyšehradě 1. listopadu 1420, u Žatce 2. října 1421, u Něm. Brodu 10. ledna 1422, u Ústí 16. června 1426, u Tachova 4. srpna 1427 a u Domažlic 14. srpna 1431).

Války husitské.

Po prvních porážkách Sigmundových v Čechách u Prahy rozmohl se strach před husity také v Brně. R. 1420 některé ulice v předměstích byly spáleny, by tam husité nenalezli opory při obléhání. Obávání se nesplnilo, poněvadž husité válčili proti katolíkům v Čechách. Sigmund zatím na Moravě a v Uhrách sbíral nové síly. Do rukou jeho dostalo se poselstvo české Vilém Kostka z Postupic, Václav z Jenštejna, Hlas z Kamenice a Vaněk Pivo s komonstvem asi 40 osob, které husité vypravili k velikému knížeti litevskému Vitoldovi, by přijal korunu českou. Poselstvo bylo zajato v Ratiboři od Hanuše, knížete opavského, a vydáno Sigmundovi na Špilberk. Sigmund posly dal odvézti do vězení na Trenčín, ale čeleď jejich dal v Brně postínati (1421). Na Moravě vedl si proti husitům bezohledně.

Strach v Brně.

Husité popraveni.

Sněm.

Celé zemi uložil ke dni 1. listopadu sněm do Brna, který se kolem 10. listopadu plně sešel. Sigmund vojskem svým uherským dal sněmovnu obkličiti a předložil sněmu žádost, aby

sněmovníci odpřisáhli se učení husitského. Všichni bez výjimky byli povolni a slíbili pomoc proti husitům.

Sigmund v Čechách opět byv poražen u Něm. Brodu, couvl zase na Moravu a do Uher (1422). Dlouho připravoval novou výpravu proti husitům, za kterých příprav rozmáhaly se nepořádky na Moravě, zvláště bujněly roty loupežnické. Královská města Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo učinila spolek na obranu proti loupežníkům a nepřátelům (1423). Města učinila jednotu také s pány na obranu krále a církve proti husitům. V čele jednoty stál biskup olomucký Jan Železný. Husité, aby předešli útok jednoty moravské, vtrhli až ke Kroměříži a jednotu porazili (červenec). Spolek měst.

V Brně mělo dojíti k jednání o smír na den Nového roku 1424. K jednání nedošlo, poněvadž Sigmund v Budíně dne 4. října 1423 dal celé markrabství moravské v léno zeti svému Albrechtovi rakouskému, jehož ustanovil za dědice koruny české po smrti své. Čechové o Albrechtovi nechtěli ani slyšet. Avšak vévoda Albrecht přijel dne 4. února 1424 do Brna a uvázal se v zemi. Morava dána Albrechtovi.

Jako nový markrabě potvrdil zemi a městům výsady a práva, vložil posádku na Špilberk a připravoval se pilně k vyklizení husitství z Moravy. Času letního důraznou válkou to provedl. Avšak po sv. Václavě husité z Čech pod vedením J. Žižky vypravili se osvobodit Moravy. Žižka u hradu Přibyslavě nedaleko hranic moravských zemřel (11. října). Ale válečná moc česká pak táhla dále a mnozí Moravané připojili se zase k husitům. Obsadili Třebíč, Evančice, Boskovice, Letovice, Mohelnici a vrátili se do Čech. Příštího roku dne 6. máje přijeli do Brna poslové mírnějších husitů čili Pražanů v průvodu Čeňka z Vartenberka i jiných některých pánů českých, majíce jednati o pokoj s králem Sigmundem, který také poslal tam rady své s plnou mocí. Nic nezjednáno. Albrecht oblehl Třebíč a císař jej podporoval (12. října 1425). Husité přitáhli Třebíči na pomoc. Před nimi Albrecht i Sigmund ustoupili. Husité zmocnili se ještě jiných míst. Na to porazivše křižáky u Ústí nad Labem, dali se pod vedením Prokopa Holého opět na Moravu k Břeclavi proti Albrechtovi a zahnali jej s hanbou velikou (19. listopadu 1426). Pak rok z roku vpadali do zemí sousedních, aby nepříteli dali pocítiti útrapy válečné, jimiž vlasť jejich trpěla už tolik roků. Válka.

Po vítězství nad křižáky u Tachova husité podnikli výpravu do Slezska. Jedna jejich část v počtu asi deseti tisíc branných obrátila se skrze Moravu do Rakous*). Táborité a Sirotci patrně pokusili se o hlavní oporu Albrechtovu na Moravě, ale Brněnští, potlačivše krvavě ve městě všechny přívržence husitů, útok odrazili 1430**). Odraz nepřemožitelných husitů svědčí o statečnosti Brněnských jakož o pevnosti hradeb městských i Špilberka, poněvadž husité již tehdy užívali střelného prachu a z pušek (děl), ovšem nedokonalých, bořili hradby. Po vítězství u Domažlic Prokop Holý opět vytrhl na Moravu proti Albrechtovi, který, rozloživ vojsko své po městech Olomouci, Brně, Jihlavě, Hradišti, Znojmě, Pohořelicích a Jemnici, ustoupil do Rakous (1431).

Útok na Brno 1430.

Tehdy už papež, koncilium basilejské i císař byli přesvědčeni, že husitů zbraní přemoci nelze. Čechové chopili se zbraně za volnost náboženskou a za národnost svou, tedy za statky duchové, a bojovali s nadšením obětavým, jako kdysi Řekové proti Peršanům. Dodělavše se stejného vítězství dosvědčili dějinný zákon, že síla duchovní a mravní vítězívá konečně nad přesilou tělesnou. Církev i císař začali s husity vyjednávati. Vyjednáváno dlouho a na mnoha místech, až konečně strany dohodly se v Brně r. 1435. Na Moravě již r. 1434 přestaly všechny boje mezi husity a nehusity, když valný sněm v Brně dne 4. března ustanovil všeobecný mír zemský na 5 let. V Čechách došlo ještě k bratrovražednému boji u Lipan 30. května 1434. Zbylí husité mírnější už jednání s církví a s císařem se nevzpírali.

Vítězství Čechů.

Dojednáno v Brně, kam položen sjezd všech stran. Nejdříve přijeli legatové sboru basilejského dne 20. května. „Brňané přijali je do města s velikou ctí a slávou, vyšedše jim vstříc před město s processí, kterouž vedl nový biskup olomucký Pavel z Miličína, i provodili je se zpěvem a zvoněním hlučným nejprvé do hlavního

*) F. Palacký v D. n. č. III. 2. str. 307 píše: „Dne 17. máje 1428 s měšťany brněnskými krvavou měla potržku".

**) Frant. Palacký v D. n. č. III. 2. str. 345 uvádí druhou srážku Prokopa Holého s Brnem r. 1430, ale marně prý města dobýval, jen okolí prý strašně spustošil. Myslím, že Palacký touže událost dvakrát a stejně uvádí (r. 1428 v D. n. č. III. 2. str. 307 a r. 1430 v D. n. č. III. 2. 345). Současné prameny o srážce r. 1428 nic nepovídají a Pešinovi (Mars Mor.) důvěřovati nelze. Viz Chron. Bartoška z Drahonic ve Fontes r. b. V. str. 630. Také souvěký Eberhard Windecke († 1442) ví jen o jediném útoku. Viz článek Dr. Kronesa v Zeitschrift IV. str. 28. Boj r. 1428 je Pešinou vybájen.

kostela sv. Petra; nazejtří pak hned mezi prvním vítáním předkládal jim probošt Křišťan ze Hradce jménem celého duchovenstva moravského tu snažnou prosbu, aby Čechům přijímání pod obojí od sboru nikterak povoleno nebylo".*) Legát Palomar upokojil prosebníky. Z českého sněmu posláno do Brna 10 pánů, 10 rytířů, 8 měšťanů pražských, po jednom poslu z každého města královského a 5 kněží strany Rokycanovy. K plnomocníkům zemským připojili se ještě jiní páni, rytíři a kněží strany Táborské i strany Příbramovy, takže přítomny byly všechny osoby, které rozhodovaly osud národa. Přijeli 18. června velmi hlučně. Přijel také Albrecht, vévoda rakouský, a císař Sigmund. V Brně udály se mnohé nelibosti za příčinou navštěvování kostelů, v čemž katolíci některým husitům bránili. Dne 28. června večer pan Vilém Kostka s některými Pražany byli z kostela sv. Petra násilím vypuzeni, v čemž kališníci vidouce urážku svého národa, chystali se hned k odjezdu. Jen stíží udrženi byli v Brně prosbami vévody Albrechta i mistra Jana Rokycany. Jednání počalo 2. července ve přítomnosti císaře Sigmunda a potrvalo do konce měsíce. Mistr Rokycana nejprvé česky, potom v latině přednášel požadavky husitů. Legáti žádali, by Čechové srovnali se s ostatním křesťanstvem ve všem kromě přijímání pod obojí. Když se nemohli dohodnouti, Čechové vyšli ze shromáždění. Císař prostředkoval. Svolil ke všem žádostem Čechův a slíbil, „že jim pomáhati chce proti všem lidem bez výjimky". Legátové, dověděvše se o tom, hned protestovali. Císař vydal Čechům na sliby své zápis. Tak v Brně dokonány byly války husitské, které před 15 lety také v Brně byly začaty.

Smír v Brně.

Prohlášení úmluv čili kompaktat po nějakém jednání v uherském Stolním Bělehradě stalo se slavnostně na Moravě v Jihlavě dne 5. července 1436. Sigmund přijat byl za krále českého, ale zápisu svého Čechům neplnil. Čechové počali se bouřiti, ale Sigmund z Prahy ujel do Znojma, kde 9. prosince 1437 zemřel.

Smrť Sigmundova.

Za Sigmunda Brno nerozvíjelo se ani v oboru hmotném ani v oboru duševním. Mysl obyvatelstva zabrána byla jen událostmi zevními, válečnými. Městská rada především pečovati musila, by sehnala veliké daně a opatřila potřeby válečné. Také

Úpadek Brna.

*) Fr. Palacký v D. č. n. III. 3. str. 178.

obrana města vyžadovala skoro veškeré práce obyvatelstva, poněvadž musilo brániti nejen bran nýbrž i celé zdi městské. Události válečné rozpoutaly vášně lidské, které obracely se hlavně proti duchovenstvu. Duchovenstvo brněnské za válek husitských bylo zbaveno skoro všech statků, které mělo za hradbami městskými. Velikou část jich zastavil král Sigmund pomocníkům svým, kteří jich pak nevrátili ani na rozkaz králův (1422). Co nerozchvátil Sigmund, zabrali nebo spustošili husité. Nejvíce trpělo duchovenstvo a obyvatelstvo v předměstích, poněvadž husité okolí brněnské spustošili. Ve městě někteří bohatí měšťané a duchovenstvo samo zakládali ve chrámech, zvláště u sv. Jakuba v l. 1412—1430, postranní oltáře, ku kterým činili patřičné nadání. V radnici byla vystavěna kaple, kterou 10. dubna 1424 vysvětil biskup litomyšlský Aleš ku poctě neposkvrněného početí Panny Marie. Kaple později zove se sv. Martina. R. 1431 biskup olomucký Konrad ze Zvole konal v Brně u sv. Petra synodu, na které přísnými řády hleděl povznésti mravní život duchovenstva i věřících.

Kaple P. Marie s radnicí.

Synoda u sv. Petra.

Počet obyvatelstva.

Dle daňového rejstříku z r. 1432 žilo v Brně v I. čtvrti 215 rodin ve 112 domech, ve II. čtvrti 204 rodiny ve 117 domech, ve III. čtvrti 205 rodin ve 132 domech a ve IV. čtvrti 138 rodin v 87 domech.*) Židé a předměstí uvedena nejsou.

Brno hlavním městem Moravy.

Brno za Lucemburků. 1. Vývoj města. Lucemburkové Brno povznesli, že stalo se hlavním městem Moravy. Za krále Jana vzmohlo se hlavně Staré Brno, kde založen kostel sv. Václava, klášter sv. Anny a klášter P. Marie (Králové klášter), kolem nichž usazovalo se hojně obyvatelstva a rozproudil se čilý život. Městu Brnu udílel hojné výsady, poněvadž potřeboval mnoho peněz. Od r. 1318 měšťané brněnští směli kupovati statky zemské a Brno mívalo místo na sjezdech a sněmech se stavy. Za Karla IV. od r. 1344 mezi konšely brněnskými vždy jeden je starostou. Správa městská zapisovala se do knih, které od r. 1343 staly se důležitým pramenem dějepisným. Od r. 1348 Brno bylo také středem správy zemské pro jihozápadní Moravu. Za Jana rozvoj města byl nejpěknější. Město bylo většinou znova vystavěno a dosáhlo největších výsad. Od r. 1350

---

*) Losungsregister 1432 v archivu městském M. č. 21.

Brno stalo se apelačním místem pro mnoho měst a vesnic. Brno slynulo moudrostí právnickou. R. 1357 dostalo nový trh před popelečnou středou. Netušeně rozkvetly v Brně všechny živnosti (cechy). Za Jošta r. 1376 Brno dostalo právo, by konšelé směli sobě svobodně voliti rychtáře. Samospráva obce dosáhla největší svobody.

2. Rozsah města. Za Lucemburků stěhování z venkova do Brna bylo usnadněno, zvláště markrabě Jan je podporoval, takže ve městě domů přibývalo a prázdné stavební plochy mizely. Skoro všechny ulice byly již zastavěny a měly určitá jména. V I. čtvrti: Brněnská ulice, za Radnicí (Mečová), Tandlířský trh (horní kout Zelného trhu), Hrnčířský trh (kout Zelného trhu při zemském soudě), Uhelný trh (Kapucínské náměstí), Horní náměstí, Krámská ulice a Krámská ulička (Radnická se Ševcovskou); ve II. čtvrti: u sv. Michala (Dominikánská), Rybný trh, Panenská ulice, Horní Veselá, Zámečnická, Žabí ulice (Krottengasse 1392 = Středova), Dolní Veselá (Rudolfova) a Dolní náměstí k ulici Ševcovské (Panská); ve III.: Dolní náměstí, u sv. Jakuba (Kostelní), za sv. Jakubem (Jakubská), Rýnská (Běhounská), Široká (Jesuitská), Kozí a Kobližná ulice; ve IV.: Měšťanská ulice (Janská), Sedlářská (Ferdinandova horní), Měnínská (Orelská), u Minoritův a Česká ulice (Josefská). Celé město dělilo se na 4 čtvrti dle bran: Brněnské, Veselé, Rýnské a Měnínské. Poněvadž židé ze čtvrti židovské neplatili daň městu, nýbrž komoře panovníkově, tedy čtvrť židovská při bráně Židovské s náměstím a s ulicí Židovskou (Ferdinandova dolní) v účtech městských daňových se neuvádí.

Ulice městské.

I.

II.

III.

IV.

Čtvrť židovská.

Za Lucemburků přibylo obyvatelstva značně také v předměstích. Staré Brno bylo největší. Ostatní předměstí tvořila jednotlivé ulice. Připomínají se Grilluicz (Křídlovice), Neustift (Novosady), Dornych (Trnitá), Dörnrössel (Reslůvka), Luha (Komárov), Šuta (Křenová), Jirchář, Ponava, Hráze, Hutterova ulice, Nová ulice, Veveří ulice nebo Malá nová ulice, Dolní a Horní Švábka čili Dürneustift před branou Veselou, Hlinky, předměstí „před branou Brněnskou“ (Pekařská) a „pod Strmým vrchem“ (Purzelpuhl = Františkov). Mezi městem a Novou ulicí vystavěn klášter augustinský s chrámem sv. Tomáše. Nad městem i předměstími vévodil hrad brněnský Špilberk, sídlo markrabat.

Předměstí.

Špilberk.

3. Obyvatelstvo. Počet obyvatelstva za Lucemburků, zvláště za markraběte Jana, velice vzrostl. Možno je páčiti na

Rychtář. 8.000. O pořádek pečoval rychtář a městská rada. Rychtáře do r. 1376 jmenoval panovník, potom volili si jej konšelé. Ze zápisův o výrocích konšelů brněnských lze sestaviti jasný obraz činnosti rychtářovy a městské rady. Řídili soudnictví a správu obce. Rychtář musil přísahati panovníkovi i městu na svátost oltářní, že bude dbáti o zdar a prospěch obce, že bude konšelů ve všech právech poslušen a všech lidí měšťanův i cizinců (hospites), bohatých i chudých po právu souditi. Ve všech výkonech úředních byl vázán na konšely, on jen předsedal soudu a řídil jej. Tázal se konšelů na mínění, oni musili odpověď dáti a na základě té pronášel nález konšelský stranám. Pečoval o náležité zapsání soudu a nálezu od písaře městského do knih soudních jakož o provedení nálezu. Každý musil ho poslechnouti. Byl velký trest pro toho, kdo výroku rychtářovu se nepodrobil. Také pečoval o pokoj ve městě a každý výtržník musil ho poslechnouti. Jemu podřízeni byli biřiči, žalářníci a půhončí. Až do r. 1344 s konšely vedl také správu obce a jmění obecního, což pak přešlo na starostu čili purkmistra. Měl buď sám nebo také s konšely veliké příjmy ze soudních pokut. Soudem posloužiti musil každému na vybídnutí konšelů. Neuposlechl-li, bylo to oznámeno panovníkovi nebo jeho komořímu a byl potrestán. Byla-li žaloba na rychtáře, musil předsednictví postoupiti jednomu z konšelův a vypovídal jako každý jiný obžalovaný.

Knihy soudní.

Starosta.

Konšelé. Konšelé společně s rychtářem soudili a spravovali obec, tvoříce městskou radu. Byli voleni od měšťanův a nikdo jich nesměl potupiti nebo jim se sprotiviti. Zvláště váženi byli konšelé učení (studovaní). Konšelství bylo čestné, bez platu, konšelé měli jen nárok na část soudní pokuty. Rychtář s konšely měli plnou moc soudní ve věcech civilních a trestních v obvodu města v záležitostech měšťanův i jejich příslušníkův. Bylo několik druhů soudu městského: soud řádný dvakráte týdně ve středu a v sobotu pro věci menší, soud mimořádný, jejž svolával rychtář na žádosť stran, a soud veliký (das Partaiding = iudicium bannitum) dvakráte do roka: po třech králích a 14. den po velkonoci pro věci civilní a kriminální a pro žaloby židů proti křesťanům. Tento soud jednal sumárně a ukončoval všechny vlekoucí se spory. Soudy konaly se ráno. Řeč u soudu byla německá. Notář však zapisoval latinsky vše, co nebylo pro lid.

Soud řádný, mimořádný a veliký.

Notář čili písař obstarával knihy soudní a městské. Byl to právník obyčejně vzdělaný na universitě (doktor, magister nebo kněz), jenž svými vědomostmi podporoval konšely. Nebyl členem městské rady, ale byl osobou velice důležitou. Měl stálý plat a část pokut. Vyhotovoval listiny, vedl knihy městské a konal poselstva jménem obce. Městské knihy byly: Liber manualis, kam zapisovali soudy o majetek a dědictví; Libri hereditarii, kam zapisovali nemovité statky městské (domy a pozemky); Liber proscriptionum, kam zapisovali věci trestné; Liber rationum, kam zapisovali daň a účty městské. Nejdůležitější byl Liber sententiarum, kam zapisovali nálezy konšelů. Těmito nálezy konšelé vlastně doplňovali zákony soudní a dávali naučení také jiným obcím. V den volby konšelů písař a nižší soudci (subiudices) přísahali konšelům. Den ten byl dnem obecného roku pro záležitosti městské a obecné. K roku tomu byli voláni mistři řemesel (cechů) a stanoveno, čeho každému řemeslu třeba. Konšelé s rychtářem, od r. 1344 se starostou, jakožto městská rada vedli správu obce a policii. Práce spojené se správou obce rozdělovali ve zvláštní úřady (officia) a obstarávali je ze svého středu. Dva měli dozor na daně, dva na trh, jiní dohlíželi na míru a váhy, jiní na stavby, jiní na oheň atd. Na pomoc měli rozličné sluhy, bičiče a jiné. V Brně soudnictví a správa obce byly vzorné.*)

Notář.

Městské knihy.

Městská rada.

Obyvatelstvo oplývalo bohatstvím, jež plynulo hlavně z obchodu. Méně zámožní byli řemeslníci, kteří měli cechy na obranu živnosti. Dělníci čili tovaryši byli příslušníky rodiny mistrovy. O vzdělání duchové pečovaly farní školy a duchovenstvo, jehož bylo v Brně velmi mnoho. Mezi kanovníky petrskými byli učenci i umělci. Kanovník Jan z Opavy proslavil se jako znamenitý malíř miniatur. Za krále Jana Brno bylo nejvíce německé.

Vzdělanost obyvatelstva.

*) Naučení z Brna žádali: Blučina, Borkovany, Boskovice, Bosonohy, Staré Brno, Uh. Brod, Bučovice, Budějovice, Budišov, Byteš, Bzenec, Černovice, Drnoholec, Hostěhrádky, Uh. Hradiště, Hranice, Hulín, Hustopeč, Ivančice, Ivanovice (Nenovice), Jedovnice, Jehnice, Jevíčko, Kamenice, Klobouky, Knihnice, Kounice, Kroměříž, Krumlov, Kurdějov, Kuřim, Kyjov, Letovice, Měnín. Mikulov, Modřice, Němčice, Nikolčice, Ořechov, Podivín, Pohořelice, Pravlov, Přísenice, Prostějov, Rousinov, Skalice v Uhrách, Slavkov, Strážek, Střelice, Střítež, Šaratice, Tišnov, Troubsko, Třebíč, Veselí, Víškov, Znojmo, Žďár, Židenice a Židlochovice = 60 osad.

Za Karla, hlavně však za Jana po r. 1350 usazovalo se v Brně mnoho Čechů. Němci s Čechy žili ve shodě, nesnášelivosti národní nebylo. U sv. Jakuba již 1366 byl kazatel německý i český.*) Městská rada stavům a obcím českým dopisovala česky od počátku 15. století. Tato snášelivosť národní poněkud se zakalila za válek husitských, poněvadž Němci viděli v Češích nepřítele a kacíře.

Zeměpán. Zástupce.

Město bylo podřízeno panovníkovi, jehož právo vykonával kancléř (protonotarius), nebo za jeho nepřítomnosti zemský komorník. Jménem královým měl právo v zemi nade všemi, kdo stáli mimo právo zemské a duchovní, tedy nad městy a židy. Počátkem 15. století na Moravě na jeho místo nastupuje zemský podkomoří.

3. Brno za panovníků z různých rodů.

Albrecht Habsburský (1437—1439).

Zeť Sigmundův Albrecht, vévoda rakouský, byl markrabětem moravským již od r. 1423, ale k pokojné vládě se dostal teprve po válkách husitských. Teprve v lednu r. 1437 zahájil soud zemský dne 12. ledna v Olomouci a dne 7. února v Brně, při čemž také klenot zemský, t. j. desky zemské opět vkladům se otevřely, neboť právo zemské od r. 1420 pro ryk válečný zahajováno býti nemohlo. Práce měl soud zemský mnoho, poněvadž staly se veliké převraty majetkové na Moravě.

Soud zemský.

Sklad solný.

Dne 9. srpna 1437 městu Brnu postoupil sklad solný, clo ze soli a hospodu, ve které se nalévalo vzácné víno vlašské a svídnické pivo, pak měření sudův a měr obilních, což patřilo komoře markraběcí. Také se vzdal 2 měřic sladu z každé várky do sladovny markraběcí, kterouž povinnost uložil markrabě Jošt. Albrecht nejen ujímal se obce a měšťanů, by jim aspoň částečně nahradil, co oni mu poskytli za války, nýbrž hleděl také duchovenstvu dopomoci ke statkům ztraceným podporou jeho na soudě zemském proti sobecké šlechtě. Za něho konšelé brněnští jednoho z konšelů vypudili z města a druhého dali popraviti, že zpronevěřili jmění obecní.**)

*) G. Wolny: Kirchliche Topographie II. 1. str. 72. č. 25.

**) Dr. W. Schram: Ein Buch für jeden Brünner str. 13.

Nové jitření v Čechách proti Albrechtovi a války s Turky v Uhrách zmařily také klidný rozvoj Moravy. Albrecht, jenž byl císařem německým, králem českým a uherským, vytáhl do Uher proti Turkům, ale onemocněl a 27. října 1439 zemřel. Jitření v Čechách.

Ladislav Pohrobek (1440—1457).

Vdově Alžbětě narodil se synáček Ladislav Pohrobek 22. února 1440. Když Morava osiřela, zemský hejtman svolal stavy na sněm do Brna do kláštera sv. Michala, kdež jim oznámil smrť zeměpána. Přítomní zvolivše zemského hejtmana, „slíbili poslúchati, cožby s radú jich činil, jemu pomocni býti, v ničemž jeho neopúščejic. A hned se lantfrid udělá pro podstatu země a stvrzení pokoje“ (Kniha tovač.). Ustanovení to potvrdilo pečetmi svými 126 předních pánů zemských dne 20. ledna 1440. Hejtmanem zvolen šlechetný pán Jan Tovačovský z Cimburka, horlivý kališník, který pečlivě dbal o pořádek na Moravě, jako Jiří Poděbradský v Čechách. Hejtman zemský.

Ladislav Pohrobek žil ve Vídni na dvoře strýce a poručníka svého císaře Friedricha III., který jej dlouho ani Čechům ani Uhrům ani Rakušanům vydati nechtěl, až k tomu přinucen byl 4. září 1452. Na vyzvání stavů moravských Ladislav dne 6. července 1453 přijel do Brna, kdež mu stavové jako markraběti moravskému holdovali dříve, než na království české korunován byl, z čehož vznikly veliké mrzutosti. Mladý panovník svěřil vládu zemskou Janovi z Cimburka s několika pány, kterých mnozí poslouchati nechtěli. Když přičiněním hejtmanovým pokoj přece začal se vlasti navraceti, mladý král zemřel náhle morovou ranou v Praze 23. listopadu 1457. Ladislav v Brně.

Za Ladislava moc a samostatnosť královských měst rostla. Poněvadž země panovníka vlastně neměla, bylo všude dosti půtek mezi městy a šlechtou. Města, nemohouce se dovolávati ochrany panovníkovy, musila spoléhati se na vlastní moc, která všude musila býti sesilována. Tak bylo také v Brně. Brňané za zmatků po smrti Albrechtově zmocnili se hradu Špilberka, ale r. 1453 musili jej králi vydati. Také měli jakousi rozepři s panem Heraltem z Kunštátu. Když přijel k nim na radnici pod glejtem, dali jej stíti v noci při pochodních, jakož starý letopisec dí, „pro některaké listy, kteréž otevřel před pány a radou (dříve než sněm začal), když se byli sjeli.“ Toto unáhlení rozbouřilo Moc měst vzrostla. Spor se šlechtou.

veškeren rod kunštátský na Moravě i v Čechách. Proto dlouhý čas (1444 a 45) hledáno krvavé pomsty na Brně i okolí (Zábrdovice 1447). Jiří Poděbradský v listě Oldřichovi z Rosenberka ještě dne 14. prosince 1445 naříká, že „nevěrně a zrádně nad hrdlem strýce našeho učinili.“ R. 1448 Brno učinilo branný spolek s Olomoucem proti všem rušitelům míru. Brno bylo zmítáno také spory náboženskými a národnostními.

Papež proti Čechům.

Právě tenkráte stolice papežská dosáhla vítězství nad sborem církevním a tudíž nemínila trpěti Čechům žádných úchylek od církve obecné. Čechové měli se vrátiti k poslušenství stolice papežské bez výminek kompaktaty zaručených. Papež Mikuláš V. r. 1451 vypravil za tou příčinou dva výtečné theology kardinála Mikuláše z Kusy, biskupa brixenského, a Jana Kapistrana, mnicha přísnější řehole minoritské čili františkánské, by odvrátili Čechy od různých jejich názorů náboženských. Na Moravě působil Jan Kapistran. Byl to výtečný řečník a horlivý mnich.

Kapistran v Brně.

Do Brna stihnul koncem července 1451. V Brně sice mnoho kališníků nebylo, ale missionář ten působil tu přes 5 neděl. K jeho kázání s kamenné kazatelny před vchodem do chrámu sv. Petra hrnulo se denně velké množství posluchačů. Kázal latinsky proti přijímání pod obojí způsobou, zjevnému prý to kacířství. Kázání jeho tlumočil lidu augustinián Vilém od sv. Tomáše, jenž byl sufraganem bisk. olom. jako biskup nikopolský. Mluvil velice ohnivě, ale posluchačstvo mu nerozumělo. Nicméně způsobil v Brně veliký rozruch proti Čechům. Podařilo prý se mu odtrhnouti od husitství na 700 osob, mezi nimiž pana Beneše Černohorského z Boskovic, podkomořího moravského, s rodinou. Učený syn Benešův Tas od r. 1449 byl proboštem u sv. Petra a stal se později biskupem v Olomouci (1458). Za Ladislava v Brně, v Olomouci a jinde byli lidé pro víru mučeni a páleni.*)

Františkáni v Brně.

Jiný účinek Kapistranových kázání byl, že v Brně založen byl františkánský čili bernardinský klášter pod Petrovem na rameni Svratky, při němž byl vystavěn chrám ku poctě sv. Bernarda ze Sieny (1451—1454). Na stavbu kláštera brněnští řezníci postoupili svou porážku s jatkami, zač jim městská rada vykázala místo ve městě ve zrušené čtvrti židovské. Také pekaři stavbu kláštera vydatně podporovali.

*) Fr. Palacký: D. n. č. IV, 1. str. 403—4.

Humanismus.

Probošt Tas u sv. Petra, jsa horlivým humanistou, poněvadž nabyl důkladného vzdělání v Italii, vynikal nejen horlivostí náboženskou nýbrž také učeností a snahou povznésti školství brněnské, a to farní i klášterní. Méně chvály slyšeti o duchovenstvu u sv. Jakuba. Farář Vác. Kropáč i český kazatel Mikuláš a německý Jakub tuze přeli se s mnichy o právomoc, až odpírali pohřeb těm, kdo svátosti přijali u augustinů, dominikánů neb u minoritů. Marně prostředkoval opět biskup, až papež Eugen IV. pohnal je k sobě do Florencie (1441). Augustini, minorité a dominikáni vynikali učenými theology, kazateli a učiteli. Z upřílišené horlivosti proti českým husitům plynula také nesnášelivost národní. U sv. Jakuba od delší doby (1366) býval kazatel německý a český, ale kolem r. 1458 Čechové musili na služby boží do hřbitovní kaple sv. Mořice.*)

Nesnášelivost národní.

Židé vypuzeni.

Z tehdejší nesnášelivosti náboženské také asi vyplynulo, že židé z Brna i z ostatních královych měst na Moravě byli vypuzeni. Žid odjakživa šidil lid, nač městská rada často panovníkům žalovávala, však vždy marně, poněvadž ze židů plynul komoře panovníkově značný příjem. Židé tvořili zvláštní obec podřízenou komoře, z čehož obec městská užitku neměla. Pochopitelno tedy, že obce židovské obcím městským byly trnem v oku. Mladý král vyhověl dávné tužbě městské rady a r. 1454 vypudil židy z Brna i z ostatních měst královských, poněvadž prý hubili obec i měšťany. Domy židovské, synagogu, která stála naproti nyn. chrámu sv. Magdaleny, špitál, hřbitov a celou čtvrť židovskou král daroval obci, která se zavázala platiti komoře poplatek židovský 60 kop moravských ročně. Tak Brno bylo sceleno v jednu obec městskou. Část pozemků židovských zaujala obec a časem (v 16. st.) vystavěla tam chrám sv. Magdaleny jako filiálku kostela sv. Jakuba, část s jatkami židovskými přenechala řezníkům na jatky.

Městská rada.

Moc rady městské stále rostla a nabývala veliké úcty pro přísnou spravedlivost. Tak r. 1444 dala popraviti vlastního starostu, poněvadž sáhl na sirotčí peníze na radnici uložené, a dala to zapsati do knih, ze kterých ročně při obnovování rady předčitalo se to na výstrahu novým konšelům. Král Brnu přál. Tak r. 1453, potvrzuje výsady městské, dovolil městu

*) G. Wolny: K. T. II. 1. str. 69. ř. 20.

užívati pečeti červené a r. 1457 udělil mu právo kutací na rok na některých statcích svých i klášterních. Za Ladislava působil v Brně slavný písař městský Václav z Jihlavy.

Jiří Poděbradský (1458—1471).

Jiří králem.

Po nenadálé smrti Ladislavově za krále českeho zvolen byl od sněmu zemského v Praze Jiří z Poděbrad. Sněmu a volby súčastnily se všecky strany náboženssko-politické v Čechách, ale ostatní země korunní zastoupeny nebyly (2. března 1458). Stavové moravští těžce to nesli, že ku volbě pozváni nebyli, ale přičiněním Jana z Cimburka na sjezdě brněnském 9. dubna 1458 přece Jiřího za pána Moravy uznali.

Jen města německá váhala krále uznati, poněvadž byla popouzena arcivévodou rakouským Albrechtem, bratrem císařovým. Ale když král Jiří vojensky do Moravy přijel, utichla i města. Král zaměřil proti Jihlavě a Znojmu, kde se poddali. Od Znojma přitáhnul k Brnu kolem 20. června. Měšťané sice zavřeli před ním brány, ale nazejtří, vidouce že chystal se hnáti k nim útokem, rozmyslili se lépe a přijali jej za pána se cti a slávou tím strojenější, čím více pocítili potřebu milosti. Do Brna položen od krále i od hejtmana zemského sjezd stavů ke dni 4. července, kdežto jménem celého markrabství slibováno panovníku poslušenství a potvrzeny od něho svobody zemské. Města Olomouc, Hradiště a Unčov přísahala věrnost 5. července. Od Brna Jiří přijal přísahu věrnosti osobně na radnici, jako kdysi král Ladislav. Měšťané odevzdali králi klíč od města. Král vyzval jednoho z družiny své, by přijal přísahu od měšťanů. Přísahali všichni zároveň, stojíce před radnicí. Na to král sadil novou radu a přijal přísahu od ní. Potvrdil všechna práva a výsady nejen městu nýbrž také duchovenstvu. Pak pečoval o povznesení průmyslu a obchodu.

Král v Brně.

Pod moudrou a spravedlivou vládou Jiříkovou všude v říši naší začal se rozmáhati blahobyt, poněvadž král neznal jiného blaha, než štěstí lidu sobě svěřeného. V Brně prodléval často za příčinou jednání s králem uher. Matyášem a s císařem Friedrichem III. Vyšší šlechta uherská v lednu 1459 v Brně podávala korunu Jiříkovi pro druhého syna jeho Jindřicha. Když Jiřík odmítl, podala ji císaři. Ten hleděl získati Jiřího proti Matyášovi, proto smluven sjezd

Císař v Brně.

obou na červenec do Brna. Za Jiřím do Brna přijeli před 20. červencem také poslové krále Matyáše. „Císař se skvostným komonstvem přijel v pondělí dne 30. července. Byl přijat se všemožnou slávou. Šlechta česká i moravská byla pohromadě u velikém počtu, a cokoli ten věk měl nádhery a blesku, cokoli slavností a kratochvílí, provozováno k úctě a zábavě hosta vytečného.“ Hned nazejtří, 31. července, císař s velikou slavností a u přítomnosti knížat duchovních i světských z rozličných zemí v přípravě i majestátu císařském zjevně na rynku s velikou milostí a ochotností uznal Jiřího za krále a potvrdil všecka privilegia království českého v Německu. Ve hrách a kolbách rytířských té doby strojených vynikal nade všechny mladý Vilém z Pernštejna. Brňané měli nejen pěknou podívanou, nýbrž vydatnou podporu průmyslu a obchodu, poněvadž sjezd trval přes 14 dní. Jiří jal se prostředkovati mezi oběma soky, což časem vedlo k nepřátelství s oběma.

Papež zrušil kompaktata.

Nad to dne 31. března 1462 papež Pius II. zrušil kompaktata a vyzval krále, by uvedl národ český v naprostou poslušnost stolice papežské. Rozhodnutí to mělo zlé následky. Jiří zůstal věren většině národa svého i jeho náboženství a blaho národa položil nad blaho dynastie. Dal se v zoufalý boj za volnost náboženskou, v němž stihl jej osud tragický, poněvadž důvěřoval v poctivost lidí, jichž činy určovala jen sobeckost a náruživost. Že boj nevypukl ihned, příčinou byl císař, jenž potřeboval pomoci Jiříkovy proti Vídni (1462). Stal se ještě pokus o smír na velikém sněmě všech zemí českých v Brně v červenci 1463.

Sněm v Brně.

„Sněm brněnský byl velmi hlučný, ale za neustupnosti obou stran (kališnické a katolické) nemohl vésti k žádoucímu cíli. Byli na něm stavové všech zemí korunních u hojném počtu biskupové a také preláti. Mluveno a hádáno se mnoho, když poroučeli a velebili jedni poslušenství králi a vlasti, druzí poslušenství papeži“. Konec sněmování brněnského byl ten, že strana katolická nezavázala se sice k hájení kompaktat, ale uzavřela přimlouvati se za krále u papeže i císaře a čekati vůbec výsledku prostředkování císařova.

Jiří v klatbě.

Stolice papežská nikým a ničím nedala se pohnouti, ale dlouho nemohla nikoho nalézti za vykonavatele klatby proti Jiřímu a kališníkům. Konečně přijala nabídnutí výbojného

užívati pečeti červené a r. 1457 udělil mu právo kutací na rok na některých statcích svých i klášterních. Za Ladislava působil v Brně slavný písař městský Václav z Jihlavy.

Jiří Poděbradský (1458—1471).

Jiří králem.

Po nenadálé smrti Ladislavově za krále českeho zvolen byl od sněmu zemského v Praze Jiří z Poděbrad. Sněmu a volby súčastnily se všecky strany náboženssko-politické v Čechách, ale ostatní země korunní zastoupeny nebyly (2. března 1458). Stavové moravští těžce to nesli, že ku volbě pozváni nebyli, ale přičiněním Jana z Cimburka na sjezdě brněnském 9. dubna 1458 přece Jiřího za pána Moravy uznali.

Jen města německá váhala krále uznati, poněvadž byla popouzena arcivévodou rakouským Albrechtem, bratrem císařovým. Ale když král Jiří vojensky do Moravy přijel, utichla i města. Král zaměřil proti Jihlavě a Znojmu, kde se poddali. Od Znojma přitáhnul k Brnu kolem 20. června. Měšťané sice zavřeli před ním brány, ale nazejtří, vidouce že chystal se hnáti k nim útokem, rozmyslili se lépe a přijali jej za pána se cti a slávou tím strojenější, čím více pocítili potřebu milosti. Do Brna položen od krále i od hejtmana zemského sjezd stavů ke dni 4. července, kdežto jménem celého markrabství slibováno panovníku poslušenství a potvrzeny od něho svobody zemské. Města Olomouc, Hradiště a Uničov přísahala věrnost 5. července. Od Brna Jiří přijal přísahu věrnosti osobně na radnici, jako kdysi král Ladislav. Měšťané odevzdali králi klíč od města. Král vyzval jednoho z družiny své, by přijal přísahu od měšťanů. Přísahali všichni zároveň, stojíce před radnicí. Na to král sadil novou radu a přijal přísahu od ní. Potvrdil všechna práva a výsady nejen městu nýbrž také duchovenstvu. Pak pečoval o povznesení průmyslu a obchodu.

Král v Brně.

Pod moudrou a spravedlivou vládou Jiříkovou všude v říši naší začal se rozmáhati blahobyt, poněvadž král neznal jiného blaha, než štěstí lidu sobě svěřeného. V Brně prodléval často za příčinou jednání s králem uher. Matyášem a s císařem Friedrichem III. Vyšší šlechta uherská v lednu 1459 v Brně podávala korunu Jiříkovi pro druhého syna jeho Jindřicha. Když Jiřík odmítl, podala ji císaři. Ten hleděl získati Jiřího proti Matyášovi, proto smluven sjezd

Císař v Brně.

obou na červenec do Brna. Za Jiřím do Brna přijeli před 20. červencem také poslové krále Matyáše. „Císař se skvostným komonstvem přijel v pondělí dne 30. července. Byl přijat se všemožnou slávou. Šlechta česká i moravská byla pohromadě u velikém počtu, a cokoli ten věk měl nádhery a blesku, cokoli slavností a kratochvílí, provozováno k úctě a zábavě hosta vytečného.“ Hned nazejtří, 31. července, císař s velikou slavností a u přítomnosti knížat duchovních i světských z rozličných zemí v přípravě i majestátu císařském zjevně na rynku s velikou milostí a ochotností uznal Jiřího za krále a potvrdil všecka privilegia království českého v Německu. Ve hrách a kolbách rytířských té doby strojených vynikal nade všechny mladý Vilém z Pernštejna. Brňané měli nejen pěknou podívanou, nýbrž vydatnou podporu průmyslu a obchodu, poněvadž sjezd trval přes 14 dní. Jiří jal se prostředkovati mezi oběma soky, což časem vedlo k nepřátelství s oběma.

Papež zrušil kompaktata.

Nad to dne 31. března 1462 papež Pius II. zrušil kompaktata a vyzval krále, by uvedl národ český v naprostou poslušnost stolice papežské. Rozhodnutí to mělo zlé následky. Jiří zůstal věren většině národa svého i jeho náboženství a blaho národa položil nad blaho dynastie. Dal se v zoufalý boj za volnost náboženskou, v němž stihl jej osud tragický, poněvadž důvěřoval v poctivost lidí, jichž činy určovala jen sobeckost a náruživost. Že boj nevypukl ihned, příčinou byl císař, jenž potřeboval pomoci Jiříkovy proti Vídni (1462). Stal se ještě pokus o smír na velikém sněmě všech zemí českých v Brně v červenci 1463.

Sněm v Brně.

„Sněm brněnský byl velmi hlučný, ale za neustupnosti obou stran (kališnické a katolické) nemohl vésti k žádoucímu cíli. Byli na něm stavové všech zemí korunních u hojném počtu biskupové a také preláti. Mluveno a hádáno se mnoho, když poroučeli a velebili jedni poslušenství králi a vlasti, druzí poslušenství papeži“. Konec sněmování brněnského byl ten, že strana katolická nezavázala se sice k hájení kompaktat, ale uzavřela přimlouvati se za krále u papeže i císaře a čekati vůbec výsledku prostředkování císařova.

Jiří v klatbě.

Stolice papežská nikým a ničím nedala se pohnouti, ale dlouho nemohla nikoho nalézti za vykonavatele klatby proti Jiřímu a kališníkům. Konečně přijala nabídnutí výbojného

užívati pečeti červené a r. 1457 udělil mu právo kutací na rok na některých statcích svých i klášterních. Za Ladislava působil v Brně slavný písař městský Václav z Jihlavy.

Jiří Poděbradský (1458—1471).

Jiří králem.

Po nenadálé smrti Ladislavově za krále českeho zvolen byl od sněmu zemského v Praze Jiří z Poděbrad. Sněmu a volby súčastnily se všecky strany náboženssko-politické v Čechách, ale ostatní země korunní zastoupeny nebyly (2. března 1458). Stavové moravští těžce to nesli, že ku volbě pozváni nebyli, ale přičiněním Jana z Cimburka na sjezdě brněnském 9. dubna 1458 přece Jiřího za pána Moravy uznali.

Jen města německá váhala krále uznati, poněvadž byla popouzena arcivévodou rakouským Albrechtem, bratrem císařovým. Ale když král Jiří vojensky do Moravy přijel, utichla i města. Král zaměřil proti Jihlavě a Znojmu, kde se poddali. Od Znojma přitáhnul k Brnu kolem 20. června. Měšťané sice zavřeli před ním brány, ale nazejtří, vidouce že chystal se hnáti k nim útokem, rozmyslili se lépe a přijali jej za pána se ctí a slávou tím strojenější, čím více pocítili potřebu milosti. Do Brna položen od krále i od hejtmana zemského sjezd stavů ke dni 4. července, kdežto jménem celého markrabství slibováno panovníku poslušenství a potvrzeny od něho svobody zemské. Města Olomouc, Hradiště a Unčov přísahala věrnost 5. července. Od Brna Jiří přijal přísahu věrnosti osobně na radnici, jako kdysi král Ladislav. Měšťané odevzdali králi klíč od města. Král vyzval jednoho z družiny své, by přijal přísahu od měšťanů. Přísahali všichni zároveň, stojíce před radnicí. Na to král sadil novou radu a přijal přísahu od ní. Potvrdil všechna práva a výsady nejen městu nýbrž také duchovenstvu. Pak pečoval o povznesení průmyslu a obchodu.

Král v Brně.

Pod moudrou a spravedlivou vládou Jiříkovou všude v říši naší začal se rozmáhati blahobyt, poněvadž král neznal jiného blaha, než štěstí lidu sobě svěřeného. V Brně prodléval často za příčinou jednání s králem uher. Matyášem a s císařem Friedrichem III. Vyšší šlechta uherská v lednu 1459 v Brně podávala korunu Jiříkovi pro druhého syna jeho Jindřicha. Když Jiřík odmítl, podala ji císaři. Ten hleděl získati Jiřího proti Matyášovi, proto smluven sjezd

Císař v Brně.

obou na červenec do Brna. Za Jiřím do Brna přijeli před 20. červencem také poslové krále Matyáše. „Císař se skvostným komonstvem přijel v pondělí dne 30. července. Byl přijat se všemožnou slávou. Šlechta česká i moravská byla pohromadě u velikém počtu, a cokoli ten věk měl nádhery a blesku, cokoli slavností a kratochvílí, provozováno k úctě a zábavě hosta vytečného.“ Hned nazejtří, 31. července, císař s velikou slavností a u přítomnosti knížat duchovních i světských z rozličných zemí v přípravě i majestátu císařském zjevně na rynku s velikou milostí a ochotností uznal Jiřího za krále a potvrdil všecka privilegia království českého v Německu. Ve hrách a kolbách rytířských té doby strojených vynikal nade všechny mladý Vilém z Pernštejna. Brňané měli nejen pěknou podívanou, nýbrž vydatnou podporu průmyslu a obchodu, poněvadž sjezd trval přes 14 dní. Jiří jal se prostředkovati mezi oběma soky, což časem vedlo k nepřátelství s oběma.

Papež zrušil kompaktata.

Nad to dne 31. března 1462 papež Pius II. zrušil kompaktata a vyzval krále, by uvedl národ český v naprostou poslušnost stolice papežské. Rozhodnutí to mělo zlé následky. Jiří zůstal věren většině národa svého i jeho náboženství a blaho národa položil nad blaho dynastie. Dal se v zoufalý boj za volnost náboženskou, v němž stihl jej osud tragický, poněvadž důvěřoval v poctivost lidí, jichž činy určovala jen sobeckost a náruživost. Že boj nevypukl ihned, příčinou byl císař, jenž potřeboval pomoci Jiříkovy proti Vídni (1462). Stal se ještě pokus o smír na velikém sněmě všech zemí českých v Brně v červenci 1463.

Sněm v Brně.

„Sněm brněnský byl velmi hlučný, ale za neustupnosti obou stran (kališnické a katolické) nemohl vésti k žádoucímu cíli. Byli na něm stavové všech zemí korunních u hojném počtu biskupové a také preláti. Mluveno a hádáno se mnoho, když poroučeli a velebili jedni poslušenství králi a vlasti, druzí poslušenství papeži“. Konec sněmování brněnského byl ten, že strana katolická nezavázala se sice k hájení kompaktat, ale uzavřela přimlouvati se za krále u papeže i císaře a čekati vůbec výsledku prostředkování císařova.

Jiří v klatbě.

Stolice papežská nikým a ničím nedala se pohnouti, ale dlouho nemohla nikoho nalézti za vykonavatele klatby proti Jiřímu a kališníkům. Konečně přijala nabídnutí výbojného

krále uherského Matyáše, jenž zimničně dychtil po koruně české, ač veškeré bujaré síly jeho bylo nanejvýše třeba proti Turkům, kteří právě tehdy, dobyvše celého poloostrova Balkánského, stali se nebezpečnými sousedy Uher.

Boj. Boj mezi Jiříkem a Matyášem vzplanul r. 1467. S Matyášem proti králi svému spojili se na rozkaz papežův skoro všichni katolíci v zemích Jiříkových. Na Moravě města královská, kde Němci měli převahu, jako Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, spojila se s Matyášem, kdežto Hradiště, Uničov a Ivančice zůstala věrna králi. V Brně dne 4. června města učinila smlouvu s odpůrci královými s velikou slavností a ne bez radovánek obecného lidu. Hned poslala „Jiřímu z Kunstatu někdy králi českému" odpovědné listy své. Vojsko brněnské začalo obléhati hrad Špilberk, na němž byla posádka králova, a zajalo mladého pana Sigmunda z Pernštejna. Proto syn králův Viktorin, zem. hejtman na Moravě, pospíšil sobě k retování Špilberka a ku potrestání Brňanův. Špilberk osvobodil a porazil i jal v Králové klášteře do 400 Brněnských, kteří tam proti Špilberku byli osazeni. Pak vypálil celé Staré Brno a cokoli bylo stavení okolo města. „Když nedlouho potom do 1500 obyvatel i žoldnéřův městských s 200 vozy táhli do Hustopeče, utkav je polem, zbil a zjímal je všecky." Válka vlekla se dlouho.

Matyáš v Brně. V červnu 1468 přitáhl do Brna král Matyáš s vojskem. Od Brňanův přijat byl ochotně a slavně jak osvoboditel. Dav ihned obehnati hrad Špilberk a dobývati skrze Blažeje Podmanického, sám odtáhl do Olomouce. Posádka špilberská bránila se statečně až do února. „K víře téměř nepodobné jest, co se vypravuje o škodách a úzkostech, které utrpěli od ní měšťané brněnští v obležení téměř jednorokém. Málo prý bylo ve městě domův se střechami a sklepy celými, obyvatelé museli ukrývati se ve sklepích podzemních a na ulici vyjíti bylo vždy nebezpečno." Však posádka 12. února 1469 pro hlad musila se vzdáti a obdržela svobodný průchod se zbraní. V Brně nastalo veliké plesání a Matyáš cítil se býti pánem Moravy. Brno stalo se hlavní oporou moci Matyášovy, kam on často svolával své stoupence. Dne 17. dubna 1469 byl v Olomouci od katolických pánů zvolen za krále českého. Než Jiřík odpíral mu statečně až do smrti, která jej překvapila 22. března 1471 v okolnostech, že již i král

uherský i papež, poznávajíce marnost snah svých, začali hledati smíru s ním.

Rozvoj Brna.

Brno na počátku vlády Jiříkovy vzmáhalo se znamenitě. Jiřík až úzkostlivě dbal nejen práv městských nýbrž i citlivosti rady městské. Tak městská rada žádala krále, by klášter dominikánský u sv. Michala, kam r. 1450 řád dosadil mnichy polské a přivtělil je k řádové provincii polské, opět byl přivtělen k provincii německé, v čem král r. 1465 ochotně jí vyhověl. Moc rady městské rostla i na újmu řádů duchovních (augustinův a panen herburských). Že zkvétal průmysl a obchod, plynulo z častých sjezdův a návštěv královských v Brně. Však všechen blahobyt hmotný pohynul žalostně za útrap válečných.

Duchovenstvo. Škola u sv. Jakuba.

O duchový rozvoj ve městě pečovati mělo duchovenstvo. Na prosbu městské rady papež Pavel II. r. 1466 svolil, by také u sv. Jakuba byla zřízena škola pro vyučování dětí a dospělých v náboženství, ve zpěvu a v obřadech církevních, poněvadž jediná škola u sv. Petra pro lidnaté Brno nestačila. Bývalá škola u sv. Jakuba patrně zanikla za oněch sporů kolem r. 1400. Však kapitula svatopetrská dlouho se bránila i rozhodnutí papežskému. Tuhý spor vedlo duchovenstvo u sv. Jakuba s kapitulou petrskou i s proboštem z Králové kláštera o slavnost Božího Těla, který rovnati musil biskup (1462) i papež (1465). Rozhodnuto, by průvod vycházel od sv. Jakuba. Probošt starobrněnský s kaplany měl jíti zrovna před kapitulou a duchovenstvo jakubské teprve za řádovým. Jinak duchovenstvo bylo zabráno horlením proti českým kacířům, jak tehdy kališníci jmenováni. Již r. 1467 papež Pavel II. udělil kostelu sv. Jakuba pro určité dny odpustky, „poněvadž horlivé katolické obyvatelstvo městské se vší pečlivostí a s nebezpečenstvím života vede válku pro zachování pravé víry a potlačení bludů českých.*)

Králové klášter.

Za války byly hlavně statky klášterní rozchváceny a spustošeny tak, že mnohé kláštery předměstské se více ani nezotavily. Nejvíce utrpěl Králové klášter na Starém Brně, kde neušetřeno ani kostela, který od biskupa Tasa z Boskovic (1458—1482) znova vysvěcen byl 13. srpna 1470. Jeptišky starobrněnské za války bydlely ve městě v domě při královské kapli P. Marie (sv. Václava). Že válka nezušlechtila mravů, dokazovati netřeba.

*) G. Wolny: K. T. II. 1. str. 74. č. 13. a 15.

Matyáš Uherský (1471—1490).

Jiří z lásky k národu zřekl se přirozené touhy zachovati trůn český svým dědicům a poradil svým, aby si zvolili královice polského Vladislava, že tím získají pomoc Poláků proti nepřátelům. Matyáš, doslechnuv v Budíně o smrti Jiřího, spěchal na Moravu a svolal do Brna přední rady své. Sjelo se v dubnu 1471 mnoho stoupenců jeho světských i duchovních a radili se, jak dosáhnouti panování v Čechách. Čechové však na sněmě v Kutné Hoře 27. května zvolili králem Vladislava. Téhož dne legát papežův na sjezdě v Jihlavě prohlásil papežovo potvrzení Matyáše na krále českého. Obě strany byly již válkou unaveny a vysíleny, proto mezi nimi více vyjednáváno než válčeno. Morava skoro celá byla v moci Matyášově, jenž hlavní oporu měl v Brně.

Sjezd v Brně.

Na sněmě zemském v Brně dne 27. června 1473 u přítomnosti krále drženém, zřízeni byli čtyři ředitelé zemští pro Moravu: Jindřich z Lipého, Jan z Pernštejna, Ctibor z Cimburka a Jindřich z Boskovic, kteří měli spravovati zemi až do shodnutí králův. Na osobním sjezdě králův ve Vratislavi v listopadu 1474 bylo smluveno příměří do 25. máje r. 1477 a ustanoveno, by v Čechách i na Moravě byli dva ochráncové pokoje, po jednom s každé strany, kteří mají bdíti nad zachováním míru a proti rušitelům jeho volati stavy neb i krále ku pomoci. Stavové měli to potvrditi přiznávacími listy svými nejdéle do 20. ledna, jež na Moravě jedni na radnici brněnskou, druzí na hradištskou měli odevzdati.

Ředitelé zemští.

Ochránцové pokoje.

V březnu 1475 sjeli se do Brna stavové obojí strany všech zemí korunních, by smluvili se o „konečné králův pánův našich a té slavné koruny české upokojení.“ Při tom sněmování přítomen byl také král Matyáš. Od obou stran navržen a od obou králův přijat byl za zemského hejtmana na Moravě výtečný pan Ctibor Tovačovský z Cimburka, jenž pak zemi upokojil. Jeho přičiněním konečně po mnohých rozporech se svolením obou králův smluven byl na březen 1478 sjezd plnomocníkův obou stran do Brna, kdež byly smluveny podmínky smíru. Oba králové potvrdili mír na osobním sjezdě v Olomouci 21. července 1479. Čechy zůstaly Vladislavovi; Morava, Slezsko a Lužice ponechány Matyášovi do jeho smrti v zástavě za 400.000 dukátů. Matyáš panoval v zemích těch do smrti své dne 4. dubna 1490. Moravu

Ctibor Tovačovský zjednal pokoj.

slavně spravoval věhlasný Ctibor Tovačovský, jenž na sněmě v Brně r. 1480 provedl, že na soud a ve dsky zemské místo latiny zavedena čeština. Z úřadů zemských jazyk náš čím dále více pronikal také do měst a stal se na Moravě jazykem úředním až do r. 1628. Čeština jazykem úředním.

Na počátku vlády Matyášovy Brno dle uherského dějepisce Bonfina († 1502) bylo hlavou měst moravských a obklopeno jsouc dvojitým příkopem a zdmi, vynikalo krásnými budovami, množstvím obchodníkův a bohatstvím obyvatelstva. Válkou schudlo a hlavně předměstí jeho byla úplně spustošena. Úpadek Brna dokazují městské knihy daňové. R. 1375 uvádějí ve městě v prvé čtvrti 241 rodin poplatných, ve druhé 199, ve třetí 192, ve čtvrté 122 = 754; roku 1471 však v prvé čtvrti 117 domů (211 rodin), ve druhé 128 d. (184 rod.), ve třetí 128 d. (199 rod.), a ve čtvrté 116 d. (199 rod.) = 489 d. (793 rod.)*) Uvážíme-li že od r. 1454 bývalá čtvrť židovská připočtena ku prvé a čtvrté čtvrti městské, jeví se úpadek. V předměstích bylo ještě hůře. Uvádí se r. 1471 předměstí hojně: Pekařská ulice, naproti sv. Anně, před branou Brněnskou, pod Strmým kopcem (Puhlik), u Mýta (Mautbrunn, v místech, kde nyní hostinec „u slunce“), v Jirchářích, na Ponavě, na Hrázi (auf der Lecz), před branou Veselou, Nová ulice a Veveří ulice, Švábka a ulice Soukenická (platea pectinatorum = Hundsgasse, snad nynější Úvoz Hohlweggasse), ale jak vypadala! Jsou to většinou nová pojmenování, což mi je důkazem, že stará předměstí brněnská byla spustošena. Utrpěla mnoho také ostatní předměstí (nebrněnská), takže celé okolí Brna bylo pohubeno. Nadto Brno porušilo dosavadní čest věrolomstvím, kdežto malé Hradiště Uh. zůstalo králi věrno a odolalo všem útokům nepřátelským. Úpadek Brna. Předměstí.

Král Matyáš již r. 1469 z Olomouce daroval Brnu dvůr v Měníně, mlýn v Brně pod Strmým kopcem (Františkov) a slevil 10 kop z platu komorního za vytrvalost a věrnost ve válce. Také daroval Brnu Ostrovačice, jež odňal klášteru rajhradskému pro jeho přichylnost k Jiřímu, ale klášter mohl se vykoupit 2000 uh. zl., což se stalo 1499. R. 1470 město koupilo statek Deblín s příslušnými vesnicemi od pánů z Boskovic. Ve prospěch města král také zakázal r. 1487 nálev vína na Špilberku. Mlýn městský. Deblín koupen.

*) Losungsregister 1471 v archivu městském M. č. 22.

Po válce všude dostavovalo se vystřízlivění, všechny vrstvy vracely se ku práci a šlechetný Ctibor dovedl probuditi také cit pro blaho vlasti. Jeho přičiněním na sněmě zemském v Brně dne 21. října 1486 „stalo se jest srovnánie o artikule dolepsané, o kteréž mezi námi (stavy) dlúhé časy strkové a ruoznice bývaly.“ Páni a vládykové dopustili měšťanům kupovati statky zemské a vkládati je do desk. „Také my měšťané máme dopouštěti panuom a rytierstvu domuo v městech kupovati pod právo purkrechtní; a ti páni mají povinni býti z těch domuov všichno podlé toho města (trpěti) a k tomu městu ve všech daňkách a lozunciech i nákladuov města činiti, jako činí tu obyvatelé, krom těch domuov, kteříž z starodávna vysvobozeni jsú.“ Domy městské neměly se více dostávati duchovenstvu, ani když syn měšťanův knězem byl. Domovníci čili hospodáři v domech šlechtických nalévati nesměli. Nikdo nesměl provozovati městskou živnosť, kdo neměl práva měšťanského. Tato povolnosť je výsledek předchozích útrap. V nastalém míru však Brno rychle se zotavovalo následkem čilého obchodu.

Srovnání Brna se stavy.

Matyáš odměňoval v Brně také duchovenstvo, poněvadž ono, vidouc z nařízení papežova v Jiřím a v kališnících kacíře, musilo jej podporovati. Proti kališníkům a bratřím českým nejvíce horlil slovem i pérem kněž Pavel u minoritů († 1491). Král Matyáš ochotně potvrdil duchovenstvu a kostelům všechny výsady a dával nové. Tak r. 1486 kapitule svatopetrské dal výsadu svobodně nalévati víno vlastní i koupené, čím pobouřil citlivosť městské rady, která začala žehrati na výsady duchovenstva. Také klášteru zábrdovickému r. 1483 povolil hospodu na zotavení. Duchovenstvo městské i předměstské trpělo za války velice, poněvadž statky jeho byly spustošeny nebo rozebrány.

Duchovenstvo.

Hospody.

Nejvíce utrpěly Herburgy, kde k úpadku hmotnému přidružily se také neřádové mravní. Klášter oslavanský tak schudl, že nemohl vykonávati práv a povinnosti patronátních ani u sv. Jakuba ani u Všech svatých a musil se dáti v ochranu pana Viléma z Pernštejna (1471). Králové klášter na Starém Brně, benediktinský na Luze, premonstrátský v Zábrdovicích, kartouský v Králově Poli a augustinský u sv. Tomáše upadly do bídy. Klášter augustinský u sv. Tomáše byl opevněn z důvodův obranných. Obec postoupila klášteru místo potřebné k opevnění a vystavěla kolem něho pevnou zeď až ke zdi městské,

Nouze.

Klášter sv. Tomáše opevněn.

zač klášter r. 1480 vydal revers, že v čas nebezpečenství nebo za války bez vědomí obce nikoho do města ani z města nevypustí a klášter městu v ochranu postoupí. Tím brána Rýnská pozbyla důležitosti a nahrazena branou Dřevěnou. Brána Dřevěná.

Za Matyáše přibyl v Brně nový řád Františkánek. Markéta, vdova po brněnském zlatníku, přijala r. 1484 řád sv. Františka. Příkladu jejího následovalo několik vdov a panen a žily dle řehole františkánské v příbytcích vlastních. Kolem r. 1487 koupily si dům před bývalou branou Židovskou nedaleko kláštera františkánského, přestěhovaly se tam a dostaly převorku Kateřinu Stinar ze Švédska. V domě tom žily pod duchovní správou františkánův až do 1606, kdy dům jejich proměněn v klášter. Dům Františkánek.

Král Vladislav (1490—1516).

Po smrti Matyášově Morava, Slezsko i Lužice zase připadly králi českému jako části koruny české. Poněvadž Uhři zvolili si králem Vladislava, krále českého, sešlo i z výplaty zemí těch. Vladislav ponechal správu Moravy Ctiborovi Tovačovskému z Cimburka až do jeho smrti r. 1494. Za něho r. 1493 král v Uhrách. rozhodl, že jeden toliko komorník a jeden sudí na Moravě bývati mají, „a dsky druhé z Olomouce aby také sneseny oboje na jednom místě spolu byly, totiž k Brněnskému právu, a tu ležely a chovány byly v moci těch podle svolenie země.“ Pak hejtmanem zemským jmenoval Vratislava z Pernštejna († 1496) a Jana z Lomnice. Sám zavázal se Uhrům, že dvorem bude přebývati v Uhřích, takže země české byly jako bez panovníka.

Vladislav jen dvakráte r. 1497 a 1509 z Uher vždy přes Brno do Čech se podíval, kde byl hrozný obraz rozervanosti, bezvládí a mdloby. Lépe bylo na Moravě zásluhou Ctiborovou. Věk Vladislavův ve všech státech a zemích snažil se o větší a větší různění a rozdrobení stavův i o zostření rozdílův a práv jejich. Duch ten vtíral se také na Moravu, ale musil ustoupiti před šlechetností ducha Ctiborova. Jeho přičiněním páni a rytíři po dobrém se dohodli o místa při soudě zemském, kterouž úmluvu král z Budína potvrdil r. 1492. Na sněmě v Brně 3. března 1493 královská města Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Hradiště a Unčov ohradila se důrazně, „abychom o to, co sě osob dotýče, jměli před právem zemským odpoviedati, ještoto toho smlúva v sobě nezaviera, aniž ten úmysl mezi námi kdy byl jest, bychom o které Spor měst se stavy.

jiné věci, nežli o pozemské zbožie jměli před právem zemským stávati.“

Spor vyrovnán.

Král z Budína 17. prosince 1493 rozhodl, aby zůstáno bylo na smlouvě ze dne 21. října 1486. Tak na Moravě spory stavovské hladce byly vyrovnány. Sněmy, sjezdy a soudy zemské pravidelně se konaly v Olomouci a v Brně. V Olomouci častěji, proto nabýval převahy nad Brnem. Sněmův a sjezdů z pravidla súčastňovala se král. města.

Blahobyt v Brně.

Tyto sněmy, sjezdy a soudy byly znamenitou podporou obchodu a průmyslu, poněvadž účastníci sjížděli se u velikém počtu a prodlévali v Brně dlouho. Také návštěva králova r. 1497 a 1509 byla podporou obchodu, poněvadž král přijížděl s množstvím prelátův a pánův uherských u veliké ozdobě zlata, stříbra i odění a v komonstvu asi 5000 jezdcův. Za králem sjížděla se šlechta moravská i česká. V Brně za Vladislava začal se zase rozmáhati blahobyt.

Trh.

R. 1514 král rozšířil Brnu osmidenní trh udělený městu od krále Václava (1419) na čtrnáctidenní a přeložil jej na dobu po sv. Trojici.

Rada městská.

Moc rady městské rostla. Přirozeně, když nebylo panovníka v říši, byly městské rady v královských městech svrchovaným a neobmezeným pánem. Král r. 1508 poručil král. městům, aby se řídila dle příkazů Jiřího z Vlašimě, podkomořího moravského. Někde, na př. v Olomouci, městská rada moci své zneužívala k ujařmování obce, takže obec hledala u krále až v Uhrách ochrany proti purkmistru a konšelům (1515). O radě brněnské takového nic neslyšeti, ale moc její byla veliká. Když r. 1512 Mikuláš z Kynšperku pohnal purkmistra a radu města Brna, by mu postavili měšťany za svědky k zemskému soudu, odepřeli tomu. „Bude-li kto potřebovati kterého měštěnína k svědomí, že oni chtí toho každého na rathúz obeslati, a podle práva svého vyslyše, to sepsati. Aby takové svědky pod přísahou vyslyšíc, to svědomí městskou pečetí zapečetíc, po dvou osobách přísežných před soud zemský poslali zavřené a zapečetěné.“ Jadrné to vědomí nezávislosti a moci. Ob čas král. města pro hájení zájmů svých konala společné sjezdy (1506). Jaké vážnosti městská rada brněnská se těšila, viděti z toho, že r. 1514 král rady a pomoci její se dovolával k odklizení různic mezi šlechtou a městy v Čechách. „Protož vám poroučieme, žádajíce toho na vás, abyšte vy ten pondělí po svatej Kateřině najprv příští k nám do Budína

Sjezdy městské.

k tomu času, dva z sebe vyberúc, vyslali, aby nám těch ruoznic k dobrému konci přivésti dopomohli, toho nikoli neobmeškávajíce, vědúc, že nám na tom věc vděčnú uděláte.“ Dopisování bylo jen české. Rada tak vážená jistě dovedla udržeti dobrý pořádek v obci, jak svědčí nový řád z r. 1509 od rady městské mlynářům brněnským. Dopisování české.

Ze strachu před Turky byly brány a hradby městské r. 1508 obnoveny, zvláště opevněna byla bývalá brána Židovská, která tehdy už slula Zelenou od zelenavé krytby a nátěru. Téhož roku Brno koupilo Svinošice s dvorem a s pustou vsí Němčičkami od Jana z Hrochova. Ještě za Vladislava dostavěna byla nová radnice s překrásným portálem gotickým, jímž na věky proslavil se slavný stavitel Antonín Pilgram z Brna (1511). Hradby opraveny. Svinošice. Radnice.

Duchovenstvo řídilo mravní život ve městě. O zdokonalení mravní nejvíce pečovali minorité, dominikáni a augustini, zač vděčně na ně pamatováno v závětech. Kapitula sv. Petra i kláštery dominikánský, minoritský, augustinský, herburský a Johanité měli dlouhý spor s obcí o nálev vína. Městská rada tehdy vůbec omezovala duchovenstvo, bráníc mu voziti do města víno, pivo a jiné potřeby, jejichž dovozem a prodejem trpělo újmu právo mílové. Král za přítomnosti své v Brně r. 1497 rozhodl, že kapitula smí nalévati vína 12 beček ročně z vlastních vinohradů. Také dovolil, že veškero duchovenstvo brněnské smí do města voziti všechny věci vlastní nebo darované ku vlastní potřebě, ale ne na prodej. Král Vladislav vůbec ujímal se duchovenstva ve městě i v předměstích proti všelikým útiskům a přijímal kláštery pod vlastní ochranu. Johanitům na Starém Brně r. 1481 městská rada brněnská odňala špitál, ale r. 1497 byl jim zase vrácen. Však kláštery panenské: herburský, u sv. Anny a Králové klášter přece hynuly hmotně i pro některé neřády mravní. V klášteře herburském r. 1490 převorka Kateřina provedla reformaci, ale nic to nepomohlo. Nadto r. 1500 klášter celý vyhořel a bída hmotná i mravní byla ještě větší. Kostelu sv. Jakuba dostávalo se hojně fundací, mezi nimiž r. 1494 také dům se zahradou šafránovou před branou Veselou. Po r. 1515 slavný mistr Antonín začal stavěti nový kostel v nynější podobě. Opat zábrdovický Ondřej vyměnil ves Šenkovice s Janem Petrovským z Hrochova za jeho mlýn „Redlín“ a blízký dvůr na předměsti Ponavě (1509). Dominikáni u sv. Michala vynikali nejen jako znamenití kazatelé Duchovenstvo. Spor o právo mílové. Úpadek v klášterech. Redlín.

a učení bohoslovci nýbrž také jako přátelé umění. R. 1493 byla v jejich klášteře dohotovena umělecky krásná křížová cesta.

Umění. Vedle umění malířského koncem 15. století kvetlo v Brně již také umění knihtiskařské (1486), stavitelské, sochařské a řezbářské.

Král Ludvík (1516—1526).

Při smrti Vladislavově syn a nástupce jeho Ludvík byl teprve

Král v Brně. 10letý. Přebýval stále v Budíně, jen r. 1522 z Uher přes Brno do Čech se vypravil s manželkou Marií a s celým dvorem. Po roce 16. března 1523 král i králová s celým dvorem opustili Prahu a vrátili se do Uher. Tam Ludvík 29. srpna 1526 v bitvě s Turky u Moháče žalostně zahynul.

Moravu za Ludvíka spravoval zemský hejtman Jan z Lomnice a po r. 1520 Artleb z Boskovic. V Olomouci a v Brně konány pravidelné sněmy, sjezdy a soudy zemské. Sněmy konány velmi často pro pomoc tureckou, poněvadž Turci stále napadali Uhry. Stavové i kr. města povolovali obyčejně třicátého člověka z poddaných, ale málokdy postavili. R. 1520 ustanovili, že

Sněm odloučen od soudu. sněmy zemské nemají se konati v době zasedání soudu zemského. Zajímavo je ustanovení, „aby měšťané v městech královských ležáky do hospod přijímati povinni byli. Neb se to často trefuje, že jich přijímati nechtí, ukazujíce toho příčinu, že na patnáste groší dvou koní a dvou osob vychovati nemohú; a to slušně ukazují, poněvadž léta nynějšího od let prvních drahotou rozdílna jsou. A protož aby první den na dvě osoby a na dva koně po 40 groších, a potom po 25 groších dáváno bylo, a lidé k dluhóm svým přicházeti mohli“ (1520).

Poměr Brna ke králi je znázorněn královým listem 9. září 1523: „Opatrným purgmistru a raddě města Brna, věrným našim milým! Oznamujem Vám, že teď z pilných potřeb našich a markrabstvie

Král měl se k Brnu laskavě. našeho Moravského na tento sněm nyní u vás držený posíláme urozeného M . . ., statečného J . . ., věrné naše milé, jimž jsme poručiti a moc dáti ráčili jednati. Protož jestliže by vám co jménem naším rozkázali, přikazujem vám, tak se vskutku zachovejte pod uvarováním těžkého trestání našeho“. Rozhodný tón listu vyplynul z té okolnosti, že městské rady v královských městech po příkladu vyšších stavů málo ochotně plnívaly rozkazy královy. Ludvík však měl se k Brnu laskavě. K radě brněnské uchylovalo se mnoho míst o naučení, takže konšelé brněnští měli

mnoho práce, za kterou dostávali jen nepatrnou odměnu, poněvadž se platily 4 groše za naučení. Rada městská stěžovala si na to u krále, který r. 1520 rozhodl, „aby za ortele a naučení místo dosavádních 4 grošů brali 20 grošů“. Na stížnost městské rady, že v předměstích brněnských je mnoho cizích řemeslníků na újmu práva mílového, král r. 1524 rozhodl „chceme tomu konečně, aby žádné řemeslo před městem na jiných gruntech krom našich nebylo“. Také r. 1525 ujal se měst proti stavům vyšším, by měšťané nebyli povinni stavěti se k soudu zemskému leč o statky zemské. Městu Brnu svěřil král opravu a ochranu sešlých klášterův oslavanského a herburského v Brně (1524). Viděti tedy, že rostla nejen moc nýbrž i vážnost městské rady brněnské. Měšťané oplývali blahobytem plynoucím z obchodu, z řemesla i ze zemědělství. Dle zpráv pozdějších ze 17. století dařilo prý se kolem Brna znamenité víno, jež králi Ludvíkovi tak chutnalo, že si od městské rady až do Prahy vyžádal „sladké víno brněnské“.*)

Duchovenstvu brněnskému za Ludvíka nastávaly veliké starosti a nepříjemnosti z nového hnutí náboženského, jež v Německu spůsobil Luther. Německé obyvatelstvo v král. městech na Moravě houževnatě vzpíralo se proti novotám náboženským, pokud vycházely od Čechů, ale dychtivě se jich chápalo, jakmile hlásány byly od Němců. Za Ludvíka pronikaly do měst první o nich zprávy. V Brně ve věcech církevních nahodilými okolnostmi veliké moci nabývala městská rada. Již za krále Vladislava shořel chrám sv. Jakuba (1515). Patron jeho klášter oslavanský byl tak schudlý, že nejen nemohl chrám opraviti, nýbrž abatyše Kunhuta se zbylými třemi jeptiškami hledaly útulek u sv. Jakuba v Brně a žily z podpor měšťanů brněnských. Tak péče o novou stavbu chrámu sv. Jakuba i o chrám Všech svatých spadla na městskou radu, že konečně i král r. 1525 postavil klášter oslavanský pod ochranu a opravu města Brna.**)

Duchovenstvo.

Protestantismus.

Chrám sv. Jakuba městským.

*) Dr. Joh. Hertod r. 1650 ve spise „Tartaro-Mastix Moraviae“ str. 175.

**) Že by stavba počala r. 1502, jak mnozí tvrdí na základě toho, že ve zdi chrámové je kámen s letopočtem 1502, nevěřím. Kdo a proč byl by začal stavěti, když patron — Oslavany — r. 1502 neměl ani co jísti? Kámen s letopočtem 1502 mohl se dostati do zdi chrámové náhodou z budovy starší. R. 1515 chrám sv. Jakuba vyhořel, proto bylo nutno stavěti nový a, poněvadž patron — jeptišky oslavanské — hledaly výživy v Brně, začala stavěti městská rada, která podnes má patronát.

Městská rada s pomocí šlechty jala se budovati nový, krásný chrám slohem gotickým v nynější podobě. Přirozeně pak rozhodovala také o správě sv. Jakuba, sv. Mikuláše i Všech svatých. Tehdy asi vystavěn byl také prozatím filiální kostel sv. Magdaleny. Rovněž klášter herburský u P. Marie byl v takovém úpadku, že král r. 1524 městské radě vydal list, v němž „oustně" toliko celý klášter se všemi statky odevzdal do správy městské radě. Hynuly také ostatní kláštery, na př. augustinský u sv. Tomáše, Zábrdovický, Johanitský, sv. Anna, Benediktinský, Králové klášter atd., že ani nemohly výsad svých v Brně a v okolí využitkovati, čímž vzmáhal se zase prospěch městské rady.

Chrám sv. Magdaleny.

Úpadek klášterů.

4. Brno za Habsburků.

Král Ferdinand (1526—1564).

Zpráva o žalostné smrti Ludvíkově všude spůsobila pravé zděšení. Na Moravě nastal veliký strach před Turky. Zemský hejtman Jan Kuna z Kunštátu svolal stavy do Brna na zemský sněm, který jednomyslně zvolil hejtmanem a správcem zemským Jana z Pernštejna a 23. září 1526 se usnesl, „aby každý pán dal desátého člověka zbrojného s pavezú, ke 20 člověkóm jeden vuoz, při každém voze jedna hákovnice, dva rýče, dvě motyky, dvě sekyry; a s tím aby se každý ukázal", kdy a kde určeno bude. Na stav panský uložena podle majetku děla, na preláty a rytíře zbrojné koně. Městům patrně připadla oprava a obrana bran a zdí městských. Nebezpečenství tehdy na štěstí minulo.

Sněm v Brně.

O trůn český a uherský ucházel se manžel sestry Ludvíkovy Anny Ferdinand, arcikníže rakouský, jenž po delším jednání také byl zvolen za krále českého i uherského, takže spojeny byly země české, uherské a rakouské v jednu říši, která trvá podnes (1526). Ke korunovaci do Prahy Moravané vypravili po dvou zástupcích všech čtyř stavů panského, prelátského, rytířského a dvě osoby z města Brna.

Vznik Rakouska.

V dubnu r. 1527 král s královnou a s četnou družinou přijeli do Brna, kde na slavnostním sněmě zemském král děkoval stavům moravským, že jeho manželku Annu a tím i jeho za pány Moravy zvolili, a oznámil, že přijev na Moravu stavům privilegia jejich potvrdí a přísahu přijme.

Slavnostní přijímání krále Ferdinanda za pána země konalo se v klášteře (dominikánském) za přítomnosti králové a zemských úředníků království Českého. Tři vyšší stavové moravští písemně připomněli králi, „že přísahy žádnej VKMti povinni činiti nejsme, páni, preláti a rytířstvo; než co se měst dotýče, ti v tom rozdíl s námi mají, co jsú oni VKMti povinni, v to my nesáháme.“ Král žádal, mají-li stavové nějaké výsady v té příčině, ať mu je předloží. Stavové rázně hájili, že předkové jejich vždy jen slib skládali. Král spokojil se slibem od stavů vyšších a potvrdil svobody a privilegie zemské 7. dubna 1527. Města složila přísahu a král potvrdil jim všechny výsady. Král v Brně.

Král Ferdinand za návštěv svých v Brně přebýval již v novém královském domě na Velkém náměstí. (Urbanova směnárna na rohu Zámečnické ulice). Za Ferdinanda v Brně konány pravidelné soudy zemské, často sněmy (25krát) a sjezdy stavovské, na kterých od krále stále byla žádána pomoc proti Turkům. Brno zase nabylo převahy nad Olomoucem. R. 1542 usnesl se zemský sněm, by veřejní zločinci (vrah, lupič, palič, buřič atd.) byli vězněni v nejbližším kr. městě, ale stavové měli nahraditi městu všechny výlohy. Mnohé vrchnosti posílaly do měst také zločince poddané, zač dávaly městu patřičnou náhradu. Královský dům. Poprava.

Rázný král obnovil moc panovnickou v zemi a do měst. královských uvedl zase pořádek. V královských městech za slabé vlády Jagelloncú všude vznikly veliké spory městské rady s obcí. Sporem takovým zmítáno bylo také Brno. Proto král již r. 1527 dne 24. dubna z Olomouce co nejpřísněji zakázal v Brně všeliké jednoty a odpory obce proti radě, ale tato měla se postarati, by ve městě nikdo nenaléval víno, než kdo dům a vinice má. Vinárníci měli poplatek kr. komoře řádně platiti. Jednou týdně musí býti ve městě trh na chléb a na maso, by každý svobodně mohl prodávati a kupovati. Z těch sporů obce s radou viděti, že rada nebyla již svobodně volena od obce, nýbrž doplňovala se sama s dovolením kr. podkomořího, nebo byla sázena podkomořím. Z bývalé svobodně volené rady stala se městská oligarchie několika bohatých rodin. Spor obce s radou.

Městská rada v 16. století (již 1506) skládala se ze tří sborů. Správu obce vedla úřadující rada, která se skládala z rychtáře, seniora (zástupce rychtářův) a 12 konšelů, z nichž každý 4 neděle byl starostou, počínajíce nejstarším členem rady. Doplňovala městskou Městská rada nevolená.

radu povoláváním nových členů na místo zemřelých nebo vyloučených. Po roce ustoupila nové radě a stala se starou radou, opět po roce stávala se druhou radou starou. Členové staré rady sluli starší páni a byli ve stejné vážnosti s pány úřadujícími. Sázení nové městské rady dělo se každého roku v týdni po velkonoci za přítomnosti kr. podkomořího, jenž nové členy potvrzoval. Na přízni kr. podkomořího záleželo městské radě velice, jak patrno z úzkostlivého listu, který rada brněnská r. 1545 česky psala Znojmu a ostatním městům, „by prosili krále o dobrého podkomořího v nynějších časech zlých.“ Časy byly opravdu zlé pro stálé nebezpečenství od Turků. Brno obětavě a vydatně podporovalo krále ve válkách se Zápolským i s Turky, zač král byl městu vděčen a milostiv.

Výsady. Jakkoliv Ferdinand všude úzkostlivě hájil práv královských, zvláště v hornictví, přece listem ze dne 20. listopadu 1531 dovolil Brnu za věrné služby dolovati v nově objevených dolech u Deblína, dovolil svým horníkům se tam usazovati a osvobodil je ode všech zeměpanských povinností. Také 15. srpna 1544 rozšířil Brnu právo mílové, by na míli kolem Brna nebylo žádných vináren, palíren ani pivovarů. Když Brno r. 1544 dohodlo se s převorem v Králově Poli, by směl vésti vodu do města z rybníka kartouzského, dovolil král ochotně, aby vodovod šel přes půdu jeho na Špilberku (1545). Voda byla vedena do vodotrysku na Velkém náměstí.

Nový vodovod.

Král ujímal se města také ve sporu jeho se stavy vyššími o právo mílové a o povinnost státi na soudě zemském. Pod ráznou vládou Ferdinandovou město zkvétalo přes ohromné vydání na války turecké. Obec kupovala domy a pozemky od klášterů ve městě i kolem města. Také koupila r. 1547 od sirotků po Sigmundovi z Landeku tvrz a ves Kuřím s příslušenstvím a r. 1557 tvrz a ves Lelekovice s příslušenstvím od Viléma Valečského z Měrova jakož i ves Lipůvku od Ambrože z Ottersdorfu. R. 1560 koupila od stavů hrad Špilberk s příslušenstvím. V obci pečovala rada o přísný pořádek. Obec zřídka byla svolávána, jen ku povolení daní a ku vyslechnutí nových nařízení. Živnosti provozovány dle řádů cechovních. R. 1535 dán řád cechu vinárníků (sklepníků) a určeno, by od bečky (dreiling = 24 věder) dostávali po 4 bílých grošech (1 zl. = 30 gr., 1 gr. = 7 pfenigů čili denárů, 1 d = 2½ h naše) a stravu,

Brno koupilo Kuřím, Lelekovice, Lipůvku a Špilberk.

Cech vinárníků.

Za Ferdinanda byla již v Brně pošta (Orelská ul. č. 16), kterou měla patricijská rodina Metzerova z Rakous (kolem 1550). Pošta.

Však sláva a vážnost rady brněnské počala blednouti, když r. 1548 král Ferdinand po vítězství nad protestanty v Čechách zřídil na hradě Pražském soud apelační pro všechny soudy král. měst nejen v Čechách, nýbrž také pro Moravu, Slezsko a Lužici, čili pro celou korunu českou. Skládal se z presidenta, 3 pánů, 4 rytířů, 4 doktorů práv a 4 měšťanů Starého a Nového města v Praze. Výroky konšelů brněnských přestaly býti vrchem práva městského. Velikou pohromu Brno utrpělo morem r. 1558, který hubil obyvatelstvo hrozněji než r. 1495, 1439, 1355 a 1349. Soud apelační v Praze. Mor.

Méně utěšeny byly poměry náboženské za Ferdinanda. V Brně rychle se šířilo nejen učení Lutherovo, nýbrž usadila se tu také sekta novokřtěnců, která ani v Německu trpěna nebyla. Podle zásad komunistických zřídila si společnou kuchyni ve spolkovém domě (Haushabe). Král Ferdinand byl horlivým katolíkem, ale spravedlivě se měl také k podobojím dle zápisu Sigmundova. Jiných vyznání netrpěl, ač jich bez příčiny nepronásledoval. Na sněmě ve Znojmě r. 1527 vydáno od stavů nařízení, by nová sekta přísnými prostředky vypleněna byla. Následkem toho rozkazu kazatel sekty té v Brně, Tomáš Waldhauser, když názorů svých odříci se nechtěl, byl upálen a stoupenci jeho rozptýleni (1528). Luteráni kryli se před pronásledováním, prohlašujíce se za stranu podobojí. Brzy však král a biskup byli jedinými ochránci katolicismu na Moravě. Šlechta z odporu proti králi, poněvadž sesiloval moc královskou (panovnickou), čím dále rozhodněji na sněmech prohlašovala, „aby žádný pro víru a náboženství v zemi pronásledován nebyl.“ Poněvadž na sněmy chodila také král. města, ve kterých obyvatelstvo většinou přilnulo ku protestantismu, jednaly městské rady dle zásad sněmovních bez ohledu na krále, jenž protestantismus v král. městech zakazoval. V Brně protestantismus valně pokračoval. Na universitě ve Witemberku*) vzdělávali se z Brna: r. 1522 Jakub Sigel, r. 1540 Jan Munckho, r. 1545 Jan Longan, r. 1555 Jiří Claudius, r. 1557 Rochus Kostlák a r. 1562 Christofor Duchovenstvo. Novokřtěnci. Luteráni.

*) Ferd. Menčík: Studenti z Čech a Moravy ve Witembarku (1502—1602) v Č. Č. M. r. 1897.

Wagner. Již r. 1560 městská rada skládala se z většiny protestantské. Městské radě náleželo právo patronátní k několika kostelům. Abatyše oslavanská Kunhuta, nemohouc pro sešlost kláštera vykonávati práv a povinností patronátních, vrátila je panovníkovi, jenž 11. února r. 1532 postoupil je městu Brnu. Tak v moc rady městské dostal se úplně kostel sv. Jakuba. sv. Mikuláše a Všech svatých. Již r. 1539 měšťané po smrti faráře Jiřího doléhali na městskou radu, by k sv. Jakubu dosadila faráře podobojí, ale král rozhodl, že farářem smí se státi jen kněz podjednou.

Chrámy sv Jakuba, Mikuláše a Všech svatých připadly Brnu.

Katolíci.

Duchovenstvo pod jednou čili katolické pozbylo vážnosti, poněvadž v něm rozmohla se veliká nekázeň. Do klášterů ženských i mužských vloudily se všelijaké rozpustilosti a nepořádky. Nákaza ta vyšla z nevázanosti, která působením protestantismu i do duchovních osob katolických se dostala. Duchovenstvo klesalo mravně i hmotně. R. 1527 zanikl nejstarší klášter brněnský řádu sv. Benedikta u kostela sv. Martina na Luze (Komárov). Mniši se rozešli a v klášteře zbyl jediný probošt Štěpán Ettwan. Ten se svolením krále Ferdinanda i biskupa olom. Stanislava Thurzo postoupil zbytek proboštství se vším příslušenstvím kapitule sv. Petra v Brně, která mu do smrti zabezpečila byt a zaopatření kanovnické u sv. Petra. Kapitula přejala všechny statky a povinnosti zaniklého kláštera, zejména farní správu v Komárově a v přifařených osadách. Král kapitule přál. R. 1527 dovolil jí statky zemské svobodně prodávati a kupovati, ale ne odcizovati. Také ustanovil r. 1545, umře-li který probošt nebo kanovník bez testamentu, by všechno jeho jmění připadlo kostelu sv. Petra. Konvent dominikánův u sv. Michala byl v takové bídě, že r. 1539 prodal městu hospodářské budovy své u brány Brněnské za 75 zl. a r. 1542 les (Strážná) u Lelekovic za 200 zl.

Klášter sv. Benedikta zanikl.

Sv. Petr.

Sv. Michal.

Úpadek klášterů.

Konvent u sv. Tomáše od r. 1518 začal statky rozprodávati a zastavovati, až za převora Martina, který špatně hospodařil a představených neposlouchal, i protestantismus do řádu se vtírati začal. Herburgy u P. Marie klesaly pořád více mravně i hmotně. Statky jejich spravovala městská rada. I k minoritům u sv. Jana vtíraly se nepořády veliké. Jen františkáni a františkánky u sv. Bernarda před branou Zelenou pro chudobu zachovali také mravní neporušenost. Král r. 1549 vykázal františkánům ze statku svého v Židlochovicích 5 beček kaprů, 2 štik

a 24 věder (dreiling) vína ročně. Dominikánky u sv. Anny rozprodávaly statky a klesaly také mravně (1503—1551). Rovněž cisterciátky v Králové kláštere (1562), johanité u sv. Jana (Maltští), kartusiané v Králově Poli a premonstráti v Zábrdovicích. Král r. 1539 poručil klášter zábrdovický v ochranu panu Tobiášovi z Boskovic, ale patron chránil klienta tak, že r. 1550 ochrana Boskovicům musila býti odňata. Opat Šebestián dobře hospodařil a r. 1547 vystavěl při klášteře pivovar. Proti tomu však vystoupila městská rada. Po delším jednání se dohodli, že klášter smí vařiti pivo jen pro konvent a pro vesnice klášterní jednu míli za Brnem ležící, za to klášter zřekl se hospody u kláštera, kterou měl od r. 1483.

Mravní úpadek v katolickém duchovenstvu byl protestantům vítanou příležitostí ke škodolibým útokům. „Neomalenost výrazů, kterých Luter ve svých spisech proti odpůrcům užíval, přešla také do života společenského, tak že hovory a spůsoby bezohlednosti anoť i surovosti prosty nebyly“.*) Ještě hůře bylo za nástupce Ferdinandova.. Hrubost mravní.

Císař Maxmilian (1564—1576).

Syn a nástupce Ferdinandův v Rakousku i v Německu císař Maxmilian přijal v Olomouci r. 1563 slib stavů vyšších i přísahu král. měst a potvrdil jim všechny výsady a práva. Byl to panovník dobrý a ve věcech náboženských velice snášelivý. Sám říkával, že na stolici Boží zasedá, kdo svědomí lidskému panovati chce, proto přál plné svobody každému vyznání. Však doba jeho svobodě svědomí nerozuměla, nýbrž každá strana náboženská, kromě bratrské, snažila se jen vnutiti vyznání své stranám ostatním, nic o vnitřní, mravní zdokonalení se nestarajíc. Proto svoboda náboženská Maxmilianem trpěná stala se zdrojem mravní ochablosti a prudkých útoků všech stran nekatolických na stranu katolickou, která do té doby jediná těšila se ochraně státní. Nejvíce útočnou byla strana protestantská v královských městech. Z Brna na universitě ve Witemberce studovali: Jiří Bellinger (1572), Martin Hattinger (1574) a Abraham Nicolaus (1575). Snášelivost císařova. Nesnášelivost stran.

V Brně městská rada byla již z většiny protestantská, proto ráda povolovala obci čili měšťanstvu, které žádalo ke kostelům

*) V. Brandl: Kniha pro každého Moravana str. 221. ř. 19.

Chrám sv. Jakuba i škola protestantskými.

duchovní protestantské. Ku hlavnímu kostelu sv. Jakuba již r. 1565 byl od městské rady dosazen za faráře kazatel protestantský, který však biskupovi písemně se zaručoval, že je pravověrným. Rázný biskup Vilém Prusinovský (1565—1572) zakročil proti tomu u krále a doporučoval řádného faráře katolického, ale městská rada dokazovala králi, že by v Brně vzniklo vzbouření, kdyby byl dosazen jiný farář. Proti tomu biskup rázně se ohradil a prosil císaře, by v král. městech protestantismus nepovoloval. Zároveň žaloval na městskou radu, že podporuje rozvoj protestantismu v Brně a rozchvacuje jmění kostelní a církevní. I prosil císaře, by král. podkomořím tomu zabránil a chránil faráře katolického, jímž prozatím jmenoval kvardiána františkánského. Všechno úsilí biskupovo zůstalo marným. Brzy také škola dostala učitele protestantského.

Chrám sv. Petra.

Z uvedeného případu viděti, že katolíci měli nedostatek řádného duchovenstva světského. Sama kapitula u sv. Petra neměla dosti vikářů, takže služeb Božích ve farním chrámě v Komárově náležitě neopatřovala. Na štěstí kapitula měla dobré probošty Viléma Prusinovského (1561—65) a Jana Grodeckého (1565—1572), kteří stali se biskupy. R. 1572 stal se proboštem Stanislav Pavlovský, jenž nabyl výtečného vzdělání v kollegiu jesuitském v Římě. Z duchovenstva řádového neporušeností mravní a horlivostí v povolání vynikali jen dominikáni u sv. Michala, kde převorem byl učený a šetrný theolog Romanus, a františkáni u sv. Bernarda.

Dominikáni. Františkáni.

Herburgy z Brna odstraněny.

Ostatní řády byly ve velikém úpadku. Nejvíce poklesly dominikánky (Herburgy) u P. Marie, jejichž převorka s jednou jeptiškou r. 1571 pro nepořádný život byly uvězněny v Králové klášteře. Ten úpadek byl příčinou, že biskup Jan (1572—1574) zakročil u papeže i císaře, by z Brna byly přeloženy do Pustiměře (1578). U sv. Tomáše převor Jiří Koller, nadělav dluhův, odpadl od církve a 20. března 1566 „ušel z kláštera.“ Městská rada hned ujala statky klášterní a jmenovala administratorem Václava Ryšana, jenž spravoval statky pro obec a klášterníkům dával jen nejnutnější výživu. Však řádový generální vikář stěžoval si u císaře. Ten nařídil král. podkomořímu klášter osvoboditi a za 15 zl. roční odměny v ochranu vzíti. Dne 5. září 1567 augustini zvolili si převorem Bartoloměje z Bavor, který do smrti své r. 1573 klášter z dluhů vyplatil a zachránil. Také v Králové klášteře byly „velcí neřádové a rozpustilosti.“ Proto

Augustini.

císař r. 1566 na radu nekatolického podkomořího Dětřicha z Kunovic svěřil správu jmění klášterního měšťanu brněnskému Václavu Ryšanovi. Ten však hospodařil nepoctivě, proto správa vrácena abatyši Kateřině z Haugviců s přísným nařízením, by řád lépe než dosud spravovala, Bohu horlivě sloužila a zbožný život vedla. Nic to nepomohlo, neboť biskup a opatové sedlecký s velehradským při visitaci kláštera ji sesadili a poslali do kláštera tišnovského. Tím však nekázeň v klášteře nenapravena. Také u sv. Anny, u johanitův, u kartusiánů v Královém Poli a premonstrátů v Zábrdovicích bylo naříkáno na nekázeň. Králové klášter. Nekázeň.

V Brně zkrátka shovívavost císařova způsobila revoluci proti náboženství katolickému v měšťanstvu i v městské radě a dovršila nekázeň v katolickém duchovenstvu i v klášterech. O nápravu staral se jen horlivý biskup Vilém. Znaje dobře jako bývalý probošt brněnský hlavní příčinu náboženského úpadku v Brně, chopil se prostředku účinného. R. 1570 přivezl do Brna učeného a horlivého jesuitu Alexandra Hellera. Městská rada nedovolila mu kázati u sv. Jakuba, proto kázal u sv. Petra. Když kázaní jeho mocně účinkovalo na posluchačstvo, vymohl kr. podkomoří Joachym Zoubek ze Zdětína, by směl kázati také u sv. Jakuba. To byla první reakce proti rostoucímu protestantismu. Náprava.

Když Heller přišel do Brna podruhé r. 1572, k sv. Jakubu vpuštěn nebyl, ale probošt Jan Grodecký z Brodu s bratrem Václavem, děkanem kapitulním, darovali jesuitům značný kapitál a statky nemovité (dvůr a mlýn v Komárově, dům a pozemky na předměstí Ponavě, po 3 lánech v Rousinově, v Ořechově a úrok ve Zvonovicích) na založení kláštera v Brně. Dokud klášter nebude postaven, měli bydleti v domě Grodeckých na Petrově (14. června 1572). Proti tomu vystoupila kapitula i protivníci jesuitův. Po smrti biskupa Jana Grodeckého r. 1574 protivníci jesuitův prosadili, že císař jesuity z Brna vypověděl. Však nový probošt Stanislav Pavlovský s některými šlechtici se jich ujali, že výpověď byla na dvě léta prodloužena a konečně zrušena (12. října 1576). Jesuité již r. 1573 přeložili noviciát z Prahy do Brna na Petrov do domu Grodeckých a horlivě konali služby boží v Brně i v okolí. Účinek jevil se brzy. Jesuité. Noviciát.

Brňané za císaře Maxmiliana cele byli zaujati novotami náboženskými. Jinak bedlivě hleděli si živnosti a těšili se slušnému Měšťané.

blahobytu, poněvadž vláda Maxmilianova byla mírná
Trh. a dobrá. R. 1574 císař udělil Brnu osmidenní trh po sv. Lucii.
Blahobyt. Následkem blahobytu a hlavně následkem nevázanosti náboženské oddávali se však nemírně životu rozkošnickému, že propadali zhoubnému moru (1571). Mor z r. 1577 popsali slavní lékaři brněnští Dr. Tomáš Jordán a Dr. Jan Sporisch. kteří v obsáhlých spisech po latinsku ve Frankfurtě vydaných popsali podobu Brna s okolím, podnebí a způsob života Brňanů. Brno bylo hlavním městem Moravy.*) Kolem rozkládala se pěkná, dlouhá, rozlehlá předměstí, ve kterých kromě výstavných klášterů na několik tisíc kroků rozkládaly se samé sady a zelinářské zahrady.

Způsob života v Brně.

„Ačkoliv kolem Brna víno se pěstuje, přece obyvatelé častěji pivo pijí, by uhasili žízeň. Toto řídké, vodnaté a studené pivo, k jehož výrobě méně chmele a ječmene berou než v ostatních krajinách v Německu, pijí jak lidé zámožnější, když hrdla jejich po přílišném požitku vína vyschla, tak obecný lid, který nemá vždy na víno. Nad míru úrodnou půdu vzdělávají rolníci, vinaři a zahradníci. Rolníci a vinaři sklizejí s polí a zahrad obilí (také chmel), hrozny, jablka, hrušky, švestky domácí i srěmské, i domácí menší slívy, které jsou nad míru sladké a buď syrové, šušené nebo vařené se požívají, třešně a jiné ovoce, které na poli nebo v zahradách roste. Zahradníci pilně pěstují cibuli, česnek, pažitku, melouny, okurky, špenát, řepu, salát a květiny do věnců. Obzvláště mnoho zelí se pěstuje, které se buď vaří nebo nakládá a široko daleko prodává, zvláště do Rakous. Dobytka málo pěstují; krmený dobytek přiváží se z Uher. Lid žije spokojeně, lakoty nezná. Většina obyvatelstva žije ze dne na den. Co získají dědictvím, prací a obchodem, za to kupují vinice nebo utrácejí. Při sebe větším nadbytku potravin přece žádná hostina neobejde se po dávném obyčeji bez selete a zelí. Po obědě nabízejí ovoce. Chudší mají zelí už k snídani i k večeři. Zeleniny mnoho požívají, zvláště ženy. Svadební hostiny a jiné začínají v poledne a trvají dlouho do noci, zvláště na podzim a v zimě, takže lidé se nevyspí, nezotaví a ráno dlouho vyspávají. Při takových hostinách často se tancuje. Takovým životem vyvolávají se zárodky

*) T. Jordanus ve spise svém: Luis novae in Moravia exortae descriptio. Francofurti 1580 na str. 1. praví „Brunna urbs Moraviae primaria“ (Brno hlavní město moravské).

rozličných nemocí a lidé chudnou. Vinaři jsou sice otužilí, ale ve svátky tak nemírně oddávají se jídlu a pití, že úrodu již napřed propijí. Pro tento nespořádaný život Brňany často stíhají kolika, dna, padoucnice, podagra a jiné nemoci. Za nemoci rady lékařské neposlouchají. Mnozí se přejídají a opíjejí hned s tím úmyslem, že si zítra žilu pustiti dají. Když byla puštěna, jedí, hrají a opíjejí se po několik dní nic na následky nedbajíce. Kdo se bojí pouštění žilou, dávají si dvakrát i třikráte měsíčně sázeti baňky Než jdou do lázně, hodně se napijí a najedí. Co sedí v parní lázni nebo v horké vodě ve vaně, pijí tolik vína, že často opilí od služebnictva domů vedeni býti musí. Roznemohou-li se následkem nestřídmosti, vyhledávají pomoci na venkově u nezkušených novokřtěnců. Však nežijí tak všichni Brňané. Mnozí vznešení měšťané žijí střídmě a dočkávají se vysokého věku.“*).

Lázně.

Obyvatelstvo náruživě rádo chodilo do lázní, z nichž jedna byla před branou Zelenou pro vznešenější a dvě na úpatí Špilberka pro lid. V lázních z pravidla sázeli baňky u velikém počtu a pouštěli žilou. V lázni pod Špilberkem vznikla nakažlivá nemoc. Pověrčivý lid se bouřil a vinil lazebníka, který však u městské rady náležitě se ospravedlnil. Městská rada v obci měla poslední slovo nikdo nesměl odporovati. Správa obce byla dobrá.

Cena peněz.

Městská rada r. 1570 platila od práce mistru zednickému na den 6 gr., zedníku 5 gr. a nádenníku 6 kr. R. 1572 soudek piva o 5 mázech (Zöffl) stál 10 denárů, 2 valaši v Hustopeči koupeni za 37 zl. 9 gr. a $3^1/_2$ d., met ovsa (32 měřic) za 15 zl.; r. 1574 libra kamenné soli 3 kr. a r. 1575 dáno vězníku za živení jelenů v příkopu pod branou Rýnskou 20 gr. Zlatý rýnský = 30 grošům, groš = 7 denárům, 3 denáry = 1 krejcaru, denár = $2^1/_2$ našim halířům čili $1^1/_4$ našich krejcarů (starý krejcar = 4 našim).

Počet domů.

R. 1567 bylo v I. čtvrti 130 domů, ve II. 135 d., ve III. 137 d., ve IV. 121 d. = 523 d. a v předměstích brněnských 296 domů.**)

Císař Rudolf (1576—1608).

Syn a nástupce Maxmiliánův v Rakousku i v Německu Rudolf přijal holdování stavů moravských v Olomouci v červnu

*) Dr. Johannes Sporisch: De symptomatibus . . ., quae . . Brunae incolis . . . supervenerunt. Francofurti 1582 str. 53 f. 14. atd.

**) Losungsregister v archivu městském M. č. 38.

Moc úřednictva vzrostla.

1577. Do Brna málokdy zavítal (1583), poněvadž nerad cestoval. Nejraději žil v Praze, oddávaje se zábavám rozkošným, uměleckým i naučným. Vládu svěřoval úřednictvu, které za něho nabylo veliké moci a blahobytu, poněvadž všechny výkony dobře si dávalo platit „pamětným“.

Brno závislým na úřednictvu.

Královských měst se neujímal, proto Brno dostalo se v tuhou závislost na kr. podkomořím a upadalo v závislost i menší vážnost u vyšších stavů zemských, totiž šlechty a vyššího duchovenstva. Samostatnost i důležitost Brna za Rudolfa klesala, za to vzmáhal se Olomouc zásluhou tamějších biskupů (universita r. 1579). Císař často potřeboval vojenské pomoci proti Turkům. Brno vydatně a ochotně poskytovalo peníze i vojsko (1590) atd. Za ty oběti městská rada hleděla užiti milosti císařovy k zadržení úpadku městského soudnictví. Stěžovala si u císaře, že na škodu obce příliš často děje se odvolání od soudu brněnského k soudu apelačnímu v Praze. Císař z Prahy r. 1592 rozhodl, že od soudu brněnského lze se odvolati jen k samému císaři nebo k radě od něho ustanovené, zač dlužno zaplatiti 15 kop českých nebo 30 kop bílých grošův. Věhlas soudců brněnských již minul, nevynutila ho ani pokuta.

Soudnictví.

Zemský dům.

Brno pořád bylo středem správy zemské. Za Rudolfa konal se v Brně sněm zemský 24kráte (v Olomouci 12), sjezd stavovský r. 1593 a pravidelné soudy zemské. Pro správu zemskou vystavěn v Brně při klášteře dominikánském zemský dům (1588).

Mustrunky.

Schůze stavovské byly sice vydatnou podporou pro obchod a živnosti brněnské, ale přinesly Brnu také velikou trýzeň. Skoro na každém sněmě císař žádal pomoc proti Turkům. Stavové povolovali berni a vojsko, jež bývalo v Brně „mustrováno“, t. j vyzbrojeno a vycvičeno. Takový „mustrunk“ byl pro Brno pravou metlou, poněvadž vojáci byli velice nekázáni, ač za zločin čekala je šibenice. Ještě hůře vedly si cizí pomocné prapory knechtův i jízdy, když z Čech nebo z Německa táhly do Uher, zvláště nebyl-li jim žold náležitě vyplacen (1594). Na Nový rok 1597 vzbouřilo se vojsko v Brně, že rychtář a měšťané ozbrojeni celou noc musili procházeti ulicemi, by ubránili měšťanstvo. Rychtář Tobiáš v noci 31. října r. 1599 byl od knechta Vrbnova rozsekán, že po velkých bolestech 7. listopadu skonal. Veliteli vojska bývali šlechtici, kteří menší přečiny vojákům přehlíželi.

Šlechta sama byla příliš zbujnělá a měšťany pohrdala. Zpupnost šlechty.
Dne 12. dubna 1581 za bílého dne ve dvě hodiny odpoledne bohatý pan Jan Šembera z Boskovic a z Bučovic před domem svým v ulici Minoritské v přítomnosti několika šlechticů probodl pana Sigmunda ze Zástřizlův a městská rada nesměla zakročiti, poněvadž se prali šlechtici. Za to pan Karel st. ze Žerotína r. 1599 žaloval městskou radu před soudem zemským na 30.000 zl., že městský rychtář Jan Kleinfeind navštívil ve vězení vlašského dobrodruha J. B. Pieria, jehož Žerotín na rozkaz hejtmana zemského zatknul a uvěznil v radnici brněnské s příkazem, by nikdo s vězněm nemluvil. Také pan Jáchym z J. Hradce (1599) pohnal celou radu brněnskou z r. 1598 na soud zemský do Prahy, že zapsala do knih městských „dům královský" na Dolním náměstí, jenž patřival strýci jeho Zachariášovi, panu Berkovi z Dubé, manželi Zachariášovy dcery. Celá rada musila do Prahy na zemský soud. Dům královský.
Rady brněnské však ujali se stavové moravští a na soudě zemském v Brně dne 27. září 1601 vynesli nález, že Brněnští nejsou povinni odpovídati v Čechách, nýbrž Jáchym z Hradce jednal proti právům markrabství moravského a je porušil, měv Brněnské pohnati na Moravě. Královský dům v Brně že náleží pod právo purkrechtní, dle něhož dcera má bližší nárok na dědictví než strýc, proto dům královský právem byl připsán panu Berkovi. Pan Jáchym byl odsouzen na 10.000 zl., na které žaloval Brno. Městská rada však právo své draze zaplatila, neboť pojížďky do Prahy (3) stály mnoho a „pocta" úředníkům zemským i královským ještě více, jak svědčí účty městské z r. 1601. Panu Jáchymovi rada darovala 4000 zl; ostatek dostal kr. podkomoří Sig. z Dietrichsteina, když r. 1601 všechny 3 rady pozval za kmotra svému dítěti (100 dukátův a pozlacenou konvici.) Tuhý spor s vyššími stavy zemskými měla královská města o statky zemské. Sněm r. 1599 a 1600 zakázal měšťanům kupovati statky zemské. Brněnští a Olomučtí 1601 vyslali deputaci do Prahy k císaři, by se měst ujal. Spor byl vyřízen městům příznivě r. 1602.*)

Se správou obce městská rada měla mnoho práce. Strach před Turky nutil radu, by město i Špilberk náležitě opevnila Správa obce.

*) Chr. d'Elvert (Schriften XIII. str. 321—322) tvrdí pravý opak, snad nerozuměl české odpovědi císařově, dané ve čtvrtek po slavnosti Božího Těla r. 1602. Listina je v archivu zemském v Brně pod č. 2246a.

a posádkou opatřila. Vojsko městské skládalo se z měšťanův a bylo náležitě vycvičeno pod velením čtvrtních hejtmanův a pod-
Vojsko městské. hejtmanův. R. 1605 rada vydala přesný řád pro vojsko městské, jemuž vytknuty povinnosti a práva. Špilberk byl opatřen těžkými děly, jež řídil puškař Symon Tauch z Norimberka zjednaný (1593.) R. 1602 dne 1. října vojsko brněnské vytáhlo proti Turkům až do Strážnice, ale po 4 dnech se vrátilo, poněvadž poplach byl planý. Městské vojsko občas bylo mustrováno (1590 atd.).

Soudnictví. Soudnictví městské hynulo netečností městské rady. Když 1. srpna 1601 všechny tři rady byly svolány na radnici, by Municipál (práva brněnská) byl přeložen z latiny do němčiny, pro kterýž překlad byl zjednán M. Filip Fabricius v Praze, ne-
Municipál. dohodly se, ač už málokterý člen rady latinsky rozuměl. Musili tedy důvěřovati výkladům písaře a místopísaře, nebo sáhnouti ku překladu českému. R. 1606 dáno Fabriciovi za překládání 50 dukátů po 70 kr. čili 90 zl. Pak snadno lze pochopiti v účtech městských z r. 1583 položku ke dni 1. srpna: „když páni (rada) byli u pana Symona Kryblera za příčinou polapené čarodějnice,
Úpadek městské rady. vypilo se vína za 1 zl. 21 gr. 3 d. (našich 4·5 zl. = 28 mázů po 16 kr.).“ Členové městské rady při každé příležitosti pili na útraty obecní, ano r. 1602 vyčítá jim lékárník Jiří Ludwig, bývalý člen rady (1599 a 1600), že na útraty obce dali si udělati nový oděv na pohřeb kr. podkomořího (4. ledna). Kromě sobectví hyzdilo je nespravedlivé nadržování příbuzným. Proto městská rada velké úcty nepožívala. Novou radu sázel kr. podkomoří po návrhu rady úřadující. Dostati se do rady bylo nesnadno. Vedle Němců bývali v radě také Čechové (dva až čtyři). Úřadovalo se německy a česky, jak svědčí české zápisy do knih městských.

Měšťané. Obec nerada poslouchala městké rady. Dne 23. května 1594 vzbouřilo se měšťanstvo, vniklo na radnici a žádalo, by rada dosadila ke kostelům evangelické faráře, by trpěla ve
Vzpoura. městě novokřtěnce a zakročila proti jesuitům. Když rada nevyhověla, obec chtěla vyhoditi oknem konšela Chr. Schwarze, až různými sliby byla upokojena. Také r. 1600 a 1601 žádosti
Cechy. své bouřlivě na radnici přednášela. Povolnější byly cechy. Když cech pekařský nepekl dle cen od rady stanovených, byl 5. října 1600 odsouzen ku pokutě 100 zl. na špitál u sv. Štěpána. Dne 14. června 1600 všechny tři rady předvolaly starší všech cechův a nařídily jim, aby každý čtvrtek dostavili se do kostela sv. Jakuba

na mši a na procesí kolem hřbitova za odvrácení drahoty, hladu, války a moru. Také jednotlivci neodvážili se rady neuposlechnouti, neboť byli trestáni vězením (1600).

Podvodníci voděni po ulicích. R. 1600 (29. prosince) žena kloboučníka Jiřího byla voděna bičicem po všech ulicích, poněvadž prodávala hrnce sádla na spodu lojem vyplněné. Podvodné hrnce měla uvázány na krku. Lehké osoby byly z města vymrskávány, nebo na pranýř stavěny (na Horním náměstí). Zločinci byli Poprava. věšeni, nebo popravováni na šibenici, lámáni na kole, ženy také topeny (1598). Šibenice stávala u špitálu sv. Štěpána. R. 1603 byla přeložena k mostu u řeky Svitavy za veliké slavnosti (30 října).

Řemeslníci a nádenníci hojně výdělku nalézali při pracích Stavby. obecních na Špilberku, na hradbách městských, na kterých r. 1580 blesk zapálil přes 70 tun prachu ve bráně Veselé a r. 1596 ve bráně Brněnské, na kostelích, při dlažbě, při vodovodu a na mostech brněnských. Kašny brněnské (na Horním, Dolním náměstí, Rybném trhu, u sv. Jana atd.) zdobili umělci (pozlacovači a malíři). Vystavěna nová zbrojnice (Zeughaus při radnici 1588), věž u sv. Jakuba (1583), věž u sv. Mikuláše (1595), dány hodiny na bránu Měnínskou (1593), opraveny hodiny na radnici a u sv. Mikuláše. Hodiny počítány do 24 počínaje prvou po západu Hodiny. slunce, však začali počítati již také jen do 12 na polovičním orloji (1581). Opravena kaple P. Marie v radnici, do níž za sochu sv. Martina dány řezbáři 3 zl. (1602). R. 1601 vystavěn špitál sv. Štěpána. Jak Brno vypadalo, viděti z obrazu, jejž r. 1593 uveřejnil B. Paprocký v díle „Zrcadlo slav. margkr. Moravského“ na listě 386., zač obec dala mu na zvláštní prosbu (auf eine Petley) 1 zl. Zámožnější žili z výtěžku vinic a polí, z řemesel a z obchodu. Vážený měšťan Krybler (člen rady od 1564—1603) Cena prodal r. 1600 obci do hospody 22 beček vína za 1232 zl. peněz. R. 1599 prodáván v hospodách máz vína po 6 kr., piva $2^1/_2$ d, bečka vína po 25 zl., piva $2^1/_2$ zl., míra chmele po 8 gr., pšenice 1 zl. 13 gr., žita 1 zl. 11 gr., libra hovězího 10 d. Již 1600 míra žita 2 zl. 12 gr. Kůň tažný 16—19 zl. (1594), tele 1 zl. 10 gr., cent prachu 24 zl. (1602). Panu Karlovi z Lichtensteina za pustý dům na Horním náměstí (reduta) r. 1600 obec dala 1000 zl. Příjmův od sv. Jiří 1601 do sv. Jiří 1602 obec měla 38.648 zl. 4 gr. $5^1/_2$ d.; vydání v téže době 37.744 zl. 8 gr. 3 d.

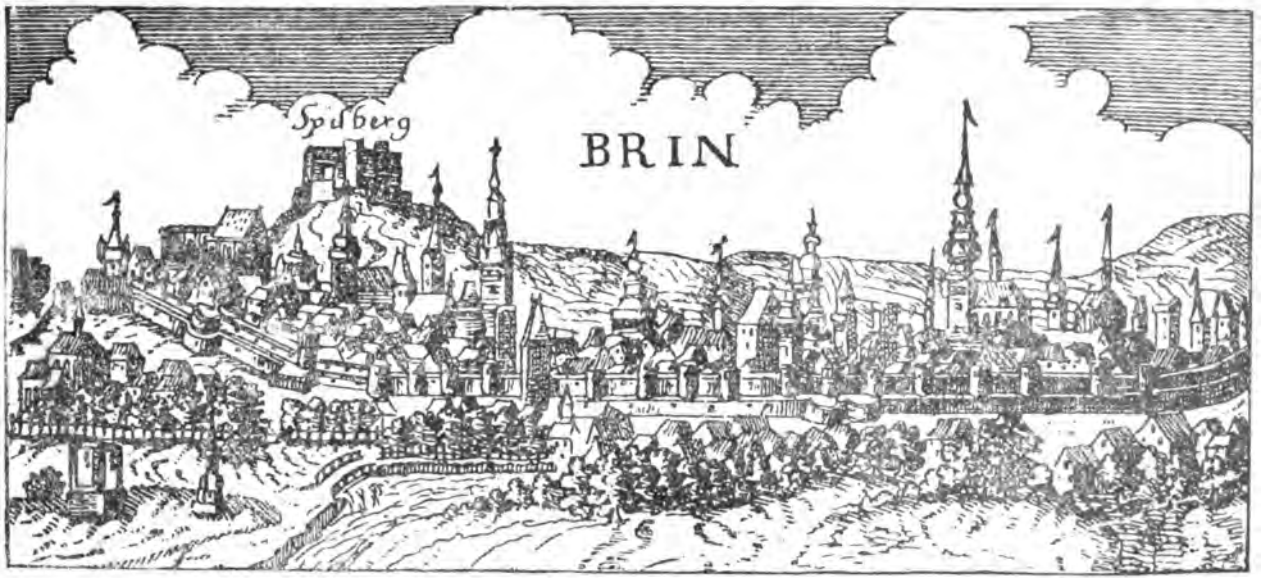

Obraz 4. Brno koncem 16. století.*)

*) Je to rytina do mědi, kterou r. 1617 udělal Georgius Houfnaglius dle obrazu staršího, neznámého, jenž byl vzorem také dřevořezbě Paprockého z 1593.

Při přebytku páni konšelé často bývali veselí na hostinách, při kterých se skoro vždy tancovávalo. Bavívali se také honbou jelenů v městském příkopě u brány Dřevěné Mezihradbí mezi branou Brněnskou a Zelenou obec přenechala kardinálovi z Dietrichsteina pro chov koní (1602). Měšťané nejraději bavívali se střelbou ptáků na vysokých tyčích na úpatí Špilberka. Vítěz (Vogelkönig) dostával od rady odměnou 6 zl., nebyl-li příslušníkem obce 4 zl. Lid díval se nejraději na slavné průvody městem při návštěvě urozených osob (1581 arcik. Karel ze Štyrska, r. 1586 arcik. Arnošt, r. 1598 kníže Sig. Bathori atd.). Veliké slavnosti za zvuku zvonův a střelby děl byly pořádány 1595 na oslavu vítězství nad Turky u Ostřihoma, r. 1598 u Rábu, r. 1601 u Stol. Bělehradu, r. 1601 nad S. Bathorim u Barusta. Někdy stíhaly Brno také nehody: hrozné bouře (1593), zemětřesení (1590), neúroda (1598) a mor (1584, 1597). Zábavy. Nehody.

Bohatí nebo vynikající bývali pochováváni v kostelích, ostatní na hřbitovech. R. 1580 byl pořízen nový hřbitov s kaplí P. Marie před branou Veselou (nyní zemský dům). Protestanté od r. 1600 na hřbitovech v Řečkovicích, v Líšni, v Pravlově, neb i v zahradách svých před městem (1601). Teprve r. 1604 vykázáno jim místo na hřbitov na poli špitálním (sv. Štěpán), ale nesměl býti ohrazen. Samovrahové byli spalováni (1586). Nový hřbitov. Hřbitov protestantský.

O život duševní pečovalo duchovenstvo. Za Rudolfa působením biskupův St. Pavlovského (1579—98) a Frant. Dietrichsteina provedena v Brně katolická protireformace a napravena kázeň v duchovenstvu řádovém i světském. Učený biskup Stanislav, jenž býval proboštem v Brně (1572—79), provedl na Moravě ustanovení sněmu tridentského. V Brně podporoval hlavně jesuity a dbal o kázeň v duchovenstvu. Když 11. července 1579 byl zvolen za biskupa, byla většina obce i městské rady brněnské protestantskou. Duchovenstvo.

V kostele u sv. Jakuba konány služby boží protestantské od kazatele německého i českého a pochováváno obřadem nekatolickým. Faráře tam nebylo. Biskup hned psal městské radě, proč faru neobsazuje, a nabídl jim faráře z Modřic, jenž v Brně byl znám a vážen. Rada odpověděla, že očekává faráře z Vratislavě. Již r. 1582 správcem fary ustanoven brněnský kanovník Kryštof Kyrmeser, ale městská rada mu odňala příjmy. Dva cizí kazatelé kalvinští usadili se v Brně a popouzeli Chrám sv. Jakuba protestantským. Kazatelé kalvinští.

obec proti duchovenstvu katolickému. Biskup stěžoval si u císaře, jenž protestantismus v král. městech na Moravě přísně zakázal, ale zákazu nikde nedbáno. Teprve r. 1584 městská rada přijala za faráře děkana olomuckého Jana Rosenbluta, jehož biskup vřele doporučoval, poněvadž uměl německy i česky. Aby lépe vyšel, jmenován zároveň kanovníkem u sv. Petra. Však i potom faráři u sv. Jakuba rychle se střídali, poněvadž každý dobrovolně odešel, nemoha vyhověti ani protestantské obci ani radě. Ještě r. 1589 městská rada bez vědomí biskupova přijala za německého kazatele mnicha, jenž ušel z kláštera zahaňského ve Slezsku, a nic nedbala napomínání ani hrozeb biskupových. Jaké duchovenstvo působilo u sv. Jakuba, nejlépe viděti z toho, že biskup 5. října 1591 dal zatknouti faráře Riedla i s kaplanem Augustinem a odvézti do Víškova. Pak asi nastal obrat, neboť 23. května 1594 vzbouřila se obec a hrozivě žádala na radnici, by ke sv. Jakubu dosazen byl farář evangelický, by v Brně trpěni byli novokřtěnci a by přísně zakročeno bylo proti jesuitům. Rada pokojila rozbouřenou mysl jen sliby. Energický biskup stěžoval si císaři 8. října 1595, že proti zákazu přijímají se do Brna za měšťany protestantští cizozemci a rozličtí sektáři, kteří tupí náboženství katolické a v domech svých přechovávají kazatele kacířské s vědomím zem. hejtmana na Moravě usedlé. Tito kazatelé že zdržují se v Brně s vědomím městské rady, že přívrženci jejich svádějí starší z cechův a popouzejí proti náboženství katolickému, takže o Božím Těle s procesím od sv. Jakuba šli jen zedníci a sladovníci a s procesím od sv. Petra žádný cech, nýbrž ještě rouhali se Nejsvětější svátosti a mluvili proti císaři. Brzy zemským hejtmanem jmenován byl katolický pán Jáchym Haugvic (11./11. 95) a několik měšťanů brněnských pro kacířství obesláno do Prahy (20./1. 1596).

Vzbouření.

Již v květnu 1597 kázal u sv. Jakuba jesuita Rumelius ze Št. Hradce a o Božím Těle šla s procesím obec i všechny tři rady, ač byly většinou protestantské. Na dvoře císařově zvítězila strana římskošpanělská, čehož důsledky dostavily se nejdříve v král. městech, kde král. podkomoří jali se sesilovati stranu katolickou. Po smrti Stanislava Pavlovského stal se biskupem nadšený kněz František z Dietrichsteina (1599—1636). Bratr biskupův Sigmund, rovněž horlivý katolík, byl král. podkomořím na Moravě. Biskup a podkomoří přivedli katolictví v Brně k úpl-

Protireformace.

němu vítězství. Biskup-kardinál často přebýval v Brně a horlivě kázal, zpovídal, služby boží sloužil a okázalé slavnosti katolické pořádal téměř ve všech kostelích. Podkomoří všech slavností katolických osobně se účastnil a příkladem svým dodával odvahy katolické šlechtě i katolickým členům městské rady. Na velký pátek 1599 s katolickými členy městské rady nesl Tělo Páně z české kaple (sv. Mořice) v procesí do Božího hrobu u sv. Jakuba. R. 1600 na velký pátek, bílou sobotu i v neděli kardinál zpovídal a kázal u sv. Jakuba s takovým úspěchem, že sám kazatel evangelický Pavel z Levoče, bývalý mnich katolický, veřejně podrobil se pokání a kardinálem přijat byl do církve. Také členové městské rady (Šimon Krybler, nejstarší člen od r. 1564) slavnostně vraceli se ke katolictví. Nekatolíkům odepřen pohřeb. I mnoholetý rychtář Kr. Čert musil býti pohřben v Řečkovicích. Obec ještě 22. listopadu žádala městskou radu, by u sv. Jakuba mělo volnost také vyznání augsburské, ale žádosti nevyhověno. Dne 24. ledna 1601 kr. podkomoří nařídil Kryblerovi, nejstaršímu členu rady, by obeslal k sobě na 9. hod. ranní městskou radu. Dostavila se celá rada úřadující (9 protestantův a 4 katolíci). Podkomoří oznámil, že z nařízení císařova všichni členové rady musí býti katolíky. Také písař městský a menší písař, neboť císař nekatolických trpěti nebude. Tomáš Buček česky odpověděl, že zůstane věren přijímání podobojí až do smrti. Nato podkomoří: „Milý Bučku, rozumem svým nic nespravíte. Máme jen jednoho císaře a lepšího nedostanem, ale císař takových Bučků dostane na tisíce". V krátké době stali se všichni katolíky i Buček (1602). Když 12. listopadu 1601 obec stěžovala si na radnici na faráře u sv. Jakuba i na kardinála, že nedovolují v kostele německy zpívati (písně protestantské), rada odpověděla, že ve věcech duchovních pánem je kardinál. Dne 28. ledna 1602 císař listem protestantismus v Brně přísně zakázal. Nato 20. března obec byla svolána na radnici, kde za přítomnosti všech tří rad císařský list byl lidu přečten a poslušnost přikázána. Dne 16. dubna zemský komorník Ladislav Berka na místě zemřelého podkomořího obnovil městskou radu — katolickou. Obec ztichla a rozkazu císařovu se podrobila. O Božím Těle šly v procesí všechny tři rady, 24 předních měšťanů (ringsleute) za nimi se svícemi, pak všechny cechy a obec. Kdo z předních měšťanů na procesí nešel, byl pokutován. Brno bylo opět katolickým. Chrám sv.

Jakuba stal se nejpřednějším a také nejkrásnějším, poněvadž r. 1583 byla dostavěna i věž. U sv. Jakuba biskup Stanislav r. 1591 udílel biřmování a kardinál Dietrichstein r. 1601. vysvětil tam 25 kněží. Učitel na škole u sv. Jakuba r. 1607 dostal od rady na celý rok 12 zl.

U sv. Petra úpadek.

U sv. Petra nastal úpadek. Vikáři oddávali se životu nepořádnému a služby boží zanedbávali jak na Petrově tak zvláště v Komárově. Probošt r. 1586 žaloval dva vikáře, z nichž jeden prchl ze strachu před trestem, druhý pro nepolepšitelný život byl odstraněn. Biskup Stanislav 4. února 1590 přísně nařídil kapitule, by postarala se o pořádného vikáře pro zanedbávaný farní kostel v Komárově, kde občas jesuité farníkům přisluhovali. Kapitula sama r. 1590 byla v tuhém sporu s proboštem Vlčkem z Hulčina, poněvadž špatně hospodařil a nedbal o služby boží. Biskup obeslal obě strany na soud do Kroměříže (5. února). Správa farní u sv. Petra byla tak chatrná, že po r. 1595 zanikla a s ní snad také škola petrská Obvod farní připojen ke sv. Jakubu.

Děkan.

Dne 19. října 1602 zřízeno při kapitule brněnské stálé děkanství s náležitými povinnostmi a příjmy. Děkan byl prvním po proboštovi. Úcty duchovenstvo petrské nepožívalo. R. 1604 kapitula důrazně stěžovala si u městské rady, že nekatolíci duchovenstvo její tupí a napadají, ba jeden střelil prý z domu svého na kanovníka klidně jdoucího. Také příjmy kapitulní z venkova byly hodně rozchváceny. R. 1601 byla dokončena stavba věže na Petrově a zavěšeny zvony.

U sv. Michala převor Romanus r. 1579 byl od biskupa Stanislava pochválen jako zbožný, dbalý o služby boží a jako obnovitel budovy klášterní. Však řádový dozorce z Italie přibylý chtěl jej sesaditi, proti němuž ujal se ho biskup s pomocí zemského hejtmana. R. 1588 řád prodal část kláštera za 1000 zl. stavům na zemský dům. Vedle kaple sv. Václava na Rybném trhu připomíná se r. 1605 také kaple sv Cyrilla a Methoděje.*) U sv. Mikuláše vystavěna věž a opatřena hodinami (1595). U sv. Tomáše žilo jen 6 mnichů. Převora Clementina biskup Stanislav r. 1590 káral pro zanedbávání řádové kázně, ale marně.

Kaple sv Cyrilla a Methoděje.

*) V urbáři Králové kláštera z r. 1605, jejž má p. správce Adolf Raab v Král. Poli (1901). Snad vznikla již poč. 15. stol., když zaveden byl v diecesi svátek sv. Cyrilla a Methoděje.

Teprve 1594 zvolen převorem Basilius, jehož biskup císaři vřele doporučil. U P. Marie klášter byl zrušen a dominikánky přesídleny do Pustiměře, kde musily přijati řád benediktinský.

Klášter herburský dán jesuitům.

Zrušený klášter císař daroval r. 1578 jesuitům, kteří od sv. Petra hned se tam přestěhovali. Statky klášterní, jež spravovala městská rada, byly jí ponechány s povinností, by pečovala o výživu jesuitů. Inventář klášterní rada vydala jesuitům. Rektor Alex. Heller ještě 1578 uspořádal velikou slavnost Božího Těla, která v Brně již několik roků se nekonala. Pak se přičinil, aby z Brna vypověděn byl nekatolický učitel. Dne 6. srpna otevřel trojtřídní

Škola. Gymnasium.

školu v klášteře. R. 1581 z nařízení císařova městská rada vydala jesuitům také statky klášterní. Kapitula darovala jim dvůr na Ponavě s příslušenstvím (Teresino koliště) a propustila ze svazku kapitulního jejich dům na Petrově (dům Grodeckých). Jesuité obnovili chrám P. Marie, jejž na sv. Kateřinu 1582 biskup Stanislav za veliké slavnosti posvětil, a kázali pilně ve svém chrámě i u sv. Petra a u sv. Mikuláše. Při svém chrámě hned zakládali mariánské družiny a zvelebovali školy. Do školy hrnulo se tolik dětí, že 1592—94 bylo třeba vystavěti novou školu, při které r. 1595 otevřeny byly třídy humanitní (gymnasium). Již 1606 studenti věnovali městské radě dialog o smrti sv. Jana, zač dostali 2 zl. V l. 1598—1602 vystavěl jim architekt Jiří Gyaldus

Nový chrám P. Marie.

nynější kostel, na nějž náklad sehnal kardinál Dietrichstein mezi brněnskou šlechtou (Haugvic, Tovar, Berka, Dietrichstein). Dne 22. září 1602 byl nový kostel vysvěcen od kardinála za veliké slavnosti, která trvala 8 dní. V l. 1582—1631 vystavěli si veliký

Klášter.

klášter, na nějž jim kardinál dával ročně 1000 tolarů. Kardinál byl největším dobrodincem řádu, zač mu již 1607 postaven ve chrámě mramorový pomník. Žáků měli přes 400, členů r. 1603 již 70. Ve škole, na kazatelně (u P. Marie, u sv. Jakuba, u sv. Mikuláše a u sv. Petra) a ve zpovědnici působili nejúsilněji, by Brno se stalo opět katolickým.

Minorité.

Řád minoritský u sv. Jana byl v úpadku, že biskup r. 1590 pohnal quardiána k sobě do Kroměříže. Klášter klesal, až 28. června 1597 po smrti J. Šembery z Boskovic, klášterního patrona, zeť a dědic jeho Karel z Lichtensteina jej zavřel a svým lidem obsadil*). Minoritův ujal se biskup

*) Tehdy Lichtenstein zdědil také předměstí Novosady a Křidlovice, jež patřily k panství Pozořicům.

Stanislav a provedl, že klášter jim byl vrácen (4. září 1597). R. 1600 chrám sv. Jana byl obnoven.

Kapucíni. R. 1603 přišel do Brna nový řád kapucínů. Městská rada prozatím dala jim kostel sv. Magdaleny, než si vystaví vlastní. Horlivě kázali také u sv. Jakuba. Brzy získali si v Brně mnoho příznivců. Pan Berka z Dubé vystavěl jim 1604—6 klášter a kostel sv. Kříže před branou Měnínskou (Celní koliště). Dne 28. března 1604 kapucíni uspořádali slavné nešpory u minoritů, po nichž u veliké slavnosti nesli kříž před bránu Měnínskou a zatknuli jej na staveništi. Provázeli je kartusiané, františkáni, augustiniáni, dominikáni, premonstráti, kardinál Dietrichstein, zem. hejtman Karel Lichtenstein, Berka z Dubé, mnoho prelátův a rytířů i paní na vozech, ale lidu málo. Očitý svědek Ludwig, katolík, viděl, že jesuité se tomu smáli. Propukla řevnivost mezi jesuity a kapucíny. V Brně ujímaly se okázalé slavnosti bez pravé zbožnosti.

Klášter františkánek. Před branou Zelenou vznikl klášter františkánek u sv. Josefa. R. 1606 horlivý kardinál proměnil jejich dům řádový v klášter a chtěl jim postaviti také kostel, ale městská rada zmařila kup potřebného pozemku. Kardinál obrátil se na nejvyššího kancléře českého, ale než věc vyřízena, byl císař zbaven vlády a v Brně nastala proměna ve věcech náboženských. U františkánů nastal úpadek (1582). U sv. Anny byly „nemalí neřádové," takže r. 1580 císař nařídil vyšetřování a biskupskou visitaci. Johanitům r. 1600 městská rada vrátila ze zástavy všechny statky jejich, poněvadž komtur řádový Moš z Moravičan je 1925 zl. vyplatil. V Králové kláštere trvala nekázeň, na kterou farář od sv. Jakuba r. 1582 žaloval biskupovi. U kartusianů v Králově Poli r. 1590 byla vykonána visitace a převor byl sesazen, pak kázeň obnovena. U premonstrátů v Zábrdovicích rozmohla se nekázeň tou měrou, že biskup Stanislav i kardinál Dietrichstein marně snažili se o nápravu. Celkem však přičiněním jejich kázeň v duchovenstvu brněnském byla napravena. Kardinál Dietrichstein, jenž si v Brně koupil 5 domův a na jejich místě vystavěl veliký palác na Horním náměstí, stal se náčelníkem katolíků na Moravě.

Císař Matyáš (1608—1619).

Císař Rudolf po r. 1600 podporoval katolictví na Moravě velice horlivě, ale spůsobem, jenž nevedl k cíli. R. 1602 složil

s úřadu zem. hejtmana Jáchyma Haugvice, který pro mírnost a bezúhonnost byl v zemi oblíben, poněvadž prý byl u víře vlažným. Hejtmanem jmenoval horlivého katolíka Ladislava Berku z Dubé, který pro jizlivost, úskočnost a penězochtivost nebyl vážen ani u své strany. Když Berka r. 1604 pro spronevěření peněz určených pro vojsko v Uhrách byl úřadu zbaven, stal se hejtmanem Karel z Lichtensteina, jenž nedávno vystoupil z Jednoty bratrské a dělal se horlivým katolíkem. Také jiné úřady zemské byly obsazeny katolíky. To katolicismu neprospělo, poněvadž pro netečnost císařovu poměry politické působením válečných událostí v Uhrách obrátily se v dobro protestantismu. Rekatolisace.

Když císař potlačoval protestantismus také v Uhrách, postavil se v čele protestantův uherských Štěpán Bočkaj a, poraziv vojsko císařské v horních Uhrách, pokročil k hranicím moravským. I vyzval protestanty na Moravě, by se s ním spojili. Když tak neučinili, poplenil Moravu až k Hustopeči (1605). Všude bylo voláno po míru. Císař k ujednání míru splnomocnil bratra Matyáše, který smluvil mír s Bočkajem i s Turky r. 1606. Když pak císař ujednaný mír potvrditi nechtěl, Matyáš postavil se v čelo Uhrů na obranu míru r. 1608. S Matyášem spojili se také stavové rakouští a po nějakém vyjednávání také Moravané. Vpád Bočkajův.

Když stavové moravští byli vyzváni, by se spojili s Matyášem, sjeli se na radu do Brna koncem února 1608. Tehdy hejtmanem zemským byl Lev Burian Berka, poněvadž císař Lichtensteina už r. 1607 sesadil, maje ho v podezření, že je přívržencem Matyášovým. Berka pro nedobré vlastnosti byl u všech nenáviděn, jeho jmenování všichni stavové nekatoličtí i katoličtí považovali zrovna za urážku. V Brně za sjezdu stavovského vypukla proti Berkovi nevole v celé prudkosti při soudě zemském dne 7. března. Karel z Lichtensteina, maje více než šedesát ozbrojených pánův a rytířův okolo sebe, činil Berkovi výčitky a vyhrůžky a tak se rozhorlil, že jej nazval zrádcem vlasti a bohaprázdným šelmou. Stavové rozhodli, že takový člověk déle hejtmanem býti nemůže. Sjezd v Brně.

Jelikož stavů došla zpráva, že na volání Berkovo k Brnu blíží se císařské vojsko, a Brňané sami počínání stavů příznivi nebyli, odebrali se do Slavkova (9. března). Tam se usnesli, že na den 13. dubna sjedou se do Ivančic a císaře za propuštění Berky požádají. Císař sjezd do Ivančic zapověděl. Ale stavové Sjezd v Ivančicích.

v určený den přece se do Ivančic sjeli, Berku sesadili a zřídili prozatímnou vládu, v jejíž čelo postavili Karla z Lichtensteina jako direktora, ač duší a ředitelem celého toho ruchu byl Karel ze Žerotína, náčelník Bratří a nekatolíků na Moravě vůbec. Prozatímná vláda spojila se s Matyášem. Brněnští do Ivančic nepřijeli, nýbrž zůstali věrni Rudolfovi. Avšak Matyáš z Moravy s válečným průvodem táhl do Čech a přinutil císaře, že smlouvou ze dne 26. června 1608 postoupil mu Uhry, Rakousy a Moravu. Později Matyáš stal se nástupcem bratrovým také v Čechách, ve Slezsku, v Lužici (1611) a v Německu (1612).

Morava postoupena Matyášovi.

Moravané na sněmě v Olomouci (16. července) zvolili hejtmanem zemským Karla ze Žerotína, největšího vlastence a vzdělance na Moravě. Sněm vypravil poselstvo do Vídně k Matyášovi, by předložilo mu požadavky politické i náboženské a pozvalo jej k holdování do Brna. Matyáš slíbil přijeti 25. srpna, na který den položen do Brna příští sněm.

Karel Žerotín hejtmanem.

V Brně nový markrabě byl slavnostně uvítán. Páni, rytíři a zástupcové kr. měst, Brněnští na 100 koních, vyjeli Matyášovi naproti až před Modřice. Při setkání všichni sestoupili s koní a Žerotín jako hejtman zemský vítal markraběte pěknou řečí českou, po níž všichni jásotem markraběte pozdravili. Pak vsedli na koně a jeli do Brna. Napřed Brněnští na 100 koních, služebnictvo šlechtické, skvostný kůň Matyášův v ceně 1000 dukátů, pážata, trubači, města, rytíři, páni, maršálek s obnaženým mečem, markrabě, nejvyšší komorník, nejvyšší podkoní, komorníci, šlechta, družina markraběcí, služebnictvo a dva zástupy jízdy. Když průvod přijel ke kostelu sv. Václava, pozdravil markraběte výstřel ze 44 děl a střileno na Špilberku i na zdi městské. U chrámu Všech svatých pozdravilo markraběte duchovenstvo vyšší, totiž preláti zemští se zástupcem kardinálovým. Probošt brněnský Hynek z Kolovrat uvítal panovníka řečí latinskou. Matyáš sestoupil s vozu a políbil kříž jemu podaný. Pak se průvod bral ku bráně Brněnské. Tam pozdravila panovníka městská rada a písař městský (syndikus) uvítal jej řečí německou. Arcikníže poděkoval a vsedl na koně, jejž za uzdu vedl Žerotín s hlavou obnaženou. Před ním ubírali se rytíři, páni a nejvyšší úředníci zemští. Osm členů rady brněnské neslo nad markrabětem damaškový baldachýn. Průvod bral se za zvuku hudby, všech zvonův a hřímání děl i za velkého návalu lidu do chrámu sv. Jakuba, kde zapěno slavné Te deum. Z kostela

Matyáš v Brně.

markrabě byl doprovozen k žerotínskému paláci na Velkém náměstí, kde byl ubytován.*) U schodů uvítal jej kardinál Dietrichstein a doprovodil do komnat. Šlechticové klečíce líbali ruku nového panovníka.

Sněm v Brně.

Druhého dne (26. srpna) zahájen sněm v zemském domě, kdež stavové stanovili požadavky náboženské i politické. Následujícího dne předloženy markraběti. Nastalo vyjednávání, poněvadž Matyáš naprosté svobody náboženské povoliti nechtěl, nýbrž v odpovědi prohlásil jen povšechně, že nikdo nemá býti stíhán pro své náboženství (30. srpna). V královských městech služby boží protestantské uvnitř hradeb nepovoleny, ale protestanté směli na služby boží k sousedním šlechticům.

Holdování.

Potom bylo markraběti holdováno v kostele sv. Michala, kam uveden byl zase slavnostně (30. srpna). Kardinál sloužil mši za slavné assistence zemských prelátů. Po mši Žerotín oslovil markraběte řečí českou, kterou v němčinu překládal pan Jiří z Hodic. Pak markrabě přísahal na evangelium českou přísahu, kterou mu Žerotín předčítal, že bude zachovávati svobody zemské. Na to Žerotín složil úřad svůj v ruce panovníkovy a nejpřednější z pánů, prelátův a rytířů přistoupivše rukoudáním i ústy slibovali věrnost a poddanost. Ostatní zdvihše dva prsty říkali přísahu za hejtmanem K. Žerotínem. Pak markrabě vrátil se do příbytku a po hostině bavil se s pány a rytíři rozmanitými závody. Dne 31. srpna dopoledne byl na mši a na kázání u Jesuitův. Odpoledne s kardinálem a s četnou šlechtou byl u nich na slavnosti, při které studenti sehráli veselohru. Dne 1.–2. září vyjednáváno se sněmem o požadavky politické. Pak 3. září přísahali Brňané. Na rozkaz panovníkův všechny tři rady s obcí brněnskou dostavily se k příbytku jeho. Členové rady uvedeni do paláce, kde přísahali věrnost a poddanost jeden po druhém kancléři na místě panovníkově. Obec stála před palácem. Zemský komorník vyzval ji s chodby ku přísaze, předčítal z knihy Tovačovské přísahu česky a lid ji opakoval. Potom panovník se stavy odebral se do zemského domu, obnovil úřady zemské a sněm ukončil. Celá Morava jásala, že obnoveny svobody politické i náboženské. Žerotín ponechán hejtmanem zemským a Lichtenstein jmenován

*) Dům Žerotínův stával vedle domu Kounicova na Velkém náměstí. Z obou vznikl nynější palác Kounicův.

knížetem. V Brně strojeny mnohé slavnosti a hostiny na počest
(Krokodil.) panovníkovu. Darován mu také krokodil, jejž on při odjezdu odevzdal městské radě na památku.

Za Matyáše moc stavovská (šlechtická) všude pohltila úplně moc panovnickou. Stavové vyšší seslabili tudíž také význam a
Městská rada. moc kr. měst. V Brně i v ostatních kr. městech r. 1609 dosáhli privilegia, že vyšší stavové i kláštery volně smějí do města přiváželi cizí pivo pro svou potřebu a vína, co chtějí, jen je nesmějí prodávati. Městská rada dostala se ještě ve větší

Obr. 5. Zemský dům na Rybném trhu.
(Starý zemský dům na Dominikánském náměstí.)

závislost na kr. podkomořím. Podkomoří Karel Haugvic z B:-skupic dne 1. září 1610 obnovil radu brněnskou a dosadil do všech tří rad 6 nových členů, do každé jednoho katolíka a jednoho
Protestantismus. protestanta. Protestantismus v Brně zase se rozmohl, ale jen na krátko, neboť kardinál a jesuité všemožně tomu bránili a udrželi převahu katolicismu až do r. 1619. Nejvíce povznesl se nový klášter františkánek před branou Zelenou, když kardinál
Katolicismus. vymohl jim pozemky na stavbu kostela a svým nákladem postavil jim chrám sv. Josefa (1616). Přímluvou kardinálovou dostalo

se jim také malého nadání od císaře (1615 a 1616), které sám velmi hojně rozmnožil a stal se zakladatelem toho kláštera (23. dubna 1617). Působením kardinálovým i jesuitův na dvůr císařský městská rada zůstala v podstatě katolickou a rozvoje protestantismu nikterak nepodporovala, nýbrž všemožně mu bránila, uvězňujíc horlivější nekatoliky z obce. Jinak starala se jen o správu obce. R. 1615 dala kr. podkomořímu za obnovení rady 42 celých tolarů čili 50 zl. 12 gr. a paní jeho 24 dukátů čili 48 zl. Na pozlacení knoflíku na radnické věži r. 1616 dáno 80 dukátů po $2^1/_2$ zl. rýnském čili 171 zl. 12 gr. 6 denárů moravských. Chrám sv. Josefa.

Obec či lid byl většinou protestantský, ale proti radě nic nemohl pořídit, poněvadž císař protestantismu nepřál, nýbrž v kr. městech podporoval obrat měšťanů k víře katolické. Obec čili měšťané byli z větší části již národnosti české, ale rada převahou německá; úřadování v obci bylo německé a české, na venek české. V Brně vše rázem se změnilo za nástupce císařova. Obec.

Poněvadž císař Matyáš potomků neměl, hleděl nástupnictví v panství svém zjednati bratranci Ferdinandovi Štyrskému. Sněm český přijal jej za krále 6. června 1617 skoro všemi hlasy. Dne 19. června byl v Praze za velikých slavností korunován. Z Čech odebral se na Moravu do Brna, kde 6. září 1617 od sněmu zemského byl přijat za markraběte, když potvrdil svobody zemské. Ve věcech náboženských slíbil, že zachová se tak, jako předkové jeho císař Ferdinand, Maxmilian, Rudolf a Matyáš. Potom přijat byl za panovníka ve Slezsku a v Lužici. Dne 16. května 1618 byl zvolen na sněmě v Přešpurku také za krále uherského, Ferdinand přijat za nástupce.

Od té doby císař Matyáš nic nedbal na protestantské stavy v žádné zemi. Proto protestantští stavové v Čechách se vzbouřili 23. května 1618 a chtěli Habsburky svrhnouti s trůnu. Pro záměr svůj hleděli získati protestantské stavy také na Moravě, ve Slezsku, v Lužici, v Rakousích a v Uhrách. Moravané na radu Žerotínovu na sněmech v Brně v srpnu a v prosinci 1618 odpírali, poněvadž Žerotín předvídal smutný výsledek povstání. Odepřely tedy také země ostatní. Císař brzy zemřel (20. března 1619). Povstání v Čechách.

B. Doba úpadku (doba střední).
(1620—1848.)

Ferdinand II. (1619—1637).

Čechové vtrhli na Moravu.

Po smrti císařově Moravané spojili se s Čechy přes odpor Žerotínův. V dubnu 1619 vůdce vojska českého hrabě Thurn vytrhl na Moravu, by ji získal proti králi Ferdinandovi. V Jihlavě měšťanstvo uvítalo jej s jásotem (23. dubna). Ve Znojmě přivítala ho většina šlechty moravské. Ze Znojma táhl do Brna. Sem na počátek května král Ferdinand položil sněm zemský.

Sněm v Brně.

Na sněm brněnský sjela se šlechta katolická i protestantská. Když protestantská šlechta v průvodu jízdy Thurnovy blížila se od Znojma, vyjela jim katolická půldruhé míle naproti (2. května). Obec čili lid brněnský uvítal šlechtu s jásotem a provázel ji na Velké náměstí, kde v paláci hraběte Oldřicha z Kounic stavové protestantští konali krátkou poradu. Po hodině Ladislav Velen ze Žerotína otevřel okno a tázal se lidu před palácem shromážděného, chce-li býti za jedno se stavy? „Chceme“ zněla z tisíců hrdel hřmotná odpověď obce. V tom okamžiku obec brněnská čili lid splynul se stavy zemskými v jedno snahami náboženskými, politickými i jazykem. Obec brněnská byla již smýšlením česká, ale německá rada městská vzdalovala se hnutí českého a zůstala králi věrna. Měšťanstvo se ozbrojilo a přidalo k vojsku Thurnovu, rozloženému na Zelném trhu, i k vojsku stavovskému před městem, které vtrhlo do Brna a obsadilo brány městské. Stavové čili šlechta se zástupci kr. měst a měšťanstvo brněnské odebrali se na Zelný trh, kde se zdviženými prsty zavázali se přísahou, že při sobě věrně státi a jedni druhým pomáhati chtějí do posledního přemožení.

Lid se spojil se stavy.

Odpůrci.

Stavové pak odebrali se do paláce kardinála Dietrichsteina, jenž byl nejvyšším velitelem stavovského vojska, otázat se, dal-li rozkaz, aby vojsko stavovské spojilo se s Ferdinandem, jak chtěli vůdcové jeho Albrecht z Waldsteina a Jiří z Náchoda. Když kardinál za velikých proseb dokázal, že takový rozkaz nedal, stavové odebrali se do domu Žerotínova na Velkém náměstí a pak do domu Lichtensteinova v ulici Minoritské (dům Šemberův) s otázkou, vědí-li o zradě Waldsteinově a Náchodského.

Oba odepřeli. Karel Lichtenstein rukou dáním se zavázal, že chce při stavech státi životem i statkem. Dietrichstein a Žerotín byli v bytech svých opatřeni stráží mušketýrův.

Měšťané brněnští zatím vnikli do radnice a urputně doráželi na městskou radu, by se spojila se stavy. Starosta se syndikem čili s písařem městským marně se namáhali rozzuřenou obec utišiti. Zatím dostavili se stavové a vytýkali radě, proč obsadila Špilberk 150 mušketýry. Rada odpověděla, že se tak stalo z vůle obce, což přítomné měšťanstvo hřmotně popřelo. Proto mušketýři byli se Špilberka odvoláni, od městské rady propuštěni z přísahy a vstoupili do služby stavům. Klíče od města i od hradu byly starostovi odňaty a odevzdány veliteli stavovského vojska Stubenvollovi. Brno bylo se stavy za jedno. Městská rada.

Druhého dne výbor stavovský odebral se ke kardinálovi a přiměli jej ke slibu, že bez vůle stavů města neopustí. K témuž zavázal se Ladislav Popel z Lobkovic, od r. 1615 hejtman zemský, a Karel ze Žerotína, jenž se svolením stavů Brno brzy opustil a odebral se na statky své do Rosic. Odpůrci zabezpečeni.

Jednání sněmovní bylo zahájeno 4. května. Stavové sesadili Ladislava Popela z Lobkovic s úřadu hejtmanského a kardinál vzdal se zemského velitelství i správy pokladny stavovské. Veliteli nad jízdou stavovskou byli jmenováni Petr Sedlnický a Ladislav Velen ze Žerotína, nad pěchotou Fridrich z Tiefenbachu. Pro správu země zvoleno 30členné direktorium (12 za pány, 12 za vládyky a 6 za král. města). Za Brno byli členy vlády direktorské Hanuš Dorn, jenž vedl její německou korespondenci, a Eliáš Netolička. V plném sněmě dne 11. května prohlášeno, že stavové moravští spolčují se s českými stavy proti komukolvěk. Direktorium.

Stavové, vyloučivše duchovenstvo ze sněmu, vypověděli jesuity ze země a statky jejich zabavili (6. května). Do koleje brněnské dostavila se komise stavovská s vypovídacím nařízením v poledne 8. května 1619. V klášteře bylo už jen 37 kněží starších a 2 nemocní, kdežto mladší členy vypravil rektor Stanislav Brochovský už před několika dny do Vídně. Nemocní mohli zůstati v klášteře, ostatní však musili hned vstáti od oběda a opustiti klášter, opatřivše se jen pláštěm, kloboukem a brevířem. Jmění klášterní bylo zabaveno a dáno ve správu obci. Jesuité vypovědění.

Městská rada z rozkazu direktorů byla obsazena měšťany protestantskými a dosazeno protestantské úřednictvo městské. Protestanti u sv. Jakuba.

Ke kostelu sv. Jakuba dosazen farář evangelický a český i německý kazatel. Katolici byli přikázáni ke správě farní kláštera minoritskému u sv. Jana.

Katolíci u sv. Jana.

Proti Moravanům na sklonku července vypraven Ferdinandův velitel Dampierre, ale 5. srpna byl u Vistonic poražen od Tiefenbacha. Účinky vítězství jevily se hned na novém sněmě, který byl svolán do Brna na 6. srpen. Sněm byl zahájen 7. srpna. Schválil spolek Moravanův učiněný zatím na generálním sněmě v Praze 31. července s Čechy, Slezany a s Lužičany. Dále usneseno najati nové vojsko 1500 pěších pod velením Rudolfa ze Šlejnic, takže vojsko moravské vzrostlo na 6500 mužů. Také vypovědění ze země katoličtí páni, kardinál z Dietrichsteina, kníže Karel z Lichtensteina, Zdeněk ze Žampachu, Jan Kavka z Říčan, Albrecht z Waldsteina, Jiří z Náchoda a statky jejich zabaveny. Rovněž nařízeno zabavení všech statků duchovních, totiž statky biskupské, klášterní a statky kapituly olomucké i brněnské. Zabavené statky měly býti prodány a z výtěžku probošti, kanovníci, opati, klášterníci a klášternice slušně zaopatřeni. Veškerým stavům dána lhůta 4 neděl, aby se přidali k jednání stavovskému, nebo statky jejich budou zabaveny.

Nový sněm.

Katolíci vypovědění.

Statky duchovní zabaveny.

Při zabavování církevních statků v Brně protestanté spustošili všechny kláštery, zvláště minoritský, tomášský, kartouzský a zábrdovický. S duchovenstvem nakládali velice hrubě, ba některé uvěznili jak opata zábrdovického a petrské kanovníky. Pronásledovaného duchovenstva neujal se nikdo.*)

Pustošení v Brně.

Zatím na generálním sněmě v Praze Čechové, Moravané, Slezané i Lužičané prohlásili Ferdinanda II. zbaveným koruny české (21. srpen). Dne 26. srpna většina stavů českých zvolili králem Fridricha, kurfiřta falckého, což druhého dne schválili také zástupci moravští, slezští a lužičtí. Tehdy Ferdinand zvolen byl ve Frankfurtě za císaře německého. Dne 4. listopadu Fridrich byl korunován v Praze od představeného církve protestantské a od staršího Jednoty bratrské.

Fridrich králem.

*) Že by tehdy protestanté vystavěli domy na pozemcích kláštera minoritského na východní straně, jak tvrdí d'Elvert ve spise „Die Schweden vor Brünn“ str. 11. ř. 3. etc. a po něm ostatní spisovatelé, pokládám za nemožné, neboť v té době bouřlivé nebylo kdy na stavbu domův a pak po r. 1620 byla by jistě nastala náhrada. Spíše v druhé polovici 17. st. klášter z nouze postoupil obci a prodal měšťanům část spustošených pozemků.

Na Moravě stavové 9. prosince konali sjezd v Brně, na němž direktoři vzdali se vlády. Ladislav Velen ze Žerotína byl zvolen za hejtmana zemského, by spravoval zemi do příjezdu králova. Sjezd prohlásil stav prelátský za zrušený, tak že potom měli býti v zemi jen tři stavy zemské: panský, rytířský a městský. Příští sněm položen ku příjezdu královu. Sjezd v Brně.

Koncem ledna 1620 nový král „zimní“ vydal se s četnou družinou do Brna, by přijal holdování Moravanů. Před Brnem hodinu cesty na jihlavské silnici dne 4. února přivítala krále šlechta moravská v průvodu 1500 jezdců a provázela jej do Brna. Před branou Brněnskou pozdravila krále městská rada brněnská s měšťanstvem. Na to třikráte vystřeleno z děl na Špilberku. Potom šlechta sestoupila s koní, zemský hejtman uchopil za uzdu koně králova a obvyklý slavný průvod ubíral se do kostela jesuitského, který nedávno byl proměněn v modlitebnu bratrskou. Po krátké modlitbě král byl doprovozen na Zelný trh, kdež ubytoval se v paláci Dietrichsteinově. Dne 6. února na sněmě byla slavnost holdovační. Všichni stavové holdovali slavně, až na Karla ze Žerotína, ač v Brně přítomen byl. Po hostině v paláci král poručil přivésti Žerotína. Jednali dlouho, král velmi se namáhal po dobrém i hrozbami získati jej na stranu svou, ale Žerotín neohroženě hájil, že stavové povinni jsou věrností Ferdinandovi. Za živého rozkladu naznačil Fridrichovi, jak neblahý osud připravuje sobě i Moravě. Byl propuštěn v nemilosti. Rozmluva s Karlem naplnila krále úzkostlivostí a zádumčivostí, ze které ho nevyvedly všechny slavnosti v Brně pořádané. Sněm v Brně. Holdování.

Z Brna král Fridrich přes Olomouc odebral se do Slezska, kdež mu také holdováno. Zatím císař Ferdinand sebral veliké vojsko, které porazilo Fridricha na Bílé Hoře u Prahy, kdež nejstatečněji bojovali Moravané (8. listopadu 1620). Bitva měla nešťastné následky, jak Žerotín předpovídal. Bitva na Bílé Hoře.

Stavové moravští hned podrobovali se císaři, žádajíce jen všeobecné odpuštění. Když císař odpověděl, že se rozhodne, až se stavové úplně pokoří, pokusil se hrabě Thurn, jenž s několika tisíci uherského vojska přitáhl do Brna, povzbuditi Moravany k dalšímu odporu. V zoufalém strachu a nejistotě přidali se mnozí k němu, zvláště lid brněnský jevil dosti odhodlanosti, ale brzy vše ochablo. Ze sjezdu brněnského stavové přes odpor Thurnův a Petra Sedl- Sjezd v Brně.

nického, náměstka zem. hejtmana, vypravili k císaři poselstvo, že Moravané se vzdají, budou-li jim potvrzeny dosavadní svobody. Císař odpověděl odmítavě. Zatím již vtrhlo na Moravu císařské vojsko a stavové 12. prosince z Brna rozkázali stavovským posádkám, aby hned vyklidily všechna města i tvrze. Poselstvem do Vídně 22. prosince vzdali se úplně. Thurn odtáhl do Uher. Dne 1. ledna 1621 přitáhl do Brna císařův generál Buquoy, jehož stavové i lid uvítali velice pokorně. Brnu nastaly zlé časy, poněvadž vojsku ve všelikých násilnostech nikdo nebránil.

Moravané se vzdali.

Správa Moravy svěřena od císaře kardinálu Dietrichsteinovi (17. ledna). Stavové rázem pozbyli všech svobod politických i náboženských. Královská města pozbyla samosprávu i jmění. Brno stalo se sídlem vladaře kardinála, nejvyšších úředníků zemských i kancléře Zdeňka z Lobkovic, jenž vyšetřoval vinu povstalců moravských. Dne 7. března 1622 vydán seznam obviněných Moravanů, jichž bylo na 200. Byli postaveni před soud 10členný, jemuž předsedal Dietrichstein, a všichni byli odsouzeni. Kdo prchli z vlasti, odsouzeni k smrti a ztrátě statků. Kdo neprchli, byli uvězněni na Špilberku. Dne 3. listopadu 1622 všichni zajatci byli povoláni na brněnskou radnici a konečný rozsudek jim oznámen. Života zbaven nebyl nikdo, ale potrestáni buď doživotním vězením na Špilberku nebo ztrátou statků. Pro správu příjmů panovníkových z Moravy zřízena v Brně 7. července 1621 král. komora (Rentamt), jež už potrvala stále.

Dietrichstein správcem Moravy.

Soud.

Kr. komora.

Městská rada katolická.

Městská rada i úřady městské osazeny jen katolíky, městský hrad Špilberk byl zabaven, jesuitům i ostatním klášterům přiřknut dřívější jejich majetek i náhrada za utrpěné škody. Poněvadž vláda císařská potřebovala mnoho peněz, byly stavům ukládány veliké kontribuce, obzvláště městům. Brno musilo zaplatit 30.000 tolarův, na něž městská rada koupila provázku a plátna za 5 zl. 6 gr. a 6 denárů. Ale daleko horším břemenem bylo vydržování císařského vojska, jež obyvatelstvo brněnské hrozně týralo. Měšťanstvo bylo odzbrojeno. Císařským nařízením 3. května 1621 v král. městech na Moravě (kromě Kyjova) ustanoveni císařští rychtáři vedle městských volených. Měli hájiti zájmů císařových ve městech proti městské radě a konali dozor na městskou radu v každém oboru jejího působení. V městské radě zasedali na prvním místě; bez jejich vědomí nesměla městská rada ani obec býti svolána. Zprávy

Císařský rychtář.

dávali kr. podkomořímu. Podkomořím jmenován Karel Haugvic. Městskou radu po r. 1620 sázel či vlastně obnovoval kr. podkomoří, zač musil býti prošen a dávány mu veliké dary. První konšel slul primator. Primator.

Hanuš Dorn, člen zatímné vlády direktorské za město Brno, byl odsouzen k doživotnímu vězení, druhý člen direktoria Eliáš Netolička zatím zemřel. Ostatní měšťané potrestáni pokutami dle provinění. Šlechtické domy protestantské v Brně byly zabaveny a poděleni jimi přívrženci císařovi. Když byli účastníci povstání potrestáni, vystoupeno proti všem nekatolikům. Počátkem r. 1622 vypovědeni z Brna nekatoličtí kazatelé i učitelé a na jejich místo dosazeni katoličtí. Dne 19. dubna 1622 zakázáno nekatolíkům v Brně choditi na služby boží do sousedních osad, patřících vrchnostem nekatolickým. Z jara r. 1623 vydán rozkaz, aby nekatoličtí kazatelé opustili celou zemi. Když se tak nestalo, vydal císař 27. prosince 1624 přísnější rozkaz a nařídil vladaři kardinálu Dietrichsteinovi, aby jej provedl císařským vojskem, jemuž velel Maxmilián Lichtenstein. Dne 22. března 1625 kardinál jménem císařovým nařídil, aby v král. městech do svatodušních svátků všichni protestanti, kteří se katolíky státi nechtějí, domy a ostatní statek prodali, z prodeje čtvrtý díl městu na zaplacení daní veřejných odvedli a pak z města i ze země se vystěhovali. V Brně obyvatelstvo vrátilo se k víře katolické bez nucení, nikdo neodvážil se rozkazů císařských neuposlechnouti, poněvadž ve městě i na hradě bylo císařské vojsko. Kdo nebyl katolíkem, nesměl ve městě ani obchodu ani řemesla provozovati, sňatek manželský byl platným jen ten, který byl posvěcen po spůsobu katolickém, jen katolíci směli býti měšťany a činiti platnou závěť. Cechy měly dbáti, aby mistři s rodinami pravidelně do kostela chodili a se postili, k čemuž tovaryše a učně přidržovati měli zase mistři. Trest. Brno katolickým.

O služby boží a výchovu mládeže v duchu katolickém pečovalo hojné duchovenstvo klášterní, jež v horlivosti povzbuzoval příkladem, slovem i hojnou podporou všemohoucí a neunavitelný kardinál Dietrichstein. R. 1629 v Brně vykonána generální visitace, která měla zjistiti tehdejší stav kostelů a provésti náhradu rozebraných statků. Kolem kostela sv. Petra rozkládal se ještě rozsáhlý hřbitov s kostnicí ohrazený zdí. Kapitula brněnská žádala všecky rozebrané statky s úroky, pak chrám sv. Jakuba, Správa duchovní. Visitace. Fara sv. Petra.

potom hranice farní z r. 1293 a právo, by při všech procesích a slavnostech městské duchovenstvo i lid shromažďovali se v kostele kapitulním, z něho vycházeli a do něho se zase vraceli (2. srpna). Oživnul tedy starodávný spor mezi farou sv. Petra a sv. Jakuba, který skončil vzájemným dohodnutím. Kostel sv. Jakuba zůstal městským. Fare sv. Jakuba patřily dva filiální chrámy: sv. Mikuláše na Dolním náměstí, kde služby boží od r. 1622 konali jesuité česky, a chrám sv. Magdaleny. Od r. 1624 fare jakubské připadl chrám sv. Jana při komendě křížovnické a od r. 1638 také filiální kostel sv. Víta v Králově Poli, kde správu farní vykonával jeden kaplan od sv. Jakuba. Z chrámů klášterních nejdůležitějším stal se jesuitský. Při kostele P. Marie byl v l. 1582—1631 vystavěn obrovný klášter o 3 poschodích se 7 dvory. Dne 8. března 1621 jesuité vrátili se z Vídně do kláštera a hned otevřeli také školy. Již 10. března byl chrám znova vysvěcen od biskupa Hynka z Kolovratu. R. 1622 při klášteře zřízen seminář pro chudé chlapce ve dvou koupených domech. Náhradou za utrpěné škody dostali od císaře 1. září 1622 panství Polehradice a 30. srpna 1623 panství Řečkovice. R. 1629 svěřena jim také duchovní správa na Špilberku (11. ledna). Také ostatním klášterům dostalo se náhrady za škody z l. 1619—20. Kartusiané v Králově Poli r. 1622 dostali náhradou zabavený statek Víléma Munky z Ivančic na Svitavském předměstí brněnském (Cejl): svobodný dům Redlín (Radlas) s blízkým mlýnem, hospodu a jatku s několika poddanými na Cejlu a na Nové ulici.

Fara sv. Jakuba.

Jesuité.

Nejdůležitější následek po bitvě bělohorské pro duchovenstvo v Brně byl ten, že v duchovenstvu světském i v klášterním provedena očista mravní, všude obnovena přísná kázeň dle stanov koncilia tridentského, což bylo největší zásluhou kardinála Dietrichsteina.

Kázeň napravena.

Obec čili měšťanstvo bylo spravováno městskou radou. Moc rady městské byla velice sužena. Soudnictví městskému zasazena r. 1628 těžká rána, když u soudů městských nařízeno písemné řízení a nařízeno bylo odvolání ke králi čili k apelační radě jeho v Praze. Městská rada byla sice přímo podřízena jen kr. podkomořímu, ale nepřímo stala se závislou také na všech úřadech císařských, když r. 1636 v Brně byl zřízen královský tribunál v zemském domě.

Správa obce.

Po smrti kardinála Dietrichsteina (19. září 1636), jenž po 16 let spravoval Moravu jako císařův místodržitel (gubernator), byl v Brně zřízen **kr. tribunál** čili nejvyšší úřad pro správu Moravy (19. prosince 1636). Kr. tribunál skládal se z kancléře, dvou radů, dvou sekretářův a z písaře, jimž předsedou a hlavou byl **zemský hejtman.** Měl značnou moc správní (politickou), soudní, pak ve věcech komorních (finančních) a ve vojenských na úkor předbělohorských úřadů zemských (stavovských), čili byl to úřad královský, kterým panovník vykonával moc svou na Moravě. Rozkazy královského tribunálu vykonávalo 5—6 krajských hejtmanů. Hejtman pro kraj brněnský sídlíval v Brně. Kr. tribunál.

Tyto úřady dávaly rozkazy městské radě prostřednictvím kr. podkomořího, ale časem podkomořímu zbylo jen obnovování městské rady. Městské radě zbylo jen vykonávati v obci rozkazy úřadů královských, pečovati o pořádek ve městě, spravovati daň městskou a jmění městské. Blahobyt v Brně byl zničen. Brno sice kromě Špilberka neztratilo žádných statků, poněvadž Dietrichstein listem 2. března 1623 vřele přimlouval se u císaře, že městská rada dlouho zůstávala věrnou králi a město jen z přinucení přidalo se ku povstání, ale třicetiletá válka (1618—1648) důsledky svými zničila blahobyt v Brně. Obec musila vydržovati cís. vojsko, což bylo pravou trýzní nejen jednotlivcům, nýbrž do dluhů přivedlo celé město. Dle účtů městských vydalo Brno z obecního jmění v l. 1621—24 pro císaře, pro jeho komisaře, generály, pro gubernatora a pro císařské pluky hotových 540.000 zl. Kolik asi dělalo, co hrubé a nevázané soldatesce musili poskytnouti měšťané! Nad to r. 1623 sibiňský kníže Bethlen Gabor spálil předměstí brněnská. Pro tato vydání císař listem 19. prosince 1624 odpustil Brnu veliký další trest. Měšťanstvo bylo opět ozbrojeno. Však již 24. ledna 1626 bylo nařízeno, by kr. města z každého tam uvařeného neb odjinud přivezeného sudu piva i z vína platila císaři posudného 1 zl. po 60 krejcarech počítajíc (pivný a vinný tác). Bída v Brně. Posudné.

Ten tác ponechán i v Obnoveném zřízení zemském ze dne 10. května 1628, za nějž král ponechal kr. města čtvrtým stavem zemským ve sněmě, ač rádcové mu radili, by města práva stavovského zbavil. Avšak vyšší stavové hlasu kr. měst na sněmě obyčejně nedbali a velmi nešetrně se k nim chovali. Kr. města čtvrtým stavem.

Brno musilo dělati dluhy. Císař listem 27. února 1626 dovolil Brnu, by smělo si vypůjčiti od kardinála Dietrichsteina na věčné časy 56.227 zl. na 6%. Kromě toho vydlužila si obec ohromné peníze od klášterů, kostelův a rozličných ústavů církevních. R. 1629 císař odpustil Brnu komorní úrok a r. 1630 dovolil zvýšiti městské mýto. Dluhy kr měst rostly tou měrou, že již 1630 města nemohla platiti ani úroků. Císař sestavil zvláštní komisi, by se postarala, jak by města z dluhů vyvázla. Nic nepomohlo, poněvadž zuřící válka pořád víc a více pohlcovala, kdežto příjmy městské se ztenčovaly, protože duchovenstvo a šlechta proti výsadám městským přiváželi pivo a víno nejen pro sebe, nýbrž hospodáři jejich i jiným prodávali, zvláště na předměstích. R. 1630 Brno mělo jen 15.000 zl. příjmů, jež plynuly z pivovarů (80 várek po 30 bečkách), z vinárny, z mýta, z panství kuřímského (4.500 zl.), z městské daně (2.333 zl.), ze dvou mlýnů, ze dvora městského, ze 2 rybníků, z městské váhy a z prodeje soli. Kromě svízelů válečných hubil obyvatelstvo také mor r. 1619, 1622 a 1625. V Brně nastala bída a nouze, jaké město do té doby nezažilo. Měšťané raději prodávali domy šlechtě a duchovenstvu, by ušli povinnostem měšťanským. Příjmy obecní stále se zmenšovaly. Když r. 1636 kolář z Lednice Jiří Birk přikutálel do Brna kolo, které téhož dne v Lednici vyrobil, dala mu městská rada jen 1 zl. 15 kr. odměny a zavěsila kolo na radnici.

Dluhy městské.

Příjmy.

(Kolo brněnské).

Zlé doby pobělohorské přinesly pohromu také naší národnosti ve městě. V Brně národnost naše vzmáhala se od polovice 14. století. Vzmáhala se stále stěhováním venkovského obyvatelstva českého do města, působením úřadů zemských a působením městských písařů, kteří bývali Čechové a česky dopisovali nejen zemským stavům, nýbrž i městským radám a do knih městských česky zapisovali zápisy od stran českých. Dopisy městské rady císaři, stavům i městům (také Jihlavě, Znojmu a Olomouci) často bývaly české až do r. 1628.*) Národnost naše v Brně vzmáhala se tou měrou, že r. 1619 měla převahu. Účty městské od nejstarší doby až do třetiny 16. století byly psány latinsky, pak německy, ale r. 1621—23 česky, pak zase německy. Úřední dopisy městské rady po r. 1628 byly německé. Jazyka našeho a národnosti nikdo nevypuzoval z Brna

Národnost v Brně.

*) Sbírka těch dopisů je v archivu zemském v Brně. Když jsem ji užíval (r. 1900), měla č. 2241 atd. a č 6921 atd.

násilně, ale národnost naše začala vadnouti následkem politických a sociálních poměrů na celé Moravě. Úřady císařské i nová šlechta oblíbily sobě jazyk německý, dopisování úřední poznenáhlu stalo se výlučně německým, a to posílilo národnost německou v Brně.

Císař Ferdinand III. (1637—1657).

Panovník dědičný.

Císař Ferdinand II. na prvním sněmě zemském dle Obnoveného zřízení zemského ve Znojmě (dne 20. června 1628) nařídil stavům moravským, aby synu jeho Ferdinandovi jakožto novému králi českému složili přísahu poslušnosti. Královská města přísahala dědičné poddanství. Po smrti otcově (15. února 1637) Ferdinand III. stal se také císařem v Německu.

Císař ujal se měst.

Za mírného Ferdinanda III. povolil poněkud tuhý absolutismus v Rakousku, uvolnilo se trochu také kr. městům. Deputace kr. měst v Brně 12. září 1641 ustanovila stěžovati si u císaře, že vyšší stavové kr. měst za stav nepovažují a za nic si jich neváží. Císař ujal se měst rozhodnutím 30. srpna 1644. Klidný rozvoj měst nejvíce zdržovala válka. Ferdinand III. s korunou zdědil také válku, která vší mocí začala se dráti do Rakouska a brzy přihnala se až k Brnu.

Zemské desky v Brně.

Z Brna po smrti císařově hejtman zemský Julius Salm Neuburk přeložil král. tribunál do Olomouce, by jej měl blíže sídlu svému v Tovačově. Ale Salm pro všeliké nesprávnosti r. 1640 byl s úřadu složen a císař Ferdinand III. koncem r. 1641 přičiněním podkomořího hraběte Františka de Magnis nařídil, aby kr. tribunál byl přeložen opět do Brna. Zároveň převezeny z Olomouce do Brna zemské desky olomucké, umístěny s tribunálem při deskách brněnských v zemském domě na Dominikánském náměstí a tam budoucně měly býti konány také všecky sněmy a soudy zemské. Tím dobojován staletý zápas mezi Brnem a Olomoucem o čest a slávu hlavního města Moravy. Od r. 1642 Brno je hlavním městem Moravy a sídlem všech hlavních úřadů královských i zemských.*) Brno cti a slávy té brzy také si zasloužilo.

*) Dobře to vystihl asi r. 1675 J. B. Spiess na obraze města latinským názvem: Antiqua regum, marchionum sedes, nunc regii regiminis domicilium, fastorum provinciae custos, theatrum nobilium et mater religiosorum = dávné sídlo králův a markrabat, nyní domov královské vlády, strážce desk zemských, shromáždiště šlechty a máti duchovenstva. Obraz je ve Františkově museu.

Již 14. června 1642 vítězný generál švédský Torstenson zmocnil se Olomouce. Z Olomouce přestěhovala se do Brna také biskupská konsistoř s generálním vikářem Kašparem Středelem, jenž spravoval diecesi za biskupa arciknížete Leopolda Viléma, bratra císařova, jenž od 21. srpna 1637 byl biskupem, ale staral se jen o válku. Konsistoř s administrátorem usadila se v biskupském dvoře (museum Františkovo) a zůstala v Brně do r. 1650. Další postup Švédům zamezilo cís. vojsko, jež se stáhlo k Brnu. Švédové dojížděli pustošíce až k Brnu, kde nastal takový strach, že kr. tribunál a zemské desky byly přeloženy do Znojma. Torstenson však, zanechav posádky v Olomouci, v Litovli a v Unčově, vytáhl do Slezska, kam za ním táhli také císařští od Brna. Brno si oddechlo, úřady se zase vrátily. Však r. 1643 Torstenson vpadl na Moravu opět, by pomohl stísněné posádce v Olomouci.

Konsistoř v Brně.

Moravě nastaly zlé časy. Švédové zmocnili se Mor. Třebové, Mírova, Mohelnice, Litovle, Šumberka, Šternberka, Prostějova, Plumlova, Kroměříže a položili se táborem u Tovačova (od 3. července do 3. srpna). Císařské vojsko pod Gallasem utábořilo se u Kojetína, však boje se neodvážilo. Torstenson přeložil tábor do Horních Moštěnic (od 3. srpna do 1. září), odkud Švédové dobyli Přerova, Lipníka, N. Jičína, Fulneka, Ostravy a Uh. Brodu. Dne 1. září Torstenson opustil opevněný tábor u Moštěnic a přes Víškov obrátil se k Brnu, by na rozkaz švédské vlády spěchal proti Dánsku. Brno bylo zatím k odporu připraveno. Již r. 1639 a 1640 ze strachu před Švédy město i Špilberk přičiněním zemského hejtmana Salma bylo slušně opatřeno. Když Torstenson r. 1643 vtrhl na Moravu, v Brně měšťanstvo i mládež studující následkem povýšení Brna za hlavní město byli nadchnuti neobyčejnou rekovností. Vše hrnulo se do prací opevňovacích a cvičilo se ve zbrani. Torstenson přitáhl k Brnu v noci na 4. září a rozložil se táborem na výšinách u Slatiny, kterým podnes říká se „švédské hradby“.

Útok Švédů na Brno.

Brněnští ráno 4. září na rozkaz velitele ve městě plukovníka Schönkircha z důvodů obranných zapálili zbytek předměstí „u Mýta“ a „v Jirchářích“ (Mauthbrunn a Ledergasse), která nedávno harcovníci švédští přepadli, spustošili a vypálili. To přimělo Torstensona, že 5. září přeložil tábor do Zábrdovic. Tenkráte však o Brno vážně se nepokusil, spěchaje na sever

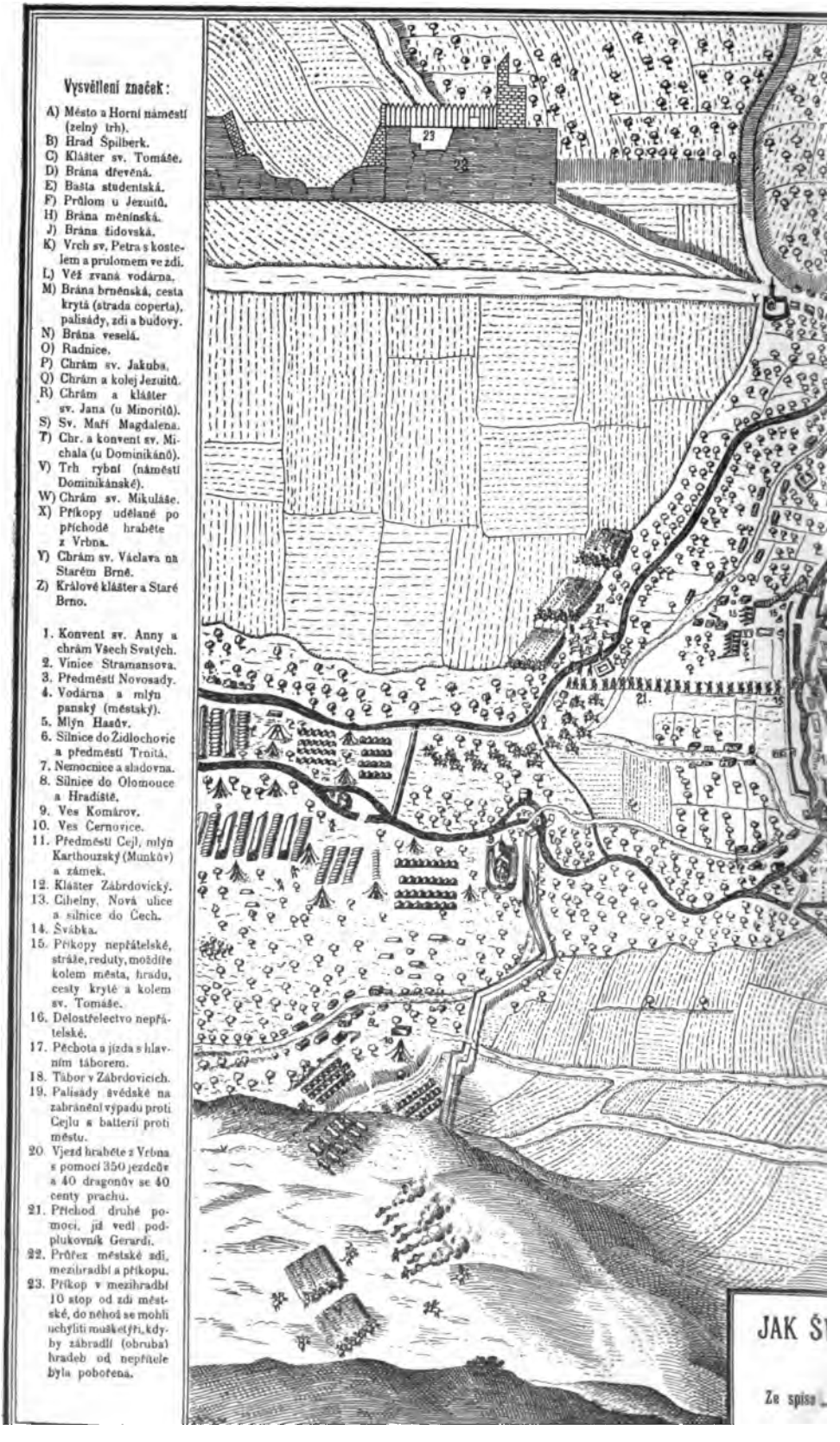
Vysvětlení značek:
A) Město a Horní náměstí (zelný trh).
B) Hrad Špilberk.
C) Klášter sv. Tomáše.
D) Brána dřevěná.
E) Bašta studentská.
F) Průlom u Jezuitů.
H) Brána měnínská.
J) Brána židovská.
K) Vrch sv. Petra s kostelem a prulomem ve zdi.
L) Věž zvaná vodárna.
M) Brána brněnská, cesta krytá (strada coperta), palisády, zdi a budovy.
N) Brána veselá.
O) Radnice.
P) Chrám sv. Jakuba.
Q) Chrám a kolej Jezuitů.
R) Chrám a klášter sv. Jana (u Minoritů).
S) Sv. Maří Magdalena.
T) Chr. a konvent sv. Michala (u Dominikánů).
V) Trh rybní (náměstí Dominikánské).
W) Chrám sv. Mikuláše.
X) Příkopy udělané po příchodě hraběte z Vrbna.
Y) Chrám sv. Václava na Starém Brně.
Z) Královo klášter a Staré Brno.
1. Konvent sv. Anny a chrám Všech Svatých.
2. Vinice Stramansova.
3. Předměstí Novosady.
4. Vodárna a mlýn panský (městský).
5. Mlýn Hasův.
6. Silnice do Židlochovic a předměstí Trnitá.
7. Nemocnice a sladovna.
8. Silnice do Olomouce a Hradiště.
9. Ves Komárov.
10. Ves Černovice.
11. Předměstí Cejl, mlýn Karthouzský (Munkův) a zámek.
12. Klášter Zábrdovický.
13. Cihelny, Nová ulice a silnice do Čech.
14. Švábka.
15. Příkopy nepřátelské, stráže, reduty, moždíře kolem města, hradu, cesty krytě a kolem sv. Tomáše.
16. Dělostřelectvo nepřátelské.
17. Pěchota a jízda s hlavním táborem.
18. Tábor v Zábrdovicích.
19. Palisády švédské na zabránění výpadu proti Cejlu s batterií proti městu.
20. Vjezd hraběte z Vrbna s pomocí 350 jezdců a 40 dragonů se 40 centy prachu.
21. Příchod druhé pomoci, jíž vedl podplukovník Gerardi.
22. Průřez městské zdi, mezihradbí a příkopu.
23. Příkop v mezihradbí 10 stop od zdi městské, do něhož se mohli uchýliti musketýři, kdyby zábradlí (obruba) hradeb od nepřítele byla pobořena.
JAK Š
Ze spisu

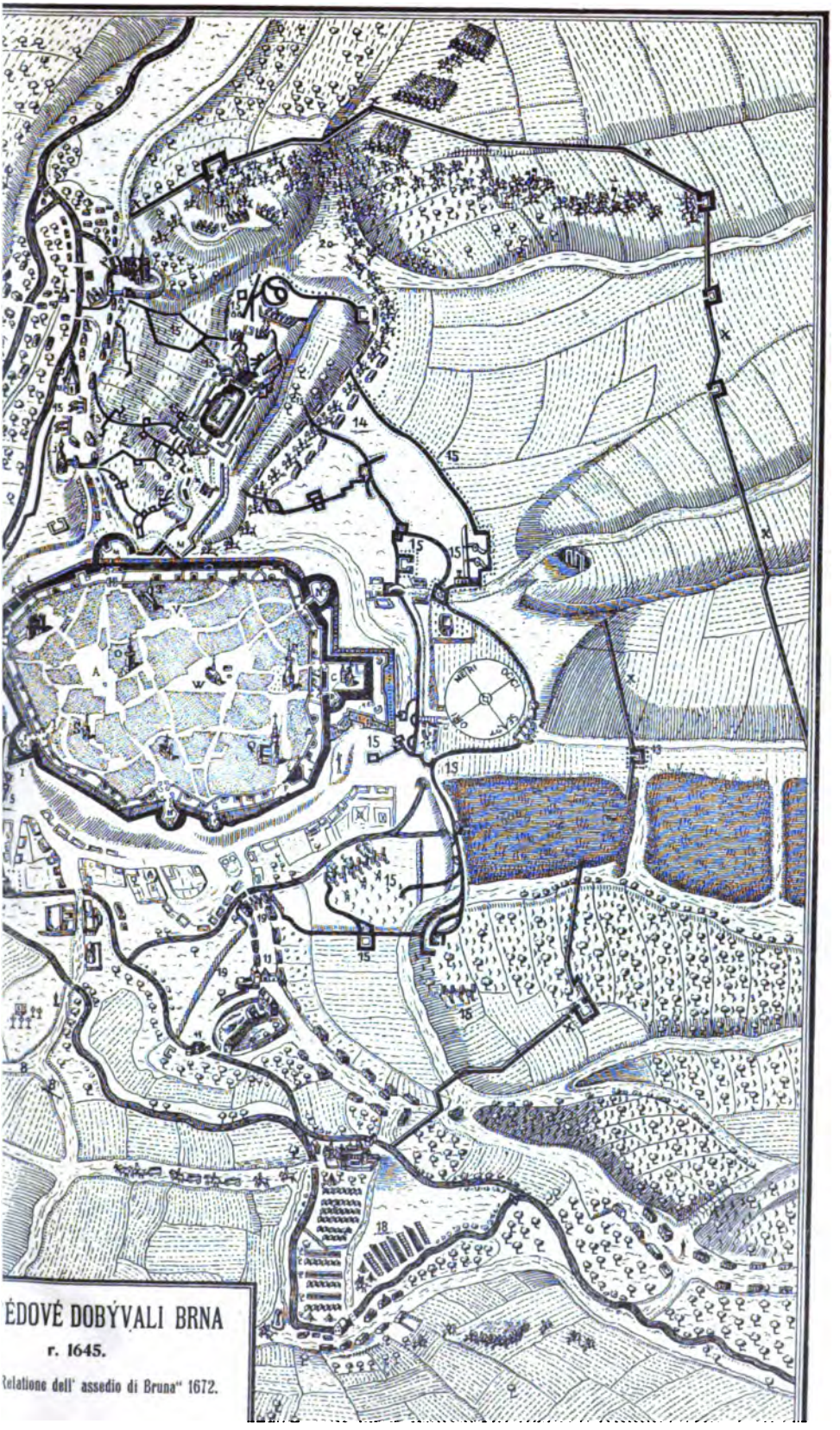

ÉDOVÉ DOBÝVALI BRNA

r. 1645.

Relatione dell' assedio di Bruna" 1672.

proti Dánům, nýbrž oblehl je, by vylákal Gallasa k bitvě, což se mu nepodařilo. U Brna zdržel se jen 5 dní a svedl tam několik malých potýček, ve kterých obhájci vedli si statečně. Brno však přece utrpělo velikou škodu požárem dne 5. září. Požár.
Brněnští, chtíce zbaviti Švédy každé opory poblíže hradeb, obětovali plamenům klášter františkánský pod Petrovem na rameni Svratčině. Požár však zachvátil i klášter františkánek u sv. Josefa před branou Židovskou a chrám sv. Petra ve městě. Shořela věž, roztavilo se 6 zvonů, spáleny dvoje varhany, dvoje hodiny, 3 oltáře a neobyčejně vzácná knihovna s archivem, do něhož od nejstarších dob ukládaly se listiny, týkající se duchovenstva i měšťanstva brněnského. Požár zničil také hřbitovní kapli (sv. Cyrilla a Methoděje), proboštství, děkanství a několik jiných budov. Ve městě nastal veliký zmatek, ale Švédové té příležitosti nepoužili. V noci 7. září přitáhlo na Špilberk pomocné vojsko Gallasovo (400 j. a 300 p.). Ráno obsadilo ve městě některá důležitá místa, kdežto měšťané a studenti hájili zdi městské a obstarávali stráže. Na večer 8. září přitáhl Gallas a rozložil se s vojskem na červeném kopci mezi Brnem a Bohonicemi. Poněvadž Torstensonovi docházely již zásoby a ze Švédska důtklivě volán byl proti Dánsku, zapálil z rána 9. září tábor svůj a odtáhl přes Olomouc do Dánska. V Brně pak od mimořádného soudu, jemuž předsedal hrabě Rotal, krutě a nelidsky potrestáni byli Valaši (přes 200 osob umučeno), poněvadž z příchylnosti náboženské byli se spojili se Švédy (19. února 1644). Poprava Valachů.

Torstenson poraziv Dány (1643) i Gallasa (1644), vtrhl do Čech a 6. března 1645 zničil císařské vojsko ve vražedné bitvě u Jankova. Švédové stali se pány Čech i Moravy a zaměřili přímo na Vídeň, kde měli se spojiti s Jiřím Rákócym, knížetem sibiňským. Poněvadž Rákócy trochu váhal a hlavní město Moravy ohrožovalo postavení Švédů ze zadu, rozhodl Torstenson Brna se zmocniti, než přitáhne Rákócy, což pokládal za věc snadnou. Sklamal se však, neboť Brno bylo již připraveno k tuhému odporu. Druhý útok Švédů.

V Brně po bitvě u Jankova rozmohl se strach před Švédy jako všude jinde. Šlechta, většina duchovenstva i hejtman zemský hrabě Lichtenstein-Kastelkorn s vyššími úředníky a s deskami zemskými prchali do Vídně. Nejtrapněji působilo, že i velitel brněnský baron Schönkirch vzdal se naděje na obranu a prchl. V Brně zůstal jen kancléř kr. tribunálu Jan Kolsdorf a krajský Strach v Brně.

hejtman Ferdinand Sack z Bohuňovic, jemuž zemský hejtman při odjezdu odevzdal velitelství nad Brnem a klíče od městských bran až do jmenování nového velitele. Za to městská rada s měšťanstvem nepozbyli zmužilosti, jsouce odhodláni věrně plniti přísahu, že zůstanou věrni císaři s nasazením života, cti, statku a krve.

Statečnost městské rady.

Když zemský hejtman před zvým odjezdem dne 10. března dal městské radě zprávu o bitvě jankovské a vyzýval ji, by pečovala o bezpečnost města, odpověděla již 12. března, že měšťané učiní vše, čím povinni jsou Bohu a své vrchnosti. Bylo ozbrojeno na 800 měšťanů, tovaryšův a jiných obyvatel, ku kterým přibylo asi 130 mušketýrův od Olomouce, kteří sesílili malou posádku na Špilberku. Velitelem v Brně jmenován 37letý Ludvík Raduit de Souches, který 14. března s 300 jízdy a pěchoty vydal se z Hulína od generála Waldsteina do Brna. V Brně z příchodu Souchova radosti neměli, poněvadž byl rodem Francouz a náboženstvím kalvín. Po příchodě Souchově krajský hejtman odevzdal mu velitelství s klíči od města a chystal se pryč, by prý jinde císaři posloužil. To zarmoutilo celé město; proto městská rada 16. března dojemným listem prosila zem. hejtmana ve Vídni, by jménem císařovým přiměl Ferd. Sacka zůstati v Brně. Stalo se. Však také Souches brzy získal si důvěru, poněvadž velice svědomitě připravoval obranu Brna. Město bylo sice opevněno, ale zeď městská i věže ochranné, jichž bylo ve zdi přes 30, na mnohých místech byly porouchány. Kolem zdi městské vinulo se mezihradbí (der Zwinger), lemované pevnou hradbou (zdí), jež měla skoro kolmý svah do příkopu hradebního, který byl obklíčen pevným předhradbím s baštou pod Petrovem. U bran městských předhradbí s mezihradbím bylo spojeno padacím mostem a jen po těchto mostech bylo možno dostati se do města. Hrad Špilberk byl osamocen beze spojení s městem. Kolem Brna rozkládala se předměstí: Švábka Horní a Dolní (ulice Údolní s Augustýnskou), Malá nová ulice před branou Veselou, Nová ulice, na Hrázi s Hutterovou uličkou (ul. Frant. Josefova), na Ponavě (Karlovo i Terezino koliště), Svitavské předměstí (Cejl), v Jirchářích (Ledergasse), Křenová, u Mýta (Mautbrunn), Dornych (Trnitá), Dörnrössel (Reslůvka), Novosady, Křídlovice, Staré Brno, Hlinky, u sv. Anny, u Všech svatých a Pekařská ulice.

Zdatnost Souchova.

Souches od příchodu svého do Brna (15. března) úsilovně sháněl ve městě i z okolí potřebnou zbraň a střelivo, jak svědčí účty městské. Puškáři, pažbáři, rukojetníci, soustružníci, koláři, zámečníci, kováři a sedláři nestačili pracovati. V Brně i v okolí nastal zimniční chvat. Se všech stran sváženy do Brna potraviny, střelivo, dřevo a všeliké potřeby. Také Špilberk, kde velitelem byl podplukovník Jiří Ogilvi, byl náležitě vším opatřen. Císař splnomocnil Soucha strhnouti všechny budovy, také kostely, které by překážely v obraně města. Měšťané ve dne v noci konali stráž, opravovali hradby a všechny potřeby válečné ochotně opatřovali. Vedle vojska, měšťanův a řemeslníků pomáhal, kde kdo mohl, i mládež studující, duchovenstvo a četní robotníci z venkova. Všichni závodili ve krásném osvědčování lásky k vlasti a k panovníkovi. Je podivu a uznání hodno, jak ochotně, rychle a s jak velkými obětmi městská rada opatřovala vše, čeho bylo potřeba na opevnění a ozbrojení Brna, jak dokazují účty městské z té doby. Do příchodu Švédů (3. května) Brno bylo náležitě opatřeno. Hradby byly opraveny, v mezihradbí na konci ulice Jesuitské postavena pevná bašta, u bran městských baterie pro děla, staré příkopy kolem hradeb byly prohloubeny, kde jich nebylo na př. kolem sv. Tomáše, byly vyházeny nové $1^1/_2$ sáhu hluboké a 5 sáhů široké, při čemž pomáhali také jesuité se žáky, jež k nadšení a vytrvalosti povzbuzoval slavný rektor P. Martin Středa. Opraveno také předhradbí (ravellin), a kde bylo třeba, na př. u sv. Tomáše vystavěno nové. Ve městě Souches rozebral několik věží, by nabyl materiálu na hradby, a zdivo věží vyplnil hlinou a trámy pobitými plechem. Brána Brněnská i Židovská, některé věže ve zdi městské i mezihradbí opatřeno zábradlím (Brustwehr) a na bašty v hradbách postaveny baterie s děly. Ve hradbách dal prolomiti potřebné průlomy, ale náležitě je zabezpečil a dal zazditi bránu Dřevěnou i Veselou. Pořídil mlýn na žernov tažený dobytkem na mletí mouky a několik stup na výrobu střelného prachu. Také bylo postaráno o hojné zásoby nasoleného masa, dobrého vína a mouky.

Přípravy k obraně.

J. Ogilvi.

M. Středa.

Od brány Brněnské na Špilberk byla vykopána krytá cesta (strada cooperta) pro spojení města s hradem. Kolem města před hradbami na 600 kroků Souches dal zbořiti všechny pevnější a vyšší budovy a se zemí srovnati. Tehdy byl zbořen klášter

Budovy kolem města.

františkánský s kostelem sv. Bernarda zrovna pod Petrovem na Svratce, nedaleko něho klášter františkánek s kostelem sv. Josefa před branou Židovskou a klášter kapucínský s kostelem sv. Kříže před branou Měnínskou. Též domy, dvory, lázně a zahrady augustinské před branou Veselou pod Špilberkem byly zbořeny a vystavěna pevnůstka u sv. Tomáše, protože tam byl očekáván nejprudší útok. Zachovány kolem města jen chrám Všech svatých na úpatí Františkova (Lochenberg), klášter a kostel u sv. Anny, dvůr křížovnický s kostelem sv. Jana, klášter s kostelem P. Marie na Starém Brně, kaple sv. Prokopa (nyní dům Freischlagův), chrám sv. Václava na Vídeňce, kostel sv. Martina v Komárově, nemocnice s kaplí sv. Štěpána na Křenové, klášter s kostelem P. Marie v Zábrdovicích a klášter s kostelem sv. Trojice v Králově Poli. (Obraz 6.)

Boj se Švédy.

Posádka brněnská skládala se z vojska císařského (426 m.) a z občanského (1050 m.). Z měšťanstva utvořeny 2 setniny (259 a 265 m.), zednici a tesaři sloužili jako podkopníci a dělostřelci (89 m.), z tovaryšův a dělníků setnina (202 m.), ze šlechticův, advokátů, soudců, správcův a úředníků vrchnostenských setnina (133 m.), ze studentů setnina (66 m.) a 36 vojáků bylo od obce najato. Cís. vojsko skládalo se z jizdy, pěchoty a dvou ohňostrojců. S touto hrstkou nadšených bojovníků (1476 m.) Souches postavil se na odpor armádě švédské, kterou přiváděl sám nepřemožitelný Torstenson v počtu asi 28.000 m. Krátce před jejich příchodem Souches dal zapáliti předměstí Cejl, Trnitou, Reslůvku a Novosady jakož i všechny domy kolem hradeb městských až ke Starému Brnu, by odňal nepříteli všelikou oporu. Švédové přitáhli k Brnu 3. máje a dobývali města i hradu do 23. srpna. Stříleli na Brno z několika baterií, hlubokými příkopy přiblížili se až k samým hradbám, podnikli několik útokův na město i na hrad, ale vždy statečně byli odraženi. Přitáhlo jim na pomoc i 10.000 vojska J. Rákócyho(19. července), ale všechna přesila odrážena od Brňanů, kteří konali pravé divy statečnosti a vytrvalosti. Nejprudší útok podniknut v úterý 15. srpna na den Nanebevzetí P. M. Švédové od 5. h. ranní pustili prudkou střelbu z děl na hradby u Petrova a před koleji jesuitskou, do kterých do 4. h. odpoledne prostřelili značné průlomy. K 5. hodině umlkla děla a Švédové se Sibiňskými podnikli hlavní útok na šesti místech: na Petrově, u brány Židovské, před koleji jesuitskou,

u sv. Tomáše, na Špilberk a na krytou cestu mezi hradem a městem. Obhájci však byli všude náležitě připraveni k odporu a po dvouhodinovém hrdinském zápase všude nepřítele odrazili. Památka na vítězství ve výroční den slaví se podnes. Vítězství.

Statečným odražením útoku 15. srpna byl osud Brna rozhodnut ve prospěch obhájců. Švédové nabyli přesvědčení, že Brna se nezmocní, jak vidno z listu jednoho důstojníka švédského: „Sklamali jsme se. Torstenson je celý pryč — je jenom stín.“ Torstenson u Brna promeškal dobu také na Vídeň, celý jeho plán byl zmařen. Zatím J. Rákócy učinil mír s císařem (8. srpna) a odvolal syna od Brna. Dne 18. srpna mezi 9.—10. h. odtáhlo od Brna vojsko Rákócovo a 23. srpna Švédové. Před odchodem zapálili mlýny kartouzské (Radlín) na rameni Svitavině, nemocnici sv. Štěpána, sladovnu na mlýnském rameni Svitavině (Mlýnská ulice), mlýny tomášské (na stoku ramene Svratčina se Svitavinym), Hasovy mlýny na r. Svratčině (nádraží) a panský mlýn na r. Svratčině (Mondschein). Také spálili Zábrdovice, Maloměřice, Židenice a Juliánov. Okolí spustošeno.

Nehoda Torstensonova před Brnem spůsobila v rozvoji války 30leté obrat příznivý Rakousku. Brno r. 1645 zjednalo si úctu a slávu po celé střední Evropě, ale slávu tu zaplatilo draze. V Brně po odchodu Švédů byla veliká radost. Všichni byli plni upřímné vděčnosti Bohu, P. Marii a Souchovi. Pohled však na to, co krutý nepřítel za 112denního obléhání spůsobil ve městě a v okolí, byl bolestný. V hrdinské obraně padlo na 250 mrtvých a 150 poraněných obhájců. Škoda na budovách prudkou střelbou spůsobena ohromná. Některé budovy strhli obhájcové sami, by získali staviva s dřevem na práce opevňovací. Obec obětovala vazbu z radnice, ze zbrojnice, z pivovaru i z jiných budov na opevnění Špilberka a cesty kryté. Na Petrově strženy 3 domy kanovnické na opevnění Špilberka a při útoku dne 15. srpna byly porouchány také ostatní budovy na Petrově. U sv. Tomáše klášter i kostel byl skoro zničen, také kostel a klášter jesuitský utrpěl velice. Hradby kolem města i kolem Špilberka byly porouchány. Kolem města vše bylo zničeno. Čeho ušetřili obhájci před příchodem Švédů, to zničili tito za obléhání a při odchodu. Předměstí všechna byla spustošena a vypálena. Kostel Všech svatých zanikl na vždy. Také dvory, osady a hrady (kromě Veveří) široko daleko kolem Brna byly vydrancovány, pobořeny nebo spáleny a pole i vinohrady spustošeny. Následky boje.

Ztráty.

Pohled na Brno byl přímo děsný. Obyvatelstvo bylo zbaveno majetku i výživy. Obec za obležení vydala na potřeby válečné 17.789 zl. 52½ kr. Nadto utrpěla škody za 31.000 zl., neboť hradby byly porouchány, střelivo všechno spotřebováno, obecní budovy zbaveny střech, dvory obecní spustošeny, pivovar a 3 mlýny městské (panský, Hasův, sladovna) vydrancovány a spáleny, vodovod zničen, poněvadž obhájci vytrhali přes 100 centů olověného potrubí na koule, vodárna (vedle panského mlýna) zničena, statky městské na venkově (Kuřím) spustošeny a příjmy celní i mýtové úplně přestaly. Stržením nebo porouchánim střech na domech soukromých dle úředního odhadu způsobena škoda přes 100.000 zl.*) Přirozeně obhájcové domáhali se zasloužené podpory. Odměny dostalo se obci i jednotlivcům.

Městská rada žádala náhrady.

Městská rada již 25. srpna obšírně vylíčila arciknížeti Leopoldovi útrapy 16nedělního obležení s prosbou, by doporučil milosti císařově přiložené prosby měšťanů „Puncta“. Dne 7. září vyslala ke dvoru císařovu rychtáře městského Jiřího Stramansa se syndikem Pavlem Lerchem, by prosili císaře o splnění zaslaných proseb. Zatím císař už 9. září z Melku měšťanstvu brněnskému děkoval za prokázanou věrnost a sliboval, že statečnost jejich odmění tak, že ještě potomstvo jejich s radostí bude na to vzpomínati. V Linci dne 22. září vyřízena „Puncta“ brněnská:

Odměna obci.

1. Nařízeno vrchnostem okolo Brna: opatovi v Zábrdovicích, knížeti Karlu z Lichtensteina v Pozořicích, R. z Tiefenbachu v Říčanech a na Veveří, proboštovi a kapitule brněnské na jejich statcích a Lvovi z Rožmitálu v Blansku, by poskytli Brnu výpomoc proviantem, dřevem, vápnem a robotou na opravu hradeb a budov obecních i soukromých; o pomoci peněžité bude rozhodnuto později. 2. Vrchnosti buď kraje brněnského nebo kteréhokoli jiného poskytnou Brnu střelivo a potřeby válečné na účet budoucí berně. 3. O náhradě všech výloh bude vyhověno, až bude podán podrobný jich seznam (liquidace). 4. O převod fundačních peněz ve výši asi 250.000 zl. nemůže se vyhověti z důvodů právních, poněvadž tomu vadí ius tertii (právo třetího). 5. Brno, jeho měšťané a příslušní poddaní osvobozují se na 6 let ode všech berní, přirážek, ubytování vojska i jiných potřeb válečných. 6. Císař uváží a dle slušnosti rozhodne,

*) Podrobně v mé knize „Švédové u Brna r. 1645.“ V Brně 1898.

mají-li členové městské rady býti osvobozeni od ubytování vojenského. 7. Císař je ochoten dáti Brnu nějaký skonfiskovaný statek zemský, jen ať obec nějaký navrhne. 8. Císař svoluje, by Brnu a měšťanům na věčné časy prominut byl tác vinný a pivní (z r. 1626), ale poněvadž obec má veliké dluhy, má jej vybírati na dluhy, dokud jich nezaplatí. 9. Císař vyhoví také prosbám 9—12, až budou podrobněji vysvětleny. 13. O žádosti, by v domech vyšších stavů ve městě byli správci jen měšťané, bude dle slušnosti rozhodnuto, až se věc úředně vyšetří. 14. Říšská bezprostřednost (immediatitas v říši české) způsobila by veliký zmatek ve zřízení zemském a byla by Brnu s nevýhodou, poněvadž by ve všem stále musilo se obraceti přímo na českou kancelář dvorskou, která té doby žádného určitého sídla nemá. Za to císař slíbil, že bude obce i měšťanů bez výjimky chrániti proti každému, kdokoliv by je v právech jejich zkracovati chtěl. 15. Jakmile poměry dovolí, císař sestaví zvláštní komisi, která zájmův obce obzvláště dbáti bude a rozhodne, mají-li vinné a pivní nálevy duchovenstva býti zrušeny. 16. Žádosti, by císař zrušil v Brně svobodnost panských domů, vyjma domy nejvyšších úředníků zemských, rád by vyhověl, ale nejde to bez ublížení právům a svobodám vyšších stavů. 17. Ze žádosti, by v Brně zrušen byl úřad královského rychtáře, město by žádné výhody nemělo, ale císař slíbil, že k tomu úřadu vždy bude dosazovati lidi, kteří s obcí dobře snášeti se budou. 18. O žádosti, by obvyklý dar obce kr. podkomořímu byl zmenšen, nic stanoviti se nedá, poněvadž to záleží na dobré vůli obecní rady. Nerozhodnuté žádosti budou vyřízeny ve prospěch obce, až dojde o nich bližší vysvětlení. Císařův sekretář Freissleben deputaci brněnské hned radu dal, co má obec dále podniknouti. Má žádati moratorium (odročení) při všech dluzích na 10—12 let, má poslati české kanceláři dvorské popis celého obléhání Brna v dohodnutí se Souchem, má žádati o zlepšení pečeti městské a poslati císaři seznam všech škod, které měšťanstvo utrpělo.

Odměna jednotlivcům.

Obec dne 24. listopadu vyslala druhé poselstvo do Lince, v němž byli už noví šlechtici, člen rady Jan Schneller von Lichtenau a syndikus Pavel Lerchenauer von Rothenberg. Dvorskou resolucí z Lince dne 3. února 1646 vyhověno žádostem ostatním: 1. Obci udělena výpomoc 30.000 zl. z berně zemské. 2. Dlužný tác vinný a pivní se odpouští. 3. Hospodáři v domech panských

jsou povinni všemi povinnostmi měšťanskými. 4. Guarnisona bude z města odvolána. 5. O stavbu nových klášterův a kostelů ve městě ať řády duchovní dohodnou se s obcí. 6. Salva guardia (osvobození od ubytování vojska) členům městské rady udílí se tak jako v Praze, totiž pouze na ty domy, ve kterých sami bydlí. 7. Zastavuje se placení vinného a pivního tácu na 5 let a městu se udílí 5leté moratorium, aby se měšťané trochu vzpamatovali. 8. Povoleno zlepšení městského znaku a pečeti. (Obr. 7.) Do listiny o tom (3. února) zapsáni všichni členové městské rady (22 členů, tedy už jen dvě rady) z r. 1645 a 317 měšťanů. Členům městské rady s potomstvem udělen stav a právo šlechtické, zapsaným měšťanům bezplatné právo měšťanské ve všech královských i poddaných městech všech zemí českých a rakouských, by se tam se vším mužským potomstvem mohli usazovati. 9. Obci a měšťanům na věčné časy odpouští se tác vinný a pivní, ale mají se z něho zaplatiti dluhy obecní. Dne 28. listopadu 1647 z Prahy císař rozhodl, že Brno smí konati trh na koně a dobytek vždy třetí den před šesti obvyklými trhy výročními. Též z Prahy dne 12. prosince 1647 osvobodil Brno a měšťany ode všeho cla, mýta a jakýchkoliv nynějších i budoucích poplatků ze zboží ve všech zemích českých bez ohledu na jakákoliv privilegia kteréhokoliv města. Kromě uvedených odměn obci dostalo se zvláštních také některým měšťanům. Tovaryšům a dělníkům dostalo se za statečnost práva měšťanského v Brně. Studentům uděleno právo měšťanské v Brně

Obr. 7. Pečeť města Brna z r. 1646.

a přednost ve všech úřadech, až dostuduji. Také Souches, důstojníci a vojáci byli náležitě odměněni. Obec darovala Souchovi zlatý řetěz s pohárem za 236 zl. 30 kr.

Rok 1645 v dějinách Brna odčinil neblahé následky roku 1619. Městská rada nabyla větší moci a samostatnosti, obec časem zbavila se dluhův a v obyvatelstvu začal se vzmáhati blahobyt. Brno bylo slavné a za tehdejšího absolutismu i dosti mocné a vážené od úřadů královských (císařských) i od vyšších stavů na sněmě zemském. Městská rada naproti lidu čili obci nabyla moci, jaké nikdy dříve, členové městské rady stali se městskou aristokracií, kterou zdobily také šlechtické tituly. Městská aristokracie dovedla působiti na kr. podkomořího, by městskou radu dosazoval jen z jejích řad, zač dávala veliké dary (obyčejně 200 dukátů = 600 zl.). Městská rada naproti šlechtě a duchovenstvu stala se až příliš povolnou a skromnou. Lid čili obec přišel o účastenství ve správě obce a přivykl tomu úplně. Od r. 1652 noví měšťané musili přísahati přísahu, že budou svědomitě plniti všechny povinnosti měšťanské.

Městská aristokracie.

Správa obce byla dobrá, jmění obecní vzrostlo. Pohromou velikou byl mor r. 1643, 1646 až 1648. Dne 5. září r. 1646. rada vydala přísný řád pro obyvatelstvo za nemocí nakažlivých. Zajímavý je také řád pro prodej ryb ve městě z r. 1652. R. 1648 Brno mělo dluhů ještě 392.943 zl., r. 1650 již o něco méně, 362.151 zl. 44 kr. Jen soudnictví brněnské více se nevzpamatovalo, poněvadž cís. reskriptem ze dne 8. května 1650 soudy kr. měst na Moravě byly uvedeny ještě ve větší závislost na kr. apelačním soudě v Praze a zavedeno v nich písemní řízení. R. 1657 městská rada poslala do Prahy k apelaci posla v záležitosti uvězněné čarodějnice (kominice), jemuž dle účtů měst. 4. března vyplatila za 24 mil po 10 kr. = 4 zl. Útraty soudní v Praze (taxy) byly veliké při každé apelaci. Cena peněz byla značná: r. 1650 dáno faráři u sv. Jakuba místo vykrmeného vepře hotových 8 zl. moravských = 9 zl. 20 kr. rýnských. Zlatý mor. platil 70 kr., rýnský jen 60 kr. Říšský tolar = $1^1/_2$ rýnského.

Správa obce.

O duchové potřeby v Brně pečovalo duchovenstvo. Nejpřednější a nejmocnější byli jesuité, kteří platně přispěli také k obraně města. Rektor P. Martin Středa za živa i po smrti (26. srpna 1649) požíval nejvíce lásky a úcty jak u chudých tak u bohatých a mocných. Po odchodu Švédů začali zase vyučovati

Duchovenstvo. Jesuité.

Školy. na svých školách (gymnasium, noviciát, seminář), na kterých 1635 zavedli logiku a 1637 fysiku. Působili horlivě také na Špilberku a v okolních osadách, kde nekatolíky získali církvi katolické. Škody válkou spůsobené nahradil jim císař a dobro-
Sv. Petr. dinci. U sv. Petra bylo třeba kostel důkladně opraviti a přestaviti. S opravou začal probošt Gerard Slezín teprve r. 1651 a provedl ji do r. 1658 brněnský mistr Pavel Weinberger. Hřbitov zanikl. Kapitula utrpěla veliké škody v Brně i na statcích venkovských v Podolí, Velešovicích, Komárově a v Přízřenicích. Král. komise 24. února roku 1647 odhadla škodu kapituly na
Sv. Michal. 48.160 zl. 8 kr. Kostel sv. Michala 31. ledna 1642 se zbořil. Nejvyšší sudí zemský hrabě Lev z Kounic 3. července 1655 začal svým nákladem stavěti nynější chrám, který 21. června 1679 byl posvěcen světícím biskupem olom. hrabětem Jos. Breinerem.
Sv. Jakub. Faru sv. Jakuba v l. 1644—65 spravoval petrský kanovník Oldřich Eismann, jenž pilně pěstoval dějepis moravský. Farář jakubský spravoval také chrám sv. Mikuláše na Velkém náměstí, chrám sv. Jana při komendě křižovnické (johanitské) na Starém Brně (v l. 1624—1660) a farní chrám sv. Víta v Králově Poli (v l. 1638—1785). Všude byla správa ledabylá a nedostatečná. Chrám sv. Mikuláše r. 1655 byl obnoven.
Sv. Tomáš. U sv. Tomáše bylo třeba stavěti chrám i klášter. Hrabě
Kaple Frant. Magnis r. 1649 vystavěl při chrámě kapli P. Marie,
P. Marie. v níž umístěn obraz Bohorodičky darovaný od markraběte Jana (nyní místodržitelská registratura). Císař, hrabě Magnis, Jan Žampach, zem. hejtman Pavel Lichtenstein-Kastelkorn, hraběnka
Seminář. Polixena Montani (1648 seminář pro 6 chlapců), hraběnka Jana Magnis, měšťan Blažej a jiní dobrodinci darovali tolik, že do r. 1667 byl opraven kostel i klášter. Klášter brzy se zotavil v Brně i na statcích venkovských.

Na rohu Kozí a Kobližné ulice r. 1654 založen nový klášter
Ústav Obětování P. Marie. Dne 29. ledna 1654 ovdovělá hraběnka
P. Marie. Jana Magnisova věnovala dům s dvěma zahradami v Brně a statek Medlánky vedle hotových peněz a skvostů na ústav, v němž by vychovánány byly 4 dívky rodu panského, 4 vládyckého a 4 měšťanského. Markraběnka moravská ustanovena patronkou ústavu; ale ústav byl otevřen teprve 1699.

Klášter Proti klášteru minoritskému v České ulici vystavěn v l. 1651
sv. Josefa. až 1656 nový klášter a chrám sv. Josefa pro františkánky,

kterým r. 1643 shořel klášter s kostelem před branou Židovskou. Františkánky po požáru odstěhovaly se do města do paláce Dietrichsteinova, odkud roku 1645 do Nového Města za Vídní. Dne 11. května 1647 vrátily se do Brna do domu vlastního v České ulici, který zdědily po jedné františkánce. Přikoupily ještě 4 domy vedlejší a chtěly vystavěti klášter s kostelem; ale městská rada protestovala, že by ve městě příliš ubylo měšťanů.*) Však podkomoří hrabě Frant. Magnis se jich ujal a městská rada povolila. Dne 4. dubna 1651 položen základ pro kostel, jenž byl dostavěn r. 1653 a do r. 1656 také nynější klášter.

Klášter sv. Magdaleny.

U sv. Magdaleny vystavěn klášter františkánský. Františkáni od sv. Bernarda po požáru r. 1643 odebrali se do města, kde jim městská rada vykázala svůj kostelík sv. Magdaleny. Mniši v l. 1651—1654 vystavěli nový kostel sv. Magdaleny hlavně z darů (14. února 1651 položen základ). Při kostele dostali 8. října 1646 od městské rady 4 malé domky, na jejichž půdě v l. 1654—1671 vystavěli klášter. Z vděčnosti sloužili služby boží také na radnici v kapli sv. Martina (P. Marie).

Klášter kapucínský.

Na Uhelném trhu vystavěn kostel a klášter kapucínský. Kapucíni r. 1645 po zboření kláštera před branou Měnínskou odebrali se do města, kde r. 1648 hrabě Frant. Magnis daroval jim dům svůj na Uhelném trhu s dvěma domky vedlejšími. Na místě tom vystavěli v l. 1648—1651 kostel na památku Nalezení sv. kříže a při něm do r. 1656 zbudovali také klášter hlavně nákladem zem. hejtmana hraběte Pavla Lichtensteina-Kastelkorna, šl. Václava Kolsdorfa, hr. Fr. Magnisa a jiných dobrodinců. Nové kláštery františkánek, františkánův a kapucínský rozmnožily počet duchovenstva ve městě, ale ztenčily počet městských poplatníků, čímž obec dostala se do úzkých.

---

*) Městská rada 16. března 1648 vyjádřila se, že v Brně a kolem bylo by 14 nádherných kostelů, kterých pro malý počet obyvatelstva je až nazbyt; neboť na mši a na kázání bývá jen několik lidí, čím služby boží pozbývají vážnosti. Kostely a kláštery ve městě pohltily již mnoho domů měšťanských a nadto je v Brně na 90 domů duchovenských a šlechtických, jejichž obyvatelé a správcové nechtí nésti břemen městských, nýbrž naopak ruší výsady městské nálevem vína, provozováním řemesla i obchodu a škodí měšťanům, na které spadá ubytování vojska, konání stráže, oprava hradeb, městské platy atd. Měšťané proto hynou a noví v Brně usazovati se nechtí. Ani další stížnosti nic nepomohly. (D'Elvert, Schriften XIII. 323.)

Školy v Zábrdovicích.

Kolem města byly obnoveny klášter kartouzský a zábrdovický, při němž r. 1652 bylo zřízeno studium filosofické a r. 1655 také theologické. Zanikl po r. 1645 chrám Všech svatých (12..—1645 pod Františkovem). Klášter s kostelem sv. Anny byl obnoven kolem r. 1650. Nemocnice u sv. Jana zanikla docela, zajisté také hřbitov. Kostel sv. Jana byl obnoven teprve r. 1672, ale správa kostelní (farní) patřila již od r. 1624 faře sv. Jakuba. Statky bývalého špitálu sv. Ducha (sv. Jana) podržel řád johanitů čili křížovníci. Duchovenstvo farní od sv. Jakuba sloužilo mši v kostelíku jen na sv. Jana Křtitele. Komenda johanitů stala se pouhým velkostatkem křížovnickým čili maltéským. Obnoveny byly také Králové klášter s kostelem P. Marie, sv. Prokopa i sv. Václava.

Zanikl chrám Všech svatých a nemocnice sv. Ducha.

Chrámy.

Byly tedy ve městě chrámy a kaple: sv. Petra, sv. Michala, sv. Václava (P. Marie), sv. Cyrilla a Metoděje. sv. Tomáše, P. Marie, sv. Jakuba, sv. Mořice, sv. Voršily, P. Marie na hřbitově, sv. Mikuláše, P. Marie (jesuité), sv. Jana, sv. Josefa, sv. Magdaleny, sv. Kříže a sv. Martina (v radnici). Kolem města: sv. Anny, P. Marie, sv. Prokopa, sv. Václava, sv. Štěpána, P. Marie (Zábrdovice) a sv. Trojice (Kr. Pole).

Školy.

Školy byly při kostele sv. Jakuba (městská), sv. Tomáše (klášterní), u P. Marie u jesuitů (gymnasium, noviciát, seminář), u P. Marie u premonstrátů v Zábrdovicích (filosofie a theologie) a snad u sv. Anny (dívčí škola?).

Umění.

Ve stavitelství vynikal Pavel Weinberger, v malířství Hanuš Wilhelm, Hieronym Benno Bayer (Švédové u Brna 1645, ve Františkově museu) Hanuš Zeiser a Hanuš Wohlhaupter, v řezbářství Petr Wüst (1642 tabernaculum u sv. Jakuba).

Císař Leopold I. (1657—1705).

Úřady v Brně.

Za císaře Leopolda Brno stalo se sídlem mnohých nových úřadův a silnou pevností. Od r. 1642 bylo sídlem kr. tribunálu, zemského soudu, zemských desk, zemských sněmů, krajského hejtmana, královské komory (1621), zemského úřadu berního při kraj. hejtmanství (1628), král. prokuratury (1628), kr. podkomořího, zemského lékaře, zemských advokátů (od 1638), cís. poštmistra (1624) a v l. 1642—1650 také biskupské konsistoře.

Za Leopolda přibyly nové úřady státní a zemské. Již r. 1651 sněm zemský se usnesl, aby prodej soli stal se výsadou císařskou pro získání nových příjmů hlavně na vydržování vojska. V Brně od r. 1652 byl zřízen hlavní sklad solní pro Moravu. Tím utrpělo velice město, poněvadž do té doby sůl v Brně prodávala městská rada, z čehož plynul značný výtěžek. Vyjednávání mezi radou a císařem táhlo se dlouho. Městská rada postoupila císaři na solný sklad část mezihradbí (Zwinger) mezi branou Veselou a Dřevěnou, vyhradivši si $12^1/_2$ sáhu mezihradbí u obou bran na stavbu strážnic. Pro úřednictvo postoupila dům svůj (účtárnu) na rohu ulice Ševcovské a náměstí Dominikánského. Poněvadž ulice Ševcovská skoro celá patřila pánům (městské radě), slula již Panskou. Teprve 23. června 1673 rozhodnuto císařem, by město dostalo za to obě mincovny císařské (starou na rohu ulice Dominikánské vedle nynějšího gen. kommanda a novou v ulici Široké čilí v Jesuitské). Měšťanstvu pak přidány z císařského skladu 4 šilinky soli ročně na slavnost královské střelby, která r. 1680 na veliké domluvy kr. podkomořího opět byla obnovena. Od r. 1686 Brno stalo se sídlem také stálého výboru stavovského (zemského), jenž místo dočasných komisí stavovských měl stále vyřizovati záležitosti zemské. Skládal se z 8 členů, po dvou za každý stav zemský, jimž předsedou byl zemský hejtman. Se stavovským výborem vyvinula se také stavovská účtárna a zemská pokladna. Všechny úřady státní a zemské byly osazeny šlechtou a studovanou intelligencí, která časem zpravidla nabývala šlechtictví.

Sklad solní.

Výbor stavovský.

Šlechta s duchovenstvem rozmnožila se v Brně počtem povážlivým. Pobyt jejich ve městě byl sice podporou obchodu, ale měl také následky škodlivé. Šlechta ve městě se zakupovala, často z několika menších domů měšťanských stavěla rozsáhlé domy šlechtické (paláce), na nichž nejen nechtěla nésti břemen městských, nýbrž ještě přivážela do nich rozličné výrobky řemeslné a plodiny hospodářské z venkovských statků svých a tak společně s duchovenstvem seslabovala měšťanský živel ve městě i rušila jeho výsady. R. 1666 dle úředního seznamu byly v Brně tyto budovy duchovenské a stavovské (sosovní):*)

Domy šlechtické, duchovenské a obecní v Brně.

*) D'Elvert, Sch. XIII. 325—328.

„Kollegiátní chrám sv. Petra s probošstvím, děkanství a domy kanovnické, jež zaujímaly celý Petrov. Chrám farní sv. Jakuba s velikým hřbitovem, dvě kaple, škola. Klášter sv. Tomáše s příslušenstvím. Klášter jesuitský se seminářem, jenž pohltil 9 domů měšťanských. Klášter minoritský u sv. Jana s velkou plochou, která byla z veliké části pustá. Klášter františkánský u sv. Magdaleny. Klášter kapucínský a klášter františkánek u sv. Josefa, které pohltily 20 domů měšťanských a velké náměstí (Židovské). Klášter dominikánský u sv. Michala s domem zemským a s nově počatou budovou pro zemské desky. Dům kláštera starobrněnského s dvěma kaplemi na Dominikánském náměstí. Chrám sv. Mikuláše na Dolním náměstí. Radnice s příslušenstvím. Městská hospoda (reduta), pivovár, sladovna, mlýn s žernovem, dvůr, jatky, váha, sklad solný (solná komora) atd. Dům preláta zábrdovického. Dům preláta z Louky. Dům probošta z Rajhradu. Dům preláta ze Žďáru. Dům opata z Velehradu. Dům kartouzský. Dům opata z Hradiště. Dům kláštera sv. Anny. Dům kláštera tišnovského. Farní dvůr s kaplankou a s velkou pěknou zahradou. Dvůr biskupský. Dům Dietrichsteinský, kde stávalo 5 domů měšťanských. Dům Allmannových dědiců. D. sv. p. Osteschau. Dům kancléře při tribunále Ivanského z Ivanic. D. Miniatiho. Dva domy hrab. Werdenberga. D. registratora Albela. D. Hodických. D. Forgačův. Dva domy dědiců Columbaniho. Dva sbořené domy hrab. Althaima. D. hr. Fürstenberga. Dva d. hr. Salma. Dva domy dědiců advokáta z Mercktenů. D. hr. Waldsteina na Rybném trhu. D. Kotulinských. D. kn. Lichtensteina ve Veselé ulici. D. kn. Dietrichsteina ve Veselé ulici, z něhož má se státi míčovna. D. Kobylkův. D. Šubířův. D. Humpoleckých. D. Ilješhasyho. D. assessora při tribunále Grieslawa. D. Ullersdorffův. C. komora (Rendtambts-Haus). D. Sedlnických. D. Chorinských. D. hr. Náchoda. Dva domy kn. Lichtensteina. D. hraběte ze Slavkova s pustým domem vedlejším. D. Zerboniho. D. hrab. Kounice. D. hrab. de Souches.*) D. Zástřizlův. D. Sereniho. Dva domy Vrbnovy. Velký dům pivovárský, jejž má kr. fiskální adjunkt a advokát Matěj Záblacký, jenž nechce žádných povinností nésti z moci úřadu. D. hr. Rottalla. D. advokáta Malivského. Dva domy

*) V zápise o schůzi městské rady dne 4. ledna 1709 stojí, že dům ten byl darován zesnulému generálovi od stavů zemských a císař osvobodil jej ode všech povinností městských, dokud bude v rukou dědiců Souchových.

hr. Hofmanna. Dva domy Wiesenbergovy. D. assessora při tribunále Wiesengrunda. D. hr. Heissensteina. Dva domy býv. c. důchodního Nussera. D. Lukaveckých. D. Fünfkirchův. D. Komínkův. Vinárna jesuitská. D. Vlkovského. D. Hiramův. D. Rottův. Dva domy sekretáře Waldorfa. D. Ogilviho. Dva velké, nevystavěné domy hr. Waldsteina. D Skrbenských. D. Lichtenstein-Pernsteinův. D. assessora při tribunále Zehentnera. Dva velké domy Oppersdorfovy. D. podkomořího Jakardovského. D. Lichtensteinův. D. Haslauerův. D. Bílského. D. Matyášovského. D. Dubských. D. Moravcův s krásnou zahradou, kde byly dva domy. D. sv. p. Osteschau v ulici Sedlářské (Ferdinandova). Dům dědiců Deblínových, v němž bydlí český sekretář tribunálu Havlík, jenž si vzal vdovu po Deblínovi, a syn Deblínův Maxmilián, koncipista tamže, kteří z moci úřadu nic platiti nechtějí. Kromě těchto bydlí ještě v několika domech ve městě osoby, které sice přijaly právo měšťanské, ale chtějí nésti jen jméno měšťana nikoliv povinnosti měšťanské, nýbrž následkem postavení a služeb císařských chtějí býti prosti všech povinností, jako lékař Dr. Fabian, advokát Záblacký, advokát Lune, zemský účetní Dores, c. správce solního skladu Prandt, účetní kontrolor Maurus, německý registrator při kr. tribunále Myhlich, kancelista tamže Čadecký, kancelista tamže Formánek a podobné osoby. Kromě toho je 22 domů členů městské rady dle cís. výsady osvobozeno od ubytování vojenského a pro jejich námahu při věcech obecních, jako všude jinde, od ostatních povinností.“*)

Měšťané domů nechtěli.

Následkem toho měšťané rádi domy prodávali, jen aby se jich zbavili, poněvadž povinností měšťanských přibývalo tím více, čím více rostl počet domů svobodných (šosovních). Měšťané domy v Brně kupovati nechtěli. Proto stěžovala sobě městská rada u císaře prosíc, by dovolil město rozšířiti ke Špilberku, by město s hradem bylo spojeno a na získané ploše nové domy stavěny, neb alespoň aby pro hlučná řemesla jako pro zámečníky, bednáře, kováře a jiné směly se domky stavěti přede zdí městskou na baštách a v mezihradbí. Císař několikráte ujal se Brna i ostatních kr. měst proti vyšším

*) Jmenované domy najdeme v jednotlivých ulicích brněnských dle tištěného seznamu domů z r. 1779: Verzeichniss der in der k. Stadt Brünn befindlichen Gässen, numerirten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde.

stavům, ale vždy skoro marně, jak už otec jeho (1659, 1662, 1668, 1669, 1677, 1684, 1686, 1698 atd.). Na sněmě zemském r. 1671 kr. města i vyšší stavové po přání císařově přejali na sebe část pravidelné kontribuce zemské, od které do té doby stavové byli svobodni, by se tak trochu ulevilo poddaným. Město šířiti za hradby nedovoleno z důvodů vojenských. Proto usnesla se městská rada 4. září 1676, by se zastavilo pusté městiště Panenské (za ulicí Panenskou).

Nové bašty a hradby.

Slavnou obranou r. 1645 poznala se válečná důležitost Brna, které pak časem bylo proměněno v nejdůležitější pevnost zemskou. Již 15. září 1655 císař Ferdinand III. na zprávu, že Švédové vpadli do Polska, kázal Brno i Špilberk lépe opevniti. Ještě více opevňováno za Leopolda, když Rakousku vypukla válka s Turky (1663). Turci s Tatary zajížděli z Uher na Moravu až k Brnu a k Olomouci, zemi strašně pustošíce a obyvatelstvo v otroctví odvlékajíce (srpen, září, říjen). Na rozkaz císařův Brno se Špilberkem bylo na rychlo opevňováno na útraty zemské. Opevňování řídil osvědčený hr. Souches, jenž byl tehdy generálním velitelem na Moravě. R. 1663 byly vystavěny pevné bašty hodně přede zdí městskou kolem polovice města. Brána Židovská byla úplně přestavěna, jak svědčil nápis „Leopoldus Romanorum imperator semper Augustus MDCLXIII". Však kolem nových bašt i kolem nových bran Židovské a Veselé scházely většinou příkopy a předhradbí (courtiny), jakož i městská zeď byla ještě stále na mnohých místech porouchaná. Krytá cesta na Špilberk i ravelín za hradem byly ještě pobořeny. Při opevňování musili pomáhati měšťané, studenti, vojáci a najatí dělníci; ale práce ubývalo pomalu, poněvadž nedbale svážen byl materiál, jejž na rozkaz zem. hejtmana měly opatřiti vrchnosti svými poddanými. Když Turci dobyli Nových Zámků v Uhrách a postoupili k Moravě, nastal ještě větší strach. Městská rada úpěnlivě prosila císaře o silnou posádku a vydatnější pomoc od země, by se dodělaly příkopy také od sv. Tomáše k Petrovu (25. ledna 1664). Ještě r. 1668 městská rada prosila císaře, by poručil dokonati opevnění Brna, poněvadž po strţení starého mezihradbí (zevní zeď) nový způsob opevnění ještě všude proveden nebyl, což na některých místech činilo Brno méně pevným, než bývalo jindy. Však v několika letech opevnění bylo dokonáno.

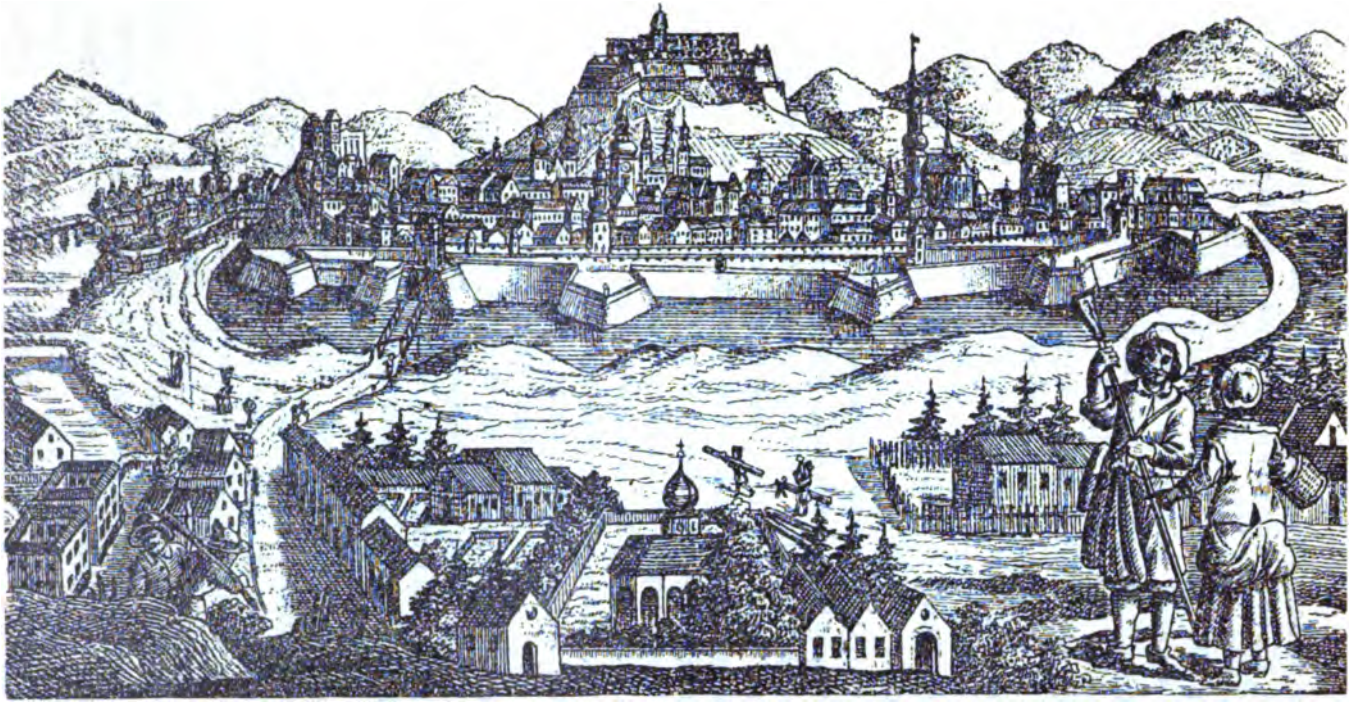

Obr. 8. Brno koncem 17. století.*)

*) Tuto rytinu kolem roku 1700 vydali dědicové P. J. Wolffa.

Brno pevností.

Brno od nové brány Veselé až k Židovské a k Františkovu bylo obklíčeno novým opevněním a bylo proměněno v **pevnost.** Brány Židovská i Veselá posunuty dále od města a byly přestavěny dle požadavků fortifikačních. Židovská tvořila čtvero oddělení s tolikéž branami. Veselá dostala nápis: Leopoldus Rom. Imperator semper Augustus Germ. Hung. Boh. Rex. Archid. Aust. Marchio Moraviae MDCLXXIX (1679). Když pak Turci za nové války oblehli Vídeň (1683), města Brno, Olomouc a Hradiště stěžovala si, že opevnění není dokonáno, že příkopy nejsou vyházeny, zábradlí a kontraskárpy nedodělány a města bez posádky, bez děl, střeliva a beze zbraně. Císař nařídil stavům, by žádané provedli (29. července 1683). Brno dostalo cís. posádku a opevnění dokonáno do r. 1688.

Popis.

Pevnost Brno byla obklíčena pevnou hradební zdí, před kterou vybíhalo 8 rozlehlých bašt. Kolem zdi hradební a kolem bašt byl hluboký a rozsáhlý příkop hradební s vysokým předhradbím. Bylo tedy Brno obklíčeno starou zdí městskou s věžemi, před ní mezihradbí (Zwinger) s vysokým předhradbím (Zwingermauer) a se starými baštami; před nimi dosti daleko nová silná zeď pevnostní s osmi pevnými baštami (I.—VIII.), kolem nichž i kolem zdi hluboký a široký příkop hradební. Staré příkopy městské kolem bran městských a kolem zdi městské byly zasypány. Staré bašty a věže ve zdi městské byly ponechány městu, jež s nimi rozličně naložilo. Tehdy městu byla prodána (za 283 zl.) cís. zbrojnice v mezihradbí u Veselé brány, aby se postavila nová u nové bašty pod Špilberkem (8. listopadu 1688). Pevnost Brno byla hodně rozsáhlá; ale město bylo sevřeno starou zdí městskou, za kterou šířiti se nemohlo. Také Špilberk byl silně opevněn (obraz 8.).

Město.

Město spravovala městská rada, která stále víc upadala v závislost na úřadech císařských, zemských a duchovních. Cís. rychtář měl v radě první místo a největší slovo. Dle instrukce ze dne 30. září 1659 bez rychtářova svolení ani starosta ani městská rada nesměla svolati obec. Obec i městská rada podřízeny jeho dozoru. Nařízením kr. tribunálu 7. ledna 1659 městská rada podřízena částečně také krajskému hejtmanu, jemuž uloženo, by každého čtvrt roku prohlédl vězení městské, by vězňové byli náležitě opatřeni a nad potřebu soud nad nimi neprotahován. Ostatní hejtmané dozírali na ostatní král. města.

Závislost městské rady.

Obnovovati městskou radu příslušelo kr. podkomořímu jakož i dozor nad obecní správou. Za obnovení platilo se podkomořímu čestným darem (100 dukátů), při čemž nezapomenuto na jeho paní a celou družinu. Dne 5. června 1668 městská rada úředně zaznamenala, co komu dáno: „J. M. panu podkomořímu 300 zl., za hostinu 75 zl., J. M. paní hraběnce pocta ? zl., panu sekretáři 18 zl., kancelistovi 9 zl., hofmistrovi paní hraběnky 12 zl., lazebníkovi 3 zl., podkonímu 6 zl., pažeti 3 zl., dvěma trubačům 6 zl., nosiči jídel $4^1/_2$ zl., jeho pomocníku 2 zl., kuchaři 3 zl., dvěma sluhům 3 zl., kočímu 3 zl., prvnímu jezdci $1^1/_2$ zl., třem jezdcům 6 zl., kováři 2 zl., pomocníku kuchařovu $1^1/_2$ zl. a domovníkovi $1^1/_2$ zl.**) A přece podkomoří moc rady městské pořád víc a víc obmezoval pro špatné hospodářství v královských městech. Podkomoří Jan Kobylka z Mitrova r. 1682 žádal, by městská rada postavila čestnou stráž před jeho příbytek; ale císař to zapověděl (4. března 1682).

Sázení městské rady.

Pro časté spory městských rad s podkomořím císař Leopold 19. srpna 1684 vydal reskript, jak obnovovati radu v král. městech na Moravě. Dary podkomořímu a družině zakázány, za to však ustanoven pro něj stálý plat 1625 zl. ročně, jejž měla platiti města: Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo po 300 zl., Unčov 200 zl., Hradiště 150 a Kyjov 75 zl. Služebnictvu komorníkovu nic, jen písaři 150 zl. (B. O. J. Z. po 25 zl., U. H. po 20 a K. 10 zl.). Hostina v Kyjově nesměla státi přes 30—40 zl., jinde ne přes 75 zl. Přijede-li podkomoří do města za jakoukoli jinou záležitostí městskou, má dostati diety 15 zl. Reskriptem 16. prosince 1684 císař rozhodl, že pro správu Brna postačí rada 17členná. Brzy však stěžovala si rada brněnská na podkomořího, že bez ohledu na reskripty ze dne 19. srpna a 16. prosince 1684 obmezuje ji ve svobodné volbě členů, nechtěje potvrzovati konšelů s jeho vědomím a svolením svobodně od městské rady dle dávných práv volených, nýbrž dosazuje konšely libovolně. Císař reskriptem 11. srpna 1689 nařídil podkomořímu, by šetřil starodávných práv Brna i ostatních měst královských. Má-li však něco proti zvoleným konšelům, by se prostřednictvím zem. hejtmanství (tribunálu) obrátil na císaře.

Rada 17členná.

*) D'Elvert: XIII. 383. f. 30. Od r. 1667 podkomořím byl hrabě Friedrich Oppersdorf.

Rada se obnovovala ročně. Nejprve podkomoří byl písemně žádán o dovolení. Volba konala se za dozoru kr. rychtáře. Po službách božích u sv. Jakuba rada odebrala se na radnici a z kandidátů zvolila nové členy (novitii). Ti oznámeni písemně podkomořímu, jenž určil, kdy přijede radu obnoviti. Den ten byl velikým svátkem ve městě. Po službách božích byla svolána obec (měšťané) i cechy na radnici a oznámen jim výsledek volby jakož i všeliká nová nařízení. Pak podkomoří obnovil slavným způsobem radu. Rada nová přejala správu obce. Po slavnosti byla hostina a rozličné radovánky.

Správa obce.

Rada nová čili úřadující skládala se ze 12 členů, z nichž první — primator — byl 4 neděle starostou. Vždy po 4 nedělích v úřad starosty uveden od kr. rychtáře jiný, v jakém pořadí byli jmenováni od podkomořího. Rada stará skládala se ze 6—7 členů. R. 1669 správa obce byla tato: z 18 konšelů dva vedli správu nad měst. hospodami, dva nad důchody, dva nad rybníky, dva nad pivovarem, dva dohlíželi k chlebům, dva ke stavbám, dva ke zbrojnici, dva ku věznici, jeden k masu, čtyři ke zkoušení vína, jeden nad pokladnou (čisté), dva nad kostely, jeden nad beneficí (nadace), dva nad nemocnicí, dva nad cihelnami, jeden nad ubytováním vojska, dva nad foitstvím (rychtářství) na Pekařské ulici; dva z nové rady, dva ze staré a dva z obce vybírali kontribuci (zemská daň na vojsko); dva z obce měli dohled také na pokladnu městskou. Všichni úřad svůj konali celý rok pod přísahou.*) Nová rada dosazovala úředníky a služebníky městské, obnovovala správu cechů, konala soudy nad příslušníky, řídila policii, vojenství, zdravotnictví a školství pro děti (nižší). Některé obory správy městské patřily jen nové radě, některé členům nové i staré rady a některé jen staré radě.**)

Nová rada.

Nová rada vedla: 1. Úřad starostenský. Starostovi měšťané buď ústně nebo písemně předkládali záležitosti své. Důležitější vyřizovala plná rada, méně důležité jen 2—3 nejstarší konšelé za předsednictví kr. rychtáře. Starosta měl moc výkonnou a městskou pečeť. Měl dva sluhy, na něž dostával týdně $2^1/_2$ zl.,

*) R. 1670 prý městské radě předepsáno, jak se má chovati. Schram: Ein Buch etc. str. 27.

**) Podrobná správa města i odměna za práci je vylíčena u d'Elverta XIII. 390—400 dle úřední zprávy městské rady ze dne 28. března pro kr. podkomořího.

pak bečku piva a 2 vědra vína. Sám dostával od obce stravu, později na 4 neděle 30 zl. a vědro vína. 2. Správu hospod a mlýnů vedli primator a nejstarší konšel. Hostinský prodával městské víno, jež oni objednávali; s vodákem dozírali také na městské mlýny, strouhy a na vodárnu. 3. Důchody a účty městské spravovali dva konšelé. Přijímali peníze z vinárny, z pivovaru, z mýta, ze cla, z trhových stanů, z olova, z vína, kontribuce, ze statků městských atd., i všechno vypláceli, o čem podrobné účty vedli úředníci. 4. Dva konšelé vedli správu piva. Kupovali pšenici na slad a dohlíželi na všechny zaměstnané v pivovaře i ve sladovně. 5. Dva konšelé dohlíželi na řezníky a pekaře na trhu, by prodávali dle taxy a dle spravedlivé váhy. 6. Dva spravovali zbrojnici, by dosti bylo děl, mušket, prachu, ledku atd. 7. Dva spravovali vězení. Dbali o pořádek a výkon trestů, měli dozor na trhy výroční, dozor na míry a váhy, osvětlování v noci, o pořádek v hospodách a pečovali o pozůstalost po měšťanech.

Nová i stará rada měla: 1. Správu sirotků. Vedli ji kr. rychtář, primator a dva konšelé. Na radnici byly opatrovány věci movité. Dospěvší sirotci dávali jim gratiale 1—2 tolary, chudší nic. 2. Dva nejstarší konšelé spravovali předměstí. Dosazovali tam konšely (starší, představené), pečovali o vdovy a sirotky a rovnali tam všechny spory. Byli první instancí pro předměstí. 3. Dva konšelé spravovali kostelní jmění, kostely a co k nim patřilo. 4. Jeden spravoval nadace kostelní i jiné. Za vybírání úroků dostával 10 zl. a správce 20 zl. ročně. 5. Dva konšelé spravovali nemocnici sv. Štěpána i jeho jmění, totiž sladovnu a dvůr za hospodou „nový svět“ na Křenové. 6. Dva spravovali cihelny. Kupovali dříví, písek, dohlíželi na cihláře, materiál atd., vedouce podrobné účty. 7. Dva pečovali o ubytování vojska táhnoucího Brnem i o byty pro úředníky státní a zemské. 8. Dva z nové, dva ze staré rady a dva z obce pod přísahou vybírali daň z domů, z pozemků, z vinic a z řemesla. Daňovým zvonem na radnici dáváno znamení, kdy daň se má platiti. Knihy daňové a účty vedl menší písař městský. Výběrčí dostávali dohromady 60 zl. 9. Jeden konšel a dva z obce spravovali pokladnu městskou, do které plynuly všechny čisté příjmy (přebytky), z nichž platili dluhy městské, fundace atd. Účty byly přísné a odměna 60 zl. pro všechny.

Nová i stará.

Stará rada.

Stará rada měla: 1. Soud městský. Městský rychtář měl pře civilní, kriminální, spory právní, dluhové, smlouvy atd., o čem vedl přesné knihy. Dále měl na starosti pozůstalosti, záležitosti majetkové (pozemkové knihy), pokoj a pořádek ve městě. Dne 16. května 1669 byla volba: kr. rychtář, starosta a starší konšelé vyvolili ze staré rady tři kandidáty, z nichž kr. podkomoří vybral Pavla Morgenthalera. Rychtář dostával část stanného ($^2/_3$ z místa na trzích), taxy za přípis domů, za výslech svědků, za úřední opisy, taxy pozůstalostní atd. Část dostával soudní písař (třetinu). 2. Jeden (dříve dva) člen staré rady vedl správu komory městské (majetek městský). S úředníky vedl správu městských statků, dvora, dozor nad pacholky, nad koni, nad budovami, pozemky, staral se o dlažbu, čištění města, vodovod, městské studny atd. Zemský statek Kuřím byl spravován správcem a důchodním pod dozorem čtyř nejstarších konšelů.

Odměna.

Konšelé odměnou za práci měli některé výhody: příbytky jejich byly prosty voj. ubytování, byli prosti povinností měšťanských, při veřejných průvodech měli čestné místo dle pořadí a dostávali odměnu. 1. Když se obilí urodilo, dostali 8 mtů žita (met = 32 měřic), jež se rozdělilo na 15 dílů: nové radě, král. rychtáři, měst. rychtáři a obročnímu (správce pokladny). 2. V úrodný rok obě rady 1—2 mty luštěnin, krup, kaše atd. 3. Sádla 240 liber. 4. Na velkonoce každý beránka, několik vajec a na Martina hus. 5. Na vánoce několik kuřat; na vánoce, velkonoce a letnice po vědře vína, tři nejstarší po třech vědrech. 6. Každý mohl si vzíti týdně vědro piva a platil za bečku jen 1 zl. 7. Každý ročně vepře (10 zl.). 8. Při lovení ryb všichni 3 centy kaprův a $^1/_2$ centu štik. 9. Menší přebytky z piva atd. dávaly se do pokladny (Karbona) a dvakráte do roka rozděleny mezi konšely, z nichž mladší dostávali po 60—80 zl., starší po 100—120 zl.*) Klíče ode všech pokladen bývaly v zasedací sini na radnici, do které ani starosta nikdy nesměl samotný, nýbrž aspoň s dvěma konšely. Když po 4 nedělích ustoupil jinému, všechny účty a hotovosti byly prozkoumány od rady. Na konci správního roku (sv. Jiří) odstupující rada kladla podrobné účty z celého roku nové radě.

*) Platy konšelův a úřednictva městského z r. 1700 i příjmy a vydání viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 103.

Správa obce byla přesně rozčlánkována a přísně kontrolována, ale přece vždy jen od městské aristokracie. Proto děly se mnohé nepořádky, takže císař 5. března 1687 nařídil, aby magistráty kr. měst předkládaly městské účty podkomořímu. Dne 7. června 1697 nařízeno, aby se předkládaly také všechny přílohy a doklady k účtům. Následkem toho všude lepšilo se městské hospodářství. Kontrola správy.

Brněnská rada při každé příležitosti ráda dosvědčovala oddanost císaři velkými hostinami a slavnostmi, jak dosvědčují účty městské z r. 1658, 1699, 1700. Také bohatě častovala členy císařské rodiny (1666, 1675, 1698) a přátele císařovy, na př. když r. 1683 Jan Sobieski s chrabrými Poláky táhl Brnem na pomoc Vídni.*) Veliké vydání bylo na války a na vojsko. Úrok komorní zanikl (1629), ale vydání na příkazy císařovy bylo pořád větší. R. 1671 Brno se stavy zavázalo se přispívati na pravidelnou kontribuci dle komínů (Brno 1282 komínů, Olomouc 1233, Jihlava 1196, Znojmo 842). Stavové vyšší uvalovali na kr. města pořád více, takže císař reskriptem 24. března 1684 se jich ujal. Dosti mnoho vyžadovala také správa města. Zajímavé jsou některé položky v účtech městských: 4. srpna 1658 hostina z radosti nad volbou Leopolda za císaře 156 zl. 56 kr.; 10. října 1667 vyslanectvu ruskému o 30 mužích a 70 koních za večeři a snídani u „zlatého lva“ (Velké náměstí) a u „černého medvěda“ (Rýnská ulice) 64 zl. 43 kr.; 3. listopadu 1671 jesuitům na odměny studentům, kteří 17. září hráli Comoedi o životě sv. Františka de Borgia 200 zl.; 27. května 1674 věžníkům, kteří na radnici vyhrávali prvního máje 6 zl.; 14. listopadu 1675 návštěva ovdovělé královné polské (sestra císařova) 986 zl. 20 kr.; 17. září 1678 sedmi chlapcům za bití, když kladen byl hranečník u rybníka špilberského (před Lužánkami) po 6 kr. = 42 kr.; 25. září. 1679 — 8. dubna 1680 za moru vydáno 1969 zl. 31 kr.; 14. srpna 1692 poslu do Vídně k architektu Janu Fischerovi pro nákres nové kašny na Zelný trh za 14 mil po 10 kr. = 2 zl. 20 kr.; 16. září 1693 hrobníkovi u sv. Jakuba za zvonění na mračna 3 zl. 30 kr.; 2. prosince 1695 zlatotepci za ornát 1520 zl.; 12. května 1698 Ferd. Tuřanskému, českému učiteli, na byt 6 zl.; Vydání.

*) Popis té slavnosti viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 74.

Stará rada.

Stará rada měla: 1. Soud městský. Městský rychtář měl pře civilní, kriminální, spory právní, dluhové, smlouvy atd., o čem vedl přesné knihy. Dále měl na starosti pozůstalosti, záležitosti majetkové (pozemkové knihy), pokoj a pořádek ve městě. Dne 16. května 1669 byla volba: kr. rychtář, starosta a starší konšelé vyvolili ze staré rady tři kandidáty, z nichž kr. podkomoří vybral Pavla Morgenthalera. Rychtář dostával část stanného ($^2/_3$ z místa na trzích), taxy za přípis domů, za výslech svědků, za úřední opisy, taxy pozůstalostní atd. Část dostával soudní písař (třetinu). 2. Jeden (dříve dva) člen staré rady vedl správu komory městské (majetek městský). S úředníky vedl správu městských statků, dvora, dozor nad pacholky, nad koni, nad budovami, pozemky, staral se o dlažbu, čištění města, vodovod, městské studny atd. Zemský statek Kuřím byl spravován správcem a důchodním pod dozorem čtyř nejstarších konšelů.

Odměna.

Konšelé odměnou za práci měli některé výhody: příbytky jejich byly prosty voj. ubytování, byli prosti povinností měšťanských, při veřejných průvodech měli čestné místo dle pořadí a dostávali odměnu. 1. Když se obilí urodilo, dostali 8 mtů žita (met = 32 měřic), jež se rozdělilo na 15 dílů: nové radě, král. rychtáři, měst. rychtáři a obročnímu (správce pokladny). 2. V úrodný rok obě rady 1—2 mty luštěnin, krup, kaše atd. 3. Sádla 240 liber. 4. Na velkonoce každý beránka, několik vajec a na Martina hus. 5. Na vánoce několik kuřat; na vánoce, velkonoce a letnice po vědře vína, tři nejstarší po třech vědrech. 6. Každý mohl si vzíti týdně vědro piva a platil za bečku jen 1 zl. 7. Každý ročně vepře (10 zl.). 8. Při lovení ryb všichni 3 centy kaprův a $^1/_2$ centu štik. 9. Menší přebytky z piva atd. dávaly se do pokladny (Karbona) a dvakráte do roka rozděleny mezi konšely, z nichž mladší dostávali po 60—80 zl., starší po 100—120 zl.*) Klíče ode všech pokladen bývaly v zasedací síni na radnici, do které ani starosta nikdy nesměl samotný, nýbrž aspoň s dvěma konšely. Když po 4 nedělích ustoupil jinému, všechny účty a hotovosti byly prozkoumány od rady. Na konci správního roku (sv. Jiří) odstupující rada kladla podrobné účty z celého roku nové radě.

*) Platy konšelův a úřednictva městského z r. 1700 i příjmy a vydání viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 103.

Správa obce byla přesně rozčlánkována a přísně kontrolována, ale přece vždy jen od městské aristokracie. Proto děly se mnohé nepořádky, takže císař 5. března 1687 nařídil, aby magistráty kr. měst předkládaly městské účty podkomořímu. Dne 7. června 1697 nařízeno, aby se předkládaly také všechny přílohy a doklady k účtům. Následkem toho všude lepšilo se městské hospodářství. Kontrola správy.

Brněnská rada při každé příležitosti ráda dosvědčovala oddanost císaři velkými hostinami a slavnostmi, jak dosvědčují účty městské z r. 1658, 1699, 1700. Také bohatě častovala členy císařské rodiny (1666, 1675, 1698) a přátele císařovy, na př. když r. 1683 Jan Sobieski s chrabrými Poláky táhl Brnem na pomoc Vídni.*) Veliké vydání bylo na války a na vojsko. Úrok komorní zanikl (1629), ale vydání na příkazy císařovy bylo pořád větší. R. 1671 Brno se stavy zavázalo se přispívati na pravidelnou kontribuci dle komínů (Brno 1282 komínů, Olomouc 1233, Jihlava 1196, Znojmo 842). Stavové vyšší uvalovali na kr. města pořád více, takže císař reskriptem 24. března 1684 se jich ujal. Dosti mnoho vyžadovala také správa města. Zajímavé jsou některé položky v účtech městských: 4. srpna 1658 hostina z radosti nad volbou Leopolda za císaře 156 zl. 56 kr.; 10. října 1667 vyslanectvu ruskému o 30 mužích a 70 koních za večeři a snídani u „zlatého lva“ (Velké náměstí) a u „černého medvěda“ (Rýnská ulice) 64 zl. 43 kr.; 3. listopadu 1671 jesuitům na odměny studentům, kteří 17. září hráli Comoedi o životě sv. Františka de Borgia 200 zl.; 27. května 1674 věžníkům, kteří na radnici vyhrávali prvního máje 6 zl.; 14. listopadu 1675 návštěva ovdovělé královné polské (sestra císařova) 986 zl. 20 kr.; 17. září 1678 sedmi chlapcům za bití, když kladen byl hranečník u rybníka špilberského (před Lužánkami) po 6 kr. = 42 kr.; 25. září. 1679 — 8. dubna 1680 za moru vydáno 1969 zl. 31 kr.; 14. srpna 1692 poslu do Vídně k architektu Janu Fischerovi pro nákres nové kašny na Zelný trh za 14 mil po 10 kr. = 2 zl. 20 kr.; 16. září 1693 hrobníkovi u sv. Jakuba za zvonění na mračna 3 zl. 30 kr.; 2. prosince 1695 zlatotepci za ornát 1520 zl.; 12. května 1698 Ferd. Tuřanskému, českému učiteli, na byt 6 zl.; Vydání.

*) Popis té slavnosti viz u Schrama: Ein Buch . . . str. 74.

1699 třem cís. inženýrům, by při fortifikaci Brna dbali na rozšíření města a určili místo, kam by se uložil prach z městských věží, 144 zl.; 4. prosince 1700 slavnost u nové kašny (Parnas) na Zelném trhu, že se narodil arcikn. Josefovi princ, 490 zl. 18 kr.*)

Cena peněz. Dne 7. ledna 1675 ustanovena radou cena obilí v Brně: míra pšenice 45—51 kr., žita 38 kr., ječmene 26 kr., ovsa 14 kr.; 3 kr = 1 č. groši, 24 č. grošů čili plecháčků = 1 říšskému tolaru = 30 grošům císařským

Jmění obecní. Také jmění obecní rostlo. Dluhův ubývalo. Roku 1659 obec koupila na Křenové od Kat. Istvanové dvůr poplatný klášteru sv. Tomáše za 2000 zl. se zahradami, poli, lukami a s přísl. a zřídila tam hostinec „nový svět" proti špitálu sv. Štěpána. Měla také hospodu u „bílého koníčka" (1668) na Nové ulici (nyní č. 31). Dne 22. května 1700 Brno koupilo

Vohančice koupeny. od Karla Lva z Rožmitála za 22.000 zl. panství Vohančice s vesnicemi Závistí, Skaličkou, Milonicemi, Březnickým mlýnem a s pustou vsí Heroticemi. R. 1699 Brno mělo příjmů 68.330 zl. a vydání 60.000 zl.

Právo brněnské zaniklo. Méně utěšené bylo soudnictví v Brně. Právo brněnské už dávno pozbylo vnitřní síly a přestalo působiti na venek, až za císaře Leopolda zaniklo. Poněvadž 8. května 1650 bylo na Moravě zavedeno písemné řízení také při soudech v kr. městech, rozhodl magistrát brněnský r. 1667 ustanoviti pro město dva přísežné advokáty městské (něm. a čes.) a pak jen od nich přijímati všechna podání písemná (žaloby). Poněvadž Koldínovo České právo městské z r. 1579 proniklo už do všech měst v Čechách a obecně uznáváno bylo za nejlepší, navrhl zem. advokát mor. JUDr. Sabatín r. 1680, by zavedeno bylo také na Moravě. Císař Leopold již 30. května 1680 a opět 26. dubna 1681 nařídil magistrátu brněnskému, by in modo exequendi řídil se právem českým. Po delším jednání úředním císař 7. června 1697

Koldínovo právo české. nařídil, aby právo české (z pražského, brněnského a jihlavského) mělo bezvýjimečnou platnost pro všechna kr. města na Moravě, poněvadž prý dotud každé město vykládalo právo jinak. Podivno, že městská rada teprve tehdy 23. prosince 1680 rozhodla, „poněvadž zdejší Municipál městský je jenom latinský a český a mnozí žádají míti jej také v řeči německé, prosí se

*) Popis slavnosti u Schrama: E. B. str. 101.

pan syndikus, aby jej přeložil do němčiny, a zároveň aby z nejdůležitějších privilegií latinských učinil výpis německý". Brněnský Municipál byl tedy překládán do němčiny, když již pozbýval platnosti. Již r. 1701 městská rada svým nákladem vydala v Brně u tiskaře Sinapiho „Práva městská království Českého a markrabství Moravského," na kterouž knihu vyprosila si od císaře privilegium tiskařské na 20 let. Německý překlad knihy vydala r. 1717.

Také do policejní moci městské vláda často zasahovala. Policie.
R. 1660 zemský hejtman (tribunál) dovolil židům zdržovati se v kr. městech za výročních trhů. Od r. 1454 který žid chtěl do kr. města, musil míti dovolení od městské rady a zaplatiti určitý poplatek. Poněvadž židé často vpližovali se do měst, usnesl se zemský sněm v Brně r. 1593, aby uvězněn a potrestán byl každý žid, který beze svolení městské rady vkročí do města, nebo tam přenocuje. Dekretem kr. tribunálu 10. února 1681 za příčinou moru bylo nařízeno, by na ulicích brněnských zastavily se musika, maškary, jízda na saních a jiné zábavy.

Měšťané byli zařazeni do dvou městských kompanií, nad Měšťané.
nimiž důstojníky byli konšelé nové i staré rady. Nad pěchotou byli hejtmané s praporečníky, nad děly hejtman s konstablem. R. 1702 kr. tribunál rozvrhnul měšťanstvo brněnské na tři vrstvy: přední měšťany (Ringsleute), kupce (Gewerbsleute) a řemeslníky (Handwerksleute). Městská rada naproti obci jevila velikou ráznost. R. 1668 vydala podrobný řád při požárech (Feuerordnung). Dne 23. července 1668 schválena sazba pro pekaře: míra pšenice za 16 grošů, houska 24 lotů po 1 kr.; míra žita za 12 grošů, bochník 4 liber 29 lotů po 3 kr. Když nepekli dobrého pečiva, tedy od 1. července 1669 jen dobří pekaři směli prodávati na Dolním náměstí, špatným však vykázáno místo na Zelném trhu vedle jatek, by každý věděl, kde lze dostati dobrý chléb. Hostinský u „černého orla" nadal hraběti Serenymu; proto 29. listopadu 1670 rozhodla rada, by byl uvězněn, by zaplatil 100 zl. pokuty a do 6 neděl prodal hospodu jinému. Z jara 1671 před branou Brněnskou poprali se studenti s řemeslníky; proto 3. dubna rada rozhodla, by řemeslníci nesměli dále kordy nositi, a studenti by potrestáni byli od rektora. Když 17. srpna 1671 zedníci zastavili práci na hradbách, byli uvězněni a přednější mluvčí na trdlici (osla) posazeni s cihlami na nohy uvázanými. Dne

25. května 1674 poručeno cechům, by na slavnost Božího Těla dostavili se s hudbou. Dne 8. března 1680 povoleno knihaři Schaffrovi tisknouti modlitbu, ale měl zatajiti místo, kde byla tištěna. Když taneční mistr chtěl zříditi školu, odpověděla rada 17. března 1681, že v Brně tanečního mistra není potřeba. Stavovská jízdárna už byla při zemském domě (1673). Když správec nemocnice u sv. Štěpána podal zprávu, že u něho straší, rozhodla rada 23. října 1684, by slouženo bylo několik mší.

Zápisy. Zápisy městské rady (Rathsprotokolle) v archivu městském obsahují mnoho zajímavých zpráv kulturních ke každému roku.

Zábavy. Nejoblíbenější zábavou v Brně pro všechny vrstvy obyvatelstva byla střelba královská, která od 1670—1702 konávala se na louce u nemocnice sv. Štěpána. V l. 1702—8 byla zřízena střelnice v městském mezihradbí u brány Židovské, k čemuž dvor. rada vojenská postoupila také baštu při téže bráně (16. října 1702) Oblíbeny byly také hry potulných komediantů v solné komoře nebo ve vinárně (reduta). R. 1702 zřízena v Brně první kavárna od pokřtěného Turka.

Zdravotnictví. Městská rada pečovala také o zdravotnictví. V Brně býval od 16. stol. zemský lékař; ale obecně léčili lazebníci, zřídka doktor. Dne 13. srpna přijat za městského fysika Ph. et Med. Dr. Jan Hertod von Todtenfeld, jenž pytval mrtvoly v bývalé solné komoře (1670). R. 1679—80 zuřil v Brně hrozný mor, na jehož odvrácení zaslíbena i postavena socha P. Marie na Velkém náměstí (1683). Však sloup pod sochou kamennou praskl, proto nahrazena dřevěnou (1684).

Školství. Méně pečováno o školství. Dne 17. listopadu 1670 předložen městské radě návrh na zřízení pořádných škol pro děti; ale poněvadž prý věc vyžadovala dobrého a zralého uvážení, odložena do zvláštní schůze rady městské. Nevykonáno nic a zůstalo při starém. U sv. Jakuba na hřbitově byla škola farní, na které vyučovalo se německy a česky (1698). Byly v Brně také školy pokoutní soukromých učitelův a školy klášterní.

Umění. Více zájmu jevila městská rada pro umění. Působili v Brně nebo pro Brno malíři Frant. Hofmann (Spravedlivost 1662), Jiří Rothmüller (P. Marie 1663), Jan Strobel (Souches 1672), Jan Spiess (Brno 1675), Ferd. Kuhn (1682 u sv. Tomáše: Švédové před Brnem), Jan Městecký (Kuřim 1685), Ondřej Spiess (Brno 1688), komorní malíř Allen (Brno 1690). Řezbáři Antonio Riga,

Jan Probstel (1689), rytec do mědi Jan Laidig a Jan Tscherning (Brno 1692), rytec do kamene Jan Schreuer (znak městský 1698) a sochař Mangoldt (městský znak nad branou Měnínskou a Brněnskou). Vědy pěstovalo jen duchovenstvo.

Vědy.

Za císaře Leopolda duchovenstvo světské i klášterní v Brně nabylo veliké moci a vážnosti. Provedlo opravy a stavby chrámův i klášterů porouchaných od 1645, pilně si hledělo výchovy mládeže i vedení dospělých a pěstovalo vědy a umění. R. 1704 duchovenstvo brněnské poskytlo císaři velikou pomoc na válku s Francouzi a s Uhry.

Duchovenstvo.

U sv. Petra byla malá horlivost, ale veliká hašteřivost. Dne 7. prosince 1668 stěžoval si kazatel od sv. Petra městské radě, že málo lidí chodí na kázaní. Příčinu hádal v tom, že brána Veselá i Bránka bývají zavřeny. Rada vtipně odpověděla, že zůstanou zavřeny, poněvadž by lidé z města také odcházeli. Chrám u sv. Michala dle smlouvy ze 3. července 1655 vystavěl nejvyšší sudí zemský hrabě Lev Kounic. Nový chrám byl posvěcen 21. června 1679. R. 1701 byla postavena také poboční kaple pro Boží hrob. Pomocí četných dobrodinců do 1709 opraven a dostavěn byl také klášter, v němž bylo generální studium pro celou provincii řádovou. Farní chrám u sv. Jakuba byl nejdůležitější. Jeho duchovenstvo spravovalo také chrám sv. Mikuláše, sv. Jana u křížovníkův a sv. Víta v Král. Poli. Farář Jošt Mannenbach z Kolína n. R. (1666—78) r. 1673 stal se děkanem brněnským, kteréhož důstojenství dostávalo se také nástupcům. Chrám sv. Tomáše pomocí šlechty byl opraven do r. 1702. Nad postranním vchodem od jihu r. 1682 byl vymalován obraz od Ferd. Kuhna, jak Švédové dobývali Brna. Oprava kláštera byla dokonána r. 1667 za převora Hieronyma Huffnagla. Ke chrámu jesuitskému P. Marie r. 1671 byla přistavěna kaple sv. Františka Xavera. Témuž svatému byla r. 1680 vystavěna kaple za Švábkou.*) Na školách jesuitských působil slavný mathematik Jakub Kresa († 1715), jenž byl nazýván Euklidem Západu. Jesuité vedli duchovní správu také na Špilberku, kde r. 1693 velitel hrabě Zinsendorf vystavěl novou

Generální studium u sv. Michala.

Děkan u sv. Jakuba.

Kaple sv. Františka X.

Kaple sv. Trojice na Špilberku.

*) Jan Cerroni v Historische Daten zur Geschichte der Stadt Brünn: „Über die Gründung einer Capelle in der Schwabengasse unterhalb des Spilberges 1680". Obec Švábka věnovala 14. října 1680 kapli sv. Františku X. z vděčnosti, že osvobodil obec od moru.

Kaple P. Marie.

kapli nynější sv. Trojice, poněvadž stará byla velice poškozená. Ústav vychovávací P. Marie v Kobližné ulici uskutečněn teprve 1699. Biskup Karel Lichtenstein už 28. listopadu 1680 dovolil sloužiti mši v domácí kapli každou neděli a svátek. K domu hrab. Magnisové od dědice jejího knížete Max. Dietrichsteina byl přikoupen ještě dům hrab. Waldsteinové na rohu ulice Rýnské a v l. 1682—1690 vystavěn na jejich místě veliký palác s kaplí P. M. Dne 18. listopadu 1698 císař potvrdil stanovy ústavu a 17. března 1699 jmenována představenou hrab. Susana z Teufenbachu. Téhož roku ústav koupil panství Nové Město. Ústav slul: Škola P. Marie (Maria Schul) a měl vychovávati chudé, osiřelé dívky stavu panského (4), zemanského (4) a městského (4). Sirotky přijímati měl majorátní pán rodu Dietrichsteinův.*)

Minorité odprodali staveniště.

Chrám sv. Jana s klášterem minoritským dlouho zůstával neopraven. Ještě 1667 kvardián s konventem prosili městskou radu o almužnu na opravení kostela, nač 26. března darováno 10 zl. Z nouze asi řád postoupil část pozemků na severovýchodní straně obci a na straně východní měšťanům. Nový kostel sv. Josefa s klášterem františkánek byl posvěcen 23. dubna 1673 od bisk. Karla Lichtensteina. Týž biskup 16. dubna 1673 posvětil také kostel sv. Magdaleny s novým klášterem františkánským. Při klášteře byla nemocnice s lékárnou (1672). V l. 1677—1704 celý klášter štědrostí šlechty brněnské a městské aristokracie byl bohatě vyzdoben a opatřen bohatou knihovnou i archivem. Kostel sv. Jana u křížovníků i se hřbitovem r. 1672 byl ještě spravován od faráře u sv. Jakuba, jenž tam sloužíval služby boží na den sv. Jana Křtitele.

Františkánky.

Františkáni.

Králové Klášter na Starém Brně byl ve stálých nesnázích a prodával statky. R. 1663 smluvil se s poddanými na St. Brně o povinnosti poddanské, jež byly velice zmírněny (22. července).**) Smlouvou dne 25. února 1690 robota poddaných na St. Brně byla zaměněna za plat. Staré Brno v 17. st. bylo již hodně rozsáhlé s četnými ulicemi: Psí ulice s Hartlůvkou (Úvoz), Hlinky (Písárecká), Rybářská, u sv. Václava (Vídeňka) s ulicí Polní a Kamennou, pak Račická ulice (Ugartova). Farním byl kostel sv. Václava.

Staré Brno.

*) Stanovy z r. 1698 vytiskl W. Schram: E. B. str. 79. V datech Schram opravuje Volného.

**) Podrobně u d'Elverta XIII. str. 36 etc.

Nejlépe vedlo se klášteru premonstrátskému v Zábrdovicích u P. Marie. Dne 14. července 1658 studenti toho kláštera uspořádali před kostelem velkolepou slavnost na oslavu nastoupení císaře Leopolda, na kterou sešla se šlechta i měšťanstvo z Brna. Pečlivý opat Bohumír Olenius v l. 1661—69 vystavěl nový chrám, jejž 3. května 1671 vysvětil biskup Karel Lichtenstein. Opat Olenius byl přítelem rektora Středy a historika Pešiny, s nimiž usiloval o rozvoj zbožnosti a věd. Theologické studium při klášteře r. 1670 bylo zrušeno a klerikové opět posíláni do Prahy; ale studium filosofické při klášteře potrvalo. Filosofické studium v Zabrdovicích.

Celkem za Leopolda moc duchovenstva v Brně rostla velice, rovněž rostlo jmění kostelův a klášterů, hlavně odkazy zbohatlé šlechty a městské aristokracie. Stavbou nových chrámův a klášterů podporováno umění stavitelské, malířské, sochařské a řezbářské.

Císař Josef I. (1705—1711).

Syn a nástupce Leopoldův císař Josef I. zdědil po otci (5. května 1705) vládu i velikou válku s Francouzi o dědictví španělské, kterou stěžovaly ještě časté vzpoury šlechty uherské (František Rákócy). Císař všude statečně odpíral nepřátelům, ale potřeboval k tomu vydatné pomoci všech svých poddaných a nemohl tudíž pečovati o hmotný blahobyt a duchové vzdělání lidu tou měrou, jak sobě přálo šlechetné srdce i osvícený rozum jeho. Nicméně zřídil při dvoře svém ve Vídni i v jednotlivých zemích rozličné komise na provedení oprav ve prospěch obecného lidu na venkově i ve městech. Však předčasná smrť 33letého císaře zničila záměry nejšlechetnější (17. dubna 1711). Lidumilnost Josefova.

R. 1707 vydal císař Josef I. přesný a stejný řád pro soudy hrdelní v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Reskriptem 6. května 1709 nařídil, aby české právo městské (Koldínovo) mělo na Moravě platnost nejen ve královských městech, nýbrž také ve městech a městečkách poddaných. Královských měst císař Josef I. hájil při právě stavovském na sněmích zemských proti zpupnosti vyšších stavů zemských. Dne 27. ledna 1711 rozhodl, aby poslanci král. měst moravských ve sněmích zemských směli seděti, ale mimo šraňky sněmovní, ve kterých zasedali jen vyšší stavové. Od nátlaku Císař ujal se měst.

posluchačstva měli býti chráněni železnou příčkou. Dekretem 18. prosince 1705 a 17. ledna 1710 rozhodl, že domy v král. městech smí držeti měšťané i osoby stavovské, ale musí je zapsati do knih městských a podléhají iurisdikci magistrátu. V Brně ujímal se obce čili měšťanstva proti městské radě.

Městská rada. Dle zápisů městských z r. 1709 podkomoří hrabě Breuner v úterý 23. dubna po službách božích u sv. Jakuba byl uveden na radnici a obnovil radu. Do nové rady byli povoláni: Baltasar von Heldenreich, jako primator, Jan Schuller, Frant. von Hoffer, Jan Duchan, Jan Metzger, Šebestián Jemari, Hyacint Heintz, Jan Neuenheimb, Jan Dorres, Ant. Kmoch, Jan Zwicker a Václav Revelland. Do staré rady: Jiří Wagner, Jan Usternuldt, Frant. Tripodi, Christian Prokeš a Jan Wagenhueber. Za správce pokladny z obce: Dominik Reinisch a Jan Sebald. Královským rychtářem byl Rafael Pitzon. Potom podkomoří dal radě některé pokyny (puncta), jichž šetřiti měla, a slavnost skončena slavným Te Deum v kapli radnické.

Cechy. V pátek 26. dubna gratulovali radě na radnici cechy brněnské a představili své starší: soukeníci, řezníci, pekaři, mydláři, kožešníci, zámečníci, kováři, kotláři, sedláři, hřebínkáři, ševci, krejčí, kloboučníci, postřihači, stoláři, koláři, zedníci, tesaři, provazníci, řemenáři, sklenáři, cínaři, soustružníci, pasíři, knihaři, bednáři, hrnčíři, koželuhové, jircháří, vyrábitelé kordovanu, kalounkáři, pytláři, pláteníci, kominíci, povozníci, kuchaři, zlatníci, lazebníci, malíři, sochaři a mlynáři; poslové se nedostavili. Bylo tedy v Brně 42 cechů, což je důkazem, že zde kvetly rozmanité živnosti.

Správa obce V sobotu 27. dubna na radnici rozděleny úřady pro správu obce: především potvrzen na dále Jiří Wagner za městského rychtáře. Úřady nové rady přejali: správu hospodářství městského vůbec celý magistrát, jmenovitě pak král. rychtář Pitzon, primator Heldenreich, Schuller a Hoffer; správu hospod primator a Jemari; účtárnu Schuller a Metzger; správu piva Hoffer a Duchan; správu ryb kr. rychtář, primator a Schuller; správu zbrojnice Heintz; dozor na trhy Kmoch a Zwicker; dozor na chléb Zwicker a Revelland; dozor na víno Heintz, Neuenheimb, Usternuldt, Tripodi a Revelland; dozor na maso Revelland. Úřady staré rady: Městským rychtářem Wagner. Správu kostelů Schuller a Metzger. Správu beneficií Hoffer. Správu

nemocnice Heintz a Dorres. Správu cihelen Neuenheimb a Kmoch. Správu ubytování Neuenheimb. Správu fojtství na Pekařské primator a Schuller. Správu fojtství na Nové ulici Hoffer. Berní dle komínů (kontribuci) Dorres. Správu cechů (Meisteramt) kr. rychtář, primator, Schuller a Hoffer. Hejtman nad dělostřelci Heldenreich. Hejtmany nad pěchotou Schuller a Hoffer. Leutenant nad děly Heintz. Komisary nad střelci Heintz a Kmoch. Soudní assistenti Tripodi a Prokeš. Úřad sirotčí vedl kr. rychtář, 3 konšelé a přísežný advokát. Soud městský řídil městský rychtář, dva konšelé, notář a několik přísežných advokátů (6). Kancelář městskou vedli syndikus, vicesyndikus, registrator a 3 kancelisté. Služebnictvem byli věžní, dva sluhové a 10 poslů.

Měšťané. Měšťané čili obec byli zařazeni v kompanii dělostřeleckou a dvě komp. pěších. Konali stráž ve městě a parádu. „Střelci" byli soukromá společnost, která se vytvořila z oblíbené střelby královské, když v l. 1702—8 pro ni byla vystavěna střelnice při bráně Židovské. V tehdejší době válečné vláda i městská rada rozvoj střelecké společnosti podporovali. Dvorská rada vojenská 16. října 1702 postoupila na střelnici baštu s přilehlými hradbami u brány Židovské a magistrát daroval střelecké společnosti také příslušné mezihradbí. Střelnice (1708—1836) stala se dostaveníčkem všech obyvatel, kteří se tam bavívali dle vkusu a záliby. Na střelbu královskou přicházela také šlechta a úředníci s dámami. Střelba do terče konala se v neděle, svátky ano i všední dny.

Střelnice.

Městská aristokracie. Býti členem městské rady znamenalo velikou čest, veliké výhody a povinnosti. Městská rada zasedala skoro každý druhý den a přítomnost všech členů byla povinností. Jednání její dopodrobna se zapisovalo (Rathsprotokolle). Jednotlivé úřady vedli členové rady úplně samostatně, majíce podřízené úřednictvo městské. Ze správy úřadů plynuly veliké výhody hmotné, poněvadž kontrolu vedli jen členové městské rady. Ještě 17. prosince 1709 usnesla se rada brněnská, „by účty městské neprohlížel nikdo cizí, nýbrž jen starosta p. Dorres". Ze členů městské rady vyvinula se ve všech městech sobecká, pyšná a nedotknutelná aristokracie městská, která byla hrdou naproti nižším a ponížené naproti vyšším. Nedostatek vzdělání nahražován domýšlivostí (šosáctví). Honba po výnosných úřadech, po prvenství a zvučných titulech stala se ctí měšťanskou — smutný to důsledek,

že městská rada doplňovala se sama bez účastenství obce. Císař Josef I. proti tomu vystoupil na prospěch obce čili měšťanstva.

Císař ujal se lidu.

Reskriptem 16. ledna 1710 nařídil, aby v kr. městech na Moravě členové městské rady podpisovali se na všechny listiny plným jménem a nikoli pouhou zkratkou N. N. Vedle primatora, starosty a syndika mají se podpisovati všichni členové, kteří psáti umějí. Vedle členů městské rady mají listiny podpisovati také zástupcové měšťanů, by bylo patrno, že obec s radou za jedno jsou. V čem se nemohou srovnati, mají obě strany podati své mínění písemně. Stejný spůsob nařízen také pro cechy. Reskriptem 18. března 1710 nařízeno, aby podkomoří posílal spolehlivý výkaz účtů z král. měst císaři. Reskriptem 11. září 1710 císař sobě vyhradil potvrzovati konšely v královských městech. Také omezil domýšlivost konšelův i úředníků státních a zemských. Reskriptem 30. prosince 1709 rozhodl spor mezi městskou radou brněnskou a úředníky státními i zemskými o prvenství. Magistrátu jako korporaci i jednotlivým členům jeho jako komisařům nebo vyslancům náleží přednost. Kr. rychtář, primator a starosta jdou přede všemi advokáty. Graduovaní advokáti jdou před negraduovanými, ale všichni advokáti přede členy rady nahoře nejmenovanými. Konšelé, kromě primatora a starosty, jdou dle toho, jak byli jmenováni. Jsou-li mezi nimi někteří graduovaní, nemají přednosti ani před kollegy ani před advokáty. Reskriptem 19. března 1710 vyhradil zemským fysikům místo jak advokátům před konšely; ale ředitel solného skladu, výběrčí vinného a pivného tácu i kontribuce jakož i ostatní úředníci komorní jdou za konšely. Sobectví a domýšlivost dostoupily tedy vrcholu a nastával příznivý obrat, jenž přerušen byl na krátko smrtí císařovou.

Konšely potvrzuje císař.

Duchovenstvo. Studium speculativum.

Duchovenstvo v Brně stále nabývalo větší důležitosti a zakládalo nové školy. Při klášteře františkánském u sv. Magdaleny ustanovením řádovým ze dne 4. září 1708 bylo zřízeno studium speculativum s dvěma učiteli pro členy řádové. Dominikáni u sv. Michala r. 1709 dostavěli část kláštera na ulici a umístili tam jeneerální studium pro celou provincii řádovou s velikou knihovnou. U sv. Jakuba r. 1710 byla vystavěna nová fara vedle kaplanky.

Císař Karel VI. (1711—1740).

Po smrti Josefově panovníkem v Rakousku i císařem v Německu stal se bratr jeho Karel, král ve Španělsku. Spojenci

rakouští brzy dohodli se s Francouzi a ukončili válku španělskou tak, aby Karel vzdal se Španělska a podržel jen Neapolsko (se Sicilií), Milánsko a Belgii. Karel se tomu podrobil r. 1714. S počátku vláda jeho brala se týmž směrem jako Josefova, totiž ku prospěchu lidu, dokud nevymřeli členové oněch opravných komisí; později činnost jejich ochabla, poněvadž císař propůjčoval sluch více rádcům, kteří hlavní oporu státu spatřovali ve vojsku, v úřednictvu a v duchovenstvu. Opravné komise.

Ve zřízení královských měst za Karla byla provedena úplná změna. Proti stavům vyšším císař ujímal se měst. Vyšší stavové, vítajíce mladého císaře do země, vyloučili ze svého středu zástupce měst; ale císař reskriptem 17. listopadu 1712 rozhodl, že městům právo stavovské přísluší a budoucně ze stavů vylučována býti nesmějí. Také reskriptem 1. prosince 1716 rozhodl, že kr. města pro nedoplatky kontribuce zemské nemají býti stihána vojenskou exekucí, nýbrž sekvestrací obecních příjmů. Reskriptem 3. srpna 1716 bylo radám kr. měst připomenuto, by se nenechaly týrati od vojska, nýbrž aby vážnosti své hájily proti každému, ovšem pomocí kr. tribunálu. Brnu toho připomínati nebylo třeba, jak svědčí tyto případy. Císař ujal se měst proti stavům vyšším.

Ode dávna bývala veliká řevnivost mezi městskou radou a velitelem na Špilberku, jenž spravoval také nové hradby erární kolem města.*) Ve městě uvnitř starých hradeb městských moci neměl. Když však koncem 17. a na počátku 18. století městská rada zdráhala se a také nestačila stavěti čestnou stráž za sněmování, postaral se zemský hejtman, by to činil komandant cís. posádky na Špilberku. (Reskript dvor. rady voj. 11. ledna 1701 a 10. srpna 1729.) Posádka špilberská tedy od počátku 18. st. konala čestnou stráž za sněmování, za soudu zemského a na procesích také ve městě. Pochod posádky do města s hudbou byl často příčinou sporů s městskou radou. Napětí vybuchlo r. 1727. Komandant špilberský hrabě Zinsendorf dovolil augustinům u sv. Tomáše stavěti klášter, poněvadž to bylo přede zdí městskou. Městská rada však tvrdila, že klášter je uvnitř zdi městské, a dala městskou posádkou strhnouti ohradu zamýšlené stavby. Komandant však poručil posádce špilberské a rekrutům právě v Brně dlícím, aby plot znova postavili, a obsadil Spor Brna se Špilberkem.

*) Seznam velitelů na Špilberku od r. 1620—1820 u d'Elverta XIII. str. 99.

že městská rada doplňovala se sama bez účastenství obce. Císař Josef I. proti tomu vystoupil na prospěch obce čili měšťanstva.

Císař ujal se lidu.

Reskriptem 16. ledna 1710 nařídil, aby v kr. městech na Moravě členové městské rady podpisovali se na všechny listiny plným jménem a nikoli pouhou zkratkou N. N. Vedle primatora, starosty a syndika mají se podpisovati všichni členové, kteří psáti umějí. Vedle členů městské rady mají listiny podpisovati také zástupcové měšťanů, by bylo patrno, že obec s radou za jedno jsou. V čem se nemohou srovnati, mají obě strany podati své mínění písemně. Stejný spůsob nařízen také pro cechy. Reskriptem 18. března 1710 nařízeno, aby podkomoří posílal spolehlivý výkaz účtů z král. měst císaři. Reskriptem 11. září 1710 císař sobě vyhradil potvrzovati konšely v královských městech. Také omezil domýšlivost konšelův i úředníků státních a zemských. Reskriptem 30. prosince 1709 rozhodl spor mezi městskou radou brněnskou a úředníky státními i zemskými o prvenství. Magistrátu jako korporaci i jednotlivým členům jeho jako komisařům nebo vyslancům náleží přednost. Kr. rychtář, primator a starosta jdou přede všemi advokáty. Graduovaní advokáti jdou před negraduovanými, ale všichni advokáti přede členy rady nahoře nejmenovanými. Konšelé, kromě primatora a starosty, jdou dle toho, jak byli jmenováni. Jsou-li mezi nimi někteří graduovaní, nemají přednosti ani před kollegy ani před advokáty. Reskriptem 19. března 1710 vyhradil zemským fysikům místo jak advokátům před konšely; ale ředitel solného skladu, výběrčí vinného a pivného tácu i kontribuce jakož i ostatní úředníci komorní jdou za konšely. Sobectví a domýšlivost dostoupily tedy vrcholu a nastával příznivý obrat, jenž přerušen byl na krátko smrtí císařovou.

Konšely potvrzuje císař.

Duchovenstvo. Studium speculativum.

Duchovenstvo v Brně stále nabývalo větší důležitosti a zakládalo nové školy. Při klášteře františkánském u sv. Magdaleny ustanovením řádovým ze dne 4. září 1708 bylo zřízeno studium speculativum s dvěma učiteli pro členy řádové. Dominikáni u sv. Michala r. 1709 dostavěli část kláštera na ulici a umístili tam jeneerální studium pro celou provincii řádovou s velikou knihovnou. U sv. Jakuba r. 1710 byla vystavěna nová fara vedle kaplanky.

Císař Karel VI. (1711—1740).

Po smrti Josefově panovníkem v Rakousku i císařem v Německu stal se bratr jeho Karel, král ve Španělsku. Spojenci

rakouští brzy dohodli se s Francouzi a ukončili válku španělskou tak, aby Karel vzdal se Španělska a podržel jen Neapolsko (se Sicilií), Milánsko a Belgii. Karel se tomu podrobil r. 1714. S počátku vláda jeho brala se týmž směrem jako Josefova, totiž ku prospěchu lidu, dokud nevymřeli členové oněch opravných komisí; později činnost jejich ochabla, poněvadž císař propůjčoval sluch více rádcům, kteří hlavní oporu státu spatřovali ve vojsku, v úřednictvu a v duchovenstvu. Opravné komise.

Ve zřízení královských měst za Karla byla provedena úplná změna. Proti stavům vyšším císař ujímal se měst. Vyšší stavové, vítajíce mladého císaře do země, vyloučili ze svého středu zástupce měst; ale císař reskriptem 17. listopadu 1712 rozhodl, že městům právo stavovské přísluší a budoucně ze stavů vylučována býti nesmějí. Také reskriptem 1. prosince 1716 rozhodl, že kr. města pro nedoplatky kontribuce zemské nemají býti stihána vojenskou exekucí, nýbrž sekvestrací obecních příjmů. Reskriptem 3. srpna 1716 bylo radám kr. měst připomenuto, by se nenechaly týrati od vojska, nýbrž aby vážnosti své hájily proti každému, ovšem pomocí kr. tribunálu. Brnu toho připomínati nebylo třeba, jak svědčí tyto případy. Císař ujal se měst proti stavům vyšším.

Ode dávna bývala veliká řevnivost mezi městskou radou a velitelem na Špilberku, jenž spravoval také nové hradby erární kolem města.*) Ve městě uvnitř starých hradeb městských moci neměl. Když však koncem 17. a na počátku 18. století městská rada zdráhala se a také nestačila stavěti čestnou stráž za sněmování, postaral se zemský hejtman, by to činil komandant cís. posádky na Špilberku. (Reskript dvor. rady voj. 11. ledna 1701 a 10. srpna 1729.) Posádka špilberská tedy od počátku 18. st. konala čestnou stráž za sněmování, za soudu zemského a na procesích také ve městě. Pochod posádky do města s hudbou byl často příčinou sporů s městskou radou. Napětí vybuchlo r. 1727. Komandant špilberský hrabě Zinsendorf dovolil augustinům u sv. Tomáše stavěti klášter, poněvadž to bylo přede zdí městskou. Městská rada však tvrdila, že klášter je uvnitř zdi městské, a dala městskou posádkou strhnouti ohradu zamýšlené stavby. Komandant však poručil posádce špilberské a rekrutům právě v Brně dlícím, aby plot znova postavili, a obsadil Spor Brna se Špilberkem.

*) Seznam velitelů na Špilberku od r. 1620—1820 u d'Elverta XIII. str. 99.

stavbu vojenskou stráží. Spor podán k císaři. Zatím žádný voják netroufal si do města. R. 1728 nekonána v Brně žádná čestná stráž od posádky špilberské, ba poprvé od r. 1647 vojsko nesúčastnilo se ani procesí o B. Těle. R. 1729 komandant poslal posádku na procesí, však městská stráž ve bráně Brněnské zdvihla padací most a vojska do města nevpustila. Císař byl velice uražen a reskriptem 18. května 1731 ustanovil, by cís. posádka provázela stavovské procesí o B. Těle od sv. Petra a v oktáv procesí od sv. Michala; městská pak posádka procesí z kostelů městských. Reskriptem 25. června 1731 přikázal veliteli na Špilberku, po případě fortifikatoriu, všechnu moc nad hradbami (erárními i městskými). Městská rada tedy prohrála, poněvadž moc a sláva její už pominula.

Obec žalovala na radu.

Císař Karel VI. moc a význam městské rady v Brně úplně změnil. Již 18. února 1712 zakázal, aby při obsazování městské rady nedbalo se na příbuzenství, nýbrž každý stupeň příbuzenství musí býti oznámen císaři. Na základě reskriptu císaře Josefa ze 16. ledna 1710 utvořil se v Brně z obce čili z měšťanů 15členný výbor, jenž u císaře jménem měšťanstva si stěžoval, že vinný i pivný tác, jenž 3. února 1646 ponechán byl obci do zaplacení dluhů, jakož i komorní úrok pořád se vybírají, ač dluhů již není, poněvadž rada koupila statek Vohančice, dům Salmův naproti dominikánům (Schmetterhaus 1714, v němž zřízen velký bazar) a dává roční pensi vdovám i zámožných konšelů. Dále prosil, by dvě nové pivnice městské byly zrušeny a přenechány měšťanům jakož i prodej piva, jak bylo před 20 lety, když za hotové budou je odebírati z městského pivovaru. Dále, by zrušena byla nová palírna a hospoda pro židy na Křenové, poněvadž se tím měšťanům ruší právo páliti a nalévati kořalku, a židům, kteří po reskriptu ze 27. srpna 1681 ani ve městě ani v předměstích trpěti se nemají, pomáhá se v podomním obchodování a v podvodech. Žid Bacherach, dodavatel oděvu, bydlí již celý rok ve městě a zkracuje měšťanstvo v dodávkách; židé ať i nadále ubytují se na „Novém světě“, jak bývalo od nepaměti. Městská rada prý zkracuje měšťanstvo novotou, že kupuje domy, jichž užívá na prospěch města. Měšťanstvo bylo prý r. 1702 kr. tribunálem rozděleno na 3 vrstvy a výbor měšťanský utvořen z těchto tří vrstev (přední, živnostníci a řemeslníci), bylo by tedy prospěšno,

by také městská rada z těch vrstev se skládala, poněvadž většina měšťanů jsou živnostníci a řemeslníci. Císař uložil zvláštní komisi při kr. tribunále vyšetřiti stížnosti (17. července 1713) a žádal průkaz o tácu i úroku na umoření městských dluhů (4. září 1714). Tím dán podnět, že správa jmění byla odňata konšelům a svěřena úředníkům, že městská rada byla přetvořena v magistrát, že zavedeno nové osazení soudu městského, a vše postaveno pod přísnější dozor státní.

Městská rada omezena.

Již 9. května 1715 rozhodnuto, by prodej domů šosovních v Brně (šlechtických), které patřily nedospělým sirotkům, prováděl zemský soud nebo v náhlé potřebě kr. tribunál. Dne 9. června 1715 nařízeno, že kr. města bez vědomí podkomořího a bez královského svolení nesmí dělati dluhy ani prodávati nemovitosti. Reskriptem 25. listopadu 1715 nařízeno, by městské rady každému na písemné podání odpovídaly písemně. Všechny listiny, jež rady posílaly ke dvoru královu, měly býti podepsány také advokátem nebo solicitatorem (9. září 1721). Dne 5. května 1722 nařízeno podkomořímu, by při navrhování nových konšelů v kr. městech pokaždé vytknul způsobilost a vzdělání všech kandidátů, by se císař snáze pro potvrzení mohl rozhodnouti. Městské rady znenáhla měly se dostati do rukou učených (subjecta literata), kteří by se výhradně věnovali správě obce.

Správa jmění odňata radě.

Nařízením 4. září 1724 v královských městech na Moravě správa hospodářství obecního byla odňata jednotlivým konšelům a přenesena na úředníky městské, nad nimiž dozor měla celá městská rada. Zvláštní komisi při kr. tribunále uloženo vypracovati návod pro správu jmění obecního (11. května 1725). Když komise všechny úřady městské prozkoumala a podrobný návrh vypracovala, byla reskriptem 5. dubna 1726 v král. městech zřízena hospodářská direktoria, která spravovala městské jmění nezávisle na městské radě (Brno, Znojmo). Pro dozor na tato direktoria byla reskriptem 19. prosince 1729 zřízena při kr. tribunále cís. hospodářská komise v Brně (K. Oekonomie Kommission), která zkoumala účty všech direktorií. Byli v ní: nejv. sudí zemský Michal Šubíř z Chobině, podkomoří Jiří Žalkovský ze Žalkovic a kraj. hejtman jihlavský Karel z Almsteina. R. 1732 tato c. hosp. komise byla proměněna v hosp. vyšší direktorium nad kr městy na Moravě (Oekonomie-Ober-

Hospodářské direktorium.

Vyšší hospod. direktorium.

direktion) a direktoriím ve městech vydán nový návod, jak jmění obecní spravovati (22. ledna 1732).*)

Direktorium v Brně.

Brněnské „directorium oeconomicum“ 1732 tvořili: král. rychtář jako předseda (150 zl. roční odměny), dva konšelé od magistrátu volení a od vyššího direktoria potvrzení jako přísedící (po 100 zl.), jeden náhradník, dva přísedící z měšťanstva (po 100 zl. a 6 bečkách piva), jeden náhradník; pak přísežný aktuár (200 zl., 8 beček, dřevo a byt), jehož volilo direktorium a potvrzovalo vyšší direktorium. Zasedali nejméně dvakráte v témdni na radnici a musili býti aspoň čtyři. Přesně vytknut poměr direktoria k vyššímu direktoriu a k městské radě. Zajímavý je 59. článek v instrukci o židech. Jde-li žid do města, musí sobě ve bráně koupiti štemplovaný lístek za 15 kr., na nějž mu mýtný napíše jméno a den. Při návratu z města musí lístek ve bráně odevzdati pro kontrolu. Kdo bude polapen ve městě bez lístku, bude zaveden k měst. rychtáři a zaplatí trojnásobně. Ve branách platívalo se mýto a poznačovalo zboží, z něhož se platilo při váze městské na Dolním náměstí.

Židé.

Městská rada proměněna v magistrát.

Městská rada od r. 1724 podržela jen správu policejní a soudní ve městě (publico-politica et iudicialia) a byla úplně reorganisována. Reskriptem 11. prosince 1725 byly zakázány dosavadní libovolné odměny konšelům a stanoven plat roční. Král. rychtář měl 1000 zl. a 18 beček piva, primator 600 zl. a 12 beček piva, čtyři nejbližší konšelé po 500 zl. a 12 b., čtyři následující po 400 zl. a 12 b. a tři poslední po 300 zl. a 12 bečkách. Stará rada skládala se z měst. rychtáře a 4 asistentů. Rychtář měl býti literatus a měl 600 zl., 12 beček a různé taxy**), dva asistenti po 200 zl. a dva po 100 zl. V reskriptu bylo příkře vysloveno rozhořčení nad dosavadní nesvědomitou sobeckostí městské rady a zároveň vytknuto, že po vyloučení obecního jmění ze správy městské rady dosavadní počet konšelů bude zbytečným. Reskriptem 5. dubna 1726 byl počet konšelů v Brně zmenšen na dvanáct = **magistrát.**

---

*) Podrobná instrukce pro kr. město Brno (125 paragrafů) vytištěna u d'Elverta XIII. str. 420.—440. skoro celá, až na několik článků. Podává podrobný obraz, jak v Brně hospodařili a žili.

**) Podrobný seznam u d'Elverta XIII. str. 411. Bečka piva = 220 mázů, 55 mázů = vědro, 4 vědra = bečka.

Zároveň ustanoveno, by v Brně byl zvolen od obce 12členný výbor, jenž by jménem měšťanstva dbal, aby městská rada konala to, co je prospěšno obci čili měšťanstvu. Obecní výbor měl býti volen na radnici od obce vždy na 3 léta. Z toho výboru dva měli býti voleni za mluvčí lidu v radě (Gemeinde-Räthe), volba jejich oznámena městské radě, od ní kr. podkomořímu a ten má pro ně vymoci královo potvrzení. Členové výboru pro honore et amore publici (ze cti a lásky pro obecné dobro) byli bez platu; ale po třech letech z vážných důvodů nemusili volby přijímati. Obecní výbor.

Tak politická správa Brna dostala se do rukou rady a obce čili konšelův i lidu a odčiněno bezpráví staleté. Toto nové zřízení městské bylo přísné; neboť reskriptem dne 5. května 1727 bylo nařízeno, by ve všech kr. městech v pondělí a ve čtvrtek zasedal soud městský (městský rychtář s asistenty), ve středu a v sobotu hospodářské direktorium a v úterý a v pátek magistrát vždy od 8. hodiny ranní nejméně 3 hodiny. O každém zasedání veden přesný zápis. Kdo by se tomu nařízení protivil, ztratil by plat i právo měšťanské. Reskriptem 13. září 1731 rozhodnuto, by kr. rychtář o věcech obecních nerozhodoval. Reskriptem 1. října 1731 rozhodnuto, že kr. města nesmějí ke dvoru kr. posílati deputace, nýbrž mají užiti advokátů nebo agentů ve Vídni. Úřední dny.

Omezení městské rady na správu policejní a soudní brzy vyloučilo z ní konšely neučené (illiterati). Již zavedením práva českého do Brna (1697) místo práva brněnského bylo k soudu brněnskému uvedeno mnoho z práva římského, takže pak správa města vyžadovala učených a vylučovala z rady měšťany nestudované. Reskriptem 8. března 1725 byly reorganisovány soudy hrdelní na Moravě, by život obžalovaných nezávisel na nevědomosti a libovůli soudců neučených. Reskriptem 10. června 1729 počet hrdelních soudů na Moravě (bylo jich přes 200) byl značně zmenšen a Brnu přiřknut hrdelní soud také nad předměstími nebrněnskými. Dne 26. ledna 1731 nařízeno, kdo chce býti členem městské rady, musí býti literatus nebo míti dispens od císaře. Ještě dále postoupeno nařízením 12. října 1734, by v Brně, Olomouci, Znojmě a v Jihlavě byli voleni do městské rady jen právníci (iuridice literati). Nad provedením těch rozkazů bděl kr. podkomoří, jemuž po vyloučení obecního Brno soudem hrdelným. Do magistrátu jen právníci.

jmění ze správy městské zbyla jen péče o volbu magistrátů. Poněvadž mu práce ubylo, byl mu reskriptem 28. března 1734 také plat zmenšen na 775 zl. ročně ode všech měst dle rozvrhu z r. 1684. Veliká jindy moc kr. podkomořího téměř zanikla.

Měšťané. S reorganisací městské rady byla provedena také reorganisace obce čili měšťanstva. Reskriptem 9. srpna 1731 byla předepsána přísaha pro každého, kdo v Brně za měšťana přijat byl. Také byly opraveny řády pro cechy. Dne 4. prosince 1734 nařízeno, kdo chce býti v Brně měšťanem, nesmí býti poddaným, nýbrž svobodným, musí se vykázati křestním listem a plniti měšťanské povinnosti. Reskriptem 10. prosince 1734 rozhodnuto, že úředníci císařští a zemští, kteří v Brně domů nemají, nejsou povinni měšťanskými povinnostmi. Mají-li ve městě domy, jsou povinni plniti všechny povinnosti měšťanské, ale dokud jsou ve službě, mohou ty povinnosti zaplatiti a nemusí přijímati žádného úřadu městského. Reskriptem 22. listopadu 1737 rozhodnuto, že vdovy mají požívati všech práv měšťanských, ale také nésti všechny veřejné povinnosti. Nařízením 29. prosince 1729 biřici a soudní sluhové s rodinami prohlášeni počestnými, takže bezectnými zůstali jen zločinci, lichváři, kat, holomci, ras, výtažný, pochopové, lehké ženštiny, nemanželské děti a kriditáři.

Počestní a bezectní.

Městské vojsko. Za císaře Karla provedena změna také ve vojenském zřízení měšťanstva a ubytováno v Brně stálé vojsko císařské. Ve vojenském zřízení měšťanstva nastal úpadek již koncem 17. století, když slavným vítězstvím u Vídně 1683 bylo od zemí našich odstraněno nebezpečí turecké. Na návrh komise pro nové zřízení měst císař reskriptem 14. ledna 1727 poručil městskou stráž přetvořiti, rozmnožiti a uniformovati. Městská stráž byla pak od měšťanů toliko vydržována za příspěvky, které brzy byly uvaleny na obec. Magistrát dal ji pak také po vojensku vycvičiti pod důstojníky z měšťanstva.

Císařské vojsko v Brně. Vedle městské stráže dostalo se do Brna také vojsko císařské. Město Brno císařské posádky nemívalo, jen za nebezpečenství (1645, 1683, 1704); jindy císařská posádka bývala na Špilberku. Když na pochodu nebo za odvodu, nebo z jiné příčiny dostalo se vojsko do Brna, měšťané byli povinni ubytovati je (Service). Ta povinnost mohla se také zaplatiti (3 kr. za 2 muže denně). Domy šosovní (vyšších stavů) vyplácely ji 3 zl. na celý rok. Reskriptem 23. června 1724 nařídil císař, aby pěchota pro lepší kázeň byla

ubytována jen v ohrazených místech, hlavně v kr. městech, zač poskytovatel bytu měl dostati od země náhradu (2 kr. za muže denně). Poněvadž tato povinnost byla majitelům domův obtížnou, nařídil císař 12. června 1726, by ubytování vojska převzala obec. Obec pak pro ubytování vojska postavila kasárny nedaleko zemského domu na místě domu sv. p. Pfeffershofena ve Veselé ulici (staré kasárny městské). Poněvadž stály mnoho, nařídil císař 10. dubna 1731, by měšťanstvo po dvě léta přispívalo obci 6.106 zl. 15 kr., poněvadž již od 5 let je zbaveno příspěvků na vydržování městského vojska. Na každý dům připadlo po 12 zl. a na šosovní o 3 zl. více. Poněvadž vystavěním kasáren měšťanům odpadla povinnost ubytovací, nechtěly ji platit ani domy šosovní. Císař rozhodl 10. března 1735, by také domy šosovní přestaly platit ony 3 zl. ročně na ubytování, leč by kasárny nestačily (1000 mužů), a vojsko musilo se rozložiti po domech. R. 1735 kasárny byly dostavěny a v 56 světnicích ubytováno 800 mužů, za něž země platila obci po 2 kr. z muže za den. **Kasárny.**

Brno bylo důležitou pevností, která na útraty zemské stále byla zdokonalována, zvláště u brány Židovské (1716) a před branou Měnínskou (1723). Za to ve městě nedostatek místa byl pořád citelnější, poněvadž vyšší stavové i stát stále nové domy stavěli a domky měšťanské pohlcovali. Tak r. 1739 nejv. zem. komorník hrabě Leopold Dietrichstein dal si stavitelem Grimmem postaviti vedle kláštera františkánského nádherný palác, jenž pohltil měšťanské domy v ulici Židovské i v České (nyní fin. ředitelstvo). Stát vystavěl v Brněnské ulici c. k. bankovní dům (1732), na prázdném místě vedle solného skladu bankovní celnici, dům pro administraci tabákovou (Veselá ul. dolní) atd. V Brně byl takový nedostatek měšťanských domů, že stavové přijíždějíce na sněm, na soud zemský atd. nenalézali ani vhodných bytů; proto každý hleděl si tam dům zaopatřiti. Uzavření města hradbami mělo také dobré následky, totiž bezpečnost před nepřítelem ano i před nakažlivým morem (1714). (Obr. 9.) **Ve městě nedostatek místa.**

Pronikavá změna v městském hospodářství za císaře Karla VI. měla dobré následky; neboť brzy zmizely městské dluhy (r. 1726 už jen 26.000 zl.) a příjmy městské vzrostly (v l. 1736—38 jen z piva přes 100.000 zl. ročně), ač císař některé důchody městské **Příjmy.**

svedl do královské komory a jiné měšťanům odpustil (městská stráž, ubytování vojska).

Úbytek příjmů: clo, trhy, váha, mýto.

R. 1731 bylo zavedeno v Rakousku clo na ochranu domácího průmyslu a obchodu, takže do Brna přestali přijížděti obchodníci z Německa (Norimberka), ze Saska, z Polska i z Uher. Počet výročních trhů v Brně zmenšen na čtyři a příjmy městské z mýta i z váhy značně ztenčeny. Když r. 1740 byly v Brně zřízeny císařské sklady na zboží kupecké, stala se váha městská na Velkém náměstí skoro zbytečnou. Výnos mýta z polovice připadl státu na c. k. silnice (r. 1725 pro silnici vídeňskou vystavěn most starobrněnský přes Svratku, r. 1727 silnice k Olomouci), pro jichž správu 13. března 1727 byla zřízena při k. tribunále c. ředitelství cest (Wegdirection).

Životbytí v Brně.

Brno jako kr. město pokleslo hluboce. Rozvoj moci vojenské v Rakousku přivedl je o důležitost a význam vojenský a přílišný vzrůst moci stavovské (šlechty a duchovenstva) zdola i vzrůst absolutismu shora přivedl je o význam politický. Za to měšťanstvu vedlo se lépe. Nejoblíbenější zábavou bývala střelba královská na nové střelnici u brány Židovské. Státi se králem střelců bývalo spojeno s velikými výlohami.*) K r. 1732 připomíná se v Brně již opera v městské vinárně na Zelném trhu (reduta). K nemocem morovým (r. 1713 morová procesí, r. 1714 mor odvrácen, poněvadž kolem města rozestavené stráže nikoho do města nevpustily) r. 1732 přibyla influenca, která v celé Evropě mnoho lidí zahubila. V Brně zemřelo několik set obyvatel.

Duchovenstvo.

O potřeby duchové vBrně staralo se pořád jen duchovenstvo. Za císaře Karla VI. a v prvých letech Marie Teresie duchovenstvo v Brně dosáhlo vrcholu moci a slávy, což jevilo se také na venek nádhernými slavnostmi náboženskými, bohatou výzdobou chrámův a budováním nových svatyň i nábožných památek. U sv. Petra kanovníky po nařízení císařově 14. listopadu 1713 směli býti jen šlechtici. Nedaleko chrámu sv. Petra u samého bytu vikářů r. 1723 byla postavena kaple sv. Barbory nákladem děkana kapitulního Frant. Löfflera a kanovníka olom. Jana Želeckého z Počenic. Zemský účetní Augustin Kavánek 21. srpna 1733 daroval kapli 300 zl., aby na den sv. Barbory 12 kněží sloužilo

Kanovníky u sv. Petra jen šlechtici.

Kaple sv. Barbory.

*) Podrobně vypsány k r. 1722 a 1730 u Schrama Ein Buch ... str. 111.

Dům biskupův. H. Jan. Y. Střelnice. ová ulice. 14. Velká

Úl
pří
c
tr
vé
m

Živ
v E

Duc
vens

Kano
u sv. I
je
šlech

Kapl
Barb

tam služby boží. Na Zelném trhu 1729 postaven sloup s v. Trojice. U sv. Michala v l. 1716—1743 byla provedena vnitřní bohatá výzdoba chrámová i postaveny kamenné sochy svatých před chrámem. Na výzdobě pracovalo mnoho sochařů, řezbářův a malířů brněnských i cizích. Sochy před kostelem vybudovali v l. 1736—7 Jos. Winterhalter, Ondřej Zonner z Olomouce a Adam Nessmann. Sochy na průčeli chrámovém r. 1728 zhotovil Antonín Ricci. Hlavní oltář dle nákresů jesuity Ignáce Pozzo sestrojili r. 1743 dominikáni Dominik Kirchner a Damaskus Schwarz. Obrazy na postranní oltáře namalovali Karel Aigen, Raab, Jos. Stern, Jan Kraker, Jos. Winterhalter, Jiří Kreipl, Vavřin Korompay. Řezbářskou práci vykonal Ondřej Schweigl. Proslulou kazatelnu vytvořil Jos. Winterhalter starší. Varhany 1716 zhotovil Jan Sieber. Kaple sv. Martina (P. Marie) na radnici byla zvětšena a vymalována i se sakristií od Jana Etgensa. Dne 6. července 1729 od bisk. ol. hraběte Schrattenbacha byla posvěcena. U sv. Jakuba založeny mnohé nadace od šlechticů. R. 1722 postaven za hlavním oltářem kovový pomník R. de Souches od Jana Kerkera. R. 1723 postavena od městské rady u hřbitova před branou Veselou kaplanka pro třetího kaplana, by v noci snáze mohl zaopatřovati nemocné v Králově Poli, což z města bylo nesnadno, poněvadž brány bývaly na noc zavřeny. Chrám sv. Jakuba byl opraven zevně, jak hlásá letopočet 1730 na věži chrámové. Také chrám sv. Mikuláše byl r. 1726 obnoven a zveleben hlavně nákladem brněnských obchodníků, kteří ctili sv. Mikuláše jako patrona. Malby na omítce provedl Frant. Eckstein. U sv. Tomáše převor Prosper Günther (1713—1722) vymohl 1721 od papeže Klementa XI. za 3000 zl. právo infule pro všechny nástupce. Zanechal 25.000 zl., z nichž převor Ondřej Zirkl začal stavěti znova klášter. Stavbu začal 7. července 1732 stavitel Mořic Grimm, ale dokonána byla v nynější podobě teprve 1751. R. 1734 byla při kostele znova vystavěna a zvětšena kaple pro obraz P. Marie (nyní registratura) rovněž od Grimma a vymalována na omítce od Jana Etgensa. Když kaple byla hotova, bylo vykonáno za velikolepé slavnosti na den na nebe vstoupení Páně 10. května 1736 slavné korunování P. Marie, jež provedl olom. biskup a kardinál hrabě Wolfgang Schrattenbach. Slavnost konána s nádherou v Brně do té doby nevídanou plných 8 dní za ohromného účastenství všech úřadů duchovních, státních, zemských i městských

Chrám sv. Michala vyzdoben.

Infule převorům u sv. Tomáše.

Obr. 10. Vnitřek chrámu Páně jesuitského.

a všech vrstev obyvatelstva moravského.*) Dne 13. května 1736 kapli posvětil ol. suffragán hrabě Otto Egckh. O slavnosti napsána celá literatura.

U jesuitů v l. 1732—33 dostavěli chrámovou věž (Ant. Eitelberger a Jan Offner) a do r. 1735 dobudovali nynější nádhernou výzdobu vnitřní (obr. 10.). Řezbář Jan Schauberger zhotovil hlavní oltář, k němuž obraz nanebevzetí P. Marie namaloval Frant. Eckstein. Práci štukaterskou provedl jesuita Tobiáš Süssmayer a řezbářskou Adam Nessman. Malba stropu provedena 1744 a 1748. U minoritů péčí kvardiána Štěpána Christa dne 26. září 1729 položen základní kámen a r. 1733 dobudován nynější nádherný chrám sv. Jana. Je to chlouba brněnského stavitele Mořice Grimma. Malbu na stropě provedl Jan Etgens (1732). Sochy vytvořili Kašpar Probstel a Jan Schauberger. Obrazy oltářové malovali Josef Stern a Felix Leicher. Vedlejší kapli loretánskou vystavěl také Mořic Grimm v l. 1716—1719. Malbu na stropě provedl Frant. Eckstein, malby na stěnách Josef Havelka a Josef Korompay. Obrazy oltářové Felix Leicher. Posvátné schody byly pořízeny 1720 nákladem svob. p. Wertemy. Františkánům u sv. Magdaleny dostávalo se velkých nadací od brněnské šlechty i zámožnějších měšťanů. R. 1722 farář od sv. Jakuba postoupil jim zaopatřování nemocných v předměstích a udílení svátosti posledního pomazání ve městě. Dne 3. února 1738 městská rada prohlásila jejich zakladatele Jana Kapistrana patronem města, následkem čeho podporovala klášter ještě účinněji. Na trhu starobrněnském r. 1728 byl postaven kamenný sloup se sochou P. Marie od dobrodinců, u něhož dle nadace každou sobotu učitel s dětmi měli se modliti růženec a loretánskou litanii.

Chrám jesuitský.

Chrám minoritský.

Kaple loretánská.

Jan Kapistran patronem Brna.

Jmenovanými stavbami vydatně podporováno bylo umění stavitelské, sochařské, řezbářské, malířské a hudební, takže Brno oplývalo v těch oborech umělci, jež jsem uvedl při chrámech. V l. 1718—36 byla provedena nová stavba zemského domu, jejž malbami ozdobil Daniel Gran a Gaetano Fanti. Méně prospívaly nauky v Brně, poněvadž ve školství pokrok neučiněn.

Umění.

*) Popsána u Volného Kirchl. Top. I. str. 129.

Marie Terezie (1740—1780).

Císařem Karlem VI. vymřel rod habsburský po meči (20. října 1740). Dcera Karlova Marie Terezie, provdaná za Františka, vévodu lotrinského, byla napadena mnoha nepřáteli, kteří chtěli se rozděliti o dědictví rakouské. Nejnebezpečnějším byl král pruský Fridrich II. Bez jakékoli příčiny v prosinci 1740 vtrhnul do Slezska a rychle se ho zmocnil. Ze Slezska vpadl na Moravu. Tenkráte ukázala se důležitost pevnosti brněnské pro celou Moravu.

Válka o Rakousko.

Pevnost brněnská zdokonalena.

V Brně bydlil zemský velitel moravský generál Jan svob. p. Seherr-Toss, jenž postaral se o Brno ještě před příchodem Prusův. Oznámil dvorské radě vojenské, v čem Brno je nedostatečně opatřeno, a hned začal s kr. tribunálem opevnění zdokonalovati. Ještě na podzim r. 1741 přičiněním stavů zemských Brno bylo také náležitě zásobeno. Když Prusi 23. prosince 1741 obklíčili Olomouc a již 27. prosince se ho zmocnili, vzrostlo nebezpečenství také pro Brno, což pudilo brněnské k horečné činnosti. K. tribunál, až na nejv. z. komorníka hrab. Dietrichsteina a nejv. z. sudího hrab. Geisslera, i většina šlechty, vystěhovali se do Vídně; ale posádka, měšťané, studenti, úředníci a robotníci, všichni předstihovali se v účinném dosvědčování lásky k městu a k utiskované panovnici.

Brno odrazilo Prusy.

Brno i Špilberk na rychlo byly opraveny, příkopy hradební někde byly zavezeny, někde vyhloubeny a na Špilberku i kolem Brna hradbové stavby (pallisády čili koliště s předhradbím) doplněny. Kolem hradeb všechny domy strženy ano i v některých blízkých předměstích brněnských od Křenové až k Nové ulici, ulice Hacklůvka pod Špilberkem před branou Veselou i na Pekařské ulici. Příkopy a pozemky na straně od Zábrdovic ke Komárovu byly zaplaveny vodou. Posádka, která původně čítala jen 400 mužů, byla sesílena vojskem, jež přivedli svob. p. Tercky z Olomouce a hrabě Andrassy z Uher. Dne 16. ledna 1742 přitáhl do Brna také statečný obhájce Nisy generál Roth, jemuž svěřeno velitelství na Špilberku. Dne 29. ledna dopraveno z Vídně do Brna 9 těžkých děl, 600 centů prachu, množství granátů, 2500 pušek, několik tisíc rýčův a motyk a 20.000 zl. Posádka vzrostla na 5000 m. Také bylo vyzbrojeno 600 měšťanů ve dvě setniny pěší a v setninu

dělostřeleckou a na rozkaz Rothův po vojensku vycvičeno. Dne 6. února došlo do Brna provolání krále Fridricha, ve kterém smrtí hrozil každému z obyvatel, kdo bude podporovati vojsko královnino, a odměnu sliboval všem, kdo přidá se k Prusům. Nepochodil. Když Prusi obsazovali již nedaleká místa, dal generál Toss Brno uzavříti. Mužové, ženy i děti nadšeně pomáhali posádce proti nepříteli (16.000 m.), jako předkové jejich 1645 proti Švédům. Fridrich, který od 10. března do 3. dubna s hlavním táborem zdržoval se v Židlochovicích, pádu Brna se nedočkal a dobývání, jež trvalo od 9. února do 7. dubna, zanechal.*)

Již 9. dubna poslána z Brna do Vídně opět pravidelná pošta a 13. dubna přijel do Brna nejvyšší velitel vojska rakouského princ Karel Lotrinský, bratr Františka L., manžela Marie Terezie. Generalita se šlechtou vyjeli mu naproti až do Rajhradu. Při vjezdu do města pozdravilo jej 12 děl na Špilberku a 12 děl na hradbách městských. Vojsko a 2 kompanie měšťanské pozdravili prince na Zelném trhu, kde v paláci Dietrichsteinově se ubytoval. Před palácem postavena čestná stráž 60 mužů s hejtmanem. V Brně byla nesmírná radost z osvobození města. Magistrát s obcí z vděčnosti věnovali P. Marii u sv. Tomáše, jejíž ochraně zdar připisovali, krásný obraz na plátně od Josefa Rottera, na němž bylo namalováno město s předměstími a odchod nepřátel. Královna poděkovala Brnu za statečnost listem 18. dubna 1742 a některé odměnila šlechtictvím. To byl poslední zákmit někdejší vojenské slávy měšťanského vojska brněnského; neboť středověké vojsko stavovské již ustoupilo státnímu vojsku stálému. Odměna Brnu.

Když Brno nepříteli odolalo a tak osvědčilo se pevností důležitou, byla tato zdokonalena a posádka císařská v ní rozmnožena. Po příkladě Brna proměněn v silnou pevnost také Olomouc. Opevnění Brna i Špilberku bylo dokonáno. Pod Špilberkem proti Švábce u bašty č. 1. pořízena r. 1744 nová brána, tak zvaná Hacklova k ulici Veselé, ale zůstala zavřena. Za druhé války slezské, když Fridrich II. r. 1744 zmocnil se Čech až po Labe, pracovalo na opevňování Brna i Špilberku denně několik tisíc dělníkův a robotníků. V lednu 1745 přijeli do Brna Opevnění dokonáno. Brána Hacklova.

*) Podrobně událost vylíčil očitý svědek Jan Kindl, lieutenant při mor. gener. komandu, spisem Diarium: Breve compendium oder Gründlich kurze Beschreibung .... Vytištěno u dědiců Svobodových v Brně 1743.

prohlédnouti práce opevňovací sám manžel M. Terezie František a bratr jeho Karel Lotrinský, nejvyšší velitel vojska rakouského. Reskriptem 16. dubna 1744 byla posádka brněnská rozmnožena za míru na 8 kompanií se štábem a reskriptem 16. srpna 1746 posádka na Špilberku na 2 kompanie. Následkem toho reskriptem

Posádka městská zrušena.

20. září 1746 posádka městská byla zrušena a stráž ve branách městských i ve městě přejala posádka císařská. Schopné mužstvo městské bylo vřazeno do pluků císařských a neschopné propouštěno s nějakou náhradou nebo utvořena z něho městská stráž obecní. Tak měšťanstvo bylo zbaveno starodávné povinnosti hájiti města. Na kompanie měšťanské přešel úkol snadnější — dodávati lesku slavnostem. R. 1748

C. k. gen. velitelství.

zřízeno v Brně c. k. generální velitelství. Posádka brněnská reskriptem 3. ledna 1751 byla rozmnožena na 2 bataillony a 2 kompanie pro město a 3 kompanie pro Špilberk. Opevňování města i hradu potrvalo až do konce války o dědictví rakouské, která byla ukončena mírem v Cáchách (25. května 1748). Na konci války Rakousku přispělo na pomoc Rusko. Marie Terezie, jejíž manžel od r. 1745 byl císařem v Německu, chtíc spatřiti vracející se pomocné pluky ruské, přijela s císařem do Brna. Poněvadž v Brně panovník nebyl už od r. 1608 (1619), bylo uvítání velice slavné.

Panovnice v Brně.

Z měšťanů zámožných utvořila se jízdná kompanie pod vedením voleného rytmistra Jana Köffillera a vystrojila se neobyčejně nádherně. Z rána 12. června 1748 celé Brno vyšlo vítati milovanou panovnici. Köffiller s jízdou vyjel až ke sv. Václavu na Vídeňskou silnici. Dělostřelecká setnina měšťanů rovněž nádherně uniformovaných vytáhla na bašty. Dvě setniny pěších měšťanů postaveny od brány Brněnské až ku městské zbrojnici na Zelném trhu. Posádka císařská rozestavila se na Zelném trhu. Mládež školní s kyticemi, dominikáni, minoriti, františkáni a kapucíni s křížem po druhé straně ulice Brněnské na Zelný trh. O půl jedenácté přiblížila se císařová s císařem a s Karlem Lotrinským. Tisícové zástupy propukly v jásot, zazněly všechny zvony a zahřměla děla s hradu i s bašt kolem města. Za jásotu, zvonění a střelby průvod se přiblížil až k Brněnské bráně. U brány uvítali císařovou velící generál na Moravě hrabě Saint Ignon a generál hrabě Rogendorf s veškerým důstojnictvem. Městský syndikus Kindler uvítal vzácné hosty zdobenou řečí a starosta

Karel Beránek v čele magistrátu odevzdal panovnici klíče od města. Lepý zjev panovnice dojal všechny a mnohé oko zvlhlo radostí. Městská rada doprovodila vznešené hosty až ku příbytku jejich v paláci Dietrichsteinově na Zelném trhu. Tam uvítal je kardinál Trojer v čele duchovenstva a zemský hejtman v čele kr. tribunálu a stavů. Pobyt milovaných hostí oslavován velkolepými slavnostmi.*). Tehdy slavena v Brně slavnost Božího Těla nejslavněji za účastenství panovnice. Podniknuty vyjížďky do Kroměříže i jinam; císař s bratrem prohlédli nové opevnění Brna i Špilberku. Dne 20. června panovnice Brno opustila.

Brno státní pevností.

Nové opevnění města i hradu poskytlo sice Brnu větší bezpečnosti proti nepřátelům, ale rozvoji města uškodilo, poněvadž pohltilo mnoho domů předměstských a stalo se příčinou dlouhých sporů mezi městem a fortifikatoriem čili správou hradeb. Když r. 1742 z důvodů obranných byla stržena blízká předměstí, dostali majitelé malinkou náhradu, ale schudli. Nové práce opevňovací vyžadovaly nových pozemků, za které náhrady nedáno, jen zaplacen materiál, byl-li komu dům zbořen. Do r. 1748 náklad i dozor na práce opevňovací vedli stavové, ale tehdy zavázali se k určitému platu a provádění přenechali státu. Vojenský erár byl bezohledným. R. 1752 cís. ingenieur plukovník Rochepine oznámil c. k. generálnímu komandu, že ve vykoupených předměstích i na pozemcích fortifikačních je vystavěno a staví se mnoho nových domků. Generální velitelství požádalo kr. representací a komoru (místodržitelství), by to zastavilo. Místodržitelství otázalo se císařovny. Panovnice 19. srpna 1752 rozhodla, že na kolišti (Glacis) nesmí žádné domky státi, za kolištěm pak na těch místech, kde dříve domky z důvodův obranných musily se strhnouti, smí se stavěti jen s povolením místodržitelství a gen. komanda na revers, že majitel dům strhne, kdykoli bude třeba. Z daných reversů plyne, že 1743—53 bylo vystavěno na mlýnské struze před branou Židovskou 7, na Křenové 5, na Cejlu 5 a na Pekařské 6 malých domků neúhledných. Gen. komando žádalo, by koliště (palisády) počítalo se na 50 sáhův a pozemky fortifikační na 300 sáhův kolem hradeb; ale místodržitelství se přimlouvalo, by kolem koliště smělo se stavěti na revers, poněvadž ve městě bylo velmi málo místa pro obchodníky a řemeslníky.

Koliště.

*) Líčí je subsyndikus Hanzely ve svém Diariu, jež bylo uveřejněno v IX. svazku Schriften . . . str. 438.—451. od Chr. d'Elverta.

Císařová 9. prosince 1752 rozhodla, že jen koliště nesmí se zastaviti. Dvorská rada vojenská pak 18. ledna 1753 ustanovila, by brněnské koliště sáhalo kolem hradeb na 180—200 sáhů, což panovnice 3. února 1753 potvrdila. Rozhodnutí toho však přísně dbáno nebylo, jak dokazují stížnosti gen. komanda z r. 1767 a 1776. Brno stalo se tedy docela pravidelnou státní pevností, která se dobře osvědčila také r. 1758 za třetí války slezské (1756 - 63).

Úřady státní.

Za Marie Terezie staly se veliké změny také uvnitř města ve zřízení úřadů státních, zemských, městských a duchovních. Již za císaře Karla VI. reskriptem 21. ledna 1732 byla v Brně zřízena c. k. banková administrace pro správu příjmů státních na Moravě z prodeje soli, ze cla, z přirážek na dobytek, z přirážek na maso a z tácu pivního a vinného. Kromě toho byly při místodržitelství (tribunál) zřízeny rozličné komise císařské na podporu obchodu, průmyslu a zemědělství, jejichž blahodárná činnost vyvinula se teprve za Marie Terezie.*) Panovnice hned po válce o dědictví rakouské provedla důležité změny ve správě říše i jednotlivých zemí na prospěch státu i poddaných. Reskriptem 7. a 24. května 1749 pro správu Moravy zřídila v Brně úřad „Kr. representaci a komoru", jenž řídil věci politické, finanční a vojenské (publica, cameralia, contributionalia et militaria mixta). Kr. tribunálu ponechány jen věci právní (soudní) a 1. května 1753 prohlášen apelačním soudem pro Moravu pro zločiny a spory občanské. Zároveň 24. května 1749 při representaci a komoře byla zřízena státní účtárna (Repräsentationsbuchhalterei). Kr. komora (Rentamt) r. 1749 proměněna v komorní úřad berní (Kammeralzahlamt). Po válce sedmileté kr. representace a komora 15. prosince 1764 byla proměněna v „Král. zemské gubernium", jemuž předsedou byl kr. zemský hejtman, který řídil také zemský sněm a zemský výbor. Účtárna representační byla proměněna v účtárnu guberniální (Gubernial-Buchhaltung). Při místodržitelství pak byly zřizovány rozličné komise: 6. září 1743 pro správu fundací, 1748—83 pro opravu berní, 10. března 1749 pro zvelebení obchodu (Commerz Consess), 15. ledna 1752 pro censuru knih, 15. prosince 1752 pro zemské zdravotnictví, 1752 pro berní

Kr. representace a komora.

Král. tribunál apelačním soudem.

Státní účtárna.

Gubernium.

*) Podrobný seznam úřadů státních a zemských v Brně za Karla VI. u d'Elverta: Schriften sv. XXIV. str. 319.—322.

židovskou, 25. června 1753 pro průmysl (Manufacturs-Collegium), 22. listopadu 1760 studijní v Olomouci pro opravu škol vysokých a středních, která r. 1778 byla přeložena do Brna, 6. prosince 1774 školní pro nižší školství, 25. února 1776—84 na ochranu sirotků. Na podporu obchodu 22. prosince 1763 byl v Brně zřízen k. soud pro směnky (k. k. Mercantil und Wechselgericht). R. 1751 úřad loterní a sklad tabáku. Pro správu vojska r. 1748 bylo v Brně zřízeno c. k. generální velitelství (General-Militär-Commando), 12. února 1753 komise pro invalidy, 3. dubna 1753 vojenský soud (Judicium delegatum militare) a 17. prosince 1763 oděvní komise pro vojsko. R. 1778 byla z Olomouce do Brna přeložena studijní komise, universita, stavovská akademie a kněžský seminář (zřízený 1777), kteréž zůstaly v Brně jen do r. 1782. Při všech těchto úřadech a ústavech státních bylo mnoho úřednictva.

Soud pro směnky. Loterie. Universita.

Úřady zemské v Brně: sněm, výbor zemský, soud zemský a desky zemské (od 1778 také stav. akademie) byly v právech svých stále seslabovány od úřadů státních.*)

Úřady zemské omezeny.

Změny byly provedeny také v úřadech městských. R. 1748 magistrát brněnský tvořili: kr. rychtář a 12 radů (konšelů), z nichž primator byl hejtmanem nad dělostřelci, dva hejtmany nad kompaniemi pěších, jeden lieutenantem nad dělostřelci, dva nad pěšími a jeden přespočetní. V kanceláři syndikus, vicesyndikus, subsyndikus, registrátor, 3 kancelisté a 2 akcessisté. Sirotčí úřad: kr. rychtář, 4 radové (konšelé) a notář. Soud městský: městský rychtář, 2 assistenti z konšelů, notář, vicenotář a přísežný žalobce. R. 1769 byl vydán pro země české a rakouské nový zákonník trestní (Nemesis Theresiana), který nabyl platnosti také pro město Brno. Zmírnil krutost soudu hrdelního, ale mučení zločinců podržel. R. 1776 zrušeno také mučení obžalovaných (tortura).

Úřady městské. Magistrát. Zákonník trestní.

V hospodářském direktoriu: král. rychtář předsedou, místopředseda, 2 assistenti a jeden přespočetní z konšelů, 2 assistenti a jeden přespočetní z měšťanstva, aktuár, správce stavitelský, hospodářský kontrolor, městský vážný a jeho zástupce. K magistrátu patřilo 8 přísežných městských

Direktorium.

*) Podrobný seznam úřadův a úředníků státních i zemských u d'Elverta: Schriften XXIV. str. 420.—27.

advokátů, věžní, dva sluhové, adjunkt a 9 přísežných poslů. Magistrát zasedal pravidelně dvakráte týdně, jinak dle potřeby; direktorium také dvakráte týdně. Žňové prázdniny byly od Markéty po Vavřince (8. července až 10. srpna), za vinobraní od Václava po Šimona a Judu (28. září až 28 října.) Reskriptem 5. dubna 1749 byl pro všechna kr. města ustanoven kr. revident. Reskriptem 31. října 1752 bylo nařízeno, by v magistrátě brněnském bylo 6 právníků (iuridice literati), 4 znalí zemědělství a 2 znalí obchodu. Věci soudní měli vyřizovati syndikové s rady právníky, věci hospodářské hospodáři a obchodní obchodníci. Syndikové i radové (konšelé) právníci musili se podrobiti zkoušce právnické na místodržitelství. Členové magistrátu jiného zaměstnání míti nesměli. Rozhodnutím 29. října 1754 dostalo se právním radům brněnským toho vyznamenání, že mohli býti voláni do soudu apelačního, když tam některý rada chyběl. Dne 16. října 1756 nařízeno podkomořímu, by do právnické skupiny magistrátu brněnského navrhoval jen zkoušené. By také do skupiny hospodářské a obchodní dostávali se radové zkušení, nařízeno 4. března 1758, by na ta místa byli navrhováni subalterní úředníci krajští, kteří důkladnou znalost obchodu, průmyslu a hospodářství dokázali a za schopné uznáni byli od komise průmyslové i obchodní na místodržitelství. Odborná způsobilost od konšelů (radů) brzy požadována ve všech kr. městech, ba i ve městech poddaných, kterým ponechán soud hrdelní (ius gladii). Magistrátu brněnskému 10. ledna 1764 dáno právo, dosazovati i sesazovati městského rychtáře.

Král. revident.

Zkouška.

Jmění městské. Hospodářské direktorium brněnské hospodařilo dobře, neboť zaplatilo městské dluhy a 14. května 1746 koupilo Brnu ves Křižinkov za 8000 rýnských od dědiců po hraběti Got. Walldorfovi. Dne 21. února 1752 nařídila panovnice, by v král. městech kromě daní a dolů všechny městské příjmy byly veřejnou dražbou propachtovány, totiž poplatky ve městě, budovy, pozemky a statky městské. Kr. podkomoří hrabě Adam Berchtold s hejtmanem kraje jihlavského a s revidentem měli pořídit seznam i odhad těch příjmů a president Jindřich sv. p. z Blümegen s kr. městskou komisí hospodářskou (od 1726) do konce května t. r. pronájem provésti v Brně i v Olomouci a později také v ostatních městech královských i poddaných. Direktoria ve městech zanikla. Co nepronajato, bylo spravováno od městské

Křižinkov koupen.

Vše pronajato.

administrace svobodně volené. Když se pronájem neosvědčil, byla 3. ledna 1761 kr. městská komise hospodářská zrušena a při místodržitelství zřízena kr. hospodářská administrace pro města. V kr. městech pro správu všeho jmění zřízena hospodářská správa (Wirthschafts-Anwaltschaft) ze dvou radů magistrátních, z pokladníka a z aktuára. Pro kontrolu zřízena v Brně městská účtárna. Podkomořímu zbylo jen pečovati o řádné obnovování městské rady vždy po třech letech a kr. administrátor z místodržitelství měl dozor nad správou jmění v kr. městech, o čem ročné zprávu podával místodržitelství a dvoru. Dvorským dekretem 4. června 1774 rozhodnuto, by všechny reality městské se prodaly, nebo pronajaly, což měl provésti kr. administrátor Ignác Schröfl z Mannsperku. Vláda chtěla, by jmění městské bylo jen hotové. V instrukci ze 26. srpna 1774 připuštěno, by reality a poplatky zvláště výnosné se jen pronajaly (mýto, clo, váha, z místa, ze židů atd.) Provedením té zásady národohospodářské (systém Raabův) jednotlivcům se prospělo, ale městu se uškodilo. Tak budovy a závody městské ve městě i v předměstích byly prodány nebo pronajaty a statky městské (dvory) i zemské většinou rozděleny úročníkům. Tehdy prodána také městská děla i zbraň (1774), městská zbrojnice (1775), hospody „Nový svět“ na Křenové, „u koníčka“ na Nové ulici, „u divocha“ na Malé nové ulici, 3 městské cihelny, pronajat dvůr městský za cihelnami (nyní Dvorská ulice), také městský rybník za Lužánkami i Hutterův byly vypuštěny a mlýn proměněn v hostinec „u modré štiky“. Budovy a pozemky městských dvorů v Lelekovicích, Svinošicích, Vohančicích, Deblíně, Heroticích a v Křižinkově dány na prodej, ale nebylo kupců. Tedy Deblín, Herotice, Křižinkov, Lelekovice (Zinsendorf) a Svinošice rozděleny úročným sedlákům. Kuřím a Vohančice se všemi lesy zůstaly Brnu.

Městská administrace.

Hospodářská správa.

Účtárna.

Prodej realit městských

Lesy brněnské.

Měšťané čili obec byli spokojeni, poněvadž vláda pečovala o jejich blahobyt i o vzdělání ducha. Z počátku svízele válečné těžce doléhaly na měšťanstvo, poněvadž musilo pracovati při opevňování, platiti veliké daně a příspěvky na vojsko. Dne 25. listopadu 1744 vyhotoven soupis všech domů v Brně. Dle rozlohy každému domu přiřknut určitý počet kominů. Brnu přiřknuto 1198 kominů, dle kterých byla rozvržena daň a příspěvky na vojsko (ubytovací katastr). Měšťané brněnští

Měšťané spokojeni.

Platy na vojsko: v předměstích byli připočteni k neusedlým, kteří platili dle trojí stupnice.

nové kasárny, pekárna, nemocnice, skladiště, prachárny, velitelství. Když vojska v Brně přibývalo, vystavěny pro ně 1751 nové kasárny v Panenské ulici za 50.000 zl. R. 1755 zřízena c. k. voj. pekárna z domu a zahrady barona Rodena u brány Veselé a 1756 vystavělo město vojenskou nemocnici pro 200 m. na Křenové. R. 1768 bylo v Brně zřízeno skladiště oděvu a potřeb vojenských (K. k. Militär-Oekonomie-Commission) a umístěno v kasárnách. Kolem 1770 byly postaveny na vrších za Brnem na západ voj. prachárny a strážnice. Od. r. 1771 Brno bylo městem odvodu (verbovním) a sídlem celého pluku. Poněvadž město musilo ubytovati také generální velitelství (dům r. 1779 koupený od barona Freienfelsa za radnicí), bylo měšťanům platiti veliké platy na vojsko. Proto panovnice 8. listopadu 1777 nařídila, by příspěvky na vojsko platily také domy kanovnické, biskupův, klášterní, prelátské a šlechtické čili šosovní i státní, čím přibylo 153 nových poplatníků.*) Dekretem 6. března 1779 rozhodnuto, by ze státních budov platily jen ty, které vznikly z budov měšťanských.

Živnosti. Soustředění vojska a úřadů v Brně mělo však také dobrý účinek na rozvoj živností a obchodu. Na rozvoj řemesel a obchodu dobře působilo také zdokonalení dopravních prostředků.

Pošta. Dnem 1. června 1749 zavedena Brnem jízdná pošta jednou týdně z Vídně do Olomouce na dopravu zboží, kdež do té doby jezdila pošta jen na koni. Od 8. srpna 1750 pošta denně jezdila z Brna do Olomouce, do Prahy, do Jihlavy, do Znojma, do Vídně a naopak.

Silnice. Také vystavěna silnice z Brna do Jihlavy (1748) a z Brna (1752) do Prahy; v Brně od brány Veselé až k Nové ulici, pak ku bráně Židovské a přes nivy a zahrady až k ulici Křídlovické (1774—76). R. 1751 podle vzoru vídeňského

Půjčovna. přispěním vlády byla zřízena v Brně půjčovna, při níž 1781 byla zařízena zastavárna, sice od osob soukromých, ale 1810 oba ústavy přejali stavové zemští. Při půjčovně byla zřízena poptavárna (Frag- und Kundschaftsamt), která 1. čer-

Noviny. vence 1755 začala vydávati první noviny brněnské na poučenou

*) Podrobný seznam těch domů dle jednotlivých ulic u d'Elverta XIII. str. 330.—37. Úplný seznam domů všech ve městě bez předměstí byl vydán tiskem 1779. Dle něho bylo r. 1779 v Brně 537 domů.

kupujících i prodávajících (Wochentliche Intelligenz-Zettel, jež od 1778 sluly Brünner pol. stat. Zeitung). Dle těch novin 1755 libra hovězího masa v Brně stála 3 krejcary a 2 denáry. R. 1777 vznikly v Brně ještě dva časopisy: Wöchentliche Erinnerungen, které brzy zanikly, a Prosaische und poetische Beiträge, jež redigoval duchaplný Heinrich Hopf. Na podporu obchodu dne 22. prosince 1763 byl zaveden řád směnečný a pro Moravu zřízen v Brně soud obchodní a směneční první a druhé instance. Členy první instance stali se brněnští obchodníci, členy druhé instance soudní úředníci a obchodníci. Obchodní soud

Na rozvoj průmyslu provedena v Brně pravá revoluce. Průmysl. Tehdejší pouta cechů byla rozbita a vláda sama 1764 zřídila továrnu na jemná sukna na Nové ulici (Šmálka), kterou brzy Továrny. přejali obchodníci Köffiller, Bochner, Steyerer, Pragini, Stimmer a Weber; továrnu na plyš na Švábce (1765) a továrnu na spracování tabáku na Cejlu (1767). Na Starém Brně 1769 Fr. Schlöcht zřídil továrnu na krajky a prýmky. Tím položen základ ku proslulému továrnictví brněnskému, jež zaměstnávalo sta dělníků.

R. 1770 byla utvořena v Brně společnost na povznesení zemědělství na Moravě, která brzy přetvořila se ve společnost na povznesení zemědělství a poznání přírodnin i země moravské (K. K. mähr. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde) a byla střediskem i ohniskem vědeckých snah v Brně a na Moravě až do r. 1900, kdy přetvořila se v „Mor. musejní společnost". Založení té společnosti vyplynulo z ducha tehdejší doby, který nesl se k tomu, by vědomosti lidské šířily se v obyvatelstvo pod záštitou vlády. Vzdělání.

Vláda pečovala také o rozmnožení škol, jež přičiněním Školy: mladého císaře Josefa (1765—90) začala vybavovati z rukou duchovenstva. Když 1773 byl zrušen řád jesuitský, vláda gymnasium jejich obsadila duchovenstvem a učitelstvem Gymnasium. světským. Dle nového školního řádu z r. 1774 byla zřízena v Brně počátkem 1775 K. K. Normal-Hauptschule v klášteře Ústav zrušeném pod ředitelstvím osvědčeného vychovatele Ignáce Mehoffra, učitelský. by vzorem byla celé Moravě a vychovávala učitelský dorost pro školy národní. Při té škole byl zřízen také sirotčinec pro 400 Sirotčinec. dětí. R. 1778 z Olomouce do Brna k jesuitům byla přeložena Universita. universita, stavovská akademie i kněžský seminář. Akademie. Seminář. Ozdobou university byli tehdy prof. Kašpar Karl, Josef Lauber,

Josef Vratislav Monse a Frant. Karpe, jejichž přičiněním universita v Brně utěšeně zkvétala. Pod ochranou nej. sudího zem. hraběte Jana Mitrovského nastaly zlaté časy školám brněnským, z nichž vedle theoretických také praktické vědomosti šířily se v obyvatelstvo brněnské i moravské. Však všechny školy vládou zřízené nebo stavovské byly německé a měly také účel poněmčovací, v čem brzy následovaly je také školy farní a klášterní.

Zábavy. Následkem kvetoucího blahobytu a vzdělání měnil se také způsob života v Brně. Záliba ve střelbě potuchla následkem zániku městského vojska. Marie Terezie r. 1749 děkujíc za slavné přijetí v Brně darovala měšťanským kompaniím 1500 zl. na střelbu, která trvala od 18. května plných 8 dní. Však již r. 1758
Střelnice. reskriptem 18. listopadu marně povzbuzovala měšťany brněnské ke střelbě královské. Soukromá společnost střelecká potrvala, ale jen živořila, poněvadž zábava na střelnici se přežila.
Divadlo. V oblibu vešlo divadlo na Zelném trhu (reduta), v němž od r. 1761 hrálo se pravidelně kromě pátku a postních dnů. Oblíbeny byly veselohry a zpěvohry. Spisovatelé i umělci musili bedlivě šetřiti slušnosti a umělkyně směly na jeviště jen s ňadry zahalenými. Hráti se začínalo v 6 hodin.

Pořádek v obci. O pořádek ve městě pečovalo vojsko a stráž obecní. Vojenská stráž hlavní byla v domě na rohu Zelného trhu a ulice Sedlářské. Reskriptem 7. listopadu 1750 rozhodnuto, by velitel stráže rozhodoval, kdo smí v noci branami městskými, ale klíče byly u starosty,
Stráž. od něhož je nosíval voják. Obecní stráž byla na Velkém náměstí, odkud po 1773 ustoupila císařské. Reskriptem 7. listopadu 1750 rozhodnuto, by byla ozbrojena jen šavlí a holí. Byla podřízena magistrátu a počet její od 1750—73 klesl ze 106 na 32 mužů. Udržovala veřejný pořádek hlavně na trzích. R. 1754 trh na ryby přeložen do ulice Měnínské. Dne 12. dubna 1765 nařídilo gubernium, by město na ulicích bylo náležitě čištěno (vězňové) a v noci osvětlováno.

Počet obyvatelstva. Počet obyvatelstva rostl. R. 1758 měšťanstvo brněnské místodržitelstvím rozděleno na dvě vrstvy: honorací, ke které
Obchod. počítali se členové městské rady, advokáti, lékaři, lékárníci, bohatí obchodníci (Ringsleute) a kupci; druhou vrstvu tvořili řemeslníci. R. 1770 provedeno první sčítání lidu (nařízeno 20. listopadu 1762, číslování domů 19. července 1770). V Brně a v předměstích brněnských i cizích (Staré Brno, Novosady,

Reslůvka (Dörnrössel), velká i malá Křenová, Cejl, Zábrdovice, Nová ulice, Malá nová ulice, Švábka, Pekařská a Křižovnická ulice) žilo 14972 obyvatel.*).

Duchovenstvo v Brně za Marie Terezie požívalo téže moci a slávy jako za Karla VI. Rozvoj jeho dosáhl nejvyššího stupně. R. 1744 kr. tribunál přísně vyslýchal členy tajného bratrstva růžového v Brně (Confraternitas de stella crucis) a shledal, že státu nebezpečným není, nýbrž jen kámen moudrosti hledá; ale trestnými shledány obřady přijímací, jimiž Boha uráželi jako svobodní zednáři. Proto všichni byli odsouzeni na pevnost, neboť vláda pečlivě chránila církve. V pozdějších letech působením mladého císaře Josefa II. vláda církev sobě podřizovala. Rozvoj duchovenstva největší.

U sv. Petra v l. 1743—51 stavitel Kličník dle plánů Grimmových dokonal vnitřní výzdobu chrámu. Do r. 1780 provedena také zevní výzdoba v nynější podobě. Průčelí bylo ozdobeno čtyřmi sochami (sv. Petr, Pavel, Cyrill, Methoděj) od Ondřeje Zonnera (1749). Postranní oltáře (6) sv. Kříže a sv. Cyrilla-Methoděje vyzdobil štukater Ondřej Schweigl, sv. Prokopa maloval Jan Korompay, sv. Václava Svítil, Jana Křtitele a sv. Barboru Martin Schmidt z Kremže nákladem biskupa Lachenbauera (1786—99). Probošt Heřman sv. p. Blümegen r. 1751 vystavěl proboštství (residence). Papež Benedikt XIV. brevem 15. května 1752 udělil děkanu kapitulnímu právo pontifikální (1610). Dne 15. dubna 1776 kapitula učinila smlouvu s františkány, by za odměnu 100 zl. konali u sv. Petra v neděli a ve svátky české kázaní. Tehdy proboštství svatopetrské mělo infulovaného probošta, infulovaného děkana, arcidiakona a 9 kanovníků, z nichž 5 residenčních a 4 čestné. Poněvadž císař Josef II. na cestách po Moravě (1771) se přesvědčil, že duchovní správa je nedostatečná, rozhodla Marie Terezie 16. listopadu 1776, by diecese olomucká byla rozdělena na 3: olomuckou, brněnskou a opavskou, z nichž olomucká měla býti arcibiskupstvím. Dne 18. května 1777 císařovna jmenovala probošta petrského hraběte Matyáše Chorinského biskupem brněnským. Dekretem dvorní kanceláře 24. května 1777 diecese olomucká byla rozdělena na **arcibiskupství** olomucké a **biskupství brněnské**. Papež Pius VI. bullou 5. prosince 1777 obé potvrdil. Kollegiátní chrám sv. Petra stal se **kathedrálním**. Právo Chrám sv. Petra. Biskupství v Brně.

*) D'Elvert XIII. str. 15.

presentační nově upraveno: biskupa jmenuje panovník, ale klášteru tišnovskému dostalo se náhrady právem presentačním na dva kanonikáty, což papež Pius VI. schválil bullou 15. prosince 1777.

Kapitula. Kapitulu tvoří: děkan, arcidiakon a 4 kanovníci. Dne 22. února 1778 nový biskup slavnostně zaujal kathedrálu sv. Petra i biskupství (residenci). Tehdy byla zřízena biskupská konsistoř v budově vedle chrámu, kde je podnes. Věnem (dotace) přiřknuto novému biskupství panství Chrlické, z něhož dle rozhodnutí dvorní komise 30. prosince 1778 arcibiskup ol. měl platiti biskupovi brněnskému 14.589 zl. 45 kr. rýnských ročně (3647 zl. 26 kr. 1 denár čtvrtletně). Na biskupa přešla také dotace proboštova.

Sv. Michal. Sv. Jakub. Dominikáni u sv. Michala r. 1743 dokonali bohatou vnitřní výzdobu svého chrámu. Chrám sv Jakuba kolem r. 1750 byl uvnitř obnoven a vyzdoben za vedení Václava svob. p. Freienfelsa, suffragana biskupa olom. Dřevěné postranní oltáře byly odstraněny a nahrazeny nynějšími z mramoru tišnovského, což provedli kameníci kroměřížští Rankl a Ležatka. Práce sochařské provedl Ondřej Schweigl. Obrazy oltářní namalovali Frant. Palko z Prahy, Jan Stern z Brna, Vavřinec Korompay, Jos. Sattler z Olomouce, Josef Vikart z Brna, Josef Stern z Brna a Jos. Rotter. U sv. Tomáše r. 1745 byla velkolepá slavnost na stoletou památku obhájení Brna proti Švédům, kteráž byla vrcholem kultu Marianského a nadšení katolického v Brně. Znamenitý převor Matyáš Pertscher (1740—77) dokonal nádhernou stavbu kláštera i kostela a vnitřní uměleckou výzdobu obou. Dne 16. prosince 1752 biskup ol. kardinál hrabě Julis Troyer vysvětil kostel i nový klášter (obr. 11.). Vnitřní výzdobu kostela provedli Ant. Maulpertsch (1764 obraz hlavního oltáře: Zjevení P. mezi apoštoly), sochař Jan Winterhalter, malíř Nevídal, Josef Rotter a J. Stern. Převor Pertscher přivedl klášter k neobyčejnému rozkvětu vnitřnímu i zevnímu. Jeho přičiněním papež Benedikt XIV. bullou 22. dubna 1752 udělil převorům důstojnost opatskou. Opata požehnal biskup Troyer 17. prosince 1752.

Sv. Tomáš. vystavěn.

Opat.

Jesuité. Jesuité dokonali bohatou výzdobu chrámu svého r. 1748. Strop vymaloval 1744 slavný mistr pražský Felix Scheffler a kapli sv. Kříže brněnský mistr Jan Etgens r. 1748. Některé obrazy postranních oltářů malovali mistři vlaští. Brevem papeže Klimenta XIV. 23. července 1773 byl řád jesuitský zrušen. Tehdy bylo v klášteře 21 kněží, 5 mistrů, 10 noviců a 17 bratří. Jmění

Řád zrušen.

kláštera (Diváky, Polehradice, Rečkovice s Karlovem, [Lužánky, kde v lesíku při dvoře rektor Karel Rentsch vystavěl refektář s kaplí sv. Ignáce 1765], Jundrov, Vážany, mlýn a dvůr v Komíně, mlýn v Medlánkách) i semináře (dvůr v Husovicích [1605] a zahrada na Starém Brně) a peníze hotové připadly c. k. fondu studijnímu, který je 1825 prodal. Budova byla proměněna v sirotčinec, ale 1778 sirotci musili do nové věznice na Cejl a ustoupili c. k. universitě, kněžskému semináři a stavovské akademii; po r. 1782 byla proměněna v c. k. kasárny.

Kaple sv. Ignáce. Fond studijní. Sirotčinec. Universita. Seminář. Akademie. Kasárny.

Obr. 11. Chrám sv. Tomáše s klášterem (nyní c. k. místodržitelství).

Kaple sv. Trojice na Špilberku byla vyzdobena (odkaz Trenkův 29. září 1749) a vysvěcena od biskupa Troyera 25. dubna 1753. Po zrušení řádu jesuitského dána ve správu c. k. polnímu kaplanovi.

Chrám sv. Mikuláše byl r. 1760 opraven a obnoven nákladem kupců brněnských. Klášter minoritský u sv. Jana zkvétal; neboť za visitace r. 1756 měl 60 členův a 105.716 zl. jmění. Chrám sv. Magdaleny byl opatřen věží (1746), několika postranními oltáři, hlavním oltářem s obrazem sv. Magdaleny od Jos. Rottera (1763) a novými varhanami (1764), vesměs nákladem

Sv. Mikuláš. Sv. Jan. Sv. Magdalena.

dobrodinců. Na klášter jejich stavitel Moric Grimm r. 1748 přistavěl druhé poschodí. R. 1756 žilo v klášteře 55 členů, měli slavnou
Škola řádová. školu řádovou a těšili se blahobytu z přehojných darův a fundací, poněvadž byli slavnými kazateli. P. Jakub Římař pro-
Kapucíni. slavil se jako misionář v Egyptě († 1755). Také kapucín chrám svůj zvelebovali. Vězeň na Špilberku plukovník Frant. svob. pán Trenk 29. září 1749 odkázal jim 4000 zl. a jest u nich pochován.*)

Král. Pole. V předměstích klášter kartouzský v Králově Poli r. 1742 byl spustošen od Prusů. Infulovaný převor a prelát Athanas Gottfried r. 1765 začal stavěti nový chrám i klášter nynější. Obrazy oltářní namalovali Josef Stern a Felix Seicher z Brna, strop Antonín Maulpertsch z Vídně. Oltář v kapli P. Marie na levo od vchodu shotovil z čelechovského mramoru kameník Ležatka z Kroměříže. Převor Gottfried měl velikou sbírku rytin
Zábrdovice. na mědi a pěkných obrazů. V Zábrdovicích opat Michal Marave (1777—84) dal chrám P. Marie uvnitř nádherně vyzdobiti. Obrazy malovali Maulpertsch (Nanebevzetí P. M. na hlavním oltáři), Jan Schmidt z Kremže, Josef Winterhalter ze Znojma a Josef Pichler z Vídně. Práce štukaterské provedl Schweigl (obr. 12.). R. 1751 farníci z Horního a Dolního Cejlu vystavěli si na Cejlu
Kaple sv. Anny. kapli sv. Anny, k čemuž hrabě Prosper Zinsendorf sýpku svoji na stavební místo daroval. Biskup dovolil, by se tam denně sloužila mše svatá, vyjma veliké svátky. Když byla na Cejlu vystavěna trestnice (20. července 1772 za slavnosti položen základní kámen od místodržitele hrab. Arn. Kounice), byla v ní
Kaple P. Marie. postavena kaple Nanebevzetí P. Marie, kterou biskup Chorinský posvětil 4. července 1779. V nové budově 1778 byl
Sv. Štěpán. ubytován sirotčinec až do 8. září 1786. V kapli sv. Štěpána při nemocnici na Křenové dne 1. května 1760 opět obnoveny denní služby boží následkem fundací prymkáře J. Frickera (1734), varhanáře Ant. Richtra (1760), vdovy po zem. lékaři Frankonim (1757) a hraběte Karla Hrzana (1767). Rovněž ze příspěvků
Sv. Jan. r. 1760 byl překlenut a vyzdoben opuštěný chrám sv. Jana na ulici Křižovnické. Obrazy na 3 oltáře namalovali J. Rotter a Jos.

*) Že Trenk založil také kapli sv. Františka na severním svahu Špilberka (d'Elvert XIII. str. 110), pravdou není. Byla založena již 1680; r. 1784 byla zrušena, 1789 proměněna v mýtnici a r. 1888 zbořena (konec ulice Údolní).

Stern. U sv. Anny r. 1755 žilo 39 klášternic, jež vydržovaly dívčí školu. Kolem 1768 daly chrám svůj pěkně obnoviti. Také cisterciátky u P. Marie v Králové kláštere r. 1762 začaly chrám uvnitř obnovovati a nádherně vyzdobovati. Obrazy oltářní namalovali jesuita Ignác Raab, Felix Scheffler a J. Rotter. Práce sochařské provedl Ondřej Schweigl. Na opravu přispěl U sv. Anny škola dívčí. P. Marie.

Obr. 12. Chrám P. Marie v Zábrdovicích.

16. června 1769 Jan svob. p. Lhuillier s manželkou Marií 13.000 zl., zač jim klášter, v němž byla jejich dcera Karolina, zaručil zaopatření a záduší. Abatyše Antonia Ulrici dala 1760 až 1770 opraviti a vyzdobiti také kapli sv. Prokopa. Oltáře dány nové a celá kaple vymalována al secco (bez obmítky) od Jos. Rottera výjevy ze života sv. Prokopa. Ke kostelu sv. Václava faráře dosazovala abatyše z Králové kláštera. R. 1753 sv. Václavu přifařen také Kamenný mlýn u Pisárek. Sv. Prokop. Sv. Václav.

Za Marie Terezie založeny na Starém Brně dva nové kláštery. Dne 15. listopadu 1747 hrabě Leopold Dietrichstein založil klášter milosrdných bratří na Vídeňce na ošetřování nemocných „Špitál Leopoldův". Daroval mu dům Winkelsbergův se zahradou a 4000 zl. R. 1748 nastěhovali se tam milosrdní bratři z Valčic v D. Rakousích, jichž se ujali stavové zemští, opati moravští a brněnský magistrát. V l. 1767—70 byl při nemocnici vystavěn chrám sv. Leopolda hlavně nákladem hraběte Karla Hrzana a jiných dobrodincův od stavitele Moríce Grimma, po jehož smrti stavbu dokončil Bartol. Zinter. Soudný den na stropě namaloval 1777 Josef Stern. Služby boží konal kněz z bratří. Hrabě Hrzan za podpory některých dobrodinců vystavěl také nynější dvouposchoďovou budovu klášterní vedle kostela. Je v ní nemocnice pro mužské s lékárnou, kterou vymaloval J. Cimbalist z Vídně (obr. 13.). Dne 19. září 1749 hraběnka Eliška Walldorfova darovala dům Schellenbergův se zahradou pod Špilberkem na klášter pro panny třetího řádu sv. Františka. První 3 „Alžbětinky" přišly do Brna 5. dubna 1750 z Vídně. Dne 4. května 1751 položen základ pro jejich klášter pod Červeným kopcem na levém břehu Svratky, do něhož Alžbětinky přestěhovaly se 14. září 1754. Při klášteře zřízen nákladem dobrodinců špitál pro chudé nemocné ženské a vystavěna kaple sv. Alžběty. Nemocné léčí milosrdní a služby boží koná některý kapucín. Kuratorem kláštera je některý kanovník od sv. Petra.

Klášter milosrdných.

Sv. Leopold.

Klášter alžbětinský.

Kaple sv. Alžběty.

Umění. S rozkvětem chrámův a klášterů dostavila se také zlatá doba pro brněnské umění stavitelské, malířské, sochařské, řezbářské, štukaterské a kovotepecké, jak ukázáno na jednotlivých památkách. Také zemský dům byl opatřen pěknými malbami na obmítce (Winterhalter).

Císař Josef II. (1780—1790).

Josef již od smrti otcovy (1765) byl císařem v Německu a spoluvladařem matčiným v Rakousku. Při smrti matčině byl již 39letý. Byl vychován v zásadách tehdejší filosofie, která hlásala, že úkolem státu je pečovati o hmotné i duchové blaho všech poddaných. Císař byl přesvědčen, že toho cíle dosíci může jen monarchie absolutní, kde panovník má dostatečnou moc a nic mu nepřekáží, by uplatnil záměry lidumilné. Proto vše, co překá-

Císař lidumil.

želo jeho záměrům, odstraňoval a měnil bez ohledu na starodávná práva a svéráznost jednotlivých národů, vrstev společenských a zemí. Dokud žila matka, mírnila jeho dychtivost po reformách; ale po smrti její silnou a dobrou vůli svou prováděl bezohledně svým úřednictvem a vojskem. Provedl veliké změny také v Brně, a to v úřadech státních, zemských, městských i duchovních.

Ve státních úřadech zavedl společnou správu pro Moravu a zbylé Slezsko pod společnými úřady v Brně. Úřady státní.

Obr. 13. Chrám sv. Leopolda s klášterem na Vídeňce.

Dekretem 16. listopadu 1784 schválil nový rozvrh politických a soudních úřadů pro Moravu a Slezsko, jak jej vypracoval místodržitel Cavriani s vídeňským dvorním radou Streruwitzem. Také zaveden pro úředníky určitý stálý plat.*) Politické úřady v Brně byly: c. k. gubernium (president, 9 radů, 2 zástupci stavův a nižší úřednictvo) s registraturou a s expeditem, generální taxovní úřad, komorní a bankální účtárna, zemská rekti- politické,

*) Podrobný seznam úřadův i úředníků státních a zemských s platem u d'Elverta XXIV. str. 483.—493.

fikační účtárna, komorní-bankální a vojenský úřad berní (Zahlamt), hejtmanství kraje Brněnského s krajským fysikem
soudní. a se stavovským krajským berním, ředitelství silnic. Soudní úřady: mor.-slez. soud apelační (presidentem místodržitel, vicepresident, 9 radů a nižší úřednictvo), mor. slez. zemský soud (nejvyšší sudí zemský presidentem a 10 radů, pak nižší úřednictvo) s deskami zemskými a s účtárnou, úřad fiskální (fiskál s 2 adjunkty = advokáti státu a poddaných).

Úřady zemské. Moravské úřady zemské v Brně zbyly: sekretariát, registratura s expeditem, zemská pokladna, dvorní komise pro daň z nápojů, administrace daně z nápojů, zemský úřad berní, mor. zem. purkrabí (dle dekretu ze 13. října 1783 měl býti úřad zrušen po smrti purkrabího). Pojítkem mezi úřady státními a zemskými byl místodržitel jakožto zemský hejtman i zároveň ředitel všech úřadů zemských a 2 stavovští radové při guberniu jakožto representanti stavů. Ostatní úřady zemské císař zrušil a moc jejich přenesl na úřady státní, poněvadž samosprávy jednotlivých zemí trpěti nechtěl. R. 1783 zrušil výbor zemský a 25. září 1788 oznámil stavům, že sněm zemský bude svoláván jen mimořádně.

C. k. komise. Kromě uvedených byly v Brně r. 1786 ještě tyto úřady státní: c. k. vojenská komise, c. k. duchovní komise (gubernator, 2 gub. radové, brněnský kanovník a 2 sekretáři), úřad na revisi knih, vrchní ředitelství statků náboženských, komise pro výplatu roboty, vrchní komise pro úpravu daní, policejní ředitelství, prubíř mincí, vrchní úřad poštovní, expedice poštovních vozů, úřad novinářský, hospodářská administrace pro
Ústavy. král. města, administrace pro kolky a poplatky, administrace pro poplatky bankové (ze soli, cizího dobytka, mýto, clo), administrace tabáku, loterní úřad. Ústavy vzdělávací a lidumilné: c. k. gymnasium, c. k. škola normální, c. k. společnost pro zemědělství a užitečná umění (gubernator protektorem, hrabě Jan Mitrovský ředitelem, kancléř, sekretář, 6 výborů a 16 členů ze šlechty a úředníků), spojená c. k. opatrovna u sv. Anny (pro nemocné, choromyslné, sirotky, porodnice a nalezinec), c. k. mor. půjčovna. Pro úřady soudní bylo v Brně ještě 7 mor. slez. zemských
Advokáti. advokátů, 7 příseżných zemských sollicitatorův a 6 při-

sežných účetnich. V Brně byl také zemský lékárník, dva zemští chirurgové a zemský mistr tance. Úřady státní a zemské císař po návštěvě Brna 1783 přeložil do nové budovy kláštera augustinského u sv. Tomáše, kterou přejali stavové zemští (zemský dům). V budově úřadu komorního v dolní ulici Veselé umístil c. k. gymnasium a c. k. školu normální. Do zemského domu přeloženy sklady c. k. oděvní komise vojenské a v domě bankové administrace (Brněnská ulice) zřízen ústav na vychování chlapců od pluku Laudonova.

Klášter sv. Tomáše domem úřadů.

Když byly provedeny změny v úřadech státních a zemských, císař provedl změnu také městských magistrátů. Dvorním dekretem 4. srpna 1783 přenechal kr. městům volbu magistrátu z osob zkoušených a od soudu apelačního i od gubernia za volitelné uznaných. Tím úřad kr. podkomořího zanikl. V Brně dovolil voliti výbor a 9členný magistrát. Obec čili měšťanstvo dne 15. května 1784 zvolilo si 24členný výbor z průmyslníkův, obchodníkův, úředníkův a z advokátů. Výbor, když byl od gubernia potvrzen, dne 1. června zvolil starostu a 8 magistrátních radů. Starosta byl volen na 4 léta, býval však opět od císaře potvrzen, členové výboru a magistrátu byli stálí, jen uprázdněná místa měla býti obsazována volbou. Zároveň systemisováno magistrátní úřednictvo a služebnictvo. Pro členy magistrátu i pro úředníky a služebníky ustanoven určitý plat.*) Tehdy zanikl v Brně úřad král. rychtáře i městského rychtáře a městského syndika.**)

Úřady městské.

Magistrát volen od výboru.

Nový magistrát (starosta Frant. Rauscher 1784—1804) začal úřadovati 1. července 1784. Již 17. března 1785 císař zrušil obchodní a směnečni soud první instance v Brně a přenesl úkol jeho na magistrát. Při regulaci soudů hrdelních patentem 20. srpna 1787 magistrát brněnský byl prohlášen hrdelním soudem pro Brno, pro kraj Brněnský a pro zločince státní z Moravy a ze Slezska. Z rozkazu císařova byl pro soudy v Rakousku vydán r. 1781 řád soudní a konkursový, r. 1786 zákonník práva občanského, r. 1787 zákonník práva trestního a r. 1788 řád trestní, dle nichž souditi musil také brněnský

Magistrát soudem hrdelním.

*) Podrobně uveden u d'Elverta XIII. str. 456.—57.

**) Podrobný seznam jich uvádí d'Elvert XIII. str. 458.—66., ale pro 13. a 14. století plete písaře panovníkovy s písaři městskými. Rovněž tak na str. 453. ř. 24. etc.

magistrát bez ohledu na starobylá práva městská. Magistrát ve věcech soudních byl podřízen soudu apelačnímu a ve všech ostatních guberniu.

Měšťané. Císař úřady svými pečoval o blahobyt a vzdělání všech obyvatel brněnských. Od dob Marie T. a Josefa II. zemědělství v Brně úplně ustoupilo průmyslu a obchodu. Brno stalo se Továrny. prvním továrním městem v Rakousku. První továrny vládou založené z počátku prospívaly znamenitě i v rukou podnikavých soukromníků, zvláště když přivedli dovedné ředitele a dělníky z krajin porýnských, což bylo pobídkou ku zakládání nových továren. Poněvadž Brno bylo silnou pevností a uvnitř hradeb už ode dávna trpělo velikým nedostatkem místa pro příliš veliký počet domů šlechtických a duchovních (šosovních) i četných kostelův a klášterů, továrny byly stavěny v předměstích, ve kterých šlechta brněnská měla mnoho rozlehlých a krásných zahrad (Mitrovský v Rybářské ulici, Waffenberg v Křídlovické ulici [Ypsilanti 1788], Blümegen na Trnité, Rajský lesík od Komárova až ke král. mlýnu, Mitrovský na Hrázi, Schröfl na Hrázi atd.). Císař zřizování továren všemožně podporoval, ovšem Úpadek cechů. na velikou škodu tehdejších cechův a drobného řemesla. Nařízením 10. března 1783 zrušil rozdíl mezi mistry z města a z předměstí. Však ani tito ani oni továren zřizovati nemohli, poněvadž neměli ani potřebného kapitálu ani vědomostí. Řemeslníci a obchodníci byli úplně zastíněni a upozaděni úřednickou šlechtou a duchovenstvem, jak nejjasněji dosvědčují tehdejší seznamy majitelů domů brněnských. Továrny zařizovali hlavně cizinci z Porýní a ze Saska, jimž císař ochotně udílel výsady na výrobu zboží ano i šlechtictví. R. 1780 vystavěna první soukromá továrna na sukno v Zábrdovicích (Vilém Mundi) a brzy po ní několik jiných (1786 J. Hopf na Cejlu, J. Offermann na mlýnské struze Svitavině), na turecké čepice (fezy) [J. Seitter u Komárova po r. 1791], na harrasové stuhy (1784 L. Schulz na Křenové), na látky hedvábné (1787 P. Baviar na Nové ulici), barvírny a valchy (Offermann, 1790 J. Glozin na Křenové).

Dělnictvo. Poněvadž nebylo ještě strojů, továrny zaměstnávaly na tisíce dělníků, kteří měli slušný výdělek a hojně do Brna se Nová předměstí. tlačili. Kolem Brna vznikla nová lidnatá předměstí: „na Nivkách“ čili „na Bělidle“, r. 1782 „na Silnici“ (Lackerwiese a Strassengasse), Josefov r. 1788 a Petrovská ulice u Komárova

(1791—96).*) Císař častými návštěvami Brna povzbuzoval průmysl i obchod.

Obcho
Trhy brněnské.

Trhy brněnské zase oživly a nabyly pověsti světové. Však už na ně nepřiváželi sukna kupci z ciziny, nýbrž nesčíslné vozy rozvážely dobrá sukna brněnská na všechny strany po silnicích císařských (1780 z Brna přes Slavkov do Uher, r. 1786 přes Cejl k Zábrdovicím, pro niž r. 1787 vystavěna Nová brána před starou Bránkou). S velikými trhy oživly v Brně všeliké živnosti, obzvláště hostinské. Nejvíce sukna brněnského vyváželo se do Polska, do Ruska a do Turecka. Obchod brněnský brzy dostal se do rukou židům, které císař osvobodil od mýta osobního (1782). Obyvatelstva přibývalo; již 1786 žilo ve městě a v předměstích 19.011 obyvatel.

Nová Brána.

Židé.

Policejní ředitelství.

Pro udržování pořádku v obyvatelstvu císař zřídil 26. března 1785 c. k. policejní ředitelství v Brně, jemuž podřídil město i předměstí. Dne 20. října 1785 nařízeno ohlašovati policii všechny změny bytu, cizince atd. ve městě i v předměstích. C. k. policejní ředitelství začalo úřadovati 1. listopadu 1785 a pečovalo o veřejnou bezpečnost, klid a pořádek, o bezpečnost osobní i majetkovou, o veřejnou mravnost, přejalo dozor na divadlo, plesy, hostince a trhy, dbalo o čištění ulic, o dláždění, osvětlování a odstraňovalo žebrání. Jemu byla přikázána dosavadní městská stráž pod názvem stráže policejní. Magistrátu zbylo pouhé vykonávání věcí policejních pod dozorem policejního ředitele jako před tím pod dozorem krajského hejtmana. Bylo snahou císařovou předměstí spojiti s městem; proto novým úřadům a ústavům přikazoval město i předměstí. Patentem r. 1781 zrušil osobní poddanství lidu; osvobozen tedy lid v 10 předměstích vrchnostenských a učiněn rovným (ne rovnoprávným!) měšťanům brněnským, kterým také odpuštěna přísaha dědičné poddanosti. Reorganisace far a škol zasáhla město i předměstí (1784). Dobročinné ústavy: u sv. Anny nemocnice, porodnice, nalezinec, sirotčinec, blázinec a chudobinec byl pro město i předměstí. Magistrát brněnský stal se obchodním, směnečným a hrdelním soudem pro město i předměstí. Centralisační duch

Stráž.

Předměstí spojována s městem.

*) Podrobný seznam domů v Brně a v předměstích r. 1785 od Jos. Lommera a r. 1789 od J. Siedlera v knihovně zem. musea. O továrnách brněnských G. Deutsch r. 1898 ve 23. svazku „Oester. Ung. Revue".

Josefův jevil se i v Brně a byl sesílen také změnami v oboru církevním.

Poměry církevní.

Již v prvním roce panování 31. října 1781 císař vydal edikt toleranční, kterým dovolil svobodu náboženskou protestantům a židům. V Brně protestantského vyznání byli jen dělníci a ředitelé z Německa přišlí do nových továren. Továrník Köffiller zřídil jim prozatím modlitebnu ve své továrně na Nové ulici (později Šmálka) a vymohl jim 18. července 1782 dvorský dekret, že si směli zříditi veřejnou modlitebnu a školu. K tomu účelu Köffiller přenechal jim stavovskou jízdárnu za zemským domem nedávno koupenou, ve které 8. června 1783 začal služby boží protestantské Dr. Viktor Riecke ze Stuttgartu. Tehdy byla zřízena při kostele také škola pro obec protestantskou v Brně. Köffiller r. 1784 stal se také mistrem svobodných zednářů v Brně. Církev protestantská i židovská byla podřízena státu.

Protestanté.

Svobodní zednáři.

Židé.

Katolíci.

Zrovna tak státu podříditi chtěl císař také církev katolickou. Dne 20. března 1781 vydal nařízení, kterým se zakazovalo vyhlašování nebo zachovávání papežských bul, pokud by nebyly schváleny vládou (placetum regium). Dne 24. března zakázáno představeným klášterů všeliké dopisování s představenými svých řádů, jichž sídlo bylo mimo Rakousko. Hned potom císař Josef jal se rušiti mnohé kláštery, které uznal za nepotřebné. V Brně a v okolí nejdříve zrušil klášter kartouzský v Kr. Poli. Dne 18. ledna 1782 o 9. h. ráno dostavila se neočekávaně do kláštera c. komise, která mnichům oznámila dekret zrušující a zabavila movité i nemovité jmění klášterní pro náboženský fond, ustanovený od císaře na potřeby církve katolické, ale spravovaný státem. V klášteře žil prelát, 12 kněží a jeden bratr, jimž dána malá pense (800, 300 a 150 zl.). Zabaven byl: kostel sv. Trojice, klášter a statky Nová Ves u Kr. Pole, Žabovřesky, Střelice, Obřany, Vážany, předměstí brněnská Reslůvka (Dörnrössl), Trnitá (Dornych), Radlín (Radlas), 3 dvory (v Kr. Poli, Žabovřeskách, Střelicích) vinice a pozemky v Blatnici, v Hustopeči a dům v Jakubské ulici v Brně. Cís. reskriptem 8. ledna 1783 byl zrušen chatrný farní chrám sv. Víta na návsí, při němž do té doby farní správu obstarával třetí kaplan od sv. Jakuba z Brna. Náb. fond zřídil lokální kuracii při kostele sv. Trojice, která 15. dubna 1853 byla proměněna ve faru. Statky klášterní nábož. fond r. 1825 prodal a klášterní budovu proměnil v kasárny. Téhož

Placetum.

Kláštery rušeny.

Kartusiané.

dne 18. ledna 1782 byl zrušen klášter františkánek u sv. Josefa. Některé jeptišky (13) přijaly pensi (po 200 a 150 zl.) a rozešly se; ostatní (21) na radu c. komise přijaly řád sv. Uršuly a zachovaly se pode jménem uršulinek i s chrámem a klášterem, v němž zřídily školu pro dívky. Františkánky staly se uršulinkami.

Dne 18. března 1782 byl zrušen Králové klášter cisterciátek u P. Marie na Starém Brně. Jeptišky (53) přijaly pensi a rozešly se. Jmění: chrám P. Marie, kaple sv. Prokopa, klášter, hospoda „u modrého lva" na Starém Brně, dům královský s kaplí P. Marie (Václava) a druhá kaple sv. Cyrilla a Methoděje na Dominikánském náměstí v Brně, Staré Brno s Vídeňkou, Moravany, Liskovec, Žebětín, Komořany, Rostěnice, Stanoviště, Zbraslav, Rudka, Cacovice a Ořešín byly zabaveny pro náboženský fond. R. 1783 chrám P. Marie s chatrným klášterem byl vykázán augustinům od sv. Tomáše z Brna, jejichž nový klášter přejali stavové zemští pro úřady státní a zemské. V červenci 1783 augustini přestěhovali se na Staré Brno do Králové kláštera a přejali správu farní, neboť klášterní chrám P. Marie byl proměněn opět ve farní. Kaple sv. Prokopa i s malým hřbitovem byla zrušena. Rovněž farní chrám sv. Václava byl zrušen (zbořen 1794) a farní obvod jeho přidělen faře u p. Marie. R. 1784 k P. Marii přifařena také velká i malá Pekařská, Křižovnická ulice, území sv. Anny, Nivky a r. 1785 také c. k. nemocnice u sv. Anny. Nové faře připadla také škola klášterní. Augustini brzy dokončili výzdobu chrámu P. Marie a opravili, ba většinou i vystavěli také budovu klášterní, do niž převedli také fundaci Thurnovskou z r. 1648 pro zpěváky. Na opravu prodali několik panských mlýnů, hospod a zahradu před branou Veselou. Špitál u sv. Prokopa (z r. 1333) přejal náboženský fond; ale 21. prosince 1783 bylo rozhodnuto, by 8 chudých stařen přestěhovalo se do školy a dostávalo určitý příspěvek na živobytí. Náboženský fond statky zrušeného kláštera začal rozprodávati. R. 1783 prodal hospodu „u modrého lva" za 2351 zl. 45 kr. R. 1789 špitál s 238 měrami polí za 4603 zl. rýnské a r. 1825 ostatek. Kr. dům na Dominik. náměstí v Brně byl vykázán vojsku a obě kaple zrušeny.

Cisterciátky.

Augustini do Králové kláštera.

Sv. Václav.

Sv. Prokop.

Obec **Staré Brno** bývala trhovou vsí poddanou abatyši Králové kláštera. Starobrněnští dovedli vymoci sobě od vrchnosti své mnohé výhody (smlouvy z r. 1552, 1663, 1677, 1679), že pod ochranou vrch-

Staré Brno.

nosti měli vlastní správu i soudnictví a osobovali si název města. Reskriptem 11. června 1681 Starému Brnu bylo zakázáno užívati názvu „město“. Smlouvou 25. února 1690 domohli se, že mírná robota byla jim zaměněna za plat. Však v 18. st. měli stálé spory s vrchností. R. 1734 ujal se jich proti vrchnosti kr. podkomoří, r. 1738 císař Karel VI., r. 1748 císařová Marie Terezie a r. 1782 vrchnost jejich byla zrušena. Staré Brno stalo se statkem komorním. Nová vrchnost ponechala obci svobodnou správu trhů, vedení pozemkové knihy a správu jmění od purkmistra s několika konšely, ovšem pod dozorem vlády. Pro soudnictví ustanoven od vlády trhový rychtář.*)

Dominikánky.

Dne 2. května 1782 byl zrušen klášter dominikánek u sv. Anny, které (41) se rozešly (pense). Jmění movité i nemovité (Sivice, Blažovice, Šitbořice, Moutnice, Ořechovičky, Kohoutovice, Hvozdec, předměstí brněnské sv. Anna, pozemky v Jiříkovicích, Žilošicích, Ořechově, Syrovicích, 7 dvorů, 4 ovčárny a dům v Kozí ulici v Brně) byly zabaveny pro náboženský fond. Chrám s klášterem byl určen na c. k. nemocnici (nemocnice, porodnice, nalezinec, sirotčinec a blázinec) a statky brzy byly rozprodány. Do prozatímného sirotčince na Cejlu dne 8. září 1786 nastěhováni trestníci; byl tedy vrácen prvotnímu účelu jako c. k. trestnice.

Premonstráti.

Dne 24. července 1784 byl zrušen premonstrátský klášter v Zábrdovicích. Klášterníci (40) se rozešli (pense). Statky: chrám P. Marie s farním kostelíkem sv. Kunhuty, klášter, Bohumělice, Borkovany, Klobouky, Bukovina, Bukovinka, Křtiny, Ochoz, Zábrdovice, Proseč, Šaratice, Židenice, Zbejšov a část Cejlu byly zabaveny pro náboženský fond. Chrám P. Marie prohlášen farním. Prelatura s klášterem stala se c. k. vojenskou nemocnicí, do níž přeložena dosavadní z Křenové. Kostelík sv. Kunhuty proměněn ve voj. skladiště. Statky byly prodány: r. 1820 panství Klobouky a r. 1830 panství Zábrdovice. R. 1784 byl zrušen také klášter dominikánský u sv. Michala v Brně. Klášterníci (45) rozešli se do jiných klášterů toho řádu. Jmění: chrám, klášter a statek Těšany přejal náboženský fond. Chrám na žádost měšťanstva rozhodnutím 7. září 1786 vrácen službám božím a prohlášen za filiálku farního chrámu sv. Petra. Klášter

Dominikáni.

*) Podrobněji věci ty jsou vylíčeny u d'Elverta XIII. str. 36.—41.

byl přikázán c. k. voj. komisi oděvní. Statky 30. ledna 1830 prodány. Dne 31. května 1786 byl zrušen také klášter františkánský u sv. Magdaleny. Klášterníci rozešli se do jiných klášterův a klášter odevzdán náb. fondu. Chrám klášterní sv. Magdaleny byl prohlášen farním a faře vykázána část kláštera za presbyteriem kostelním. Ostatek kláštera přikázán voj. komisi oděvní, ale brzy v něm zřízen voj. ústav dopravní (Transporthaus), jenž tam potrval do r. 1889. Nyní je tam kasárna. V Brně byly tedy ponechány jen kláštery, které se zabývaly buď správou duchovní (minorité, augustini, kapucíni), nebo vyučováním dítek (uršulinky), neb ošetřováním nemocných (milosrdní, alžbětinky). Františkáni.

Kromě klášterů byly v Brně zrušeny také některé kaple a kostely: r. 1783 kaple P. Marie (sv. Václava) s kaplí sv. Cyrilla a Methoděje na Dominikánském náměstí, r. 1784 kaple sv. Františka na Švábce, r. 1785 kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici, r. 1786 chrám sv. Mikuláše na Velkém náměstí, r. 1788 kaple sv. Mořice u chrámu sv. Jakuba a r. 1789 kaple sv. Barbory na Petrově. Zrušené svatyně proměněny na skladiště a některé časem byly zrušeny. Kaple zrušeny.

Císař z moci vlastní proměnil v Brně také správu farní a určil fary pro město i předměstí. U sv. Petra r. 1784 obnovena správa farní, které přikázána část města. Škola nebyla obnovena. Patronem zůstala kapitula. Kanovník Karel Tauber z Taubenfurthu ustanoven farářem (1785—1814); ale poněvadž měl mnoho jiných prací při duchovní komisi na místodržitelství, měl zástupcem vikáře. Od r. 1825 je farářem biskup; ale má vikáře. Po smrti biskupa Schrattenbacha jmenován biskupem brněnským 11. listopadu 1786 Jan Lachenbauer (1786—99), ředitel c. k. generálního semináře ve Vídni a přívrženec oprav Josefových. V obvodě farnosti petrské zůstal filiální chrám sv. Michala a klášter kapucínský u sv. Kříže. Obvod fary sv. Jakuba byl přesně vyměřen. Škola farní byla zdokonalena dle nového řádu školního. Hřbitov starý i nový jakož i petrský r. 1784 byl zrušen a zakázáno pochovávati v kostelích. Společný hřbitov pro katolíky i protestanty ze všech 5 far městských byl zřízen za městem na sever mezi Velkou a Malou novou ulicí (1784—1883). V obvodu farnosti zůstal vojenský chrám P. Marie (jesuitský) a kaple v sirotčinci P. Marie (M. Schul). Fare sv. Správa farní. 1. Fara sv. Petra. 2. Fara sv. Jakuba. Hřbitov.

3. Fara sv. Tomáše. Tomáše zřízené od náb. fondu r. 1784 byly přifařeny Švábka, Augustinská ulice, Velká i Malá nová ulice, Červená ulice, Hráze, Josefov, část horního Cejlu. Škola byla zřízena na Nové ulici.

4. Fara sv. Jana. Klášterní chrám minoritský u sv. Jana rozhodnutím 1. září 1784 byl proměněn ve farní. Správa farní ponechána minoritům, jimž náboženský fond přiřknul malý roční příspěvek (170 zl.). K sv. Janu byla přifařena část vnitřního města. Filiálkou farního kostela prohlášen uršulinský chrám sv. Josefa s dívčí školou.

5. Fara sv. Magdaleny. Fařе sv. Magdaleny, jejímž patronem se stal náboženský fond, byly přifařeny: Jirchářі (Koželužská ulice), Struha (Mühlgraben), velká i malá Křenová, Olomoucká ulice, Trnitá (Dornych), Reslůvka (Dörnrössel), Novosady a Petrovská ulice (vznikla po r. 1791 na pozemcích Petrova). Kaple sv. Štěpána na Křenové byla prohlášena filiálkou sv. Magdaleny. Špitál u sv. Štěpána byl zrušen a nemocní přikázáni c. k. nemocnici u sv. Anny. Vojenská nemocnice z Křenové od sv. Štěpána byla přeložena do zrušeného kláštera zábrdovického a budova prodána r. 1787 Leop. Schulzovi na továrnu (Strakoš). V budově špitální byla zřízena c. k. opatrovna pro sešlé věkem (Siechenhaus) pod ředitelstvím nemocnice u sv. Anny (4. září 1784). Farní škola byla zřízena na Křenové a druhá na Novosadech (1788).

Špitál sv. Štěpána.

6. Fara P. Marie. na Starém Brně. Fařе starobrněnské u P. Marie od r. 1784 byly přifařeny: Staré Brno, Křížovnická ulice, území sv. Anny, velká i malá Pekařská, Nivky (Lackerwiese), Křídlovice, Vídeňka, Bohonice, Liskovec, Pisárky a Kamenný mlýn.

7. Fara P. Marie v Zábrdovicích. V obvodě farním zůstala kaple sv. Jana na území Křížovníků (Johanitů). Škola zůstala. Fařе zábrdovické u P. Marie horní a dolní Cejl, Radlín, Zábrdovice, Husovice, Židenice a Juliánov. Farní škola byla v Zábrdovicích. R. 1790 také kostelík na Cejlu byl proměněn ve školu. Tak bylo v Brně 5 far a v předměstích 2. Při farách (kromě petrské) byly také školy.

Školství. Školství vyšší v Brně za císaře Josefa utrpělo škodu. R. 1782 z Brna byla vrácena Olomouci universita (lyceum), stavovská akademie i kněžský seminář, a budova jejich ve zrušeném klášteře jesuitském byla proměněna v c. k. kasárny. Chrám klášterní P. Marie stal se vojenským chrámem. Zaniklo také studium (škola klášterní) u dominikánů, u františkánů a premonstrátské v Zábrdovicích. O vzdělání obyvatel pečovalo c. k. gymnasium s c. k. normální školou (r. 1785 již 395 dětí) v ulici Veselé;

Školy vysoké zanikly.

Školy střední.

pak farní školy: u sv. Jakuba, u sv. Tomáše (Nová ulice), u sv. Joseta, u sv. Magdaleny (na Křenové a v Novosadech), starobrněnská u P. Marie a snad již také druhá na Pekařské,*) v Záhrdovicích a na Cejlu. Také byla v Brně škola protestantská. Na všech školách učilo se německy. Školy farní.

Tehdy naše národnost v Brně byla nejvíce utlačena. Dusily ji c. k. úřady, školy a továrny, které byly nejen od cizinců zakládány, nýbrž často i dělníky z Německa osazovány. Úřady a školy měly uplatňovati a šířiti státní řeč německou. Však příliv obyvatelstva z českého venkova přece zabránil úplné zaniknutí naší národnosti. Vedle němčiny mluvilo se v Brně pořád ještě „moravsky", a čeština posilu dostávala stále s kazatelny. Na universitě působil nadšený Josef Vratislav Monse (dějepis Moravy a dějiny práva na Moravě) a na akademii uvědomělý Jan Hanke (řeč a literatura česká). Na všech školách brněnských učilo se dějinám vlasti, což kypřilo půdu pro národní probuzení. Národnost.

Doba Josefova byla velmi nepříznivá umění. Císař pokládal umění za nepotřebné i neprospěšné a podobně soudili horliví stoupenci císařovi. Se staršími památkami uměleckými při rušení klášterův a kostelů nakládáno nešetrně. Nová příležitost rozvoji neposkytnuta žádná. Archivy a knihovny zrušených klášterů byly od zrušujících komisí popsány a uloženy při c. k. guberniu. Vrácením university (lycea), akademie i alumnátu do Olomouce poklesl poněkud v Brně také ruch vědecký. Působení university v Brně naznačil prof. Monse, ozdoba její a první rektor, slovy: „Od založení vysoké školy na Moravě nekvetly vědy a umény krásněji, než když pod ochranou a moudrou správou nej. sudího zemského hraběte Jana Krt. Mitrovského měly stánek v Brně. Přijetí a náležité jednání s učiteli způsobilo žádoucí klid, pořádek a smír a ušlechtilé povzbuzování i odměňování zásluh přinášelo Umění a vědy.

*) Nynější škola na Nivkách ve Školní ulici, o které se domnívám, že byla založena již r. 1784. Nejstarší zpráva o té škole je ve školní knize tamější z r. 1811, ale zápisní kniha té školy obsahuje nařízení úřadů školních od r. 1784, kdy byla provedena v Brně reorganisace far i škol. Stála na Pekařské ulici (nyní č. 31). R. 1835 patron koupil pro ni dům Riedlův v nynější ulici Školní na Nivkách (Lackerwiese), kam byla přeložena r. 1844. (Knihy mi laskavě ukázal tamější pan ředitel Ig. Čížek). Volný ani d'Elvert věci nezkoumali, proto pochybili.

učené plody, šířilo vzdělanost a osvětu po zemi".*) V Brně pod ochranou a podporou místodržitele Ludvíka Cavrianiho (1782—87), vicepresidenta apel. soudu hrab. Mitrovského a direktova latinských i německých škol Jana Hausperského sdružili se mnozí učenci ku blahodárné činnosti (Společnost ku poznání vlasti v hosp. společnosti). Po odchodu Monseho, Hankeho, Ludvíka Zehnmarka**) připomínám Alex. Habricha (dějepis † 1794), Karla Sandberga (přírodopis), Jiřího Korbera (dějepis); r. 1785 dostal se do Brna ke guberniu nadšený pěstitel věd Jan Petr Cerroni, kolem něhož seskupili se Karel Hanzely (dějepis), Ignác Mehoffer (didaktika, paedagogika), František Franzky (žurnalista), Jan Böhm (dějepis) a Jan Luksche (zemské právo). R. 1789 Em. Traubenburg, Riecke, Hopf a Mehoffer začali vydávati vzácný časopis „Mähr. Magazin", který však brzy zanikl. V Brně tehdy tištěny byly práce téměř všech vědeckých pracovníků na Moravě, kteří byli v čilém a přátelském styku s učenci v Praze (J. Dobrovský, G. Dobner, A. Voigt, K. Bienenberg, M. Pelzel, F. Durich, Fr. Procházka, R. Ungar, S. Vydra, J. Schaller. Fr. Pubitschka, Ig. Cornova), ze kteréhož styku vyvíjela se úsilná snaha poznávati pravdivou minulost Moravy. Z poznání slavné minulosti dostavila se láska k vlasti, kteráž měla v zápětí lásku k jazyku i k národnosti české a připravovala národní probuzení na Moravě.

Účinek oprav Josefových.

Opravami císaře Josefa v oboru průmyslu, obchodu, přeložením university, akademie, alumnátu do Brna (1778—82), podporou nauk právních a dějepisných, úplnou reformou škol a far, horlivým a svorným působením osob světských i josefinského duchovenstva při vyučování a výchově mládeže, zrušením některých klášterův a přechodem censury do rukou stoupenců císařových spůsoben byl v Brně úplný obrat v rozvoji hmotné i duševní práce — byl položen základ k novověkému rozkvětu Brna. Císař vždy měl na mysli blaho všech a proto rušil výsady jednotlivých stavův a společností. Snahu jeho stručně, ale významně hlásá v Brně nápis na Lužánkách „Josephus II. publico 1786", které daroval obecenstvu na zotavenou všech (r. 1838

Blaho jednotlivců.

*) Chr. d'Elvert: Historische Literaturgeschichte von Mähren str. 244., ř. 2. atd., kde podrobně je vylíčen vědecký ruch na Moravě.

**) Přednášel na universitě dějiny literatury a všeobecný dějepis. O Moravě vydal: Über die National-Erziehung in Mähren. Brünn 1783.

přejali je do správy stavové). Město jak obec (korporace) z oprav Josefových velkého prospěchu nemělo; naopak císař zrušil mnohé výsady městské, čím ještě rozhojnil prospěch jednotlivců v. Jednotlivci kupovali zabavené a prodávané domy a počet měšťanů vzrostl.

Výsady rušeny.

Zavedením daně z nápojů 1779 přestala výhoda z pivního a vinného tácu z r. 1646. Rozhodnutím 27. února 1788 bylo zrušeno pro Brno středověké právo milové a dovoleno voziti do Brna cizí pivo, ale 13. prosince 1788 císař povolil městu vybírati 20 kr. z vědra dovezeného piva, což (4199 zl. 20 kr.) daleko nenahradilo výtěžek dřívější. Poněvadž městu příjmův ubývalo, dělány dluhy. R. 1781 město mělo 18.401 zl. hotových a 124. 098 zl. $36^1/_4$ kr. dluhů. Roční vydání 49.592 zl. $45^2/_4$ kr. převyšovalo příjmy o 2.071 zl. $10^2/_4$ kr. Město bylo v takové tísni, že stavové zemští přispěli mu na dláždění (18.000 zl.), na osvětlení (3000), na chudé a r. 1785 vystavěli městu shořelé divadlo (55.000 zl.). R. 1786 město Brno mělo 554 domů, 2027 rodin s 8551 obyvateli (200 šlechticů, 155 duchovních) a všechna předměstí 745 domů, 2606 křesťanských a 30 židovských rodin s 10.460 obyvateli = 1299 domů 19011 obyvatel. R. 1791 bylo ve městě 557 domů, 1973 rodin s 8829 obyvatel (212 šlechticů, 127 duchovních, 562 měšťanův a 21 židů), v předměstích 1085 domů, 3223 rodin s 13.985 obyvatel (27 šlechticů, 19 duchovních, 334 měšťanův a 126 židů) = 1642 domů, 5196 rodin a 22814 obyvatel.*)

Město v tísni.

Počet obyvatelstva.

Císař Leopold II. (1790—1792).

Opravy císaře Josefa měly přátele i protivníky. Těchto přibylo po neočekávané smrti císařově (20. února 1790). Nástupcem Josefovým stal se bratr jeho Leopold, jenž do té doby byl velkovévodou toskánským (Florencie) v Italii. Při jeho nastoupení někteří národové v Rakousku již se bouřili proti novotám Josefovým (Belgové, Uhři), jiní důrazně si stěžovali (Čechové). Odpor byl zdůrazňován neslavnou válkou s Turky (1788—91) a neblahými zprávami z Francie o tamější revoluci. Proto dobromyslný císař povolil a některé opravy Josefovy zrušil.

Nespokojenost národů.

*) Podrobný počet dle ulic u d'Elverta XIII. str. 16. Na Stoškově pláně Brna z r. 1794 jsou naznačena čísla domů s majiteli.

Práva zemská obnovena.

Patentem 28. června 1791 navrátil stavům zemským právo povolovati berně na sněmě zemském, slíbil předkládati sněmům návrhy důležitějších zákonův, obnovil výbor zemský a navrátil stavům správu ústavův od nich vydržovaných i vybírání svolených berní a jiná práva, kterých užívali až do času císaře Josefa.

Městům vrácena správa jmění.

Rozhodnutím dne 19. června 1790 císař Leopold také sedmi kr. městům na Moravě navrátil správu obecního jmění. Však již 27. dubna 1792 samospráva měst podrobnou instrukcí byla úplně omezena. Císař Leopold zemřel několik neděl před tím (1. března 1792).

Císař František (1792—1835).

Syn a nástupce Leopoldův v Rakousku i v Německu nastoupil vládu v mladém věku 24 let. V Rakousku vláda jeho z počátku brala se směrem od otce nastoupeným, ale brzy změnila se v neprospěch ožívující svobody následkem bouřlivých událostí válečných.

Instrukce pro král. města.

Pro Brno a ostatní královská města na Moravě (Olomouc, Jihlava, Znojmo, Hradiště, Uničov a Kyjov) dne 27. dubna 1792 byla vydána podrobná instrukce, jak má býti spravováno obecní jmění.*) Správa obecního jmění připadla celému magistrátu, jenž celý za ni ručil. Magistrát ku poradám o hospodářství má vždy přibrati dva členy obecního výboru jako representanty měšťanstva, které si je zvolí.

Správa jmění.

Kontrola účtárny městské, která zůstane nezávislou na magistrátu, potrvá a podřizuje se kraj. hejtmanství. Referát o král. městech při guberniu přikázán zemskému komorníku, jenž je členem gubernia. Jmenování vyšších hospodářských úředníků na návrh magistrátu vykonává gubernium. Dosazování nižších úředníků koná magistrát. Magistrátní radové, kteří spravují obecní hospodářství, mohou si na pomoc přibrati někoho z účtárny; za to však zrušen dosavadní úřad hospodářských návladních (Stadtanwälde). Krajský úřad s přibráním úředníka z městské účtárny má alespoň jednou do roka kontrolovati hospodářství kr. měst.

Účtárna.

Účtárna městská musí všechny účty a rozpočty předkládati guberniu, toto zase dvorské účtárně ve Vídni, která hlavní výsledek předloží císaři. Magistrátu nařízeno, by při správě městského hospodářství

*) Instrukce je vytištěna u d'Elverta XIII. str. 468.—81.

co nejvíce šetřil a liknavé nájemníky, poplatníky a poddané přísně ku placení přidržoval. Výbor měšťanský v Brně potrval. Volil ze sebe dva členy, oznámil je magistrátu a ti za měšťanstvo vykonávali kontrolu nad správou obecního jmění. Nedostávali za to nic, proto po roce směl jeden vystoupiti, po dvou letech druhý, ale vždy musili býti nahrazeni svobodnou volbou měšťanského výboru. Aby se nehospodařilo bez rozvahy, magistrát s dvěma zástupci výboru ročně kolem sv. Michala musil učiniti podrobný rozpočet na příští rok. Soudnictví a politická správa ponechána magistrátu v dosavadním rozsahu. Magistrát byl representantem samosprávy, měšťanstvo svým výborem vedlo kontrolu a gubernium podrželo vrchní dozor i schvalování. Tak zůstalo od r. 1792 až do r. 1849, kdy pak vydán nový řád obecní. Však magistrát byl stále omezován.

Výbor měšťanský.

Dne 29. ledna 1800 rozhodnuto, že krajský úřad smí povoliti kr. městům vydání jen do 100 zl. (menším do 50 zl.), magistrát jen do 50 (25) zl. Tehdy město Brno mělo dvůr o 500 měrách polí na Malé nové ulici (Dvorská ulice), 3 mlýny, z nichž Lamplův pod Petrovem a Hasův u brány Židovské byly prodány na úrok, třetího na Křenové (sladovna) obec částečně užívala sama; tři hostince „u bílého koníčka“ na Nové ulici, „u divocha“ na Malé nové ulici a „Nový svět“ na Křenové, z nichž oba první byly prodány na úrok; pivovar v ulici Brněnské, sladovnu v ulici téže a druhou v dolní Janské ulici (nyní reálka); dům koupený od Kerna dole v Kobližné ulici určený pro úřad krajský, dům Freienfelský v Panské ulici, v němž bylo generální komando pro Moravu, syndikát v Radnické ulici s několika menšími budovami pro služebnictvo a stráž policejní, staré kasárny ve Veselé ulici a nové kasárny v Panenské ulici, vinárnu s divadlem a redutou na Zelném trhu a radnici s věznicí. Dva vypuštěné rybníky se zrušeným mlýnem na Hrázi (mlýn = hospoda), městskou váhu se skladišti na Velkém náměstí a váhu na seno se skladišti na Křenové, nájem z váhy na ryby, úroky ze salajek (drasláren), právo nálevu piva, vína a kořalky na míli kolem Brna s pronajatou palírnou, ekvivalent mýtový z fondu silničního za odňaté mýto r. 1784 určený na 3768 zl. 28 kr. k opravě mostu na Starém Brně. Právo držeti vinárnu a v ní nalévati vína domácí i cizí, čtyři trhy výroční se 400 bud a úroky z vodovodu; k tomu příjmy z panství Kuřimského.

Magistrát omezován.

Jmění obecní.

R. 1803 magistrátu brněnskému byl přidělen kriminální referent placený z fondu kriminálního a tudíž nevolený, nýbrž dosazený od panovníka. Pak přestala svobodná volba starosty, který hned r. 1790 byl potvrzen bez volby, a pak 17. ledna 1802 potvrzen doživotně (František Rauscher 1784—1804, Jan Czikann zvolen 1804—21, r. 1828 jmenován starosta olomucký Jan Ritschel do 1848). Dne 25. února 1808 rozhodnuto, by přestala volba těch členů magistrátu, kteří potřebovali právnických studií a zkoušek. Návrh na jmenování jich činil magistrát, jmenovalo gubernium a soud apelační. Volba politických a hospodářských členů potrvala. Jmenování starosty ve hlavních městech (na Moravě v Brně i v Olomouci) ponechal si císař. Členové magistrátu beze studií právnických brzy zmizeli.

Volba starosty přestala.

Za dlouhých válek francouzských (1792—1815) měšťanstvo brněnské nabylo zase jakési důležitosti vojenské. Střelecká společnost pro zábavu z dob starších v Brně jen živořila. R. 1787 koupila si část zrušené střelnice městské u Židovské brány a zachovala si ji až do zboření brány r. 1836. Za válek francouzských nabyla důležitosti. Již za první války (1792—97) posádka brněnská byla tak seslabena, že reserva nestačila ani na stráž. Proto r. 1796 některé stráže obsadili měšťané. Sloužili v šatech civilních, poněvadž zbrojnice městská se zásobami byla 1775 rozprodána. Brzy asi 50 měšťanů shodlo se o uniformu a v říjnu obsadili bránu Brněnskou a Veselou. To bylo podnětem k založení sboru měšťanského „jako prostředku k sesílení měšťanské svornosti a k osvědčování lásky k panovníkovi i k vlasti o slavných příležitostech“. Bohatý měšťan (pekař) Karel Stárek, Jan Achbauer a Dr. Alois Artus byli zakladateli. Magistrát i gubernium snahu jejich podporovali a císař dekretem 22. února 1798 povolil „ozbrojený sbor měšťanský pěší“. Sestával z jedné divise čili dvou setnin (225 m.), jimž velel major z měšťanův od gubernia jmenovaný. Každá setnina měla 4 hudebníky a 8 oboistů. Dne 4. června za veliké slavnosti před kostelem starobrněnským posvěcen prapor sborový.*) Veliká pozornost a obliba, jaké se nový sbor těšil u všech úřadů v Brně, byla příčinou, že také střelecká společnost žádala, by se mohla přetvořiti v pravidelný sbor uniformovaný. Dekretem 9. května 1799 císař svolil a podřídil ji

Měšťanstvo. Měšťanské vojsko.

Sbor měšťanský.

*) Slavnost podrobně popisuje d'Elvert XIII. str. 349.

veliteli měšťanského sboru (J. Achbauer) jako „setninu měšťanských ostrostřelců brněnských“ pod vlastním hejtmanem. Poněvadž setnina ostrostřelců čítala jen 40 m., byly také setniny měšťanů zmenšeny rozmnožením 2 na 3. Střelci tedy splynuli s měšťany ve sbor 4 setnin. Měšťanské kompanie konaly v Brně službu vojenskou r. 1800 a 1801 za druhé, 1805 za třetí, 1809 za čtvrté, 1812, 1813 i 1814 za páté války francouzské a osvědčily se dobře; ale po míru 1815 zase poklesly, poněvadž vláda jim nepřála. Ostrostřelci.

Když Napoleon 18. května 1804 dal se zvoliti za císaře francouzského, také císař německý František II. přijal název dědičného císaře rakouského (11. srpna). Napoleon moc svou stále zpupně rozmnožoval, že Rusko s Anglií spojily se proti němu. Ke spolku s nimi ochotně přistoupilo Rakousko 9. srpna 1805 a začalo třetí válku s Francií. Rakouský generál Makk byl s vojskem u města Ulma zajat (17. října), Napoleon zaměřil na Vídeň, které se snadno zmocnil (13. listopadu), a vytáhl na Moravu. Císař František s manželkou Marií Terezií přijel do Brna již počátkem listopadu, brzy odebral se do Olomouce a spojil se s císařem ruským Alexandrem. K Brnu stáhlo se vojsko rakouské, ruské i francouzské. Rakousko císařstvím. Válka s Napoleonem.

Úřady státní přestěhovaly se do Wiesenberka, trestnice se Špilberka do Olomouce. Ráno 19. listopadu rakouské vojsko opustilo Brno a měšťané zaujali stráže. Již odpoledne přitáhli Francouzi. O půl druhé odpoledne vrazila přední hlídka francouzská branou Brněnskou do města, pronásledujíc dragony pluku Latourova. Hned obsadila c. k. poštu. Deputace biskup hrabě Vinc. Schrattenbach, hrabě Jan Taaffe, apelační rada Hacker a starosta Jan Czikann nahonem vyšli Francouzům vstříc. U kláštera milosrdných bratří na Vídeňce setkali se s princem Muratem, jenž přiváděl dva pluky kyrysníků. Murat přivedl vojsko na Velké náměstí a jako velitel města ubytoval se v paláci Dobelsteinově na Velkém náměstí, kde přijal deputaci i barona Rodena, plnomocného komisaře brněnského. Opatření Francouzův uloženo městu. Radnice stala se střediskem, z něhož vycházely rozkazy. Dne 20. listopadu magistrát vydal provolání, že obyvatelstvo musí opatřiti vojsko vším potřebným na poukázku důstojníků. Také nařízeno, by Francouzům byly vydány zásoby císařské, jež obyvatelstvo před příchodem jejich bylo rozebralo. Odpoledne přitáhla francouzská armáda Francouzi v Brně.

s císařem. Napoleon ubytoval se na místodržitelství. Vojsko (přes 20.000) ubytováno po domech, koně v průjezdech i v přízemních světnicích. Kázeň ve vojsku byla dobrá, jen Bavoři týrali obyvatelstvo. Brno bylo plno vojska, děl a vozů se střelivem. Pořádek udržovala francouzká gendarmerie. Na ulicích ruch a shon vojáků, důstojníků, rychlých adjutantův a křik měšťanů, kteří chléb opatřovali, dobytek poráželi, vysekávali a jiní zase nápoje opatřovali. Napoleon především hleděl poznati opevnění na Špilberku a kolem města. Poručil je zdokonaliti, děly opatřiti a pilně konal slavnostní přehlídku vojska ve městě i v okolí, což naplňovalo obyvatelstvo velikým strachem.

Bitva u Pratce.

V noci 28. listopadu ke druhé hodině gardy francouzské s pochodněmi začaly opouštěti město a táhly k Pozořicím. Napoleon opustil Brno 28. listopadu o půl deváté večer. Za ním 29. a 30. listopadu celý den postupovalo vojsko z okolí Modřic. Také 1. prosince v neděli táhlo Brnem nekázané vojsko Bernadottovo z Jihlavy. Brno se prázdnilo, zbylo jen 400 m., ale přibývalo strachu a úzkosti. Dne 2. prosince k 8. hodině ranní začala vražedná bitva tří císařův u Pratce. Brněnské obyvatelstvo v největším rozechvění kupilo se na hradby a na horu Kalvarii (Františkov), s hrůzou sledujíc hukot děl a se strachem v mlze pochmurného dne pátrajíc, na čí stranu skloní se vítězství. Posádka francouzská nakládala zavazadla, chystajíc se k odjezdu. K poledni byl přivezen do Brna těžce raněný generál ruský s třemi vojáky. Odpoledne již přicházeli poranění Francouzi, žádajíce ubytování. Ke 4. hodině umlkla děla a k 5. hodině již přivedeno 500 zajatců rakouských a na 2000 ruských s několika děly, která postavena na Velkém náměstí. Zajatců stále přibývalo, takže večer bylo již zřejmo, že Francouzi zvítězili.

Následky v Brně.

Brno stalo se jevištěm hrůz a bídy válečné. Stále přibývalo zajatých i raněných. Zajatci ruští, z nichž mnozí byli poraněni, byli ubytováni na Špilberku, v kostele petrském, dominikánském, ve vojenském, v gymnasiu, v redutě a v příkopech hradebních, kde zůstali bez pomoci a bez potravy. Z oken chrámových spouštěli přilbice, čepice a krabice, prosíce o potravu. Milosrdné obyvatelstvo dávalo jim chléb a polévku; ale vše to nestačilo. Nic lépe nevedlo se zajatcům rakouským, kteří byli ubytováni v budově oděvní komise. Nejprve byli opatřeni ranění Francouzi. Magistrát s výborem sháněli potřeby a již 3. prosince vyzývali

okolní vrchnosti, by přispěly Brnu zásobami. Obyvatelstvo brněnské ochotně vařilo polévky, zvláště u sv. Josefa, a s příkladnou obětavostí a laskavostí mírnilo hlad a bolesti trpícího vojska. Dne 4. prosince stále přibývalo raněných, zvláště Francouzů, kteří byli ubytování v nových kasárnách. Požadavky Francouzů rostly, v Brně vše trnulo hrůzou; neboť nevědělo se, že toho dne ráno císař Napoleon s císařem Františkem umluvili již příměří ve mlýně Uhřickém. Následujícího dne (5.) raněných stále přibývalo, mezi nimi již také ruští a rakouští, k nimž Francouzi šetrně se chovali a je vedle svých raněných ubytovávali a ošetřovali, což svědčilo již o příměří. Ranění byli ubytováni v klášteře minoritském, v divadle, v redutě, v sále „u krokodila“ (město Vídeň), v sále v Lužánkách, v nemocnici v Zábrdovicích, v opatrovně a v továrně Schulzově na Křenové (bývalé nemocnice), v továrně Offermannově atd., takže bylo 16 nemocnic. U sv. Anny byli jen civilní nemocní, ale stále jich přibývalo, poněvadž rozmohla se veliká úmrtnost a hrozila nákaza. Dne 6. a 7. vracelo se již vojsko francouzské do Brna. Po 3. hodině odpoledne 7. prosince vrátil se také Napoleon se svými gardami. Rozkazem z Brna 8. prosince uložil Rakousku 100,000.000 fr. voj. kontribuce na odměnu svého vojska. Požadavky a tíseň v Brně ještě se zvětšily. Raněných stále přibývalo, pro něž už nebylo místa, ač úmrtnost byla veliká. Byla zřízena zdravotní rada pro zabránění epidemie. Dne 11. prosince odpoledne gardy konaly velikou parádu na Velkém náměstí, kde byla rozestavena ukořistěná děla. O 5. hodině ráno 12. prosince Napoleon opustil Brno a k 8. hodině také gardy jeho, za něž přitáhlo jiné vojsko. Francouzi ke všemu žádali ještě výpalné. Dne 20. prosince odjela deputace (biskup Schrattenbach, hrabě Taaffe, Blümegen, Dr. Feistmantel), k Napoleonovi do Vídně prosit za zmírnění; ale Brno přece musilo zaplatil 100.000 fr.

Dne 26. prosince 1805 v Prešpurce byl učiněn mír mezi Rakouskem a Francií, což svob. pán Roden vyhláškou dne 4. ledna 1806 oznámil obyvatelstvu brněnskému. V neděli 5. ledna o 10. hod. dopoledne slouženy slavné služby boží na poděkování v kostele sv. Petra za velkého účastenství Brňáků i Francouzů, při nichž hrála francouzská voj. hudba. Dne 12. ledna Francouzi opustili Brno i okolí a měšťané obsadili stráže.*) Mír.

*) Podrobný popis těch událostí u d'Elverta XIII. str. 139.—166.

Brzy ustoupili pravidelnému vojsku a také úřady se vrátily. Brno vypadalo hrozně; nastal hlad, mor a drahota hrozná. Než se město zotavilo, dostalo se Rakousko do čtvrté války s Francií.

Nová válka.

Když Napoleon dostal se do úzkých ve Španělsku, císař rakouský vyzval národy své, by vybavili vlast z ujařmení francouzského, do něhož upadla předešlými válkami. Očekával, že také Německo chopí se zbraně za ztracenou svobodu; ale sklamal se trpce, neboť knížata německá spojila se s Napoleonem proti Františkovi, jenž do r. 1806 byl jejich císařem. Za to národové rakouští s nadšením chopili se zbraně r. 1809.

V Brně a z okolí utvořily se dva prapory zemské obrany. První za veliké slavnosti a jásotu lidu přísahal v Brně dne 14. března, druhému posvěcen prapor od biskupa 19. dubna na Zelném trhu za účastenství všech úřadův a všeho obyvatelstva. Dne 1. května odtáhli k rakouské armádě. Již 21. května 1809 arcikníže Karel dobyl slavného vítězství u Aspern a dokázal, že Napoleon není nepřemožitelným.

Francouzi v Brně.

Po bitvě bylo dopraveno do Brna přes 200 raněných důstojníkův a 7000 raněných vojáků, jichž obyvatelstvo všech vrstev ujalo se s největší laskavostí. Z venkova přicházeli do Brna lékaři a léčili raněné, z nichž málokteří tudíž mřeli. Však radost v Brně změnila se v žal a útrapy následkem porážky našeho vojska u Wagramu (5. července). Dle přímění 12. července u Znojma smluveného Brno mělo býti vydáno Francouzům Už 13. večer k 6. hodině přitáhla jízda francouzská a obsadila město i předměstí. Druhého dne přitáhla pěchota. Dne 18. přitáhl maršálek Davoust se štábem a ubytoval se na místodržitelství. Vojsko zaujalo kasárny a Špilberk, ale chovalo se k obyvatelstvu slušně, až na pomocné vojáky bavorské, würtemberské a bádenské. Důstojnictvo ubytováno po domech. Dne 15. srpna slavně slaveny narozeniny a jmeniny Napoleonovy v Lužánkách. Večer uspořádáno slavnostní osvětlení města a veliký ples, jehož súčastnila se honorace brněnská. Po měsíci 16. září o 5. hodině ráno za hukotu děl a veliké parády přijel do Brna Napoleon a ubytoval se na místodržitelství. Již o 9. hodině odebral se v četném průvodu na Špilberk prohlédnout vojsko a pevnost. Druhého dne přijal deputaci stavů zemských a měšťanstva; pak konal přehlídku vojska na bojišti prateckém. Po oba dny Brno bylo slavnostně osvětleno, a každý usiloval spatřiti Napoleona. Ráno

18. září císař Brno opustil. Celý armádní sbor Davoustův zůstal v Brně a v kraji Brněnském až do počátku listopadu. Francouzi před odchodem rozbili pevnost Špilberk, jehož hradby začali trhati 28. října. Dne 3. listopadu Davoust vojsko z Brna odvedl.

Dne 4. přitáhlo vojsko rakouské; neboť 14. října byl ve Vídni umluven mír. Dne 5. listopadu konal biskup slavné služby boží s Tedeum na Petrově za radostného účastenství všech obyvatel. Dvorním dekretem 5. dubna 1810 císař poděkoval magistrátu a obyvatelstvu brněnskému i jednotlivcům za všechny oběti na válku a zvláště za milosrdenství, s jakým ujali se poraněných vojáků. Zásluhy nejobětavějších byly vyznamenány.*) Dne 1. května místodržitel hrabě Prokop Lažanský (1805—13) za účastenství všech úřadů civilních i vojenských na místodržitelství slavnostní řečí oznámil magistrátu i měšťanstvu díky panovníkovy a vyznamenaným odevzdal příslušné odznaky. Slavnost ukončena velkolepou hostinou v Lužánkách. R. 1812 císař daroval věrným Brňanům své mramorové poprsí. Mír

Brno vpádem nepřátelským utrpělo, ale brzy se zotavilo. Následky: Napoleon zákazem obchodu s Angličany (kontinentální systém 1810) netušeně prospěl rakouskému průmyslu, obzvláště továrnám brněnským nastaly zlaté časy, že ani nestačily pracovati. Mzda dělníkům platila se veliká. Rozkvět továrnictví.

Však týž Napoleon uvalil na Rakousko veliké vydání, přinutiv je k výpravě proti Rusku (1812). Výprava na Rus přivedla Napoleona k pádu. Po nezdaru jeho v Rusku spojilo se Prusko i Rakousko s Rusy a zničili jej u Lipska (16.—19. října 1813). Také synové brněnští súčastnili se slavné bitvy, jak hlásá obelisk na Františkově r. 1818 postavený.**) Nová válka.

Války francouzské krutě dotkly se Brna, ale měly také Následky: dobré následky: netušený rozkvět průmyslu. Továren na Rozkvět sukna, barvíren, přádelen, továren na stuhy, na látky hedbávné, továren. na samet, mušelín, na cajky, na turecké čepice, na kůže atd. stále přibývalo a dobře se jim vedlo. Tak zřídili továrny r. 1791 J. Biegmann na Křenové, J. Schmal koupil továrnu Köffillerovu Červená na Nové ulilci, při níž vznikla Červená ulice, J. Seitter založil ulice.

*) Jména vyznamenaných u d'Elverta XIII. str. 168.—70.

**) Popis slavnosti podává Wil. Schram: Brünner Chronik str. 37.—40.

továrnu na turecké čepice u Komárova, při níž vznikla ulice
Petrovská ulice. Petrovská; r. 1794 T. Lewinski továrnu na látky hedbávné na mlýnské Struze (Mühlgraben); r. 1796 D. Brobail a F. Bayer továrnu na cajky na Novosadech; r. 1798 J. Schäffer továrnu na sukno na Novosadech, M. Mundi na Cejlu. Počátkem století (1802) starohrabě Salm, lékárník Petke a továrník Hopf zavedli
Stroje. do továren stroje předoucí, což mělo v zápětí celou řadu nových továren: P. Tureček (1802), K. Procházka (1803 barvírna na červeno), M. Dahler (1804), J. Häller (1804), Fr. Kumpan (1804 samet), Thysebalt v Zábrdovicích (1804 mušelín), Ch. Grave (1806), J. Christiani (1808), Möser (1812), M. Pešina (1813), L. Gedon (1815). Kromě velikých továren v předměstích
Mistři. pracovalo ve městě i v předměstích hojně mistrů s menším počtem dělníků. Do Brna hrnulo se dělnictvo se všech stran,
Dělnictvo. poněvadž nalézalo veliký výdělek, a v předměstích brněnských rostly nové ulice. Pro továrny brněnské pracovalo také celé okolí na několik hodin cesty, takže továrnictví brněnské velice vážně ohrožovalo zemědělství kolem Brna, poněvadž lid předením vlny vydělal si až desetkráte více, než na poli nebo v lese.
Úpadek. Však blížila se již také pohroma. R. 1814 byl uveden do továren brněnských parní stroj a r. 1817 následkem nastalého míru dostavil se úpadek (krach), z něhož továrnictví brněnské jen pozvolna se zotavovalo po r. 1820 zásluhou Schöllerů z Porýní (Radlín) a Offermannů.

Obchod. Stejnoměrně vzmáhal se v Brně také obchod. Trhy brněnské stávaly se veletrhy evropskými. Z města na předměstí pořízeny nové silnice: 1806 přes Reslůvku a Petrovskou ulici do Komárova, r. 1809 od Židovské brány na Trnitou (Dornych), 1818 na Novosady, 1823 od brány Brněnské ke sv. Anně a 1829 do Pisárek.

Obyvatelstvo. Obyvatelstva stále přibývalo. R. 1791 bylo:

R. 1791. v Brně bez Špilberka	557 domů,	1.973 rodin a	8.829 obyv.,
v předměstích	1.085 „	3.223 „	13.985 „
	1.642 domů,	5.196 rodin a	22.814 obyv.
R. 1834. R. 1834 bylo:			
v Brně se Špilberkem	582 domův a	12.326 obyv.,	
v předměstích . . .	1.378 „	25.275 „	
	1.960 domův a	37.601 obyv.	

Sčítání lidu. Pro jasnější názor o správě obyvatelstva podáváme podrobný výsledek úředního sčítání z r. 1834:

A. Brno se Špilberkem	582	domů,	12.326	obyv.
B. Předměstí brněnská:				
1. Pekařská ulice	121	„	2.675	„
2. Malá nová ul. s Augustinskou	64	„	1.218	„
3. Velká nová ul. s Červenou ul.	60	„	659	„
4. Hráze	19	„	381	„
5. Na Struze a v Jirchářích (Mühlgraben und Ledergasse)	43	„	1.187	„
6. Křenová	64	„	1.248	„
7. Na Nivkách (Lackerwiese) .	13	„	280	„
8. Silniční ulice (Strassengasse)	33	„	355	„
	417	domů,	8.003	obyv.
	999	domů,	20.329	obyv.
C. Předměstí cizí:				
1. U sv. Anny, panství Sokolnice	26	domů,	279	obyv.
2. Křižovnická ulice, panství komenda Křižovníků	26	„	590	„
3. Staré Brno, panství Staré Brno	215	„	3.276	„
4. Vídeňka, panství Staré Brno .	52	„	545	„
5. Novosady, panství Pozořice .	101	„	1.296	„
6. Petrovská ulice, panství Podolí	21	„	321	„
7. Petrova ulice, panství Podolí .	6	„	73	„
8. Velký Cejl, panství Podolí .	85	„	3.087	„
9. Malý Cejl, panství Podolí . .	79	„	1.213	„
10. Reslůvka (Dörnrössel), panství Kr. Pole a Řečkovice . . .	51	„	746	„
11. Radlín, panství Král. Pole a Řečkovice	14	„	330	„
12. Josefov (1788), panství Král. Pole a Řečkovice	66	„	932	„
13. U Hráze (Grabengasse), panství Kr. Pole a Řečkovice . . .	22	„	264	„
14. Nová ulice (část), panství Král. Pole a Řečkovice	82	„	2.038	„
15. Švábka, panství Král. Pole a Řečkovice	32	„	876	„
16. Zábrdovice, panství Král. Pole a Zábrdovice	57	„	1.028	„
	961	domů,	17.272	obyv.
Brno se 24 předměstími (8 + 16) .	1.960	domů,	37.601	obyv.

Náboženství. Obyvatelstvo brněnské (ve městě a v brněnských předměstích) bylo náboženství katolického, až na 13 nesjednocených řeků (pravoslavných), 146 protestantů (augsburského i helvetského vyznání) a 135 židů, kteří bydleli v předměstích (Křenová), poněvadž ve městě trpěni nebyli.*) Národnost obyvatelstva zapsána nebyla, ale současný pramen dí: „převládají řeč slovanská čili moravská a německá, však touto mluví většina vzdělaných, ale slyšeti také vlaškou, francouzskou, méně anglickou".**)

Národnost.

Správa. Správu Brna vedl magistrát a policejní ředitelství. Moc jejich vztahovala se na město i předměstí. Dne 12. března 1796 magistrátu brněnskému císař přiřknul právo udělovati povolení k řemeslu a průmyslu v celém obvodě města i předměstí bez ohledu na vrchnostenskou iurisdikci v cizích předměstích. Následkem toho udělováno právo měšťanské v Brně také obyvatelům v cizích předměstích. Cizím vrchnostem v jejich předměstích brněnských (Komenda křížovnická, Staré Brno, Sokolnice, Pozořice, Podolí, Řečkovice, Král. Pole, Zábrdovice) zbyla jen nepatrná moc v oboru správním a soudním, pokud nevsahovala do moci magistrátu a policejního ředitelství brněnského.

Příjmy: Poněvadž události válečné vyžadovaly velikého nákladu, rostly dluhy městské. Proto zavedeny také nové prameny příjmů, by obec mohla dostáti svým povinnostem. Příjmy městské byly malé, byla tudíž ve městě také nedostatečná policie, osvětlení, dláždění a čištění. Proto nařízením gubernia 25. května 1804 zaveden ve městě Brně činžovní krejcar, t. j. z každé zlatky daně domovní jeden krejcar pro město na osvětlování, dláždění a na čištění města, což císař potvrdil 19. srpna 1806, osvobodiv jen činži do 50 zl. Když příjmy městské nestačily na vydržování chudých, nemocných a jiných ubožáků, byl dekretem 6. dubna 1815 činžovní krejcar ve městě zvýšen o $^1/_2$, kterouž půlku měla platiti také předměstí, poněvadž nemocnice byla také pro předměstí. Gubernium 4. dubna 1817 zvýšilo jej ve městě na 2 kr. a v předměstích na 1 krejcar z každé zlatky daně. Polovice městského krejcaru určena fondu na čištění, dláždění a osvětlování města, druhá polovice jakož i předměstský krejcar fondu na vydr-

Činžovní krejcar.

Přirážky.

*) Podrobný počet obyvatelstva dle jednotlivých rokův u d'Elverta XIII. str. 16.—27.

**) Simon Schneider: Brünn und seine Denkwürdigkeiten. Brünn (1830) str. 35. f. 8 etc.

žování místní nemocnice. Na vydržování nemocnice již dekretem 27. září 1804 byla zavedena přirážka na všechno dříví na pálení (3 kr. ze sáhu), které se přiveze do města i do předměstí (od r. 1812 ze sáhu 12 kr.). Když r. 1804 řezníci v Brně prohlásili, že pro drahotu nemohou opatřovati maso pro Brno potřebné, nařídilo gubernium, by to činilo město na vlastní účet. Po 2 letech město mělo z toho 60.000 dluhů, proto bylo té povinnosti zbaveno. Na zaplacení toho dluhu dekretem 31. srpna 1806 byla zavedena přirážka na domácí víno (15 kr. z vědra), likéry a rosolky (7 kr. z láhve) i na kořalky z ciziny (arak, rum 12 kr. z láhve) pro město i předměstí. Tato přirážka potrvala, i když dluh byl zaplacen (1813), a dekretem 26. února 1814 ustanoveno, by polovice připadla fondu na vydržování nemocnice (sv. Anna) a opatrovny (sv. Štěpán), druhá polovice fondu na vydržování policie. Témuž účelu sloužila i přirážka pivní (20 kr. z vědra) z r. 1788. Když r. 1829 bez tázání sněmu byla zavedena pro stát nová daň potravní, tak zvaný akcis, splynuly všechny tři přirážky městské (z piva, ze dřeva, z vína i kořalky) ve městskou přirážku akcisovou. Akcis.

Magistrát s příjmy městskými dobře hospodařil, takže do r. 1835 všechny dluhy městské byly zaplaceny a ještě koupen dům Kernův v Kobližné ulici pro krajský úřad i palírna. Dluhy zaplaceny.

Rozpočet na r. 1835 byl: Rozpočet 1835.

A. Příjmy.

1. Úrok (přímé daně)	18.494	zl.
2. Nepřímé daně (taxy, poplatky atd.)	14.516	„
3. Výsady (přirážky, z výročních trhů, z divadla atd.)	93.054	„
4. Pravidelné příjmy (z mýta, činžovní krejcar atd.)	9.407	„
5. Z hospodářství, lesův a lovu	30.238	„
	165.712	zl.

B. Vydání.

1. Městský personál	52.566	zl.
2. Správa (stavba váhy, palírny, vodovod, dlažba, osvětlování, vězení atd.)	120.802	„
3. Daň a úrok	4.107	„
4. Nadace	473	„

5. Pravidelné vydání (správa hospodářství, fond policejní)	14.769 zl.
6. Nepravidelné vydání (nemocnice, opatrovna) . .	6.782 „
6. Mimořádné vydání	2.095 „
	201.497 zl.*)

Peníze. Blahobyt v Rakousku a tudíž i v Brně trpěl stále většími potřebami státu, které bývaly kryty vydáváním peněz papírových (černé bankocedule). Dne 15. března 1811 byl vydán finanční patent, kterým cena bankocedulí byla snížena na pětinu, takže za 5 zl. bankocedulí vyměněn každému 1 zl. v nových penězích papírových; když pak za nové války také cena nových papírů (Einlösungscheine) klesla, opět novým nařízením císařským 1816 vyměněny jsou za jiné tak zvané šajny, kterých jeden zlatý dáván za půl třetího zlatého peněz předešlých (100 zl. šajnů = 40 zl. stříbra). To způsobilo v Brně velikou drahotu. V prosinci r. 1816 v Brně stála míra pšenice 27·30, žita 24·30, ječmene 15·30, ovsa 6·24 zl. Cena peněz papírových srovnána s cenou stříbra teprve před 1830 následkem delšího pokoje od válek, když státní příjem vyrovnal se vydání.

Splývání města s předměstími. R. 1813 byla zavedena daň výdělková ve městě i v předměstích a 1820 předepsána daň činžovní v předměstích stejná jako ve městě. Působením vlády rozdíl mezi městem a předměstími stále mizel. R. 1827 vydán stejný řád čištění pro město i předměstí a r. 1828 stejný řád stavební pro město i předměstí. Rovněž všechny dobročinné ústavy staré z doby Josefa II. (nemocnice, fary, školy, hřbitov) i nové byly pro ubožáky z města i předměstí. R. 1813 utvořil se v Brně dobročinný spolek mužský (Männerverein), jenž pečoval o chudé z města i předměstí a vystavěl na Cejlu (č. 33) chudobinec pro 150 osob, na jehož vydržování připadly také fondy pro chudé při jednotlivých farách. R. 1833 a 1834 byly zřízeny v Brně také dvě opatrovny pro malé děti dělnické (na Cejlu a na Novosadech). R. 1831 Brno bylo stiženo cholerou. Město od předměstí dělily už jen pevné hradby a ohledy vojenské.

Potřeby duchové. Potřeby duchového života už dávno překročily hradby městské a v jednotu pojily obyvatelstvo městské i předměstské.

*) Podrobně u d'Elverta XIII. str. 68.—71.

O blaho duše pečovaly fary petrská, jakubská, tomášská, janská, magdalenská, starobrněnská a zábrdovická. U sv. Petra biskup Lachenbauer zemřel 22. února 1799. Nástupcem stal se syn bývalého místodržitele moravského hrabě Vincenc Schrattenbach, jenž byl od císaře jmenován 13. června 1800. Ujímal se Brna u Napoleona za vpádů francouzských († 25. května 1816). Po něm biskup rytíř Václav Stuffler (20. listopadu 1816 — 24. května 1831), rovněž narozený v Brně z rodičů měšťanských, jenž pilnými visitacemi povznesl kázeň v celé diecesi. Ještě horlivějším byl nástupce jeho František Gindl (23. listopadu 1831 — 23. ledna 1841), jenž byl rodilý ze Štýrska, ale osvojil si úplně jazyk své diecese a stal se miláčkem duchovenstva i věřících. Mluvil německy, francouzsky, vlašsky, slovinsky a česky. Sám nanejvýše vzdělán jsa pečoval také o dobré vzdělání alumnův a vzorným příkladem ukazoval jim, jak mají býti nejen hlasateli nýbrž i plniteli lásky k bližnímu a svým příkladem vésti věřící k Bohu. Od 23. ledna do 24. října 1841 do smrti své byl knížetem biskupem v Krce v Korutansku. R. 1831 byl kostel sv. Petra uvnitř i zevně opraven a dobrými varhanami opatřen. Kaple sv. Barbory byla zbořena r. 1834. U sv. Michala v budově klášterní r. 1807 od náboženského fondu byl zřízen alumnát pro diecesi brněnskou, v němž mělo býti 64 alumnův a 36 externistů se stipendiem. Biskup Gindl provedl, že rozhodnutím 25. dubna 1834 ustanoveno, by internistů bylo 75 a externistů 25. Při alumnátě zároveň bylo zřízeno theologické studium, na němž professory (6) platil stát ze studijního fondu. Téhož roku zřízen byl v Brně biskupský ústav filosofický (filosofie 1807—1849), na němž mělo učiti 5 zkoušených professorů z kláštera rajhradského (2), novořišského (1) a starobrněnského (2); šestého pak (pro přírodopis a hospodářství) platil stát ze studijního fondu. Filosofie byla umístěna za nájem v klášteře minoritův u sv. Jana; ale učili tam do r. 1820—21 piaristé, jež ony kláštery platily, když svých professorů neměly.

Biskupové.

Alumnát.

Theologické studium.

Filosofické studium.

U sv. Jakuba r. 1830 chrám byl opraven a r. 1834 škola ze hřbitova byla přeložena do nové budovy na místě bývalé kaplánky v Jakubské ulici, kdež ubytováni byli také kaplani, řídící učitel, kostelník a ředitel kůru. V sirotčinci při kapli P. Marie (Maria Schul) v Kobližné ulice byla provedena změna. Nové stanovy ze dne 1. října 1792, jež císař 23. listopadu t. r. potvrdil, určovaly, by

Sv. Jakub.

Sirotčinec u P. Marie.

budoucně žilo v sirotčinci 8 dívek stavu panského a 8 stavu rytířského, ale místo zaopatření v ústavě měly dostávati po 650 zl. ročně. Místo 4 dívek stavu měšťanského, jež do té doby v ústavě bývaly zaopatřovány, mělo 16 dívek dostávati po 200 zl. ročně; ale měly bydleti mimo ústav. Dodatkem 1. března 1797 ustanoveno, by v ústavě bylo 10 dívek panského a 10 rytířského stavu; ale čtyři nové měly dostávati po 600 zl. ročně. Též počet dívek rodu měšťanského zvýšen na 20 po 200 zl. Přijímání sirotků ponecháno majorátnímu pánu knížat Dietrichsteinů. Chrám sv. Josefa r. 1801—3 byl obnoven. Obrazy na oltáře maloval Josef Winterhalter, řezbářské práce provedl Ondřej Schweigl a štukaterské J. Kutálek. V obvodě fary sv. Magdaleny dne 11. října 1832 byl otevřen ústav pro hluchoněmé na Reslůvce.

Ústav pro hluchoněmé.

Ústav vznikl z odkazů lidumilných dobrodinců (továrník F. Ess 1813, advokát T. Fessl, panství Koryčany, farář L. Hanák, farář J. Fabrizi, nejmenovaný dobrodinec a rytíř Liebenberg), z veřejné sbírky po Moravě a Slezsku (1822—24), a stavové zemští věnovali 20.000 zl. k. m. na památku návštěvy císařovy v Brně (1833 nadace Františkova-Karlina). Příspěvky byly pro hluchoněmé a pro slepé, ale pro tyto zřízen ústav teprve 1847.

Komenda křížovnická.

Komenda křížovnická na Pekařské r. 1802 prodala kostelík (kapli) sv. Jana ševci Taslovi, jenž koupil také hospodu křížovnickou při kapli a ze stánku Božího udělal stáj pro koně (nyní pivovár u bílého kříže). Komenda jako velkostatek křížovnický (Úvoz, Hlinky, Křídlovice v Brně, pak Hrušky, Lažany a Újezd) trvá dosud, ale r. 1900 prodala sídlo komturovo (velmistrovo) vedle nemocnice sv. Anny výboru zemskému a rozprodává také pozemky na stavební místa.

Králové klášter.

Augustini v Králové kláštere u P. Marie na Starém Brně po r. 1795 povznesli chrám i klášter. Knihovna jejich byla největší v Brně a v klášteře hojně krásných obrazů. Učený prelát Cyrill Napp (1824—67) pobádal členy ku práci vědecké i umělecké a povznesl klášter v oboru duševním i hmotném na výši nebývalou.

Špitál.

Špitál starobrněnský pro 8 stařen ve škole ubytovaných octl se v úzkých prodejem panství „Staré Brno“ rytíři Heintlovi r. 1825. Heintl nechtěl na špitál nic platiti, z čehož vznikl spor, jenž 1834 byl rozhodnut, aby Heintl ponechal stařenám byt ve škole, ale náboženský fond aby se staral o jejich potřeby. Proti ubytování ve škole vystoupil prelát jako patron školy. Spor byl rozhodnut teprve 3. prosince 1846, aby stařeny

byly opatřeny v chudobinci na Cejlu, zač náboženský fond platil dobročinnému spolku. Vedle **školy starobrněnské** v obvodu fary byla ještě **škola farní** na **Pekařské**, od r. 1844 na Nivkách (Lackerwiese). Klášter milosrdných bratří u sv. **Leopolda** osvědčil se za válek francouzských co nejlépe. Převor Narcis Nitsch vymohl u císaře Františka, že r. 1819 klášter byl důkladně opraven a zvětšen pro 41 nemocných (postelí). Dne 6. ledna 1829 zemřel v jejich klášteře slavný jazykozpytec Josef Dobrovský a pochován na hřbitově starobrněnském. Školy.

O vzdělání duševní pečovaly **školy**: biskupské učiliště bohoslovné, učiliště filosofické, gymnasium, škola normální a školy farní u sv. Jakuba, u sv. Tomáše, u sv. Josefa, v Zábrdovicích, na Cejlu, na Křenové, na Novosadech, na Nivkách, na Starém Brně a škola protestantská. Novým řádem školním r. 1804 **školy národní** byly postaveny pod dohled **duchovenstva**. Dvorským dekretem 1816 uloženo, aby na gymnasiích v místech českých anebo smíšených pečováno bylo též o cvičení česká, z čehož větší svoboda pro češtinu vyplynula také na školách ostatních, ale v Brně toho dlouho nedbáno. Školy v Brně.

V čele pracovníků **vědeckých** v Brně byl Jan Petr Cerroni (1753—1826) a hrabě Ant. Mitrovský (1770—1842). Cerroni byl Brnu, čím Monse Olomouci. Jako úředník gubernia, censor i revisor knih a správce archivu všech zrušených klášterů na Moravě nahromadil si (koupí) ohromné množství rukopisův a knih i vzácných památek uměleckých a starožitnických. Z těch pokladů těžil po celý život pro svou zálibu literárně dějezpytnou i pro četné literární přátele. Pěstoval všechny obory vlastivědy moravské. Díla jeho tvoří sto objemných svazků.*) „Cerroni v malém opravdu nahrazoval Učenou Společnost i s Museem zemským v jednom". Však ze všeho svého bohatství tiskem neuveřejnil téměř nic a tak práce jeho širší veřejnosti zůstaly neznámy. Jeho rady a pomoci užívali farář u sv. Jakuba Jan Böhm (1756—1812, dějepis), protokolista magistrátní Arnošt Havlík (1776—1846, dějiny umění), lékař Dr. Arnošt Rinkolini (1785—x, lékařství), gymnasijní professor Dr. Karel Hanzely (1744—1806, dějepis), inspektor škol na Moravě a ve Slezsku Ignác Mehoffer (1747—1807, zeměpis, nerostopis Snahy vědecké. J. P. Cerroni.

*) Podrobně u d'Elverta v Hist. Liter. Gesch. str. 285.—308. a u Jar. Vlčka v Dějinách č. literatury II. str. 195.

a dějepis), apelační rada Jan Luksche (1756—1824, právo zemské) a synovec Cerroniho Jan Czikann (1789—x, literární historie), jenž r. 1821 byl povolán k nejvyššímu soudu do Vídně. Cerroni podporoval také učence moravské mimo Brno i z jiných zemí. R. 1794 byla v Brně založena přírodovědecká společnost (Naturhistorische Gesellschaft), jejímž předsedou stal se hrabě Jan Kř. Mitrovský († 1811) a horlivými spolupracovníky byli Peithner, hrabě Jan Nep. Mitrovský († 1799), Schott, Mehoffer, Rudčinský, Petke, André a j. Dvorským dekretem 11. prosince 1804 tato společnost byla spojena s hospodářskou společností moravskou i slezskou v c. k. mor. sl. společnost na podporu zemědělství, přírodovědy a vlastivědy (k. k. m. s. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde), kteráž stala se střediskem vědecké činnosti v Brně.

Společnost.

Když válkami napoleonskými v národech evropských posíleno bylo vědomí národní a všude poznáváno, že každému národu nejlepší ochranou je vlastní síla vnitřní, ve všech zemích mohutněla snaha zdokonaliti obyvatelsvo v oboru práce hmotné i duševní. Ta snaha zbudovala v Rakousku národní musea. Také na Moravě společnost moravsko-slezská, jejímž předsedou byl nadšený hrabě Hugo Salm, založila v Brně „Františkovo museum“ r. 1818. Na štěstí Moravy místodržitelem byl hrabě Antonín Mitrovský (1815—27). Byl rodilý z Brna, syn vlasteneckého presidenta apelačního soudu Jana Křt. M., po němž zdědil nadšenou lásku pro vědy a umění. Hrabata Hugo Salm a Josef Auersperg nalezli v místodrženiteli největší podporu. Vymohl císařovo povolení, vymohl pro museum dům arcibiskupa olom. a vyzval vrchnosti i obecenstvo k utvoření musea, jež řídila mor. sl. společnost. Mitrovský stal se duší všech snah vědeckých nejen v Brně, nýbrž i na celé Moravě. Žil v přátelském styku s Cerronim, Hanzelym, Franzkym, Schvoyem, Chvojkou, Nappem a j. a ku práci povzbudil Jos. Horkého (dějepis), Dom. Kynského (česká literatura), Jiřího Volného (dějepis a vlastivěda), rytíře Julia Schwabenaua (dějepis), Christ. d'Elverta (dějepis) a Ant. Bočka (dějepis). Hospodářství a přírodní vědy pěstovaly Zprávy společnosti (Mittheilungen der Ackerbaugesellschaft), jež vycházely od r. 1821.

Museum. A. Mitrovský.

Zprávy.

Časopisy.

V Brně tisklo se mnoho knih, kalendářův a časopisů, zvláště u podnikavých knihtiskařů Gastla a Trasslera. Kromě „Brünner

Zeitung" vycházely „Das allg. europ. Journal" (1794—98, Franzky), „Das patriotische Tageblatt" (1800—5, Chr. André), „Hesperus" (1809—21, André). „Taschenbücher für Mähren und Schlesien" (1802—8, Ar. Havlik), „Moravia" (1815, Karl Jurende), „Brünner Wochenblatt" (1824—27, Jos. Horký).*) Všichni spisovatelé brněnští psali německy, ale s láskou pro národ německý i pro národ český.

Národní uvědomění české v Brně šířili jen komorní rada Fr. Štěpnička, jenž Básně své vydal v Praze, prof. v theologii Filip Neděle, úředník Václav Hřib, slavista F. Trnka a prof. Dom. Kynský. R 1831 mladými bohoslovci v alumnátě byla založena první česká knihovna v Brně a brzy povoleno českým bohoslovcům konati zkušebná kázaní po česku. Lid však mluvil česky bez uvědomění; ano ozývaly se hlasy, aby v divadle hrálo se také česky, jako v Praze; ale nevyhověno, „poněvadž tato řeč nemá tolik a tak mocných ctitelů, jako tam".**) Za to od r. 1822 bylo občas hráno česky na divadle ochotnickém. Celkem tedy, ač poměry politické byly nepříznivy, za císaře Františka I. rozmohla se v Brně vzdělanost hmotná i duševní. Národnost česká.

Brno nemohlo se rozvíjeti na venek pro hradby, ač nedostatek místa ve městě byl pořád citelnější. Už sám vojenský erár r. 1807 koupil přádelnu na konci ulice Hřbitovní (Giskrova) na kasárnu, v níž 1811 byl zřízen vojenský ústav vychovávací pro chlapce. Však r. 1809 Francouzi rozbili hradby na Špilberku a tudíž i **Brno přestalo býti pevností.** Magistrát brněnský žádal (1812—15), aby Špilberk i všechny fortifikační pozemky byly vráceny městu; gubernium však zase žádalo Špilberk pro erár civilní za trestnici. Po dlouhých sporech císař František 5. května 1820 rozhodl, by Špilberk byl dán erára civilnímu na trestnici, ale o pozemky fortifikační by se vyjednávalo mezi obcí a voj. erárem. Poněvadž však Brno již nepokládáno za pevnost, nešetřeno také přísně předpisů pevnostních a kolem Brna leccos pozměněno. Už místodržitel hrabě Prokop Lažanský r. 1810 za příčinou upravení Františkova dal shotoviti plán pro úpravu procházek kolem města. R. 1817 vydal plán Brna (Grundlage der Stadt Brünn) šlechtic L. Scheibenhof a věnoval jej místodržiteli Mitrovskému. R. 1820 Brno stísněno.

*) Podrobný přehled u d'Elverta v H. L. G. 262.—372.

**) Současný Simon Schneider: Brünn str. 40 ř. 2.

vyšel pak Scheibenhofův podrobný plán Brna s okolím (1815), jejž do mědi vyryl Jan David. Potom začali zasypávati hradební příkop u Nové brány (1823), pak u brány Židovské a Veselé (1824—28). Místodržitel Karel hrabě Inzaghi (1827—34) nařídil 28. dubna 1828 shotoviti plán pro budoucí upravení a okrášlení města Brna. Krajský úřad namítal, že takový plán shotoviti se dá, až bude rozhodnuto o pozemcích fortifikačních. Místodržitel však rozhodl (3. července 1829), že to má býti plán pouze ideální, a zemská direkce stavební jej vypracovala. Následkem toho krajský úřad 1831 i 1832 začal jednati o budoucí postup stavební a okrašlovací; ale vláda nepřála již žádným novotám následkem událostí francouzských. Zatím už r. 1831 byla stržena druhá zeď městská. U Nové brány byly vystavěny 4 domy a na počátku Pekařské před branou Brněnskou na pravé straně také 4 domy. R. 1833 před rožním domem Mannerovým v horní Veselé ulici postavena kasárna pro polic. stráž (pozdější škola). Dne 30. září 1834 císař po návštěvě v Brně (manevry 1833, 1834) rozhodl, aby Brno se Špilberkem zůstalo, jak právě bylo, místem uzavřeným. Hradby měly se opraviti, ale dřevěné kůlny z nich odstraniti a koliště na procházky pro obecenstvo upraviti. Než to bylo provedeno, císař zemřel (2. března 1835).

Císař Ferdinand (V.) (1835—1848).

Dobrotivost císařova.

Císař Ferdinand (I) při smrti otcově byl už 42letý a byl všude oblíben pro dobrotivou povahu. Od mládí byl zdravi slabého; proto za života otcova nikdy se nezanášel záležitostmi vládními. Z té příčiny jako panovník musil se bezpečiti na rádce po otci přejaté, mezi nimiž nejpřednější byl kníže Kliment Metternich, který usiloval o setrvání při dosavádním spůsobu vlády jak v celé říši tak v jednotlivých zemích. Nicméně následkem dobrotivé povahy panovníkovy upuštěno od přílišné přísnosti užívané proti všem snahám o novoty politické.

Císař v Brně.

Do Brna přijel nový panovník již 17. srpna 1836, když jel ke korunovaci do Prahy. Ubytoval se na místodržitelství, kde byl guvernerem hrabětem Aloisem Ugartem (1834—45) a jinými hodnostáři uvítán. Císař s celým dvorem prodlel v Brně 3 dny. Stavové moravští na počest panovníkovu uspořádali veliké slavnosti národní v Lužánkách, jež provedl hlavně lid venkovský. O slav-

Slavnosti.

nostech byla také jízda o závod, kterou provedlo 39 venkovanů.

Každý jezdec obdržel na památku dýmku z mořské pěny stříbrem kovanou. Vynikající jezdci byli odměněni zlatými a stříbrnými hodinkami, 5, 3 a 2 dukáty. Od těchto závodů obrátili se J. J. Mti. ke stanu, v němž bylo pořádáno slosování 96 rozmanitých výher. J. J. Mti. navštívili také tančírnu, kde venkované v krojích národních tančili různé tance národní. Ke slavnostem dostavilo se vybraných 96 venkovanů ze všech krajů moravských (6). J. J. Mtem líbily se obzvláště malebné, karakteristické kroje národní. Venkované uvítali J. J. Mti. s velikým jásáním. Jedna Valaška a Valach českou řečí blahopřáli J. J. Mtem. a dosvědčovali lásku i oddanost lidu moravského. Zároveň podali J. J. Mtem. ukázku domácího průmyslu: hůl (obuš) ozdobně vykládanou a vkusně ozdobený soudeček se sýrem Za to J. J. Mti. obdařili je 8 dukáty a 8 stříbrnými tolary s podobiznami svými. Těch slavností súčastnilo se 20—25 tisíc lidu brněnského i venkovského. Večer Brno bylo osvětleno. Dne 19. srpna byla v Brně zahájena moravsko-slezská výstava průmyslová v redutě, na níž panovník koupil různých výrobků za 500 zl. pro technický kabinet ve Vídni. Ráno 21. srpna J. J. Mti. opustili Brno a odebrali se do Čech. Výstava.

V Praze dne 3. září stavové zemí koruny české holdovali králi, při čemž Moravu zastupovali guverner hr. Ugarte jako hejtman zemský, rytíř Puteani a Cyrill Napp, prelát augustiniánů brněnských, za stav duchovní; Jan ze Žerotína a hr. Josef Schafgotsche za stav panský; Ant. rytíř z Teršů a Arnošt rytíř z Paburka za stav rytířský; za stav městský Jan Ritschel, starosta brněnský, a Václav Kopřiva, starosta olomucký. Korunovace byla vykonána 7. září 1836. Korunovace v Praze.

Za císaře Ferdinanda Brno rozvíjelo se utěšeně a šťastně až do bouřlivého roku 1848. Obzvláště dobře vedlo se kolem r. 1840 brněnským továrnám a mistrům větším i menším, kteří se dodělali velikého blahobytu i povznesli se společensky, poněvadž větší továrníci byli odměňováni povýšením do stavu šlechtického. Zásluhy jejich o průmysl a obchod brněnský podnes hlásají jména mnohých ulic brněnských (Offermann, Skene, Jusa, Haupt a j.) Blahobyt v Brně.

Obyvatelstva přibývalo. R. 1846 bylo ve vnitřním městě 578 domů s 13850 obyvateli, v předměstích města Brna 425 domů s 9707 obyvateli, v 16 předměstích vrchnostenských 991 d. s 21.797 obyvateli. Všech domů brněnských 1003 s 23.557 ob. a cizích 991 s 21.797 ob. = 1994 d. s 45.354 obyv. Počet obyvatel.

Správa obce.

Správu obyvatelstva vedl magistrát a c. k. policejní ředitelství, které byly podřízeny krajskému úřadu a guberniu jako dříve. Dávné rozvrhování platu na vojsko dle komínů se neosvědčilo; proto 1838 dvorská kancelář nařídila rozděliti příspěvky při každém domě dle výměry plošné a násobiti počtem poschodí. Nařízením 19. prosince 1842 toto nové rozdělení nabylo platnosti od roku 1843. R. 1845 ve dnech 14—17. srpna slavena v Brně 200letá památka na odražení Švédů, při níž byl svěcen vojenský prapor císařem darovaný měšťanům brněnským. Měšťanstvo bylo zastoupeno hlavně měšťanským sborem vojenským, k jehož slavnosti dostavili se zástupcové měšťanských sborů z Olomouce, z Jihlavy, z Vídně, z Přešpurku, z Pešti a ze Št. Hradce. Slavnost měla tedy ráz už jiný než 1745. Tehdy 16. srpna byl otevřen v domě městských choralistů ústav zaopatřovací pro nevinně schudlé a zachovalé měšťany a měšťanky brněnské. Dne 4. listopadu 1846 byla posvěcena dětská nemocnice ve Hřbitovní ulici.

Ústav zaopatřovací.

Dětská nemocnice.

Duchovenstvo. Biskup.

O potřeby duševní staralo se biskupství a fary. Za šlechetného biskupa Františka Gindla (1832—1841) císař Ferdinand dne 7. srpna zrušil ustanovení Karla VI. (ze 14. listopadu 1713), by kanovníky u sv. Petra mohli se státi jen šlechtici, takže důstojenství to pak bylo obsazováno dle osobních zásluh. Nástupcem Gindlovým stal se hrabě Antonín Schaffgotsche (1841—1870). Byl rodem z Brna po matce z rodu hrabat z Blümegenů, kteří v 18. st. bývali v čele správy zemské. U sv. Tomáše 1841 byl chrám uvnitř obnoven. V obvodu farnosti vznikl ústav pro výchovu slepých. R. 1842 dary pro slepé byly vyloučeny z fondu pro hluchoněmé a přičiněním advokáta Dra. Jos. Stelly a Karla Heiterera rozmnoženy sbírkami a odkazy tak, že 1844 počata stavba ústavu pro slepé s kaplí sv. Salvatora a r. 1846 dokonána. Dne 18. října 1847 byl ústav otevřen. Téhož roku v obvodu fary zábrdovické v Černých polích (nyní Dvořák) z darův a odkazů byla zřízena ochranovna pro zanedbanou mládež, o kterou rodiče se nestarají. V ústavě byla postavena domácí kaple sv. Cyrilla a Methoděje, jejichž obraz na oltář namaloval J. Hellich. Koncem října 1848 byl ústav otevřen. V obvodu fary magdalenské kaple sv. Štěpána na Křenové rozhodnutím 12. listopadu 1841 přestala býti filiálkou fary sv. Magdaleny a přešla v účet i správu nemocničního fondu města

Ústav pro slepé u sv. Salvatora.

Ochranovna sv. Cyrilla a Methoděje.

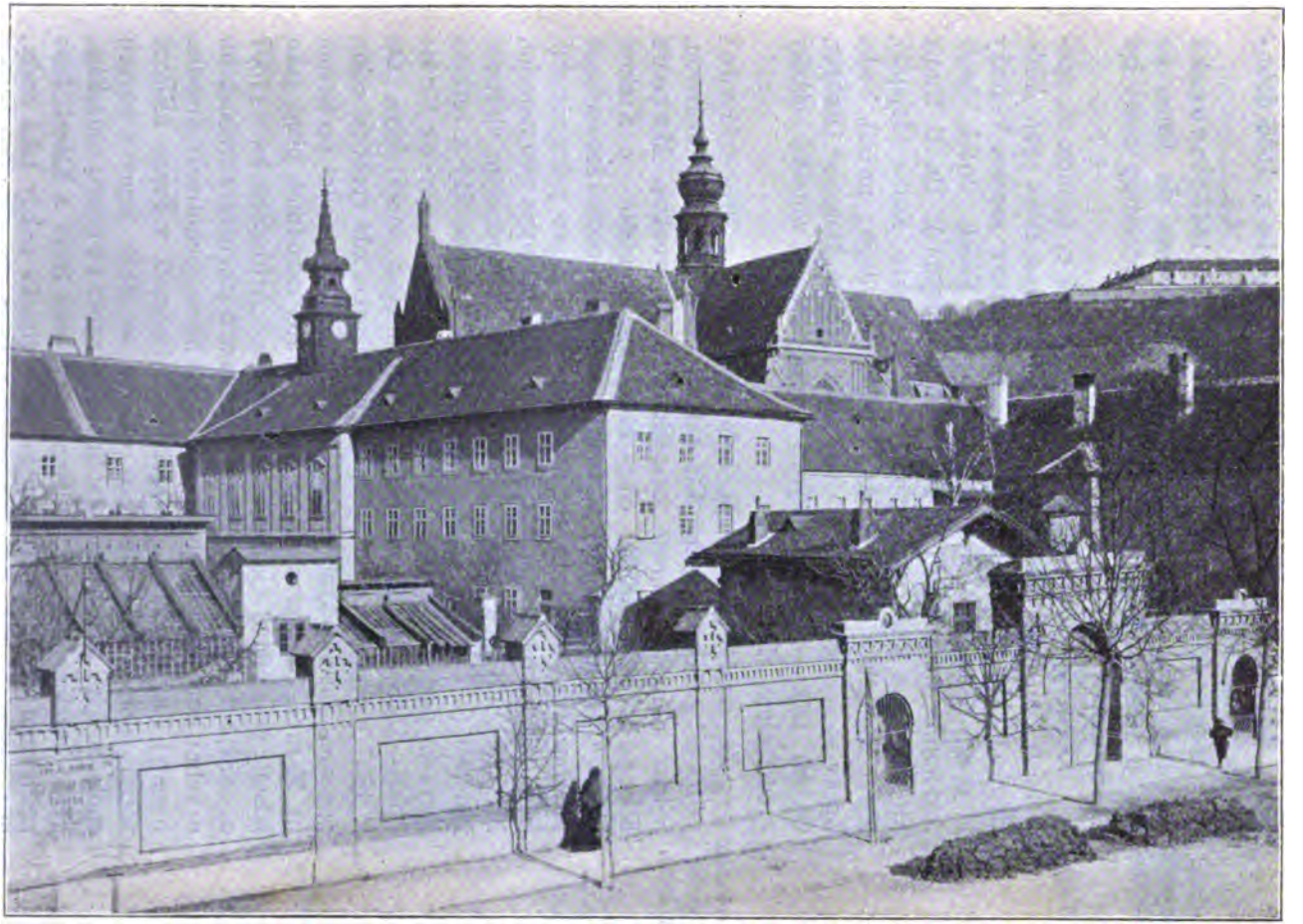

Obr. 14. Králové kláštер s chrámem P. Marie.

Brna. Na Starém Brně augustini u P. Marie r. 1836 dobudovali klášter i kostel v nynější podobě. (Obr. 14.).

Školy. Stavovská akademie.

Školy zůstaly v Brně, jako dříve, jen r. 1847 stavovská akademie z Olomouce byla opět přeložena do Brna, na níž od 1839 po Bočkovi professorem řeči a literatury české byl Al. Šembera.

Vědy.

O rozvoj věd v Brně usilovali členové c. k. mor. sl. společnosti. Ku dříve jmenovaným 1831 přibyl do Brna prof. Albin Heinrich, jenž spravoval knihovnu Františkova musea. Vědecky jazykem německým pracoval také prof. Frant. Boček, bratr Antonínův (numismatika), Josef Chytil (dějepis), Dr. B. Dudík (dějepis), Jan Kašpar (hospodářství), Polykarp Koller (dějepis), Karel Demuth (dějepis) a Adolf Wolfskron (dějiny umění). Vedle Zpráv společnosti důležitým byl oživlý časopis „Moravia“ (Rohrer, Ohéral 1839—48), ale nejvíce uveřejňovány vědecké články v časopisech vídeňských.

Probuzení české v Brně.

Za císaře Ferdinanda bylo probuzeno v Brně národní vědomí české zásluhou Klácelovou, Sušilovou a Šemberovou, jejichž stoupenci mocně působili také na venkov. Matouš Klácel (1808—1882), člen řádu augustinského v Králové klášteře, jsa professorem filosofie na ústavě filosofickém nadšeně povzbuzoval posluchače své ku vlastenectví a pro práci národní. Sám skládal básně, jimiž získal mnohého Moravana věci národní. Na vytisknutí jich složili se přičiněním Šemberovým vlastenci brněnští (I. 1836, II. 1837). Také překládal z němčiny a českým jazykem psal díla filosofická a jazykozpytná. František Sušil (1804—1868) byl nejzasloužilejším buditelem moravským. Od r. 1837 byl professorem v theologii brněnské, kde vychoval celou generaci vlasteneckých kněží, kteří provedli národní probuzení na Moravě. Sám proslavil se jako sběratel národních písní, jako básník, překladatel a jako učený bohoslovec. Alois Šembera (1807 až 1882) byl 1830—39 soudním úředníkem u magistrátu brněnského a velmi horlivě budil vlastenectví mezi lidem (ochotnické divadlo, besedy) i mezi učenci. Po příkladě vlastenců v Praze usiloval všemi silami, by čeština co nejvíce se šířila nejen v hovoru společenském a v písemnictví lidovém, nýbrž i v oboru vědeckém. Proto všechna díla svá psal jen česky, jako Sušil a Klácel. Jeho přičiněním r. 1838—9 hrávalo se v divadle někdy také česky. Také nápisy v ulicích a na náměstích byly oboujazyčné. R. 1838/9

stal se po Bočkovi, jenž přišel do Brna jako archivář a historiograf zemský, professorem v Olomouci, ale r. 1847 dostal se opět do Brna se stavovskou akademií a působil zde dvě léta, až 1849 byl povolán na universitu vídeňskou. Kromě těch nadšeně působili kněz V. Žák, spisovatel Fr. Kampelík, F. Trnka, piarista D. Kynský, úředník při dráze M. Mikšíček, učitel J. K. Javůrek a nadšení theologové Dr. Fr. Škorpík a Dr. J. Bílý. Pro lid moravský vydávány v Brně časopisy a kalendáře. „Besedník", list zábavný (1839—52, J. Ohéral), „Týdenník", list poučný a zábavný (1848, J. Ohéral), „Časopis hospodářský" (1842—46, Fr. Diebl), „Mor. nár. noviny" (1839—42, J. Ohéral), „Mor. noviny" (od 1848, Klácel, Šembera) s měsíční přílohou „Besídka hospodářská". Kalendáře: Posel Moravský (1837—62), Domácí přítel (1844, Ohéral, Mikšíček), Kalendář pro čas a věčnost (od 1847), Rozumný rolník (od 1837 Mikšíček, Ohéral) a Kalendář hospodářský od 1845 vydávaný c. k. m.-sl. společností. Tyto buditelské snahy pro Brno měly alespoň ten následek, že vedle lidu také vzdělanci začali mluviti česky a r. 1848 začali se domáhati rovnoprávnosti češtiny s němčinou.

Zevní rozvoj Brna byl zadržen rozhodnutím císaře Františka z r. 1834, které potvrdil také císař Ferdinand 17. října 1840, ale žádné nebylo přesně zachováno. Dřevěné kůlny s hradeb u Nové brány začal odstraňovati požár (19. února 1835). Místodržitel Ugarte upravil koliště. Brněnské koliště od r. 1742 bylo úplně pusté, až r. 1793 místodržitel hrabě Alois Ugarte proměnil je v pole s alejí stromovou od brány Židovské ku bráně Veselé. Komandující generál arcikníže Ferdinand d'Este (1806—15) před branou Veselou u cesty do Hřbitovní ulice (Giskrova) dal postaviti kiosk (dřevěný pavilon) s četnými stromy, v němž hrávala vojenská hudba. Za vpádu francouzského vše spustlo; proto po r. 1816 místodržitel Mitrovský dal jej obnoviti. Byla zřízena také alej od Židovské brány k Františkovu podél ramene Svratčina. Celé koliště v krásné sady proměnil teprve místodržitel Alois Ugarte mladší. Z jara 1835 vydal provolání k obyvatelstvu moravskému i slezskému, by založilo památku na milovaného císaře provedením jeho přání, by bašty a koliště brněnské byly proměněny v procházky pro obecenstvo. S prací začalo se hned. Všechny bašty (8) i celé koliště kolem Brna mezi hradebním příkopem a zevní zdí byly proměněny v sady se stro-

Zevní rozvoj Brna.

Koliště.

Kiosk.

Sady.

movými alejemi, keřovými cestičkami a s bujným trávníkem (1835—43, obr. 15.) Tehdy také stavové zemští přejali správu Lužánky. Lužánek (1838), dali je upraviti a připojiti kaštanovou alejí ku Hrázi a ke kolišti (1840—41). Zřizování sadů v Brně dělo se z důvodův okrašlovacích i zdravotních, poněvadž v továrním městě bylo třeba sadů pro zotavenou obecenstva. Dne 19. června 1835 začali bourati starou bránu Židovskou, místo níž postavili novou Ferdinandovu s voj. strážnicí (1835—36). Tehdy také měšťanská střelnice od brány Žid. byla přeložena na Hrázi (1838—45), později do Pisárek (1847). Valy kolem brány Ferdinandovy proměněny v sady a procházky. Ulice Židovská i Sedlářská nazvána Ferdinandovou.

Zeď městská zbořena.

Tehdy také na mnohých místech byla zbořena stará zeď městská vnitřní i zevní a v bývalém mezihradbí stavěny domy (Hotel císaře rakouského = Padovcův 1839—40 a jiné). Zbytky těch zdí (vnitřní i zevní) někde zachovaly se podnes. Také příkop hradební kolem Brna začal mizeti.

Dráha Ferdinandova.

Počátek učinila dráha císaře Ferdinanda povolená 4. března 1836. R. 1839 stavba její dospěla k Brnu. Ke stavbě nádraží císař vykázal z pozemků fortifikačních příkop a koliště mezi

Dráha státní.

Františkovem a branou Ferdinandovou. Dráze státní pak pro nádraží a skladiště i pro budovu celní dne 16. prosince 1846 postoupeny pozemky fortifikační (koliště i příkop) od brány Ferdinandovy až k Nové bráně (od silnice na Křenovou po silnici na Cejl). Tak zmizel příkop hradební i sady na kolišti od Františkova po Novou bránu. Dobrotivý císař rozhodnutím 29. listopadu 1845 částečně také vyhověl obci Brněnské v dávné žádosti její o pozemky fortifikační. Svolil, aby ve prospěch obce pozemky fortifikační byly sníženy a hrančíky omezeny, navrátil jednotlivcům reversy bourací a slíbil obci také ostatní pozemky fortifikační, jakmile Brno přestane býti místem uzavřeným. Brzy pak (1847) bezplatně postoupil obci část příkopu hradebního mezi Novou a Veselou branou na konání trhů týdenních. Zbytek příkopu hradebního zasypáván všude a připravováno splynutí koliště s městem. Na zavezený příkop pod Špilberkem před kasárnami byl přeložen z města trh obilní. Místodržitel Ugarte po celý život usiloval o rozšíření a okrášlení Brna, za kterou příčinou dal shotoviti několik plánů, ale provésti všechny mu nedopřáno hlavně pro nedostatek nákladu. Teprve po jeho smrti

Příkop hradební zasypán.

císař Ferdinand 5. srpna 1847 schválil navržený plán na rozšíření vnitřního města. Brána Brněnská měla býti zbořena, Hacklova otevřena a od Františkova vésti se široká silnice obilním trhem pod Špilberkem ku bráně Hacklově na silnici od brány Veselé. Fortifikační pozemky od brány Brněnské až ku bráně Veselé měly býti zastavěny. Provedení plánu zmařil bouřlivý rok 1848. Plán regulační.

Vypuknutí revoluce ve Francii ku konci února 1848, kterou král Ludvík Filip byl vypuzen ze země a prohlášena republika, naplnilo velikou část Evropy okamžitě revolučním hnutím, které zachvátilo i Rakousko. Již 2. března Uhři žádali zvláštní ministerstvo pro země koruny uherské, které by zemi spravovalo dle zásad konstitučních. Ve Vídni a v Praze skládali písemnou žádost k císaři o zavedení oprav ve zřízení státním. V Praze 11. března k žádosti připojen článek žádající provedení rovnoprávnosti mezi jazykem českým a německým. Ve Vídni žadatelé hleděli učiniti nátlak, kterým by pohnuli dvůr ku vyplnění žádosti. Dne 13. března nesena byla žádost četnými podpisy opatřená do sněmu dolnorakouského, by od něho byla podána císaři. U hradu císařského došlo ku srážce mezi vojskem a lidem, ve které od vojska 17 lidí bylo zabito a několik zraněno. Z rozkazu císařského střelba byla zastavena a kníže Metternich, jenž obecně pokládán za hlavního protivníka oprav a svobody, byl ze služby státní propuštěn. Hned nazejtří 14. března zrušena byla censura knih, prohlášena svoboda tisku a povoleno ozbrojení měšťanův i studentů k obnovení pořádku. Dne 15. března vyhlásil císař Ferdinand, že dá národům svým zřízení konstituční a svolá stavy všech zemí svých německých i slovanských do Vídně k úradě o tom. Téhož dne (15. března) Uhrům dáno zvláštní ministerstvo. Revoluce v Rakousku.

Tyto události vídeňské působily také na Brno, které bylo celkem klidno a spokojeno. Zpráva o srážce vídeňské způsobila úzkost a nejistotu v obyvatelstvu, která minula, jakmile vyhláškou úřední 15. března bylo oznámeno, že císař zrušil censuru knih, povolil svobodu tisku a zřízení národní gardy. Sbor měšťanský hned na večer vypravil své hlídky po městě; ale nikde nebylo třeba zakročiti, ani u radnice, kde shon lidu byl největší. Magistrát s výborem měšťanským pečoval o pořádek. Dne 16. března vyhlásil místoguverner hrabě Lažanský, že bude dána ústava i budou svoláni zástupci národů na sněm do Vídně. V Brně nastal jásot. Mužové všech vrstev a studenti ozdobeni bílými Hnutí v Brně.

Národní garda.

kokardami hrnuli se na radnici a do kanceláře sboru měšťanského hlásit se ke službě v národní gardě. Velitelem stal se J. A. Herlth, major sboru měšťanského. Dne 17. března starosta Ritschel provedl skvělé osvětlení města, za kterého měšťanstvo

Radost v Brně

s hudbou a s prapory procházelo městem, oslavujíc císaře a konstituci. Následujícího dne (v sobotu 18.) v kostele minoritském studentstvo s professory uspořádali smuteční služby boží za padlé bojovníky vídeňské. Prelát augustinský Cyrill Napp za četné assistence sloužil mši, při níž slavný Křížkovský provedl Requiem Cherubiniho. Patentem 20. března císař udělil milost politickým vězňům na Špilberku, odkud místoguverner hrabě Lažanský dne 22. března za tklivých výjevů propustil 150 zajatých Polákův a Vlachů.

Uspořádání gardy.

Po nadšených projevech radosti nad udělenou svobodou začaly se v Brně také ozývati živly hrabivé a výstřední. Proto hrabě Lažanský dne 2. dubna vyzval všechny pořádné měšťany, by vstoupili do řad národní gardy, pokud tak ještě neučinili, a vydal rozličná nařízení pro zachování pořádku. Národní garda za vrchního velitele si zvolila hraběte Logothetty a do 24. dubna měla 1400 mužů ve 4 prapory rozdělených. Bývalý sbor měšťanský tvořil první prapor, jemuž velel Herlth, druhému hrabě Vladimír Mitrovský, třetímu svob. p. Antonín Widmann a čtvrtému rytmistr Justian. Sboru studentskému velel J. Pátek. Dne 30. dubna utvořila se také setnina jízdná. Kde garda národní k udržení pořádku nestačila, pomohlo c. k. vojsko. Ze všech oddělení gardy byl 20. května zvolen správní výbor (19členný), jenž spravoval všechny záležitosti, které nepatřily v obor moci komandanta. Správní výbor 1. července 1848 nařídil všem schopným povinnou službu v národní gardě. Po odstoupení hraběte Logothetty císař 21. září 1848 jmenoval c. k. polního maršálka rytíře Maltera vrchním velitelem národní gardy v Brně a zároveň na Moravě i ve Slezsku. Koncem r. 1848 garda brněnská měla 3419 m. z 45.000 obyvatel. Následkem událostí politických nejdříve rozpadla se legie studentská, pak v horlivosti ochabli ostatní a garda zanikla sama. Patentem 22. srpna 1851 garda byla zrušena a povolen opět sbor měšťanský a střelecký, jenž trvá podnes.*)

*) Pro podrobné líčení událostí v Brně odkazuji na tehdejší denníky „Moravia“ a Ohéralův „Týdenník“.

Také v Brně revoluce nabyla rázu politického, národního a sociálního. Z počátku jásali Němci a Češi společně nad udělením konstituce a svobody. V Brně 16. března česky sepsáno poděkování císaři a podepisováno ve městě i na venkově. Klácel, Šembera, hrabě Sylva Tarouca, Dr. Otto a Ohéral celou věc řídili. Rovněž obyvatelstvo české i německé společně prosilo za propuštění polských a vlašských vlastenců z vězení špilberského. Svornost národní.

Také na sněmě zemském svorně pracovali Češi i Němci. Stavovský sněm moravský byl svolán do Brna ke dni 30. března 1848. Patentem ze dne 18. března 1848 stavové moravští byli tázáni, jakým způsobem by se stavu měšťanskému zjednati mělo rozsáhlejší zastoupení, a měli podati návrh na opravu zřízení municipálního i obecního. Hned v prvé schůzi sněm povolil virilní hlas každému ze sedmi královských měst, pak 31. března přivolil ku zastoupení stavu selského a 14. dubna připustil četnější zastoupení král. měst (30 hlasů: Brno 10, Olomouc 5, Jihlava 5, Uničov 3, Hradiště 2, Kyjov 2) i zemské university olomoucké. Dne 3. dubna byl zvolen 24členný výbor sněmovní za příčinou zřízení příštího konstitučního sněmu moravského, na němž měly býti zastoupeny všechny vrstvy obyvatelstva. Na osmé a zároveň poslední schůzi stavovského sněmu 13. května 1848 hrabě Egbert Belcredi oznámil, že ministr vnitra 10. května potvrdil návrh na sněm konstituční přijatý 27. dubna. Sněm zemský stavovský.

Dne 31. května sešel se již nový konstituční sněm moravský v Brně a zasedal do 24. ledna 1849. Na něm bylo 58 virilistů (velkostatky a kláštery), 18 za korporace a města mající velkostatek, 5 za universitu, 77 za města (Brno mělo 15 poslanců: továrník T. Bauer, měšťan Josef Čížek, komisař Chr. d'Elvert, rada magistrátní J. Feifalik, prof. A. Heinrich, apel. rada A. Hennig, advokát Dr. K. Mayer, měšťan V. Menzel, měšťan P. Pittner, továrník J. Schöller, kupec V. Steinbrecher, obchodník K. Tureček, advokát Dr. E. Ulrich) a 103 za venkovské obce. Nový sněm již na druhé schůzi 5. června zrušil robotu a desátek za přiměřenou náhradu dnem 1. července 1848 počínaje. Pro Brno sněm ten je důležit tím, že celkem konejšivě působil na rozjitřenou dobu tehdejší. Provedl regulaci řeky Svitavy u Brna, jíž vykázáno nynější řečiště, kdežto dříve se spojovala se Svratkou pod Brnem. Regulaci za oběť padl Sněm konstituční. Regulace Svitavy.

Lužánky. Františkov. pěkný lesík Rajský po pravém břehu, jehož zbytek byl proměněn v pole. Lužánky (obr. 17.) a Františkov jako národní pomníky byly prohlášeny za majetek zemský (15. ledna 1849). V Brně

Banka. byla zřízena zemská banka hypoteční (29. července 1848).

Brünner Zeitung. Moravské Noviny. Od 1. října 1848 sněm vydával pro německé obyvatelstvo zemský denník „Brünner Zeitung" a pro české „Moravské Noviny", jejichž redakce byla svěřena Fr. M. Klácelovi. Na poslední schůzi 24. ledna 1849 dokonáno dlouhé vyjednávání s vládou o zřízení techniky

Technika. v Brně. Město Brno nabídlo stavební místo a sněm žádaný příspěvek (120.000 zl. a plat 3600 zl., jenž dosud byl placen professorům na stavovské akademii). Dle návrhu sněmu ministerstvo mělo provésti na ústavu technickém rovné právo obou jazyků zemských. Památný ten sněm zasedal v redutě městské a od 4. listopadu v guberniu.*)

Neshody polické a národní. Co sněm úsilovně a celkem klidně pracoval, Brno bylo zmítáno mnohými bouřemi. Shoda obyvatelstva brzy přestala následkem politických událostí ve Vídni, v Praze, ve Frankfurtě a v Uhrách. Němci v Rakousku brzy se dorozuměli s Maďary o rozbití Rakouska na potlačení Slovanů. Uhersko-slovanské země měly tvořiti zvláštní stát uherský a německo-slovanské země měly býti připojeny k Německu s parlamentem ve Frankfurtě. Vídeňáci přinutili (3.—5. dubna) císaře vypsati volby do parlamentu frankfurtského; ale František Palacký z Prahy povzbudil Čechy a ostatní Slovany proti volbám (11. dubna). V Brně nastala horečná činnost v Kasině pro volby frankfurtské. Následkem toho rozpadli se Češi s Němci. Gubernium moravské vypsalo volby 20. dubna; ale obyvatelstvo slovanské na mnohých místech na Moravě jich nekonalo. Rozjitření se poněkud utišilo, když císař 25. dubna vydal konstituční zřízení pro země německo-slovanské v Rakousku s říšským sněmem (senát a sněmovna poslanců) ve Vídni (bez Uherska).

Prohlášení konstituce. V Brně oznámena konstituce obyvatelstvu v úterý velkonoční (25) s balkonu místodržitelského, s balkonu paláce Kounicova na Velkém náměstí a s balkonu reduty. Poněvadž rozhodnutí císařské z Vídně přišlo německy, přeložil je prof. Šembera do češtiny a o půl druhé odpoledne za přítomnosti

*) Jednání jeho podrobně vylíčil Jindřich Dvořák „Moravské sněmování r. 1848—49". V Telči 1899.

místoguvernera Lažanského i zástupce magistrátu s balkonu reduty přečetl je česky obyvatelstvu shromážděnému na Zelném trhu. Z 50.000 obyvatel měl býti volen jeden poslanec. V Rakousku nastal jásot a konány přípravy k volbám. Zatím frankfurťáci čili Všeněmci hleděli sněm rakouský zmařiti a učinili bouři ve Vídni, aby zrušen byl senát čili vyšší komora v rakouském parlamentě. Císař 15. května povolil, ale následkem bouří opustil Vídeň a odstěhoval se do Inšpruku (17. května). Dne 18. května zahájen byl všeněmecký parlament ve Frankfurtě. Naproti tomu 2. června zahájen byl všeslovanský sjezd v Praze; ale zmařen nastrojeným povstáním 12. června. Praha byla pokořena a snahy všeněmecké posíleny. Nepřátelství mezi Němci a Slovany ještě více rozjitřeno. Také v Brně strany zle na sebe dorážely. Němci útočili v časopise „Moravii", což odrážel Ohéralův „Týdenník". Dne 4. června přijela do Brna část národní gardy vídeňské a 5. června slavili na Zelném trhu sbratření s gardou brněnskou čili Brno prohlásilo se za jedno s Vídní (náměstí Sbratření). Dne 6. června utvořil se v Brně první český spolek „Moravská Jednota sv. Cyrilla a Methoděje" (Zelný trh 318), jenž řídil přípravy k volbám do parlamentu vídeňského. Již 7. června vydáno provolání k lidu českému, koho voliti má. Provolání podepsali prof. A. V. Šembera, redaktor J. Ohéral, kandidát soudství A. Kudla, kand. soudství Ant. Macenauer, Florian Zedník, měšťan J. Jedlička, L. Winter, kaplan J. Těšík, prof. J. Kalivoda, prof. Fr. Sušil a měšťan J. Jílek. Za hádek politicko-národních dne 14. a 15. června shlukli se dělníci, ženy a mládež dělnická proti brněnským pekařům a spůsobili bouře chlebové. Zásoby pobrali, ale zatknutím hlavních původců garda zjednala pokoj, jenž potrval do října.

Němci.

Češi.

Dělníci.

Dne 22. července byl zahájen ústavodárný parlament vídeňský; ale stal se nemožným, poněvadž Němci proti Slovanům, kteří žádali rovnoprávnosti všem národům v Rakousku, spojili se s Maďary, kteří v zemích uherských dusili národy nemaďarské. Císař, jenž 12. srpna vrátil se do Vídně, přál rovného práva všem svým poddaným. Proto němečtí poslanci pobouřili Vídeňáky proti císaři a proti některým jeho ministrům (Dobblhoff, Latour), chtíce zároveň pomoci Maďarům udolati národy nemaďarské, kteří v zemích uherských vítězně bránili práv svých (Jelačič). Dne 6. října ve Vídni vypuklo

Povstání ve Vídni.

povstání, za něhož ministr vojenství hrabě Latour byl oběšen. Císař druhého dne (7.) opustil Vídeň, usadil se v Olomouci a poručil vojsku povstání vídeňské potlačiti. Za císařem opustili Vídeň také poslanci slovanští, poněvadž tam životem nebyli bezpečni. Bouře vídeňské způsobily bouře také v Brně.

Z Brna hned po 6. říjnu odjelo asi 400 gardistů národních a studentů do Vídně, aby prý ulehčili službu gardě vídeňské. Dne 8. října vlastenci čeští v Brně vydali provolání k Moravanům, by vytrvali při Rakousku a při císaři. Však z Brna již 10. října přibylo do Vídně nových 500 gardistů brněnských, vedených nadporučíkem Skácelem, aby se s prvními vystřídali. To se vždy po čtyřech dnech opakovalo. Však když v noci ze 17. na 18. října garda brněnská z Vídně do Brna se vracela, byla v Břeclavi od pluku Khevenhüllerova odzbrojena a přijela domů beze zbraně. To způsobilo v Brně bouři. Ke druhé hodině zvoněno na poplach. Gardy, provázené lidem, táhly na Velké náměstí před c. k. hlavní stráž. Místní velitel však poručil vojsku postoupiti strážnici gardám a pokoj nebyl porušen. Také zbroj z Břeclavě do Brna vrácena. Když však velitelé c. k. vojska kníže Windischgrätz, Auersperg a Jelačič 28. října povstání ve Vídni potlačili, bylo v Brně 29. října v neděli o 2. hodině odpoledne zvoněno na poplach a svolána městská garda. Brno mělo táhnouti Vídni na pomoc. Zástupy výtržníků táhly městem a vytloukly okna v kasárně policejní (Solniční ulice) i na radnici. V noci nepokoje se zhoršily. Zástupy zpitého lidu se zbraní odňatou policajtům bouřily po ulicích, drancujíce pekaře a vinárníky. Z rána 30. října zástupy táhly městem, vytloukajíce okna a slídíce po zbrani. Odebrali se na Křenovou, by tam továrníku Bracegirdlovi zásobu pušek pobrali. Národní stráž podporována oddílem vojska obsadila továrnu a, když lid po dobrém rozejíti se nechtěl, nýbrž kamením na gardu i vojsko útočil, vystřelila do lidu. Ze vzbouřenců tři byli zabiti, přes 10 poraněno a přes 40 zajato. V Brně bylo po revoluci. Dne 5. listopadu vratila se garda i studenti z Vídně a nastal pokoj.

Povstání v Brně.

Ve Vídni povstalci byli potrestáni (31. října až 23. listopadu) a tudíž neprovedeno ani usnesení parlamentu frankfurtského ze dne 27. října, by Rakousko bylo rozbito na část všeněmeckou a uherskou. Dobytím Vídně revoluce v Rakousku byla přemožena. Císař nařízením 22. října přeložil parlament

Revoluce přemožena.

vídeňský na Moravu do Kroměříže. Dne 21. listopadu jmenoval ministerstvo knížete Adolfa Schwarzenberga, dne 22. listopadu byl zahájen říšský sněm v Kroměříži a v sobotu dne 2. prosince 1848 císař Ferdinand v Olomouci vzdal se trůnu rakouského ve prospěch arciknížete Františka Josefa, syna bratra svého Františka Karla.

Pokoj v Brně.

V Brně nastal pokoj už návratem gardy a studentů z Vídně (5. listopadu). Zmizely kalabrezy, všeněmecké klobouky a všeněmecké barvy. Ještě v listopadu byly otevřeny zase školy. Na stavovské akademii ukázal se výsledek bouří: prof. Šembera přednášel již zvláště pro Čechy a zvláště pro Němce. Roztržka Čechů s Němci byla úplná.

Roztržka národní.

C. Doba nová.

Císař František Josef (1848—x).

Pokoj obnoven.

První snahou mladého panovníka (18letý) bylo, by obnoven byl pokoj a pořádek v celém Rakousku. Dne 5. dubna 1849 Rakousko odvolalo poslance zemí svých z Frankfurta, dne 13. srpna přemoženo bylo povstání v Uhrách (u Világoše) a 22. srpna v Italii (Benátky).

Ústava.

Zatím ministerstvo knížete Felixa Schwarzenberga vypracovalo návrh konstituční ústavy pro celé Rakousko (i Uhersko), jejž císař František Josef schválil patentem 4. března 1849. Na to 7. března sněm říšský v Kroměříži byl rozpuštěn. V Brně ústava kroměřížská byla prohlášena 8. března. K uvedení v život nové ústavy v Rakousku ministerstvo Schwarzenbergovo hned jalo se konati rozsáhlé přípravy vydáváním rozličných zákonů organisačních. Jedním z prvních byl obecní řád vypracovaný ministrem vnitra hrabětem Františkem Stadionem, jehož vyhlášení stalo se 17. března 1849. Dne 30. prosince 1849 bylo vydáno zřízení zemské pro země koruny české a pro největší část zemí německo-rakouských. Během r. 1850 ve všech zemích, ve kterých zřízení zemské bylo již vyhlášeno, bylo provedeno nové zřízení také úřadův a soudů zeměpanských čili státních. Zavedeny soudy porotní, zlepšeno školství, na školách obecných jazyk mateřský prohlášen vyučovacím, provedena rovnoprávnost uznaných náboženství a předsevzaty důležité kroky ku povznesení hospodářství, průmyslu a obchodu.

Všechny tyto zákony zůstaly pouhými písmy na papíře. Dne 31. prosince 1851 vyšel patent císařský, kterým ústava kroměřížská byla zrušena. Dne 1. ledna 1852 vyšel patent druhý stanovící jiné zásady pro Rakousko, t. j. zásady absolutní. Tam pomlčeno také o zásadě rovnoprávnosti všech národů rakouských a vráceno se k panství jazyka německého v úřadech i ve školách. Ten způsob vlády potrval do 20. října 1860, kdy vydán slavný diplom, dle něhož měla býti obnovena moc zákonodárná sněmů zemských s vyjmením některých věcí společných celému mocnářství, o kterých mělo se jednati v radě říšské volené od sněmů. Od zásad diplomu říjnového podstatně uchýlila se nová ústava ze dne 26. února 1861. Ještě větší uchýlení stalo se po nešťastné válce s Pruskem tak zvaným vyrovnáním Rakouska s Uhry a ústavou prosincovou r. 1867 pro Rakousko i některými pozdějšími změnami v ní, oč spory trvají podnes.

Absolutismus.

Diplom říjnový.

Únorovka.

Vyrovnání.

Prosincovka.

Úřady státní v Brně.

V Brně na základě uvedených změn provedena nová organisace úřadů státních, zemských i městských. Nejvyšším úřadem státním jen pro Moravu dle rozhodnutí ze dne 25. června 1819 bylo c. k. místodržitelství, které jsouc podřízeno c. k. ministerstvu vnitra ve Vídni bylo nejvyšším úřadem ve věcech politických, školských, finančních a zdravotních. Morava byla rozdělena na 2 kraje (Brno a Olomouc), jež spravovali krajští presidenti podřízeni ministerstvu prostřednictvím místodržitelství. Tyto nové politické úřady začaly úřadovati 1. ledna 1850. Rozhodnutím 16. června 1849 byly upraveny také úřady soudní: mor.-slez. vrchní zemský soud, zemský soud a okresní soudy. Vrchní zemský soud v Brně začal úřadovati 1. května 1850; všechny ostatní 1. července 1850, kterým dnem přestaly všechny soudy a úřady vrchnostenské, městské i krajské. Rozhodnutím 16. srpna 1849 byl vydán řád pro advokáty, jichž počet byl stanoven, a 29. září 1850 zaveden úřad c. k. notářů. Rozhodnutím 9. ledna 1850 byly upraveny všechny úřady finanční. Finanční zemské ředitelství v Brně začalo úřadovati 1. června 1850. Dne 13. října 1849 zřízeno pro Moravu c. k. zemské ředitelství stavební v Brně, jež začalo úřadovati 1. dubna 1850. K poštovnímu ředitelství 5. srpna 1850 připojena správa telegrafu. Dle zákona z 18. března 1850 zřízena v Brně obchodní a průmyslová komora. Rozhodnutím 22. října

1849 byly upraveny také úřady vojenské v Brně. Všechny tyto úřady byly podřízeny příslušným c. k. ministerstvům ve Vídni.

Když patentem 31. prosince 1851 byla zrušena v Rakousku ústava, nastaly veliké změny se všemi úřady státními ve všech zemích a tudíž také s moravskými v Brně. Změn těch líčiti netřeba, poněvadž se neudržely.*) Zákonem ze dne 19. května 1868 správa soudní byla odloučena od správy politické a úřady státní upraveny, jak jsou většinou podnes. Změny.

R. 1900 byly v Brně dle úředního seznamu tyto úřady státní. Politické: c. k. místodržitelství s oddělením politickým, školním, stavebním, zdravotním a účetním; c. k. policejní ředitelství v Brně; c. k. okr. hejtmanství (pro venkov). Soudní: c. k. vrchní zemský soud pro Moravu a Slezsko s oddělením účetním, c. k. zemský soud a 3 delegované soudy okresní s úřady pomocnými, c. k. desky zemské s úřadem pozemkovým, c. k. vrchní státní návladnictví pro Moravu a Slezsko, c. k. věznice na Cejlu. Novým řádem pro advokáty 1. ledna 1869 počet jich prohlášen neobmezeným. Finanční: c. k. finanční zemské ředitelství s oddělením účetním a s úřady pomocnými (9. května 1850), c. k. evidence katastru pozemkového (při ředitelství), c. k. finanční prokuratura (1. září 1851), c. k. finanční okresní ředitelství v Brně, c. k. sklad tabáku a kolků, c. k. hlavní úřad celní, c. k. finanční stráž, c. k. finanční pokladna zemská v Brně (23. září 1849), c. k. berní administrace přímých daní pro Brno (15. listopadu 1851), c. k. úřad pro přímé daně u hejtmanství, c. k. hlavní úřad berní v Brně, c. k. kontrola cukerní daně, c. k. kontrola lihové daně, c. k. loterní úřad pro Moravu a Slezsko. Pro obchod a průmysl: c. k. poštovní a telegrafní ředitelství pro Moravu a Slezsko s oddělením technickým, účetním a výpomocným; c. k. cejchovní úřad pro Moravu a Slezsko (19. května 1848), c. k. inspektorát pro průmysl, c. k. horní úřad v Brně. Úřady vojenské: místní velitelství, divise pěšího vojska (2. corps), vojenský soud první instance, části pěších pluků (3. 8.), pluk dragounů (15), divise dělostřelecká (5), oddělení zdravotnické (5), skladiště oděvu (1), voj. nemocnice (5), voj. zásobárna, pluk zemské obrany (14), velitelství domobraneckého okresu č. 13 a c. k. četnictvo. Nynější úřady: politické, soudní, finanční, obchodní, vojenské.

*) Podrobně je vypsal d'Elvert ve spise „Zur öst. Verwaltungsgeschichte" str. 567—610.

Sněm zemský. Sněmům zemským ústavou kroměřížskou ponechán nepatrný obor činnosti a i ten zrušen prohlášením vlády absolutní (1. ledna 1852). Teprve diplomem říjnovým 1860 práva sněmů zemských byla obnovena, ale již patentem 26. února 1861 ztenčena. Sněmu moravskému v Brně postoupena správa vyvazovacího fondu, zemského fondu, mor.-sl. porodnice a nalezince, mor.-sl. nemocnice a blázince, mor.-sl. robotárny a časem (od 1868) správa všech ústavů, na jejichž zřízení přispěli bývalí stavové moravští, nebo které zřídí sněm z peněz zemských. Tak do r. 1900 úřady a ústavy zemské v Brně působily: zemský sněm, zemský výbor s příslušnými úřady, banka hypoteční, zemědělská rada, nemocnice u sv. Anny (obr. 16.), porodnice na Obilním trhu, blázinec u Černovic, ústav pro hluchoněmé, ústav pro slepé, ochranovna cis. Frant. Josefa pro zanedbanou mládež, zemská robotárna, sady Lužánky (obr. 17.) s Františkovem a pokusná stanice pro pěstování rostlin u Pisárek.

Ústavy zemské.

Rozvoj Brna. Politické, národní a sociální převraty v Rakousku r. 1848 způsobily také nový rozvoj vnitřní i vnější města Brna. Zánik řádů stavovských (vrchnostenských) způsobil splynutí města s předměstími. Konstituce vrátila Brnu samosprávu. Dne 6. července 1850 císař schválil prozatimný řád obecní pro kr. hlavní město Brno, dle něhož město splynulo s předměstími v **jednu obec.***) S Brnem splynul Špilberk, Švábka, Augustinské území, Malá nová ulice, Červená ulice, Velká nová ulice, Hráze, Josefovský příkop, Josefov, Horní Cejl, Zábrdovice, Radlín, Dolní Cejl, Jircháři, Struha, Křenová, Olomucká, Petrova ulice, Trnitá (Dornych), Reslůvka, Novosady, Silnice, Nivky (Lackerwiese), Pekařská, Území sv. Anny, Území křížovnické s Úvozem, Staré Brno, Polní ulice a Vídeňka. Komárov s Petrovskou ulicí a Mariacel nebyly připojeny k Brnu. Celá obec Brno tvoří jediný politický okres, jenž byl podřízen bezprostředně krajskému presidentovi, ale po jeho zrušení 13. března 1855 přímo místodržiteli. Obec ve všech věcech je zastupována obecním výborem a městskou radou, jíž v čele stojí starosta. Výbor 48členný je volen na 3 léta od celé obce čili od měšťanstva, které dle daní dělí se na tři volební sbory, z nichž každý volí

Město splynulo s předměstími.

Obec.

Výbor obecní.

---

*) Podrobně Ch. d'Elvert XIII. str. 33—61. Týž ve spise: Neu Brünn str. 180—281 a spis Prov. Gemeindeordnung für die Landeshauptstadt Brünn 1850.

16 členů výboru. Členové výboru konají úřad svůj zadarmo a ročně třetina jich odstupuje. Starostu volí výbor ze svého středu na 3 léta, ale císař jej potvrzuje. Za konání úřadu starosta dostává plat. Výbor volí také místostarostu a 9 obecních radních, kteří za práci dostávají plat. Starosta, místostarosta a 9 radních tvoří **městskou radu** (11 členů). Starosta. Místostarosta. Obecní radní. Městská rada.

Celá obec dělí se na čtyři okresy. První (I.) tvoří vnitřní město a Špilberk. Druhý (II.): Švábka, Augustinské Okresy městské.

Obr. 16. Pekařská ulice s nemocnicí sv. Anny.

území, Malá nová ulice, Velká nová ulice, Hráze, Josefovský příkop, Josefov, Horní Cejl, Zábrdovice, Radlín, Dolní Cejl a Jircháři až k viaduktu dráhy státní. Třetí (III.): Struha, Křenová, Petrova ulice, Trnitá (Dornych). Reslůvka, Novosady, Silnice, Nivky, Pekařská, Území sv. Anny, Území křížovnické s Úvozem (bez Hlinek) a Vídeňka. Čtvrtý (IV.): Staré Brno a Hlinky. Každému okresu zůstane jeho jmění celé: věci movité i nemovité, všechna práva, poplatky, důchody, příjmy a výsady, jakých požívá i jakých budoucně nabude. Tak zůstaly Starému Brnu 3 staré trhy, jež císař 20. října 1849 rozšířil ze 4 na 8 dni (3 trhy 8denní). Naproti tomu všechny příjmy, které na potřeby

celé obce zavedeny budou, zůstanou majetkem celé obce. Zájmy jednotlivých okresů budou zastupovati výbory okresové, jež si zvolí oprávnění voličové jednotlivých okresů. První okres volí výbor 18členný, ostatní jen 9členný. Každý výbor okresový ze sebe volí okresového představeného (starostu) a jeho zástupce, kteří dostávají plat, ale ostatní členové nikoliv.

Výbory okresové.

Velká obec.

Velké obci připadlo: I. ve vlastní působnosti: 1. spravovati obecní jmění, 2. vykonávati moc policejní (čištění ulic, dláždění, osvětlování, kanalisace, mosty, studny, vodovod, zdravotnictví, hasiči, trhy, stavby, silnice, míry, váhy atd.), 3. péče o chudé, 4. místní nemocnice, 5. udíleti právo měšťanské, 6. vésti dozor nad úřady a ústavy městskými; II. v působnosti přenesené: 1. oznamovati zákony, 2. vybírati daně, 3. konskripce a odvod vojenský, 4. ubytování vojska, 5. dávati právo domovské, 6. povolovati sňatky, 7. postrk, 8. vykonávati rozkazy zeměpanské, 9. povolovati živnosti a obchod, 10. péče o národní školství a 11. právo patronátní. Tyto práce vykonává: starosta, jeho zástupce a 9 obecních radů čili **městská rada** s potřebným úřednictvem, které má stálý plat a je jmenováno doživotně. Starosta má právo choditi také do schůze výborů okresových, může tam mluviti, ale nemá práva hlasovati.

Volby.

Dle těch zásad volby výboru obecního a výborův okresových byly vykonány ještě r. 1850. Dne 29. prosince 1850 ustavil se výbor obecní, jenž měl $16 \times 3 = 48$ členů. Ti zvolili užší výbor, jenž měl vykonati práce přípravné k nastoupení nové rady; zatím úřadovaly úřady staré ve městě i v předměstích. Dne 11. května 1851 byl zvolen starosta (rada vrchního zemského soudu Antonín Haberler) a místostarosta (Jos. Herlth); dne 15. a 22. května 9 městských radův. Dne 10. července 1851 počala úřadovati **městská rada brněnská**. Dnem 1. července 1852 přestala moc všech dřívějších úřadů v předměstích. Celé Brno bylo rozděleno na 4 čtvrti městské a 17 předměstských čili na 21 čtvrtí městských, v nichž byli ustanoveni čtvrtní (Viertelmeister) s dvěma zástupci jakožto výkonný a dozorčí orgán podřízený výboru okresovému a městské radě. Staletý rozdíl mezi městem a předměstím zmizel. V oboru správním předměstí splynula s městem. V oboru soudním město i bývalá předměstí byla podřízena úřadům státním.

Splynutím získali také židé. Z města byli vypuzeni r. 1454, ale na předměstích (na Křenové) byli trpěni. Rok 1848 přinesl svobodu také jim. Již r. 1852 jako náboženská obec vystavěli si chrám v ulici Chrámové a založili hřbitov u Juliánova. Židé.

Vnitřní splynutí musilo nutně přivoditi také zevní splynutí města s předměstími. Rozhodnutí císaře Ferdinanda z 5. srpna 1847 o rozšíření Brna bylo vykonáno znenáhla. Již r. 1848 byla zbořena zevní brána Brněnská, by se poskytla práce nezaměstna- Zevní splynutí.

Obr. 17. Vodotrysk v Lužánkách.

ném dělnictvu, a otevřena brána Hacklova pro povozy ze Švábky a z Malé nové ulice. Dne 25. prosince 1852 císař František Josef rozhodl, aby Brno přestalo býti místem vojensky uzavřeným, jen Špilberk aby zůstal citadellou (pevnůstkou). Tím dlouhý spor o pozemky fortifikační byl rozhodnut ve prospěch města. Výbor prvního okresu (Dr. Jos. Stella) se nabídl, že provede rozšíření Brna dle schváleného plánu.

Místodržitel hrabě Alois Lažanský (1849—1860) postavil se 8. srpna 1853 v čelo regulační komise a účinně ji podporoval, jak podnes hlásá náměstí po něm pojmenované a pomník na levé straně chrámu sv. Tomáše (1901). Byla zbořena také vnitřní brána Brněnská Brána Brněnská zbořena.

s několika sousedními budovami (1852), městská sušírna sladu (1853), rožní dům dvouposchoďový v ulici Brněnské a trojí zeď městská se všemi kůlnami. Na získaném místě výbor prvního okresu postavil (1853—55) nádherný městský dům (Stadthof) u Františkova za 300.000 zl. k. m., z nichž 180.000 si vypůjčil na panství Kuřím, Křižinkov a Vohančice. Okolí městského domu celé bylo regulováno, čím nejvíce získala Pekařská ulice.

Pozemky fortifikační dány Brnu.

Ministerstvo vnitra 22. ledna 1853 nařídilo, by ze zdravotních a policejních důvodů část fortifikačních pozemků mezi městem a předměstími zůstala nezastavěna, kteréž nařízení vyvolalo dlouhé vyjednávání a na nějakou dobu zastavilo další regulování. Dne 29. května 1855 císař povolil, by před branou Hacklovou postavila se technika a evang. kostel i škola. Teprve r. 1856 obvod pevnosti špilberské byl náležitě vymezen a pozemky fortifikační rozhodnutím místodržitelství dne 26. února 1856 přiřknuty výboru I. okresu (vnitřní město). Obecní výbor protestoval, ale marně. Rozhodnutím m.-sl. zem. general. velitelství dne 28. října 1859 pozemky fortifikační kolem Brna byly vydány výboru I. okresu. Místodržitel Lažanský hned 29. října 1859 vyzval výbor I. okresu, by zbořil bránu Veselou a baštu třetí na konci ulice Jesuitské, na které byla zahrada voj. velitele. To v zimě 1859—60 bylo provedeno. Tehdejší voj. velitel v Brně arcikníže Karel Ferdinand (1859—66) podporoval rozvoj Brna neméně horlivě jako místodržitel Lažanský; proto odstraňování hradeb prováděno rychle.

Hradby zbořeny.

Také nástupcové Lažanského, místodržitel hrabě Chorinsky (26. listopadu 1860 až 21. května 1862) a svob. pán Poche (21. května 1862 až 20. září 1870), přáli rozvoji Brna, pro něž po obnovení konstituce r. 1860 nastala také větší svoboda.*) Již r. 1861 byla zbořena brána Hacklova s I. baštou na budovu pro c. k. něm. gymnasium, II. bašta, Nová brána jakož i zeď hradební od Nové brány k Jesuitům. Bašta VII. pod Františkovem byla spojena cestou s malou Pekařskou ulicí. Vojenská pekárna se skladištěm od brány Veselé byla přeložena na konec Malé nové ulice, kde za ni obec 1861 na svém poli vystavěla novou. Výbor I. okresu měl shotoviti plán, jak upotřebí fortifikačních pozemků. O plán měl se dohodnouti s obecním výborem. Místodržitel hrabě Chorinsky, jenž podporoval větší sjednocení a užší

*) Gemeinde-Statut für die k. Landeshauptstadt Brünn. Brünn 1863.

splynutí výborů okresových s výborem obecním, svěřil vedení toho dohodnutí starostovi Chr. d'Elvertovi (16. června 1861 až 30. června 1864).

Chr. d'Elvert.

Zatím rozhodnutím císařovým dne 12. září 1862 obvod pro pevnůstku Špilberk byl ještě zmenšen, čím získala obec, která od r. 1861 pusté okolí citadelly pilně vysazovala. Přičiněním starostovým stala se dohoda mezi výborem I. okresu a výborem obecním dne 19. prosince 1862 o regulační plán pro Brno, jejž místodržitelství schválilo 21. dubna 1863 a dle něhož staví se v Brně podnes.*) Výbor I. okresu, jenž podržel všechno jmění král. města Brna, měl regulaci provésti; ale vzpíral se chtěje, by ji provedla celá obec. Místodržitelství ujalo se obce proti výboru I. okresu a 3. srpna 1864 rozhodlo, by správa obecního jmění přešla z rukou výboru I. okresu do rukou celé obce. Pak už regulováno rychle a prodávána stavební místa. Zatím stát už postavil techniku (1860) a gymnasium (1862) a evang. obec chrám a školu (1863—67).

Regulační plán.

A. Skene.

Za starosty Alfreda Skene (30. června 1864 až 22. května 1866) byla zbořena brána Ferdinandova s příslušnými budovami (1864). V Brně zbyla jen bývalá městská brána Měnínská, která už dávno byla proměněna v průchodní dům, jenž stojí podnes. R. 1865 byl prodán mlýn (Lamplův) na struze Svratčině pod Františkovem a upravena třída Skeneho od ulice Ferdinandovy až k Silniční. Vojenské skladiště ženijní pod Špilberkem u bývalé brány Hacklovy, kostel sv. Mikuláše na Velkém náměstí a hrobníkův domek u bývalého hřbitůvka pod Špilberkem (nyní bednářství) byly postoupeny obci, zač ona vystavěla pod Špilberkem v upravené Eliščině třídě budovu pro c. k. ženijní ředitelství (1864/5). Také byla upravena Nová ulice. Sady městské dány ve správu osvědčenému zahradníku Šebánkovi (1865—70). Za starosty Dra. Karla Giskry (1. července 1866 až 30. prosince 1867) regulace na čas byla zastavena vpádem Prusů (12. července 1866), na něž Brno za dva měsíce vydalo 229.000 zl. a bylo stiženo cholerou. Po válce v l. 1866—7 byla upravována třída Nádražní (Bahn-Ring) od bývalé brány Ferdinandovy po bývalou bránu Novou, kde bašta č. 4. byla zbořena a prodána (1 sáh za 35 zl.) Doretovi, majiteli parního mlýna, jenž tam vystavěl velikou budovu. Také byla upravena ulice Hradební (Baštovní) od ulice

Třída Skeneho.

Třída Eliščina.

Sady.

K. Giskra.

Vpád Prusů.

Cholera.

Nádražní třída.

*) Podrobně o tom d'Elvert ve spise Neu-Brünn str. 33—84.

Kobližné po Jesuitskou a prostranství od kostela sv. Tomáše k technice jakož i v okolí evangelického kostela směrem k ulici Údolní a Hřbitovní (Obilní trh 1867—1877). Na rybníce Hutterově upraven trh na dřevo (1867—1900). Na Nové ulici vystavěna budova pro oděvní komisi (1867).

R. Otto. Za starosty Dra. Rud. Otta (1855—61 a 26. ledna 1868 až 23. ledna 1870) byly upraveny ulice Novobranská (schodiště od Křenové), Nádražní třída, Švédská ulice, Studentská, upraveny

Obr. 18. Besední dům.

Ulice upraveny. silnice na prostranství od sv. Tomáše k ulici Údolní a zřízen trh na maso na prostranství za Údolní ulicí (od r. 1877 trh Obilní). Zjednáno spojení státního nádraží s rosickým (zal. 1853), při čemž upravena Trnitá, Reslůvka a Plotní ulice. Také umožněna Ottova ulice (nyní Soudní) pro spojení Cejlu s Josefovem.

Chr. d'Elvert. Za opětného starostování Chr. d'Elverta (27. února 1870 až 31. března 1876) dokonána úprava ulice Novobranské, Pilgramovy, upravena ulice Františka Josefa, Josefov, Cejl, Stromořadí (alejová ulice), část ulice Antonínské, Augustinské, Kasárenské, Mondscheinovy, struhy Svratčiny a ulice Pisárecké (Hlinky). Na Velkém náměstí zbořen chrám sv. Mikuláše i s městskou váhou

(1870). Pro obec zakoupen starý zemský dům (r. 1874 za 170.000 zl.). Sady
Největší zásluhy získal si d'Elvert o městské sady, jež byly svěřeny městské.
zahradníku Karlu Jelínkovi (1871—86). Byly upraveny sady na Kiosku, koliště Františkovo (po arciv. Frant. Karlovi), Karlovo (po arciv. Karlu Ferdinandovi), Terezino (po Terezii, choti arciv. Karla Ferd.) a sady na Špilberku. Ostatní pozemky Nové
fortifikační byly už zastavěny a vznikly na nich: Eliščina třída, ulice.
Eliščino náměstí, Joštova třída, Studentská ulice, Radvitova ulice,

Obr. 19. Velké náměstí r. 1880.

Radvitovo náměstí, Herlthova ulice, Švédská, Deblínova, Schrammova třída, Císařská třída, Ovocná ulice, Hradební, Jízdárenská, Sonnenfelsova, Novobranská, Pilgramova, Nádražní třída, Skenova třída, pod Františkovem (Felsengasse), Kopeční ulice, Školní a Studniční ulice. Tehdy počato také s okrašlováním okolí Okolí.
brněnského: Pisárek, Kamenného mlýna, Kraví hory a j.

V Brně byly vystavěny mnohé pěkné budovy veřejné i sou- Pěkné
kromé: dům Kellerův naproti místodržitelství (1870), Besední budovy.
dům (1872, obr. 17.), Pražákův palác (1872), Kounicův palác (1873), průmyslové museum (1874), budova pro úřady celní (1876),

zemský dům (1875—8), poštovní budova (1876), uč. ústav (něm. 1873, český 1878) a j.

K. van der Strass.

Za starosty Dra. Karla van der Strassa (2. dubna 1876 až 29. května 1880) z důvodů finančních upravování a okrašlování Brna poněkud ochablo. Jen překlenuta část Ponávky, zřízeny

Jatky.

jatky s trhem na maso na Křenové u Svitavy (1877) a zakoupeny erární budovy v Solniční ulici, jichž větší část byla rozprodána soukromníkům.

G. Winterholler. A. šl. Wieser.

Úprava, rozšíření a okrášlení Brna nejvíce zdokonaleno za starosty Gustava Winterhollera (8. července 1880 až 29. července 1894) a Dra. Augusta šl. Wiesera (5. srpna 1894—x). V čase poměrně krátkém město rozšířilo se ve všech směrech, na některých stranách až ku hranicím sousedních obcí Žabovřesk, Králova Pole, Husovic, Židenic, Černovic, Komárova, Horních Heřpic, Bohonic, Líškovce, Kohoutovic, Jundrova a Kamenného mlýna. V Brně vzniklo mnoho nových budov a ulic, ba celé čtvrti městské, v nichž při nových budovách šetří se nejen potřeb a pohodlí obyvatelstva, nýbrž

Okrašlování města.

i pěkné úpravy vnitřní a zevní. Z Velkého náměstí stráž voj. r. 1881 byla přeložena do kasáren jesuitských, budova strážní a ohyzdné domky kramářské byly zbořeny (1881—85) a náměstí upraveno (obr. 19, 20, 21). Kostelní ulicí zjednáno spojení s náměstím Lažanského (1900). Dne 13. dubna 1896 vymoženo osvobození od daní a přirážek na 18 let pro 429 domů v obvodu bývalého vnitřního města, které budou z nova vystavěny. Následkem toho již vystavěno a staví se mnoho nových domů ve všech ulicích*). Bylo postaveno městské divadlo a okolí jeho upraveno (1882). Staré divadlo na Zelném trhu vyhořelo r. 1870 a postaveno prozatímné ve třídě Joštově naproti zemskému domu (1871 až 1882). České divadlo prozatím zřízeno 1881 ve velké dvoraně Besedního domu a r. 1884 v nynější budově od spolku soukromého. Byly postaveny mnohé krásné budovy školní od obce i státu a budovy pro ústavy městské, zemské, státní i soukromé, jež jsou ozdobou města: měšťanská škola chlapecká v Eliščině třídě (1881), dívčí v Jakubské ulici (1889), fara v Jakubské ulici (1900, obr. 22.), německý dům (1891), české gymnasium (1884), něm. škola průmyslová (1891), hypoteční banka (1898), škola

*) Podrobný seznam ve spise: Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn 1896 str. 259—62.

v Čechyňské ulici (1888), škola v Pisárecké ulici (1886), opatrovna pro měšťany tamže (1885), něm. škola obchodní (1898), Vesna (1897, obr. 23.), česká škola průmyslová (1901). V sadech, jež od r. 1886 spravuje F. Malý, byly zřízeny některé pomníky a pomníčky: Schillerův (1888), Studentům (1895), Grillparzerův (1892), Winterhollerův (1895) a Josefa II. (1892) na kolištích. D'Elvertův v sadech na Špilberku (1884), Josefa II. v Lužánkách (1888) a r. 1887 opraven obelisk na Františkově.

Obr. 20. Velké náměstí.

Nové čtvrti.

Kolem Brna i bývalých předměstí vznikly celé nové čtvrti městské s četnými ulicemi. Za Švábkou a Malou novou ulicí na pozemcích bývalých dvorů městského a tomášského vznikla nejzdravější a nejkrásnější část se širokými ulicemi: Údolní ulice, Obilní trh, Falkensteinerova ulice, Augustinská, Veveřská, Sirotčinská, Drascheova, Tivoli, Šturmova, Lichtenauerova, Giskrova, Pekárenská, Haberlerova, Antonínská, Cihlářská. Kolem Nové ulice: Reicheltova, Kafkova, Lösslova, Mundyho, Axmannova, Hraniční, U červeného mlýna, Rybniční ulice, Herringova, d'Elvertova, Lužánecká. Kolem rybníku Hutterova: Schmerlingova třída (obr. 24.), Van der Strassova, Linhartova, Grün-

nova, Hasnerova, Winterhollerovo náměstí, Mostecká ulice, Hutterova, Sadová, Beischlägrova. V Černých polích: Černopolní, Gutenbergova, Goldhannova, Gabelsbergrova, Bednářská, Vranovská, Frömmlova, Svitavská, Loutní ulice. Kolem Cejlu a Josefova: Zábrdovická, Lazaretská, Přadlácká, Jusova, Hvězdná*), Soudní (Ottova), Blativá, Příční, Ottova (překlenutá Ponávka), Offermannova, Valchářská, Radlín, Barvířská, Hauptova. Kolem struhy Svitaviny: Staffova, Špitálka, u Hráze, Körnerova ulice,

Obr. 21. Zelný trh.

Vaňkova (Wanieck), Ritschlova. Mezi Křenovou a Trnitou: u Masného trhu, Hoffova ulice. Mezi Trnitou a Starým Brnem: Široká ulice, Arnoldova, Plotní, Desátková, Zvoniční**), Kapustová, Rosická, u Severní dráhy. Kolem Vávrovy (Silniční) ulice: Gomperzova ulice, Náplavní. Janovicova, Svratecká. Kolem Videňky:

*) Vznikla r. 1876. Na pojmenování její bylo učiněno mnoho návrhův, o čem v městské registratuře je mnoho popsaných archův, ale nikde nestojí, proč nazvána Sterngasse. Poněvadž mezi návrhy jeden byl na Himmelgasse soudím, že sluje Hvězdná, jelikož byla poslední a před ní rozkládala se volná obloha. Po brněnském malíři Sternovi nenazvána.

**) Stávala tam zvonice pro obec Reslůvku.

Obr. 22. Fara u sv. Jakuba.

Příkopní ulice, Vinohradská ulice. Na Starém Brně: u Řečiště, na Nivách, Pivovárská ulice, Špilberská ulice. Úvoz upraven 1900 a nazván Reinerovou třídou. Za Úvozem vznikla čtvrť úřednická samých vill, jež seskupeny jsou v ulice: Lessingovu, Schillerovu, Uhlandovu, Rückertovu, Goetheovu a Lenauovu (1900). Za starosty Wiesera město Brno vzrostlo na **veleměsto.**

Velemě sto.

Vnitřní rozvoj.

S rozvojem vnějším musil postupovati také rozvoj vnitřní. Městská rada od nastoupení svého r. 1851 horlivě plnila povinnost svou v oboru vlastní působnosti i přenesené. K vykonávání moci policejní zřídila městskou stráž. Do r. 1866 byla na radnici policejní stráž vojenská, která byla podřízena c. k. policejnímu ředitelství a obci sloužila jen po svolení policejního ředitele, ač obec na její vydržování platila tři čtvrti potřeb. R. 1866 odtáhla do Vídně a místo ní byla zřízena civilní stráž policejní. Po rozhodnutí ze dne 10. ledna 1868 je v Brně městská policie i státní. Obor jejich působnosti byl přesně vyměřen. Kasárna policejní v Solniční ulici byla zrušena a proměněna ve školu. R. 1864 byla zřízena městská stráž hasičská, k níž 1. července 1867 přibyla stráž dobrovolných hasičů. R. 1872 po celém městě zaveden vodovod. Starý vodovod u Lamplova mlýna pod Františkovem hnal denně 25—30.000 věder nečisté vody ze struhy Svratčiny do nádržky na Františkově, kde se voda trochu pročistila a rozváděla do 8 kašen a 33 stojanů postavených na náměstích a ulicích. Pitnou vodu poskytovaly studny obecní a soukromé. Do některých studní už od 16. st. zavedena voda pramenitá od Králova Pole (sv. Antoníčka). R. 1860 obec zakoupila Kamenný mlýn s jezem za 66.375 zl., by získala čistší vodu, ale málo to prospělo. Proto dne 16. června 1869 městská rada učinila smlouvu s podnikatelstvem o nový vodovod, jenž čerpá vodu ze Svratky nad Kamenným mlýnem, v Pisárkách ji čistí a žene do města 150—200.000 věder čisté vody, která se také pije, ale vody pramenité nenahrazuje. Od 1. ledna 1902 převzala vodovod obec. Na svahu Žlutého kopce a na Špilberku jsou veliké nádržky pro vodovod. Od zřízení vodovodu 1872 zavedeno v Brně také kropení ulic. Rovněž dlažba a silnice v dobrém udržují se stavu. Velikého nákladu vyžadovalo kanalisování města. Do r. 1850 kanalisace byla jen ve městě. Jedna stoka ústila pod branou Židovskou do struhy Svratčiny naproti továrně Offermannově, druhá vedle Nové brány do Ponávky na Cejlu

Městská policie.

Hasiči.

Vodovod.

Dlažba. Kanalisace.

Obr. 23. Školy Vesniny.

a třetí kolem místodržitelství k Cejlu do Ponávky. Nyní jsou stoky ve všech ulicích a ústí do Svratky, Svitavy a do jejich struh. Také zdokonaleno osvětlování města. R. 1846 bylo zavedeno v Brně plynové osvětlení, ale plamenů r. 1848 bylo jen 1500, r. 1888 již 35.000 a r. 1900 obec dodávala již i světlo elektrické, které ovšem pro drahotu obecně zavedeno není. Od té doby projíždí ulice brněnské také elektrická dráha.

Osvětlování.

Elektřina.

Nejvíce vydala obec na zdokonalení zdravotnictví, na ústavy dobročinné a na školy. Do splynutí města s předměstími pečovaly o chudé a jiné nešťastníky jejich vrchnosti, farní úřady a také spolky. R. 1850 připadla péče o chudé obci. Do r. 1866 vykonával tu povinnost dobročinný spolek mužů (r. 1813), ženský spolek sv. Josefa (r. 1849) a spolek sv. Vincence (r. 1849). Po rozhodnutí místodržitelství ze dne 15. října 1866 pečuje o chudé komise chudinská, na kterou přešlo jmění dobročinného spolku mužského. Ta se dělí na 4 okresy a 21 chudinských komisí čtvrtních (nyní už 23), jež řídí čtvrtní a otcové chudých. Farář katolický ve své farnosti, když do komise přijde, je předsedou; farář evangelický a předseda náb. obce židovské chudé ku podpoře jen doporučují. R. 1870 bylo jim pečovati o chudé, o chudobinec na Cejlu (č. 73), o dvě opatrovny pro děti (na Novosadech a na ulici Köffillerově [bývala na Cejlu]). Nyní pečují ještě o asyl pro bezbytné (Černá pole), pro nezaměstnané (Kamenný mlýn) a o jesle pro nemluvňata. Obec 27. října 1862 přejala také opatrovnu pro schudlé měšťany (z r. 1840–45), pro něž r. 1885 vystavěla nádhernou budovu v Pisárecké ulici (zaopatření + 40 kr. denně). Dne 20. ledna 1864 přejala do vlastní správy také chorobinec u sv. Štěpána (pro nevyhojitelné chudé). R. 1850 na oslavu narozenin císařových založen fond pro sirotky, jenž 31. ledna 1864 přešel ve správu obce. Sirotci byli chováni u soukromníků. R. 1870 rodák brněnský majitel dolů rytíř Jindřich Drasche věnoval rodné obci 20.000 zl. na dobročinný účel, což bylo podnětem, že obec r. 1872 vystavěla sirotčinec pro chlapce za dvorem tomášským. Sirotčinci dostalo se mnohých odkazů, největších od Val. Falkensteinera († 1884) a od MUDr. Josefa Linharta († 1886). Pro děvčata r. 1884 byl zřízen sirotčinec v Kuřimě. Kromě toho trvá fond sirotčí, z něhož vydržují se někteří sirotci u soukromníků. Když Čechové r. 1881 zřídili

Péče o chudé.

Sirotčinec.

školku mateřskou na posílení školy národní, tedy působením starosty Winterhollera a major-auditora Adolfa Beischlägra téhož roku byly zařízeny mateřské školky německé pro 3—6leté děti, jichž od obce do r. 1900 zřízeno 18. České školky mateřské počtem 11 musí vydržovati brněnská Matice školská. Na oslavu 40letého panování císaře Františka Josefa za návštěvy jeho v Brně 28. června 1892 položen základ pro všeobecnou opatrovnu všech chudých příslušníků brněnských na konci Giskrovy třídy, Školky. Chudobinec.

Obr. 24. Schmerlingova třída.

kam převeden byl také chorobinec od sv. Štěpána, jenž splynul s opatrovnou (1893). U sv. Štěpána byla zřízena útulna pro dívky. Českou útulnu pro dívky musí vydržovati soukromý spolek. Kromě obce pečuje o chudé několik spolků soukromých.*)

Na zdraví obyvatelstva obec vydržuje několik lékařův a hojný počet jiných osob potřebných. R. 1888 zřídila na Červeném kopci nemocnici pro stížené nemocí nakažlivou. Tuto nemocnici epidemickou r. 1895 převzala do správy země. Zdravotnictví.

*) Podrobný výpočet ve spise: Adress-Buch von Brünn und den Vororten, jejž od 1898 vydává knihkupec K. Winkler.

R. 1885 utvořila se v Brně dobrovolná stanice ochranná, která působí velmi blahodárně (v ulici Sonnenfelsově). Pro celé Brno r. 1883 byl zřízen ústřední hřbitov za Vídeňkou; avšak židé nechtěli se sloučiti s křesťany a podrželi hřbitov vlastní za Olomuckou ulicí.

Hřbitovy.

Školství. Největší náklad vede obec na německé školy. Když splynulo město s předměstími, připadla městu péče nejen o školu hlavní u sv. Jakuba (3třídní), nýbrž také o farní na Nové ulici (2třídní), na Dolním Cejlu (2tř.), v Zábrdovicích (2tř.), na Křenové (3tř.), na Novosadech (2tř.), na Nivkách (2tř.) a na Starém Brně (2tř.) Bylo 8 škol s 3500 dětmi a 22 učiteli. Kromě těch byla v Brně dívčí škola (3tř.) u uršulínek, evang. škola a c. k. norm. škola.

Školy obecné. Dne 22. března 1853 bylo školství obecní reorganisováno: školy u sv. Jakuba, na Nové ulici, na Křenové, na Nivkách a na Starém Brně proměněny ve 4třídní hlavní školy farní a všechny ostatní ve 3třídní školy farní. Plat učitelům byl upraven. R. 1863 byla zřízena škola dívčí na Josefově. Zato česká škola v Zábrdovicích r. 1864 byla zrušena: brněnské děti byly přiděleny na Josefov a na Cejl, venkovské z Husovic, Židenic a z Juliánova byly odkázány domů, kde pro ně byly zřízeny školy české. R. 1864 byla zřízena škola pro chlapce v Cyrillské ulici a r. 1866 škola dívčí u sv. Jakuba. Chlapecká byla přeložena do policejní kasárny v Solniční ulici. R. 1867 bylo upraveno vyučování industriální na školách. Dne 1. října 1868 byla zřízena vyšší dívčí (měšťanská) škola v Eliščině třídě, pro niž 1869 vystavěna budova v ulici Deblinově na kolišti (obr. 25.). K ní 17. září 1870 byla připojena c. k. vzorná škola pro dívky čili c. k. paedagogium ženské, první to v Rakousku. Tehdy už byly dívčí školy: u sv. Jakuba, na Josefově a na Křenové; chlapecké: v Solniční ulici, na Nové ulici, na Cejlu a v Čechyňské ulici; pro chlapce i pro děvčata: na Starém Brně, na Nivkách (Školní ulice) a na Novosadech = 11 škol.

Neobyčejný rozvoj škol v Brně nastal, když 14. května 1869 byl vydán říšský zákon, kterým škola byla vyňata z moci církve a podřízena státu. Potom vedle škol obecných (1—7tř.) byly zřizovány také školy měšťanské (3tř.). R. 1900 byly v Brně: měšťanská i obecná škola chlapecká kor. prince Rudolfa v Eliščině třídě, měšť. škola pro chlapce císaře Frant. Josefa v Čechyňské ulici, měšťanská škola s obecnou pro chlapce v ulici Veveřské a mě-

Školy měšťanské.

šťanská i obecná pro chlapce na Cejlu (4). Dívčí školy měšťanské: vyšší dívčí v Deblínově ulici, měšťanská s obecnou kor. princezny Štěpánky v Jakubské ulici, měšťanská císaře Františka Josefa v Čechyňské ulici, měšťanská škola v Pisárecké ulici a měšťanská škola na Josefově (5). Obecné školy chlapecké: v Hradební ulici, na Nové ulici, na Vranovské ulici, na Křenové, v Čechyňské ulici, na Novosadech, v Pisárecké ulici a na Vídeňce (8 + 3 = 11); dívčí: v Solniční ulici, na Veveřské, na Vranovské, v Příční

Obr. 25. Vyšší dívčí škola s ústavem učitelek.

ulici I., v Příční ulici II., v Čechyňské ulici a v Pisárecké (7 + 1 = 8).

Po tuhém odporu a vzdoru obec byla přinucena za místodržitele svob. p. Karla Korb-Weidenheima (1880—1881) r. 1881—2 zříditi první českou školu pro chlapce i pro dívky na Josefově (nyní na Winterhollerově náměstí).*) Ministerstvo nařídilo r. 1883—4 zříditi českou školu na Křenové (Čechyňská ulice) a r. 1886—7 třetí českou školu obecní na Starém Brně. Zároveň rozhodnuto 15. května 1886, by rozmnožování českých

České školy.

*) Podrobně vylíčeno ve spise: Zápas o české školy v hlav. městě Moravy. V Brně 1888.

škol v Brně budoucně dálo se jen dle § 12. zem. zákona mor., že totiž škola, která po pět let větší část tříd musila rozděliti v oddělení (paralelky), má býti rozdělena ve dvě školy samostatné. Dle toho zákona vynuceno rozdělení chlapecké školy na Winterhollerově náměstí i dívčí v ulici Hutterově a zřízeny škola chlapecká v Giskrově třídě (1898), kam dostati se má také škola dívčí (1900). Máme tedy české školy obecné: 2 chlapecké, 2 dívčí a 2 pro chlapce i pro děvčata = 6 škol. Kromě obecních je v Brně několik soukromých škol národních.*) Vedle škol obecních obec platí ještě na něm. státní reálku, na něm. zemskou reálku, na něm. dívčí paedagogium, na něm. školu průmyslovou, na něm. školu obchodní, na něm. pokračovací školy průmyslové i obchodní a na některé soukromé školy německé.

Vydání obecní.

Náklad na školy, na úřady a ústavy obecní je ohromný. Správa obce brněnské r. 1851 stála 101.123 zl., ale r. 1900 již 728.929 korun. Veškeré vydání obce r. 1900 (správa, obecní majetek, místní policie, dobročinné ústavy, školy, vojenství, sčítání lidu, veřejná bezpečnost, mimořádné vydání) 3,717.959 K.

Příjmy.

Veškerý příjem 3,529.174 K. Nekryto 188.785 K.**) Příjmy obce tvoří: majetek nemovitý (úřední budovy, školy, městské ústavy, městské domy, kasárny, domy dobročinných fondů, pozemky městského dvora (staré cvičiště) a zemský statek Kuřim-Vohančice.***) R. 1895 majetek nemovitý byl pojištěn na 2,442.612 zl., ale skutečná cena je větší. R. 1900 pro ekvivalent oceněno jmění nemovité na 3,372.310 K 98 h.

Přirážky obecní.

Poněvadž příjmy z tohoto majetku na vydání nestačí, připlácejí poplatníci: 1. staré 3 činžovní krejcary (17. listopadu 1851 druhý, 20. října 1853 třetí), které 3 kr. konvenční rovnají se 5 kr. r. č. (šesták konvenční = desetníku stříbra); 2. přirážku k dani státní až 25% (vyšší musí býti povolena sněmem a císařem); 3. přirážku k dani potravní až 25% (8. dubna 1851), kterou od r. 1859 obec má v nájmu od státu; 4. za přijetí v obec (6. září 1849 dva dukáty, od 30. března 1895 již 50 zl.); 5. za udělení práva měšťanského (od 6. září 1849 šest dukátů, od 30. března 1895 již 100 zl., kdo už byl přijat

*) Podrobně: Adressbuch 1900.

**) Gemeinde-Verwaltung 1900 str. 80 atd.

***) Podrobný výpočet: Gemeinde-Verwaltung 1896 str. 62—65.

v obec jen 50 zl.); 6. daň ze psů (od 17. října 1870); 7. poplatek za připojení domu ke stoce městské (od 8. ledna 1886 za m^2 zastavené plochy 14 kr.); 8. poplatky trhové*) (od 3. dubna 1829 z místa 2, 3, 4 kr., z hektolitra obilí $2^1/_2$ kr., z koně 20 (od 1900 korunu), z vozu 10 (15) kr. z dobytka 20 (10) kr.; 9. taxu stavební (od 16. června 1894); 10. veřejné poplatky (za hudbu, dražbu, pokuty, mýto v Zábrdovicích a j.); 11. poplatek za přeložení pracháren (od 21. dubna 1894) a 12. vojenskou přirážku ubytovací (od 25. ledna 1888). Zákonem ze dne 30. prosince 1874 povolena Brnu půjčka $3^1/_2$ milionu zl. a zákonem ze dne 26. dubna 1896 nová půjčka 10 milionů zl., nač povolena 5% přirážka k čistému nájemnému, již platí strany ubytované (dosud 2%). Dluhy obce r. 1900 byly 18,445·295 K 47 h.**) Dluhy.

Aby poplatníci všechny platy řádně zaplatiti mohli, musí se náležitě přičiniti. V oboru práce hmotné obyvatelstvo živí se zemědělstvím, průmyslem a obchodem. Od splynutí města s předměstími zemědělství v Brně nabylo opět veliké důležitosti, takže velká část obyvatelstva předměstského (na Starém Brně, na Vídeňce, na Novosadech) živí se pěstováním zeleniny, ovoce, vína i obilí. Podporou značnou tomuto rozvoji byl spolek ku zvelebení ovocnictví, vinařství a zahradnictví (Obst- Wein- und Gartenbau-Verein) s pěknou pomologickou zahradou a školou na Vídeňce. Byl to odbor c. k. mor. hospodářské společnosti v Brně. R. 1900 vznikly z toho spolku dva: německý a český. Živnosti. Zemědělství.

Většina obyvatelstva však živí se průmyslem a obchodem. Průmysl je řemeslný a továrnický. Řemeslný utrpěl zrušením cechů r. 1859 tak, že poklesla dovednost řemeslníkův a zahnízdila se vypočitavá nesvědomitost a povrchnost. Na odstranění toho r. 1883 byla zřízena živnostenská společenstva a družstva, jež mají hájiti zájmy dělníkův i zaměstnavatelů vždy v oboru několika příbuzných živností. R. 1900 bylo v Brně 28 společenstev: 1. živností stavebních, 2. pekařů, 3. knihařů, rastrirníků, fotografův a malířů písma, 4. knihtiskařů, písmolijcův a kamenotiskařů, 5. pokryvačův a dlaždičů, 6. řezníkův, uzenářův a mydlářův, 7. holičův a vlásenkářů, 8. hostinských a kavárníků, 9. sklenářů, 10. obchodní gremium, 11. společenstvo neprotokol. Průmysl. Společenstva.

*) R. 1898 obec zrušila starodávné trhy starobrněnské (3 osmidenní).

**) Gemeinde-Verwaltung 1900 str. 73.

obchodníků, 12. spol. protokol. obchodníků, 13. spol. krejčích, 14. zemské spol. kominíků, 15. drožkářů, 16. povozníků, 17. koželuhův a plstníků, 18. spol. řemesel nepříbuzných, 19. malířů, natěračův a pozlatníků, 20. výrobcův a nálevců lihovin a sodovky, 21. obuvníkův a kopytářů, 22. zámečníků, klempířův a kovářů, 23. stolářův a soustružníkův, 24. čalouníkův, prymkářů, provazníkův a květinářů, 25. hodinářův a zlatníků, 26. kolářů, bednářův a zátkářů, 27. vyrábitelů prádla a ozdob a 28. společenstvo cukrářů. Tovární. Továrnický průmysl utrpěl velice vídeňským krachem 1873, úpadky místními, nepoctivou soutěží a častými stávkami. Nicméně pořád kvete nejvíce průmysl vlněný. Domácí vlny není dostatek, poněvadž pohynul na Moravě chov ovcí, ale spracovává se cizí vlna zámořská. V posledních 20 letech vedle vlny spracovává se také mnoho bavlny. Od let 1880 látky z česané příze zatlačují látky z vlny česané. Látky brněnské na mužské šaty podnes v Rakousku v obchodech jsou na prvním místě, ač v posledních letech značně ustupují látkám ze severních Čech (Liberec). Kvete také průmysl hedvábnický a lněný, pro nějž byly zřízeny četné barvírny, tiskárny, appretury. Koželužský přešel z rukodělného v továrnický (boty, rukavice). Vzmáhá se průmysl chemický (plynárna, elektrárna, svíčky, olejová rafinerie, potaž, mastnoty, cukrovar a j.) a sladovnický. Nejlépe prospívá průmysl strojnický a železářský, který spracovává rudu až ze Štyrska a ze Švédska. V poslední době továrny brněnské proměňují se z důvodů konkurenčních ve veliké podniky akciové.*) Společnosti akciové.

Obchod. Obchod v Brně je značný, poněvadž město leží na křižovatce evropské od jihu k severu a k severovýchodu; ale zůstává pořád jen domácím, poněvadž chybí křižovatka od západu k východu. Chybí také doprava vodou, takže Brno nemůže státi se centrem comercionelním. Modní zboží, sukno a shawly vyvážejí se z Brna do Italie, Francie, Německa, Rumunska, Srbska, do Asie ano i do Ameriky.**)

Ústavy podpůrné. Na podporu průmyslu a obchodu jsou v Brně mnohé ústavy a úřady: obchodní a průmyslová komora (1850), která ročně podává podrobnou zprávu o rozvoji průmyslu a obchodu v Brně

*) Podrobný seznam v Adressbuch von Brünn 1901.

**) Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien 1897 str. 472.

i v obvodě komorním, školy pokračovací průmyslové i obchodní (něm. i č.), průmyslové (něm. i č.), obchodní (něm. i č.), tkalcovská, reálky (něm. i č.), techniky (něm. i č.) a rozličné kursy soukromé, společenstva, gremia, akciové společnosti, spořitelny, záložny, c. k. soudy pro průmysl, pro obchod, advokátní komora, c. k. inspektorát pro průmysl, průmyslové museum, tržnice, dražebna, pojišťovny, dělnické nemocenské pokladny, lázně, banky a úvěrní ústavy, konsuláty (Argentina, Belgie, Francie, Italie, Německo, Nizozemsko, Persie, Srbsko, Španělsko, Turecko a Unie severoamerická), odborné časopisy, c. k. pošta, telegraf, telefon a dráhy. Poněvadž tedy o rozvoj práce lidské v Brně v zemědělství, v průmyslu i v obchodě svědomitě pečují stát, země, obec, spolky i jednotlivci, docíleno také pěkného rozvoje ve všech živnostech.

Práce duševní. Náboženství.

Totéž pozorovati také v oboru kultury duchové. O potřeby náboženské pečují hlavně úřady církevní. Biskup hr. Antonín Schaffgotsche dle předpisů sněmu tridentského r. 1853—4 zřídil v Brně v Dominikánské ulici (nyní bened. tiskárna) pacholecký seminář pro dorost duchovenstva, jenž r. 1858 byl ubytován v nynější budově s kaplí sv. Cyrilla a Methoděje na ulici Veveřské. Za biskupa Karla Nőttiga (1871—1882) r. 1877 byl utvořen stavební fond, z něhož se opravuje chrám sv. Petra spůsobem přiměřeným stavebnímu slohu. Nynější biskup Dr. Fr. Bauer (1882—x) opravu úsilovně provádí dle plánů prof. A. Prokopa. Také zbudoval při sídle biskupském v bývalém mezihradbí krásnou kapli našeho Vykupitele a P. Marie, kterou r. 1887 vystavěl Ed. Exner dle nákresů Aug. Prokopa. Od r. 1852, kdy v Brně konány missie horlivých redemptoristů, ročně v květnu koná se májová pobožnost u sv. Petra německy a u sv. Jana česky. Smlouvou mezi arcibiskupem olom. a biskupem brněnským dne 2. listopadu 1852 biskupství brněnskému připadlo panství Chrlice. Témuž biskupství patří také statky bývalého probošta čili statky sv. Petra, kdežto velkostatek Podolí náleží brněnské kapitule. Papež Pius IX. 16. prosince 1852 udělil právo infule a pontifikalií také archidiakonu, takže kapitula brněnská (6členná) má dva infulované preláty (děkan i archidiakon). Správu farní vedou vikáři. Ve filiálním chrámě sv. Michala při studiu (škole) bohoslovecké služby boží konají se česky, kdežto u sv.

Biskup.

Kapitula.

Fary.

Petra většinou německy. U sv. Jakuba v l. 1873—1901 byla provedena úplná oprava vnitřní i zevní, takže chrám stal se ozdobou města. Okolí chrámové bylo upraveno a naproti chrámu byla postavena krásná fara v prodloužené ulici kostelní (1901). U sv. Tomáše r. 1849 byla zavedena slavnost božího Těla v neděli po božím Těle, která slavnostně koná se podnes. Chrám byl uvnitř i zevně opraven. Farnost neobyčejně vzrostla, takže fara potřebám obyvatelstva nepostačuje. Rovněž nepostačuje již potřebám obyvatelstva fara P. Marie v Zábrdovicích. Pro farnost zábrdovickou r. 1854 byl zřízen nový hřbitov na Černých polích, na nějž se pochovávalo do r. 1883, kdy byl zrušen zároveň se hřbitovem městským v Antonínské ulici i starobrněnským
Hřbitov. na Vídeňce a zřízen ústřední hřbitov za Vídeňkou při rozcestí silnice k Vídni a k Jihlavě. Rovněž sotva již stačí potřebám obyvatelstva fara sv. Jana u minoritův a naprosto nestačí fara u sv. Magdaleny. Fara u P. Marie na Starém Brně vzrostla rovněž měrou úžasnou; ale konvent kláštera augustinského všem potřebám horlivě vyhovuje. V l. 1885—1901 dle návrhu architekta Aug. Prokopa vnitřek i zevnějšek chrámu byl úplně opraven, takže je nejkrásnějším chrámem v Brně (obr. 26.). Farnosti brněnské: u sv. Petra, u sv. Jakuba, u sv. Tomáše, u P. Marie v Zábrdovicích, u sv. Jana (minorité), u sv. Magdaleny a u P. Marie na Starém Brně byly upraveny r. 1784, kdy Brno s předměstími mělo 19.000 obyvatel. Do r. 1900 obyvatelstvo vzrostlo na 109.361, ale počet far (7) se nezměnil, z čehož plyne, že fary potřebám obyvatelstva vyhověti nemohou, a nastala nejvyšší nutnost, aby náboženský fond zřídil potřebné fary nové.

Kromě farních chrámů potrvaly v Brně: chrám sv. Kříže při klášteře kapucínském, sv. Michala při alumnátě, P. Marie
Kaple. v kasárnách jesuitských, kaple P. Marie při ústavě šlechtičen v Kobližné ulici, kaple sv. Salvatora v ústavě pro slepé (1847), kaple sv. Trojice na Špilberku, kaple sv. Kříže v robotárně na Nové ulici (1838), kaple P. Marie v trestnici na Cejlu, kaple P. Marie při voj. nemocnici v Zábrdovicích, chrám sv. Josefa při klášteře uršulinském, kaple sv. Štěpána na Křenové, kaple sv. Anny v nemocnici (1869), chrám sv. Leopolda při klášteře milosrdných bratří na Vídeňce a kaple sv. Alžběty při klášteře alžbětinek. Zbořeny byly: chrám sv. Mikuláše na Velkém náměstí (1870), kaple sv. Františka na konci Údolní ulice (1888),

Obr. 26. Chrám P. Marie na Starém Brně.

kaple sv. Cyrilla i Methoděje v bývalé ochranovně na Černých polích (1888) a kaple sv. Františka v bývalém sirotčinci na konci Cejlu (1900). Zrušeny beze služeb božích stojí: kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici, kaple P. Marie (sv. Václava) s kaplí sv. Cyrilla i Methoděje v kasárně na rohu Dominikánského náměstí a ulice Veselé. Nově vystavěny byly: kaple sv. Cyrilla i Methoděje v pach. semináři v ulici Veveřské (1858), kaple sv. Kříže v zemském blázinci u Černovic (1863), kaple P. Marie v ústavě mariánském na Nové ulici (1878), kaple sv. Karla Bor. v ústavě milosrdných sester v Údolní ulici (1871), kaple v českém ústavu učitelském při Svratce (1877), kaple v II. něm. gymnasiu v ulici Vávrově (1883), kaple v I. čes. gymnasiu v ulici Schmerlingově (1884), kaple P. Marie při biskupské residenci na Petrově (1887), kaple sv. Cyrilla i Methoděje v mor. zem. ochranovně pro zanedbané děti na Nové ulici, kam 1888 byla převedena ochranovna z Černých polí; kaple Marie Magdaleny v zemské porodnici na Obilním trhu (1888), kaple sv. Františka de Paula v dívčím sirotčinci v Pisárkách (1900) a překrásná kaple Svaté rodiny, kterou 1901 zbudoval biskup brněnský při ústavu ošetřovatelek nemocných (sestry III. řádu sv. Františka) v ulici Sirotčinské. Tyto soukromé kaple nahrazují částečně služby boží, jimiž fary obecenstvu nestačí.

Katolíci. R. 1900 bylo v Brně katolíků 98.414. Nové ústavy katolické v Brně vznikly: r. 1853 byly do Brna uvedeny milosrdné sestry sv. Vincence ze Štyrského Hradce, jimž byl svěřen vychovávací ústav pro osiřelé a zanedbané dívky „Vincentinum“ na konci Cejlu, při němž zřídily německou školu dívčí (1855). Ústav r. 1900 byl přeložen do Pisárek, kde proň vystavěna krásná budova s kaplí. Je vydržován z darů. R. 1864 přišly do Brna milosrdné sestry sv. Karla Boromejského a zřídily si v Údolní ulici vychovávací ústav s německou národní školou pro dívky. Při ústavě vystavěli kapli sv. Karla (1874) a útulnu pro chorobné ženy (1882). R. 1871 usadila se v Brně „Společnost dcer božské lásky“, která zřídila na Nové ulici ústav mariánský pro přechovávání služek a chudých sirotků. Při ústavě je kaple (1878) a soukromá škola. R. 1890 byl zřízen v Sirotčinské ulici ústav pro ošetřovatelky nemocných z prostředků mor. vlasteneckého spolku pomocného a vlast. pomocného spolku pani pro Moravu. Ústav řídí kongregace

sester sv. Františka (III. řádu). Úsilím biskupovým vybudován při ústavě krásný chrám (kaple).

Evangelíci jazyka německého (augsburského vyznání) v l. 1863—67 vybudovali si krásný chrám gothický na nám. Eliščině, jejž vystavěl Mořic Keller dle plánů víd. architekta J. Ferstela. Evangelíci jazyka českého (reformovaní) vystavěli si útulný kostelík pod Špilberkem na Pekařské ulici (1895). Židé r. 1854 vystavěli si chrám v krásném slohu románském na Křenové v ulici Chrámové dle plánů Schwendeweinových. R. 1886 chrám rozšířili a opravili. R. 1900 bylo v Brně evangelíků augsb. vyznání 1997 a helvetského vyznání 470, židů 8243, jiných vyznavačů 143 a bez vyznání 94. Evangelíci. Židé. Ostatní.

Utěšeně rozkvetlo v Brně za císaře Františka Josefa školství. Kromě uvedených národních škol obecných je v Brně hojně také národních škol soukromých. Ke školám národním přibyl nový druh pokračovacích škol průmyslových a obchodních pro chlapce i pro děvčata.*) Také vznikl veliký počet škol odborných nižších i vyšších: hudební, varhanická, klavírní, operní, malířská, kreslířská, pro cizí jazyky, pro těsnopis, pro nauky obchodní atd., jež zařídily buď jednotlivci nebo spolky. Všechny školy odborné jsou německé a české. R. 1860 byla v Brně zřízena soukromá škola tkalcovská, kterou r. 1882 přejal do správy stát a 1899 proměnil v průmyslovou školu tkalcovskou s vyučovacím jazykem německým a českým v ulici Františka Josefa.**) Od r. 1775 byla v Brně c. k. škola normální, která r. 1870 byla proměněna v učitelský ústav s vyučovacím jazykem německým; ale již 1871—2 vyučovacím jazykem stanovena čeština. Ústav od r. 1849 byl v nájmu v klášteře minoritském, až r. 1878 vystavěna proň budova na Starém Brně při Svratce. R. 1870 byl v Brně zřízen také učitelský ústav německý pro dívky při městské škole dívčí, s níž splynul v c. k. dívčí paedagogium, nejstarší v Rakousku. R. 1872 bylo zřízeno c. k. německé paedagogium mužské (Schmerlingova ulice) a c. k. české paedagogium dívčí (Vávrova ulice). R. 1873 byla zřízena c. k. německá škola Školy: národní, pokračovací, odborné, učitelské ústavy,

*) Podrobný seznam v Adressbuch 1900 str. 58.—61.

**) Rozvoj škol odborných a středních dle spisu: Neubauer-Diviš: Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich. Wien 1900.

průmyslová (v Eliščině třídě, od r. 1891 na Winterhollerově náměstí) a c. k. něm. škola pro kreslení. R. 1886 dámský
Vesna. spolek „Vesna“ založil českou školu dívčí v Augustinské ulici. Škola Vesnina v kratičké době netušeně rozkvetla ve vyšší školu dívčí, ve školu průmyslovou a obchodní. R. 1901 Vesna zřídila dívčí lyceum (6třídní). Touže dobou 1886 byla zřízena v Brně c. k. česká škola průmyslová (v ulici Sirotčinské, Falkensteinerově a od r. 1901 v Lichtenauerově). R. 1891 byla zřízena při porodnici c. k. škola pro babičky. R. 1895 byly zřízeny česká škola obchodní (v Giskrově ulici) a německá škola obchodní (v Eliščině ulici). R. 1898 německý spolek dámský (Frauenerwerb-Verein) zřídil odborovou školu pro dívky německé o 11 odborech v ulici Schmerlingově a r. 1901
Lycea. obec brněnská německé dívčí lyceum (6třídní) v ulici Panské.

Školy střední. Revoluce r. 1848 spůsobila převrat také v rozvoji středních a vysokých škol v Brně. Organisace gymnasií a reálek v Rakousku z r. 1849 uplatnila se také v Brně. Filosofická škola od minoritů (1807—1849) byla připojena k c. k. gymnasiu (6třídnímu), které bylo proměněno v c. k. vyšší gymnasium se světskými professory (8třídní), pro něž r. 1862 vystavěna budova na Eliščině náměstí. Škola normální r. 1849 z gymnasijní budovy v ulici Veselé přestěhovala se k minoritům. R. 1851 byla zřízena v Brně c. k. německá reálka, pro kterou 1858 obec postavila budovu v Janské ulici. R. 1857 obec zřídila nižší reálku německou na Starém Brně (v radnici), kteráž r. 1871 byla proměněna ve vyšší (v Eliščině ulici) a 1886 byla přejata do správy zemské. R. 1866 císařem bylo Čechům dáno c. k. české gymnasium (slovanské), jež r. 1867 bylo otevřeno v ulici Hradební a r. 1884 vystavěna pro ně pěkná budova v ulici Schmerlingově (Alejové). R. 1871 bylo zřízeno c. k. II. německé gymnasium (reálné), pro něž r. 1882 vystavěna budova v ulici Vávrově. R. 1880 byla zřízena c. k. česká reálka na Křenové a r. 1885 c. k. II. české gymnasium na Starém Brně (v ústavu učitelském).

Školy vysoké. Stavovská akademie v Brně zanikla, když r. 1850 byla zřízena c. k. technika, pro niž r. 1860 byla vystavěna budova na Eliščině náměstí. Usnesení sněmu zemského z r. 1849, aby na technice všem předmětům učilo se německy a česky, provedeno nebylo. Teprve r. 1899 císař pán zřídil nám v Brně

c. k. techniku českou. Ústav bohoslovecký trvá od r. 1807. University se obyvatelstvo úsilně domáhá, ale pro spory národnostní posud marně.

Vedle škol pečují o vzdělání obyvatelstva musea, sbírky, knihovny a vzdělávací spolky. Františkovo museum stalo se za císaře Frant. Josefa střediskem vědecké činnosti německých spisovatelů na Moravě, jsouc sídlem c. k. mor. slez. společnosti ku zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy (K. k. m. sl. Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft, der Natur- und Landeskunde), jejíž předsednictvo řídilo také museum. R. 1850 při c. k. hospodářské společnosti utvořila se „historicko-statistická sekce“ za účelem, by vydávala prameny a pomůcky k dějinám Moravy a Slezska. Vydala mnoho objemných spisův a v l. 1855—1896 vydávala vědecký časopis „Notizenblatt“. Spisy a časopis této sekce přinášely práce všech vědeckých pracovníků brněnských i německých na Moravě vůbec.*) V čele stál neunavný Chr. d'Elvert († 1896). R. 1897 historicko-statistická sekce proměnila se v samostatný spolek pro dějepis Moravy a Slezska (Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens), jenž ročně vydává svůj Časopis (Zeitschrift des V...). Pro správu Františkova musea r. 1893 utvořila se „musejní sekce“ při c. k. hospodářské společnosti, která je spravovala do konce r. 1899, vydávajíc sborník vědecký „Annales“ (4 roč.). Toho roku Františkovo museum bylo převzato do správy zemské. Pro správu zemského musea Františkova utvořila se úplně samostatná Společnost musejní s úplně rovnoprávným oddělením českým a německým. Společnost musejní začala činnost svou 1. ledna 1900, od které doby vydává musejní Časopis český a německý. Bývalá c. k. m. sl. společnost koncem r. 1899 zanikla, rozplynuvši se v česko-německou Společnost musejní a ve dvě Společnosti hospodářské (českou a německou). R. 1873 bylo v Brně založeno průmyslové museum pro zvelebení vkusu a zušlechtění průmyslové práce ve stavu dělnickém a živnostenském. Pěkná budova pro ně byla vystavěna v Eliščině třídě (1874). Udržuje se podporou státu, země, obce a brněnské komory

Ústavy osvětové. Museum. Společnost. Sekce. Chr. d'Elvert. Společnost musejní. Společnosti hospodářské. Průmyslové museum.

*) Podrobný seznam za dobu 1851—1888 vydal Dr. W. Schram ve spise „General-Repertorium atd.“ Brünn 1889.

obchodní a živnostenské. R. 1888 utvořen byl v Brně český
Spolek musejní. spolek musejní, jehož bohatá knihovna i sbírky r. 1901 byly dány do zemského musea Františkova. Spolek musejní vydává moravskou Vlastivědu. Střediskem vědeckých pracovníků
Matice moravská. českých z Brna i z Moravy je Matice moravská, která r. 1853 vznikla z „Národní Jednoty sv. C. a M.“ (Dr. Helcelet) a od r. 1853 vydala mnoho spisů poučných. Od r. 1869 vydává vědecký Časopis.*) V čele Matice moravské až do smrti (26. prosince 1901) stál
V. Brandl. slavný učenec Vincenc Brandl.**)

Při museích a vědeckých spolcích jsou poučné sbírky
Knihovny. a bohaté knihovny. Knihovny mají: zemské museum Františkovo, něm. spolek historický, čes. spolek musejní, zemský archiv, průmyslové museum, Matice moravská, něm. spolek přírodovědecký, technika německá, technika česká, biskupský alumnát, pacholecký seminář, všechny školy střední, odborné i národní, klášter augustinský, minoritský, kapucínský, český spolek čtenářský (1861), spolek německého domu (1891), komora průmyslová a obchodní a skoro každý vzdělávací spolek český i německý. V Brně je také několik lidových knihoven českých a několik německých. Stálé obrazárny jsou: zemská v museu Františkově a městská Gomperzova ve starém domě zemském.
Obrazárny.
Výstavy. Občasné výstavy obrazů pořádají německý spolek a český spolek přátel umění.

Účinek všech uvedených ústavů pro vzdělání duchové jeví se u Čechův i u Němců brněnských dosti utěšeně v rozkvětu
Literatura. literatury vědecké i krásné, v podivuhodném počtu časo-
Umění. pisův***) a v patrném zdokonalování obyvatelstva v umění hudebním, malířském a sochařském; ano i praktičtí stavitelé snaží se vyhověti požadavkům aesthetickým (krásy).†) Nejpatrnějším

*) Proměna „Národní Jednoty“ v „Matici Moravskou“ je vypsána v Riegrově Naučném Slovníku. Podrobný seznam prací v Časopise Matice Moravské (1869 až 1901) podal Fr. Rypáček v Časopise M. M. r. 1901 str. 1—60 (Repertorium).

**) Žijících spisovatelů neuvádím schválně ani se strany české ani se strany německé.

***) Dle spisu Adressbuch 1901 str. 92—95 vycházelo v Brně r. 1900 jen časopisů 80 (českých i německých).

†) Podrobně rozkvět německé literatury, divadla, hudby, malířství, architektury s plastikou a uměleckého průmyslu v Brně vylíčili Leo Smolle, Chr. d'Elvert, W. Schram, August Prokop a Karel Schirek v díle „Die öst. ung. Monarchie in Wort und Bild.“ Mähren und Schlesien. Wien 1897 str.

Obr. 27. Vnitřek chrámu P. Marie na Starém Brně.

Obr. 28. Hlavní oltář v chrámě P. Marie na Starém Brně.

Celkový pohled na Brno se Špilberku.

Obr. 29. (I.)

Obr. 30. (II.)

Obr. 32 (IV.)

měřítkem vzdělanosti hmotné i duchové v obyvatelstvu brněnském (německém i českém) je neobyčejný počet spolků německých i českých a síla národního vědomí v obyvatelstvu německém i českém.

Spolky. Spolků bývá tím více, čím obecnější a větší je vzdělanost. R. 1848 bylo v Brně jen několik spolků německých a jediný spolek český (Moravská Jednota). R. 1900 bylo v Brně 323 spolků německých, 13 německočeských a 119 českých. Jsou to spolky vědecké, vzdělávací, dobročinné i zábavné. Kromě těch r. 1900 bylo v Brně 29 společenstev živnostenských, jedno gremium a 65 pojišťoven.*)

Národní vědomí. S rozvojem vzdělanosti duchové i hmotné vzrostlo v Brně v posledních 50 letech také vědomí národní v obyvatelstvu českém i německém. Do r. 1848 vědomí národního v obyvatelstvu brněnském nebylo; skoro každý mluvil německy a „moravsky". R. 1848 rozdělil vzdělance brněnské na stranu německou a „slovanskou". Každá strana hledala opory v lidu, jejž vzdělanci začali uvědomovati.

Němci. Strana německá měla práci snadnou; neboť opírala se o staletou minulost a byla podporována městskou radou, úřady státními, zemskými, rozličnými spolky a peněžními společnostmi.

Čechové. Strana naše měla práci nad pomyšlení těžkou, poněvadž všechny uvedené korporace rozvoji jejímu všemožně překážely; ano i biskup Schaffgotsche r. 1849 zakázal duchovenstvu choditi do „Mor. Jednoty (sv. Cyrilla a Methoděje)", poněvadž byla osočena ze svobodomyslnosti. Duchovenstvo r. 1850 založilo nový spolek „Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje". Však všechny ústrky a pronásledování nedovedly zlomiti nadšení, vytrvalosti a obětavosti pravých vlastenců (hlavně kněží). Pádem absolutismu (1860) nastala pro naši národnost doba lepší. Poustál proti nám tlak od úřadů státních a zemských. Vlastenci účinněji mohli

263—405. V témže díle na str. 296—318 Frant. Bílý líčí zevrubně rozvoj literatury české. Obraz literárního a uměleckého tvoření českého v Brně doplňuje spis „Památník na oslavu 50letého panovnického jubilea J. V. císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848—1898". V Praze 1898.; pak Frant. Outrata: Přehled písemnictví českého na Moravě v l. 1830–1870. V Prostějově 1898. a Frant. Bauer ve spisku: Brno. V Telči 1892.

*) Podrobný seznam v Adressbuch 1901 str. 61–91.

Spolky. působiti slovem i tiskem, jali se zakládati národní spolky (r. 1861 slovanský čtenářský spolek atd.) a těmi začali domáhati se pro národnost naši práv ve škole, v úřadech a v životě veřejném.*)

Školy. Císař pán za návštěvy své v Brně r. 1866 dal nám české gymnasium, které po rozhodnutí ze dne 18. října 1866 bylo ve 4 třídách otevřeno 1. října 1867. Ke gymnasiu r. 1871 přibylo c. k. paedagogium mužské a r. 1872 c. k. paedagogium dívčí. Potom vlastenci brněnští začali se domáhati národních škol českých. Když úsilí jejich bylo marno (petice 18. března 1877), založili 17. října 1877 soukromou školu českou. Na vydržování školy 10. března 1878 založena „Matice školská“ (starostové: Dr. Bed. Hoppe, Dr. W. Kusý, Dr. Josef Tuček), která s velikými obětmi dílem založila, dílem vymohla nynější české školy národní a školky mateřské v Brně. Také české školy odborné většinou byly založeny ze sbírek soukromých. Císař pán r. 1899 dal nám také českou školu vysokou: c. k. techniku.

Divadlo. Dne 3. března 1881 utvořilo se „Družstvo národního divadla“, které ze sbírek vybudovalo stálé divadlo české, jež vedle úkolu uměleckého koná také úkol buditelský v Brně. Každý krok ku dosažení nějakého práva národnostního stojí velmi mnoho práce a obětí, poněvadž přirozenému rozvoji národnosti naší — přílivu z venkova — kladou se veliké překážky a léčky, což má za následek — hojné odnárodňování. Třeba však doznati, čím větší překážky se kladou, tím více mohutní nadšení a obětavost při těch, kdo národnosti své zůstávají věrni. Vědomí národní proniká stále účinněji z vrstvy vzdělaných (intelligence) také do vrstvy lidové, jak dokazuje sčítání lidu dle jazyka obcovacího. Přiznati se v Brně k obcovacímu jazyku českému nepřináší výhody pražádné, spíše opak; proto, kdo se k němu přihlásí, činí tak z národního uvědomění. R. 1900 přihlásilo se 68.715 obyvatel k jazyku německému 62·8% a 38.366 k českému 35% (bez 1957 cizinců).

Škodlivost zápasu. Národní uvědomění roste také na straně německé. Zápas národnostní škodí oběma stranám, poněvadž pohlcuje mnoho síly duševní a kapitálu, jež bylo by možno vynaložiti na vnitřní a vnější rozkvět Brna, by se stalo veleměstem také v ohledu

*) Podrobně snahy ty vylíčím jinde, poněvadž celkový rozsah tohoto díla více místa nedovoluje.

kulturním, ku které velikosti dospělo r. 1900 již počtem obyvatelstva: 109.361. (Obr. 29., 30., 31., 32.) K tomu dospěje, bude-li všechno obyvatelstvo povznášeti se k idei pravdy, dobra, krásy. Smír.

Chyby tiskové.

Na	str.	12.	ř.	18.		má státi	Pragae	místo Pragaue.
„	„	13.	ř.	7.		„ „	1742	„ 1724.
„	„	14.	ř.	30.		„ „	Filip	„ Filipp.
„	„	16.	ř.	6.		„ „	1807	„ 1897.
„	„	26.	ř.	20.		„ „	Urkundliche	„ Urkundische.
„	„	32.	ř.	35.		„ „	1712	„ 1721.
„	„	33.	ř.	20.		„ „	Stoška	„ Stočka
„	„	43.	ř.	8.		„ „	smrtí	„ smrti.
„	„	48.	ř.	20.		„ „	syna	„ synovce.
„	„	57.	ř.	13.		„ „	Lev	„ Leva.
„	„	66.	ř.	38.		„ „	Seherr	„ Scherr.
„	„	75.	ř.	24.		„ „	svatopetrský	„ svatopetersky.
„	„	75.	ř.	27.		„ „	1226	„ 1126.
„	„	77.	ř.	23.		„ „	jimž	„ jimiž.
„	„	80.	ř.	9.		„ „	1235	„ 1135.
„	„	124.	ř.	7.		„ „	jednu	„ jednou.
„	„	163.	ř.	22.		„ „	bifice	„ bifiče.
„	„	173.	ř.	29.		„ „	a odolalo	„ odolalo.
„	„	186.	ř.	19.	a jinde	„ „	Grodeckého	„ Brodeckého.
„	„	274.	ř.	5.		„ „	kapucíni	„ kapucín.
„	„	276.	ř.	20.		„ „	pravém	„ levém
„	„	281.	ř.	37.		„ „	Lemmera	„ Lommera.
„	„	285.	ř.	20.		„ „	zbořeny	„ zrušeny.

Přílohy.

Neobyčejný rozvoj Brna ve druhé polovici 19. století je patrný z přiložených tabulek, jež vydala městská rada ve spise: Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn für das Jahr 1900: 1. Rozsah Brna. 2. Obyvatelstvo dne 31. prosince 1900. 3. Srovnávací tabulka. 4. Farnosti brněnské. 5. Školky mateřské. 6. Školy. 7. Zaměstnání obyvatelstva. 8. Zdravotnictví brněnské.

Str.

Markrabě Vladislav II. (1224—1228) 75
Markrabě Přemysl (1228—1239) . . . . . 75— 81
Král Václav (1239—1247) . . . . . 81— 90
Markrabě Přemysl II. (1247 1278) . . . . . 90— 97
Král Václav II. (1278—1305) . . . . . 98—107
Král Václav III. (1305—1306) . . . . . 107—108
Brno za Přemyslovců . . . . . 108—112
Králové Rudolf a Jindřich (1306—1310) . . . . . 112—113
2. Brno za Lucemburků (1310—1437) . . . . . 113—164
Král Jan (1310—1333) . . . . . 113—120
Markrabě Karel (1334—1349) . . . . . 120—127
Markrabě Jan (1350—1375) . . . . . 127—143
Markrabě Jošt (1375—1411) . . . . . 143—154
Král Václav IV. (1411—1419) . . . . . 154—155
Král Sigmund (1419- 1437) . . . . . 155—164
3. Brno za panovníků z různých rodů (1437—1526) . . 164—180
Albrecht Habsburský (1437—1439) . . . . . 164—165
Ladislav Pohrobek (1440—1457) . . . . . 165—168
Jiří Poděbradský (1458—1471) . . . . . 168—171
Matyáš Uherský (1471—1490) . . . . . 172—175
Král Vladislav (1490—1516) . . . . . 175—178
Král Ludvík (1516—1526) . . . . . 178—180
4. Brno za Habsburků (1526—1900) . . . . . 180 - 206
Král Ferdinand (1526—1564) . . . . . 180—185
Císař Maxmilian (1564—1576) . . . . . 185—189
Císař Rudolf (1576—1608) . . . . . 189—200
Císař Matyáš (1608—1619) . . . . . 200—205
B. Doba střední (1620 - 1848) . . . . . 206 - 308
Císař Ferdinand II. (1619—1637) . . . . . 206—215
Císař Ferdinand III. (1637—1657) . . . . . 215—228
Císař Leopold (1657—1705) . . . . . 228—245
Císař Josef (1705—1711) . . . . . 245—248
Císař Karel VI. (1711—1740) . . . . . 248—259
Marie Terezie (1740—1780) . . . . . 260—276
Císař Josef II. (1780—1790) . . . . . 276—289
Císař Leopold II. (1790—1792) . . . . . 289—290
Císař František (1792—1835) . . . . . 290—308
Císař Ferdinand V. (1835—1848) . . . . . 308—321
C. **Doba nová** (1848—x) . . . . . 321—355
Císař František Josef (1848—x) . . . . . 321—355
Přílohy: 1., 2., 3., 4., 5., 6.

Obrazy v knize.

Str.

Obr. 1. Pečeť města Brna ve 13. století 118
Obr. 2. Pečeť města Brna ve 14. století 119
Obr. 3. Zderadův sloup 131
Obr. 4. Brno koncem 16. století 194
Obr. 5. Zemský dům na Rybném trhu 204
Obr. 6. Jak Švédové dobývali Brna r. 1645 220
Obr. 7. Pečeť města Brna z r. 1646 224
Obr. 8. Obraz Brna koncem 17. století 233
Obr. 9. Obraz Brna r. 1736 255
Obr. 10. Vnitřek chrámu jesuitského P. Marie 258
Obr. 11. Chrám sv. Tomáše s klášterem 273
Obr. 12. Chrám P. Marie v Zábrdovicích 275
Obr. 13. Chrám sv. Leopolda s klášterem na Vídeňce 277
Obr. 14. Králové klášter s chrámem P. Marie 311
Obr. 15. Plán Brna z r. 1825 a 1843 314
Obr. 16. Pekařská ulice s nemocnicí sv. Anny 325
Obr. 17. Vodotrysk v Lužánkách 327
Obr. 18. Besední dům 330
Obr. 19. Velké náměstí r. 1880 331
Obr. 20. Velke náměstí 333
Obr. 21. Zelný trh 334
Obr. 22. Fara u sv. Jakuba 335
Obr. 23. Školy Vesniny 337
Obr. 24. Schmerlingova třída 339
Obr. 25. Vyšší dívčí škola s ústavem učitelek 341
Obr. 26. Chrám P. Marie na Starém Brně 347
Obr. 27. Vnitřek chrámu P. Marie na Starém Brně. Příl. ku str. . . 348
Obr. 28. Hlavní oltář v chrámě P. Marie na Starém Brně. Příl. ku str. . 348
Obr. 29.—32. Celkový pohled na Brno se Špilberku. Příl. ku str. . . 355

UKAZATEL

k

DĚJEPISU BRNA.

PH. DR. FRANT. ŠUJAN.

V BRNĚ 1905.

NÁKLADEM MUS. SPOLKU V BRNĚ. — TISKEM MOR. AKC. KNIHTISKÁRNY V BRNĚ.

UKAZATEL.

A.

Absolutismus 322.
Adam Berchtold, podkomoří 266.
Administrace banková 264, 279.
Administrace městská 267.
Adressenbuch von Brünn 30, 339, 342, 352, 353.
Advokáti městští 240, 251, 266, 322, 323.
Advokáti zemští 228, 322, 323.
Akademie stavovská 265, 269, 286, 312, 321, 350.
Akciové podniky 344.
Albert, farář u sv. Petra 94.
Albrecht, J. F. 18.
Albrecht král 61.
Albrecht markrabě (král) 157, 159, 164, 165.
Alle 17.
Allen V. 32.
Alramův dům na Rybném trhu (královský) 99.
Andrée Ch. K. 17.
Annales Heinrici Heimburg 4, 98.
Annales Zabrdovicenses 7, 8.
Anzeiger-Brünner 17.
Arborel A. 9.
Archidiakon (infule) u sv. Petra 345.
Archivium s. Francisci 9.
Archivium s. Mar. Magdalenae 9.
Archiv městský v Brně 6, 124, 136, 153, 160, 173, 189, 242.
Archiv místodržitelský 7.
Archiv zemský 6, 7, 14, 142, 191, 214.
Archiv zemského soudu 7.
Archiv sv. Jakuba 7.
Archiv P. Marie 7.
Archiv sv. Petra 7.
Aristokracie městská 225, 239, 247.
Arnold mincmistr 152.
Arnold, probošt na Luze 75.
Arnolt, převor zábrdovský 72.
Arrighoni 33.
Artikel auf der Neugasse 13.
Auslagen der Stadt Brünn (1645) 12.

B.

Balaus V. 14.
Balduin, farář u sv. Jakuba 82.
Banka hypoteční 318.
Bartoloměj, lektor minoritský 93.
Bartošek z Drahonic 158.
Bauer Fr. 27, 31, 353.
Bauer Frant. biskup brněn. 345.
Bayar 10.
Beer 22
Beier H. B. 31.
Belagerung Brünns (1645) 12.
Beneš, farář u sv. Jakuba 138.
Beneš Černohorský z Boskovic podkomoří 166.
Berka Ladislav, hejtman zemský 201.
Berka Lev Burian 201.
Bernard, rychtář brněnský 92.
Berní úřad zemský 228.
Bernier 33.
Beschreibung von Brünn 30.
Bethlen Gabor u Brna 213.
Bezectní 254.
Birkhard K. 33.

Biřic 135, 136.
Biřic soudní 58.
Biskupství v Brně 271.
Biskupství v Olomouci 45.
Bití chlapců 239.
Bitva u Aspern (1809) 296.
„ na Bílé hoře (1620) 209.
„ u Jankova (1645) 217,
„ u Lipska (1815) 297.
„ u Loděnic (1185) 55.
„ na Moravském Poli (1278) 98.
„ u Prahy (1197) 57.
„ u Pratce (Slavkov 1805) 294.
„ u Wagramu (1809) 296.
Blahobyt v Brně 52, 297, 298.
Blanka, markraběnka 120, 121, 122.
Blansko 50.
Blažej Maďar dobyl Špilberka 62.
Blätter-Österreichische 17.
Blümegen Hermann probošt 271.
Boček Ant. 5, 17, 18, 27, 103, 306, 312.
Bohumír Olenius, opat zábrdovský 245.
Bohuslav ze Židenic 80.
Boleslav Chrabrý 41.
Boleslav I., kníže 41.
Boleslav II., kníže 41.
Bonfinus 173.
Bořivoj kníže 48, 49.
Bothe aus Mähren 17.
Brána Brněnská 95, 100, 135, 327 (zbořena).
Brána Hacklova 261, 327, 328 (zbořena).
Brána Měninská 100, 135, 329.
Brána Nová 281, 328 (zbořena).
Brána Rýnská 92, 125 (Běhounská), 135, 175 (Dřevěná).
Brána Veselá 125, 135, 140, 152, 328 (zbořena).
Brána Židovská 109, 124, 147, 148, 177 (Zelená), 184, 314 (Ferdinandova), 329 (zbořena).
Bránka městská 92.
Bránka za sv. Jakubem 140.
Brány městské 89, 109, 169, 219, 262, 270.
Brandl V. 18, 27, 43, 185, 352.
Bratrstvo růžové (svobodní zednáři) 271.
Bratrstvo sv. Václ. (sv. Ducha) 81, 82, 89.
Breiner Jos. bisk. olom. 226.
Bretholz B. 3, 5, 12, 23, 26, 28, 31, 32, 34, 36.
Brněnsko 43, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54. 55, 56, 57, 60.
Brněnští oblehli Špilberk 170.
Brno 27, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 52, 71, 121, 158, 160, 168, 170, 172, 175, 178, 190, 193, 201, 202, 206, 210, 221, 222, 231, 232, 233, 260, 294, 296, 327, 336 (veleměsto).
Brno koncem 11. století 47.
Brno koncem 12. století 57.
Brno r. 1645 221, 222.
Brno dostalo výsady v Německu 98.
Brno pevností zemskou 232, 233, 234, 255, 261, 263 (pevnost státní), 264, 307 (pevnost zrušena).
Brno místem uzavřeným 308, 327 (otevřeno).
Brno městem hlavním 114, 127, 181, 188, 215.
Brno stavem zemským 117.
Брьнитъ 42, 43.
Брънния 42, 43.
Brünn 30.
Brünnische Siegesfahne (1645) 12.
Bruin G. 31.
Bruno, biskup olom. 90, 91, 94, 98.
Bruno, mincmistr brněnský 80, 82.
Břetislav, kněžic 53.
Břetislav kníže 41, 42, 43.
Břetislav II., kníže 45, 48, 49.
Buček Tomáš radní 197.
Budislav, farář u sv. Prokopa 114, 115.
Budovy pěkné 331, 332, 333.

C.

Carbonáři na Špilberku 70.
Carnuntum 38.
Cavriani Ludvík, místodržitel 277, 288.
Cechy brněnské 130, 132, 147, 163, 192, 196, 197. 211, 236, 242, 246, 248, 254, 280, 343.
Cena peněz 110, 123, 124, 137, 189, 193, 225, 240.

Censura 278, 288, 315.
Cerroni J. P. 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 243, 288, 305.
Cesta královská Brnem 130.
Cesta krytá (strada cooperta) 219.
Citadella na Špilberku 70.
Cizinci (hospites) 60, 76.
Cizí kupci 84.
Clo-Prukmaut dáno Brnu 104, 121, 130, 134, 149.
Clo říšské (české) 113, 117, 224.
Clo říšské (rakouské) 256.
Codex diplomaticus Moraviae 5, 17, 41, 42, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 71, 72, 74, 76, 79, 80, 85, 89, 90, 93. 97, 98, 100, 103, 114, 122, 144.
Conchylium Marianum 9.
Ctibor Tovačovský z Cimburka hejtman zemský 172, 174, 175.
Cúda (soud župní) 58, 60.
Cúdař (sudí) 58.
Czikann Jan starosta (1804—1821) 292, 306.
Czuppa H. 9.

C.

Čarodějnice v Brně 192, 225.
Časopis Matice Moravské 352.
Časopisy 288, 307, 313, 318, 352, 356,
Čelakovský J. 27.
Čert Kr. rychtář 197.
Červinka I. L. 28, 38, 48, 50.
Činžovní krejcar 300.
Číslování domů 29, 270.
Člověčenství (homagium) 63.
Čtvrť úřednická 336.
Čtvrť židovská 124, 161, 167, 173.
Čtvrti městské 124, 135, 160, 161, 173, 189, 326, 333 (nové).
Čtvrtní 326.

D.

Daň z nápojů 289.
Daň činžovní 302.
Daň korunovační 104, 113.
Daň městská (steura) 117, 122, 129, 130, 132, 137, 237, 239, 267.
Daň potravní (akcis) 301.
Daň z přibytků (domovní) 117, 310.
Daň válečná 132.
Daň výdělková 124, 302.
Daň zemská (berně) 117.
Damenstift Maria Schul 12.
David J. 33.
Deblín (koupen) 173, 267 (rozdělen).
d'Elvert Christián 3, 11, 16. 18, 19, 20, 21, 25, 32, 34, 72, 191, 208, 227, 229, 235, 236, 244, 249, 252, 263, 264, 268, 271, 277, 279, 284, 287, 288, 289, 292, 295, 297, 300, 302, 305, 306, 307, 323, 324, 329 (starostou), 329, 330 (opět starostou), 351.
Demel J. 28, 53.
Demographische Verhältnisse 30.
Denáry Konradovy 47, 48.
Denáry Oldřichovy 49.
Denkwürdigkeiten von Brünn (1006—1620,) 11.
Desátek 41, 81, 82, 90, 94, 101, 102, 103, 130, 138, 142, 153, 317 (zrušen).
Desky zemské (župní) 7, 63, 100, 116, 121, 128, 164, 173, 174, 175, 215, 265, 278, 323.
Deutsch G. 26, 281.
Dědictví v právě brněn. 85, 104, 118, 131.
Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje 353.
Dědičnost v právě slovanském 78.
Dělníci tovární 280, 297, 298, 319.
Děkanství (infule) v kapitule sv. Petra 198, 271.
Děpolt I., kněžic 51.
Děpolt II., kněžic 56.
Dětřich, vladař brněnský 75.
Dětřich z Kunovic podkomoří 187.
Diarium brunense (1645) 11.
Diarium brunense (1742) 13.
Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Brünn 332, 342, 343.
Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild 26, 344, 352.
Dietrichstein Fr. biskup olom. 195, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 213.

Dietrichstein Sig podkomoří 191, 196, 197.
Dilatus 12.
Diplom říjnový (20/10 1860) 322.
Direktorium moravské 207, 209.
Directorium oeconomicum 13, 251, 252, 253, 265, 266.
Dittrich J. 30.
Ditvinus probošt
Divadlo 27, 270, 289, 291, 307, 312 (hry české), 332.
Divadlo české 332, 354.
Divadlo ochotnické 307, 312.
Dluh v právě slovanském 79.
Dluh v právě německém 88.
Dluhy městské 146, 214, 225, 250, 251, 255, 266, 289, 300, 301, 343.
Dluhy šlechtické přes 10 hřiven patří na soud (zemský) 104.
Dny trhové 105.
Doba předhistorická v Brně 38.
Doba bronzová 38.
Doba germanská 39.
Doba hallstattská 39.
Doba kamenná (neolith) 38.
Doba latenská 39.
Doba římská 39.
Doba slovanská 39.
Doba železná 39.
Dobner G. 14.
Dobrovský Josef na hřbitově staro-brněnském 305.
Doležal Fr. 34.
Doly u Deblína 182.
Domášov 51, 52.
Dominicus Fr. 32.
Domkirche 26.
Domy duchovní (církevní) 107, 112, 118, 129, 130, 229, 230, 246.
Domy státní 255, 279.
Domy šlechtické v Brně 104, 129, 229, 230, 246. 251.
Domy šosovní 254, 268, 280.
Domy zemské 324.
Dorného ves (Dorneych) 106, 107.
Doubravník klášter 80
Dráha elektrická 338.
Dráha Ferdinandova 314.
Dráha rosická 330.
Dráha státní 314.
Drahota v Brně 302.
Druho (šlechtic nižší) 77.
Držimír župan 46.
Dudík B. 12, 24, 27, 42, 53, 54, 72, 90, 312.
Dům biskupský 131, 146, 216, 306.
Dům Dietrichsteinský 200, 206, 263.
Dům L. Dietrichsteina 255.
Dům Doblsteinův 293.
Dům Grodeckých na Petrově 187, 199.
Dům Freienfelský (gener. komando) 291.
Dům Kernův 291, 301.
Dům Kounicův 206.
Dům kláštera Velehradského 126.
Dům Karla Lichtensteina (reduta) 193.
Dům královský na Rybném trhu 115, 116, 283.
Dům královský na Velkém náměstí 181, 191.
Dům městský (Stadthof) 328.
Dům Salmův (Schmetterhaus) 250.
Dům Souchův 230.
Dům tišnovský pod Petrovem (proboštský, biskupský) 120.
Dům zemský 190, 198, 204, 259, 279 (místodržitelství), 331 (star.), 332 (nový).
Dům Žerotínův 209, 207.
Dvořák J. 28, 318
Dvůr Königleinův (tomášský) 140, 333.
Dvůr městský 62, 214, 267, 291, 333.
Dvůr na Ponavě (jesuitský) 199.

E.

E. J. G. (Etgens) 33.
Eberhard mincmistr 106.
Eberhard Windecke 158.
Eburodunon 39, 40, 42.
Eder 35.
Edikt toleranční 282.
Elisabethinerinnenkloster 26.
Eliška Polská (Rejčka) 114, 115, 116.
Eliška Přemyslovna 114, 115.
Emler J. 60, 94.
Engelbert, biskup olom 57.
Engelbrecht M. 33.

Erben 42.
Erinnerungen (1777) 14.
Erobodunon 39.
Essenwein A. 23.
Exemce (vynětí) židů z práva brněnského 96

F.

Farář (rector) u sv. Petra 57, 59, 100, 101, 150.
Farář protestantský u sv. Jakuba 186, 208
Fary brněnské 281, 303, Příloha 4.
Fara u chrámu sv. Jakuba 285.
Fara u chrámu sv. Jana (minoritů) 285, 346
Fara u chrámu sv. Magdaleny 285, 286, 304, 346.
Fara u chrámu P. Marie na Starém Brně 104, 283, 286, 346.
Fara u chrámu P. Marie v Zábrdovicích 72, 73, 284, 286, 346.
Fara u chrámu sv. Petra 285.
Fara u chrámu sv. Tomáše 285, 346.
Ferdinand I., král (císař) 62. 180—185.
Ferdinand II, císař 206—215.
Ferdinand III., císař 66, 215—228.
Ferdinand V., císař 70, 308—321.
Fila 38.
Filosofické studium 303, 305, 350.
Fiskální úřad 278.
Fond náboženský 282, 283, 284.
Fond pro sirotky 338.
Fond studijní 273.
Fontes rerum Bohemicarum 4, 46, 49, 50.
Fortifikační pozemky 328, 331.
Forum brněnské (tržiště) 47, 59.
Francouzi v Brně 68, 293, 296.
Frankfurťané 318, 319.
František I. (II.), císař 13, 70, 290—308.
František Josef císař 321—355.
Františkov 26, 307, 318.
Franzky Fr. 15, 288.
Fremdenführer durch Brünn 30.
Freund J. 33
Fridlinus Pokan 125.
Fridrich, král zimní v Brně 209.
Fridrich, kníže (moravský) 53, 55.
Friebeck F. 14.
Friedrich G. 28, 48, 76.
Friedrich Habsburský markrabě 113.
Friedrich K. 9.
Fridrich, vévoda rakouský 80, 81.
Fundace 59

G.

Gaal
Gallas obhájil Brna 217.
Gallové v Brně (od Rýna) 74.
Garda národní 315, 316
Gastl 34.
Gemeinde-Ordnung (1850) 18.
Gemeinde-Statut (1863) 19.
Gemälde-Gallerie 35.
Generální velitelství c. k. 68, 262, 265, 268.
Gerard Slezín probošt 226.
Gerhard z Obřan 99.
Germané 39.
Gindl Frant. biskup brněnský 303, 310,
Giskra Karel starosta 329
Gröschl M. 11.
Grimm Mořic stavitel 255, 257.
Grodecký Jan probošt, bisk. olom. 186, 187.
Groer Marz 31.
Grolig M. 8.
Groše české r. 1560, 62, 63
Gubernium zemské 264, 280, 291.
Gymnasium brunnense 13.
Gyaldus J. architekt 199.

H.

Haan 7.
Habrich A. 7, 8, 14, 288.
Habrler Ant. starosta 326.
Hajníci 59.
Hanák R. 31.
Handelskammer in Brünn 30.
Handwerker Brünner (1352) 11.
Hanke Jan 287.
Hanzely A. 9, 13.
Hanzely A. Š. 13, 263.

Hanzely K. J. 15, 288, 305.
Harasov ves u Brna (u sv. Štěpána?) 145, 146.
Hartleb, komorník moravský 93.
Hartmann z Holsteinu, komorník brněnský 99.
Haugvic Jáchym, zemský hejtman 196, 201.
Haugvic Karel podkomoří 204, 211.
Haura H. 9, 13.
Havlík A. 16, 305.
Heilvida znojemská 75.
Heimswoche (mír) 85.
Heinrich A. 17.
Hejtman brněnský 61.
Hejtman krajský v Brně 213, 234.
Heller Al. jesuita v Brně 187, 199.
Herburga převorka u P. Marie 92.
Heralt z Kunštátu v Brně popraven 165.
Herlth J. A. 30, 316, 326.
Hermann Physikus M. probošt 125, 138.
Hermann, senior minoritský 82.
Heřmann, farář u sv. Jakuba 138.
Herotice 267 (rozděleny).
Hertod J. fysik městský 179, 242.
Hesperus 17.
Heym R. 30.
Hilburga kněžna, brněnská 46.
Historia Carthusiae Brunensis 9.
Historia Collegii Soc. Jesu Brunensis 10.
Historia Dominicanorum 8.
Historia Herburgarum 10.
Historia mon. S. Augustini 9.
Historisch-statistische Section 19, 351.
Hladík 38.
Hlubočec les nad Svratkou 140.
Hnutí husitské v Brně 154, 155, 156, 158.
Hnutí protestantské 179, 183, 184, 185, 186, 195, 196, 197, 204, 207, 282.
Hodiny (horalogium) 147, 193.
Hofkirchen K. L., velitel na Špilberku 66.
Hofmann J. 17.
Holdování v Brně 113, 165, 168, 180, 181, 203, 209.
Horký J. 16.
Hormayer 16, 17.
Hospoda kláštera zábrdovského 174, 185.
Hospoda městská „Nový svět“ na Křenové 240, 250, 267, 290.
Hospoda městská „U bílého koníčka“ na Nové ulici 240, 267, 291.
Hospoda městská „U divocha“ na Malé nové ulici 267, 291.
Hospoda městská „U modré štiky“ na Hutterově 267, 284.
Hospody proboštovy na Ponavě 120.
Hospoda tomášská u hlavní brány 152, 283.
Hospoda u sv. Jana 92, 103.
Hospoda u P. Marie (Herburgy) 62.
Hospoda u P. Marie (Králové klášter) 116.
Hospoda u sv. Petra 174.
Hospoda u sv. Prokopa (u modrého lva) 83, 283.
Hospodářský návladní (Stadtanwälde) 290.
Hostislav ze Žebětína 80.
Houfnaglius 31, 34, 194.
Hra v kostky 83.
Hrad brněnský 37, 38, 40, 42, 43, 46, 47, 49, 58, 59, 60, 95, 99, 100.
Hradby brněnské 67, 100, 232 (nové), 234, 307, 308.
Hrdost v právě slovanském 78.
Hrnčíři brněnští 76.
Hřbitov nový s kaplí P. Marie před branou Veselou 195, 257, 285 (zrušen).
Hřbitov protestantský (1604) 195.
Hřbitov pro katolíky a protestanty 285, 346.
Hřbitov starobrněnský 346.
Hřbitov špilberský 329.
Hřbitov židovský 96, 167, 327 (Juliánov), 340.
Hřbitov u sv. Jakuba 125, 139, 285 (zrušen).
Hřbitov u sv. Jana 81, 228.
Hřbitov u sv. Petra 139, 211, 226, 285 (zrušen).
Hřbitov u sv. Prokopa 283 (zrušen).
Hřbitov ústřední (Centrálka) 340, 346.

Hřbitov zábrdovský 346.
Hřib Václav, buditel český 307.
Hřivna stříbra (zlata) 83—85, 86, 96, 106.
Hunové 40.
Husité v Brně 155, 156, 157, 159.

Ch.

Chambrez J. 16.
Chapuy 34.
Chlumecký P. 11, 18, 24.
Cholera v Brně 17, 302, 329.
Chorinský Matyáš probošt, biskup brněn. 271.
Chorinský místodržitel 328.
Chrám evangelický 328, 329, 349,
Chrám sv. Alžběty (viz klášter alžbětinek).
Chrám sv. Anny (klášter dominikánek).
Chrám sv. Bernarda (klášter františkánský).
Chrám sv. Jakuba (fara) 72, 73, 74, 75, 100, 150 (dán kapitule sv. Petra), 151, 160, 171, 177 (nový), 179, 180, 184, 195, 196, 198, 202, 208, 212. 226, 243, 257, 272, 285, 303, 346.
Chrám sv. Jana (klášter minoritský).
Chrám sv. Jana (špitál johanitský).
Chrám sv. Josefa na Svratce (klášter františkánek).
Chrám sv. Josefa v městě (klášter františkánek).
Chrám sv. Josefa v městě (klášter uršulinek).
Chrám sv. kříže před městem (klášter kapucínský).
Chrám sv. Kříže v městě (klášter kapucínský).
Chrám sv. Leopolda (klášter milosrdných).
Chrám sv. Magdaleny (klášter františkánský) 167, 180, 200, 212, 273, 285, 286, 304, 346.
Chrám sv. Martina (klášter benediktinský).
Chrám sv. Michala (klášter dominikánský).
Chrám P. Marie (klášter dominikánek),
Chrám P. Marie (klášter jesuitský).
Chrám P. Marie (chrám vojenský).
Chrám P. Marie na Starém Brně 104, 115 (farní pro Bohonice, Jundrov, Žabovřesky, Manice a Komín); (proměněn v klášterní cisterciátek), 283 (opět farní kláštera august.), 286, 346.
Chrám P. Marie v Zábrdovicích (klášter premonst.)
Chrám (kaple) sv. Mikuláše 74, 94, 102, 151, 184, 212, 226, 243, 257, 273, 285 (zrušen), 329, 330 (zbořen).
Chrám sv. Petra 40, 47, 48, 49, 56, 59, 74, 75, 80, 90, 91, 100, 101 (kollegiátní), 138, 151, 159, 160, 166, 184, 198, 211, 217, 226, 243, 271 (kathedrální), 285, 303, 345.
Chrám sv. Tomáše (klášter augustinský).
Chrám sv. Václava na Starém Brně 114, 115, (farním pro Staré Brno, Liskovec, Severovice a Křídlovice), 115 (Bohonice), 153, 228, 244, 275, 283 (zrušen).
Chrám všech Svatých 95, 103, 141, 153, 184, 221.
Chrám vojenský u P. Marie (jesuitský) 285, 286.
Chrám farní v Komíně 115 (Jundrov, Žabovřesky, Manice, Komín).
Chrám sv. Trojice v Králově Poli (klášter kart.)
Chrám farní sv. Víta v Králově Poli 103, 212, 226, 243, 282.
Chrám farní sv. Kunhuty v Zábrdovicích 284.
Chrám v Kuřimi 75, 91.
Chronicon Capucinorum 9.
Chronicon Carthusiae 7.
Chudoba v právě slovanském 77.
Chudobinec na Cejlu 302.
Chytil J. 18, 312.

I.

Imunita 60, 73, 80, 83, 92.
Influenca 256.

Instrukce pro správu obecního jmění 290.
Inzaghi Karel místodržitel 308.

J.

Jakub, farář u sv. Petra 100.
Jakub, soudí brněnský 80.
Jakub z Rohru rychtář 122.
Jan biskup olom. 45, 102, 125, 138, 139, 140, 144, 145, 149, 151, 152, 186.
Jan, farář u sv. Jakuba 139.
Jan Hanke, farář u sv. Jakuba 151.
Jan Kapistrán v Brně 166.
Jan Klerik z Brna (syn Václava II.) 107, 115.
Jan M. probošt na Petrově 107.
Jan, rektor školy u sv. Petra 125.
Jan rychtář 145.
Jan Lucemburský, král 61, 113—120.
Jan markrabě 61, 127—143.
Jan písař brněnský 5, 6, 123, 143.
Jan z Lomnice, zemský hejtman 62.
Jan Puška z Kunina města 146.
Jan Soběslav (markrabí, biskup) 143. 144, 150.
Jan Železný, biskup olom. 157.
Jarloch opat 54, 57.
Jaroslav, opat zábrdovský 138, 141, 153.
Janetschek C. 7, 9, 22, 23, 26.
Jaromír biskup 44, 55.
Jatky 133, 145 (na Svratce), 166 (u Zelného trhu), 332 (na Svitavě).
Jazyk úřední 112, 143, 146, 147, 149, 162, 163, 173, 176, 177, 182, 192, 202, 203, 205, 214.
Jednota Bratrská 201, 202.
Jednoty (překupní) 105.
Jeleni v příkopu pod branou Rýnskou 189, 195.
Jenet Š. 32.
Jesuité v Brně 187, 195, 198, 199, 207, 210, 212, 219, 225, 226, 272.
Jindřich Sas, rektor škol u sv. Petra 102.
Jindřich IV., císař 49.
Jindřich z Lipé, hejtman zemský 114, 115, 116.
Jindřich Zdík, biskup olom. 50, 51, 52.
Jindřich z Gmundenu stavitel 144.
Jiří Poděbradský, král 61, 168—171.
Jiří z Vlašimě podkomoří 176.
Jízdárna stavovská 242.
Jmění obecní 240, 290, 291.
Jordan T. 11, 188.
Josef I., císař 245—248.
Josef II., císař 68, 276—289.
Jošt, markrabí 61, 143—154.
Jus teutonicum (emfiteuse) 72.

K.

Kalabrezy 321.
Kalendáře 313.
Kalvíni v Brně 195.
Kameníček Fr. 27, 28, 29.
Kanalisace 336.
Kancelář městská 247, 265.
Kancléř český (protonotarius) 164.
Kanovník Vyšehradský 50.
Kapitula sv. Petra 150, 184, 185 187, 198, 199, 211, 226, 256 (šlechtici), 271, 272, 310 (nešlechtici), 345.
Kaplan soudní 77.
Kaple sv. Anny na Cejlu 274, 286.
Kaple sv. Anny v nemocnici 346.
Kaple sv. Barbory na Petrově 256, 285 (zrušena), 303.
Kaple sv. Cyrilla a Methoděje (ochranovna) 348.
Kaple sv. Cyrilla a Methoděje na hřbitově u sv. Petra 217.
Kaple sv. Cyrilla a Methoděje na Nové ulici (ochranovna).
Kaple sv. Cyrilla a Methoděje (seminář) 348.
Kaple sv. Cyrilla a Methoděje u kaple P. Marie na Rybném trhu 198, 283, 285 (zrušena).
Kaple sv. Františka d. P. na Cejlu (Sirotčinec) 348 (zbořena).
Kaple sv. Františka de Paula v Pisárkách (sirotčinec) 348.
Kaple sv. Františka Xavera u jesuitů 243.
Kaple sv. Františka Xavera za Švábkou 243, 285 (zrušena), 346 (zbořena).

Kaple Hausmannova sv. Mořice (u chrámu sv. Jakuba) 167, 285 (zrušena).
Kaple sv. Ignáce v Karlově (Lužánky) 273.
Kaple (sv. Jana) na hradě brněnském 47, 50, 59, 60, 64, 66, 69, 93, 94 (sv. Jana), 103, 116 (dána špitálu sv. Prokopa), 142, 212.
Kaple sv. Trojice na Špilberku 244, 273.
Kaple sv. Karla Bor. v Údolní ulici (sestry milosrdné) 348.
Kaple málomocných (sv. Štěpána?) 100, 109.
Kaple sv. kříže v blázinci 384.
Kaple sv. kříže v robotárně 346.
Kaple P. Marie na Nové ulici (ústav mariánský) 348.
Kaple P. Marie na Petrově 345.
Kaple P. Marie (Václavova) na Rybném trhu 102, 115, 116, 142, 198, 283, 285 (zrušena).
Kaple p. Marie při vojenské nemocnici v Zábrdovicích 346.
Kaple P. Marie u sv. Tomáše 226.
Kaple P. Marie (sv. Martina) v radnici 160, 193, 227, 257 285 (zrušena).
Kaple P. Marie v trestnici na Cejlu 274.
Kaple Marie Magdaleny (porodnice) 348.
Kaple sv. Prokopa 83, 103, 114 (fara pro Staré Brno), 115 (přestal býti farním), 116, 142, 153 (spor), 228, 275, 283 (zrušena).
Kaple sv. Salvatora (ústav pro slepé).
Kaple sv. Štěpána (viz špitál sv. Štěpána).
Kaple svaté rodiny v Sirotčí ulici (sestry sv. Františka, ošetřovatelky), 348.
Kaple sv. Ursuly u chrámu sv. Jakuba 152.
Kaple sv. Klimenta u Cimburka 140.
Karel Lothrinský v Brně 261.
Karel Lucemburský, král a císař 61 120—127.
Karel VI., císař 67, 248—260.
Kasárna pro polic. stráž 308.
Kasárny na Špilberku 71.
Kasárny v městě 255, 268 (nové), 273 (jesuitské), 283 (panenské), 285 (františkánské), 286, 291.
Kasematy na Špilberku 66.
Kasino 318.
Kašna nová na Zelném trhu 239, 240.
Katastrální mapa Brna 33.
Kateřina z Lomnice, zakladatelka kláštera u sv. Anny 114.
Kavárna v Brně 242.
Keltové 39.
Kindl J. 13, 261.
Kinter M. 22.
Kiosk 313, 331.
Kisa 22.
Klácel Matouš, buditel český 312, 317, 318.
Kláda (pranýř) na náměstí (Horním) 133, 136.
Klášter alžbětínský (sv. Františka) u sv. Alžběty 276.
Klášter augustinek u chrámu P. Marie (Herburgy) 82, 83, 92, 98, 102 (dominikánský), 125, 152, 174, 177, 180, 184, 186, 199.
Klášter augustinský u chrámu sv. Tomáše 137, 138, 139, 140 (immunita), 143, 152, 155, 174, 184, 186, 198, 226, 243, 257 (infule), 272 (opat), 283 (přeložen na Staré Brno k chrámu P. Marie) 286, 304, 310, 312, 346.
Klášter benediktinský u chrámu sv. Martina 53, 57, 59, 75, 76, 81, 137. 141, 153, 174, 184 (zanikl).
Klášter cisterciátek u chrámu P. Marie na Starém Brně (Aula Mariae) 115, 116 (Králové klášter), 116 (immunita), 127, 141, 142, 153, 171, 185, 186, 187, 200, 128, 244, 283 (zrušen).
Klášter dominikánek u chrámu sv. Anny 114, 126, 141, 185, 187, 200, 228, 275, 284 (zrušen).
Klášter dominikánský u chrámu sv. Michala 80, 82, 90, 99, 102, 106, 123, 171, 184, 186, 198, 226, 243, 248, 257, 271, 284 (zrušen), 303, 345.
Klášter františkánek u chrámu sv. Josefa na Svratce 175, 184, 200, 204, 217, 220.

Klášter františkánek u sv. Josefa v městě 226, 227, 244, 283 (zrušen).
Klášter františkánský u chrámu sv. Bernarda (na Svratce) 166, 184, 186, 200, 217, 220.
Klášter františkánský u chrámu sv. Magdaleny 227, 244, 285 (zrušen).
Klášter jesuitský u chrámu P. Marie 187, 199, 209 (modlitebna bratrská) 212, 269, 272 (zrušen).
Klášter kapucínský u chrámu sv. Kříže před branou Měnínskou 200, 220.
Klášter kapucínský u chrámu sv. Kříže v městě 227, 274.
Klášter minoritský u chrámu sv. Jana 80, 82, 94, 126, 139, 184, 199, 208, 244, 273, 2?5, 346.
Klášter premonstrátský u chrámu P. Marie v Zábrdovicích 72, 73, 80, 102, 103, 140, 141, 152, 174, 185, 187, 200, 228, 245, 274, 284 (zrušen), 286, 346.
Klášter milosrdných bratří u chrámu sv. Leopolda 276, 305.
Klášter milosrdných sester s kaplí sv. Františka na Cejlu 348.
Klášter milosrdných sester s kaplí sv. Františka v Pisárkách 348.
Klášter milosrdných sester s kaplí sv. Karla Boromejského 348.
Klášter dcer božské lásky (mariánský) s kaplí na Nové ulici 348.
Klášter sester sv. Františka s kaplí sv. rodiny (v Sirotčí ulici) 349.
Klášter uršulinek u chrámu sv. Josefa 283, 304.
Klášter kartusiánský u chrámu sv. Trojice v Králově Poli 142, 143 (immunita), 174, 185, 187, 200, 212, 228, 274, 282 (zrušen).
Kleinfeind Jan, rychtář 191.
Klicman L. 125.
Kniha Tovačovská 165.
Knihovna Spolku musejního 352.
Knihovna u sv. Jakuba 22.
Knihovna s archivem u sv. Petra 217.
Knihovna u sv. Tomáše 140.
Knihovna v alumnátě 307.
Knihovna ve Františkově museu 312, 352.
Knihovna v Králové klášteře (augustini) 304.
Knihovna u kartusiánů v Kr. Poli 152.
Knihovny v Brně 352.
Knihtiskařství 178.
Knihy městské (Census et acta civium, Losungarium, Testamenta, Grundbuch, Liber pro scriptorum atd.) 123, 124, 135, 153, 162, 163, 173.
Knies 38.
Kniže brněnský 58.
Knopp 7.
Kobylka Jan, podkomoří 235.
Kohlneder Š. 33.
Koldínovo České právo městské v Brně 240, 241, 245.
Kolište 260, 308, 313.
Kolište Františkovo 331.
Kolište Karlovo 331.
Kolište Terezino 331.
Koller P. 18, 21, 312.
Kolo brněnské 214.
Kolovrat Hynek, probošt 202.
Komárov 324.
Komedianti 242.
Komenda křižovnická (špitál sv. Jana) 228, 243, 244, 274, 304.
Komenský J. A. 31, 32.
Komise státní 264, 265, 278.
Komora královská (1567, 1621 v Brně) 210, 264.
Komora městská 238.
Komora obchodní a průmyslová 322.
Komorní úřad berní 264, 279.
Komorník moravský 104, 162. 164, 175, 290
Komorník nejvyšší brněnský 128.
Komorník soudní 58, 76.
Komorník župní 59.
Konrad, farář u sv. Petra 101.
Konrad, biskup olom. 116.
Konrad, kníže brněnský 43, 44, 45, 46, 47, 48, 76.
Konrad I., kníže znojemský 43.

Konrad II., kníže znojemský 50.
Konrad Ota, kníže znojemský 54.
Konrad Ota, kníže brněnský 54.
Konrad Ota, kníže moravský 55.
Konrad Ota, markrabí moravský 55.
Konrad, notář brněnský 74, 75.
Konrad II., král německý 51.
Konrad z Byteše, purkrabí na Špilberku 122.
Konrad z Pohořelic 123.
Konrad ze Zvole, biskup olom. 160.
Konsistoř biskupská 216, 228, 272 (brněnská).
Konstantin 40.
Konstancie, choť krále Přemysla I. 73, 75, 76, 80.
Konstituce 315, 318, 321, 322 (zrušena), 328.
Konšelové 63, 84, 85, 86, 87, 97, 104, 111, 118, 119, 120, 122, 133, 135, 136, 138, 143, 145, 148, 162, 163, 164, 178, 235, 236, 238 (odměna), 248 (potvrzuje císař), 254, 252 (konšelů 12), 253 (právníci), 265, 266 (zkoušky).
Kontribuce dle komínů 239.
Korb. Weidenheim Karel, místodržitel 341.
Korompay Fr. 34.
Korunování P. Marie u sv. Tomáše 257.
Kosmův letopis 46, 49.
Košinský J. 12.
Kotce-krámy 110.
Koupě Špilberka 62.
Krádež lesní 78.
Krádež menší 77, 88.
Krádež větší 77, 88.
Krádež v právě německém 88.
Krádež v právě slovanském 76, 77, 78.
Krajíř Leopold, purkrabí na Šp. 62.
Král střelců 64.
Královská návštěva v Brně (slavnost) 73, 113, 262.
Kravi hora 331.
Kresa Jakub, mathematik 243.
Krones 42, 158.
Kronika kláštera herburského 8.
Kronika kláštera minoritského 8.
Kropení ulic 336.
Krybler Simon 192, 193.
Křesťanství na Moravě 40.
Křídlovice, ves u Brna 115, 145, 199, 218.
Křišťan z Hradce, probošt 159.
Křivé svědectví 88.
Kříž M. 28, 38, 39.
Křižinkov koupen 266, 267 (rozdělen).
Křižkovský, skladatel 316.
Künstler-Brünner 11.
Kumpošt Fr. 30.
Kupci brněnští 123.
Kuřim (koupen) 182, 238, 291.
Kyj = souboj v právě slovanském 79.
Kynský Dom., buditel 306.
Kvadové 39, 40.

L.

Lacek, bisk. olom. 151.
Ladislav Pohrobek, král 61, 165—168.
Lachenbauer Jan, bisk. brněnský 271, 285.
Laidig 32.
Lang 38.
Langobardi 40.
Lány v Brně 48.
Lázně Kotěbory v Brně (pod hradem) 95.
Lázně na Ponavě 152.
Lázně na Starém Brně 82.
Lázně pod Špilberkem 152, 189.
Lázně před branou Zelenou 189.
Lázně Schiltatstuben 147.
Lázně u sv. Jakuba 125.
Lázně u všech Svatých 103.
Lažanský Prokop, místodržitel 297, 307, 315, 316.
Lažanský Alois, místodržitel 327.
Lehké osoby 111, 136, 193.
Lékař zemský 188, 228, 231.
Lékař městský 242.
Lelekovice (koupeny) 182, 267 (rozděleny na Zinsendorf).
Lemmer Jos. 281.
Leopold I., císař 66, 128—245.
Leopold II., císař 69, 289—290.

Leopold Vilém, biskup ol. 216.
Lerch Pavel, syndikus 222.
Le Rouge 33.
Lesy brněnské (městské) 267.
Letopis Vincencův 51, 53.
Letopisy české 57.
Lev z Klobuk, komorník brněnský 71. 72, 75.
Ležáci v Brně 99, 123, 146, 178.
Lichtenstein Jindřich 90.
Lichtenstein Karel, 199 201, 202, 203, 206, 207.
Lichtenstein Karel, bisk. olom. 244, 245.
Liebig J. 9.
Líčení pře — ráno 78.
Lipůvka koupena 182.
Listiny o cisterciatkách na Starém Brně 8.
Listiny o augustiniánech u sv. Tomáše 9.
Listiny o benediktinech na Luze 8.
Listiny o dominikankách u sv. Anny 8.
Listiny o komendě Johanitů 8.
Listiny o kostele sv. Jakuba 7.
Listiny o praemonstrátech v Zábrdovicích 8.
Literatura 352.
Litkupnici 84.
Loterní úřad 265.
Lothar, král německý 50.
Lotter 33.
Lovčí župní 59.
Lucemburkové 61.
Ludéř Alramův, převor dominikán. 126.
Ludwig G. 11, 192, 200.
Ludvík, král 62, 178—180.
Luha u Brna 72.
Luteráni v Brně 183.
Lutold, kniže znojemský 48.
Lužánky 288, 314, 318.

M.

Maďaři 41, 91.
Magistrát brněnský 251, 252, 253, 265, 266, 279 (hrdelním soudem), 281, 290, 291, 292, 300, 310.
Magnis Frant., podkomoří 227.
Májová pobožnost 345.
Makowsky A. 24, 26, 38
Malíři 228, 242, 257, 258, 259, 271.
Malíři:
Aigen Karel 257.
Allen 242
Bayer H. B. 228
Cimbalist J. 276.
Eckstein Frant. 257, 259.
Etgens Jan 257, 259, 272.
Fanti Gaetano 259.
Gran Daniel 259.
Havelka Jos. 259.
Hellich J. 310.
Hofman Frant. 242.
Korompay Jos. 259, 271.
Korompay Vavřin 257, 272.
Kraker Jan 257.
Kreipl Jiří 257.
Kuhn Ferd 242, 243.
Leicher Felix 259, 274.
Maulpertsch Ant. 272, 274.
Městecký Jan 242.
Nevídal 272.
Palko Frant. 272.
Pichler Jos. 274.
Raab Ig. 257, 275.
Rothmüller Jiří 242.
Rotter Jos. 261, 272, 273, 274, 275.
Sattler Jos. 272.
Spiess Jan 242.
Spiess Ondřej 242.
Stern Jan 272.
Stern Jos. 257, 259, 272, 274, 275. 276.
Svitil 271.
Scheffler Felix 272, 275.
Schmidt Jan 274.
Schmidt Martin 271.
Strobel Jan 242.
Vikart Jos. 272.
Wilhelm Hanuš 228.
Winterhalter Jos. 257, 274, 276, 304.
Wohlhaupter Hanuš 228.
Zeiser Hanuš 228.
Malířství 143, 178.

Manice, ves u Brna (u Žabovřesk) 48 53, 56, 57, 75, 145.
Maria's Gnadenbildniss zu S. Thomas 9.
Marie Teresie, císařová 67, 260—276.
Marketa, markraběnka 130.
Maška K. J. 26, 38.
Matice moravská 352.
Matice školská 339, 354.
Matyáš Uherský (Corvinus), král 62, 172—175.
Matyáš, císař 200—206.
Maxmilian II., císař 185—189.
Mehoffer Ig., vychovatel 269, 288, 305.
Meisner D. 31.
Menčík Ferd., 28, 183.
Met (mtu) = 32 měřic 132.
Methoděj 40.
Mezihradbí 195, 218.
Město Brno 60, 100.
Město splynulo s předměstími 324.
Měšťané obyčejní (pořádní) 85.
Měšťané počestní 85.
Měšťané váženější 85.
Měšťané věrohodní (přísežní) 85, 86, 87.
Migerka D. E. 26.
Miklosich Fr. 43.
Mikuláš Alramův (dům královský) 103,
Mikuláš, farář u sv. Václava 115.
Mikuláš, kancléř králův (biskup) 125.
Mikuláš Lucek (mistr), kancléř králův 125.
Mikuláš, písař městský 147.
Mikuláš, probošt (biskup v Kostnici) 138, r. 1387—1397 biskup olomucký 150.
Mikuláš z Veselí, probošt.
Mikuláš, převor dominikánský 82.
Mikuláš, správce kaple sv. Václava (Panny Marie na Rybném trhu) 116.
Miller J. 10.
Mincmistr v Brně 83, 144, 148, 152, 278.
Mincovna 106, 144, 229.
Míra brněnská 84, 148.
Místodržitelství c. k. 322.
Mistři brněnští 298, 309.
Mitrovský Ant. 16, 17, 305, 306.
Mitrovský Jan Křt., nej. sudí 270, 287, 306.
Mitrovský Jan Nep. 306.
Mittheilungen der Centralcommission 23, 118, 119.
Mlýn Dařenův 72, 82, 138.
Mlýn v Dornech (Dorneych) 106, 107.
Mlýn Ebrův (tomášský) 140.
Mlýn Hasův (u brány Židovské) 291.
Mlýn Kamenný 331, 336.
Mlýn Kewermül (tomášský) 140.
Mlýn v Komárově 187.
Mlýn Konradův 123.
Mlýny královské (Henningovy) 106, 123, 280.
Mlýn Lamplův (pod Petrovem) 291, 329, 336.
Mlýn městský 63, 214, 222, 291.
Mlýn Mikulův 82.
Mlýn nový (před branou Židovskou) 148.
Mlýn Radlin (dříve Mikulův) 137, 177.
Mlýn Slemkitlův (Derrndrussel) 143.
Mlýn pod Strmým kopcem (městský) 173.
Mlýn Šmelclinův 124.
Mlýn Schmalzhof 152.
Mojmír kníže 40.
Mojmír II., kníže 41.
Monarchen in Brünn 15.
Monse Josef Vratislav 14, 287.
Mor v Brně 98, 129, 183, 188, 195, 214, 225, 239, 241, 242, 255, 256, 296.
Moratorium 234.
Moravia 12.
Moravská jednota sv. Cyrilla a Methoděje 319, 352, 353.
Morgenthaler Pavel, rychtář 238.
Most padací 67, 218.
Mučení (tortura) 265.
Municipál brněnský 6, 192, 240, 241.
Musejní sekce 351.
Museum Františkovo 6, 306, 351.
Museum průmyslové 351.
Mustruňky v Brně 190.
Mýto (clo) 88, 96, 98, 104.
Mýto v Brně 122. 130, 134, 145, 214, 252, 256, 291.
Mýta stará a nová 79.
Mýtová výsada (z r. 1353) 134.
Mýto v Rousinově 130.

N.

Náboženské vyznání obyvatelstva 300.
Náhrad z Ořechova 80.
Nálev městský (hospoda) 145, 146, 164, 214, 291.
Nálev na Špilberku 173.
Nález soudní 78.
Náměstí hrnčířské (u bisk. dvora) 146.
Náměstí rybné (trh) 102.
Náměstí tandlířské (trh v horním koutě Zelného trhu) 161.
Náměstí uhelné (trh) (kapucínské) 137.
Náměstí velké (dolní) 72, 74, 147, 148, 320.
Náměstí zelné (horní) 72, 74, 100, 137, 319 (náměstí Sbratření).
Náměstí židovské 112.
Napoleon, císař v Brně 294, 295, 296.
Napp Cyril, prelát augustinský 304, 316.
Národnost anglická 300.
Národnost česká 59, 74, 100, 112, 136, 143, 149, 164, 192, 205, 206, 214, 287, 288, 300, 307, 317, 353, 354.
Národnost francouzská 300.
Národnost německá 60, 74, 100, 112, 164, 192, 215, 300, 317, 353, 354.
Národnost romanská 74, 112
Národnost vlašská 300.
Národnost židovská 95—97, 112.
Nárok v právě slovanském 76.
Násilí 88.
Naučení brněnská (1447—1540) 11.
Naučení konšelů brněnských 5, 129, 147, 163, 178, 179.
Neděle Filip, professor, buditel český 307.
Nekatoličtí kazatelé a učitelé vypuzeni 211.
Nemocnice dětská 310.
Nemocnice pro nakažlivé nemoci 339.
Nemocnice u sv. Alžběty 276.
Nemocnice u sv. Anny 278, 281, 284.
Nemocnice u sv Leopolda (milosrdní) 276.
Nemocnice u sv. Magdaleny, 244.
Nemocnice vojenská na Křenové 268, 286.
Nemocnice vojenská na Špilberku 68.
Nemocnice v Zábrdovicích 284, 286
Nöttig Karel, biskup brněnský 345.
Němci v Brně 74, 108.
Němci na Moravě 72
Niederle L. 28.
Notář (písař) městský 111, 162, 163, 197.
Notář v cudě brněnské (desky) 83, 116.
Notář zemský 128.
Notáři c k. 322.
Notizenblatt 19, 22, 23, 351.
Notizschema von Brünn 29.
Noviny brněnské (časopisy) 268.
Novokřtěnci v Brně 183, 196.

O.

Obce sousední 332.
Obec (obyvatelstvo) brněnská 63, 83, 111, 122, 143, 144, 147, 150, 181, 182, 185, 186, 192, 196, 197, 205, 206, 212, 225, 236, 241, 246, 247, 248, 253, 254, 267, 279, 324.
Obchod v Brně 48, 52, 56, 59, 89, 91, 110—111, 120, 134, 169, 171, 176, 178, 190, 268, 281, 298, 344, 345.
Obchod solí 118.
Obchod suknem holandským 117, 119.
Obchod suknem polským 117, 119.
Obchod suknem šedým 117.
Obchod vínem 118, 119, 135.
Obléhání Brna 1318 od Jindřicha z Lipé 117.
Obléhání Brna 1430 od Husitů 61, 158.
Obléhání Brna 1468 od Jiřího Poděbradského 62, 170.
Obléhání Brna 1645 od Švédů 65.
Obléhání Brna 1742 od Prusů 67.
Obrazárny v Brně 352.
Obrazy Brna 31, 33, 34.
Obvod městský 85.
Očista vodou 77, 85, 86.
Očista železem (radlice žhavé) 78, 86, 88.
Odměna Brna (1645) 222—223.
Odnárodňování 354.
Ogilvi, obhájce Šp. 65, 66, 219.
Ohéral J. 17, 312, 317.
Ochranovna s kaplí sv. Cyrilla a Methoděje 310, 348 (zbořena).

Ochromení údů (Lidschert) 87.
Okresy městské 325.
Oldřich, kněžic 54.
Oldřich, kníže brněnský 48.
Opatrovna c. k. 286.
Opatrovny pro děti 302.
Opatrovna všeobecná 339.
Opera (reduta) 256.
Opevnění kláštera u sv. Tomáše 174.
Oppersdorf Friedrich, podkomoří 235.
Oprava klášterů dána Brnu (Oslavany, Herburgy) 179.
Orientirugsschema von Brünn 30.
Oppressiones mulierum 13.
Oslavany klášter 73, 74, 75, 95.
Osnova dějepisu Brna 35.
Osvětlování v noci 270, 338.
Osvobození od daní pro 429 domů 332.
Ota I., kníže brněnský 43, 44.
Ota II., kníže brněnský 53.
Ota I., kníže olomucký 44.
Ota II., kníže olomucký (moravský) 50.
Ota III., kníže olomucký 51.
Otto Rud. starosta 317.
Outrata Fr. 28, 353.

P.

Palacký Frant. 27, 39, 42, 47, 53, 158, 159, 166.
Palírny 182, 291.
Pallisády čili kolistě 260, 263, 264.
Památník na oslavu 50letého jubilea J. V. císaře a krále Františka Josefa 353.
Páni 58, 77, 78.
Paprocký B 11, 31, 193, 194.
Patronát u sv. Jakuba 75, 150, 152, 155, 174, 179, 184 (Brnu)
Patronát u P. Marie (kaple královská) 115.
Patronát u P. Marie na Starém Brně 115.
Patronát u sv. Petra 82, 101, 272, 285.
Patronát u sv. Prokopa 115, 116.
Patronát u sv. Štěpána 145.
Patronát u sv. Václava 153.
Patronát u Všech Svatých 95, 174, 179, 184.
Pavel z Miličína, biskup olom. 158.
Péče o chudé 338
Pečeť města Brna 110, 118. 224.
Pečeť červená 168.
Pekárna vojenská u brány Veselé 268, 328 (na Veveří ulici).
Pekař J. 72.
Peníze 111.
Peníze papírové 302.
Peroni, stavitel bašt na Špilberku 65.
Pernold 34.
Pertscher M. 9.
Pešina T. 7, 12, 158.
Petr, biskup olomucký 114, 150.
Petr, mistr proboštem u sv. Petra 101, 107.
Petr Žitavský, kronikář zbraslavský v Brně 113.
Petrov 36, 40, 47, 107 (immunita).
Pevnost na Špilberku 65.
Píč J. L 28
Pilgram Antonín, stavitel 177.
Pinkava L. 32.
Písař městský (notář) 111.
Písař městský menší 237.
Písárky 314, 331.
Písař zeměpanský (procurator) 59.
Piter B. 8, 13, 14.
Pitzon Rafael, rychtář královský 246.
Pivo svídnické 145, 164.
Pivovar městský 214, 222, 291.
Pivovar v Zábrdovicích 185.
Placetum regium 282.
Plány Brna 32, 33, 35, 307, 308, 329 (regulační).
Pluralismus národnostní v Brně 74.
Pobití v právě německém 85.
Poboření Špilberka 68.
Poctivi (počestní) lidé 76, 84, 85.
Počet obyvatelstva 124, 136, 160, 271, 281, 289, 298, 309, 355, Příloha 2, 3.
Poddaní 58, 59, 62, 63, 79, 291.
Poddaní cizí 94.
Poddanství (homagium) 127, 215.
Poddanství lidu zrušeno 281.
Podhradí brněnské 42, 43, 47, 59, 60, 74, 100, 138
Podivín hrad 4,8 49.

Podkomoří zemský 164, 181, 182, 186, 190, 192, 211, 216, 225, 235, 251, 253, 254, 267, 279
Podrychtář 136.
Podzemní žaláře na Špilberku zrušeny 70.
Pohled na Brno 33.
Póhonné v právě slovanském 78.
Poche místodržitel 328.
Pokladna městská 229
Pokladna zemská 237.
Pokřik „nestojte" 78.
Policejní ředitelství c. k. 281, 300, 310.
Policie městská 336.
Policie státní 336
Politické úřady státní 277, 278.
Poloha Brna 37, 40.
Pomahači zlodějům 77.
Pomníky 333.
Pomocné v právě slovanském 78.
Pomocník farářův (cooperator) 59.
Ponávka 37, 332.
Popis Špilberka r. 1645 65.
Popluží 48.
Poptavárna 268.
Poranění v právě slovanském 77.
Poranění v právě německém 87.
Posádka na Špilberku 67.
Pospěch J. 27.
Pospiech A. 22, 26.
Posudné 213, 223.
Pošta v Brně 183, 268.
Povinnosti městské v 13. st. 93.
Povinnosti zemské v 13. st. 92.
Póvod v právě slovanském 77.
Povstání v Brně 206—209, 320.
Povstání české 64, 205.
Požívání krve lidské u Židů 97.
Prachárny vojenské 268.
Práva brněnská (iura originalia) 5, 74, 79, 83—89, 240.
Právo farní 74, 94.
Právo horní (Bergrecht) 83, 90, 101, 105 (kovy), 168, 182.
Právo kanonické 79.
Právo lenní 127, 144.
Právo lovčí 103.
Právo měšťanské 174, 224, 300.
Právo milové 83, 135, 177, 179, 182, 185, 214, 289, 291.
Právo německé 72, 74, 76, 79, 89, 90.
Právo purkrechtní (městské) 174, 191.
Právo zemské 175, 176.
Práva pro Brněnsko (slovanské) 14, 74, 76—79.
Práva židů brněnských 5, 95—97.
Privilegia (výsady) brněnská 5.
Privilegium brněnské menší od Václava I. 83—85.
Privilegium brněnské větší od Václava I. 85—89.
Privilegium brněnské od Václava II. 104—105.
Privilegia krále Jana 117—120.
Privilegia markraběte Jana 129—130.
Privilegia duchovních 79.
Proboštství u sv. Petra 101.
Prodej realit městských 267.
Prodej Špilberka 62.
Prokop A. 23, 25, 345, 346.
Prokop markrabí 143, 144.
Prokuratura kr. 228.
Prosincovka (1867) 322.
Proskripce brněnská 86, 87.
Protestantská modlitebna 282.
Protireformace 195, 197, 211.
Prubíř při mincovně 116.
Průvodce Brnem 30.
Předhradbí 218, 219.
Předměstí brněnská 94, 110, 218, 270, 271, 280, 281, 298, 299.
Předměstí cizí 270, 271, 280, 281, 299.
Předměstí:
Červená ulice 297, 299.
Dornech (Trnitá) 152, 218, 282.
Dürneustift (Dolní Švábka = Augustinská ulice,) 149, 152, 299.
Hacklůvka 260.
Hartlůvka 149.
Hlinky 218.
Hutterova ulice 135, 218.
Jirchářská ulice (v Jirchářích = inter cerdones) 124, 125, 135, 173, 216, 218, 299.
Josefov 280. 299.

Kolářská ulice 125.
Na hrázi (super Aggerem) 124, 135, 173, 218, 299.
Na nivkách = na bělidle (Lackerwiese) 280, 299.
Na silnici (Strassengasse) 280, 299.
Naproti sv. Anně 173, 218.
Neustift (Novosady) 149, 199, 218, 299.
Nová ulice 62, 125, 135, 140, 173, 218, 299.
Pekařská ulice 135, 173, 218, 299.
Petrovská ulice 280, 298, 299.
Ponava (Svitavské) 107, 120, 122, 125, 135, 173, 177, 187, 199. 218, 299.
Pod strmým kopcem (Puhlik) 173.
Před branou Brněnskou 173.
Před branou Veselou 173.
Radlín 177, 212, 282, 298, 299.
Reslůvka 218, 282, 299.
Shuta 185, 145. (Křenová), 218, 223, 299.
Soukenická ulice 173.
Staré Brno 89 (viz tam).
Struha mlýnská (Mühlgraber) 298, 299.
Svatá Anna 284, 299.
Svitavské předměstí 80, 107, 218, 271 (Cejl).
Švábka dolní 136, 218, 299.
Švábka horní 135, 173, 218.
U mýta (Mautbrunnen) 173, 216, 218.
U sv. Martina 135.
Úvoz 304.
Veveří ulice (Heinrichsgasse) 135, 173, 218, 299.
Vídeňka 283, 299.
Přejetí mýta 78.
Přemysl kníže 55, 71.
Přemysl I., král 75.
Přemysl I., markrabě moravský 75, 80, 81.
Přemysl II. markrabě moravský 90 - 98.
Přibyslav z Maloměřic 80.
Přibyslav, župan brněnský 82.
Přijímání měšťanů (právo měšťanské) 118, 123.
Příjmy městské 255, 266 (propachtovány) 300, 342.
Přirážky akcísové 301, 342.
Přirážky městské 301 (na dříví, víno, likéry, kořalku, pivo), 342 (činžovní krejcary, daňová, potravní, přijatá za právo měšť. atd.) 343.
Přísaha mimo soud (Voreid) 87.
Přísaha na ostatky svatých 79.
Přísaha dědičné poddanosti 281.
Přísaha měšťanská 225, 254.
Přísaha věrnosti na radnici 168, 203 (v paláci Žerotínově).
Ptolemaios 39.
Půhon zemský 76.
Půjčovna 268.
Puffendorf S. 12.
Purkmistr brněnský 63, 132.
Působnost obce přenesená 326.
Působnost obce vlastní 326.
Purkrabí brněnský 61.
Purkrabí zemský 278.
Purzelpuhl (Strmý kopec = Františkov) 135, 136, 145.

Q.

Quido, legát papežův 51.

R.

Raab A. 3, 22, 24, 36, 198.
Raabův systém 267.
Rada brněnská — soudem apelačním 129.
Rada městská 63, 111, 123, 132, 145, 146, 159, 162. 163, 167, 171, 176, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 196, 197, 204, 205, 207, 210, 212, 218, 222, 224 (šlechtictví), 225, 234, 235 (17členná), 236, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 324 (obnovena), 325, 326, 336.
Rada nová 119, 132, 181, 236, 237, 246.
Rada stará 119, 132, 182, 236, 237, 238, 246, 252.
Rada starší 181, 182.
Radnice 110, 111. 147, 172, 176, 177 (nová), 291, 215, 320.
Rajhrad klášter 41, 51, 71.
Ramhoff (u bránky) 148.
Raschardus scholasticus in Brunna 80, 82.

Ratibor, kastelán brněnský 80.
Ratibor, sudí brněnský 75.
Rauscher Frt., starosta (1784—1804) 279.
Reakce proti protestantismu 187.
Refektář u dominikánů sněmovnou 99, 126, 181.
Refektář u dominikánů soudnicí 123, 126.
Regesta diplomatica B. 4, 94.
Registratura městská 334.
Relatione dell' assedio di Bruna 12, 32, 220.
Representace a komora 264.
Rössler E. 18.
Restituce statků duchovních 210.
Revoluce 1848 v Brně 315, 320.
Rezek A. 28.
Rhobodunon 39.
Richter 33.
Rille A. 25.
Rinkolini A. 16, 305.
Ritschel Jan, starosta (1828—1848) 292. 309, 316.
Robert, biskup olom. 72, 73, 75, 81, 82
Robota na Špilberku 63, 64.
Robota zrušena 317.
Rodale 96.
Rok milostivý v kapitule sv. Petra 150.
Romani (Nizozemci) v Brně 74, 108.
Rosenblut Jan, farář u sv. Jakuba 196.
Rosetti A. 31.
Rosetti D. 32.
Roth, obhájce Špilberku 1742 66, 260,
Rovnoprávnost jazyková 318.
Rozpočet obecní 291, 301.
Rozsah Brna 37. Příloha 1.
Rostislav kníže 40.
Roztržka Čechů s Němci 321.
Royt V. 27, 42.
Rubinus, vladař brněnský 80.
Rubín rychtář 93.
Rudgerus, zakladatel špitálu sv. Jana 81.
Rudolf král 112—113.
Rudolf II., císař 189—200.
Rugové 40.
Rupprecht M. A. 35.
Rybník Hutterův 267, 330.
Rybník kartouzský 182.
Rybníky městské 214, 291.
Rybník špilberský, 63, 267.
Rybný trh (náměstí) 102, 109.
Rychtář brněnský 79, 83, 84, 85, 86, 87, 94, 111, 117, 118, 119, 122, 138, 143, 145 (svobodná volba), 146 (druhou osobou v radě) 162, 190, 238 (ustanovován), 252, 265, 279.
Rychtář královský v Brně 210, 223, 234, 236, 237, 252, 253, 265, 279.
Rychtářství v Brně prodáno dědičně 105, 111.
Rychtářství volebné 145, 266.
Rychtářství podřízeno magistrátu 266.
Rypáček Fr. J. 27, 352.
Ryšan Václav, administrátor statků klášterních 186, 187.
Rytectví 112, 243.
Rytcové:
David Jan 308.
Laidig Jan 243,
Schrenar Jan 243.
Tscherning Jan 243.

Ř.

Řád mlecí 132, 177.
Řád pro brašnáře a sedláře 147.
Řád pro cínaře 147.
Řád pro kotláře 147.
Řád pro nožíře 133,
Řád pro pasíře 147.
Řád pro pekaře 241.
Řád pro řezníky 133.
Řád pro sládky 133.
Řád pro soukeníky 133.
Řád pro ševce a koželuhy 147.
Řád pro vinárníky 182.
Řád pro zlatníky 133.
Řád obecní 321.
Řád obecní pro město Brno 324, 328.
Řád na čištění 302.
Řád stavební 302.
Ředitelství c. cest 256.
Rzehak A. 26, 38,
Řemeslo v Brně 52, 56, 59, 89, 110, 133, 134, 268.

Řezbáři 228, 242, 257, 259, 271.
Řezbáři:
Probstel Jan 243.
Riga Ant. 242.
Winterholler Jos. starší 257.
Wüst Petr 228.
Řezníci brněnští 63.

S.

Saar A. 33.
Sadovský Z. 27.
Sady brněnské 313, 314, 329, 331, 333.
Salajky (draslárny) 291.
Salm Hugo, předseda Společnosti 306.
Sázení městské rady 181, 182, 204, 211, 235, 236.
Sběratel berně zemské 116.
Sbor měšťanský 292, 310, 315, 316.
Sbor studentský 220, 316.
Sčítání lidu 270, 354.
Sebeobrana (Notwarnde) 86.
Sedláci 54.
Seebeck M., hejtman na Špilberku 61.
Sechan J. 33.
Seherr-Toss, velitel v Brně 66, 260, 261.
Seminář biskupský 265, 269, 286, 303.
Seminář jesuitský 212, 273.
Seminář pacholecký s kaplí sv. Cyrilla a M. 345.
Seminář u sv. Tomáše 183, 226.
Senkenberg 14.
Sentter M. 31.
Service vojenské 254.
Severovice, ves u Brna 115.
Seznam domů 29, 268.
Siedler J. 281.
Sigmund, císař 61, 155—160.
Silnice císařské 256, 268, 281, 298.
Silvio Pellico na Šp. 70.
Sirotčí úřad 265.
Sirotčinec 269, 273.
Sirotčinec městský pro chlapce 338.
Sirotčinec městský pro děvčata v Kuřími 338.
Sirotčinec s kaplí P. Marie 226, 244 (Maria Schul), 303, 304 (ústav šlechtičen).
Sjezd v Brně (sněm) 57, 128, 168, 172, 201, 209.
Sjezd panovníků v Brně 128, 169.
Sjezd měst královských 176.
Sjezd zemský 60, 128.
Sjezd župní 60, 99, 100.
Skene Alfred, starosta 329.
Sněm v Brně 76, 91, 92, 93, 98, 99, 112, 113, 114, 120 (pak už pravidelně), 128, 144, 154, 155, 156, 158, 165, 169 (generální), 172, 173, 175, 178, (sněm odloučen od soudu), 180, 190, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 232, 278 (zrušen), 270 (obnoven), 317, 324.
Sklad oděvu a potřeb vojenských 268, 279, 330.
Sklad solný (solnice) 164, 214, 229.
Sklad tabákový 265.
Sklady císařské kupecké 256.
Sladovna 291.
Sladovné 164.
Slavík Fr. A. 28.
Slavnost v Brně 64, 158, 159, 169, 195, 202, 204, (krokodil), 240, 263, 308, 309.
Slavnost Božího Těla 67, 196, 197, 199, 242, 250, 346.
Sloup P. Marie na Velkém náměstí 242.
Sloup sv. Trojice na Zelném trhu 257.
Slovák 38.
Slované 39, 40.
Smitmer 118.
Smlouva Králové kláštera s Velehradským o pozemky na Starém Brně 127.
Smlouvy Brna se sousedy (1315—1616) 11.
Smolík J. 28, 48.
Soběslav I. kníže 50.
Soběslav II., kníže 53.
Sobieski Jan, král polský v Brně 239.
Sochaři 243, 257, 259, 271.
Sochaři:
Kerker Jan 257.
Kirchner Dom. 257.
Mangoldt 243.
Nessmann Adam 257, 259.
Probstel Kašpar 259.
Ricci Ant. 257.

Schauberger Jan 259.
Schwarz Dam. 257.
Winterhalter Jan 272.
Winterhalter Jos. 257.
Zonner Ond. 257, 271.
Sok v právě slovanském 77.
Sommer A. 35.
Souches R., obhájce Brna 65, 66, 218, 219, 220, 225, 232.
Souboj v právě židovském 96.
Soud appelační v Brně 278, 280.
Soud appelační v Praze 183, 190, 212, 225.
Soud duchovní 99, 100, 126, 141, 142.
Soud pro směnky 265, 269, 279.
Soud smírčí 99, 103.
Soud městský 83, 162, 238, 253, 265.
Soud zemský 90, 104, 127, 128, 144, 164, 191, 201, 278 (moravsko-slezský).
Soud župní 58, 60, 76, 78, 93, 100.
Soudce židovský 96
Soudní úřady státní 278.
Soudy župní 56, 98.
Soupis domů v Brně 267, 298, 299.
Spiess J. B. 32, 215.
Spisy historicko-stat. sekce (Schriften der hist. stat. Sektion I. XXXXVII.) 351.
Společenstva živnostenská 343.
Společnost musejní 351.
Společnost na podporu zemědělství, přírodovědy a vlastivědy 306, 351.
Společnost na povznesení zemědělství 269.
Společnost přírodovědecká 306.
Společnosti hospodářské 351.
Spolek český čtenářský 352, 354.
Spolek královských měst 157, 166.
Spolek musejní 352.
Spolky české 353, 354.
Spolky německé 353.
Spor o nálev 177.
Spor náboženský 166, 167, 171, 174.
Spor národnostní 166, 167, 318, 319, 354.
Spor Brna s biskupem 121.
Spor duchovenstva s měšťany 121.
Spor farnosti jakubské s petrskou 100, 212.
Spor farnosti jakubské s petrskou o školu 102.
Spor obce s proboštem 120, 122.
Spor proboštův s opatem zábrdovským 138
Spor rady s obcí 181, 250.
Spor rady s úředníky královskými a zemskými 248.
Spor šlechty s měšťany 174, 175, 179, 182, 191, 214, 215, 245, 249.
Spor Špilberka s Brnem 67, 249.
Spor o kapli na Špilberku 142.
Sporisch 11, 188, 189.
Správa hospodářská 267.
Správa soudní odloučena od politické 323.
Spytihněv, kníže 43, 44.
Spytihněv, kněžic 50, 53.
Spytihněv, kníže brněnský 55, 59, 71.
Srovnání Brna se stavy 174.
Stanice ochranná 340.
Stanislav Pavlovský probošt, biskup olom. 186, 187, 195, 198, 199.
Stanislav Thuzzo, bisk. olom. 200.
Staré Brno 89, 100, 114, 115, 116, 127, 153, 170. 218, 244, 283, 284 304.
Starosta v Brně 122, 132, 138, 146 (první osobou v radě), 162, 211 (primator) 236, 237, 279, 292 (nevolený), 324, 325, 326.
Starosta okresový 326.
Starosta židovský 137, 148.
Stařena soudní 58, 77.
Statistik von Brünn 30, 31.
Statky zemské dědičné 76.
Statky zemské měšťanů vyňaty z práva zemského 117.
Statuta ecclesiae st. Petri 7.
Statuta Konradova 56, 58.
Stavitelé 228.
Stavové moravští 61, 62.
Stechmezzir (misericors, dlouhý nůž) 88.
Stopa po věci ukradené 78.
Stoschek 33, 289.
Strašidlo v Brně 242.
Stráž hlavní vojenská 270, 332.
Stráž hasičská 336.
Stráž policejní 281, 336.
Stráž policejní civilní 336.

Stráž obecní 262, 270, 336.
Stroje parní 298.
Stroje předoucí 298.
Středa Martin P., rektor jesuitský 219, 225.
Střelba ptáků 195.
Střelci 247, 292, 293, 316.
Střelnice městská 242, 247, 256, 270, 292, 314.
Studium generale u sv. Michala 243.
Studium speculativum u sv. Michala 248.
Sylva Tarouca 317.
Synagoga (chrám židovský) 327, 349.
Sudí zemský 175.
Sukno brněnské 281, 344.
Sušil Frant., buditel český 312.
Sušírny sladu 83.
Sutor Š. 12.
Svátky zasvěcené 149
Svatobor, kaplan brněnský 47.
Svatopluk, kněžic 53, 55.
Svinošice koupeny 177, 267 (rozděleny).
Svitava 37, 39, 40, 47, 72, 99, 106, 138, 317 (regulace).
Svoboda náboženská 185, 203.
Svoboda tisku 315.
Svobodní zednáři 282.
Svod v právě slovanském 77.
Svratka 37, 38, 39, 40, 47, 93 (Schwarza), 102, 106, 123, 155.
Sweller Jindřich (Švábka) 95.

Š.

Šafařík P. J. 27, 39.
Schaffgotsche Ant., biskup brněnský 310, 353.
Šaty krvavé a namočené 95.
Šebestián probošt 125.
Šebíř biskup 44.
Šembera Jan z Boskovic 191, 199.
Šembera V. A. 27, 312, 317, 318.
Scheibenhof L. 33.
Schenkel K 33.
Šibenice 193.
Schimkowsky Fr. 9.
Schimmer 34.
Schindler 16.
Schöffner Š. 9.
Škola protestantská 282, 305, 328.
Školy mateřské 339, Příloha 5.
Školy české 27, 341, 342, 354.
Školy farní 281, 287, 305.
Škola farní u sv. Jakuba 102, 171, 186 (protestantská) 198, 199, 228, 242, 285, 287, 303, 305, 340 (hlavní).
Škola farní u sv. Magdaleny na Křenové 286, 287, 305.
Škola farní u sv. Magdaleny na Novosadech 286, 287, 305.
Škola farní u P. Marie na Starém Brně 259, 283, 287, 304, 305.
Škola farní u P. Marie na Nivkách 287, 305.
Škola farní u P. Marie v Zábrdovicích 286, 287, 305.
Škola farní u P. Marie na Cejlu 286, 287, 305.
Škola farní u sv. Petra 80, 102, 125, 167, 171, 197, 285
Škola farní u sv. Tomáše 285, 287, 305.
Škola klášterní:
Augustinská u sv. Tomáše 228.
Dominikánská u sv. Anny 275.
Dominikánská u sv. Michala 243, 248. 274, 286.
Františkánská u sv. Magdaleny 243, 248, 286.
Jesuitská (gymnasium) 199, 212, 226, 228, 243.
Premonstrántská v Zábrdovicích 228, 245, 286. 287.
Uršulínská u sv. Josefa 283, 305.
Milosrdných sester na Cejlu 348.
Milosrdných sester na Údolní ulici 348.
Kláštera mariánského na Nové ulici 348.
Školy měšťanské 340, 341.
Školy obecné 340 (reorganisace farních) 341.
Školy odborné 349, 350.
Školy pokoutní 242.

Školy pokračovací 349.
Školy soukromé 342.
Školy státní: gymnasium 269, 286, 305, 328, 329.
Škola normální 269, 286.
Školy střední 350.
Školy vysoké 350, 351.
Školy všechny: Příloha 6.
Školy židovské (synagoga) 96, 97, 148, 167.
Šlechta vyšší a nižší 76.
Šlechta z Brněnska 54, 57, 58.
Schmiedl 24.
Schmidl J. 10.
Schmidl C. J. 16, 30.
Schneider Simon 16, 30, 300, 307.
Schneller Jan von Lichtenau 223.
Šosáctví 247.
Špilberk 60—71, 103 (jméno), 114, 127, 144, 154, 156, 157, 165, 170, 182, 191, 192, 193, 195, 207, 210, 216, 217, 218, 219, 232. 249, 250, 260, 294, 296, 297, 307, 316 (političtí vězni propuštění), 327, 329.
Špitál u chrámu sv. Jana (sv. Ducha). Johanité 81, 82. 89, 91, 92, 103, 105, 126, 141, 153, 177, 185, 187, 200, 212, 226, 228 (zanikl) 243, 244, 274, 304.
Špitál u kaple sv. Prokopa 116, 283, 304.
Špitál u kaple sv. Štěpána 126, 145, 153, 193, 237, 274, 286, 310, 338.
Špitál židovský 167.
Schram W. 17, 22, 23, 24, 25, 31, 36, 130, 164, 238, 239, 240, 244, 256, 297, 351.
Schrattenbach W., bisk. olom. 257, 293, 303.
Stadtrechte böhm. 13.
Štěpnička Frant, český básník a buditel 307.
Stramans Jiří, rychtář městský 222.
Štukateří 259, 271.
Štukateří:
Kutálek J. 304.
Süssmayer Tob. 259.
Schweigel Ondřej 271, 272, 274, 275, 304.
Stuffler Václav, biskub brněnský 303.
Šujan Fr. 27.
Schwarz Oldřich, zakladatel kláštera herburského 82, 92.
Švédové odraženi 220—221.
Schweigel A. 15.
Schweigel T. 33.
Schwertfe W. 12.

T.

Tagblatt 17.
Talent stříbra (zlato) 84—85, 96.
Tas z Boskovic probošt, biskup Olom. 166, 167, 171.
Tataři na Moravě 83.
Technika 318, 328, 329.
Tišnov klášter 80, 81.
Titel Hauptstadt 13.
Th. Dr. 26.
Theodorich, biskup olom. 99, 101, 102.
Theodorich, farář u sv. Jakuba 100.
Theodorich, opat zábrdovský 82, 102.
Theologické studium 303, 305.
Thurn M. v Brně 206, 209.
Tkáč J. 11.
Tobiáš rychtář 190.
Tomek V. V. 1, 28, 84.
Torstenson udeřil na Brno 216, 217, 220.
Továrny 269, 280, 297, 298, 309, 344.
Trapp M. 18, 21, 22, 23, 24, 25, 35, 118, 119.
Trautenberger G. 4, 26
Trdlice (osel soudní) 24.
Trestnice na Cejlu 1786, 69, 273, 284.
Trestnice na Špilberku 68.
Trhy brněnské 84, 104, 119, 120, 121, 130, 148, 155, 176, 181, 188, 224, 256, 270, 281, 291, 398, 314.
Trhy starobrněnské 325.
Trh obilní 314, 330.
Trh na dřevo 330.
Trh na maso 330.
Tribunál královský 212, 213, 264 (soudem apelačním)
Trnka Fr. buditel 313.

Troyer Jul. biskup olom. 272.
Tržnice německá 120, 132.
Třebíč, klášter 50, 53.
Turci u Brna 66, 232.
Tuřanský Ferd., český učitel r. 1698 v Brně 239.

Ú.

Účtárna (Buchhaus) 229.
Účtárna městská 267, 290.
Účtárna státní 264.
Účtárna stavovská (zemská) 229.
Účty městské 122, 132, 133, 136, 191, 213, 214, 219, 237, 238, 239, 247, 248.
Úděl brněnský (Brněnsko) 43, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54.
Ugarte Alois, místodržitel 308.
Ugarte Alois mladší 313.
Ulice městské 136, 137, 138, 161, 229, 231, 232, 309, 312 (nápisy německo-české), 330, 331, 333, 334, 336.
Umění 112, 143, 178, 193, 228, 242, 259, 276, 287, 352.
Universita 265, 269, 286.
Únorovka (26./2. 1861) 322.
Unterweger 16.
Úpadek (krach) 298.
Úpadek klášterní 180, 184, 186
Úrok 92, 105, 110, 137, 148.
Úřady hradské (župní) 58.
Úřady královské v Brně 228, 264, 277, 278 (c. k.), 322.
Úřady městské 322.
Úřady zemské v Brně 228, 265, 278, 322, 324.
Úřady státní politické 322, 323.
Úřady státní soudní 322, 323.
Úřady státní finanční 322, 323.
Úřady státní stavební 322, 323.
Úřady státní poštovní 322, 323.
Úřady státní vojenské 322, 323.
Úřady státní pro průmysl a obchod 323.
Úředníci hradští (župní) 58.
Úředníci magistrátní 279, 326 (městští).
Úředníci státní a zemští 254.
Ustav pro hluchoněmé 304.
Ustav pro slepé s kaplí sv. Salvatora 310.
Ústav zaopatřovací pro měšťany 310.
Ústavy dobročinné 302.
Ústavy osvětové 351.
Útulna pro dívky německé 339.
Útulna pro dívky české 239.

V.

Václav, kníže brněnský 54.
Václav II., kníže 56.
Václav I., král 80, 81—90.
Václav II., král 98—107.
Václav III. král 107—108.
Václav IV., král 61, 154—155.
Václav z Boskovic, hejtman na Šp. 61.
Václav z Jihlavy, městský písař 5.
Václav z Kukvic, hejtman na Špilberku 61.
Váha brněnská (vlna) 84, 94, 103, 106 214, 252, 256, 291, 330 (zbořena).
Váha moravská 106.
Valaši popraveni v Brně 217.
Valdštejn Jan 7.
Van der Strass Karel, starosta 332.
Velehrad klášter 72, 75.
Velká obec Brno 326, 329.
Veleslav protonotář 103.
Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens 351.
Verkündiger-Redlicher 17.
Vermögens gebarung von Brünn 1840 19.
Verzeichniss-Häuser 29.
Vědomí národní 312, 353.
Vědy 143, 151, 154, 243, 269, 287, 288, 305, 306, 312, 351, 352.
Vězení na Špilberku 64.
Věznění lupičů (poprava) 105, 181.
Věznice na Cejlu 273.
Vikáři u sv. Petra kanovníky 101.
Viktorin Poděbradský, hejtman na Špilberku 62.
Vilhélm, farář u sv. Jakuba 102.
Vilém Prusinovský probošt, biskup olom. 186.
Vina „Wandel“ 96.

Vinařství 110, 188,
Víno domácí 117. 120, 135, 179.
Vína drahá 145, 164 (vlašské) 164.
Víno rakouské 135, 145 (uherské) 117.
Visitace generální 211.
Vischer G. M. 32.
Vischer M. 31.
Vita Martini Stredonii 12.
Vladař (villicus) 58.
Vladimír, kněžic 53.
Vladimír, kníže olomucký 71.
Vladislav I., kníže 50.
Vladislav II., kníže (král) 51.
Vladislav I., markrabě moravský 56, 57, 71—75.
Vladislav II., markrabě moravský 75,
Vladislav, syn krále Václava I. 80, 90.
Vladislav, král 62, 175—178.
Vládykové 54, 58, 78.
Vlastenci 319, 320, 353, 354.
Vlastivěda moravská 351.
Vlček J. 28.
Vlček z Hulčína probošt 198.
Vlček Jaroslav 305.
Vodárna 222.
Vodovod 155, 182, 291, 336.
Vogl J. 17, 34.
Vohančice koupeny 240.
Vojenský ústav vychovávací 307.
Vojsko císařské 210, 213, 220, 254, 261, 262.
Vojsko městské 117, 136, 170, 190, 191, 192, 206, 210, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 241, 247, 254, 261, 262, 292, 293.
Vojsko studentské 216, 217, 219, 220.
Volba konšelů 104, 119.
Volba výboru obecního a okresových 326.
Volný Ř. 3, 16, 24, 94, 103, 140, 164, 167, 244, 259, 287.
Vpád Prusů 329
Vratislav kníže (král) 43, 44, 45.
Vratislav, kníže brněnský 50—53
Vrchnosti cizí v předměstích 300, 326.
Vrstvy měšťanské 85, 241, 270.
Vřez v právě slovanském 78.
Výboj v právě německém 85.
Výboj v právě slovanském 78.
Výbor obecní 253, 279, 290, 291, 324. 326.
Výbor stavovský (zemský) 229, 278 (zrušen), 290 (obnoven).
Výbory okresové 326.
Vydání obecní 342.
Vyhrávání prvního máje 239.
Výpravy křižové 52.
Výroky konšelů brněnských (Manipulus iuris civilis) 5, 6, 129, 143, 162, 183.
Výstava průmyslová 309.
Vyučování industriální 340.
Vzpoura měšťanstva 147, 148, 192, 196, 206, 207.

W.

Wagner Jiří, rychtář městský 246.
Walkymul (mlýn Heningův) 106.
Wankel 38.
Wanderer-Mähr. 17.
Wattenbach 41.
Weinberger Pavel, stavitel 226.
Weinbrenner E. 25.
Weingartner J. 25.
Weiske 18.
Weysat (weihsat = pocta ovocem) 124.
Wekebrod 14.
Welzl H. 3, 23, 361.
Werner F. B. 33, 34, 35, 66.
Wernhard, rychtář 111.
Wieser August, starosta 26, 332.
Wignandus, mincmistr brněnský 82.
Winterholler Gustav, starosta 332.
Wodiczka P. 24.
Wohlhaupter F. 32.
Wochenblatt-Brünner 16.
Wolff J. P. 32, 232.
Wolfskron A. 18, 24, 312.
Würbs 34

Z.

Zabavení bez nálezu 79.
Zabavení statků duchovních 208.
Zabavení Špilberka 64.